

SCI-CONF.COM.UA

THE WORLD OF SCIENCE AND INNOVATION

**ABSTRACTS OF IV INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
NOVEMBER 11-13, 2020**

**LONDON
2020**

THE WORLD OF SCIENCE AND INNOVATION

Abstracts of IV International Scientific and Practical Conference

London, United Kingdom

11-13 November 2020

London, United Kingdom

2020

UDC 001.1

The 4th International scientific and practical conference “The world of science and innovation” (November 11-13, 2020) Cognum Publishing House, London, United Kingdom. 2020. 1007 p.

ISBN 978-92-9472-197-6

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // The world of science and innovation. Abstracts of the 4th International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. London, United Kingdom. 2020. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/iv-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-the-world-of-science-and-innovation-11-13-noyabrya-2020-goda-london-velikobritaniya-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: london@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2020 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2020 Cognum Publishing House ®

©2020 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

1.	<i>Abdurahmonova S.</i> FACTORS OF EDUCATIONAL EFFICIENCY IN THE FORMATION OF MODERN TEACHING SKILLS.	16
2.	<i>Alakbarov R., Abbasov N., Rahimova S.</i> PHYTOCHEMICAL COMPOSITION, TRADITIONAL, PEOPLE AND SCIENTIFIC POSSIBILITIES FOR USE IN MEDICINE OF CONYZA CANADENSIS.	21
3.	<i>Aslanov H. A., Gahramanova R. F.</i> THE EFFECT OF BURIED BIOMASS ON THE WATER-PHYSICAL PROPERTIES OF THE SOIL.	26
4.	<i>Avramenko I.</i> EVALUATION OF LONG-TERM OUTCOMES AND RECOVERABILITY OF PULMONARY TISSUE IN PATIENTS WITH SEVERE COMMUNITY ACQUIRED PNEUMONIA.	31
5.	<i>Dobrovolska S. V., Stetsyuk K. P.</i> SPECIAL FEATURES OF THE BEAUTY SERVICE MARKET ON A DAILY BASIS.	36
6.	<i>Fialko N., Stepanova A., Navrodska R., Meranova N.</i> EFFICIENCY OF THE COMBINED HEAT RECOVERY SYSTEM OF THE BOILER PLANT.	42
7.	<i>Forkun Ya., Glebova M., Ovcharenko R., Zhidenko V.</i> ANALYSIS OF THE OPERATION OF VACUUM THERMAL COLLECTORS DEPENDING ON THEIR LOCATION.	48
8.	<i>Grynyuk S.</i> ACCELERATED DIGITALIZATION AS A MAJOR TREND TO OVERCOME RESTRICTIVE MEASURES IN THE CONTEXT OF THE PANDEMIC.	52
9.	<i>Hayevska M. Yu., Tkachuk A. I., Vasiuta Ya. V., Skorokhod A. V.</i> SYPHILIS: THE CURRENT STATE OF THE PROBLEM IN THE CHERNIVTSI REGION.	56
10.	<i>Iashvili T., Sherazadishvili B.</i> THE CONCEPT OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN THE FIELD OF SERVICES.	61
11.	<i>Ibragimova G. N.</i> USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING AS A COLLECTIVE INTERACTIVE SYSTEM.	66
12.	<i>Ivanov V. A., Hoshko K. O., Fedotov O. V.</i> KETOSIS AS AN APPROACH TO THE PREVENTION OF DIABETES MELLITUS, ONCOLOGY AND OTHER DISEASES.	70
13.	<i>Kabulov E. A., Xushbakov C.</i> HOUSEHOLDING OF SURKHAN VALLEY IN RUSSIAN SCIENTIFIC SOURCES.	76

14.	<i>Kashyrina I. O., Bondarenko V. A.</i> ROLE PLAY IN TEACHING ENGLISH AS A MEANS OF DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE IN STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.	79
15.	<i>Kruglyak I., Sereda B., Sereda D., Kruglyak D.</i> RESEARCH OF PHYSICAL AND MECHANICAL PROPERTIES OF DIFFUSION COATINGS OBTAINED WITH THE USE OF COMPOSITE SATURATING CHARGES.	84
16.	<i>Kurbonov B. E.</i> PROBLEMS OF LIFELONG EDUCATION IN THE DIGITAL ECONOMY.	91
17.	<i>Kushnir O. Yu.</i> INTRODUCTION OF VIRTUE IN MEDICAL UNIVERSITY EDUCATION.	95
18.	<i>Karpyk R., Ilkiv N.</i> RATIONAL SELECTION OF THE INTAKE CHANNEL AT THE DESIGN STAGE OF THE INJECTION MOLD.	100
19.	<i>Lazarieva O.</i> INSTITUTIONAL PRINCIPLES OF LAND USE FORMATION.	109
20.	<i>Lykhovyd P. V., Biliaieva I. M., Piliarska O. O., Boitseniuk K. I.</i> REMOTE SENSING FOR LARGE-SCALE CROP YIELDS FORECAST.	115
21.	<i>Orishchenko G.</i> ДО ПИТАННЯ РЕПЕРТУАРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ АНСАМБЛІВ НАРОДНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ДМШ НА ПРИКЛАДІ КОНКУРСІВ ДРОГОБИЧА.	117
22.	<i>Otinashvili R. G., Vanishvili M. M.</i> COMPETITIVE STRATEGY IN BUSINESS.	127
23.	<i>Ovchinnikov O. V., Shumykin S. O., Bilonyk D.I., Doroshenko Ya. V., Bilonyk I. M.</i> STUDY OF THE STRUCTURE AND PROPERTIES OF TITANIUM MELTED BY THE ELECTROSLAG METHOD IN AN OPEN CRYSTALLIZER.	134
24.	<i>Petrovych I.</i> INTER-PARLIAMENTARY COOPERATION AND PARLIAMENTARY DIPLOMACY IN THE EU'S EXTERNAL ACTION.	139
25.	<i>Ratushnyi O., Kulikov O.</i> NUMERICAL STUDY OF THE CENTRIFUGAL CONTRA ROTATING BLADE SYSTEM.	145
26.	<i>Sattorova M. A.</i> PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT AS A MECHANISM OF EFFECTIVE FUNCTIONING OF CONDITIONS AND PARAMETERS OF INCLUSIVE EDUCATION.	154
27.	<i>Sitnikova N.</i> PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF CHILDREN WHO LEAD A NOMADIC LIFESTYLE WITH THEIR PARENTS.	157

28.	<i>Trembus I., Semenenko N., Rilakov I.</i> THE STRENGTH CHARACTERISTICS OF OXIDATE ORGANICALLY SOLVENT STRAW PULP.	163
29.	<i>Tsybulya Ye. S., Hoshko K. O., Fedotov O. V.</i> DEPRESSION: IT'S DIAGNOSTICS, PSYCHOSOMATIC MANIFESTATIONS AND APPROACHES TO TREATMENT.	167
30.	<i>Vasylyshyna N. M.</i> DIGITAL TECHNIQUES EMERGENCE IN THE TEACHING PROCESS OF TERTIARY EDUCATION.	174
31.	<i>Verbova V.</i> АЛЕКСАНДР ПРИБЫЛОВ И ЕГО СОБАКИНА №3:МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИЗ ЛИЧНОГО ОПЫТА.	177
32.	<i>Vodolazska O. I., Khomenko L. N.</i> ANALYSIS OF THE DYNAMICS, STRUCTURE OF DUTIES, CUSTOMS PAYMENTS AND THEIR REGULATION.	186
33.	<i>Yarnykh T. G., Levachkova Yu. V., Rukhmakova O. A., Chushenko V. M.</i> STUDIES ON THE KINETICS OF METRONIDAZOLE RELEASE FROM DIFFERENT SUPPOSITORY BASES.	195
34.	<i>Zlatina Z. P.</i> THE WORLD OF OCCUPATIONAL METAPHOR- A CONTRASTIVE ENGLISH-BULGARIAN STUDY.	200
35.	<i>Zlatina N. E.</i> MEDIA COMMUNICATION IN THE FIELD OF WOMEN'S CANCER. FOCUSING UKRAINIAN WOMEN ON ATTENTION TO THEIR HEALTH.	210
36.	<i>Азьмук Л. А., Кос І. О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЛОГІСТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ ТОРГОВЕЛЬНИХ МЕРЕЖ В УКРАЇНІ.	213
37.	<i>Андрющенко Я. Е., Тищенко С. І.</i> FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE IN PROFESSIONAL TRAINING OF MASTERS OF PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION.	219
38.	<i>Атаи Р. К.</i> БУДУЩЕЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ВИДЕОИГРАХ.	223
39.	<i>Ахмедова Тарана Муталлим кызы</i> ОЦЕНКА РИСКА В ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТАХ.	232
40.	<i>Безсмертна Н. В.</i> МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.	241
41.	<i>Бізякіна О. А., Зайцева К. І.</i> МОВЛЕННЄВА ДІЯ І МОВНЕ МАНІПУЛЮВАННЯ В АНГЛІЙСЬКОМОВНІЙ РЕКЛАМІ.	246

42.	Брянська М. Д. РОЛЬ ІНСТИТУТУ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА.	252
43.	Батченко Л. В., Гончар Л. О., Лясківська В. М. УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ ТА РЕНТАБЕЛЬНІСТЮ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ.	257
44.	Буглай Н. М. КАРПАТСЬКИЙ ЄВРОРЕГІОН У СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКО- ПОЛЬСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ.	266
45.	Буксіна І. В. ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ПРОЦЕС ЦІНОУТВОРЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА-ДИСТРИБ'ЮТОРА.	272
46.	Бурмістров О. М., Драч А. АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЇ ВПЛИВУ ВОДНЕВИХ ЗВ'ЯЗКІВ НА ПРОЯВ ДЕЯКИХ АНОМАЛЬНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ВОДИ.	278
47.	Бурицева Д. О., Шаторна В. Ф., Колосова І. І., Руденко К. М. ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «МЕДИЧНА БІОЛОГІЯ» АНГЛОМОВНИМ СТУДЕНТАМ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.	285
48.	Бутенко А. О., Демиденко Ю. В., Макеєнко Л. Р., Бичко К. О., Роденко О. В. ЕКОЛОГІЧНІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ РОСЛИН КУКУРУДЗИ ВІД ШКОДОЧИННИХ ОБ'ЄКТІВ.	295
49.	Вересоцька Н. І., Висоцький О. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ НАВЧАЛЬНИХ СИСТЕМ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ.	304
50.	Вишневська М.-В. Ю., Добуляк Л. П. ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ ОЦІНКИ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ У СВІТІ.	309
51.	Войтовська В. І., Третякова С. О., Сторожик Л. І., Кононенко Л. М., Орел О. ЯКІСНІ ПОКАЗНИКИ НАСІННЯ КРАМБЕ АБІССІНСЬКОЇ (SRAMBE ABYSSINICA NOCHST.).	316
52.	Власенко Ю. Л., Сухорабський Д. К. ПРАВОВІ ЗАХОДИ ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ВІД ВИКИДІВ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.	322
53.	Голота Н. Я. ТЕСТ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ПЕДАГОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ.	332
54.	Гурін Р. С. ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ.	340

55.	<i>Гурський І. Ю., Казак Ю. Ю.</i> ПРОФЕСІОГРАМА ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ НУШ В ЕПОХУ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ.	344
56.	<i>Гусєв В. М., Мудрик О. С., Єрмоленко С.</i> ВИЗНАЧЕННЯ НЕГАТИВНИХ ФАКТОРІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПСИХОСОМАТИЧНИЙ СТАН СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІОННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ.	347
57.	<i>Дрожжина Е. І.</i> СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ.	352
58.	<i>Дубінська А. В.</i> ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ СПІЛКУВАННЯ В АНГЛОМОВНІЙ ПРОЗІ ХХ ТА ХХІ СТОЛІТЬ.	359
59.	<i>Желуденко М. О.</i> ЕКОНОМІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ЗАГРОЗИ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ.	367
60.	<i>Заболотна Н. Я., Кравець Ю. Р., Дерюгін І. К.</i> ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ.	371
61.	<i>Завідна Л. Д., Ковалевська А. С.</i> СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА.	377
62.	<i>Задоріна О. М., Влаєв Ю. І., Качан Т. В.</i> ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПОГЛИБЛЕНОГО ВИВЧЕННЯ ОКРЕМИХ ТЕМ МАТЕМАТИКИ У 10-11 КЛАСАХ.	384
63.	<i>Зубенко І. Р., Долгова Д. О.</i> МОДЕЛЮВАННЯ БІЗНЕС ПРОЦЕСУ НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОЕКТНОГО ВІДДІЛУ ІТ КОМПАНІЇ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОКРАЩЕННЯ.	390
64.	<i>Зубко В. С.</i> ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ УНІВЕРСИТЕТУ.	394
65.	<i>Іванова О. М., Максименко О. С.</i> ПРОБЛЕМА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ОБІЗНАНОСТІ СТУДЕНТІВ ПРО ПРИНЦИПИ РАЦІОНАЛЬНОГО ХАРЧУВАННЯ ТА ШКІДЛИВОГО ВПЛИВУ ФАСТ-ФУДУ, ЩО КОРЕЛЮЄ ЗІ СКАРГАМИ ТА СИМПТОМАМИ, ЯКІ ХАРАКТЕРНІ ДЛЯ ЗАХВОРЮВАНЬ ШЛУНКОВО-КИШКОВОГО ТРАКТУ.	399
66.	<i>Іванченко С. В., Ковальова О. М.</i> СИРОВАТКОВИЙ РІВЕНЬ ХЕМЕРИНУ У ХВОРИХ НА ГІПЕРТОНІЧНУ ХВОРОБУ З ОЖИРІННЯМ: УЧАСТЬ У МЕТАБОЛІЗМУ ГЛЮКОЗИ ТА ВПЛИВ НА КЛІНІЧНИЙ ПЕРЕБІГ ЗАХВОРЮВАННЯ.	408
67.	<i>Карпенко М. Ю.</i> ДЕЯКІ ГІПНОСТИЛІСТИЧНІ ШАБЛони НАВІЮВАННЯ.	418

68.	Коваленко І. А. ОСОБЛИВОСТІ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ АНТИКВАРНИХ РЕЧЕЙ НА АУКЦІОНІ.	423
69.	Ковшар О. В., Куц К. М. РОБОТА ВИХОВАТЕЛЯ-ТЮТОРА З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ : ПОСЛІДОВНІСТЬ В ОРГАНІЗАЦІЇ СУПРОВОДУ.	428
70.	Колесник В. В., Полупан В. В., Пенкіна Н. М., Бобровська А. О. ВИЗНАЧЕННЯ КОМПЛЕКСНОГО ПОКАЗНИКА ЯКОСТІ ДЕЯКИХ СОРТІВ ПЕРЦЮ СОЛОДКОГО.	435
71.	Коломієць А. А. ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НОСІЇВ ТАРГЕТНОЇ РЕКЛАМИ ПІДПРИЄМСТВА.	446
72.	Кондрицька К. В. МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ТА СТРУКТУРИ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ДЛЯ УСПІШНОГО ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ПЕДАГОГА.	452
73.	Коржавих І. М., Юришева Л. В. МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ.	459
74.	Кунденко Я. М., Підкуйко В. А. ФІЛОСОФСЬКЕ РОЗУМІННЯ НОРМИ ТА ВІДХИЛЕННЯ.	469
75.	Курило Н. Г., Вискребенцева А. В., Гончаренко Л. І., Северина В. С., Міщенко О. В., Мельник В. А. ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ СЛОВЕСНОСТІ.	476
76.	Кулак Н. В. РЕАЛІЗАЦІЇ ІНСТИТУТУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ В УКРАЇНІ.	483
77.	Лавіцкая М. В. ВЫКАРЫСТАННЕ ІНТАРАКТЫЎНАЙ ГУЛЬНІ У СІСТЭМЕ ДАШКОЛЬНАЙ АДУКАЦЫІ.	487
78.	Лапшин В. А., Видавская А. О., Видавская А. Г. НОВЫЕ ЗНАНИЯ О ВСЕЛЕННОЙ И ЧЕЛОВЕКЕ ПРОИСХОЖДЕНИЕ, ПРИРОДА, СОСТАВ МЫСЛЕОБРАЗНЫХ ЛЕТУЧИХ ВИРУСОВ И ИНФЕКЦИЙ.	492
79.	Лекерова Г. Ж., Полатова С. Д. ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ БИЛИНГВОВ В ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА.	502
80.	Лиско А. І. ОБ'ЄКТИВІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ЩАСТЯ В КІНОФІЛЬМІ «ПОСПІШАЙ КОХАТИ».	509

81.	Локшин В. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МЕНЕДЖЕРІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ З УРАХУВАННЯМ СУЧАСНИХ ЦІННІСНИХ ІННОВАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ, ПІДПРИЄМНИЦТВА, КАР'ЄРНОГО ЗРОСТАННЯ.	518
82.	Лук'яник Л. В. ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.	527
83.	Людкевич Г. П., Сухань Д. С., Ботаневич Є. О., Великоцький Т. М., Мельник В. А. ЗВ'ЯЗОК МІЖ ПОЛІМОРФІЗМОМ VAL66MET ГЕНУ BDNF ТА ПАТОЛОГІЄЮ ГОЛОВНОГО МОЗКУ.	533
84.	Людкевич Г. П., Сухань Д. С., Валовий Н. В., Орленко В. С., Гайдуков Н. В. ПОЛІМОРФІЗМ ГЕНУ MTHFR ТА РОЗВИТОК МОЖЛИВИХ ПАТОЛОГІЙ ПІД ЧАС ПЕРЕБІГУ ВАГІТНОСТІ.	542
85.	Ляшук Р. П., Попович А. СТАН МІКРОФЛОРИ ВМІСТУ ПОРОЖНИНИ ТОВСТОЇ КИШКИ У ХВОРИХ НА ЦУКРОВИЙ ДІАБЕТ ТИПУ 1 У ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ВІКУ.	552
86.	Ляшук Р. П., Мироняк Д. СТАН ВЕГЕТАТИВНОЇ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ У ХВОРИХ НА ЦУКРОВИЙ ДІАБЕТ.	559
87.	Майстренко Ю. В. ФРІЛАНС ЯК СУЧАСНИЙ ВИД ТРУДОВИХ ВІДНОСИН.	564
88.	Малецька О. Р., Васюк С. О. СПЕКТРОФОТОМЕТРИЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ КАРВЕДІЛОЛУ В ТАБЛЕТКАХ «КАРВЕДІЛОЛ-КВ 25 МГ».	569
89.	Маргосюк І. Л., Куліш Л. О., Мартинюк З. В., Яремчук Р. В. ОСНОВИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ: ЗДОРОВ'Я, БЕЗПЕКА І ПРЕВЕНТИВНА ОСВІТА.	575
90.	Марковська О. Є., Дудченко В. В., Гречишкіна Т. А. ЕФЕКТИВНІСТЬ БІОЛОГІЧНОГО ТА ХІМІЧНОГО ЗАХИСТУ РОСЛИН ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ ВІД ТЕМНО-БУРОЇ ПЛЯМИСТОСТІ ТА КОРЕНЕВИХ ГНІЛЕЙ.	584
91.	Матолінець Н. В., Глуховська С. І., Живіцька Х. З. ЛЕГЕНЕВА ВЕНТИЛЯЦІЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ВІДЕОТОРАКОСКОПІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ.	589
92.	Мокроменко О. В. ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ЕЛЕМЕНТАРНОЇ ОСВІТИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ ОСТАННЬОЇ ТРЕТИНИ ХІХ СТ.	592

93. **Недашковская Т. Е., Жайворон Е. В.** 600
ПСЕВДОНИМ И ФАМИЛИЯ КАК СОСТАВЛЯЮЩИЕ ЛИЧНОСТИ ПЕРСОНАЖА (НА ПРИМЕРЕ ОБРАЗА ИВАНА БЕЗДОМНОГО) В РОМАНЕ М. А. БУЛГАКОВА «МАСТЕР И МАРГАРИТА».
94. **Ніколенко Л. І.** 606
КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.
95. **Норкобилов Б. Т.** 611
ЭКОЛОГО-ЭПИЗОТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ШИСТОСОМОЗА В ЗОНЕ ПРИАРАЛЬЯ.
96. **Огірко О. І., Шевченко Н. В.** 618
ВИКОРИСТАННЯ ЕКОНОМЕТРИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ДЛЯ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ.
97. **Олійник Н.** 622
СОЦІАЛЬНА СФЕРА СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ОСВІТНЬОГО АГРАРНОГО СЕРЕДОВИЩА.
98. **Пащук Р. І., Васильєва Г. Й., Максименко О. В.** 628
МОВНИЙ ЕТИКЕТ ЯК ВИЯВ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ.
99. **Пивоварова Г. Б.** 636
СПЕЦИФІКА УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМИ РИЗИКАМИ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ.
100. **Пильтяй О. М., Мальцев О. С.** 643
ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ З ПРОФОРІЄНТАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ ШКОЛЯРІВ.
101. **Підшибякін С. В.** 648
ДЕСЯТИДЕННЕ ОДНОСТОРОННЄ ПРИПИНЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ ЗСУ НА ДОНБАСІ У ЧЕРВНІ 2014 р.: УКРАЇНСЬКІ ОЦІНКИ.
102. **Подобна Н. В., Гордієнко Т. В.** 658
РОЗВИТОК ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ.
103. **Поліщук Т. В., Хоришко С. Д., Коломієць І. С., Пурдик Р. М., Матвійчук О. А.** 662
ЕКОЛОГО-ФАУНІСТИЧНІ ГРУПИ ПТАХІВ ЛАДИЖИНСЬКОГО ВОДОСХОВИЩА ТА ПРИЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЙ.
104. **Посна Т. В., Зайцева К. І.** 666
ЛІНГВОКОНФЛІКТОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ АНГЛОМОВНИХ ЗМІ.
105. **Прокопенко Л. І.** 672
НАВЧАЛЬНА ПРАКТИКА З ПРИРОДОЗНАВСТВА І КРАЄЗНАВСТВА – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ.
106. **Прокопова О. П., Ляска О. П., Яцків Д.** 678
ОСОБЛИВІ ДІТИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ДО ПИТАНЬ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ.

107.	<i>Процик А. І., Кубіцький С. О.</i> РОЗРОБКА МЕТОДИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ПІДПРИЄМСТВІ.	684
108.	<i>Пуцята І. С.</i> МЕТАМОВА, ЯК ІНСТРУМЕНТ СИНЕРГЕТИЧНОГО ВПЛИВУ НА ТЕЛЕБАЧЕННІ.	694
109.	<i>Радько В. М., Мацюра С. І., Пестова Т. М.</i> ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ПРАЦЯ ЯК ОСНОВА ТА УМОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.	699
110.	<i>Резніченко А. О.</i> СУЧАСНА ДИСТРИБУЦІЙНА ПОЛІТИКА ТЮТЮНОВИХ КОМПАНІЙ НА ПРИКЛАДІ КОМПАНІЇ РМІ.	710
111.	<i>Різничук Н. І., Веркалець А. В.</i> ОНТОГЕНЕТИЧНА СТРУКТУРА POLYGONATUM LATIFOLIUM DESF. У БІОТОПАХ ПЕРЕДКАРПАТТЯ.	717
112.	<i>Романенко Л. В., Кокташ М. Г.</i> ЗАСТОСУВАННЯ КВЕСТ-ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ.	726
113.	<i>Рахматова Г. Б., Аллабердиев И. И.</i> ТЕМПЕРАТУРНАЯ ЗАВИСИМОСТЬ АНТИКОРРОЗИОННЫХ СВОЙСТВ БИЦИКЛОВЫХ ОРГАНИЧЕСКИХ СОЕДИНЕНИЙ.	730
114.	<i>Рощенко О. О., Левченко В. І.</i> ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНО-ТЕАТРАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.	736
115.	<i>Салаева С. Д., Ахундова Э. М., Оджаги Д. М., Омарова С. Н.</i> ИЗУЧЕНИЕ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЗЕРНА ГЕНОТИПОВ МЯГКОЙ ПШЕНИЦЫ.	744
116.	<i>Сатуновська І. Ф.</i> МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ.	747
117.	<i>Селихов Ю. А., Коцаренко В. А., Россихин В. В.</i> ИНТЕГРАЦИЯ РАЗВИТИЯ ВОДОРОДНОЙ ЭНЕРГЕТИКИ.	751
118.	<i>Сербіненко Н. В., Ткаченко В. О.</i> ОЦІНКА КОНКУРЕНТНИХ ПОЗИЦІЙ ЛІКУВАЛЬНО- ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.	760
119.	<i>Середа О. О.</i> РОЛЬ ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ У РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.	764
120.	<i>Січкач А. М., Січкач А. В., Осадчук Ю. Г.</i> РОЗРОБКА ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНИХ РЕЖИМІВ ЕЛЕКТРОПРИВОДУ КАР'ЄРНОГО САМОСКИДУ БІЛАЗ З РЕКУПЕРАТИВНИМ ГАЛЬМУВАННЯМ.	769

121.	<i>Симчич Х. С., Рудник В. Т., Симчич А. В., Гавриш Т. Ю.</i> АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ЛІКАРІВ: ВИКЛИКИ ЧАСУ.	774
122.	<i>Солдатенко О., Григор'єва Н.</i> ПРОБЛЕМИ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ.	780
123.	<i>Сошина Ю. М., Василенко К. О.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ОСОБИСТІСТЬ ПІДЛІТКІВ.	784
124.	<i>Сумець О. М., Співакова Н. О.</i> ДО ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ЛОГІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ.	789
125.	<i>Сухань Д. С., Людкевич Г. П., Верстюк С. Б., Соловей О. С., Лисицька Є. В.</i> АСОЦІАЦІЯ ПОЛІМОРФІЗМУ ГЕНА AMPD1 ІЗ СЕРЦЕВО- СУДИННИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ.	794
126.	<i>Товт С. В.</i> ІСТОРИЧНА ГЕНЕЗА КІБЕРСПОРТУ У РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ.	802
127.	<i>Ткач В. В., Кушнір М. В., Мінакова Т. Г., Петрусяк Т. В.</i> ТРИ КОМБІНОВАНІ ХІМІКО-МАТЕМАТИЧНІ ЗАВДАННЯ В БРАЗИЛЬСЬКОМУ СТИЛІ НА ТЕМУ ПОПУЛЯРНИХ ПОРТУГАЛЬСЬКИХ ПІСЕНЬ.	805
128.	<i>Турсунов С. Н.</i> ГОРОДА И СЕЛА СРЕДНЕВЕКОВОГО ЧАГАНІАНА.	812
129.	<i>Ульянова В. С., Піднібенна Я. В., Крамаренко А. А.</i> МУЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ У КИТАЇ.	819
130.	<i>Федонюк Л. С.</i> ВІДОКРЕМЛЕНА ПРИКЛАДКА ЯК СТИЛІСТИЧНИЙ ЗАСІБ У МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЗЕТНОЇ ПЕРІОДИКИ.	827
131.	<i>Федорова О. А., Холодова М. І.</i> ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРИСТАЛОГРАМ ЕКСТРАКТІВ СЛИНИ ОСІБ, ХВОРИХ НА РІЗНОМАНІТНІ ЗЛОЯКІСНІ НОВОУТВОРЕННЯ.	837
132.	<i>Федь І. А., Валявский В.</i> РІВЕНЬ ТОЧНОСТІ РУХІВ У ДІТЕЙ З ГЛУБОКИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ПЕРВИННОГО ДЕФЕКТУ.	844
133.	<i>Халимбетов Ю. М., Юлдашев С. Ж., Мамиров В. А.</i> РОЛЬ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ФОРМИРОВАНИИ АКМЕОЛОГИЧЕСКОЙ ЖИЗНЕННОЙ ПОЗИЦИИ МОЛОДЕЖИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАНА.	850
134.	<i>Хачатурян К. Р.</i> ХУДОЖНІЙ ЧАС І ПРОСТІР У РОМАНІ «ХІБА РЕВУТЬ ВОЛИ, ЯК ЯСЛА ПОВНІ?».	856

135. *Хоришко С. Д., Поліщук Т. В., Нагорняк І. Р., Пурдик Р. М., Матвійчук О. А.* 862
ОСОБЛИВОСТІ ТРОФІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ПТАХІВ
ЛАДИЖИНСЬКОГО ВОДОСХОВИЩА ТА ПРИЛЕГЛИХ
ТЕРИТОРІЙ.
136. *Хортецька Т. В., Єренко О. К., Смойловська Г. П., Малюгіна О. О.* 867
ДОСЛІДЖЕННЯ ВМІСТУ ПОЛІСАХАРИДІВ У ЛИСТІ *PLANTAGO*
ALTISSIMA L. У ВЕГЕТАЦІЙНИЙ ПЕРІОД.
137. *Хряпінський П. В.* 874
ПРАВОМІРНА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОВЕДІНКА.
138. *Цибулько Л. Г., Білецький О. А.* 885
ПРОБЛЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ ВІЛЬНОГО ЧАСУ СТАРШИХ
ШКОЛЯРІВ.
139. *Черкесова І. Г.* 890
ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО СПРИЙНЯТТЯ АБЕТКИ РІДНОЇ
МОВИ У ДОБУ ВИСОКИХ ТЕХНОЛОГІЙ.
140. *Чернишевич В. Л.* 897
МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ САНАТОРНО-
КУРОРТНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ.
141. *Чорноморець В. Ю.* 903
ОБОСНОВАННЯ КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФИЧЕСКОГО
ПОДХОДА К АНАЛИЗУ ЭКОЛОГИЧЕСКИ-ЗАВИСИМЫХ
ЗАБОЛЕВАНИЙ НАСЕЛЕНИЯ.
142. *Чусова О. М.* 907
ЗАСТОСУВАННЯ ФАСИЛІТАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У
ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ.
143. *Чухно О. А., Риженко М. В.* 912
ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ СЛУХО-ВИМОВНИХ НАВИЧОК
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО
НАВЧАННЯ.
144. *Шевчук В. В.* 917
ПРОРОСТАННЯ НАСІННЯ ГОРОХУ ОЗИМОГО ЗА
ВИКОРИСТАННЯ РЕГУЛЯТОРА РОСТА ТА БІОІНОКУЛЯНТА.
145. *Шевчук О. А.* 927
БІОМЕТРИЧНІ ПОКАЗНИКИ РОЗСАДИ ОГІРКА ПОСІВНОГО
ПЕРЕД ВИСАДЖУВАННЯМ У ҐРУНТ ЗА ДІЇ
РІЗНОНАПРАВЛЕНИХ РЕГУЛЯТОРІВ РОСТУ РОСЛИН.
146. *Шевчук І. В., Шехман Н. П.* 936
МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ АРИФМЕТИЧНИХ ДІЙ В
КОНЦЕНТРАЦІЇ «ДЕСЯТОК» НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ У
ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.
147. *Шманатова А. С.* 944
ПОЕТИЧНИЙ СТИЛЬ ПОЕЗІЇ ДЖОНА ДОННА.

148.	Шилєнкова Л. В. ПЕДАГОГІКА ПАРТНЕРСТВА В КОМПЕТЕНТНІСНОМУ ПІДХОДІ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ.	948
149.	Юсіфова В. С. ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ВИКОНАННЯ ПОЛІФОНІЧНИХ ТВОРІВ І. С. БАХА.	958
150.	Юсіфова А. А. ВПЛИВ ТЕМПЕРАМЕНТУ НА МУЗИЧНІ ПЕРЕВАГИ АБО ПРО ГППОКРАТА, ПРО МУЗИКУ І ПРО МАЙЖЕ НУЛЬОВУ ГПОТЕЗУ.	964
151.	Юхименко Н. Ф. РОЗДУМИ ПРО САМОРЕАЛІЗАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ У ФІЛОСОФСЬКІЙ СПАДЩИНІ Г. С. СКОВОРОДИ.	973
152.	Якимчук О. В., Смєлік А. С. ФЕНОМЕН ДИТЯЧОЇ ГЕНДЕРНО-НЕЙТРАЛЬНОЇ МОДИ.	980
153.	Яковенко Н. Д. ЧИСЕЛЬНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПОВЕРХНЕВОГО ЗМІЦНЕННЯ СТАЛЕВОГО ДИСКА ПРИ ІМПУЛЬСНОМУ ТЕРМІЧНОМУ НАВАНТАЖЕННІ.	984
154.	Яковлева Д. М., Коваленко О. В. МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ ГАСТРОНОМІЧНИХ ФЕСТИВАЛІВ.	992
155.	Яцишин С. Р. УПРАВЛЕНИЕ РИСКОМ: СУЩНОСТЬ И ФОРМИРОВАНИЕ СТРАТЕГИИ.	1001

FACTORS OF EDUCATIONAL EFFICIENCY IN THE FORMATION OF MODERN TEACHING SKILLS

Abdurahmonova Shokhida

Tashkent Irrigation and Agricultural Mechanization
Institute of Engineers, Tashkent, Uzbekistan

The process of educating a person is a very complex process of activity, and from time immemorial, leading members of society have been involved in this activity. This situation means that the upbringing of the younger generation, the content of its organization is important not only in determining the maturity of the individual, but also the development of society.

In the Republic of Uzbekistan, there are strict requirements for the moral image, intellectual potential and professionalism of teachers. In this regard, the First President of the Republic of Uzbekistan IAKarimov said: First of all, the educator must meet such high standards, have such great qualities.

Based on the above considerations, the content of the requirements for the personality of today's teacher requires a modern teacher. What does a modern teacher look like? What components are embodied in his pedagogical skills?

Since the early days of independence, many educators and psychologists have come up with their own ideas and opinions on this issue.

Methodical manuals and recommendations have emerged to further improve the professional skills of teachers in accordance with our national traditions and values, to develop their pedagogical activity at the level of modern requirements. Scientific research on this issue is still ongoing.

In the 21st century, the role of the teacher is becoming more sophisticated. now global changes, the daily development of science and technology and information and communication technologies require from the teacher high skills, sharp will, psychological strength, deep knowledge and thoughtfulness.

A modern teacher, in addition to knowledge of his specialty, has pedagogical and psychological knowledge, as well as special knowledge in various fields of science, professional training, high moral character, working in educational institutions. is a person. From this point of view, a modern teacher today must develop the following pedagogical skills and positive qualities.

1. A teacher is, first and foremost, a responsible educator, an experienced speaker, and a promoter of culture and enlightenment.

2. The teacher should be able to love the student by nature, to connect his love and feelings with the inner world of the students at all times, and to earn their love and respect.

3. The teacher has a deep understanding of the changes taking place in the social life of society, the essence of the ongoing socio-economic reforms and is able to provide students with accurate and reliable information in this regard, giving an objective assessment. should.

4. The modern teacher is required to be aware of the innovations and achievements of science, technology and information and communication technologies.

5. The teacher must have a deep and thorough knowledge of his specialty, master the integration of all disciplines, while conducting continuous research on himself.

6. Thorough knowledge of the basics of pedagogy and psychology, organize educational activities taking into account the age and psychological characteristics of students.

7. The teacher should be able to effectively use the most effective modern forms, methods and tools of education and training in their professional pedagogical activity.

8. A teacher is a creative person, an initiator of educational activities and a person responsible for the future of the younger generation.

9. In the course of his professional activity, the teacher must have a high level of pedagogical skills, communicative ability, deep mastery of the rules of pedagogical

techniques (speech, facial, limb and body movements, facial expressions, pantomime, tact).

10. The teacher should have a culture of speech, his speech should reflect the following features: free from various dialects and expressed only in literary language; the teacher's speech is simple, fluent and understandable; be able to use wise sayings, phrases and proverbs, proverbs and quotations appropriately. Jargon (words specific to a particular profession or field), barbarism (inappropriate use of foreign words in a speech in the language of a particular nation), vulgarism (insults, insults) zlar) and unofficial words such as conceilarism (use of formal words in inappropriate situations).

11. The teacher's dress code is unique, ie simple, neat, well-groomed, does not use various ornaments (gold, silver jewelry) that quickly attract the attention of the student in the educational process, body structure, facial features, and even hair color and style are required to be dressed accordingly.

12. The teacher is the main organizer of the class community in the educational institution and the most active participant in the ongoing reforms in the field of education.

13. The teacher must not forget that he is an active participant in the process of pedagogical communication. Therefore, in his professional activity it is necessary to constantly develop a number of qualities of pedagogical skills.

14. The teacher must, first of all, be thoughtful, calm, able to correctly assess any pedagogical situation and be able to independently resolve existing conflicts.

Educators need to keep in mind that in communicating with students, parents, and colleagues, it is important to ensure that their ideas are articulated clearly and concisely. In dealing with them, they should not start by quoting arguments about negative situations, but rather by acknowledging the success of your student (or colleague, parent) and establishing a dialogue that gives them confidence to enrich the scholar. In the process of communication, the teacher's words should show kindness, sincerity, friendliness and good mood to the interlocutor.

A teacher's image that meets these requirements will ensure that he or she enjoys a reputation among students, colleagues, and parents.

In today's world, the demands of society on the teaching profession are growing day by day, and the task of organizing these requirements in practice depends on the teacher.

A modern teacher has a number of tasks. The teacher is first and foremost the organizer of the educational process. As a teacher, a teacher should know the following requirements:

To know the essence of the ideology of national awakening and universal wealth in the spiritual and enlightenment upbringing of the individual, to bring up children in the spirit of devotion to the ideas of independence, love for their Motherland, nature and family;

In addition to a thorough knowledge of professional knowledge, be aware of a variety of knowledge; perfect knowledge of their profession from the requirements of young pedagogical psychology, pedagogy and psychology, youth physiology, methods of educational work, hygiene; to be constantly aware of the latest achievements in world science in their field, educational technology, computer and information technology, innovations;

Improving skills and competencies in teaching methods;

Creative approach to their profession;

have pedagogical techniques (logic, expressive means of speech education) and pedagogical tact;

to constantly improve their knowledge and pedagogical skills.

To be successful, every teacher must have pedagogical skills.

The basic premise of pedagogical skill is to achieve great results with little effort. Creativity will always be with him. Only a person who is interested in pedagogical activity, capable and talented, develops the qualities of pedagogical skills. Pedagogical activity is creative in nature. The teacher shapes the student's personality, makes independent decisions in unexpected situations, solves pedagogical problems, makes the learning process independent.

manages. It all has to do with the essence of creativity, the purpose and the nature of the work.

A creative teacher should not only teach and educate children successfully, but also acquire research skills and competencies. The use of the latest achievements of science and technology by modern teachers requires the effective use of new pedagogical technologies in their professional activities. Our state today imposes responsible responsibilities on teachers. It is the duty of every teacher to accept these responsibilities as their own. This is an important step in the upbringing of a harmoniously developed generation.

REFERENCES:

1. Sayidahmedov N.S. New pedagogical technologies. T .: “Finance” - 2003.
2. Farberman B.L., Musina R.G., Jumaboeva F.A. Modern methods of teaching in higher education. Textbook - T .: 2002.
3. Shodieva Q.S. Forming innovative activities of future teachers. Study guide. - T .: Istiqlol, 2006.

**PHYTOCHEMICAL COMPOSITION, TRADITIONAL, PEOPLE AND
SCIENTIFIC POSSIBILITIES FOR USE IN MEDICINE OF CONYZA
CANADENSIS (L.) CRONQ. SPECIES SPREAD IN THE TERRITORY OF
NAKHCHIVAN AUTONOMOUS REPUBLIC**

Alakbarov Ramiz

Nakhchivan Section of ANAS

PhD in biology, associate professor

Abbasov Namig

Nakhchivan section of ANAS

PhD in biology, associate professor

Rahimova Sura

Nakhchivan section of ANAS

PhD in biology

Resume. The article provides detailed information on the bio morphological, eco-geographical characteristics, phytochemical composition, use in traditional, folk and scientific medicine of *Conyza canadensis* (L.) Cronq. species also the distribution in the flora of the world, Azerbaijan and the Nakhchivan Autonomous Republic. In traditional, folk and scientific medicine, flowers, leaves and stems have an anti-inflammatory, astringent, diuretic, hemostatic, tonic, anthelmintic, antioxidant and antiplatelet effect, especially in the treatment of many diseases of the gastrointestinal tract, haemorrhoids. The essential oil has a fungicidal and antibacterial effect. Due to its phytochemical properties, the essential oil has anti-inflammatory, antiproliferative, gastroprotective, antioxidant effects and is used in the treatment of rhinitis. The leaves have diarrhea, dysentery, gastrointestinal diseases, anti-rheumatic, astringent, diuretic, hemostatic, and anthelmintic effects. The seeds are suitable for internal bleeding and the production of soft drinks. The leaves have a hypoglycemic (diabetic) effect.

Keywords: hemorrhoids, hemostatic, antihelment, fungicide, antibacterial

Introduction. The *Conyza canadensis* is an annual herb, 15 (3) -150 (200) cm tall. The body is usually solitary, straight, green, simple or branched from the top, coarsely hairy. [1, p. 122-123; 3, p. 976; 7, p. 22-23]. The leaves are green, the stem is 1-12 cm long, 1.2 cm wide, linear-lance-shaped, with long stalks and coarse hairs. The upper leaves are short and linear. Flower basket 5-8 × 5-6 mm, broadly ovate, consisting of 4 rows of leaves. The outer leaves are 2 mm long, green, scaly, sparsely hairy. The inner leaves are 3.5-4 mm long, the edges are fringed or bare. The outer flowers are lanceolate and toothed, 3-3.8 mm long, the petioles 1-1.3 mm long, linear, white, and after full flowering they are lilac coloured. The middle flowers are tubular, bisexual, 2.5-3 mm long, dark yellow and four-toothed. The seeds are 1.2-1.5 mm long, scaly, dark yellow, drop-down, hairy and single-stemmed, 2.5-3 mm long. [6, p. 192-193; 8, p. 431; 10, p. 782-783].

Homeland is the United States and Canada. It was brought to Europe in the 17th century, then to Asia, Australia and Africa, and was widespread in these areas. In Africa, it is found only in high mountainous areas. It is considered an invasive species throughout Europe, including the European part of Russia. Contains 0.33-

1.72% essential oil. It is used in folk medicine, homeopathy, all types of bleeding, including urethral and hemorrhoidal diseases (hemorrhoids). It is used in folk medicine, homeopathy, all types of bleeding, including urethral and hemorrhoidal diseases (hemorrhoids) [5, p. 218; 9, p. 801-803].

Materials and methods. The analysis of the species *Conyza canadensis* (L.) Cronq. was studied with reference to the materials collected during the expedition by the method of P.D. Yaroshenko. Due to the biomorphological, ecological and phytochemical properties of this species, a detailed study of its biologically active substances and its future use in traditional and scientific medicine is considered very relevant [2, 4, p. 48-51].

It was found that this plant contains limonene, dihydropyranone, triterpenes, sphingolipids, phenolic compounds, organic acids and their derivatives, which are the main components of biologically active substances. In traditional medicine, this plant has anti-inflammatory, astringent, diuretic, stimulating menstrual diseases, hemostatic, tonic and antihelment (worm-repellent), antioxidant and antiplatelet effect in the treatment of gastrointestinal diseases and hemorrhoids. It is fungicidal and antibacterial due to the presence of essential oil in this species. The extracts have a potential antiproliferative effect on cancer cells. The oil also has anti-inflammatory, antiproliferative, gastroprotective, antioxidant effects. It is an invasive species imported from North America and widespread in Europe. As noted, this species is more common in North America. It is widespread in temperate zones of Asia, close to the habitats of Europe and Australia, and in large areas such as weeds in the fields of Scotland. It is not invasive for any natural habitat. This type of plant is generally considered a weed and is widespread in fields, meadows and gardens. In medicine, it causes sneezing by irritating the nasal passages, which leads to relief of rhinitis. Native Americans use the leaves of this plant to treat sore throats (angina) and dysentery (bloody diarrhea). The infusion is extracted from the dried flowers on the top of the plants. This plant prefers to live in sunny places, light or moderately neutral alkaline soils. Cut leaves and other parts of the plant give off a faint carrot odor. The plant is also used as food for commercial purposes. It is the main source of fat for

flavored sweets, spices and soft drinks. Fresh leaves contain 0,2-0,66% of essential oil. In traditional North American herbal medicine, it is used in Canada as a sedative, cough suppressant and astringent. It is currently used to treat malignant tumors, diarrhea, dysentery and gastrointestinal diseases. It has also been proven to be very effective for hemorrhoid bleeding. As a plant, it also has anti-rheumatic, astringent, diuretic, hemostatic, tonic and antihelment effect. Flowers can be collected at any time, and it is better to use fresh. Seeds can also be used. Thus, it is used to treat diarrhea and internal bleeding and for the production of soft drinks. It is also useful for preventing blood flow from the arteries to the muscle tissue. The dried plant should not be stored for more than a year. The leaves are experimentally hypoglycemic (diabetic). The oil in the leaves and flowers is prescribed for the treatment of diarrhea, dysentery and internal bleeding. In addition, it is a valuable medicinal plant in the treatment of inflamed tonsils (angina), sore throat. The juice, prepared with boiled root, is considered invaluable in the treatment of menstrual disorders, hemorrhoids and painful menstrual disorders.

Results. Based on research and literature data, it was determined that the *Conyza canadensis* (L.) Cronq. species is mainly distributed in the middle and lower zones of the autonomous republic. In traditional, folk and scientific medicine, flowers, leaves and stems, especially in diseases of the gastrointestinal tract, hemorrhoids (babasil), as well as anti-inflammatory, astringent, diuretic, stimulating menstruation, hemostatic, tonic and anthelmintic, antioxidant and antiplatelet effect. The essential oil has a fungicidal and antibacterial effect. According to the literature, the extracts have a potential antiproliferative effect on cancer cells. Due to its phytochemical properties, the oil has anti-inflammatory, antiproliferative, gastroprotective, antioxidant effects. In scientific medicine, it causes sneezing by irritating the nasal passages, which relieves rhinitis. Native Americans use the leaves of this plant to treat angina and dysentery. It is used in traditional North American medicine as a sedative, cough suppressant and astringent. At present, it has anti-rheumatic, diuretic, hemostatic, tonic and anthelmentic effects in malignant tumors, diarrhea, dysentery and gastrointestinal diseases. The seeds are used for diarrhea and

internal bleeding, for the production of soft drinks. The leaves have a hypoglycemic (diabetic) effect. The juice prepared with boiled root is used in the treatment of menstrual disorders, hemorrhoids and painful menstrual disorders.

REFERENCES

1. Sayyara Ibadullayeva, Ramiz Alakbarov Medicinal plants (Ethnobotany and Phytotherapy) Medical plants (Ethnobotany and Phytotherapy) Education, Science, Baku, 2013, 331 p.
2. Liu H.L., Liu B.L., Wang G.C., Dai Y., Ye W.C., Li Y.L. 2011, vol. 34, № 5, pp. 718–720
3. Banday J.A., Farooq S., Qurishi M.A., Koul S., Razdan T.K. Nat Prod Res., 2013, vol. 27, № 11, pp. 975–981
4. Botov A.Ju., Jacjuk V.Ja., Siplivij G.V., Siplivaja L.E. Tradicionnaja medicina, 2012, vol. 30, № 3, pp. 48–53
5. Chevallier A. The Encyclopedia of Medicinal Plants. London: Dorling Kindersley Limited, 1996, 310 p.
6. Curini M., Bianchi A., Epifano F., Bruni R., Torta L., Zambonelli A. Chem. Nat. Comp., 2003, vol. 39, № 2, pp. 191–194
7. Janickaja A.V., Mitrofanova I.Ju., Hejlik Ju.V. Vestnik VolgGMU, 2014, № 2 (50), pp. 20–24
8. Lenfeld J., Motl O. Planta Med., 1986, № 5, pp. 430–431
9. Li Y., Wang C., Han M., Xiao C., Wang H., Shen W., Yang L. Nongyao, 2010, vol. 49, № 11, pp. 801–803, 827
10. Lis A., Góra J. J. Essent oil Res., 2000, vol. 12, № 6, pp. 781–783

THE EFFECT OF BURIED BIOMASS ON THE WATER-PHYSICAL PROPERTIES OF THE SOIL

Aslanov Hasanali Asad

Doctor of agrarian sciences, professor

Gahramanova Ramila Firuddin

Doctoral student

Azerbaijan State Agrarian University

Annotation. Anthropogenic factors, such as mechanical stresses, chemicals and soil treatment, reduce soil quality. However, it is possible to improve soil fertility by adding organic fertilizers - manure, peat, green manure, etc. Given the relevance of the problem, the research studied the effect of green manure on the water-physical properties of the soil (2017-2018).

We found that, in the 6th variant (before the last vegetative irrigation, mixed sowing of winter peas with barley is carried out in the cotton planting rows, and in December the whole aboveground part is crushed and guzapai is introduced for plowing and cotton is sown in spring), the bulk density decreased to 0.10-0.14 g/sm³ in the 0-30 cm layer, humidity and total porosity increased by 4.3-4.5% and 3.75-5.24% compared to the control variant. This is the best indicator among the options.

Keywords: cotton, siderates (autumn peas, barley), fertility, water-physical indicators, gray-brown soils

The actuality of the subject. Anthropogenic factors such as mechanical impacts, the application of chemicals, and tillage reduce soil quality. However, it is possible to improve the fertility of the soil by adding organic fertilizers - manure, peat, siderates. Given the urgency of the problem, it was studied the effect of siderates on the water-physical properties of the soil.

Researches made by a number of Russian scientists have shown that moisture is a key indicator of plant height and development. The main source of water for the plant is almost the soil. Soil water regime depends on various sources, inflows and movement of moisture in the soil, and moisture reserves depend on the process of soil formation, relief, plant residues, weather conditions and cultivation methods. The impact of cultivation factors on soil moisture, physical and agrochemical processes is still very relevant. This depends on the modernization of technical means, technologies and diversity of soil and climatic conditions [5, p. 22-25].

S.A.Osmanova's research found that tillage and fertilizers reduced the volume of the soil in the 0-30 cm layer, increased the natural moisture and total porosity compared to the control option, resulting in increasing the soil fertility, which in turn has shown a significant impact on productivity [2, c.4, p.50-57].

In the researches carried out by F.Sh.Alekperov and 4th (45-50 cm deep softening) compared to the 3rd (plowing at a depth of 35 cm) variant, where the degree of soil compaction increased by 8.59-23.65%, in the clover field 27.7-39.0 % output was obtained, bulk density in 0-50 cm soil layer decreased by 0.07-0.09 g/cm³, total porosity increased by 2.15-3.48%, soil moisture capacity increased by 0.64-0.88%, Wheat 2.7-4.7% s / ha, alfalfa 13.1-27.7 s / ha and cotton 2.9-4.3 s / ha more root mass, dry grass yield of alfalfa on six harvests 33 , 9-54.7 s / ha, the productivity of cotton increased to 5.4-8.6 s / ha, the productivity of wheat increased to 7.4-13.1 s / ha [1, p.19].

The application of organic fertilizers (grain and pea straw, rapeseed and clover from siderates) as an important measure affects the formation of humus, nitrogen and phosphorus, the formation of humus and nitrogen compounds, phosphorus-organic compounds, soil fertility, biological, agrophysical processes and ultimately plant productivity. , 2-8.5 s / ha feed unit increases [6, p. 51-54].

In modern times, insufficient application of organic and mineral fertilizers to agricultural crops leads to soil degradation, so it is more expedient to use biological methods to increase soil fertility and productivity [3, p. 4-7; 4, p. 14-16].

Place and methodology of research. Field experiments on irrigated gray-brown (chestnut) soils were conducted in 2016-2019 at the Ganja Regional Agrarian Science and Innovation Center with Ganja-114 variety of cotton plant.

Field experiments are set out in the following scheme: 1) Control (each year the garments are removed from the field); 2) $N_{90}P_{120}K_{90}$ (garments are removed from the field every year); 3) Every year the garments are cut in autumn and given to the main plowing; 4) Before the last vegetative irrigation, barley is sown and in December the whole above-ground mass of plants, together with the garments, is chopped and given to the main plowing; 5) Before the last vegetative irrigation, autumn peas are sown and in December the whole above-ground mass is cut together with the garments and given to the main plow; 6) Before the last vegetative irrigation, autumn peas are sown in a mixture together with barley, and in December the whole above-ground mass is cut together with the garments and put under the main plow.

Field experiments were carried out in 4 repetitions with Ganja-114 variety of cotton plant, the total area of each variant was 120.0 m² (40 x 3.0 m), in the sowing scheme of 60 x 15 (1 plant) cm by row sowing method, and the sowing was carried out in the second decade (50 kg of seeds per hectare). Barley was sown at 100 kg / ha and peas at 60 kg / ha. Mineral fertilizers include nitrogen – ammonium nitrate (34.7%), phosphorus – simple superphosphate (18.7%) and potassium – potassium sulfate (46%). In the autumn, 80% of phosphorus and potassium were applied under plowing, the remaining 20% as for feeding, and nitrogen – twice as feeding.

Water-physical indicators of soils of the experimental area. The main water-physical properties of subsoil soils were also studied. According to the results of the study, the moisture content of the 0-30 cm layer of soil is 15.6%, specific gravity 2.67 g/cm³, volume weight 1.28 g/cm³, total porosity 52.06%, of the 60-100 cm layer respectively 19.5%, 2.75 g/cm³, 1.63 g/cm³ and 40.76%.

The effect of buried biomass on the water-physical properties of the soil was studied. Soil samples were taken from soil layers of 0-10, 10-20 and 20-30 cm at the beginning and end of vegetation period before irrigation. Depending on the options, the amount of moisture, bulk density, and total porosity in the plow layer changed

according to the law. By the end of the growing season, the volume of all options has increased, while the moisture content and the whole porosity have decreased.

At the beginning of vegetation in the soil layer of 0-30 cm in the 1st (control) variant the humidity was 15.6-16.1%, the volume weight is 1.29-1.31 g/cm³, the total porosity is 51.05-51.81%, 11.7-12.2% at the end of the growing season, respectively 1.32-1.34 g/cm³ and 49.69-50.43%. Under the influence of mineral fertilizers and chopped and buried under plowing siderate plants, the bulk density decreased at the beginning and end of the vegetation period, and the moisture and the whole porosity increased.

Thus, in the 2nd variant, at the beginning of vegetation period, the moisture content in the 0-30 cm layer was 16.0-16.5%, the bulk density is 1.26-1.28 g/cm³ and the total porosity is 52.18-52.68%, Humidity at the end of vegetation is 12.2-12.7%, volume weight is 1.29-1.31 g/cm³ and total porosity is 50.80-51.56%, in the 3rd variant the moisture in the layer of 0-30 cm at the beginning of vegetation 16.5-17.2%, volume weight 1.24-1.26 g/cm³ and total porosity 52.93-53.56%, moisture at the end of vegetation 12.7-13.2%, volume weight 1.27 -1.29 g/cm³ and total porosity 51.68-52.43%, in the 4th variant at the beginning of vegetation in 0-30 cm layer of soil the moisture 17.1-17.7%, volume weight 1.23-1, 24 g/cm³ and total porosity 53.43-54.06%, moisture at the end of vegetation 13.3-14.4%, volume weight 1.25-1.28 g/cm³ and total porosity 51.93-53.18%, In the 5th variant at the beginning of vegetation period in the layer of 0-30 cm humidity 17.5-18.3%, bulk density 1.21-1.23 g/cm³ and total porosity 53.93-54.81%, moisture at the end of vegetation period is 13.6-14.2%, bulk density 1.23-1.26 g/cm³ and total porosity 52.81-53.93%, minimum bulk density At the beginning of the vegetation, the moisture content of the 0-30 cm layer was 19.6-20.1%, the bulk density was 1.18-1.20 g/cm³ and the total porosity was 54.93-55.68%, humidity at the end of vegetation period was 16.0-16.7%, volume weight was 1.20-1.22 g/cm³ and total porosity was 54.18-54.93%.

Conclusions: As a result of research the effect of buried biomass on its water-physical properties was best in 6th option (autumn peas sown with barley between rows before the last vegetation irrigation were cut and plowed in December along

with the above-ground mass of cotton). Thus, the volume weight of the soil decreased by 0.10-0.14 g/cm³ in the 0-30 cm layer, moisture and total porosity were controlled by 4.3-4.5% and 3.75-5.24% (annual the share removed from the field) increased relative to the option.

LITERATURE

- 1) Ələkbərov F.Ş. Üçtarlalı pambıq-yonca-taxıl növbəli əkin dövriyyə-sində torpağın əsas becərmə üsullarının onun münbitliyinə və becərilən bitkilərin məhsuldarlığına təsiri: kənd təs.əlm. üzrə, fəl. dok. disser...avtoreferatı. Bakı -2010, 19 s.
- 2) Osmanova S.A.Torpaq becərmələrinin və gübrələrin torpağın su-fiziki xassələrinin dəyişməsinə təsiri // AMEA-nın Gəncə bölməsi, Xəbərlər Məcmuəsi. Gəncə: Elm nəşriyyatı, 2016, №4, s.50-57
- 3) Дедов А.В., Несмеянова М.А., Хрюкин Н.Н. Приемы биологиза-ции и воспроизводства плодородия черноземов // М.: Земледелие, 2012, №6, с.4-7
- 4) Жабин М.А., Мухина С.В., Коновалов Ю.А., Калашников Н.И. // М.: Достижения науки и техники АПК, 2015, №11, с.14-16
- 5) 5. Коргачин А.Л., Ильин Л.И., Бибик Т.С., Марков А.А. и др. Влияние систем обработки на водной режим серой лесной почвы // М.: Земледелие, 2015, №8, с.22-25
- 6) Комарцева С.Б. Регулирование баланса гумуса в темно-каштановой почве Степного Приуралья // М.: Почвоведение, 1986, № 3, с.51-54

**EVALUATION OF LONG-TERM OUTCOMES AND
RECOVERABILITY OF PULMONARY TISSUE IN PATIENTS WITH
SEVERE COMMUNITY ACQUIRED PNEUMONIA**

Avramenko Iryna

PhD

Associate Professor of the department
of Family Medicine of Post-Graduate Education

"Dnipropetrovsk Academy of Medicine"

Ministry of Health of Ukraine"

Dnipro, Ukraine

Abstract. This article describes data on the possibility of developing pulmonary fibrosis in a long-term period after severe community acquired pneumonia. The possibility of using the system inflammation index (C-reactive protein) and the fibrosis marker (TGF β) to evaluate the prognosis of the possibility of fibrosis formation in the distant period is considered. The levels of these indicators are shown, which can be used as predictors (C-reactive protein more than 87 mg/l at the beginning of the disease) and fibrosis Transforming beta growth factor - TGF β in 20000 pg/ml).

Key words: pneumonia, severe community acquired pneumonia, predicting fibrosis after pneumonia, CRP, TGF β .

Infectious diseases of the lower respiratory tract, and above all pneumonia, are a common and important clinical problem [1, 2]. This is primarily due to its high prevalence, fairly high rates of disability and mortality, and the significant economic losses caused by this disease [3, 4]. In Ukraine, according to official statistics, 200,000-250,000 people suffer from pneumonia every year [1, 5], while in the USA 4-5 million cases are diagnosed annually, of which 600,000-1 million patients need to

be hospitalized and 45-60,000 deaths from pneumonia or its complications are reported in 45,000 cases [6, 7]. Diagnostically, therapeutically and predictably, the most severe cases remain those with a severe course of pneumonia, the mortality rate of which ranges from 21% to 58% [6], but even these figures do not fully reflect the level of real morbidity and mortality, update the search for possibilities to predict the likely long-term effects in patients during treatment and after the disease, the identification of factors that affect the duration of recovery and/or the formation of residual effects after the disease has passed, and, in some cases, the development of a diagnosis.

The objective is to improve the efficacy of preserving the long-term effects in patients with severe community-acquired pneumonia optimisation of the assessment of the diagnostic and prognostic value of the markers of systemic inflammation (C-reactive protein (CRP)) and the marker of fibrosis development (TGF factor β).

To achieve the objectives of the study, the following tasks were carried out:

1. Investigation of the dynamics of the X-ray image of patients with severe pneumonia over the course of a year.
2. Determination of the differential diagnostic value marker of systemic inflammation (CRP) and fibrosis markers (Transforming growth factor beta (TGF β)) in patients with severe acquired pneumonia.

The subject of the study: patients with severe congenital pneumonia between 20 and 82 years of age. 88 patients were included in the study (male (n = 42) and female (n = 46) (middle age was 47.6 ± 1.7 years)).

Subject of the study: diagnostic and prognostic value of the marker of systemic inflammation and marker of fibrosis, radiological data in patients with heavy pneumonia.

Methods: conventional clinical, laboratory and instrumental methods - to verify the diagnosis and differential diagnosis of heavy pneumonia; anthropometric examination of body mass index (BMI) for the estimation of risk factors; enzyme immunoassay methods - to assess the severity of systemic inflammation.

The results obtained. When assessing the radiological changes it is important to note that the diagnosis of "severe out-of-hospital pneumonia" is established in accordance with the current regulatory guidelines and has been reliable, that all cases (100%) of the disease were confirmed by the presence of characteristic changes on the radiographs in two projections.

1 month after clinical recovery in 92.05% (n = 81) of patients were observed for changes in lung tissue on the X-ray. Of these, 89.13% of women (n = 41) and 95.24% of men (n = 40). The changes in availability on x-rays after 1 month were found to correlate directly with the severity of the stage of lung disease at the time of illness ($r = 0.2448$; $p < 0.05$) and the level of CRP and the enzyme TGF β at admission ($r = 0.3346$, $p < 0.05$).

3 months after hospitalisation the pathological changes in the X-rays detected in 73.86% of cases (n = 65), which is 65.22% (n = 30) female and 83.33% (n = 35) - in males.

After 6 months, the rate of residual pathological changes was 35.23% (n = 31). In women 26.09% (n = 12) and in men 45.24% (n = 19). The correlation stored between the levels of TGF β enzymes on admission ($r = 0.4830$; $p < 0.05$), the C-reactive protein in the patients' blood on admission ($r = 0.3012$; $p < 0.05$) and changes in the X-rays after 3, 6 and 12 months were detected.

One year after resumption revealed changes on the radiographs were interpreted as fibrotic changes formed and constituted 27.27% of cases (n = 24). For women, 19.57% (n = 9) and 35.71% of men (n = 15).

Conclusions:

1. Frequency of radiological changes is 92.5% - 1 month after the quarrel, 73.68% - 3 months, 35.23% - 6 months, 27.3% of cases - per year.

2. Factors that may indicate a longer radiological picture of the quarrel and the risk of fibrotic changes is the high level of these enzymes, the severity of lung disease, the long-term presence of cough, the maintenance of pathological changes in lung function more than 3 months in men ($p < 0.05$).

3. Taking into account the data on detection of preservation of radiographic changes in patients with dynamic heavy pneumonia, it is prescribed the radiographic control of reasonable use at the earliest 1 month after the disease, despite normalization of clinical and functional state of patients with heavy pneumonia by an average of 14 days after.

4. The prognostic level of the proven importance of the enzyme TGF β and the C-reactive protein in preserving (forming) remote pathological changes on X-rays in patients with heavy pneumonia 6 months and 1 year after the querison. Patients with higher levels of the TGF β marker above 20,000 units and CRP and increase above 87 mg/dL at the time of illness should

REFERENCES:

1. Негоспітальна пневмонія у дорослих осіб: етіологія, патогенез, класифікація, діагностика, антибактеріальна терапія (проект клінічних настанов) Частина 2 / Ю.І. Фещенко [та ін.] // Укр. пульмонол. журнал. – 2012. – № 4. – С. 5-17.

2. Перцева Т.А. Шкалы для оценки тяжести состояния больных внегоспитальной пневмонией / Т.А. Перцева, В.В. Дмитриченко // Укр. пульмонол. журнал. – 2013. – № 1. – С. 24-30.

3. Негоспітальна пневмонія у дорослих осіб: етіологія, патогенез, класифікація, діагностика, антибактеріальна терапія (проект клінічних настанов) Частина 2 / Ю.І. Фещенко [та ін.] // Укр. пульмонол. журнал. — 2013. — № 1. — С. 5-21

4. Community acquired pneumonia. New guidelines of the Spanish Society of Chest Diseases and Thoracic Surgery (SEPAR) / R. Menéndez, A. Torres, J. Aspa [et al.] // Arch. Bronconeumol. – 2010. – Vol. 46, N 10. – P. 543-458.

5. Перцева Т.О. Гендерные и возрастные особенности течения тяжелой негоспитальной пневмонии у больных с сопутствующей сердечно-сосудистой патологией / Т.О. Перцева, І.В. Авраменко // Укр. пульмонол. журнал. – 2015. – № 1– С. 35-39.

6. Fukuyama H. Validation of Scoring Systems for Predicting Severe Community-Acquired Pneumonia / H. Fukuyama, T. Ishida, H. Tachibana // Inter. Medicine. – 2011. – Vol. 50. – P.1917-1922.

7. Respiratory health and disease in Europe: the new European Lung White Book / G.J. Gibson, R. Loddenkemper, B. Lundbäck, Y. Sibille // Eur Respir J. – 2013. – Vol. 2, N 3. – P. 559-563.

**SPECIAL FEATURES OF THE BEAUTY SERVICE MARKET ON A
DAILY BASIS**

Dobrovolska Svetlana Viktorovna

Head Teacher of the Faculty
of Economics and Law of MDU

Stetsyuk Katerina Pavlovna

student

Specialized school № 5 of I-III stages
city of Mariupol, Ukraine

Anotation: The main directions and conditions for the development of the beauty industry market are determined, its state is analyzed, the features and main trends in the development of beauty industry enterprises are considered. Based on the analysis carried out, one can see the increasing competitiveness of beauty salons, their features and development trends under the influence of new technologies.

Keywords: beauty industry, main beauty trends, modern beauty trends, beauty product, investigation.

Until recently, the market of the beauty industry was widely represented by hairdressers. A little later, consumer demand led to the fact that hairdressers gave up their place to large-scale beauty salons, as customers were much more pleased and efficient to apply to full-fledged businesses and receive the maximum amount of services for beauty and health. A wide range of services, a high level of quality, a price range appropriate to the capabilities of the audience - all this has contributed to the formation and development of beauty salons and specialized services in them. The market for the beauty industry is developing very rapidly, so to be aware of the successful development of this industry, you need to be well aware of all aspects of this area. Some need to improve their skills, others to study the trends of the modern

beauty industry and implement them. In addition, for the success of a beauty company it is necessary to work at not only a high level of services and services, but also their uniqueness. In fact, the package of services is the same for everyone, but adding to the arsenal of zest, you will not only follow market trends, but also become their legislator.

The purpose of this article is to determine the features and main trends in the development of the beauty industry.

The market of beauty industry enterprises is quite specific, due to a number of its features, it is dynamic and changes in a short time. Every year about 20-30% of all beauty salons go bankrupt and cease to exist, but in place of closed establishments new salons immediately enter the market, so the reduction in their total number does not occur, but on the contrary, the total number even increases. Another feature is that the beauty industry is resistant to economic crises (even the crisis of 2008-2009 affected the industry only in part). Although consumers report rising prices, they do not stop spending money and "saving on themselves", especially the stereotypes and requirements for appearance, which are transmitted by society, are not adjusted depending on the level of wealth or economic situation. Experts attribute this to the so-called "lipstick effect". Thus, even during the financial downturn, the total volume of services provided to the population is stable. All companies that provide services to the public are competing for consumers and customers, and the winners are those organizations that provide services that meet the needs of the population.

At present, with the growth of per capita income in the United States and given the prevailing trend of increasing income in the world, business continues to grow rapidly. In 2015, the revenue of the beauty industry in the US amounted to \$ 56.2 billion. It is estimated that by 2018 only the market for skin and hair care products in the US will reach \$ 10.7 billion. The global market for personal care products in 2014 was estimated at \$ 110.69 billion (the same was the GDP of Morocco and Angola this year), and in 2016 - already \$ 121 billion (Ukraine's GDP in 2016 amounted to \$ 93.27 billion, and NASA's budget - \$ 19.8 billion). By 2021, it will exceed \$ 155.4 billion. According to forecasts, more than 50% of all revenues from the beauty

industry by 2019 will fall on China, the United States and Brazil. The geography of consumption is constantly expanding, covering more and more countries and segments of the population. Skin care is a market segment that will potentially grow the fastest, in particular through awareness of the need for facial hygiene and the involvement of a male audience. The largest markets for skin care products (Global Skin Care category) are the United States, China and Southeast Asia, along with Australia. For example, in 2014, purchases of face masks in the Asia-Pacific region and North America doubled. Cosmetics companies in the United States claim that the average woman between the ages of 16 and 65 buys cosmetics and care products at least five times a year, spending about \$ 43 on each purchase, or \$ 215 a year. A typical woman spends \$ 15,000 on cosmetics for her life. If you put this \$ 215 into a standard pension account (for example, an IRA), the amount will reach \$ 100,000 by the age of 70. According to other estimates, women spend about \$ 450,000 on cosmetics. The dynamism of the world market of cosmetic products is evidenced by growing sales. In 2017, the global cosmetics market amounted to 532.43 billion US dollars. Sales are projected to reach \$ 805.61 billion by 2023.

Pro-Consulting has prepared a study of the beauty salon market in Ukraine and the CIS countries. The study analyzed the number of operators in the market of Ukraine and the CIS (namely: Kazakhstan, Belarus, Russia), the volume of the market of beauty salons in the studied countries. The company's analysts segmented the market by the price segment of services provided by operators. The main large network players, features of their offer for clients and competitive advantages were defined. An analysis of the average cost of popular services in the studied countries was also carried out and a forecast of market development for several years was made. The beauty industry is actively developing both in Ukraine and around the world. The global market for spas and beauty salons in 2017 was estimated at 128.59 billion US dollars. It is expected to reach approximately 190.81 billion US dollars in 2024, consolidating the trend of an increase of an average of 5.80% per year between 2018 and 2024. The global market of spas and beauty salons has a huge potential for development, both in Ukraine and around the world. It includes products for men and

women, as well as products and services for personal hygiene. In today's world, consumers are looking for places that offer wellness solutions and services that can relieve stress from a busy lifestyle. Most of the world's urban population prefers spa and salon services that help rejuvenate and relax them from the stresses of everyday and business life. The number of enterprises in the field of beauty in Ukraine is constantly growing. Thus, for the period 2016-2019, the number of operators increased by 70.3 pp. The increase in the number of beauty salons is explained by the constant growth in demand for beauty services. At the same time, during this period, the percentage of shadows on the market has increased significantly: an increasing number of masters provide services in the field of beauty without official registration. In 2018, compared to 2016, the volume of the beauty salon market increased by 30.1 percent. n. The increase in market volumes is expected in 2019.

In the Ukrainian market, as well as in the market of the CIS countries as a whole, during the studied period a segment which can be conditionally called "cheaper does not happen" appeared and actively develops. Despite this, the cost of beauty salon services in Ukraine has increased significantly over the past two years. Mainly due to higher prices for cosmetics and materials, most of which are imported, as well as due to rising utility prices. On average, the price of one service in a beauty salon increased by 25%. The analysis of the market of beauty salons in Ukraine draws attention to an interesting fact - the average visitors to beauty salons are mostly women (75-80%) aged 25 to 35 years, 10 years younger than in most European countries.

The market of beauty salon services in 2016 -2019 has changed significantly. There is a demand for monoservices. If before they preferred comprehensive care, doing all the procedures in one salon, now the trend is monoservices. Manicure is done in one place, haircut in another, and painting in the third.

To date, market trends are as follows:

- active growth in the number of consumers of beauty services;
- clear division of beauty salons and their clients into segments;
- opening of beauty salons on the basis of franchising;

- mobility of beauty salons;
- mono format of beauty establishments;
- development of the men's beauty segment;
- providing services, advice and consultations remotely.

With the new trend in the beauty industry, new formats of service provision are being formed.

- Express formats that involve work without recording. For example, manicure racks in shopping malls, often at lower prices than in traditional salons.
- Monostudios specializing in one service. Or, for example, studios, where you can do only the design of the eyebrows or only laser hair removal.
- Salons for a specific category of people. For example, children's hairdressers or barber shops - hairdressers exclusively for men, in some ways men's clubs.
- Salons and studios of economy and low-cost formats. Salons that do not have an administrator, and where no tea or coffee is offered.

Private masters did not share anywhere. Demand for them has grown, which also affects the market for beauty services. Interestingly, many self-employed craftsmen combine private practice with work in expensive beauty salons.

The analysis of the beauty salon market showed that in the 2014 crisis, Ukrainians could afford to spend an average of 14% of their income on appearance care. But after 2 or two years, in 2016, many customers either completely abandoned the beauty salons, or began to visit them twice less.

In times of crisis, it is customary to save on many things. People significantly reduce their costs for beauty services, or even abandon them altogether. For example, in the pre-crisis period, the growth of the segment of beauty salons, hairdressers, beauty salons, nail and brow bars was about 25-30% per year. The crisis has changed the direction of market growth. The main blow came in 2014. Then the market fell by 25%. And if following the results of the previous, 2013, the volume of the market of beauty salons made 388.7 million UAH, by the end of 2014 it fell to 292.8 million UAH. Demand for beauty industry services fell by 30%. The situation began to

improve gradually in 2015, when the volume of the market of cosmetic and hairdressing services increased by 3.4% compared to 2014. Stable growth began in 2016.

Over the past four years, the cost of beauty salon services has increased significantly. The rise in prices is due to several reasons. A study of the cosmetics market shows that there has been an increase in prices for cosmetics and other related materials, most of which are imported to Ukraine. The rise in prices for utilities also played a role. The price of one service in a beauty salon has increased by 25%.

Thus, last year the beauty industry grew by almost 6%, bringing retail sales of about \$ 320 billion. The growth of the beauty industry's profits is stable worldwide. In the coming years, global cosmetics companies will continue to focus on product innovation, new trends, services, so it is important to properly shape the market of services based on innovations, taking into account all the nuances for the successful development of enterprises. The trends in the beauty industry are influenced by a number of generalized factors: increasing the pace of life; growing need for professional, quality service; lack of time for self-service; the desire to meet fashion trends. All this certainly intensifies the further development of enterprises, which is positive for the economy and the population.

LITERATURE LIST:

1. Aaker D. A. Strategic Market Management: Global Perspectives / David A. Aaker, Damien Mc. Loughlin. New York: John Wiley and Sons, Ltd, 2010. 368 p.
2. Golubkov E. P. Marketing research: theory, methodology and practice. Moscow: Finpress Publishing House, 1998. 416 c.
3. Kotler F. Marketing basics. St. Petersburg: LITERA-PIUS, 2015. 859 c.
4. World market of beauty salons: global trends and development prospects. Electronic resource. Access mode [<https://cosmetology-info.ru/6683/news-Mirovoy-rynok-salonov-krasoty-globalnye-tendentsii-i-perspektivy-razvitiya/>].
5. Trends in the beauty industry // Magazine "General Director". Electronic resource. Access mode: [<http://alliancebeauty.ru/site/generalnyj-direktor/>].

EFFICIENCY OF THE COMBINED HEAT RECOVERY SYSTEM OF THE BOILER PLANT

Fialko Nataliia

Corresponding Member of the NAS of Ukraine

Doct. of Tech. Scien., Professor

Head of Department

Stepanova Alla

Candidate of Technical Sciences (Ph. D.)

Leading Researcher

Navrodska Raisa

Candidate of Technical Sciences (Ph. D.)

Senior Scientific Researcher

Leading Researcher

Meranova Nataliia

Candidate of Technical Sciences (Ph. D.)

Senior Scientific Researcher, Leading Researcher

Institute of Engineering Thermophysics

of NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Introduction. An integral part of the general problem of energy stability in Ukraine is the effective functioning of the country's economy through the sustainable provision of all types of production with fuel and energy resources. One of the important factors in saving fuel, energy and material resources is the utilization of the heat of waste gases from power plants. Developments in this area involve the use of modern effective methods of researching effectiveness, based on integrated approaches to solving the problem. Therefore, the creation of such techniques is an urgent scientific problem.

The aim of the work is to increase the efficiency of the installation, which includes a boiler and a combined heat recovery system for heating water and blast air.

Research results and their discussion. For the studied installation, a structural diagram was developed, shown in Fig. 1, which indicates all exergy flows of heat and energy between individual elements included in the installation. The block diagram serves to determine the characteristics of flows and elements of the input matrix, on the basis of which the exergy losses in the installation were calculated for various operating modes of the boiler (Table 1, 2 and Fig. 2).

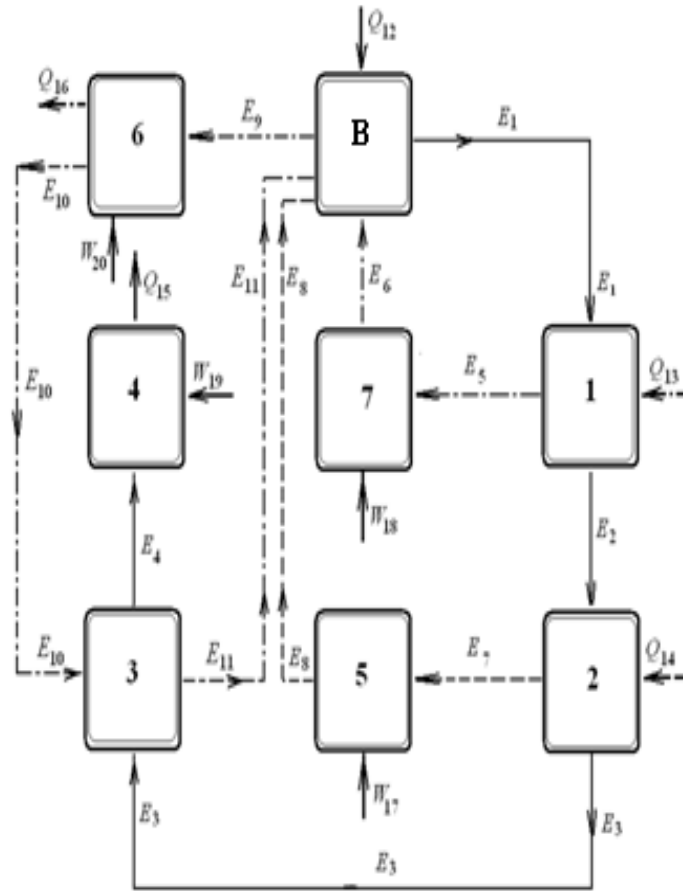

Fig. 1. Block diagram of the installation: B - boiler; 1,2 - hot water and air heating heat recovery units; 3 - gas heater; 4 - smoke exhauster; 5 - fan; 6, 7 - pumps; \longrightarrow - flue gases, $-\!-\!\longrightarrow$ - air, $-\!-\!-\!\longrightarrow$ - water; $E_1 - E_{11}$ - exergy flows; $Q_{12} - Q_{16}$ - heat flows; $W_{17} - W_{20}$ - energy flows

Table 1**Characteristics of plant flows**

Element installation	№ flow	Type flow	Exergy flow, kW	Element in the matrix
Boiler	1	product	9,89	+1
	6	product	228,30	-1
	8	product	0,23	-1
	9	product	456,00	+1
	11	product	11,91	-1
	12	source	1207,50	+1
Hot water heat exchanger	1	source	9,89	+1
	2	source	2,55	-1
	5	product	227,90	+1
	13	source	221,30	+1
Air heating heat exchanger	2	source	2,55	+1
	3	source	1,49	-1
	7	product	0,10	+1
	14	source	0	+1
Gas heater	3	source	1,49	+1
	4	source	2,00	-1
	10	source	12,94	+1
	11	product	11,91	+1

Table 2**Characteristics of plant flows**

Element installation	№ flow	Type flow	Exergy flow, kW	Element in the matrix
Smoke exhauster	4	product	2,00	-1
	15	product	2,29	+1
	19	source	3,00	+1
Fan	7	product	0,10	-1
	8	product	0,23	+1
	17	source	1,00	+1
Pump	9	product	456,00	-1
	10	product	12,94	+1
	16	product	450,70	+1
	20	source	10,00	+1
Pump	5	product	227,90	-1
	6	product	228,30	+1
	18	source	2,00	+1

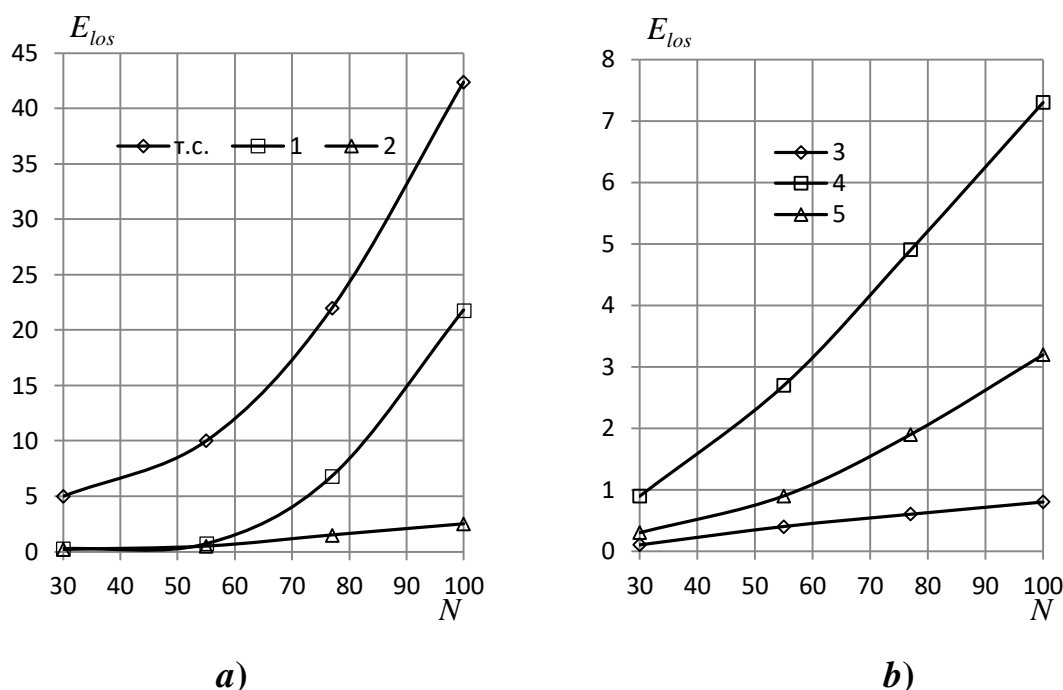

Fig. 2. Exergy losses E_{los} , kW depending on the boiler power N , % of the installed power a): T.C. - heat recovery system; 1 - hot water heat exchanger; 2 - air-heating heat exchanger; b) 3 - gas heater; 4 - smoke exhauster; 5 – fan

As follows from the figures, the graphs illustrating exergy losses in the heat recovery system and the hot water heat recovery unit, depending on the boiler power, have two distinct sections. In the first section, when the boiler power changes from 30 % to 60 % of the installed power, there is a slight increase in exergy losses (5 ... 12 kW). In this case, the main losses are in the pumping system and in the piping system connecting the main elements. In the second section, when the boiler power changes from 60% to 100% of the installed power, exergy losses begin to increase sharply.

Here, the main losses are accounted for by the hot water heat recovery unit. It is more expedient to regulate exergy losses in the pumping system and pipeline system than in heat recovery units. Considering the above, we can conclude that the optimal operation of the installation should take place when the boiler capacity is 50 ... 60% of its installed capacity.

Conclusions

1. Exergy losses in various elements of the installation, including a boiler and a combined heat recovery system for heating water and blast air have been calculated using a complex technique that combines the methods of exergy analysis with the method of representing thermodynamic balances in matrix form.
2. It has been established that the optimal operation of the installation occurs when the boiler power is 50 ... 60% of its installed power.

REFERENCES

1. Yuan Yuan Jian, Shao Xiang Zhou. Exergy Analysis of Boiler Based on the Temperature Gradient // Asia-Pacific Power and Energy Engineering Conference. 2010. Paper # 11258018. P.4. doi.org/10.1109/APPEEC.2010.544952
2. Zare V., Moalemian A. (2017). Parabolic trough solar collectors integrated with a Kalina cycle for high temperature applications. Energy, exergy and economic analyses. Energy Conversion and Management, (151), 681-692. doi:10.1016/j.enconman.2017.09.028.
3. Libertini L., Vicidomin M. (2016). Exergetic Analysis of a Novel Solar Cooling System for Combined Cycle Power Plants Francesco Calise. Entropy, (18), 356. doi:10.3390/e18100356.
4. Fialko N., Stepanova A., Navrodska R., Meranova N., Sherenkovskii J. Efficiency of the air heater in a heat recovery system at different thermophysical parameters and operational modes of the boiler. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. 2018. 6/8 (96). P. 43-48. DOI: 10.15587/1729-4061.2018.147526.
5. Fialko N., Stepanova A., Navrodska R., Novakovsky M. Study of the efficiency of a combined heat utilization system using the graph theory methods. International scientific journal "Internauka". 2019. №15 (1). C.61-63.
6. Fialko N., Stepanova A., Navrodska R., Novakovsky M. Study of the efficiency of a combined heat utilization system using the graph theory methods. International scientific journal "Internauka". 2019. №15 (1). C.61-63.

7. Fialko N., Stepanova A., Navrodskaia R., Presich G. Localization of exergy losses in the air heater of the heat-recovery system under different boiler operating modes. "International scientific journal "Internauka". 2019. №12 (74). P.30-33.
8. Stepanova A. Efficiency analysis and optimization of the combined heat recovery system of the boiler plant. Energy and automation. 2016. №1. P.119-128.
9. Stepanova A. Optimization of elements of heat utilization systems of power plants. Energy and automation. 2016. № 2. Pp. 128-138.
10. Stepanova A. Optimization of parameters of the heat exchange surface of the contact plate air heater of the combined heat utilization system of the boiler installation. Scientific Bulletin of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. 2016. №242. P.170-178.

ANALYSIS OF THE OPERATION OF VACUUM THERMAL COLLECTORS DEPENDING ON THEIR LOCATION

Forkun Yana

PhD, Assistant Professor

Glebova Marina

PhD, Assistant Professor

Ovcharenko Roman

Zhidenko Vladimir

3rd year students

O.M. Beketov National University of

Urban Economy in Kharkiv

Kharkiv, Ukraine

Introductions. One of the most promising renewable energy sources is the Sun [1]. The total thermal capacity of the solar heat supply installations operating in the world today exceeded 269 GW (over 385 million m² of solar collectors) [2]. The practical use of solar energy in Ukraine is currently most used in the southern regions (Zaporizhzhya, Kherson, Nikolaev), however, solar energy technologies are continuously developing and improving.

The work [3] show the positive experience of using solar vacuum collectors. The possibility of covering a significant amount of thermal energy (about 50%) for the preparation of hot water for the need for hot water supply of a residential individual house is shown in [4]. The calculation of the efficiency of using vacuum tubular collectors in this work was carried out on the example of using collectors from RUCELF in accordance with the methodology described in [5].

Aim. The task is to study the dependence of the generated thermal energy on the location of thermal solar collectors.

Materials and methods. This technique does not take into account changes in the angle of inclination of solar collectors with respect to the horizon, thereby

underestimating the possible value of thermal energy generated by solar collectors. In this regard, the purpose of this work is to refine the data obtained in [5], taking into account the change in the angle of inclination of vacuum tubular collectors with a southern orientation with respect to the horizon.

The amount of solar energy that can be absorbed and converted into heat through the use of solar collectors was determined from the expression

$$A = Q \cdot \eta$$

where Q is the average monthly value of total solar radiation, kWh / m²-day; η - absorbing capacity of the collector (taken equal to 0.8).

The average monthly value of the total solar radiation entering the inclined surface is determined by the formula:

$$Q = R \cdot E$$

where E is the average monthly daily amount of total solar radiation entering the horizontal surface, kWh / m²-day; R is the ratio of the average monthly daily amounts of solar radiation entering the inclined and horizontal surfaces.

The average monthly conversion factor of direct solar radiation for the collector surface with a southern orientation is

$$E = \frac{\cos(\varphi - \beta) \cos \delta \sin \omega_1 + \frac{\pi}{180} \omega_1 \sin(\varphi - \beta) \sin \delta}{\cos \varphi \cos \delta \sin \omega_2 + \frac{\pi}{180} \omega_2 \sin \varphi \sin \delta}$$

where φ is the latitude of the area, degrees; β - angle of inclination of the collector to the horizon, degrees; δ - declination of the Sun on the average day of the month, degrees ω_1, ω_2 - hourly angle of sunset on horizontal and inclined surfaces.

Hourly angle of sunset (sunrise) for the surface:

Horizontal

$$\omega_1 = \arccos(-\tan \varphi \tan \delta)$$

Oblique

$$\omega_2 = \min(\omega_1, \arccos(-\tan(\varphi - \beta) \tan \delta))$$

The smaller of the two values is taken as the hour angle of sunset for an inclined surface with a southern orientation α_{opt} .

The initial data on the monthly average values of the total solar radiation entering the horizontal surface were taken from. The values of the scattered solar radiation on the horizontal surface were calculated on the basis of the proportions of the straight line and, accordingly, the scattered solar radiation in the total.

The analysis shows that the maximum values of the total solar radiation for the conditions of Melitopol fall on the summer months for collectors located at an angle of 20° to the horizon and are about $31 \text{ MJ} / \text{m}^2\text{-day}$. Collectors located at an angle of 46.29° (northern latitude of Melitopol) to the horizon in July account for about $29 \text{ MJ} / \text{m}^2\text{-day}$. In January, the maximum values of total solar radiation fall on collectors located at an angle of 90° to the horizon and amount to $10 \text{ MJ} / \text{m}^2\text{-day}$. For February, the total solar radiation values are $16 \text{ MJ} / \text{m}^2\text{-day}$ for collectors located at an angle of 80° to the horizon. For collectors located at an angle of 46.29° to the horizon, the total solar radiation values are 8.29 in January and $14.36 \text{ MJ} / \text{m}^2\text{-day}$ in February.

The analysis also shows that the values of total solar radiation for collectors located at an angle of 70 , 80 and 90° to the horizon in May have a rather noticeable decline, which is explained by a change in the surface albedo.

Calculations have established that the required amount of thermal energy for daily heating of 300 liters of water is 6737.6 kWh per year. In the case of installing solar collectors at an angle of 46.29° to the horizon, the minimum required number of vacuum tubes for daily heating in July of 300 liters of water to a temperature of 60°C will be 39 pieces, while with a horizontal arrangement of solar collectors, only 32 PC. The increase in the number of installed vacuum tubes will undoubtedly affect the cost of equipment. If it is possible to install solar collectors of 32 tubes in a horizontal position, the amount of energy they produce would be 3450.5 kWh per year. However, vacuum solar collectors are not recommended to operate at an angle of inclination to the horizon less than 20° . When solar collectors are installed at an angle of 20° to the horizon, the amount of energy produced by 48 pipes will be 3854.2 kWh per year, which is 57.2% of the required annual amount of thermal energy. When

installing solar collectors of 32 tubes at an angle of 46.29° to the horizon, $Q = 3958.9$ kWh per year, which is 58.8% of the required annual amount.

Conclusions. With the possibility of installing solar collectors of 39 tubes, the amount of energy produced increases. So, when installing such solar collectors at an angle of 20° to the horizon $Q = 4336$ kWh per year, which is 64.4% of the required annual amount, and when installing such collectors at an angle of 46.29° to the horizon, $Q = 4453, 7$ kWh per year, which is 66.1% of the required annual amount of heat energy.

REFERENCES:

1. Su D. et al. Comparative analyses on dynamic performances of photovoltaic–thermal solar collectors integrated with phase change materials //Energy Conversion and Management. – 2017. – T. 131. – C. 79-89.
2. Buonomano A. et al. Transient analysis, exergy and thermo-economic modelling of façade integrated photovoltaic/thermal solar collectors //Renewable Energy. – 2019. – T. 137. – C. 109-126.
3. Chen Y. et al. Thermo-ecological cost assessment and optimization for a hybrid combined cooling, heating and power system coupled with compound parabolic concentrated-photovoltaic thermal solar collectors //Energy. – 2019. – T. 176. – C. 479-492.
4. Sami S. Impact of magnetic field on the enhancement of performance of thermal solar collectors using nanofluids //International Journal of Ambient Energy. – 2019. – T. 40. – №. 8. – C. 875-884.
5. Mahmood A. et al. Mathematical model for thermal solar collectors by using magnetohydrodynamic Maxwell nanofluid with slip conditions, thermal radiation and variable thermal conductivity //Results in physics. – 2017. – T. 7. – C. 3425-3433.

**ACCELERATED DIGITALIZATION AS A MAJOR TREND TO
OVERCOME RESTRICTIVE MEASURES IN THE CONTEXT
OF THE PANDEMIC**

Grynyuk S.

PhD, Associate professor
National Aviation University
Kyiv, Ukraine

Annotation: The article gives a short analysis of the changes in public behaviour that occurred during the spread of COVID-19 and which will have long-term consequences. It discusses the basic major trends in digitalization that UNCTAD has identified in the context of the COVID-19 crisis. It also highlights the digital divide between countries which is particularly evident in education and travel sectors.

Key words: the Covid-19 pandemic, education sector, major trends in digitalization, digital divide, and digital economy.

Introduction The spread of COVID-19 is changing economic and social life in many countries. One of the brightest consequences of the current pandemic is the accelerated adoption of digital technologies in a variety of areas.

As part of government travel restrictions and social distance measures, businesses and consumers are actively adopting digital solutions to continue their activities remotely. Digitalization facilitates the transition to online environment of medicine, labour, education. The development of this trend demonstrates not only the urgent need, but also the created material basis for the widespread use of digital technologies.

The nature of our research aim is to gain an understanding in the basic major trends in digitalization that UNCTAD has identified in the context of the COVID-19

crisis; and also to make an accent on the changes which are taking place in other areas, for instance, education.

Stating a problem

Of the six major trends in digitalization that UNCTAD has identified in the context of the COVID-19 crisis, three are directly related to the worldwide acceleration of the transition to a digital economy.

Remote work/study and the use of communication technologies

Due to the spread of COVID-19 in the world, more and more people are working and studying remotely using video conferencing services and messengers. There is an increased demand for the use of such programs as Microsoft Teams, Skype, Cisco's Webex and Zoom. The use of online platforms stimulates the development of cloud technologies for data storage and analysis, increasing demand for renting such services from technology companies (Amazon Web Services, Microsoft, Tencent and Alibaba). The crisis has also facilitated the transition of schools and universities to distance learning. Digital tools and online training allow teachers and instructors to stay in touch with students.

Negative impact on some digital platforms

The crisis caused by the spread of COVID-19 has had a negative impact on digital platforms, mainly in education and tourism. This group can include services related to transportation (Uber, Lyft, Didi Chuxing), as well as rental housing services (Airbnb, Booking.com).

Changing consumer habits

At the same time, the spread of COVID-19 led to an increase in electronic sales. Significant growth has affected some items of medical products. The European Union Agency for Cyber security believes that the growth in e-sales is accelerating the digital transformation of enterprises, especially medium and small businesses, forced to expand their online presence in order to survive the current environment.

Another area where there is an increase in user activity is represented by streaming services. The closure of theatres and cinemas has attracted a new audience for streaming services and video hosting Netflix, HBO, Youtube and others. Closing

of schools and universities also contributes to the increase in demand in this area, as children and adolescents spend more time at home.

UNCTAD publications show that least developed countries have significant limitations in various areas related to digital technologies, ranging from information and communications technology infrastructure and payment services to skills and regulatory frameworks. In response to these constraints, they are trying to use the available digital opportunities to overcome the crisis caused by the proliferation of COVID-19.

If to speak about the education sector, it should be noted that the digital divide between countries is particularly evident in education, where students' ability to use online learning services can vary significantly depending on the availability of a home computer and Internet access, family income levels, and school/university readiness.

According to the OECD's Program for International Student Assessment, in countries such as Denmark, Slovenia, Norway, Poland, Lithuania, Iceland, Austria, Switzerland and the Netherlands, 95 percent of students can use a home computer, while for Indonesia this figure is only 34 percent. Among low-income countries, over 75% do not offer any form of distance learning. But even when governments in these countries take steps to provide education online, they do not cover most students, as only 36% of them have access to the Internet.

The digital divide also exists within countries. In the USA every student from an economically advantaged school/university has access to a home computer, but only 3 out of 4 students from disadvantaged schools/universities have such access. In Peru, these figures are 88% and 17% respectively. In Mexico, 94% of students from advantaged families have access to the Internet, compared to 29% in disadvantaged families.

It is clear that conditions of isolation have exacerbated these problems. For the households that do not have Internet access at all, the "digital divide" has only become more painful and evident over the past months, whether it is for students who

cannot participate in online classes, adults who cannot work remotely, or just a family that cannot order home deliveries.

Conclusion

To sum up, the changes in public behaviour that occurred during the spread of COVID-19 will have long-term consequences. Many organizations and users will make greater use of digital solutions, as they will develop a habit of doing so during the crisis.

REFERENCES:

1. <https://econs.online/articles/ekonomika/sotsialnye-posledstviya-pandemii/>
2. <https://www.nie.edu.sg/teacher-education/useful-resources-for-HBL-WFH-EdCo/education-related-covid-19-articles>
3. <https://rg.ru/2020/02/29/koronavirus-izmenil-sistemu-obrazovaniia-celoj-strany.html>
4. <https://hromadske.ua/ru/posts/novaya-velikaya-depressiya-posledstviya-koronavirusa-dlya-mirovoj-i-ukrainskoj-ekonomiki>

**SYPHILIS: THE CURRENT STATE OF THE PROBLEM IN THE
CHERNIVTSI REGION**

Hayevska Marina Yurievna

candidate of Medical Sciences associated professor
of the Department of Dermatology and Venereology

Tkachuk Anfisa Ihorivna

Vasiuta Yana Vadymivna

Skorokhod Anastasiia Vasylivna

Doctor-interns

Higher State Educational Institution
of Ukraine "Bukovinian State Medical University"
Chernivtsi, Ukraine

Annotation: Establishment clinical and serological features of syphilitic infection among the residents of Chernivtsi region. A retrospective analysis of the statistical data involved 357 patients with syphilis who were treated at the CMI "Chernivtsi Regional Dermatovenerologic Dispensary" in 2017 - 2019.

Key words: retrospective analysis, syphilitic infection, clinical manifestations.

Introduction Syphilis is a sexually transmitted disease (STD) caused by *Treponema pallidum*, which can also be transmitted via accidental direct inoculation, transplacental during pregnancy and rarely via blood transfusion. The annual mortality rate per 100,000 people from syphilis in Ukraine on average is 2.9% a year [6]. Despite modern methods of diagnosis, improvement of treatment regimens, using informative and preventive measures in the population of reproductive age, syphilitic infection remains a topical medical and social problem in Ukraine and in the Chernivtsi region in particular [1]. Western European countries, where every year 5.6 million people are diagnosed with syphilis, [4]. are not an exception. The incidence of

this disease is caused by the migration processes of the population, neglect of the traditional norms of morality and behavior, the spread of prostitution among young people, a dismissive attitude to the risk of sexually transmitted diseases in casual sexual contacts. [3, 5]. Syphilis at the present stage is characterized by an extension of the incubation period and the prevalence of latent and recurrent forms [2]. Syphilitic infection has typical clinical manifestations on the skin and mucous membranes and can also cause damage to the internal organs, the nervous and cardiovascular systems. There is an intrauterine infection of the fetus, an increase in the incidence of congenital syphilis [5]. It should be noted that syphilis negatively affects the quality of life. Physical aspect of health is affected in patients with the primary form of syphilis while in the case of secondary syphilis, patients notice changes in their emotional state [6].

Materials and methods

A retrospective analysis of the statistical data involved 357 patients with syphilis who were treated at the CMI "Chernivtsi Regional Dermatovenerologic Dispensary" in 2019. During the analysis, the patients' complaints, the data of anamnesis of life and disease, objective examination, the results of classical serological syphilis responses (CSR) containing the microprecipitation reaction with the cardiolipin antigen and that of binding the complement to the treponemal and cardiolipin antigens according to unified methods were taken into consideration. All studies were conducted in accordance with the Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 997 of November 22, 2013 "On Approval of Methodological Recommendations" Modern Approaches to Laboratory Diagnosis of Syphilis ".

Results and discussion

357 histories of patients with early forms of syphilitic infection have been analyzed. Primary syphilis (Lues I) was diagnosed in 42 (11.9%) people, of whom in 11 individuals it was seronegative and in 31 - seropositive one. The diagnosis of secondary syphilis (Lues II recens) was made in 102 (28.5%) patients and secondary recurrent syphilis (Lues II recidiva) in 79 (22.1%) individuals. Early latent syphilis was found in 134 (37.5%) patients. Primary syphilloma is mostly found on the

genitals (82.8%), but 61 (17.2%) of them noted extra-genital placement, in particular, in the mouth or around the anus. Complications of a hard chancre (balanoposthitis, phimosis) developed in 97 (27.2%) patients with primary syphilis. The regional inguinal was detected in 304 (85.1%) persons, the submandibular one - in 35 (9.9%) individuals.

The patients with secondary fresh syphilis had moderate typhoid maculopapular rash, localized mainly on the lateral areas of the trunk and upper extremities. Manifestations of specific quinsy were observed in 66.3% of people. Papular rash was only manifested in 23.6% of patients with predominant placement on the skin of the genital organs (13.5%). The remains of hard chancreis were present in 66 (65.2%) people, regional scleradenitis was observed in all patients and was moderate or insignificant. The patients with Lues II recidiva tended to have popular rash in 69 (88,4%) individuals, which was mostly localized on the skin of the genitalia in the form of erosive papules. "Horny" papules were recorded on the palms and soles in 51 (65.2%) patients, flat condylomae - in 15 (18.8%) patients, seborrheic papules in 9 (11.6%) patients. Papules on the trunk were observed in 12 (15.9%) people. 35 (44.9%) patients with Lues II recidiva, had typhoid maculopapular rash which is typical of this period. It should be noted that 26 (33.3%) patients with secondary recurrent syphilis also had papules on the mucous membrane of the mouth. At the same time, almost all patients (89.8%) had manifestations of specific quinsy, 23.2% of patients noted a specific pustular skin rash. Syphilitic alopecia was registered in 17 (21.7%) people, syphilitic leukoderma in the form of "Venus beads" - in 4 (5.8%) patients. Polyadenitis was noted in all (100.0%) patients with Lues II recens and in (81.2%) patients with secondary recurrent syphilis, which was only pronounced in 31.9% patients. The analysis of serological reactions to syphilis revealed that 17.4% patients with early (primary and secondary) forms of syphilis had positive CSR with high (1: 80-1: 160) titers of reagents, 67.1% of patients had positive (4+, 3+) CSR with low (1: 5-1:10) and average (1: 40-1:60) titers of reagents, in 15.5% persons the (2+) CSR were poorly positive. On the basis of statistics we

can conclude that in the Chernivtsi region early hidden forms of syphilis 37.5% predominate.

Conclusions

Primary syphilis patients living in Chernivtsi region tended to have ulcerative forms of hard chancre with the development of complications of primary syphiloma and moderate inguinal scleradenitis. Secondary fresh syphilis is characterized by specific angina, polyadenitis and moderate roseola, localization of papules on the genital mucous membranes. In patients with secondary recurrent syphilis, papules were found on the mucous membranes of the mouth, on genitals, palms and soles, manifestations of syphilitic alopecia, moderate polyadenitis, as well as signs of specific quinsy and syphilitic leukoderma. Most of the patients in the early (primary and secondary) forms of syphilis had positive classical serological responses to syphilis with low (1: 5-1: 10) and average (1: 40-1: 60) titers of reagents.

Prospects of further research

The prospect of further research is an analysis of the effectiveness of modern methods and means of treatment and prevention of syphilis in patients living in the Chernivtsi region.

USED LITERATURE:

1. Pankratov V.G., Pankratov O.V., Saluk Yu. V., Lebedevskaya A.A., Shilova A.A. Dynamics and structure of syphilis incidence in the republic of Belarus. *Здравоохранение*. 2019(3):10-15.
2. Радионов В. Г., Радионов Д. В., Хайминов Е. М., Приходько И. А. Анализ эпидемиологической ситуации по заболеваемости сифилисом в Луганской области. Двадцать лет спустя. *Актуальная инфектология*. 2016;1:23-28.
3. Новоселов В.С., Квижинадзе Г.Н., Туманова Е.Л., Белоусов С.Р., Смирнова Л.М. *Российский журнал кожных и венерических болезней*. 2016;19(4):249-53.

4. Корсунская И.М., Левощенко Е.П., Шахзадов В.В., Воронцова И.В., Кулешов А.Н., Сакания Л.Р. Ошибки в диагностике сифилиса. *Consilium Medicum. Дерматология* 2017; 1: 21–22.

5. Короленко В. В. Аналіз епідеміологічної ситуації щодо сифілісу в країнах Європейського союзу та Сполучених Штатах Америки як передумова створення системи державного управління соціально небезпечними інфекціями. *Український журнал дерматології, венерології, косметології*. 2016;2:98-104.

6. Денисенко О. І, Гаєвська М. Ю, Перепічка М. П. Клініко-серологічні особливості сифілітичної інфекції у жителів Чернівецької області. *Клінічна та експериментальна патологія*. 2015; 14(2):81-84.

THE CONCEPT OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN THE FIELD OF SERVICES

Iashvili Tinatin

Doctor of Social Sciences

Professor at Georgian Technical University

Faculty of Business Technologies

Sherazadishvili Besik

Doctor of Public Administration

Assistant-Professor at Georgian Technical University

Faculty of Business Technologies

Annotation The Managers of the organization working in the field of modern services provide the set of goals of the organization and the direction for action. They need to create and maintain an internal organizational environment in a way, where the employee will be constantly involved in achieving the goals of the organization. The main directions of human resource management are: creating the necessary conditions for the development of the employee's personal potential; Provide working conditions so that employees can mobilize their potential to achieve the set goals; Constant care for the professional qualifications of the employees in accordance with the strategic goals of the organization. Modern science distinguishes the stages of development of the employee motivation system, namely: development and introduction of methods of material incentives; Develop and implement a motivation system for a single unit or for a certain stage of success, create a common motivation system; Forming the corporate culture of the organization. This article contains discussion on the concept of human resource management in the field of services.

Keywords: Human resources, management, service sector, quality management, guidance.

The action of a modern organization is effective only when it achieves its own goals and implements the stated policy. Achieving goals nowadays plays a big role in human resource management based on the principles of Total Quality Management. A special role is given to the leadership of the organization in the measures to be taken to improve the activities of the organization, it must be faithful to the core ideas of Total Quality Management and belief in the success of the new management model; The leaders of the organization should: develop the strategy for the advancement of the organization, outline the main directions for the activities, set the goals and determine the practical ways of their implementation, create the appropriate preconditions; They should integrate the quality management system together with the unified management system; Ensure proper management style when making specific decisions and assignments.

"Goal setting" can be called a kind of universal activity, because, in fact, any action includes it (goal setting) in itself and setting the goal correctly is the equivalent to half of the progress. The goal should be measurable (quantifiable) and in line with the organization's policies. And "policy" – is the main intention and activity of the organization. Policy addresses the actions of the people to achieve the set goals, so it is necessary to pay great attention to its development. [1, p 58]

Without a common goal, an organization cannot exist. The purpose of the organization - is the desired future, which it will try to create by its efforts in a defined period of time. The goals of the organization should be known and acceptable to each employee. In modern times, one of the main goals of an organization can be to increase its own competitiveness.

Defining goals and analyzing (controlling) their implementation should be a constant part of the activities of the management, as well as plans regarding quality should be in line with the organization's development strategy. Modern quality management standards also address the importance of managerial responsibility. During strategic planning, a great deal of attention is paid to achieving goals, customer satisfaction, positive image of the organization, prestige, etc. The management strategy of the organization should be constant, continuous and

implemented under the direct supervision of the management. This is one of the main and obligatory prerequisites for successful management. Otherwise, the desire to achieve quality will remain just a slogan.

Management should:

- 1) Incorporate quality issues into the goals of the organization;
- 2) Provide funding;
- 3) Use moral stimulation methods;
- 4) Use all resources;
- 5) Take an active part in the improvement process. [2, p 134]

The strategy is developed by senior management and includes several elements, namely: identifying (who is the customer), identifying their needs, developing an "indicator" system that determines customer satisfaction, which should be the basis for employee motivation. Quality of service - is the result of the whole process. Its control is necessary at all stages of the process: determining the existing level of quality, comparing with the standard and corrective actions.

Staff - is the greatest asset of the organization, so it is necessary to cultivate such internal environment (conditions) that all employees are able to maximize their skills (talents, abilities). The goals of the organization should be closer to the goals of the employees, to provide them with material and moral encouragement, frequent retraining / training, to ensure their teamwork. All decisions should be based on facts alone and not on the intuition or experience of decision-makers. [3, p. 198]

In the context of total quality management, the organization is the service provider and its staff is the internal customer. We discuss human resource management and staff satisfaction issues in terms of total quality management. (Employee motivation, incentives, as well as their education and training issues). The main goal of personnel

management is: to maximize the discovery and utilization of the potential of each employee.

Personal potential includes:

- 1) Qualification potential - professional knowledge, skills, professional competence;
- 2) Moral potential: values, motivation;
- 3) Educational potential: intellectual, cognitive ability;
- 4) communication potential - the ability to cooperate, work in a team;
- 5) Creative potential - the ability to deliver creative ideas;
- 6) Physiological potential - the ability to perform work.

Under total quality management, employees' pay depends on the quality of the work performed by them and the time it takes to complete that work. Staff training should be conducted in their workplace and they (employees) should be considered as - the intellectual resource of the organization. The training will increase the level of knowledge of employees and improve their skills. Requirements from the supervisor - listening and observation skills. [4, p. 69]

Four teaching styles are used: pragmatic, analytical, conceptual and experimental. Newly hired employees of the service sector organization should be properly trained. Internal marketing is conducted regularly - to control the constant alignment of the interests of the organization and its employees. The level of compliance between the requirements of the organization and the capabilities of employees is determined by the effectiveness of human resource management. The level of employee satisfaction is largely derived from the ratio between expected and actual pay.

Thus, human resource management issues play a major role in the activities of the service sector. A number of factors need to be considered by successful leaders, namely: incentives need to be specific and direct; Unpredictable and irregular incentives are more motivating than expected and predictable; Showing constant attention to the employee is an important motivator; Encouragement should be given not only after achieving specific goals; The employee must have a sense of freedom of action; It is essential to maintain employee respect in any situation; Small and frequent rewards bring great satisfaction to the most employees; Motivation

management is of great importance in human resource management. There are basically four methods of motivation, namely: coercion, reward, solidarity, and tolerance.

LITERATURE:

1. T. Iashvili, G.Iashvili, E.Baratashvili, Sh.Dogonadze - "Management in the field of services", Georgian Technical University, Tbilisi, 2019. – 346 P.
2. Л. В. Хорева - “Сфера социальных услуг. Формирование и регулирования“. СПб.: Изд-во СПбГУЭФ. 2006. – 256 P.
3. Ed. R. Norman - “Service management. Strategy and Leadership in Service Business“ /. N. Y. 2000. – 320 P.
4. <http://www.nplg.gov.ge/> - last check 05.11.2020

USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING AS A COLLECTIVE INTERACTIVE SYSTEM

Ibragimova Gulzoda Nabieвна

Tashkent Irrigation and Agricultural Mechanization

Assistant of the Institute of Engineers

Tashkent, Uzbekistan

Modern learning technologies are complex interactive systems, which include the acquisition by students of professional skills and abilities, personality traits defined for educational purposes, and the selection and development of educational goals, organization, definition of teaching methods and tools. should be based. The comprehensive application of these criteria determines the nature of the educational process and its knowledge of pedagogical and innovative technologies in education.

It is known that any pedagogical and innovative technology education is based on new principles of development, which should be focused on the formation of the student-student personality. The new center of pedagogical technology consists of the leader of the educational process and the teacher and the student who are the subject and object of this process. To do this, the educational process, the requirements of the teacher and the educational process, the principles and ways of organizing and managing education, methods of mental and physical development of the student, cooperation with him, directing him to study and learning, should be equipped with methods of organizing, communicating with them, overcoming problems and disagreements, creating a creative, business environment in the audience, accurate and accurate assessment of student performance.

Another important requirement for the organization of modern education is that it requires high pedagogical skills to achieve high results in a short time without spending excessive mental and physical effort.

Today, in developed countries, a great deal of experience has been accumulated in this area, which is called interactive methods. Since 1996, theoretical and practical

knowledge on interactive methods and their use in the organization of the educational process has been promoted among the staff of the education system of the country.

One of the technologies we have used in practice and given positive results is the “BLITS-GAME” method. We would like to share with you some of our thoughts on this based on our work experience.

This technology is aimed at teaching students to organize the sequence of actions correctly, to think logically, to choose what they need from many, different ideas, information based on the subject being studied. In the process of such technology, students are able to transfer their independent thinking to others.

Objective: “Blitz-game” technology helps students to independently determine the sequence of actions shown in the handouts, and then to transfer their opinion to others or to remain in their own opinion, to agree with others.

CONDUCTING PROCESS:

STEP 1: - The teacher gives the students an idea that this game will be held in several stages. It warns them that there is a definite time allotted for the task at each stage, and that students should make the most of that time;

- Students are given a separate handout;

- The teacher explains to students the content of the handout and the task to be performed, that is, the correct sequence of actions given in the handout, and the sign should be indicated in numbers in a separate section of the paper;

- says that the given task is performed individually first.

STEP 2: - The teacher monitors the completion of the first task by each student individually and provides assistance in case of misunderstandings;

- Each student in the "individual assessment" section of the handout determines the logical sequence of actions from the actions given here on the basis of his personal opinion, that is, from several given actions, he determines which one he thinks will be the first and which one will be the second. gives students 10 minutes to complete the task.

STEP 3: - The teacher asks the students to form small groups of 3 people. Groups of 3 can be organized according to the wishes of the students or by numbers;

- Students in small groups introduce each other to the sequence of actions outlined in the individual assessment section of their paper, then join the three different sequences in 3 people, arguing, arguing, and interacting with each other in the “group” on the paper distributed to them. price ”section;

- The teacher does not participate in small group discussions, only observes the activities of small groups and each student, who is given 20 minutes to complete the task.

STEP 4: When all the small groups have completed their work, the teacher gives the correct answer according to the sequence of actions, i.e. the students are asked to find the “correct answer” section from the handouts and write down the numbers of the sequence of actions told by the teacher.

STEP 5: The teacher asks you to write the numbers given in the “correct answer” section in the “individual assessment” section (or vice versa), i.e. the difference in the “single error” section, subtracting the major and minor. Suggests that they should calculate the total by adding the numbers in the "single estimate" section from top to bottom.

STEP 6: In the same order, the difference between the “correct answer” and the “group score” is done by subtracting the big and small, the number of differences is written in the “group error” section, added from top to bottom, and the total number is given.

STEP 7: The teacher gives an idea of the total number of individual and group errors, interprets them separately.

NOTE: Another type of task assessment is as follows: if the students' answers were more than half of the "correct answer" given by the teacher, then "satisfactory", 75%, "good", 100% Can be defined as “excellent”. In general, today, innovative technologies, information technology serve as the main means of teaching. Because their application ensures the active involvement of students in the learning process.

REFERENCES:

1. Azizxo'jaeva N. N. Pedagogical skills and pedagogical technology.-T .: TDPU.2003
2. Sayidahmedov N. Pedagogical technologies. –T ,: Finance.2003
- 3.Khudoyqulov X. J. Modern pedagogical technology is the basis of educational effectiveness. - T .: Navruz. 2011 y.

**KETOSIS AS AN APPROACH TO THE PREVENTION OF DIABETES
MELLITUS, ONCOLOGY AND OTHER DISEASES**

Ivanov Vladyslav Andreevich

Hoshko Kseniia Olexandrivna

students

Fedotov Oleh Valeriiovich

Doctor of Biological Sciences

Senior Researcher, assistant professor

Head of the Department of Medical Biology

Donetsk National Medical University

Kramatorsk, Mariupol, Ukraine

Вступ. The relevance of the presence of oncology and endocrine diseases, in particular diabetes mellitus at the present stage, is due to their social significance and prevalence among people all over the world. This is due to the nature of the diet, anthropogenic pollution and many other factors, the number of which continues to grow.

There are many types of fight against the aforementioned diseases associated directly with the impact on the person himself, aimed at changing the processes, is a deviation from the norm. However, not all of them justify their effectiveness.

Keywords. Ketosis, intermittent fasting, oncology, diabetes mellitus.

The aim of our study is introducing ketosis as a constant state in metabolism, identifying benefits for the body, drawing attention to this topic.

Materials and methods. Analysis of scientific medical literature and theoretical synthesis of these studies, processing of statistical data.

Results and discussion. During the study, it was found that in the presence of diabetes mellitus, specialists of medical institutions prescribe monitoring of blood

sugar levels, because neglect of timely treatment threatens the appearance of complications such as damage to microvessels (retinopathy, nephropathy, neuropathy), macroangiopathy, etc.

Minimizing the consumption of sugar with meals is one of the methods of high-quality and effective measures to prevent the further development of this disease.

Ketosis is the process of breaking down fat in the body to form ketone bodies that are used as alternative energy. The main source of energy is acetone, acetoacetate and beta-hydroxybutyric acid - substances that are formed in the liver from fatty tissues of the body and consumed fats. Ketone bodies nourish internal organs, muscle tissue and brain instead of glucose.

The ketogenic or keto diet is a diet low in carbohydrates and high in fat. Such a diet can help lower blood sugar levels, increase insulin sensitivity, improve well-being and lose weight by altering metabolism.

Types of diet: standard - 75% fat, 20% protein and 5% carbohydrates from the total caloric intake; Cyclic - five days in keto alternates with two days on high-carb foods; target - suitable for those who go in for sports; with a high protein content - differs from the standard version in the ratio of elements (60% fat, 35% protein and 5% carbohydrates).

For a more dramatic result, consider intermittent fasting in combination with ketosis. This method is not a diet, it is a daily meal plan. That is, instead of 4.5 or 6 meals, you need to eat less often. Every time you eat, insulin is released, and its excess in the body is a very dangerous factor. Therefore, through healthy ketosis and intermittent fasting, we are trying to lower our blood insulin levels.

Intermittent fasting is a diet in which periods of food intake alternate with periods of maintenance strictly for a specific time. Interestingly, with intermittent fasting, the body no longer needs so many nutrients, since the body begins to store them in reserve and this is for the good. Therefore, when you switch to two meals a day, you will not need as many nutrients as you did with three meals a day, as the body adapts.

Some are worried that they will lose muscle mass. So, in intermittent fasting, it is also interesting that the level of certain hormones rises sharply. For example, growth hormone, and does not allow you to lose muscle. That is, the body begins to store proteins as well. Therefore, you will not lose muscle mass.

So, in order to lower insulin, there are two key points to keep in mind. Cut back on carbohydrates, sugar, simple carbohydrates (grains, pasta, cereals, cookies, juices, alcohol). And, the second rule is less common. When we eat few carbohydrates and eat less often, our body learns to burn fat, a shift occurs at the cellular level, the body begins to use fats instead of sugar as fuel.

And when your diet is high in carbs, insulin binds them up and turns them into fat. Most of the fat in your body is the result of consuming a lot of carbohydrates, not fat.

In addition, people do not realize that when there is too much insulin, it will not be possible to get rid of fat. If you have such a stubborn metabolism and cannot lose weight in any way, then you have too much insulin. Symptoms of high insulin - high blood pressure, high cholesterol, fatigue, especially after eating, decreased cognitive function, lack of concentration, poor memory, mood swings, irritability, sometimes depression, cravings for carbohydrates, constant hunger, especially between meals food.

When you put your body into fat burning mode, and it does this between meals, because it did not work before, but worked on sugar from your diet, and now, when you burn fat, you no longer feel hungry, and believe me, this system not difficult to observe, because there is no more hunger. This is why healthy ketosis and intermittent fasting are very successful in the long term and you are able to maintain this regime and you will no longer feel hungry all the time.

Healthy ketosis and intermittent fasting isn't just about losing weight, it's also about healing your body, reducing inflammation, improving your cognitive function, improving your overall mood, and making your body run like clockwork.

But like any other diet, the keto diet has its own contraindications. It is not recommended to follow it during pregnancy and lactation, kidney problems and

gastrointestinal diseases, malfunctioning of the thyroid gland.

Scientists from the University of Bethel in Minnesota have conducted research. The study involved 30 people - men and women aged 18 to 65 years. They were all overweight and had health problems - metabolic syndrome, prediabetes, or type 2 diabetes. Scientists randomly divided the participants into three groups. One group followed a keto diet for 10 weeks: its participants ate no more than 30 grams of carbohydrates per day, without playing sports all this time. The participants in the second group followed the so-called "standard American diet", that is, they ate their usual high-carbohydrate food, also without playing sports. And in the third group, the participants ate regular high-carbohydrate foods, exercising for 30 minutes 3-5 times a week.

The researchers measured a range of participants' performance at the start and end of the study, incl. body mass index, blood triglyceride level, body fat percentage, glycosylated hemoglobin (HgA1c) level, and blood ketone level.

The members of the group, which was sent to ketogenic low-carb diets, were in dietary ketosis - that is, in a state when the main source of energy for the body is not glucose, but special molecules - ketones, produced by the liver from fats.

The results of the analyzes showed that, as one would expect, sports activities, although useful, are not enough to neutralize the negative effects of poor nutrition and reverse metabolic syndrome. Going through the ketogenic diet, on the other hand, resulted in the most significant improvement in virtually all metabolic health and weight loss metrics. In addition, the participants in the keto group significantly increased their basal metabolic rate, that is, the rate at which the body "burns" fat at rest - more than 10 times compared to the two groups of "standard" food.

As the study authors write, "Physiological ketosis has clinical potential to prevent, mitigate and treat metabolic syndrome and the associated obesity, prediabetes and diabetes, and is a noteworthy alternative treatment."

It is worth noting, of course, that the scope of the study was very limited - both in the number of participants and in duration. However, his conclusions fit well with the big picture that emerges from a large number of diet studies.

During ketosis, all cells in the body use more oxygen. This means that mitochondria begin to work more actively and restore their functions. Healthy, trained mitochondria - cancer prevention.

A global decrease in blood and body sugar levels. Most cancer cells are so addicted to sugar that without it they seriously weaken and die. Nutrition keto ensures low sugar levels in the diet, and therefore in the body.

Global decline in growth factors. Insulin and IGF-1 are the main growth promoters of any body tissue. Both healthy and neoplastic. During keto, their levels are as low as ever, so the cancer is not being stimulated to grow.

An increase in the amount of ketones. A rare cancer cell is able to feed on ketones. Most of them, in principle, cannot exist in an environment of increased amounts of ketones.

Reducing oxidative stress. Oxidative stress is one of the factors that cause plaque formation in the brain. Compared to sugar, ketones generate much lower levels of oxidative stress in the brain.

One of the recent studies once again confirmed the high dependence of cancer cells on sugar, and also argued that the higher the blood sugar, the worse the result in cancer patients. There are no clinical studies at the moment, or they are still in progress. But small studies and reports of case histories appear every day.

A comparison was made of the effect of high-carbohydrate diets and keto diets on tumor growth rate. The tumor grew 32.2% faster in patients on a high-carb diet. In patients on a ketogenic diet, tumor growth decreased by 24.3%. A ketogenic diet in combination with radiation or chemotherapy has been shown to give complete remission in 3 out of 5 cases. Interestingly, when the diet was stopped, tumor growth resumed in 2 out of 5 patients.

For advanced brain cancer, it has been found that a ketogenic diet can significantly slow tumor growth, or stop it altogether. However, in most cases, cancer progression resumes upon return to the usual chaotic diet.

Ketosis and nutrition, it supports, creates an unfavorable background for the life of abnormal cells. Therefore, we can say that cancer is more a metabolic disease

than a genetic one. Consequently, the keto diet as a component of metabolic cancer therapy can also serve as cancer prevention in cases where there is a suspicion of a high risk of developing tumors (genetics, tumor markers, occupational pathologies).

Conclusions. Ketosis is a neutral solution for the gradual eradication of the problem of excess weight, prevention of cancer, diabetes, obesity, promotion of cleansing the body, and improving physical and mental activity. It should be noted that no diet alone provides long-term weight loss effects and can be harmful to health. After a temporary weight loss, people return to their previous state, and sometimes they recover more than the change in diet. A safe and effective way to achieve the desired weight and maintain health and good physical shape is with the help of specialists to choose an appropriate lifestyle and diet that a person can adhere to constantly.

REFERENCES

1. Armeno M, Araujo C, Sotomontesano B, Caraballo RH. [Update on the adverse effects during therapy with a ketogenic diet in paediatric refractory epilepsy]. *Rev Neurol*. 2018 Mar 16; 66(6): 193-200.
2. Broom GM, Shaw IC, Rucklidge JJ. The ketogenic diet as a potential treatment and prevention strategy for Alzheimer's disease. *Nutrition*. 2019 Apr;60: 118-121.
3. Guzel O, Uysal U, Arslan N. Efficacy and tolerability of olive oil-based ketogenic diet in children with drug-resistant epilepsy: A single center experience from Turkey. *Eur J Paediatr Neurol*. 2019 Jan;23(1): 143-151.
4. Ma S, Suzuki K. Keto-Adaptation and Endurance Exercise Capacity, Fatigue Recovery, and Exercise-Induced Muscle and Organ Damage Prevention: A Narrative Review. *Sports (Basel)*. 2019 Feb 13;7(2) [PMC free article]
5. Oh R, Gilani B, Uppaluri KR. StatPearls [Internet]. StatPearls Publishing; Treasure Island (FL): Jul 9, 2020. Low Carbohydrate Diet.
6. Włodarek D. Role of Ketogenic Diets in Neurodegenerative Diseases (Alzheimer's Disease and Parkinson's Disease). *Nutrients*. 2019 Jan 15; 11(1)

HOUSEHOLDING OF SURKHAN VALLEY IN RUSSIAN SCIENTIFIC SOURCES

Kabulov Eshbolta Atamuratovich

Doktor of historical sciences

Dean, faculty of history

Xushbakov Chari

is M.A. student (Master of Arts)

in Department of Ethnography at the first course

Termez state university

g. Termez , Uzbekistan

Annotation. Importance of writings done by Russian scientists on learning agriculture of Surkhan valley was analysed based on statistical collection and scientific sources in this article.

Key words: tourist, regionalist, oby, lalmy, hoosayny, kyshmysh, byshkadok, tooyatysh, oboky.

Plays of Russian scientists, tourists and regionalists are very important sources on learning political, social-economical life of Bukhara Emirate. It is known that from the second half of XVIII century visiting Russian tradesmen and diplomats to Bukhara Emirate has risen. They made acquaintance of not only political, economical and cultural life but also researches learnt by strategical purposes and at the same time they published them. And this information is important source on learning the history of Bukhara Emirate. It is clear that main branch of economy of Bukhara Emirate is agriculture. Developing cause of agricultural was explained as follows in the researches: grounds of Amudarya and territory of Bukhara were highly productive land. The rivers named Panj, Vakhsh, Surkhan and Zarafshan which took water from ice of Khisor, Zarafshan and Pamyr mountains and tributaries of those rivers were

very convenient for treating soil.[2.P.45] Proof of the information that given in the writings of Russian researches may be seen on the example of Surkhan valley. Certainly, convenient climate and fertile soil gave a chance for planting cereal crops in the region of the Emirate. The valley had a cereal crops planting school from in the long past. Makhmud ibn Valy who was from Balx and lived in XVII century wrote about good harvest from cereal crops at the territory of Termiz and Denau on his play 'Baxyr al-asrarfy manakyb al-akhyar'[4.p.34-58] And this harvest achievement continued very long time. At the period of Bukhara Emirate Shakrisabz valley was on the 1st place on planting cereal crops and Surkhan valley was the second one.[1.p.18] Not only irrigating lands gave good harvest but also non-irrigating sowing area were mostly near the mountains.

Grain crops were planted on mountainous lands by watering snows and rains and sorghum, sesame, millet and cotton were planted on lands where watered by rivers, canals or brooklets.[2.p.45] Peasants took good harvest from non-irrigating lands because there were not many pests such as grasshoppers.[2.p.47] Pokotilo also wrote about good harvest of cereal crops from both irrigating and non-irrigating lands in Surkhan valley. He also mentioned that there were 55 thousands botmon grain reserves in peasants' honds.[6.p.63] The main branch of horticulture is viticulture in Bukhara Emirate.[2.47] The term 'garden' means vine yard in Bukhara.13 types of grape we planted in Bukhara such as Khalimy, safyd, khoosayny, sugar angoor, kyshmysh, jaoos, masko, angoor safyd, beehyshty, sakhyby, toppy, shybeergony, angory seeyah. For instance, grape-planting developed in the villages near mountains of Surkhan valley. Because this branch has wide-trading feature. Havooz, Seena, Vakhshivor, Baysun villages where near the Khisor mountains of Denau beklik and Karabag, Zarabag, Novbag villages in Sherabad beklik were the centres of viticulture.

Beklik of Sherabad is one of the area that horticulture developed. This process is spread to the villages and mountains around towns and the way passed from the town to mountain and another way that at the distance on the way of Amudarya were surrounded by gardens.[3.24] People who lived on mountains loved gardens and that's why the villages that they lived were called with the names of gardens, for

example: Karabag, Zarabag, Novbag and etc. In this villages the grapes that suitable for the climate of valley were planted. For instance, khoosayny, oq kyshmyshee, kyshmyshee, nahol, black bakhteyory, allaky, toypy, sooltony, avak, shavoorgony, kampyr uzoom, byshqadoq, sopydak, qyzyl Surkhan, gov Surkhan, oq gov Surkhan, cheelgy, ot bag'ry soorkhak, myldeer uzum, dil kaptar, ishvoy, sabzak, qanyorug', tuyatysh, oboky, kelinbarmoq and etc. More than 20 types of grapes were grown in Surkhan bekliks. Gardeners sold their grapes at the markets near the villages, but some tradesmen took their harvest to the far villages and exchanged them for grain, wool or dried cheese. But mostly they sold the grapes after drying them. Peasants from Havooz, Vakhshoovor and Seena villages sold their grapes not only in Qorliq, Denau, Yoorchy, but also Baysun, Ko'lob, Qorabog', Khisor, Qorategin. They had clients for grapes even in Russian markets. When people went to bride's room, they took dried grapes with themselves.[5.120] In conclusion, writings of Russian researchers were very useful source on learning our history with statistical information.

SOURCE AND LITERATURE

1. G.SH.colonel. Galkyn. Short military-statistical essay about Bukhara Emirate and in southern part of Samarkand region// Collection of geographical, topographical and statistical materials along Asia - Saint Petersburg, 1894, Press.57.
2. Logofet D.N. Bukhara Emirate and its modern position.- Saint Petersburg.1909.
3. Mazov S. Eastern Bukhara, Badakhshan and northern Afganistan// Collection of Turkistan.T. 404.
4. Makhmud ibn Valy. More Secrets.-Tashkent: Subject, 1977
5. Karmisheva B.Kh. About trading in eastern bekliks of Bukhara Emirate at the beginning of XX century based on agricultural speciality. Trading relations in the Middle East on the epos of middle century.-Moscow: Science,1979.
6. Pocotilo. Report about the trip in Central and Eastern Bukhara in 1886. - Tashkent 1888.
7. Khaneekov N. Description of Bukhara Emirate.- CPb,1843

ROLE PLAY IN TEACHING ENGLISH AS A MEANS OF DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE IN STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Kashyrina I. O.

senior lecturer

Bondarenko.V. A.

student of the Law Faculty

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

Dnipro, Ukraine

Annotation: This article is dedicated to some the most effective and interesting approaches of teaching English to students, a role-playing which enhances and enriches the development of students' communicative competence being under high importance to be developed among all people who study English.

Key words: competence, role-play, communication, English.

In order to implement the interaction and cooperation of the teacher with student, as well as the development of student interest in language learning, it is important to think about incentives for speech, encourage students to be active speech actions in a certain situation. One of the main incentives are the game. For example, the situation "Client orders a tour at the agency. " The agent meets him in office, politely informing about tours possible excursions. Asks what exactly interests the client. Reality is an office equipped with tourist maps, time and place of action form the background on which there is a speech act (appeal to travel agent), i.e. the language function as means of communication.

Role-playing involves an element of reincarnation student at the representative of the professional profession. Through these role-playing games are often perceived by students as a reality: students get from them opportunities for self-expression and modeling future professional situations. Participants role is playing games not only to

prepare messages from certain topics, but also casually enter conversation, try to support it, discuss different points of view, and thus the conversation becomes casual, which is actually the realization communicative approach.

According to OA Kolesnikova, EI Pass, E.M. Diana's role-playing game is great learning opportunities: it is possible regard as the most accurate model of communication. It imitates reality in its most essential features. In role-playing, as in life, language and non-language the behavior of partners is most closely intertwined. Role-playing has great potential incentive plan. Communication, as you know, no one can exist without a motive. However, in learning conditions do not just provoke a motive to statements. [2, p. 127]. The difficulty lies in because the teacher has to describe the situation so that there is an atmosphere that causes students to have an inner need for expression of opinions.

In terms of foreign language communication, it is important that they be able to express what they have I want to say. According to M.R. Stronin, "the game is special organized lesson that needs large emotional and mental strength. Game always needs a decision - what to do? What say? The desire to address these issues exacerbate the mental activity of players. AND if the student will speak on a foreign language? That's where the rich come in learning opportunities. That's what she likes teachers. In the game all levels. It is even feasible the weakest students. [4, p. 24]. The teacher must offer a way of learning that would be aimed specifically at development speech competencies. And for this you need that each student be the main actor in class, felt comfortable, accepted active participation in the discussion of the topic of the lesson.

We can often see such picture when the teacher is very active, uses a lot of clarity, comments on the plot of the video, applies different forms of work, but the effectiveness of the lesson very low. The main goal is not achieved: teaching students to communicate. Why does it occur such a situation? This is primarily due to the fact that students act as passive listeners, no matter what they are disciplinedly perform tasks, act "for script "teacher, where the main and main role his. [3, p. 11].

Modern methods of teaching a foreign language pays considerable attention to the use of role-playing games in the classroom. The authoritative opinion is that the

game situations contribute to the creation of a special space of educational activity in which the student prepares to solve problems and specific complications. [1, p. 277].

As for learning outcomes within application of role-playing games in classes with English, then they can be the following:

- language competence in professional vocabulary,
- acquisition of English language skills in general and a professional bilingual, in particular for students of the Department of Law (ability conduct bilingual interrogations (bilingual cross – examinations interrogations), to investigate, to file documents - statements of claim, international complaints institutions);
- ethical and professional responsibility, knowledge of professional etiquette of English-speaking countries.

It should be noted that in addition to the above specialist student skills develop purely language:

- competence in monologue speech (eg, speeches);
- competence in dialogic speech; (eg, for law students role-playing game "Interrogation of a witness");
- competence in writing (e.g. submission statements);

The results of research by V.A. Artemov, O.A. Kolesnikova, M.A. Luscher have, that most students rate role-playing games positively, seeing in them a great practical utility; as for teachers, here are the opinions sharply diverge - some of them belong to role-playing games are sharply negative. In their opinion, learning roles leads to "primitivization" students' speech, increasing the number of mistakes, increasing disciplinary problems. Indeed, with similar complications have to face during the games, but the disadvantages of this technique are more are filled with its benefits, because apart from that role-playing is one of the most effective methods of learning a foreign language, it also helps to communicate, promotes the receipt of new ones knowledge, correct assessment of actions, development human communication skills, its perception, memory, thinking, imagination, emotions, such as observation, discipline and attentiveness, as well as role-playing games have a great methodological value, they are interesting to both students and teachers.

Others believe that mastering the forms oral foreign language communication is possible only in role-playing games, but the success of the game depends on level and diligence of its preparation, correctness organization, regularity of this application admission training and, of course, from skill teacher and his dedication. [1, p. 271]. In a business game the subject is modeled (imitation of specific conditions and dynamics production and modeling professional activities of a specialist) and social content (formation of a specialist) future activities. Each participant learns abstract, familiar by form of knowledge in real training processes and decision-making, regulation of games and training action. Accepting the norm of relations in the team future producers, obeying them, reconciling personal interests with the interests of others participants, each student is in active social position and is formed as a professional and a member of our society.

For a student, a participant in the game, the subject side his future professional activity and hers the social side is of great importance. With it often happens that the future specialist. having passed theoretical training and production a practice that is mostly passive character, has a rather vague idea of holistic professional activity. As a result, for the period of training of the future specialist is not manages to combine theoretical knowledge with practical activities. In this sense, we can say that educational business game, as an imitation of the environment, in which students will have to work, future professionals may become important a means of reducing the process of adaptation graduates to new working conditions and accelerate their professional development. After all, the game is higher educational institution is a kind of complex exam that requires its participants systematized and in-depth knowledge for their application in the subsequent independent practical activities. It allows students "Live" for some time in the system under study

Based on the above, we can conclude that role play has a large number of possibilities and characteristics, it enhances personal involvement in everything that happens, since it is a model of communication and thereby contributes to the expansion of the associative base in the process of mastering language material, at the sametime contributes to the formation of educational cooperation and partnership. In

general, role play is a unique method that encourages students to learn, for this reason, using this approach is very important in the process of learning a foreign language.

LITERATURE:

1. Hutchinson T. Project English 1. Teacher's book. – Oxford University Press, 1998. – p. 271 - 277.
2. Livingstone C. Role Play in Language Learning / Предисл. І прил. Н.І.Гез. – М.: Вища школа, 1998. – p.127.
3. Stepanova I. It's time to play // English. – 2001. – № 11 - p.11
4. Villiers S. Sharing Our Understandings of the «Communicative Method» // Іноземні мови в школі. – 2000. – № 3. – p. 21–24.

**RESEARCH OF PHYSICAL AND MECHANICAL PROPERTIES OF
DIFFUSION COATINGS OBTAINED WITH THE USE OF COMPOSITE
SATURATING CHARGES**

Kruglyak Irina

Ph.D., associate professor

Sereda Borys

Doctor of Technical Sciences, professor

Sereda Dmytro

Ph.D., Senior Lecturer

Kruglyak Dmytro

Ph.D., associate professor

Dnipro State Technical University

Kamenskoe, Ukraine

Zaporizhzhya National University

Zaporizhzhya, Ukraine

Abstract: In this work, diffusion vanadium coatings are obtained using composite saturating mixtures. Pure powders of vanadium, V_2O_5 , aluminum, Cr_2O_3 were used as a saturating medium. Thermodynamic modeling of the gas phase for two composite saturating media containing pure metals and their oxides has been carried out. The stages of the process of obtaining vanadium coatings are determined. The structure and phase composition of the coatings are determined. When saturated from the system №1, where vanadium is used as a powder of pure metal, the diffusion layer has vanadium carbides V_2C , VC , alloyed with aluminum, chromium. On the surface is V_2C . Diffusion layers obtained using composite saturating media №2 consist of phase №2 consist of phase V_2C with a thickness 9-12 μm . It is followed by a zone having a phase VC and $(Fe,Cr,V,Al)_{23}C_6$, up to 15 μm thick. Next we have the phases $(Fe,Cr,V,Al)_{23}C_6$, chromium carbide $(Fe,Cr,V,Al)_7C_3$.

Keywords: vanadium, diffusion coatings, saturating charges, wear resistance, hardness, steel, phase, microstructure.

There are several methods for obtaining chromium-vanadium and titanium-vanadium diffusion carbide layers [1]. The most common of them is saturation from powder media based on pure metals and ferroalloys of chromium and vanadium in the presence of an "inert" additive (Al_2O_3) or charcoal and an activator (NH_4Cl and CCl_4) [2-4]. The introduction of small amounts of titanium into the saturating mixture for vanadium allows, according to [3], to avoid the formation of the V_2C phase.

It was found [5] that in a wide range of variation of the ratio of saturating elements in the mixture on the surface of high-carbon steel, the following forms: in the outer volumes of the diffusion layer - vanadium carbide doped with titanium (V, Ti) C, in the inner volumes - titanium carbide doped with vanadium (Ti, V) C. The authors associate this arrangement of carbides with the difference in the diffusion parameters of titanium and vanadium, their ability to form carbide, chemical affinity for chlorine during the formation of chlorides, as well as the volatility of these chlorides. Saturation from mixtures based on chromium and vanadium made it possible to increase the thickness of the diffusion layers in comparison with vanadium by approximately two times [1]. The phase composition of these layers is distinguished by the presence of an outer zone of vanadium carbide VC doped with chromium and an inner zone of chromium carbide Cr_7C_3 doped with vanadium. VC dissolves 8.5% (wt.) Chromium, and Cr_7C_3 - 9.8% (wt.) Vanadium. Possibly also saturation from the vapor phase when using powders of chromium and vanadium [6]. Known liquid method of applying carbide diffusion coatings on carbon-containing alloys in a bath consisting of boric acid or borate, powders of pure chromium and vanadium [7]. The study of the properties of physical and mechanical diffusion coatings obtained using composite saturating charges was carried out on samples of technical iron, steels 45, U8. The saturation process was carried out in an open container in the operating temperature range of 950–1200 °C with the duration of isothermal holding up to 1 to 2,5 hours. For the charge, mixtures of powders of the

following materials were used: chromium oxide, aluminum oxide, vanadium, ammonium chloride, and ammonium iodide.

Microstructures of structural materials with protective coatings were investigated on transverse thin sections, metallographic microscope model "Neophot-32" at an increase of $\times 150 - \times 500$. The processing of transverse sections was carried out according to the standard procedure. To reveal the microstructure of coatings obtained on industrial iron and steels, an aqueous solution of potassium permanganate and sodium hydroxide was used [8].

Investigations of the thickness of the coatings were carried out on cylindrical samples with a diameter of 10–15 mm. Determination of the coating thickness is carried out on transverse thin sections using a PMT-3M device or metallographic microscopes "Neophot-32". Micro-X-ray spectral analysis of protective coatings is carried out on a high-performance, field-emission, scanning electron microscope Carl Zeis AG-SUPRA 40 WDS, which uses a third generation GEMINI electron-optical column on cross-sectional sections.

The assessment of the relative wear resistance of the coatings was carried out using a universal friction machine according to the disk - (with abrasive cloth R3-M-14) finger. Disk rotation speed - 60 rpm, radial feed per revolution - 1 mm. Static load - 3.755 N, specific pressure 94.34 MPa.

The purpose of this work is to determine the possibility and conditions of the process of diffusion saturation with vanadium and the formation of a carbide layer on the surface of steel products using composite saturating charges. The saturation was performed in two composite saturating charges: vanadium powder and vanadium pentoxide.

When saturated from the system №1, where vanadium is used as a powder of pure metal, the diffusion layer has vanadium carbides V_2C , VC, alloyed with aluminum, chromium (Figure 1). On the surface is V_2C . In the upper part, the concentration of aluminum is 7,4-11,3% , chromium 2.7-5.4%. The thickness of the zone is 7-12 microns. The zone of vanadium monocarbide has aluminum: 8.3% - 9.6%, chromium in the amount of 10.3-11.8% (wt.). The transition zone has a strip 3-

5 μm thick. It appears as a distinct dark strip 2–3 μm thick. The thickness of the entire diffusion layer reaches 55–70 μm . Diffusion layers obtained using composite saturating charges №2 consist of a phase V_2C with a thickness of 9–12 μm . It is followed by a zone having a phase VC and $(\text{Fe,Cr, V,Al})_{23}\text{C}_6$, up to 15 μm thick. Next we have phases $(\text{Fe,Cr, V,Al})_{23}\text{C}_6$, chromium carbide $(\text{Fe,Cr,V,Al})_7\text{C}_3$. The inner zone differs from the average by the redistribution of carbides in favor of Cr_{23}C_6 . The total thickness of the diffusion layer is 60–70 μm . After the carbide zone is a zone of a solid solution of vanadium, aluminum and chromium in α -iron. On low-carbon steel 20 and technical iron there are no carbides and almost the entire diffusion layer is a zone of a solid solution of vanadium, aluminum and chromium in α -iron.

Vanadium coatings obtained using composite saturating charges on technical iron and structural materials are diffusion in nature and are characterized by uniformity in thickness. As the process temperature increases, the coating thickness increases

In the upper part, the concentration of aluminum is 7,4–11,3%, chromium 2,7–5,4%. The thickness of the zone is 7–12 microns. The zone of vanadium monocarbide has aluminum: 8,3% - 9,6%, chromium in the amount of 10,3–11,8% (wt.). The transition zone has a strip 3–5 μm thick. It appears as a distinct dark strip 2–3 μm thick. The thickness of the entire diffusion layer reaches 55–70 μm .

Diffusion layers obtained using composite saturating charges №2 consist of a V_2C with a thickness of 9–12 μm . It is followed by a zone having a phase VC and $(\text{Fe,Cr, V,Al})_{23}\text{C}_6$, up to 15 μm thick. Next we have the phases $(\text{Fe,Cr, V,Al})_{23}\text{C}_6$, chromium carbide $(\text{Fe,Cr,V,Al})_7\text{C}_3$.

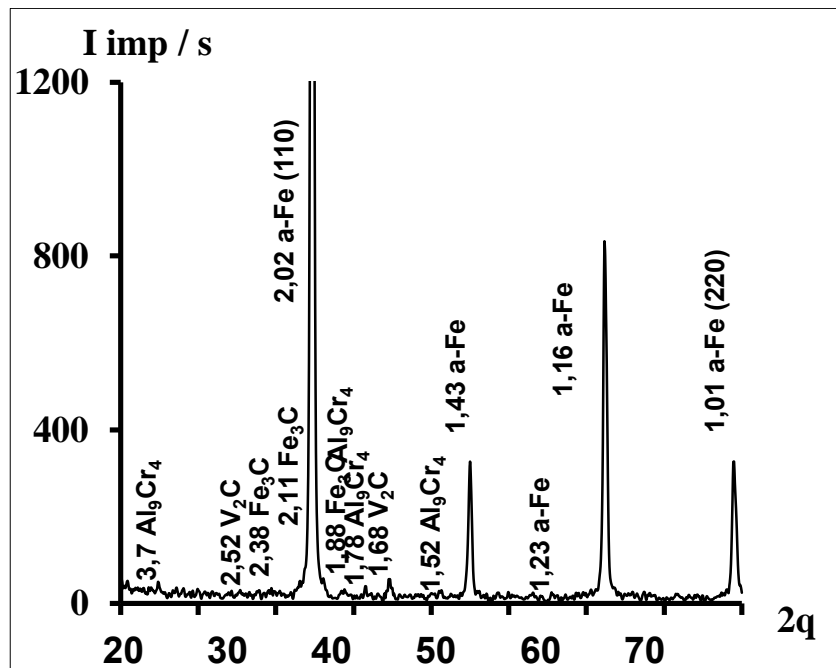

Figure 1. Diffractogram of a sample of steel 45, with vanadium coating obtained in composite saturating charges № 1, at $\tau_b = 2$ hours, $t_p = 1100$ °C.

The inner zone differs from the average by the redistribution of carbides in favor of Cr_{23}C_6 . The total thickness of diffusion coatings is 60-70 μm . After the carbide zone is a zone of a solid solution of vanadium, aluminum and chromium in α -iron. On low-carbon steel 20 and technical iron there are no carbides and almost all diffusion coatings are a zone of solid solution of vanadium, aluminum and chromium in α -iron.

Vanadium coatings obtained using composite saturating charges on technical iron and structural materials are diffusion in nature and are characterized by uniformity in thickness. As the process temperature increases, the coating thickness increases. The nature of the distribution of microhardness in the thickness of vanadium diffusion coatings on steel U8 and technical iron is shown in Figure 2.

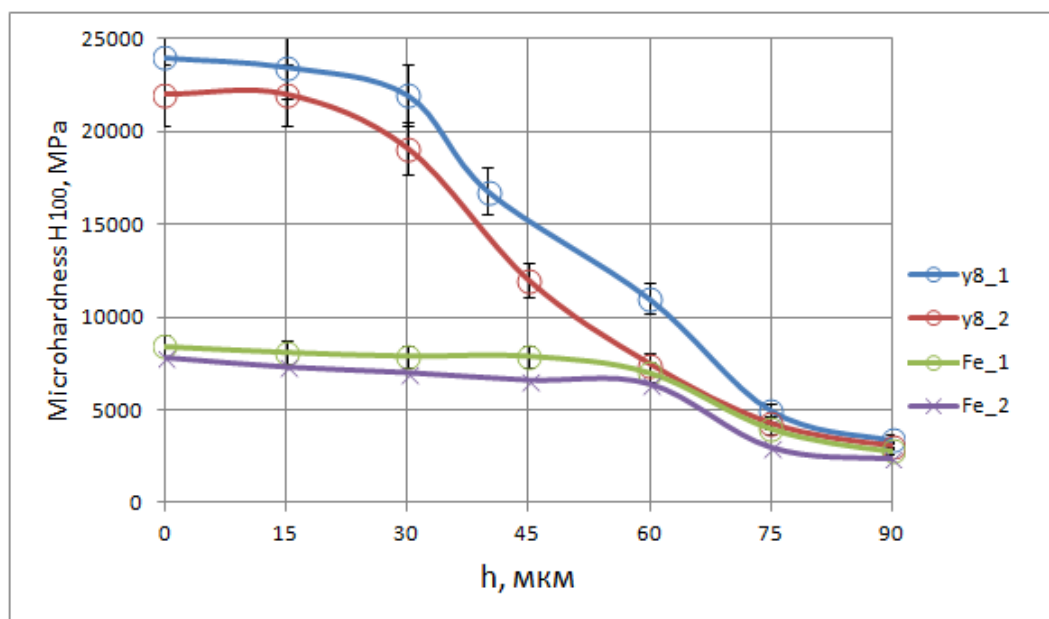

Figure 2 - Distribution of micro hardness in the thickness of vanadium diffusion coatings on: 1, 2 - steel U8; 3,4 - technical iron. Saturation: 1.3 in composite saturating charges №1, 2.4 in composite saturating charges №2.

The maximum micro hardness of the diffusion layers reaches 25,000 MPa. The wear resistance of samples with protective diffusion layers increased by 2.1 - 2.3 times in comparison with coatings obtained under stationary isothermal conditions.

REFERENCES

- [1] Voroshnin L.G., Shmatov A.A., Khina B.B., Bashlak S.D. Multicomponent diffusion carbide coatings on iron-carbon alloys: monograph. Minsk: BNTU, 2007. – 470 p.
- [2] Loskutov V.F. et al. Multicomponent coatings on steels. Protective coatings on metals. – 1980. – Issue. 14. – P. 46–47.
- [3] Zemskov G.V. et al. Diffusion saturation of steel with two carbide-forming elements. Protective coatings on metals – Kiev, 1976.– Issue. 10.–P. 38 – 40
- [4] Kudryavtseva N. Ya., Gromov Yu. N. Diffusion saturation of steels and alloys with carbide-forming elements. Kemerov. technol. in-t food. prom-sti. - Kemerovo, 1990. – 78 p.
- [5] Serditov A.T., Permyakov V.G. Structure and properties of surface layers of steels after titanation and vanadium. Surface. Physics, chemistry, mechanics. – M

.: Publishing house of the Academy of Sciences of the USSR, 1983. – No. 11. – P. 68 –70.

[6] Surface hardening of steel due to the formation of vanadium carbide when heated in contact with sintered ferrovanadium and chromium: application 53-146232 (Japan) / Hashimoto Hiroshi, Suga Kiyomitsu; declared 05/26/77, No. – 52-61348; publ. 12/20/78; NKI 12A3.

[7] Treating composition, forming a mixed-carbide layer of VA- group elements and of chromium on a ferrous-alloy surface and resulting product: пат. 4230751 (CIIIA) / Noboru Komatsu, Tohru Arai: app. 8.08.78, No. 931953; publ. 10.28.80; NKI 427-443.1.

[8] Kovalenko V.S. Metallographic reagents: a reference book ed. 3rd ed., Rev. and add. Moscow: Metallurgy. – 1981. – 120 p.

PROBLEMS OF LIFELONG EDUCATION IN THE DIGITAL ECONOMY

Kurbonov Bakhodir Ergashevich

Independent researcher of the Institute
of Pedagogical Innovations

Management of Vocational Education and Retraining
and Advanced Training of Teachers
Tashkent, Uzbekistan

The introduction of innovations in all spheres of human life, the acceleration of information exchange have necessitated the widespread use of digital technologies, which are changing the ways of recording data, transferring knowledge and building skills. Moreover, they are used by us in everyday life, in educational activities and in work as a means of communication.

A modern person needs to continuously improve his knowledge and skills, master new types of activities that will allow him to be competitive in modern society. One of the defining skills is the ability to critically comprehend and evaluate information, the volumes of which are constantly growing, to be creative in solving emerging issues, the willingness to cooperate with colleagues in search of optimal solutions.

Thus, in continuing professional education, we see a number of problems associated with training specialists for modern production based on advanced technologies.

First, the information saturation of the educational process should ensure the relationship of theoretical knowledge with the needs of practice, taking into account the communicative and cultural component of the cognition process, taking into account the principles of cooperation, mutual respect to achieve the goal.

Second, the speed of change pushes us to respond more quickly to the changing needs of the subjects of the educational process. It is necessary to study those who are

offered a product or service, to adjust to their current requirements. Moreover, it is important to offer a solution to the problem at the time the need arises, and not wait until someone does it for us.

Fierce competition forces educational organizations to fight for a potential applicant, offering, in addition to traditional educational services, a portfolio of additional education, which forms new competencies that facilitate the social adaptation of a future graduate-specialist.

Third, ensuring the availability of vocational education. The need to use digital technologies in education is due not only to the needs of practice, but also to the needs of modern society, in which those who combine work and study and persons with disabilities have equal rights to receive education, which will help them adapt to life.

Fourth, the preservation of "live communication".

In our opinion, education cannot be completely "digitalized". In the context of continuous education, the teacher and the student are full-fledged subjects of the educational process. It is impossible to completely abandon the presence of the teacher as a person accompanying the process of education of the student. "Digital" cannot replace live communication, without which the education process cannot be complete.

Yes, the teacher has ceased to be a "translator of knowledge", but this does not mean that he can be completely eliminated, as well as those who learn new things with us. No matter how strong the student's motivation and self-organization is, live human communication in the process of cognition (and not thoughtless absorption of information) is a necessary aspect. The joy of joint discovery, the desire to share conclusions, conclusions, joint search for a solution are the necessary components of the educational process.

As we can see, the transition to digital education, like any innovation, encounters many difficulties on its way, which, in our opinion, are not

Our task is not only to equip students with basic knowledge and skills, but also to teach them how to navigate in an avalanche of information, to receive it

consciously, to critically comprehend, to assess the need for solving a specific problem, to work in a team to achieve the set goals, to negotiate. One of the important directions of digitalization of education is the active use of the electronic educational environment of the educational organization, which ensures greater accessibility, as well as the continuity of education, as well as its individualization and intensification, develops independence, activates the creative abilities of the student, thus contributing to the improvement of the quality of education. The quality of e-courses, their openness, accessibility, and the availability of feedback work to maintain the image of an educational organization in modern conditions of tough competition. The interactive online courses created by teachers can be adapted for people with disabilities, taking into account the focus of professional training.

But the high-quality use of the electronic educational environment presupposes, in addition to specially equipped auditoriums for online meetings, conferences, webinars, free access to the Internet, which is not yet implemented everywhere. But not only the lack of the Internet or its low speed is an obstacle to the active digitalization of the educational process.

The desire of teachers to work in a new format is necessary. And as practice shows, in the vocational education system, this issue remains quite complex.

Summarizing what has been said, we note that changes in the economic sphere affect all spheres of human life: these are new jobs, and the ability to work with information, critically assess its quality, the need for solving a specific problem, the ability to work in a team, negotiate, the ability to retrain, master new competencies. This means that changes in the field of education, new approaches to organization in accordance with rapidly changing needs and modern opportunities are inevitable: this is both the construction of an individual educational trajectory and the availability of lifelong education. Of course, there is a solution to current problems that inevitably arise when introducing a new one. Individualization of training does not contribute to the development of communicative competencies. There are no clearly formulated requirements for e-learning courses, there is no quality control of the courses, the

technology is still failing. In addition, it is impossible to completely exclude a teacher from the educational process of a new type, as well as work in a group, a team.

Thus, with the right approach to the implementation of the educational process based on a reasonable combination of traditional approaches and the use of digital technologies, taking into account the solution of the listed difficulties, we will be able to continuously train specialists for the digital economy who are capable of self-organization, planning, self-motivation, competent cooperation to achieve the goals.

REFERENCES

1. Aksyukhin AA Information technologies in education and science / A. A. Aksyukhin, A. A. Vitsen, Zh. V. Meksheneva // Modern science-intensive technologies. 2009. No. 11. P. 50–52.
2. The future of education: a global agenda (summary of results) [Electronic resource]. Access mode: [www: //refuture.me](http://www.refuture.me).
3. Zankov LV On the question of the relationship between learning and development // Psychological Science and Education 1996, no. 4, pp. 24–28.

INTRODUCTION OF VIRTUE IN MEDICAL UNIVERSITY EDUCATION

Kushnir Oleksandra Yuriivna

PhD, docent of department

Bioorganic and Biological Chemistry
and Clinical Biochemistry Department

Higher State Educational of Ukraine

«Bukovinian State Medical University»

Teatralna square, 2, Chernivtsi, Ukraine, 58002

Abstract. The article deals with the possibility of using modern information, virtue and computer technologies in the development of medical worker.

Consider how the use of virtue in the organizational and methodical, educational and advisory work teacher of high school I-II, III-IV accreditation.

Key words: virtue, ethics, computer technology training, medical university education.

Formulation of the problem in general. The 21st century is called the century of information. Modern information computer technologies are increasingly being introduced into various spheres of life, becoming an integral part of modern culture, including in the field of education.

The possession of moral expertise enables auditors to make moral judgments qualitatively well in fulfilling their ethical obligations to society. In so doing the auditor must not only recognize that an ethical issue exists -- i.e., conflicting stakeholders' interests -- but the auditor also must be committed to take the morally appropriate action.

Analysis of research and publications. Ethical commitment refers to a strong desire to do the right thing, even when one's actions impose economic, social, or

psychological costs. It is the virtues that give the auditor the inclination to act according to a commitment to ethical behavior [1, p. 211]. Thus, the possession of both technical and moral expertise are necessary but not sufficient conditions for auditors to meet their ethical and professional obligations to society. Auditors must have the intention to act in accordance with the moral point of view as well as possess the ability to do so.

Selection of previously unsolved parts of the overall problem. Ethics refers to the processes whose main task is to improve the efficiency and quality of education. This identifies the problem of studying teachers' willingness to introduce virtue, and therefore research has been conducted.

The purpose of the article is to consider the main opportunities for the introduction of virtue in the training of specialists in medical universities.

In world educational practice, the concept of competence is central. The key competencies identified at the Key Competences for Europe symposium (1996, Bern) marked the global trend of renewing the educational process. Competence developer G. Halasz considers their wording as a response to the demands of Europe (preservation of a democratic open society, multilingualism, multiculture, new labor market requirements, development of integrated organizations, economic change, etc.) [2, p. 474]. This includes the notion of academic integrity.

Accounting educators who currently integrate ethics into the curriculum should be familiar with the case method and the 8-step approach. Therefore, they should be comfortable using these pedagogical tools to illustrate the role of virtue in accounting practice. Examples of virtue (or vice) in the accounting profession should be provided to facilitate the learning process and to set the stage for more complex situations (fig.1). For instance, Employees of the university and college filled the distance learning server (SDN) with electronic teaching materials. The multimedia capabilities of LMS "Moodle" allowed teachers to visualize the educational material in the form of educational tables, lecture presentations, videos, etc. This makes it possible to increase students' interest in educational material, improve its mastering, and in practical (seminar) classes to make the best use of the allotted time [3, 135].

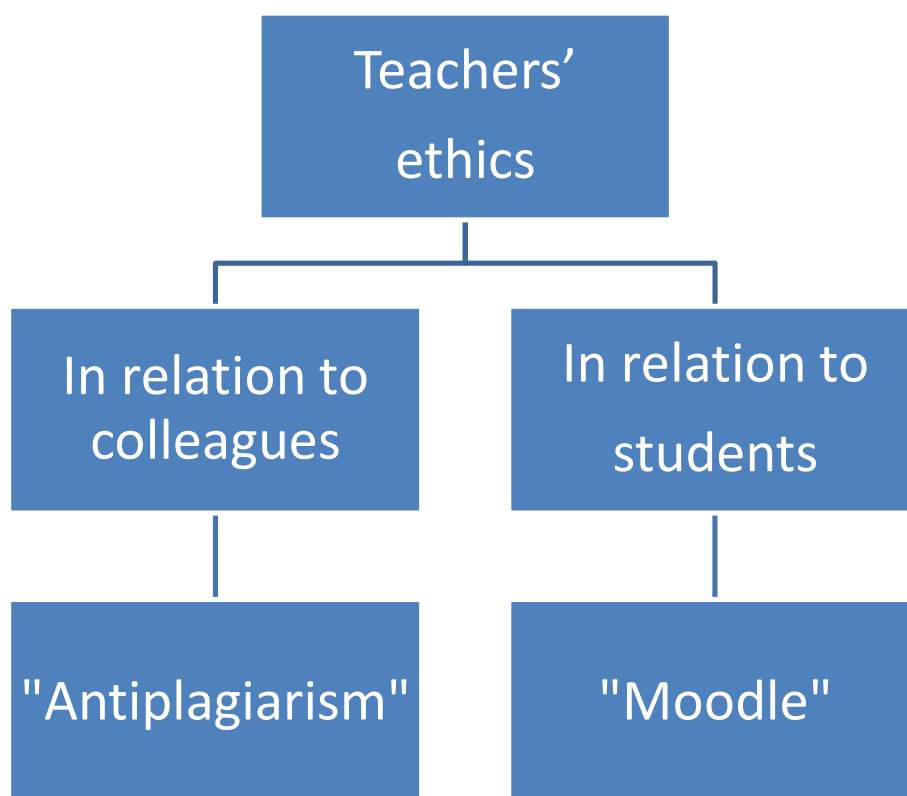

Fig.1. Teachers' ethics concept.

The use of information and communication technologies in the educational process contributes to its effectiveness, comprehensive and harmonious development of students' personality, the disclosure of their talents, significantly affects the content, forms, methods and means of teaching. The Kohlbergian (1984) cognitive-development approach to discussing ethical dilemmas presented in case studies focuses on encouraging students to reach the highest level of moral reasoning.

Conflicts may occur in collaborative learning groups if the personalities of group members clash and this is not successfully managed. "Program for checking text for plagiarism" - AntiPlagiarism.NET - software for checking text for borrowings from various Internet sources (conventionally called "non-unique fragments"). Plagiarism is searched by the index of the largest Internet search engines, including Google, Yandex, Bing and others. A special commission was set up on the basis of the Bukovynian State Medical University to check the publications of employees for plagiarism (fig.1). The responsible person using the program "AntiPlagiarism" establishes the presence of coincidences.

With the help of the software "Anti plagiarism" it is possible to claim the uniqueness (originality) of the text data in the submitted work in percentage, which allows to evaluate this material as one in which plagiarism is not detected (or detected) in the context of references to other publications and Internet resources. The chairman of the commission evaluates the received data and certifies with a signature. According to the commission, 75% or more is a sufficient percentage for manuals and 85% or more for original articles for further publication.

Currently, the main thing in training a specialist with higher medical education is not mastering the amount of specific knowledge, but the formation of skills and abilities of independent, scientific, research, inventive activity, education of professional culture [3, p. 137].

Academic culture cannot be transferred or borrowed. As a rule, it suffers at the cost of trial and error, at the cost of constant communication and self-reflection of the university community over itself and its project. It is not once and for all formed and permanent, but needs constant renewal and nourishment [1, p. 51].

Thus, the surrounding information and external stimuli (influencing factors) affect the change or adaptation of cognitive behavior of the employee of the higher education institution, the ability to act and adequately perceive information. Complementing information technology, in fact, cognitive, which takes into account individual and general cognitive abilities, you can not only promote vocational training, but also increase the overall cognitive efficiency of employees of higher education institutions. Using the capabilities of cognitive technologies, the desired implementation of academic integrity can be achieved. The Ethics enable teachers to withstand pressures and to act according to the moral point of view.

REFERENCES

1. Academic honesty as a basis for sustainable development of the university / International. grace. Foundation "International. stock. research. education. policies "; for general ed. TV Finikova, AE Artyukhova - K .; Tucson, 2016. - 234 p.
2. The relevance of the use of cognitive technologies in the study of biological chemistry by future medical workers / Kushnir OY // Current issues of higher medical and pharmaceutical education: experience, problems, innovations and modern technologies: materials of the educational conference (Chernivtsi, April 18, 2018) .). - Chernivtsi, 2018. - P.474 - 475.
3. Theoretical and methodological principles of formation of basic professional competencies of specialists of medical universities of I-II, III-IV levels of accreditation / Kushnir O.Yu., Kupchanko KP // International scientific-practical congress of pedagogues, psychologists and medics "New Trends of Global scientific ideas." [March 10, 2016 Geneva (Switzerland)]. - 2016. - P. 134 - 138.

RATIONAL SELECTION OF THE INTAKE CHANNEL AT THE DESIGN STAGE OF THE INJECTION MOLD

Karpyk Roman

cand. tech. sciences, Associate Professor

Ilkiv Nazar

Student

Ivano-Frankivsk University of Oil and Gas

Ivano-Frankivsk, Ukraine

Summary: This research is executed with the aim of determination of optimal transversal cut of the inlet channel, at that the best quality is provided from the point of view of providing of necessary flexibility from the aspect of providing of corresponding index of speed of change, during realization of corresponding research in the environment of Autodesk Moldflow Insight (AMI).

Key words: automatic molding machine, shear rate, Moldflow, filling time, polypropylene, mold, mesh, surface quality.

The presented part is an assembly unit of a set of children's kitchen accessories, and is intended for hanging and storing children's kitchen utensils. The material for manufacturing the part is polypropylene (PP), taking into account safety and economic feasibility [6].

Modeling of the casting process is carried out in order to determine the required quality by the shear rate parameter for different types of feeders.

Input information to ensure the casting process is the parameters of the casting process, including the temperature of the walls of the forming sockets, the melt temperature, the filling time and speed, and the cooling time. When using the same input parameters of casting, the most optimal type of input channel is determined, when using the same cross-section, to ensure the required quality.

Introduction

Plastic injection molding is one of the processes of manufacturing parts by plastic modification of materials. However, unlike the related metal injection molding process, it is not a mechanical, but a mechanical-physical process [2]. As a result of injection, casting is achieved, characterized not only by a certain shape but also by a specific structure due to the method of flow of the melt in the mold and the course of its solidification. Since these processes occur in the form, it is necessary to take into account, in addition to typically mechanical issues, issues related to the physical characteristics of plastic transformations through the design of the tooling. At the same time, the construction of an economically working mold requires a thorough knowledge of the technical capabilities of the injection molding machine from the design process, since the injection molding machine is an equipment with exceptionally rich capabilities provided by the equipment and numerous work programs.

Details of the simulation and experiment

Using the processing parameters and geometric dimensions of the inlet channels, the aim of the study is to determine the best quality by the shear rate parameter on the example of the part "Vinchik" in the environment of Autodesk Moldflow Insight, to ensure strength in the region of material input and quality of external surfaces

Design of the model

The forming process is provided with the correct sequence of analysis, using the selected type of three-dimensional grid consisting of solid, four-node, tetrahedral (Tetra) elements.

Using the 3D analysis technology module for automatic grid construction in the Autodesk Moldflow Insight environment, the grid used (fig. 1) consists of consists of 1272344 tetra elements, 239944 nodes, surface area 165.3379 cm², volume 42.5284 cm³, these data are determined using the "Mesh statistics" parameter.

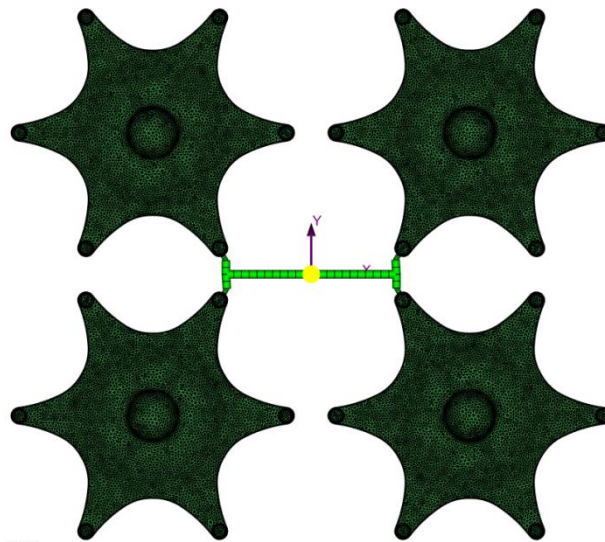

Fig. 1 Grid of studied parts with a runner system

Material of punch-matrix and thermoplastic

The brand of material used is Sabic PP 575P, which is a homopolymeric resin made of polypropylene (PP). It has a high gloss, good viscosity and provides constant manufacturability, processing and good flexibility. Suitable for injection molding. Used in household items, lids, containers, toys and food contact accessories. Mechanical properties are presented in (table. 1) [1]

Table 1

Data for SABIC PP 575p polypropylene

Data	Value
Melting point (°C)	235
Injection mold temperature (°C)	40
Flexural Modulus (MPa)	1600
Tensile Elongation	11%
Tensile Strength (MPa)	43
Hardness, Rockwell	104
Linear Mold Shrinkage	1,5%
Specific Gravity (kg/m ³)	905
Melt Mass-Flow Rate, (g/min)	11

Processing parameters

To identify the desired result, it is necessary to use the same input parameters for all selected options for simulation, which are recommended by the Molding Window module (table 2).

Table 2

Recommended values of input parameters of processing for injection molding for Sabic PP 575P

Data	Value
Melting point (°C)	260
Mold temperature (°C)	40
Filling time (s)	0,53

The results of the analysis

The factors influencing the storage of the polymer of its geometry (pressure distribution through the flow path inside the mold, the thickness of the casting walls, the temperature of the nest) in the path of the filling process are subjected to analysis. The initial purpose of simulating the casting process is to determine the appropriate combination of pressure and temperature not exceeding the recommended range outlined through the properties of the polymer [2, 3].

The result of the analysis determines the probability of the resulting quality, the time required to make a choice, and ensure its mechanical properties. Due to the provision of these parameters, there is a decrease in manufacturing costs and reduce the complexity of the process [2].

The simulation was performed on the basis of the choice of four different types of inlet channel construction (trapezoidal, tunnel, segmental, tunnel with conical spout).

Filling time analysis

When entering the parameter of filling time of 0.53 s, the actual values calculated by the program are distributed graphically (Fig. 2)

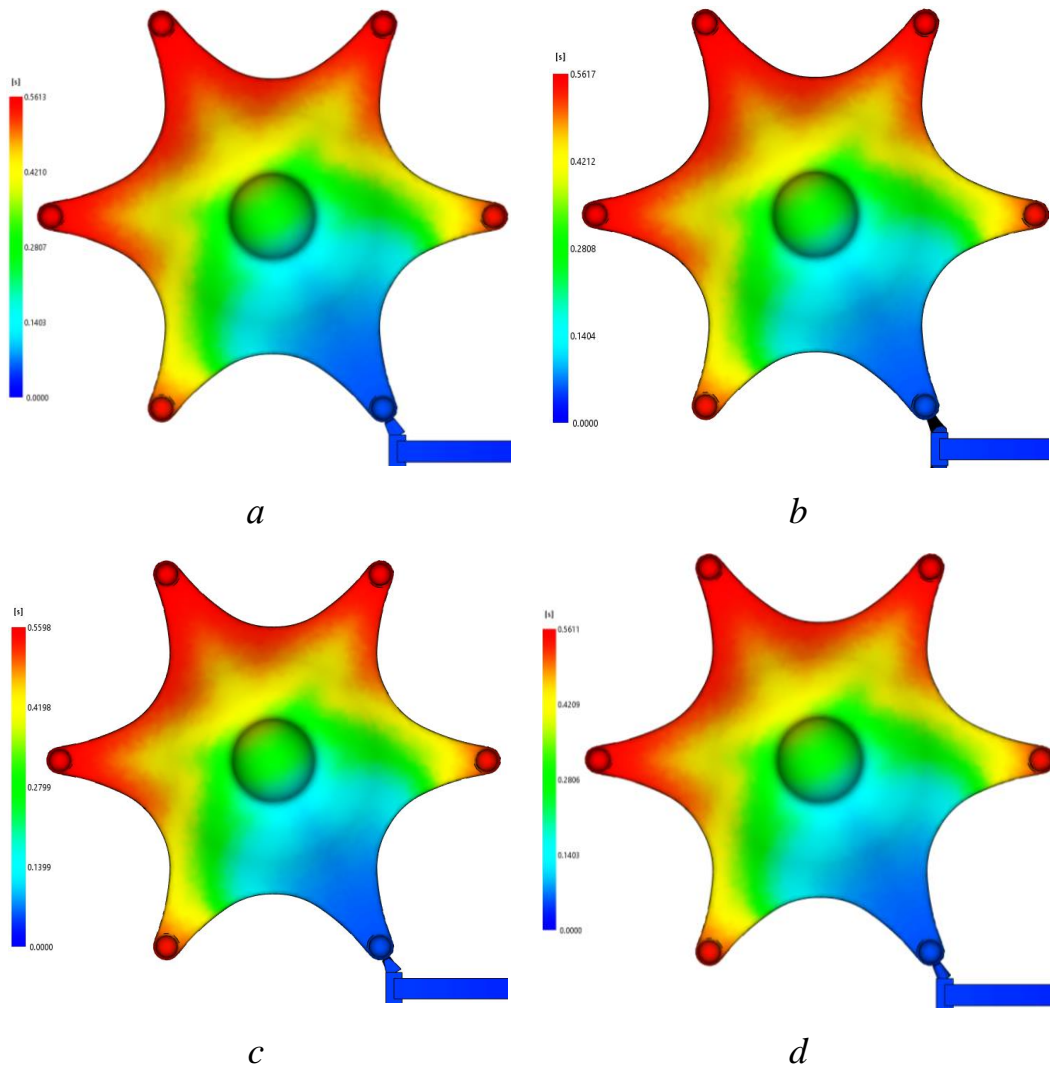

Fig. 2 Graphic distribution of filling time

a - trapezoidal, b - tunnel, c - segmental, d - tunnel tubular

3.2. Shear rate

The change in the shear rate, in the selected places of the part delineated by indicator points (Fig. 3), which are located in the regions of the part relative to different wall thicknesses, and from which readings were taken during the filling stage, is presented in the diagram (Fig. 4).

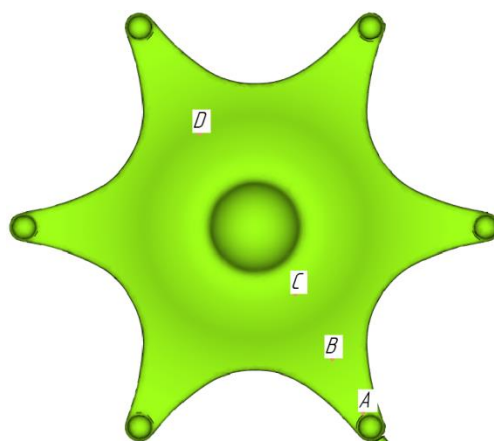

Fig. 3 Indicator points where shear rate indicators were taken

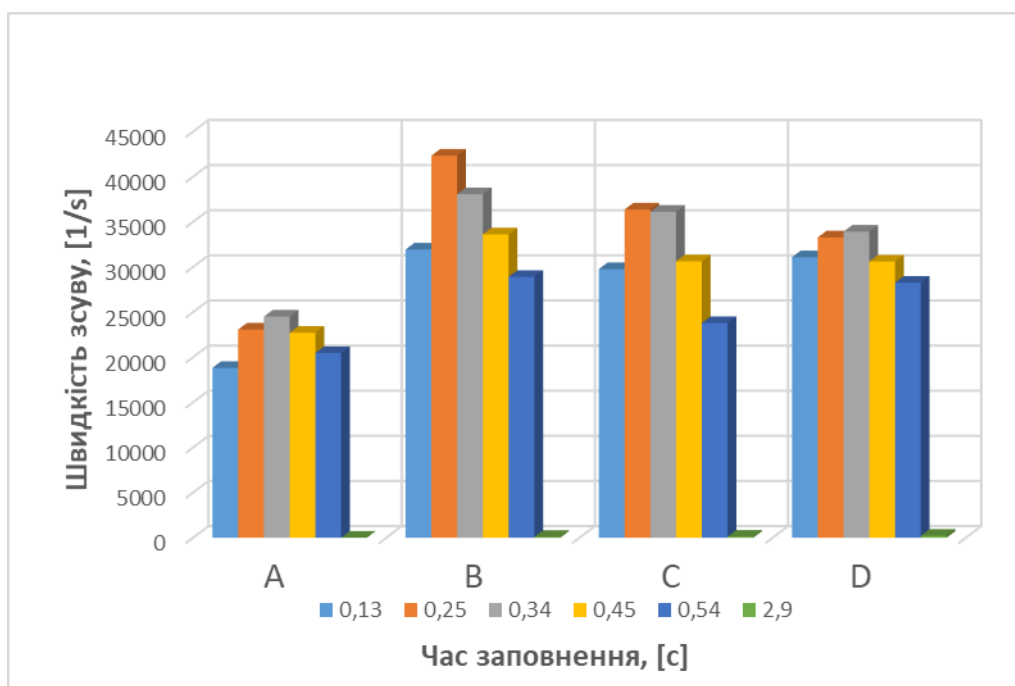

Fig. 4 Shear rate change diagram at selected points

A - trapezoidal, B - tunnel, C - segment, D - tunnel tubular

In fig. 4, the difference in the process of changing the shear rate during the filling step is shown. Using a graphical simulation module with the possibility of animation on the time function, it was found that the shear rate gradually increases due to high slip between the layers of liquid polymer and the walls of the inlet channel until the end of the phase of exposure to pressure, after which there is a shear force between the layers the value gradually decreases.

The resulting stresses due to friction between the moving layers of polymer and the wall of the mold and between the layers of polymer moving at different speeds

should not exceed the maximum allowable value for the material used [5]. Regions exceeding this limit may be affected by cracking during operation.

Stress distribution is presented graphically (Fig. 5)

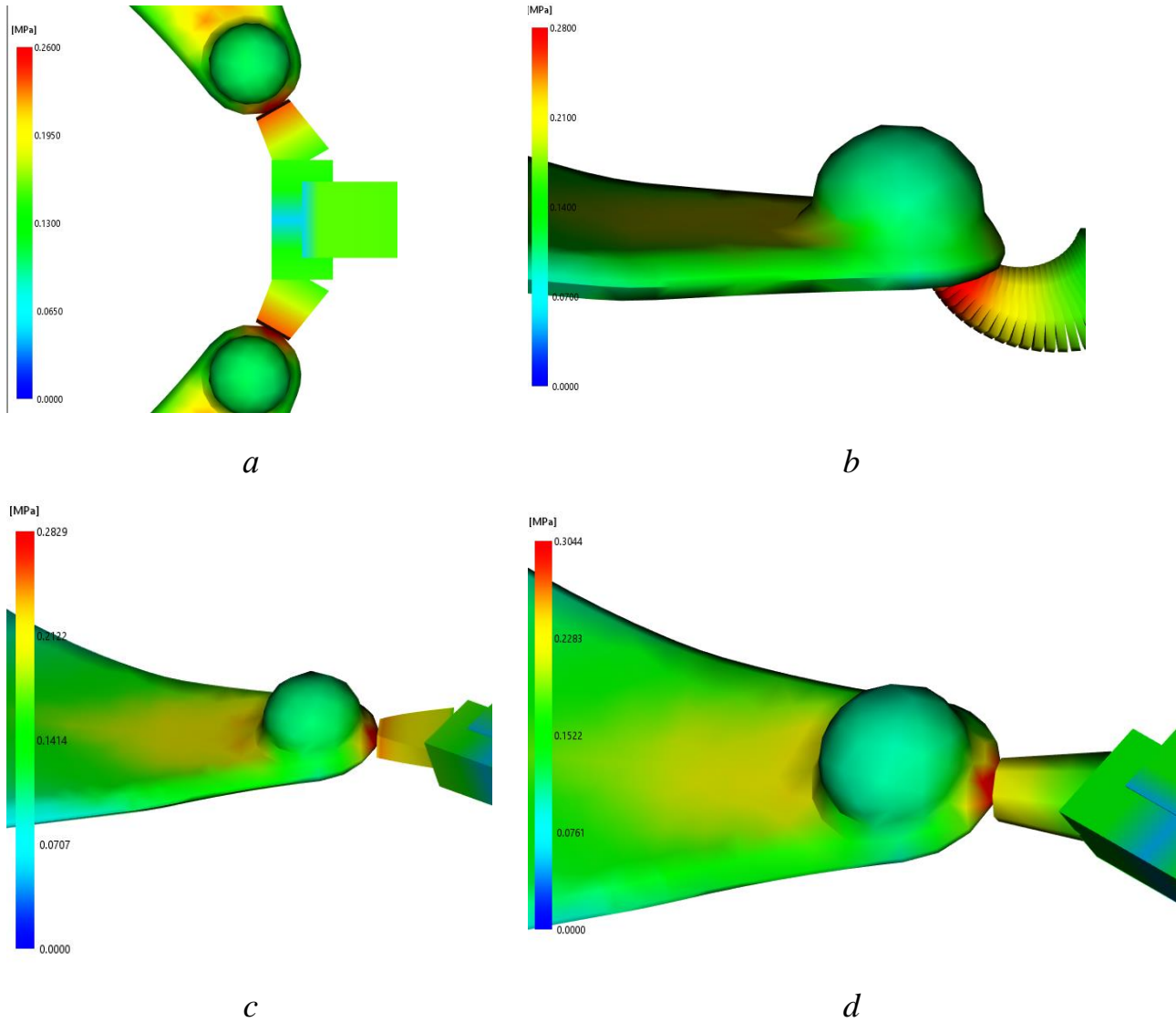

Fig. 5 Shear stresses in the regions of the inlet channels
a – trapezoidal, b – tunnel, c – segmental, d – tubular tunnel

Indicators of quality of the received details presented on (fig. 6)

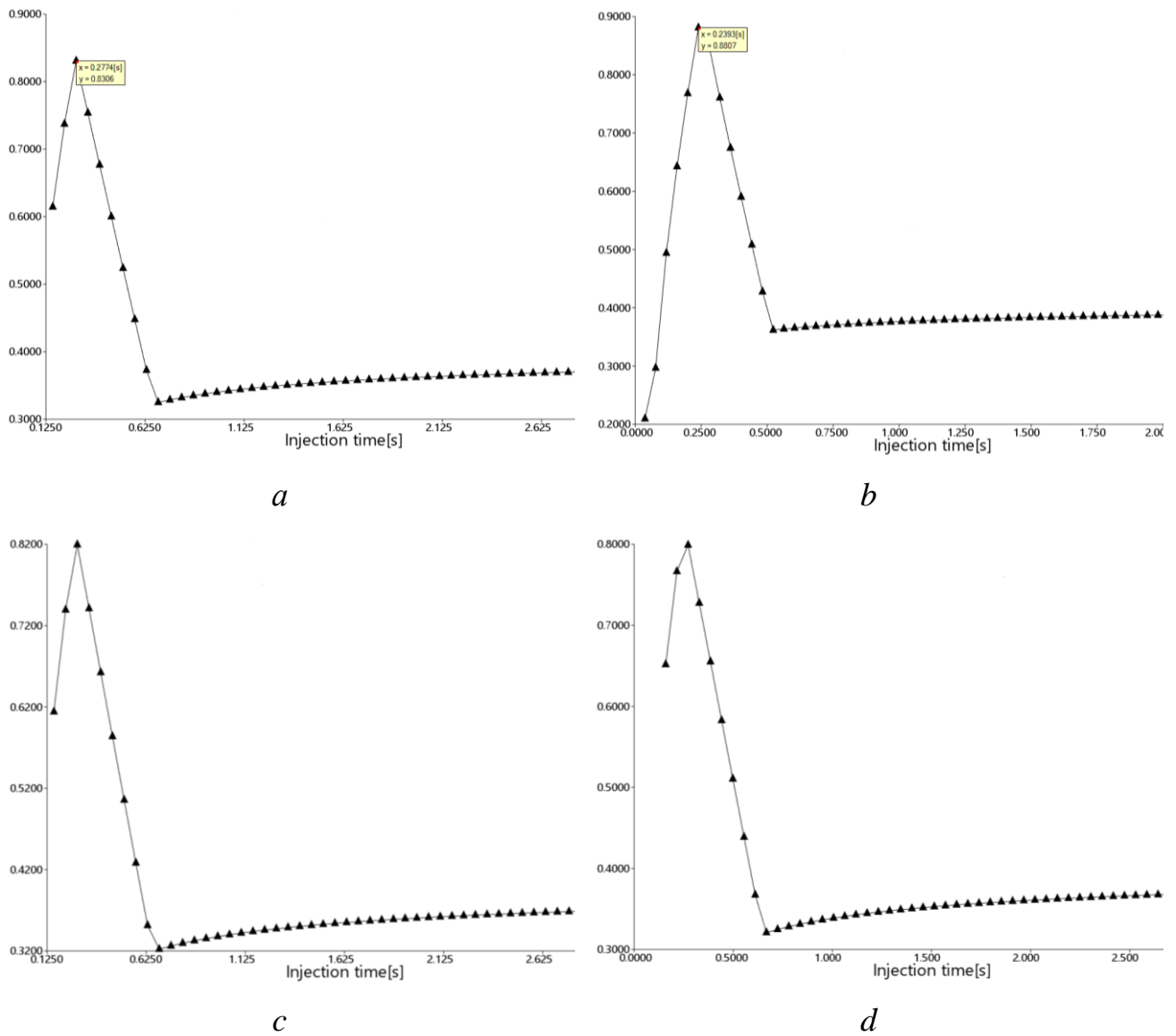

Fig. 6 Graph of emerging quality

a – trapezoidal, b – tunnel, c – segmental, d – tubular tunnel

Summary

The type of neck of the feeder for feeding the polymer is essential during the process of filling the forming socket. The use of Autodesk Moldflow Insight [4], allowed to obtain results: the duration of the injection time, the shear rate and the expected surface quality of the injected product. In addition, it allowed to optimally determine the type of inlet channel.

The results of the simulations allow us to formulate the thesis that the shape of the feeder in the analyzed cases does not significantly affect the injection time, because the visible differences were minimal, they had little effect on the entire cycle.

However, the choice of feeder significantly affects the quality of the surface. It is established that the highest accepted quality is achieved by observing the shear rate to, which is exceeded in the places of material introduction in three cases of inlet channels (tunnel tubular, tunnel, segment). And is provided for a trapezoidal inlet channel. In other cases, the material degrades due to the rupture of the polymer chains, and with a high probability of high fragility and poor surface quality, so it is recommended to increase the cross section of the feeder and reduce the flow rate.

Quality analysis shows that the highest probability of 88.07% is achieved when using trapezoidal inlet channels, as in other cases for the types of channels tunnel tubular, tunnel and segmental, the probability of the obtained quality corresponds to 80.37%, 83.06%, 82.11 % respectively.

REFERENCES

1. <https://omnexus.specialchem.com/>
2. Konstrukcja form wtryskowych do tworzyw termoplastycznych. 1 /Henryk Zawistowski, Daniel Frenkler. – Warszawa, 2016
3. Пантелеев А.П., Шевцов Ю.М., Горячев И.А. “Справочник по проектированию оснастки для переработки пластмасс” Москва, "Машиностроение", 1986 год
4. <https://knowledge.autodesk.com/support/moldflow-adviser/learn-explore/caas/CloudHelp/cloudhelp/2014/ENU/MoldflowAdvisor/files/GUID-4F115A68-4469-4414-BB62-80B341FAC3AF-htm.html>
5. <https://knowledge.autodesk.com/support/moldflow-insight/learn-explore/caas/CloudHelp/cloudhelp/2018/ENU/MoldflowInsight/files/GUID-50917B39-2B67-4145-880C-BD2A28DD6EC9-htm.html>
6. Крыжановский В.К., Кербер М.Л., Бурлов В.В., Паниматченко А.Д. "Производство изделий из полимерных материалов" ЦОП Профессия, 2008 год

INSTITUTIONAL PRINCIPLES OF LAND USE FORMATION

Lazarieva Olena

Doctor of Economic Science

Professor of Department of Land Management

Petro Mohyla Black Sea National University

Mykolaiv. Ukraine

The article discloses institutional peculiarities of land use. Priorities and measures of land policy are outlined. Determined ways of land use institutionalization, based on ecological, organizational and fiscal leverage. The scheme of land use institutionalization is proposed and instrumental basis of land use are disclosed.

Key words: institutionalization, environment, land market, land policy, land use.

Introduction. The methodology of institutional management of land resources has to be directed on their efficient and ecologically safe usage. Because rational and ecologically safe usage and efficiency of land fund is one of the most actual problems of national economy. Land business also is an area which depends on institutions. Moreover, in Ukraine are developed an institution of land private property, hold monetary valuation of land, laid foundations of land market.

Aim. The purpose of the article is to study institutional framework of land use.

Recent research and publications analysis. Institutional principles of land relations development are multifaceted problem, which covers a wide range of issues. An important contribution to the research of the efficiency of land usage and land management is done in the works of such scientists as: O. Pylypenko, O. Novotvorova, A. Tretyak, A. Sohnytych, L. Shashyula, etc.

Through their research formed the main positions defining the scientific understanding of land resources, guidelines to the creation of a land market.

Displaying the outstanding parts of the researchable problem. However, there are not enough attention spared to research of the institutional features of the formation of efficient land usage. There is an essential need for further research of land usage management instruments and implementation of effective measures to create a land policy, which together forms the institutional environment entities. So pay attention to the disclosure above-mentioned problems.

Results. The institutional environment consists of institutional structures in which business entities makes their choice. Thereby, the institutional structure is defined as a set of institutions that define constraints for business entities, that are formed as part of the system of coordination of economic activity. The institutional environment acquires specific features of the object of study. In accordance, the institutional structure of the economy is the result of past actions of the state and spontaneous evolutionary selection of the most effective institutions [1].

Institutions can be defined as a number of social rules, some restrictions, which direct human cooperation in a proper way [2].

Tenure institutions reflect the needs of society and are the model of government development [3]. Modern land tenure institutions development based on past conditions influenced by social, economic and political evolution [4].

It is worth mentioning that in order to determine the institutional characteristics of land use should be considered that the land is unique and special resource. Community (macro-and microenvironment) monitors the uses of land resources. Thus there is always a need to provide priority of certain public interests.

But it requires such coordinated action to protect the rights of landowners and land users. However, land ownership should not provide to land owner an unlimited right to dispose of it. Level of intervention regulation should be based on the administrative, legal and economic basis.

The key issues of the land market institutionalization are:

- institutionalization of private land ownership as an important resource for the agrarian economy, since the land ownership determines the economic interests of agricultural products producers, market resource provision and socio-economic parameters. It is necessary to harmonize the relationship between land buyers and land sellers, the mechanisms for land purchase, control over its use and reproduction;
- formation of rational, efficient use of assets and state powerful regulatory leverages in the food market. In this case it is advisable to overcome land segmentation with a gradual increase in the land area according to regional production conditions;
- price mechanism needs further institutionalization that promote the restoration of agricultural potential in the financial, human and social capital segments, which should be provided through the regulatory impact of state institutions on the prices and producers income optimization, and should be aimed at consumers solvency improve.

Effective land use institutional support should be based on economic and regulatory control mechanisms.

Current economic conditions require creation of a agricultural company ecological passport that reflects legal, economic and natural condition of the land. It reproduces the impact of business entity on the environment in the course of economic activity.

The scientific methodology of forming land policy at the regional level requires reconsideration, which will ensure the economic development of a certain region. It should form a regional ecological networks by the inclusion in turnover the little use and lowlands with changing their functional appointment, which will increase the area of anthropogenic landscapes. From this primarily benefits the agricultural land use, according to activation of restoring the natural processes of soil fertility.

An important aspect of institutionalization is to develop an appropriate legal implementation, aimed at the creation of a civilized land market institution, which includes both the risks and the threats. The factors which are not limiting the

influence on decisions regarding the withdrawal or extension of the moratorium on sale of agricultural land and the establishment of limits land market is that realization of potential benefits and risks reduction neutralizing the negative effects [5].

There is an essential need to build the economic mechanism of influence on landowners and land users, which will allow with the help of scientific and reasonable steps to generate revenue from eco-oriented activities in the long term prospective. These should be consolidated in the tax system, subsidies and lending.

These measures will improve the efficiency of a system of land relations in market conditions by enhancing the social and economic institutions, stimulating business growth and containment self-will of power.

In addition, the possible establishment of non-governmental specialized financial institutions that are being licensed to committed transactions associated with the pledge of lease rights of land subject to a long lease and taking the right to lease land on the balance sheet.

In parallel, at the national level it's necessary to start establishing a state land bank, which could carry out the mortgage operations of agricultural land. As part of the state land bank at the regional level should be set up special departments to regulate payments between economically weak agricultural enterprises and producers and their creditors under the terms of forfeiting. The efforts of the executive and legislative authorities, NGOs should be directed to the institutionalization of land relations, which provide redistribution of land and therefore improve the institutional environment of land use. Generalization of world experience allows conditional to group functions of Institute of Public Administration in the following areas: restrictions on the acquisition of land and land transactions; expropriation of land; regulation of the use of agricultural land; rental regulation and environmental constraints.

In general, the concept of creating institutional and legal framework of land use should be established basing on the evaluation of the real economic situation. By solving environmental problems one can see in the increase in the structure of land use a part of anthropogenic and natural landscapes.

But it is necessary to ensure the ecological integrity of landscapes which activates the level of use of the productive natural forces and enable to identify environmental priorities of forming a regional land policy. Scheme of institutionalization of land use shown at the figure 1.

The institutional environment of economic entities on the land.

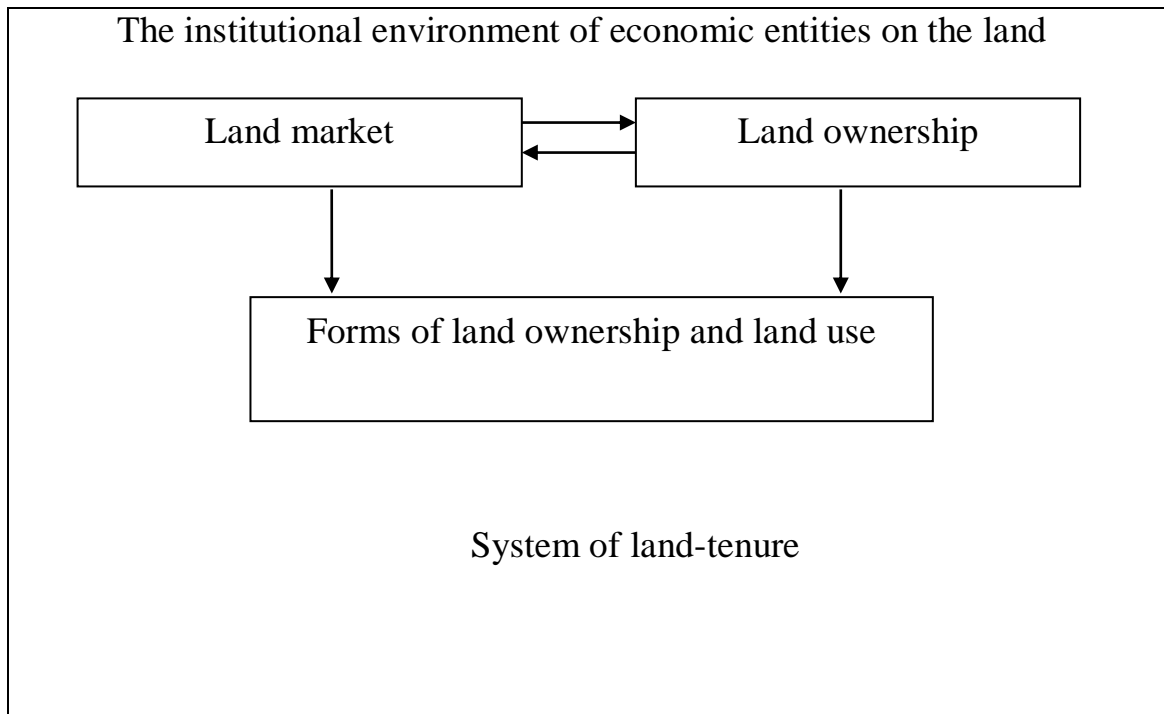

Figure 1: Institutionalization of land use scheme

According to the scheme above, the land market is based on various forms of ownership and management on the ground. But the institutionalization of land is a collection of processes that shape the types of land ownership and the nature of the land market. These processes, in turn, ensure the effective functioning forms of land ownership and land use, which contributes to the effective functioning of the institutional environment of economic entities on earth. In the context of this it should be noted that the institutional environment sets the parameters of the processes that shape the type of land and features of the land market.

The Figure 1 shows the institutionalization of land use and reflects the conceptual principles that ensure rational use and protection of land resources.

Conclusions. Conducted research revealed the following findings:

To ensure the efficient use of land, it is necessary to achieve the methodology of forming land policy at the regional level, ensuring the economic development of a

given region. Also necessary establish appropriate regulatory support directed on the creation of a civilized land market.

Priorities and measures of land policy should be considered in the context of ensuring the rational use of land that needs to be converted to an innovative model of development, which includes a logic circuit by setting the task to conduct research to establish a scientific and technological development of their subsequent introduction into production.

An important trend of land institutionalization is implementation mechanism, which will be based on environmental, organizational, financial and economic levers.

In research proposed scheme of land institutionalization, which is a set of processes that shape the types of land ownership and the nature of the land market, ensures the effective functioning forms of land ownership and land use.

The further exploration should be associated with the elaboration of theoretical and practical findings about specifying measures of the state towards improving the institutional environment.

LITERATURE:

1. Belenkyy V. (1997) Changing the socialist land mode. Issues of the economy 11: 46-59.
2. Douglas N. (2000) Institutions, institutional change and economic distortions. Kiev.
3. Solovyy I.P. and Mandryk V.O. (2006) The institutional survey of land use economy: genesis of a scientific theory. Scientific materials of DonNTU. 4(103): 38-43.
4. Christodoulou, Demetrius (1993). The unpromised Land. Agrarian Reform and Conflict Worldwide. – London and New Jersey, Red Books LTD, p. 74-113.
5. Dubinina M.V. (2012) Land relations in the agricultural sector as an object of institutional control. Journal of Agricultural Science of Black Sea 4(1): 34-41. http://www.mnau.edu.ua/04_04.html.

REMOTE SENSING FOR LARGE-SCALE CROP YIELDS FORECAST

Lykhovyd Pavlo Volodymyrovych

Ph.D. in Agricultural Sciences, Senior Researcher

Biliaieva Iryna Mykolaivna

Doctor of Agricultural Sciences, Senior Researcher

Piliarska Olena Oleksandrivna

Ph.D. in Agricultural Sciences, Senior Researcher

Boitseniuk Khrystyna Ivanivna

Ph.D. student

Institute of Irrigated Agriculture of NAAS

Kherson, Ukraine

Introduction. Modern trend in agriculture is a gradual shift from convenient to precision agriculture, which involves the latest innovative information and GIS technologies and integrates them into the system of crop production. The main difference of precision agriculture is its aim to provide additional sources of getting information about crops and tools for the information processing, which, if used in complex, increases the efficiency of agricultural activity and makes it much easier to take rational crop management decisions according to the situation on the certain field or on the farm-scale. Besides, precision agriculture provides additional opportunities for crop yields forecasting, mainly through the use of remote sensing data on vegetation status, which is usually provided in the form of vegetation indices (normalized difference vegetation index is the most popular nowadays).

Aim. The aim of our study was to find out whether it is possible or not to predict the yields of some major cereal crops on the large-scale level (in our case – regional level) using the remote sensing historical data on normalized difference vegetation index and historical yielding data.

Materials and methods. We used historical (2012-2019) NDVI time series (250 m resolution) provided by the University of Natural Resources and Life

Sciences (Vienna) to predict the yields of major cereal crops (winter wheat and winter barley) on the regional scale of Kherson oblast, Southern Ukraine. NDVI imagery was processed in QGIS 3.10 software to exclude the non-vegetation cover by the mask of NEXTGIS DATA. We calculated the mean NDVI values using Zonal Statistics function in the raster analysis toolkit of QGIS 3.10. Average annual yields of the studied crops were obtained at the State Statistical Service of Kherson oblast. The prediction of yields was based on the linear regression analysis model obtained using BioStat v7 software. Forecasts were modeled and approximated for evaluation of their accuracy at $p < 0.05$ (95% confidence rate).

Results and discussion. The results of statistical data processing certify that it is possible to obtain exceptionally reliable yielding forecasts in Kherson oblast for winter wheat and winter barley grain using the NDVI values in May. Predicted R^2 for the winter wheat regression model is 0.84, while the same coefficient for the winter barley model is a little bit lower – 0.72. The mean average percentage errors for both developed models do not exceed 10%, therefore, the models are believed to be quite reliable ones.

The model for winter wheat grain yield forecasting in Kherson oblast looks like: $Y = -8.0022 + 21.0469 \times \text{NDVI}$, and the model for winter barley grain yield forecasting is $Y = -9.0045 + 22.5430 \times \text{NDVI}$. We must admit that the prediction model for winter wheat performs much better in terms of accuracy than of the winter barley.

Conclusions. Regression models developed for the grain yield prediction of the major cereal crops on the scale of Kherson oblast using NDVI data in May provide high reliability and accuracy with predicted R^2 values of 0.84 for winter wheat, and 0.72 for winter barley. Further improvement of the developed models through the inclusion of new data sets and use of more sophisticated and perfect ways of statistical data processing, enhancement of the quality of NDVI imagery is required to make the yielding forecasts applicable not only in scientific theory but also in practice.

ON THE QUESTION OF REPERTUARY POLICY FOR ENSEMBLES OF FOLK INSTRUMENTS OF CHILDREN'S MUSIC SCHOOLS ON THE EXAMPLE OF DROHOBYCH COMPETITIONS

Orishchenko Galina

Oster Children's Music School

Chernihiv region, Ukraine

master's student of Institute
of Music Arts Drohobych Ivan Franko

State Pedagogical University

Анотація У статті здійснено спробу охарактеризувати стан репертуарного надбання для народних інструментів у сфері ансамблевого музикування. Увага зосереджена на початкову ланку мистецької освіти. За основу взято конкурси у Дрогобичі – «Візерунки Прикарпаття»

«Perpetuum mobile», імені Анатолія Онуфрієнка, як такі, що демонструють високу фахову підготовку колективів та солістів і входять до провідних творчих імпрез України та Європи. Доведено – ансамблевий репертуар початкової ланки українських шкіл охоплює взірці сучасної музики, перекладення світової академічної спадщини, естрадно-джазові твори, фольклорні обробки; школи Європи роблять акцент на модерному репертуарі, та напрацюваннях сучасних композиторів.

Ключові слова: ансамбль, оркестр, репертуар, народні інструменти, конкурс, Дрогобич.

Активізація творчого напрацювання для колективів народних інструментів – постійна проблема. Особливо це відчувається у початковій мистецькій освіті. Саме на азах залучення учнів до гри в ансамблях різних складів й оркестрах, постає тим аргументованим важелем впливу на особистість, його психологічну складову, формотвору палітру виконавських

навиків та сценічної впевненості. Безпосередньо, на формування світогляду та смаку, певних національних традицій, якісного освітнього процесу має репертуар – покликаний сприяти у фаховій виконавській підготовці учня-початківця.

В початковій ланці музичної освіти ми спостерігаємо значну кількість творчих колективів: оркестри (народні, духові, камерні, симфонічні), ансамблі однорідного складу (баяністів-акордеоністів, бандуристів, гітаристів, домристів, піаністів і т.д.), ансамблів мішаного складу, вокально-інструментальні колективи, тощо. Саме такі формування колективного музикування, створюються з метою максимального залучення учнівства до виконавсько-сценічної гри із проекцією на обрання окремими учнями музику своєю майбутньою професією.

Відтак, для певного колективу, існують постійні труднощі із підбором репертуару, адже не все те що написано підходить і під склад учасників і під їх виконавський рівень. Загалом, викладачі й керівники, самотійно здійснюють аранжування, перекладання, інструментування а інколи – і написання музичних зразків для своїх вихованців, що служить стимулом до праці та матеріалізації нових ідей.

Проблему дитячого репертуару для колективів народних інструментів піднімають науковці М. Булда [1], А. Боженський, О. Гончаров [2], А. Душний [3], П. Дрозда, З. Стельмашук, О. Сергієнко, В. Суворов, Л. Пасічняк і ін. Серед композиторів, варто відзначити творчість В. Власова, В. Вірясової, Є. Дербенка, В. Зубицького, Е. Мантулева, В. Салія, Р. Стахніва, К. Соколова і ін.

Мета статті – окреслити певні пріоритети репертуарного забезпечення колективного народно-інструментального мистецтва початкових мистецьких навчальних закладів на прикладі конкурсів Дрогобича.

Творчі пріоритети репертуарної політики ми спостерігаємо на конкурсах та фестивалях

«Поліський вернісаж» (м. Семенівка, Чернігівська обл.), імені Миколи Різоля (Дніпро), «Art- Домінанта» (Харків), «InterSvitiaz accomusik» (Луцьк),

«Акорди Львова» (Львів). Вражають своєю яскравістю, багатожанровістю та систематизацією проведення конкурси «Візерунки Прикарпаття», «Perpetuum mobile» та імені Анатолія Онуфрієнка в Дрогобичі.

Саме Дрогобич, сьогодні тримає рівень пріоритетності у сфері баянно-акордеонного та народно-інструментального мистецтва в Україні. Двічі на рік сюди з'їжджаються представники різних рівнів навчання та виховання творчої молоді з України та зарубіжжя, проводиться обмін передовим педагогічним досвідом та репертуарними новинками, даються рекомендації на світові конкурси до гільдії яких входять і Дрогобицькі конкурси.

На думку М. Булди: «У процесі невинного зростання професійного рівня народно-інструментального мистецтва (головними складниками якого виступають три компоненти: інструментарій, виконавська майстерність, репертуар), нового змісту набуває питання репертуарного забезпечення» [1, 41]. Саме репертуар, його значення у виклику сьогодення домінує основою формування виконавства учнем-початківцем.

Одним із перших Дрогобицьких конкурсів, де ансамблеве мистецтво посіло власну нішу у популяризації феномену в Україні – став Всеукраїнський конкурс виконавців на народних інструментах імені Анатолія Онуфрієнка. Початкова ланка розмаїта однорідними ансамблями малих форм. Серед них, дуєт бандуристів Чернігівської ДМШ № 1 ім. С. Вільконського (клас В. Іщенко). Їхня палітра програми вражає: «Канцола» Ф. да Мілано,

«Пантомім» В. Моцарта, «Неополітанська пісенька» з опери «Лебедине озеро» П. Чайковського, «Фарандола» з сюїти «Арлезіанка» Ж. Бізе, «Марш» з опери «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артимовського, «Три монети у фонтані» Ж. Стайна, «Тропак» К. Міськевича. Квартет бандуристок Радомишльської ДМШ (клас Л. Головань) звертається до вокальної музики, а їх уподобання сягають творчості О. Білаша на слова М. Ткача «Летять лелеки в зорепаді» та В. Биченко на слова З. Журина в обр. Л. Мандзюк «Вареники з вишнями» [7, 31].

Щодо репертуару для ансамблів мішаного складу на даному конкурсі, то

варто відзначити дует (цимбали, бандура) Жовківської ДМШ (кер. Л. Масляк). Їхній репертуар, твір В. Моцарта («Рондо»), компонування О. Варламова («На зорі ти її не буди») й І. Завадського («Українська шумка»). Ансамбль «Народні музики» (скрипка, козобас, цимбали) ДМШ № 3 м. Миколаїв (кер. Е. Комар) постає носієм творчості виключно українських авторів А. Кос-Анатольського («Ой піду я межі гори»), К. М'якова («В ліс зелений по горіхи»), В. Попонova («Гуцульські наспіви»), В. Матвійчука («Ватра»), народної пісні «Гей на високій полонині» та В'язанки народних мелодій [7, 32].

Великі ансамблі бандуристів є невід'ємною частиною даного конкурсу. Відтак, їхня більшість пропонує програми виключно із вокальних композицій. Ансамбль Радомишльської ДМШ (кер. Л. Головань) має у репертуарі «Україно зоре моя» А. Філіпенка до слів М. Сингаївського, «Посадила стара баба» в обр. П. Потапенка, інструментальний твір

«Веселкова» в обр. О. Антонюк. Наступний, ансамбль «Веселка» Дніпропетровської ДМШ

№ 3 (кер. О. Стороженко) пропонує програму із творів М. Долгих на слова А. Корінь

«Вишиває мати пісню», О. Білаша на слова Л. Денисенко у аранж. С. Овчарової «Зозуленчині черевички», В. Павленка на слова І. Сабашиної «Світанковий край» та «Ой, я молода» в обр. О. Стороженко [7, 36–37].

Надзвичайно різний і по стилю і по інтерпретаційних елементах постає репертуар дитячих оркестрів народних інструментів (ОНІ) представлених на конкурсі Онуфрієнка. ОНІ Кіровоградської ДМШ (кер. Л. Русавська) пропонує програму з творів Б. Сметани (Уривок з симфонічної поеми «Влтава»), М. Колеси («Коломийк»), М. Скорика («Мелодія»), Є. Дербенка («Крутий» з сюїти «Діти перебудови»), В. Кукузенка («В барі Нью-Орлеана» із сюїти-жарту «Подорож сіренького козлика»), Є. Адамцевича в обр. В. Гуцала «Запоріжський марш» та ін. Програму фольклорно-естрадного спрямування пропонує ОНІ «Веселики» Долинської ДМШ (кер. М. Мазур). Твори в обробці М. Мазура «Циганські наспіви» та

«Молдавські мелодії», Вальс «Indifference» А. Морена, «Бойківські мелодії» в обр. Б. Погонича та ін. [7, 37].

Щодо репертуарних пріоритетів у сфері колективної гри на народних інструментів, постає слушна цитата О. Гончарова: «Оркестрантів (*ансамблістів – Г. О.*) ... об'єднує насамперед спільний художньо-виконавський процес, колективне спілкування з метою інтонаційно-художнього засвоєння й відтворення музичної спадщини різних історичних пластів, естетичних спрямувань, стильових і жанрових орієнтирів, національних традицій» [2]. Відтак, маємо можливість спостерігати виконання ансамблями баяністів-акордеоністів оригінальної музики на I конкурсі «Perpetuum mobile» наступних композиторів: В. Зубицького («Во, гармошка!»), В. Власова («Босса нова»), В. Заїчка («Українська танкова»), Ю. Кукузенка («По вуличках Севільї»), Є. Дербенка («Гострий ритм», «Гірлянди», «Веселе інтермеццо»), М. Різоля («Дощик»), П. Піщигоні (Вальс «Світло і тіні»), А. П'яцолли («Violentango», «Oblivion») [4, 16–17].

Тенденцію репертуарного урізноманітнення спостерігаємо і у подальшому. Так, на III

«Perpetuum mobile», у виконанні різних ансамблів ми зустрічаємось із творчістю К. Мяскова («Курочка з півником»), А. Бизова («Марш-гротеск»), Вл. Золотарьова (Дві п'єси), В. Лапченка (Сюїта на теми українських народних пісень), Д. Самойлова («Кадриль-жарт»), В. Зубицького («Західноукраїнський танок»), Є. Дербенка («Старовинна гравюра»). Окремого значення надається фольклорному мелосу (укр. нар. танець в обр. С. Рубінштейна. «Гопак»; укр. нар. пісня. в обр. М. Різоля. «Ой, Марічко» та ін.), як основи звертання до народної пісні учнів молодших класів ДМШ [5, 19–20].

Щодо IV «Perpetuum mobile», то тут варто підкреслити тяжіння до розмаїття репертуару. Цей прояв ми спостерігаємо у різних регіонах країни й серед учасників із закордону. Так, низкою викладачів здійснюється власне аранжування творів для ансамблів, зокрема В. Братановим із ДМШ № 1 м. Полтава («Тангоманія» попури на теми творів А. П'яцолли) та І. Іваночко із

Миколаївської ШМ (укр. нар. пісня в обр. О. Давиденка, аранж. І. Іваночко. «Розпрягайте, хлопці, коней»)

У конкурсній програмі учасників із Словачкиї (м. Стара Любойня, школа Я. Мелковича) ми зустрічаємо твори А. Вівальді («Ель Чокло»), М. Кошнара (Танго «Мартушка»,

«Аметист»), А. Зигель («Тамбурін», «Іспанія-вальс»), А. Хачатурян («Танець з шаблями»). В учасників із Угорщини (м. Пакш, школа «Pro Artis») програма унаочнює композиції Б. Бартока («Вечір в селі»), І. Штрауса (Полька «Да здравствует мадьяр!»), Р. Буї («Зустріч з Гершвіним»), С. Коняєва (Концертна п'єса), А. Фоссена («Літаюче листя»), Є. Дербенка («Акордеоніст грає твіст») [6, 36–37].

У репертуарі інших учасників ми зустрічаємось із творами: Я. Табачника («Угорські мелодії»), А. П'яцолли («La Muerte del Angel»), Є. Дербенка («Граємо по-саратовськи») у виконавців із Хмельницької ДМШ № 1 (клас Л. Цуркан); В. Вільхгам («Веселе інтермецо»), В. Завального («Дощик») із Чернігівської ШМ (клас Н. Ільченко); Дж. Менделя («Тінь твоєї посмішки»), Д. Штейбельта (Адажіо), «Розпрягайте хлопці коней» в обр. О. Давиденка із Остерської ДМШ (клас В. Вербової); В. Власова («У сузір'ї Центавра»), П. Піцигоні (Вальс-мюзет «Світло і тіні») із Чернігівська ШМ при музичному училищі ім. Л. Ревуцького (клас О. Ніколаєнка) [6, 36–37].

Варто відзначити і участь у такому конкурсі тріо «Кілки» (кер. Г. Алейнікова) із Лисичанської ДМШ № 13 у складі двох гітар та балалайки к/б. У їхньому репертуарі «Очі чорні» С. Руднева, «В цирку» О. Віницького, обробки «Аргентинської мелодії» М. Анідо та

«Ой, та не вечір» С. Руднева [6, 57].

Особливого значення мають великі ансамблі народних інструментів. Саме для таких колективів, вельми важко знайти репертуар, адже склад урізноманітнений і юні музиканти мають різну виконавську підготовку. У певній мірі, репертуар формують (інструментують, аранжують) самі керівники. Так, ансамбль народних інструментів «Скерцо» із Лисичанської ДМШ № 1

(кер. В. Сидоренко) має у репертуарі твори Й. С. Баха («Скерцо»), «Молдавський танець» в обр. А. Воленберга, композицію керівника «Попурі на теми одеських пісень “Ах, Одеса!”» та аранжування обробки Я. Табачника «Ріоріта». До його складу входять 2 скрипки, ф-но, 2 акордеони, блок-флейта, саксофон, балалайка-бас, ударні [6, 59].

У даному конкурсі, особлива увага зосереджується на оркестри або колективи котрі до них прирівнюються. Так, ансамбль «Озорные наигрыши («Пустотливі награвання»)» Харківської ДМШ № 13 (кер. Г. Алейникова, Н. Єфімова) притаманна палітра музики М. Різоля («Гаївка»), В. Андрєєва (Вальс «Балалайка»), О. Віницького («Маленький ковбой»), Ю. Кукузенка (Сюїта «Подорож сіренького цапка») та О. Циганкова («Мардяндя») [6, 68]. Два останні твори, перекладені та аранжовані для колективу Г. Алейніковою.

Вагому нішу у популяризації репертуарних тенденцій сфери ансамблевого баянно- акордеонного репертуару посідає конкурс «Візерунки Прикарпаття». На XI конкурсі, маємо можливість окреслити репертуар який культивується у Гімназії С. Сондецькіса в м. Шяуляй (Литва) у класі М. Маркевічене. У виконанні колективів різного складу звучали І ч. з Симфонії В-dur Й. С. Баха, «Прелюдія» Г. Купрєвічіуса, «Good mood» П. Фроссіні, «In finito Greko» Й. Феррейра, «Самба» А. Маслова, «Балканський переліт» Р. Моркунаса [10, 28]. Таким чином, європейська школа має деякі відмінності у вихованні юних музикантів, а саме – тяжіння до модерної музики. Так як в українській школі, перевага віддається сучасній, естрадно-джазовій та фольковій музиці, широкому спектру перекладень світової класики, тощо.

Квінтет баяністів «Мажор» Сновської ДМШ (кер. С. Кузьменко) репрезентує репертуар таким чином, що учні мають можливість виконувати твори як А. П'яццолли («Libertango»), так і А. Блашак й П. Скорупа («Ірландський танець» з комп'ютерної гри

«Відьмак») й «Хіт-парад: попури сучасних пісень» в обр. керівника колективу С. Кузьменко [10, 29].

На IX та X «Візерунках Прикарпаття» увага дослідницького феномену

зосереджена на репертуар ансамблю народних інструментів Дашавської ДМШ ім. Ф. Колесси (кер. І. Куртий). Це перед усім, відома класична композиція «Арія» D-dur з Сюїти № 3 Й. С. Баха, та твори композиторів-сучасників Є. Дербенка «Друзі грають джаз» та Р. Стахніва «Коломийка» [8, 21; 9, 30].

На основі проектів Дрогобича, ми підкреслюємо їх внесок у спільноту академічного колективного народно-інструментального музикування. Тому, нами відзначено: «активний розвиток та пропаганду різноманітних малих форм ансамблевого музикування (дуети, тріо, квартети), які здебільшого включають до свого складу баян або акордеон; великі ансамблі трансформуються у відповідності приналежних до них інструментів, що впливає із студентів (*учнів* – Г. О.) того чи іншого навчального закладу ...» [3, 95].

Отже, колективне народно-інструментальне мистецтва Дрогобиччини в сфері конкурсних імпрез, демонструє взірці сучасної репертуарної затребуваності й здійснює аналітику різних виконавських шкіл щодо даного питання. В інституції проводиться обмін передовим педагогічним досвідом, який сприяє опануванню новітніх підходів та методик навчання учнів мистецтва гри на народних інструментах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Булда М. Особливості формування дитячого репертуару баяніста-акордеоніста (на матеріалі творів В. Власова). *Вісник КНУКіМ: зб. наук. праць. Серія «Мистецтвознавство»*. Київ, 2012. Вип. 27. С. 40–45.
2. Гончаров О. Оркестри (ансамблі) баянів та акордеонів. Проблеми репертуару. [Електронна версія]. Режим доступу: https://ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/nauk_vidrio_old_2017/ku/kultura36/32.pdf
3. Душний А., Боженський А. Колективне інструментальне музикування педагогічних університетів на прикладі конкурсу «Perpetuum mobile». *Молодь і ринок*. Жовтень, 2014. № 10 (117). С. 89–96.
4. І-й Відкритий Всеукраїнський конкурс баяністів-акордеоністів

«Вічний рух». Міжнародна науково-практична конференція «Музична освіта України: проблеми теорії, методики, практики» (ДДПУ ім. І. Франка, 8-12 травня 2008 року): програма / [ред.-упоряд.: А. Душний, Б. Пиц]. Дрогобич: Посвіт, 2008. 30 с.

5. III-й міжнародний конкурс баяністів-акордеоністів «Perpetuum mobile». III-я Всеукраїнська науково-практична конференція «Музична освіта України: проблеми теорії, методики, практики» (ДДПУ ім. І. Франка, 6-9 травня 2010 року): програма / [ред.-упоряд. А. Душний, Б. Пиц]. Дрогобич: Посвіт, 2010. 36 с.

6. IV-й міжнародний конкурс баяністів-акордеоністів «Perpetuum mobile». IV-а Всеукраїнська «Музична освіта України: проблеми теорії, методики, практики» та IV-а міжнародна «Народно-інструментальне мистецтво на зламі XX – XXI століть» науково-

практичні конференції (ДДПУ ім. І. Франка, 30 квітня – 4 травня 2011 року): програма / [ред.-упоряд.: А. Душний, Б. Пиц]. Дрогобич: Посвіт, 2011. 72 с.

7. II-й Всеукраїнський конкурс виконавців на народних інструментах імені Анатолія Онуфрієнка. II-а міжнародна науково-практична конференція «Народно-інструментальне мистецтво на зламі XX – XXI століть» (Дрогобич, 25-28 березня 2009): програма / [ред.-упоряд.: А. Душний, Б. Пиц]. Дрогобич: Посвіт, 2009. 42 с.

8. IX-й Всеукраїнський Відкритий Конкурс баяністів-акордеоністів «Візерунки Прикарпаття», X-а міжнародна науково-практична конференція «Народно-інструментальне мистецтво на зламі XX – XXI століть» (ДДПУ ім. І. Франка, 2 – 4 грудня 2016 року): програма / [упоряд. А. Душний, Б. Пиц]. Дрогобич: Посвіт, 2015. 26 с.

9. X-й Всеукраїнський Відкритий конкурс баяністів-акордеоністів «Візерунки Прикарпаття», XI-а міжнародна науково-практична конференція «Народно-інструментальне мистецтво на зламі XX – XXI століть» (ДДПУ ім. І. Франка, 8 – 10 грудня 2017 року): програма / [упоряд. А. Душний, Б. Пиц].

Дрогобич: Посвіт, 2017. 44 с.

10. XI-й Всеукраїнський Відкритий конкурс баяністів-акордеоністів «Візерунки

Прикарпаття», XII-а міжнародна науко-во-практична конференція «Народно- інструментальне мистецтво на зламі XX – XXI століть» (ДДПУ ім. І. Франка, 7 – 9 грудня 2018 року): програма / [упоряд. А. Душний, Б. Пиц]. Дрогобич: Посвіт, 2018. 32 с.

COMPETITIVE STRATEGY IN BUSINESS

Otinashvili Ramaz Georgievich

Doctor of Economics

Affiliated Professor of Georgian Technical University

Vanishvili Merab Mikheilovich

Doctor of Economics

Affiliated Professor of Georgian Technical University

Abstract: The competitive strategy of a business depends on the introduction of modern management practices. According to competitive strategy, businesses can be classified as market leaders, challengers, followers, and market nichers, and the key aspects of their competition are analyzed. It is noted that the competition strategies are difficult to implement and require a considerable amount of resources.

Considering the examples of successful companies around the world, there is no universal model of competitive strategy for a particular business. Each firm must individually select the strategy that suits it, based on its goals, challenges, and opportunities.

Keywords: Business, Competition, Strategy, Management.

Introduction: As a business cannot exist without a market, it is also impossible to imagine a market without competition. The main subject in each competition is resources- information, finances, technology, etc. However, the most important is the customer (“Client”) itself, without whom competition could not exist.

Study Results: Competitive strategy includes several factors that are essential for a business’s success such as competitive pricing and quality, customer value for products (services), the professionalism of the employees and a well-established image, business experience and reputation, credit history and a relevant level of management culture, etc.

To be competitive, one would need relevant information and experience. Business development concept should be drafted - “comparative competitive strategy”, related to the search and study of modern methods of business management and their implementation. This practice is called Benchmarking.

Any type of benchmarking means measuring competitor’s metrics and business processes to draft the perfect model for your own business. The benchmarking process allows a company to focus on best practices from competitors and apply it to their business needs.

The first stage when entering a competitive market is the study of competitors. Who is the immediate competitor? Who is the indirect competitor (producer of substitute goods)? The best way to do this is to become competitors' client - buy their goods, use their services, experience the pros and cons.

Recommendations for monitoring competitors are as follows:

- Always keep an up-to-date list of competitor companies. Make an additional list of which ones interest you the most. For example, you have a furniture business. The main focus for you is its realization;
- Periodically collect information about the names of competitor companies. Also, if you stumble upon names and surnames of employees in top management, gather information about them as well;
- Gather information on competitors' mailings;
- Enroll in business forums where competitors participate;
- Regularly monitor mass media, web portals and Facebook pages;
- Fill out various forms of queries on competitors' websites, so you can keep track of their operations, service levels and quality of service.

Suppose the firm has identified key competitors, selected distribution channels and marketing plans for target audience. This is a strategy group that you should attack vigorously.

In the nineties of the 20th century, the famous Japanese firm Honda, a manufacturer of motorcycles and motorcycles, invested heavily in the construction of a new factory in the United States. Therefore, it temporarily reduced the output of the

product to the local market. Its competitor, Yamaha, thought it was the perfect time to launch a new model series of motorcycles on the market, as well as an active advertising campaign.

Despite the difficult financial situation, Honda's top management responded immediately to this challenge. It reduced the amount of FDI, directed it to the local market and launched a new motorcycle model every month for a year. As a result, Yamaha was unable to withstand the competitive struggle and forced to leave this market segment.

To develop an effective competitive strategy, we need to get the most information about our competition. We need to continuously monitor our products/services, pricing dynamics, key incentive channels with competitors' similar products, identifying competitive advantages or disadvantages.

When identifying key competitors, marketers should find answers to the following questions: What is the competitor's goal? What is its behavior on the market? After that, the company must decide whether to attack or, on the contrary, protect the market segment. If a competitor adopts a new segment, this can be considered a good opportunity to launch an attack. And if you find that a competitor is trying to get into your segment, you should switch to a defensive strategy. "Whoever is informed - he is armed." Every market player responds in a unique way to the competitor's response. Some slowly and weakly, some immediately.

A classic example of a delayed assessment of trends in the automotive market is the well-known case of the "Big Three" of American automakers of the 70s of the last century - General Motors, Ford Motor Co., Chrysler. The sharp rise in fuel prices on the world market and a large number of middle-income and small families have dramatically changed demand in the auto market.

There was a sudden demand for cars with economical engines. Before the aforementioned American companies reacted to these changes, the Japanese, quickly learning about the trends in the US automotive market, responded quickly to the demands and occupied the niche of the US small car market. It marked the beginning of the first known US-Japanese trade wars. Later sanctions came were applied.

Timely response to market changes is essential. For example, an analyst at a South Korean company, Samsung, accidentally read in a local American newspaper about the closure of the latest American guitar factory. He communicated this information to the top management of the company headquarters. They analyzed the information and decided to export the guitars from their warehouse to the US immediately. Expectations were justified – the US government increased tariffs on imported products to encourage local producers. But Samsung at that point already had huge stock quantities on American territory, and consequently gained significant profits as soon as the new tariffs were introduced.

Some market players react only to certain types of offensive action from the opponent and ignore all others. Some respond quickly and sharply to all competitors' actions. Some companies make such strategic actions that it is very difficult to calculate and guess their plans.

It has to be noted that lately, the intensity of competition increased in many business segments of the Georgian market. For example, retailers and shopping centers, medical and transportation services markets, construction markets, etc.

According to competitive strategy, businesses can be classified as market leaders, challengers, followers, and market nichers.

Market leader - leader of the market where the business exists, which defines the “rules of the game”.

Here are some possible strategies for maintaining a market leader position:

- Position defense - is aimed at building barriers (price, license, etc.) that are difficult to overcome, as well as innovation - at the expense of continuous upgrade of goods and technologies;
- Flank defense - protecting the weakest areas of business on the market, which may be targeted by competitors;
- Preemptive defense - means to act in advance on "weak signals";

- Counter-offensive defense – Last resort strategy where all previous defensive efforts have failed. In this case, you can hit the weak spots of the competitor. For example, use dumping;

- Mobile defense - aimed at identifying new market segments

- Contraction strategy- This strategy is based on conceding weak market segments to competitors and, at the same time, mobilizing efforts and funds into more important and stronger segments of the market, allowing the economy and resources to be used rationally.

Thus, the use of active and offensive strategies is not typical of market leaders, since their main purpose is to maintain advanced positions and not to outperform competitors.

Challengers - Companies trying to increase their market share by formulating strategies for attacking market leaders. They try to occupy the seat next to them and replace the leader. Here are some typical market challenger strategies:

- Frontal attack – Where the market challenger matches the competitors' product, price, advertising and promotion activities. Flank attacks focus only on competitors' weak points, finds out where the competitor is underperforming and makes efforts to take advantage;

- Encirclement attack - attacking the market leader or a competitor from all the fronts simultaneously. Used when a challenger pretends to break a competitor's resistance and willpower within a short period and occupy his or her position;

- Bypass attack - indirect attack, wherein the market challenger does not attack the leader directly but broaden its market share by attacking the easier markets, by expanding into the untapped markets, diversifying into the unrelated products, etc.

- Guerrilla warfare - intermittent attacks imposed by the challenger to demoralize the competitor and develop suspicion attacks in small periodic attacks to demoralize a competitor. Such a strategy is usually used by small firms that have just entered the market and operate for a short time against larger competitors.

It should be noted that all the above-mentioned attack strategies are usually difficult to implement and require considerable resources.

Unlike challengers, *followers* do not aspire to increase market share. Following a leader often saves resources at market leaders expense. Followers gather information on leaders' key success factors, gain experience from top companies and carefully position themselves in local market segments.

Competitors in some areas may act harmoniously, while the in other areas be in constant competition. Knowledge of future reactions gives rivals the keys to deciding how to act - to attack or defend their positions.

During competition, business agents often choose similar or different strategies, under the concept of Game Theory. For example, Georgian beer manufacturers Kazbegi and Natakhtari have chosen the same strategy of competition - they are waging a "price war". To do this, they must gradually reduce the price.

If the competition is healthy and in line with legal and ethical norms – the winner will be the leader.

The strengths are expressed in high production and sales, advanced technology, relatively low cost of raw materials, which ultimately results in reduced cost of production. As a result, those who can produce at a less cost will be likely to win.

During competition, company can change strategy and, after proper analysis, choose different tactics. Quoting O. Bismarck, "Learn to see the world differently than your competitors see it."

Samuel Walton, the Founder of Wal-Mart's Chain of Stores, belongs to the category of businessmen who study the successes or failures of others (competitors). He learned that the customer of a direct competitor, the major retailer Sears, was dissatisfied with stock replenishment, pointing to flaws in the distribution system. As a result, Walton himself created a modern distribution network system with its parking, which provided the clients with the time needed to service them. Later, with the launch of its food delivery service, its online sales rose by 40%.

These strategic decisions have brought the company huge revenue and today it is considered to be the largest turnover corporation. As of 2018 worldwide corporations' turnover rating looks like this [8]:

Table 1

Ranking of corporations with the highest turnover

	Corporation	Turnover \$	Country
1	Walmart	510,343	USA
2	Sinopec Group	414,953	China
3	Royal Dutch Shell	396,870	Netherlands
4	China National Petroleum	391,008	China
5	State Grid	387,056	China
6	Aramco	355,944	Saudi Arabia
7	BP	303,582	England
8	Exxon Mobil	290,363	USA
9	Volkswagen	278,028	Germany
10	Toyota Motor	275,172	Japan

Conclusion: There is no universal model of competitive strategy. Each company must individually select the strategy that suits it according to its goals, capabilities, and resources.

REFERENCES

1. *Baratashvili E.* Comparative management in modern business. M., Business Engineering 2013, N 6, p.42-48.
2. *Otinashvili Ramaz, Ushveridze Lily,* Competition in Business, Monograph, Tbilisi 2019.-230 p.
3. *Trompenaars F., Hepden-Turner C.* Four types of corporate culture. Minsk, 2012, C. 320.
4. *Kefalas A.,* Global Business Strategy: A Systems Approach, Zurich, 2008, pages 63-70.
5. *Porter M.,* Competitive Strategy. Techniques for Analyzing Industries and Competitors, 2008.-432p.
6. <http://www.consultingmag.com/sites/cmag/2017/10/15/the-2017-global-leaders-in-consulting/?slreturn=20180508070436>
7. <http://www.afs.org/efil/old-activities/surveyjan98.htm>
8. *Fortune*, Global 500: Full List: <http://fortune.com/global500/>

**STUDY OF THE STRUCTURE AND PROPERTIES OF TITANIUM
MELTED BY THE ELECTROSLAG METHOD
IN AN OPEN CRYSTALLIZER**

Ovchinnikov Olexandr Vladimirovich

Doctor of Technical Sciences

Professor

Shumykin Serhii Olexandrovich

Candidate of Technical Sciences

Associate Professor

Bilonyk Dmitrii Igorovich

Graduate student

Doroshenko Yaroslav Viktorovich

Master student

Bilonyk Igor Metodiyovich

Candidate of Technical Sciences

Associate Professor

National University «Zaporizhzhia Polytechnic»

Zaporizhzhia, Ukraine

Abstract: the possibility of using the process of electroslag remelting in an open crystallizer for processing waste sheet scrap of titanium alloys with the aim of obtaining a conditioned metal and its further use in production has been investigated.

The optimal values of the parameters of the electroslag titanium smelting process have been determined. The chemical composition, structure, mechanical properties, corrosion resistance of BT1-0 titanium from electroslag smelting have been investigated.

The possibility of machining and weldability, as well as the use of secondary electroslag titanium for the manufacture of a number of parts, has been tested..

Keywords: titanium alloy, electroslag remelting, chemical composition, structure, mechanical properties, machining and weldability, parts.

The reliability and durability of mechanisms, structural elements made of titanium alloys, in particular BT1-0, largely depends on both the operating conditions and the properties of the alloys themselves. However, in some cases there is no need to simultaneously implement the entire complex of special properties of these materials. For example, the high impact toughness of the BT1-0 alloy is often not fully used in parts of machines and equipment operating under corrosive conditions. For structures made of this alloy subjected to static loads, it is advisable to increase the strength and yield strengths at the same level of corrosion resistance.

At machine-building enterprises of Ukraine, sheet metal of titanium alloys and, in particular, BT1-0 alloy are widely used for chemical, gas-cleaning, boiler equipment and apparatus. The titanium waste generated as a result of cutting sheets into blanks, as well as chips during machining, can be up to 35%.

As a rule, the chemical composition of waste sheet scrap does not undergo significant changes in comparison with the original BT1-0 titanium. Therefore, given the high cost of titanium alloys, as well as the absence in Ukraine of enterprises for the production of section and sheet rolled titanium, the problem of processing waste sheet cuttings and titanium chips to obtain secondary titanium is very important and relevant.

After analyzing the existing technologies for processing waste titanium alloys, it was found that in practice most of the processes used do not provide for the production of conditioned metal, or are not economical, or have limited technological capabilities. Therefore, for the processing of titanium sheet scrap waste, it was decided to investigate the possibility of using the electroslag remelting process in an open crystallizer, which provides high quality cast metal, allows the smelting of castings of various shapes and sizes, and requires relatively simple equipment.

For research, the A-550 unit was reequipped for remelting consumable electrodes from titanium sheet scrap. In particular, a sliding-type current lead was

installed, which makes it possible to supply current to the consumable electrode directly at the level of the upper flange of the crystallizer. This ensured a significant reduction in the resistance of the short network of the installation, and also eliminated overheating and oxidation of the surface of the consumable electrode during melting.

Waste sheet scrap of BT1-0 titanium was cut with guillotine shears into strips with a width of 30 mm to 50 mm, and then welded by argon-arc welding into consumable electrodes. The electrodes were remelted into crystallizers with a diameter of 60 mm, 85 mm, and 100 mm and a cross section of 90 mm x 100 mm using an AHΦ 1-II flux. In order to protect the slag bath and liquid metal from the atmosphere, a protective argon gas was supplied to the melting space of the crystallizer. When conducting melts, we varied the value of the electrical power released by the slag bath, the amount of flux, and the filling factor. To assess the crystallization conditions of the castings, the shape of the metal bath was fixed with tungsten powder.

As a result of the experiments, the optimal values of the parameters of the electroslag smelting of titanium were determined, at which the castings had a smooth surface, and the depth of the metal bath did not exceed the radius of the ingot.

The next stage of the work consisted in investigating the structure and properties of electroslag titanium castings, melted at optimal parameters. The study of the macrostructure of the ingots showed that the formation of a dense and homogeneous structure, the absence of liquation and shrinkage defects is characteristic of castings of all standard sizes. Columnar crystals had a radial-axial orientation, which is typical for electroslag castings. The transverse size of the columnar crystals varied from 1.25 mm to 3.50 mm, respectively, at the edge and in the center of the casting. No difference in macrostructure was found in ingot height. The microstructure of castings is an alpha-solution, which differs in dispersion depending on the melting speed and the diameter of the crystallizer.

The study of the chemical composition was carried out by comparing the mass fraction of chemical elements in the consumable electrode and the casting. The mass fraction of chemical elements in the electrode was: carbon - 0.03%, aluminum -

0.0055%, silicon - 0.0073%, hydrogen - 0.0015%, nitrogen ~ 0.017%, oxygen - 0.10%. For electrosag castings, the element content is as follows: carbon - 0.02-0.03%, aluminum - 0.0050-0.0055%, iron - 0.035-0.045%, silicon - 0.012-0.014%, hydrogen - 0.0015-0.0017%, nitrogen - 0.050-0.085%, oxygen - 0.22%.

The mechanical properties of electrosag castings were investigated after annealing at a temperature of 530 °C. The ultimate strength was 620-680 MPa, relative elongation 12%, relative contraction 48%, impact strength 0.71 MJ / m². The increase in the strength of the cast metal can be explained by the higher nitrogen content, while the plastic properties simultaneously decrease.

The corrosion resistance of BT1-0 electrosag titanium was determined in a 5% hydrochloric acid solution by comparison with the corrosion resistance of BT1-0 sheet titanium and cast chromium-nickel steels X35H50BM, 10X20H70Г2M2B. It has been established that the corrosion rate of BT1-0 titanium in electrosag smelting is 4.40 - 4.50 g/m²·h, which is 15 - 17% higher compared to sheet titanium. However, the corrosion resistance of chromium-nickel steels turned out to be 2.0 - 2.5 times less than that of electrosag titanium.

Research has been carried out on technological properties such as machinability by turning, milling, drilling, grinding and weldability. It has been established that the metal of the obtained electrosag castings lends itself well to the above-listed methods of mechanical processing. In argon-arc welding of cast electrosag titanium, the formation of a seam occurs satisfactorily, neither in the weld, nor in the near-weld zone of cracks are formed. The whole compound has a cast metal structure. The welded joint is hermetically sealed, which was confirmed by kerosene tests.

As a result of the studies, it was found that the properties of cast electrosag titanium BT1-0 allow it to be used for the manufacture of a number of parts that do not have high requirements for plastic properties. In particular, the possibility of using electrosag titanium for the manufacture of cathodes for the "Bulat" installations was tested. A batch of cathodes was made from the castings obtained at "Zaporozhye Tool Plant named after Voikov "conducted their tests. On the "Bulat"

installation, type HNB-6.6И1, decorative coatings were applied to cutlery and wear-resistant coatings on end mills in accordance with GOST 17025-71. Tests have shown that cathodes made from electroslag castings provide high stability of cathode metal melting by an arc and uniform coating. The quality of the applied decorative and wear-resistant coatings fully meets the requirements of TU 2-035-806-80 "Zaporozhye Tool Plant named after Voikov".

At OAO "Yuzhtsvetmetgazoochistka", a number of parts of gas cleaning equipment operating in corrosive environments were manufactured from BT1-0 electroslag castings. At present, equipment manufactured using BT1-0 secondary titanium is being tested at the Zaporozhye Titanium-Magnesium Plant.

Taking into account the growing demand of modern industry for titanium alloys, the use of secondary titanium alloys becomes economically feasible.

LIST OF LITERATURE

1. Плавка и литье титановых сплавов / Андреев А.Л., Анамкина Н.Ф., Бузецкая К.М. и др. – М : Металлургия, 1978. – 383.
2. Павлийчук Г.А. Электрошлаковая выплавка слитков титана / Г.А. Павлийчук, В.М. Мойоренко, Л.Н. Ступак // Специальные электрометаллы. – К.: Наукова думка, 1978. – Ч. 1. – С. 148 – 150.
3. Фокин М.Н. Титан и его сплавы в химической промышленности / М.Н. Фокин, Ю.С. Рускоп, А.В. Мосолов. – Л.: Химия, 1978. – 340 с.

INTER-PARLIAMENTARY COOPERATION AND PARLIAMENTARY DIPLOMACY IN THE EU'S EXTERNAL ACTION

Petrovych Inna

Political scientist

Rivne State Humanitarian University

Rivne, Ukraine

Abstract. The internal and external dimension of parliamentary cooperation in the context of EU external relations are described. The role of parliaments in the external relations of the EU is examined. Parliamentary action in EU external relations is overviewed.

Key words: European Union, parliamentary diplomacy, inter-parliamentary cooperation, diplomatic player, foreign policy.

Introductions. Over the decades the European Union has developed into an important player on the international scene, capable of utilizing diplomatic, economic and – through the resources of its member states – even military measures to exert influence in the world. In a quickly changing world, the European Union is a key actor. As the largest economy, it is the first trading partner for many countries around the world [2, p.5]. With greater diplomatic activities between the EU and the rest of the world, public diplomacy becomes an ever more important instrument. In this context, the bilateral and multilateral parliamentary diplomacy, between the EP and third countries and regions, bares the potential to become a complementary element of EU external action and diplomacy. But by developing its own foreign policy, it equally seeks to become a crucial diplomatic player [3, p.10].

Aim. To analyze the internal and external dimension of parliamentary cooperation and situate it in the context of EU external relations.

Materials and methods. System analysis method, theoretical analysis method, comparison analysis method, expert evaluation method.

Results and discussions. The European Union's action on the international scene is guided by the principles that inspired its own creation, development and enlargement, and which are also embedded in the United Nations Charter and international law. EU foreign and security policy seeks to: preserve peace, strengthen international security, promote international cooperation, develop and consolidate democracy, the rule of law and respect for human rights and fundamental freedoms. The promotion of human rights and democracy is a key aspect. The Union also highlights its strategic interests and objectives through its international action [5,p.11].

The EU maintains partnerships with the world's key players, including emerging powers and regional groups. It seeks to ensure that these relationships are based on mutual interests and benefits.

It will continue to broaden and enhance its political and trade relations with other countries and regions of the world, including by holding regular summits with its strategic partners such as the United States, Japan, Canada, Russia, India and China. It also supports development, cooperation and political dialogue with countries in the Mediterranean, the Middle East, Asia, Latin America, Eastern Europe, central Asia and the western Balkans [2, p. 69].

External relations of a country are not only looked after by governments according to modern government teaching. Besides official external policy there is now also the parliamentary foreign policy. This form of foreign policy is not only conducted by the parliament itself through the control of the government policy but also by delegations of inter parliamentary organizations. Such inter parliamentary organizations are the forum for exchange of views and opinions between parliamentarians with various cultures.

Inter-parliamentary cooperation in the European Union is an important instrument for coordinating and achieving the influence of national parliaments on the decision-making process at European level.

The main objectives of inter-parliamentary cooperation in the European Union are: promotion and exchanging of information and best practices between the national parliaments of the European Parliament with a view to reinforcing parliamentary control, influence and scrutiny at all levels; ensuring effective exercise of parliamentary competences in EU matters in particular in the area of monitoring the principles of subsidiarity and proportionality; promotion cooperation with parliaments from third countries [4, p.23].

Mutual cooperation between national parliaments of the European Union Member States and their cooperation with the European Parliament is also important for bringing the European Union closer to the citizens.

By cooperating with each other and with the European Parliament, the national parliaments in the EU member states contribute to an efficiently functioning EU. Inter-parliamentary cooperation within the EU takes the form of various meetings between members working with similar issues in the national parliaments.

The European Parliament is one of the strongest autonomous institutional actors in world politics. The political groups of the European Parliament play a diplomatic role in terms of the EP's legislative powers, their rhetorical role in European Union foreign policy, and through direct diplomatic action in third countries. Parliamentary diplomacy can be defined in its most basic sense as the conduct of diplomacy by parliamentarians [7, p.42].

Apart from its relation with other parliaments, the EP may issue unilateral statements to make its views known. In general, the instruments used most by the EP are resolutions. In legal terms these are certainly to be seen as 'decisions' taken by an organ of an international organization and in that sense, they can be seen as forming part of the Union's legal order. Yet, obviously, their purpose differs from the legislative decisions that are taken by the EP together with the Council. Many of the resolutions relate to the global 'normative' role of the Union (as for instance reflected in arts 21 and 3(5) TEU) and are often related to human rights, democracy and the rule of law. Indeed, 'the European Parliament acts as a "guarantor of values" by ensuring that the EU political discourse matches the actual policies enacted and

foreign policy pursued'. In fact, this normative role of the Parliament in relation to EU foreign policy is not new as has developed over the last twenty years or so.

The European Parliament is very active in the field, having established complex networks of contacts and relations with other parliaments and international parliamentary assemblies. These are fostered through exchanges of views organized in committee and inter-parliamentary meetings with external partners, and through regular visits to third countries. Other areas of external activity range from electoral observation to conflict mediation in third countries. In order to organize such activities, parliaments rely to a high degree on the support of the executive branch, particularly of the diplomatic service. This support usually covers organizational and logistic matters, and includes regular exchanges of information between the representatives of the two branches of power. This raises interesting questions about the added value of parliamentary diplomacy in relation to traditional state diplomacy, about governments' awareness and recognition of this added value, and about the scope for autonomous parliamentary action [6, p.193].

In relation to foreign policy (or perhaps in particular in that less supranational policy area), cooperation with and among national parliaments may be helpful. It goes beyond the scope of the present contribution to assess the role of the individual national parliaments in relation to CFSP. It is clear, however, that with the further integration of CFSP into the Union's legal order it has also become more difficult for domestic parliaments to influence specific EU policies in that area. Moreover, it has been noted that the national parliaments and the EP do not necessarily agree on the division of their tasks in the CFSP/CSDP area, which further complicates their effective influence.

A comparison between the EU level and selected Member States with regard to the executive's support for parliamentary diplomacy reveals that the executive, and particularly diplomatic services, provide a high degree of support. More unequal across countries on the other hand are efforts to coordinate their actions in pursuit of common policy objectives, while preserving their autonomy and distinct roles.

Recognition of the added value of parliamentary diplomacy remains crucial in this respect [2, p.53].

Conclusions.Parliamentarians have opportunities to act for peace, friendship among peoples, democracy, the rule of law and human rights despite their government's main competence for foreign affairs.

National Parliaments' Representatives contribute to reinforce inter-parliamentary cooperation by facilitating a regular exchange of information between national parliaments and national parliaments and the European institutions.

EP groups do continuously negotiate and maintain open communication channels with groups and individuals in third countries. Parliamentarians collaborate internationally in many ways with their colleagues from other parliaments. This is not only done through international organizations that are designed for meetings and gatherings in form of parliamentary assemblies. Collaboration is also carried out by bilateral and multilateral parliamentary groups as well as various exchange programmes for staff and young professionals on the working level of the parliament.

Parliamentary diplomacy has specific advantages in comparison with executive diplomacy, such as an increased flexibility in establishing contacts with various local stakeholders, as well as communicating with fewer constraints and on more sensitive issues.

REFERENCES

1. Ben Tonra, Thomas Christiansen. Rethinking European Union foreign policy. Manchester, England: Manchester University Press, 2018.
2. Urfan Khaliq. Ethical dimensions of the foreign policy of the European Union: a legal appraisal. Cambridge; New York : Cambridge University Press, 2008.
3. Ileana Tache. European Union and the challenges of the new global context. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Pr., 2015.
4. Ole Elgström, Christer Jönsson. European Union negotiations: processes, networks and institutions. New York, NY: Routledge, 2005.

5. Stephan Keukeleire; Tom Delreux. The foreign policy of the European Union Houndsmill, Basingstoke, Hampshire Palgrave Macmillan, 2014.
6. Dutoit Laurent. The International Role of the European Parliament's Intergroups. The Hague Journal of Diplomacy, 11 (2-3), 182-195.
7. Christopher Hill, Michael Smith, Sophie Vanhoonacker. International relations and the European Union. Oxford: Oxford University Press, 2017.

NUMERICAL STUDY OF THE CENTRIFUGAL CONTRA ROTATING BLADE SYSTEM

Ratushnyi Oleksandr

PhD in Engineering Sciences, Teaching Assistant

Kulikov Oleksandr

Post graduate student

Sumy State University, Sumy, Ukraine

Abstract: The manuscript presents the results of a numerical study of a centrifugal contra rotating blade system based on a low-speed impeller ($ns = 65$). They were carried out to assess the possibility of using a contra rotating blade mesh operating in conjunction with a standard centrifugal impeller as a method of intensifying the transmission of energy to a fluid. The designs of the systems under consideration and their pressure and energy characteristics are presented.

Keywords: pump, stage, blade system, counter rotors, pressure, power, fluid model.

It is known that one of the main problems in the industry is the significant energy consumption of pumping equipment. In various industries, pumps consume 25-60% of the total energy expended [1]. “The Directive on the requirements for the design of energy-using products” adopted by the European Parliament in 2005 calls for reduction of energy consumption in Europe by 2020 by 20% [2].

Based on this Directive, it is necessary to search for new ways of developing systems that transfer energy to the fluid. Taking into account the modern level of development of the pump construction, a promising way of implementing such plans consists in increasing the intensity of energy transfer from the pump to the flow of fluid. It should be noted that this will inevitably lead to a more complex workflow [3]. However, the proposed approach is an important and urgent task, since it

basically has the potential to create new groups of pumping systems possessing unique qualities.

Thus, taking into account the above, we are faced with an urgent problem of searching for and developing methods for intensifying the process of energy transfer to a fluid. As such a method, it is proposed to study the centrifugal contra rotating blade system.

The purpose of this work is to conduct numerical studies of the centrifugal contra rotating blade system and to obtain their pressure and energy characteristics. To achieve this goal, it is necessary to solve the following tasks:

- to propose the design of a blade system of a counter rotor and to develop 3D models of the fluid in the centrifugal contra rotating blade system;
- to perform numerical studies of contra rotating structures, to obtain their pressure and energy characteristics.

It should be noted that in this article the task of developing constructive recommendations is not posed. At this stage of the study of centrifugal contra rotating blade systems, the authors consider it important to quantify the range of their parameters.

The university version of software product ANSYS CFX was used, based on the method of numerical solution of the fundamental hydromechanics laws [4, 5]. It should be noted that ANSYS CFX was repeatedly tested in solving the problems of pump construction, and the discrepancy between the results of numerical and physical modeling does not exceed 5%; therefore, this software product is suitable for solving the stated research problem.

For numerical investigation using the ICEM CFD mesh generator, unstructured meshes of a 3D fluid model in impellers were constructed. To describe the boundary layer near the solid walls, eight layers of prismatic cells were created. A preliminary study was carried out for mesh independence.

After generating the mesh, the initial data was set in the preprocessor. As a boundary condition, a mass flow was set at the entrance to the calculation region, and the static pressure at the outlet. For all solids, the condition that the velocity be zero is

given. The roughness of the walls was adopted as Ra 3.2. [5].

Figure 2 shows the 3D models of fluid in counter rotors, which were investigated in conjunction with the reference impeller in accordance with the scheme of Figure 2. These structures were designated as PK No.2 - PK No.4 (Figure 2a-c). Peculiarities of the choice of designs of counter rotors of schemes PK No.3 and PK No.4 will be discussed below. Two designs of the blade system of J- and C-shaped counter rotors with $Z_{\text{counter rotor}} = 25$ were investigated for comparison (schemes PK No.5 and No.6, respectively - Figure 2 d-e).

Fig. 1. 3D models: a) - fluid in the impeller (scheme PK No.1) b) – guiding apparatus

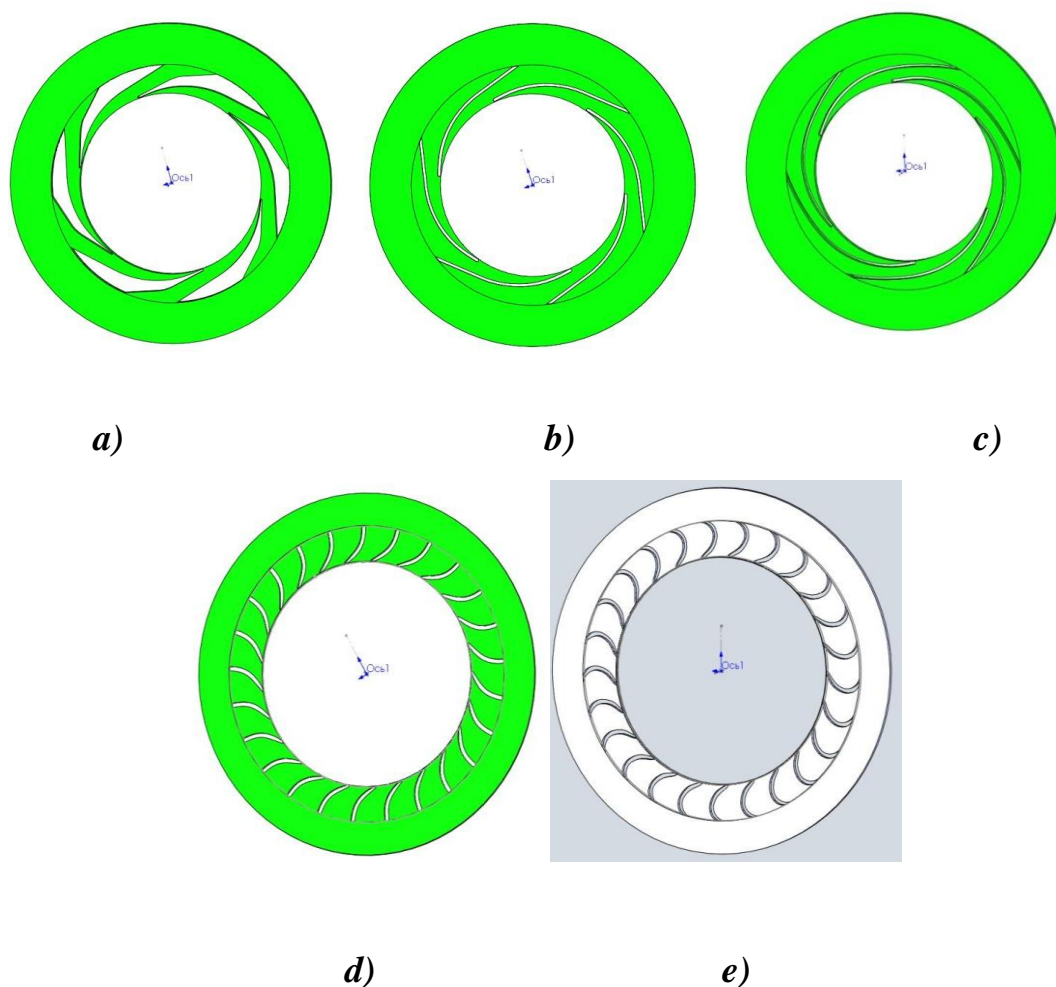

Fig. 2. Designs of blade systems of counter rotors in schemes PK No.2 – PK No.6

Thus, numerical studies were carried based on the impeller ($n_s = 65$) and the guiding apparatus of the intermediate stage of the pump CNS 180-1900 with the following parameters: $Z_{\text{rotor}} = 7$, $Z = 6$, $Q = 180 \text{ m}^3/\text{h}$, $n = 3000 \text{ rev/min}$ at $Q = 0.5; 0.7; 0.9; 1; 1.1; 1.2$.

Distribution of the relative velocities for the schemes PK No.2 – PK No.6 is shown in Figure 3 a-e, respectively. The results of the calculations are shown in Figure 4, changes in pressure parameters, power and efficiency relative to the reference impeller at nominal feed ($Q = 180 \text{ m}^3/\text{h}$) are presented in Table 1.

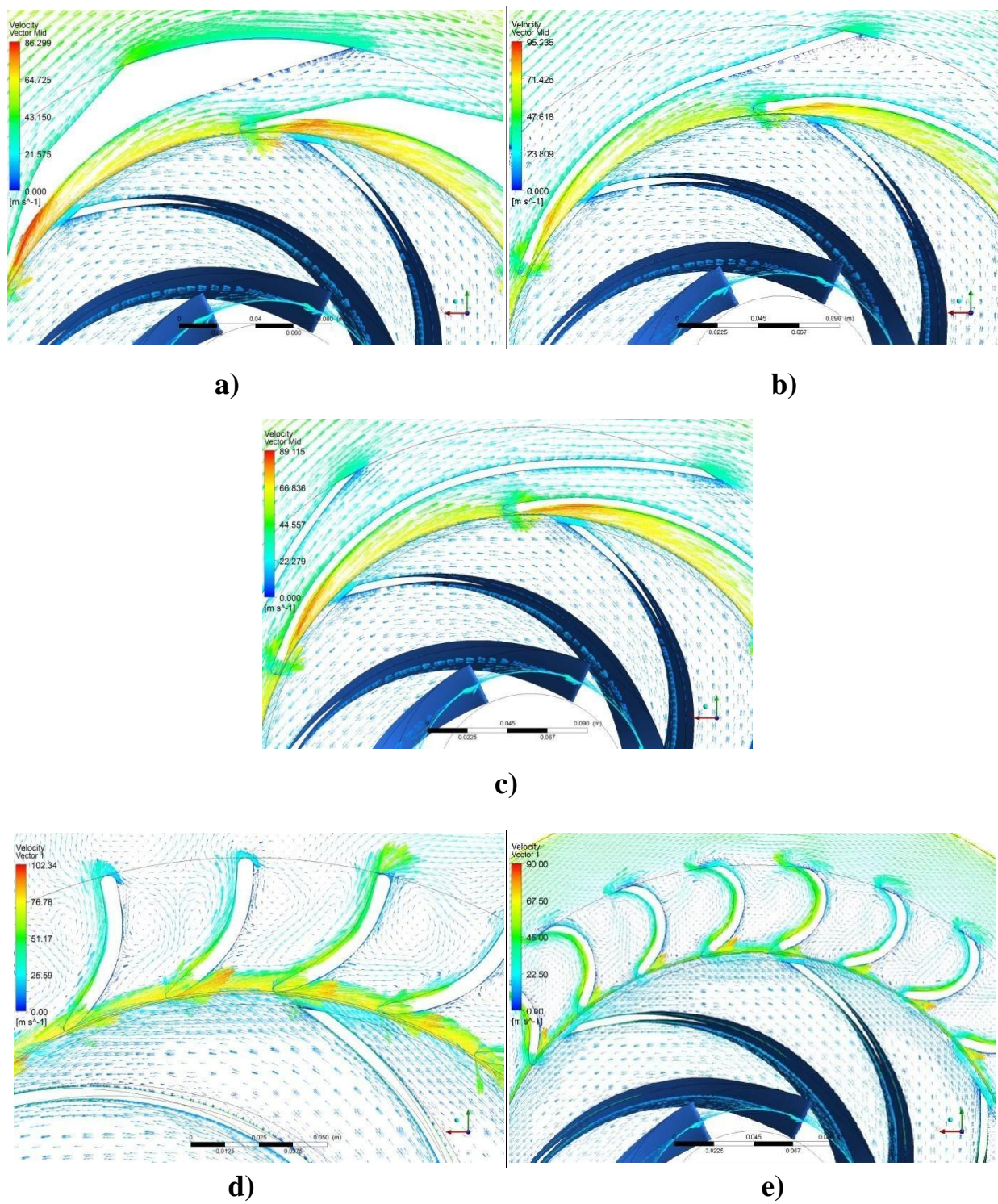
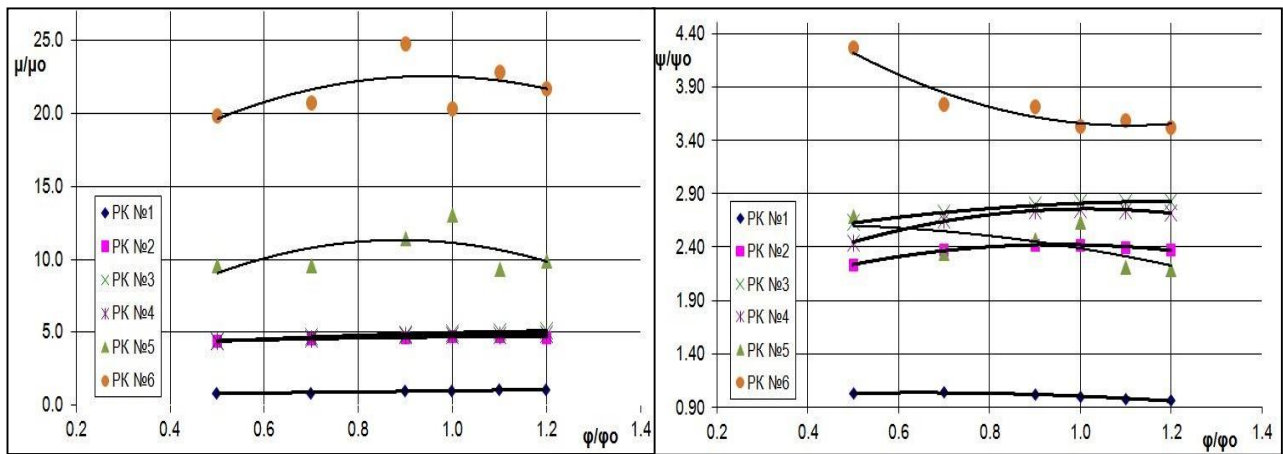
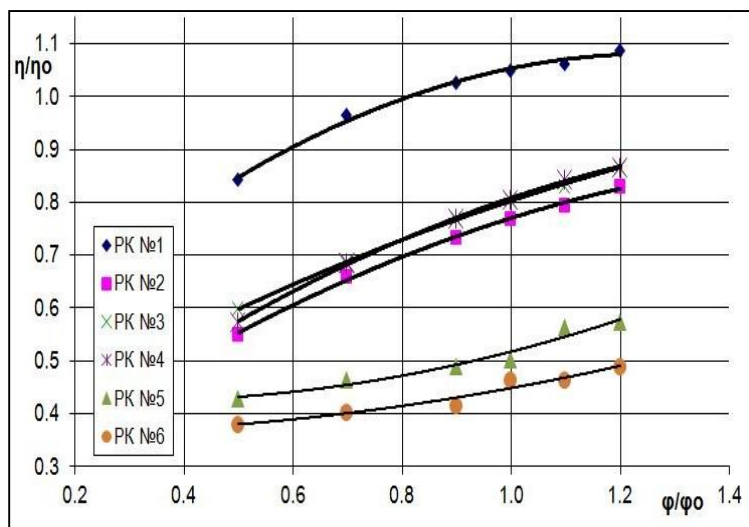

Fig. 3. Relative velocity distribution

a)

b)

c)

Fig. 4. Pressure (a), power (b) and performance characteristics (c) of the schemes under study

Table 1

Simulation results

PK scheme	$\Delta H, \%$	$\Delta N, \%$	$\Delta \eta, \%$
No.2	+142	+237	-28
No.3	+182	+274	-24,4
No.4	+175	+264	-24,4
No.5	+163	+488	-54,9
No.6	+253	+744	-58,5

The integral characteristics of the investigated centrifugal contra rotating blade systems, obtained as a result of the numerical study, confirmed the assumption that such systems can significantly intensify the process of energy transfer from working parts to the flow of fluid. Increase in pressure in the system under consideration is many times greater than the results of all other possible methods [6]. Let's pay attention to the fact that all results are received in comparison with parameters of one impeller. To compare the parameters of the stages, it is natural to conduct a study of the centrifugal contra rotating blade system in combination with the outlet device.

At the same time, it is impossible not to note the negative trend of a significant decrease in the efficiency of the system. As can be seen from Figures 3a and 3b (schemes PK No.2 and No.3), a vortex zone is observed on the rear side of the contra rotating blades. An attempt to change the design of this blade mesh, introduced by solving the inverse problem [7], was designed to match the position of the blade with the direction of flow in the impeller after the flow turning zone, eliminating the vortex region (PK No.4). This measure did not give a positive result due to the increase in hydraulic losses due to the lengthening of the blade.

Thus, we can say that the responsibility for the decrease in efficiency is a different process, most likely directly related to the increase in the pressure of the system. It can be assumed that in the area of transition from the rotor to the counter rotor there is an intense vortex responsible for a significant increase in the pressure and, at the same time, a noticeable decrease in efficiency. It should be noted that similar vortices cause the working process of a number of pumps - free-vortex, rotor-vortex, labyrinth-vortex [1, 8].

This fact can be explained by the regularity of the development of technical systems, which consists in a more complex working process of the machine, its lower efficiency [3]. At the same time, the counter-current systems, based on the nature of their work, naturally require increasing the drive capacity.

Confirmation of these assumptions is the results of the study of schemes PK No.5 and especially PK No.6. When using a counter rotor with C-shaped blades, it was possible to achieve the highest degree of intensification of energy transmission

(Table 1). However, the vortex structures in this case filled almost all of its flowing part (Figure 3e) reducing the efficiency of the system by more than 50% compared to the reference impeller.

However, the results obtained make it possible to talk about the prospectivity of the study of the centrifugal contra rotating blade systems in terms of improving the blade system of the counter rotor, as well as taking into account the volume losses and in combination with the discharge devices. In particular, the study of the design of a pump with a possible rotating guide device.

In conclusion studies of the centrifugal contra rotating blade system were carried out based on the impeller and the guiding apparatus of the pump CNS 180-1900 using the university version of ANSYS CFX software. In total, 5 designs of the counter rotor working with an unchanged rotor—a reference impeller—were studied.

The numerical investigation provided the pressure and energy characteristics of these systems. The results were compared with the parameters of the reference impeller.

For systems with a blade mesh of the counter-rotor, based on the design of the guiding apparatus of the pump CNS 180-1900, it was possible to achieve an increase in pressure by 142-182% with the decrease in efficiency by 24.4-28%.

When using a J-shaped blade system, the head pressure was 163%, which is comparable to the result of the previous schemes; however, the efficiency decrease was 55%.

The use of the centrifugal contra rotating blade system with a C-shaped blade mesh of the counter rotor showed the maximum increase in the pressure of the system - 253% with the decrease in efficiency by 58.8%.

REFERENCES

1. SINT'09: proceedings of the V international conference. Voronezh: Nauchnaya kniga, 2009. 356 p.
2. Pump Life Cycle Costs: A Guide to LCC Analysis for Pumping Systems. Executive Summary. // Hydraulic Institute and Europump. Published by Elsevier Ltd., 2005.
3. A.A. Evtushenko (2013). *Development of the theory of the working process, the practice of designing and using dynamic pumps: monograph [Razvitie teorii rabocheho protsessa, praktiki konstruirovaniya i primeneniya dinamicheskikh nasosov: monografiya]*. Sumy: Sumy State University, 515 p.
4. L.G. Loitsianskyi (2003) *Mechanics of liquid and gas [Mehanika zhidkosti i gaza]*: Study guide - 7th edition. M.: Drofa, 840 p.
5. ANSYS CFX 13.0 Solver Theory. Release 13.0, 2010. 261 p. Available at: <http://www.ansys.com>.
6. O.V. Ratushnyi (2015). *Increasing the pressure of the centrifugal pump by improving the blade mesh of the impeller [Pidvischennya napirnosti stupenya vidtsentrovoogo nasosa shlyahom udoskonalennya lopatevoyi gratki robochogo koleasa]*, abstract ... of the thesis for the degree of Candidate of Technical Sciences, specialty: 05.05.17 - hydraulic machines and hydraulic and pneumatic equipment. Sumy: SSU, 20 p.
7. N.K. Rzebebaeva (2009). *Calculation and design of centrifugal pumps [Raschet i konstruirovanie tsentrobezhnykh nasosov]*: study guide. N.K. Rzebebaeva, E.E. Rzebebaev. Sumy: SSU, 220 p.
8. A.I. Golubev (1981). *Labyrinth-screw pumps and seals for aggressive media [Labirintno-vintovyye nasosy i uplotneniya dlya agressivnykh sred]*. 2nd edition. M.: Mechanical Engineering, 112 p.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT AS A MECHANISM OF EFFECTIVE FUNCTIONING OF CONDITIONS AND PARAMETERS OF INCLUSIVE EDUCATION

Sattorova Mohira Aminqulovna

Karshi State University Assistant

Karshi, Uzbekistan

Inclusive education is the co-education and upbringing of children with disabilities (HH) and children without such disabilities. Inclusive education ensures that all participants in the educational process form such universal values as: - mutual respect; - awareness of oneself as a part of society; - tolerance; - developing self-confidence and the ability to learn from each other; - mutual assistance, the opportunity to help ourselves and people in our community. Psychological and pedagogical support in educational organizations is a relatively young direction, but it is already an integral part of the educational process. Psychological and pedagogical support today acts as an integrated technology, a special culture of support and assistance to a child with disabilities in solving problems of development, education, upbringing, socialization.

Psychological and pedagogical support is defined as a holistic systemically organized activity, in the process of which socio-psychological and pedagogical conditions are created for the successful learning and psychological development of a child. At the same time, it should be noted that the very concept of "support" should be considered not only in relation to the activities of a teacher-psychologist, but also other specialists, social workers, teachers in the structure of an educational organization. In accordance with this, in the process of implementing psychological and pedagogical support, specific forms, content, technologies of specialists' activities have been determined: complex diagnostics, developmental and correctional activities, counseling and education of teachers, parents, other participants in the educational process, expert activities to determine and correct the

program of individual support a child with disabilities as a component of an adapted educational program. Each of these areas of activity of specialists and teachers is included in a single support process, acquiring its own specificity, specific content.

In our research in college, psychological and pedagogical support is carried out with the participation of social teachers, a teacher-psychologist (social and psychological service), group curators, and teaching staff. The socio-psychological service conducts educational and consulting work with curators, pedagogical workers for this category of students, acquaints with their characteristics.

Since the subjects of an inclusive educational space are the parents of a child with disabilities, special attention is paid to advisory, preventive and educational work with the family, which is based on the idea of cooperation, increasing its educational capabilities, and establishing harmonious parent-child relations. The objectives of this work are to change the psychological attitudes of parents to the role of the family in the educational process; changing the style of relationship with the child; wider use of the pedagogical capabilities of the family. The main goal of working with a family is to create favorable conditions for the personal development of all family members (physical, social, spiritual, moral, intellectual), to provide comprehensive social and psychological assistance, as well as to protect the child and his environment from the negative impact of various factors on personal development.

The practical importance of psychological and pedagogical support:

1. The work carried out will allow students with disabilities to receive secondary vocational education in an educational institution.
2. Educators gain experience working with students with disabilities.
3. Society will receive fully developed personalities from among students with disabilities, maximally socialized.
4. Education will become more accessible for young people with health problems.
5. Parents can be active participants in the educational process.

6. The rest of the students will gain valuable experience of communication, participation in the fate of another person, compassion and tolerant behavior, a humane attitude towards people with disabilities.

Thus, the result of psychological and pedagogical support of students with disabilities in the learning process is a new quality of life - adaptability, i.e. the ability to independently achieve relative balance in relations with oneself and others, both in favorable and in extreme life situations.

REFERENCES

1. Aprosinkina, N.V. Forms of work with parents in inclusive education [Electronic resource] / N.V. Aprosinkin. - (<http://festival.1september.ru/articles/637919/>).
2. Guidelines for teaching staff of educational institutions on the organization of work with children with disabilities in inclusive education [Text] / comp. M.M. Panasenkov. - Stavropol: SKIRO PC and PRO, 2012 .-- 46 p.
3. Konopleva, A.N. Integrated teaching of children with psychophysical developmental features: monograph [Electronic resource] / A.N. Konopleva. - Minsk, 2003 .-- ([http://pedlib.ru/ Books / 5/0021 / 5_0021](http://pedlib.ru/Books/5/0021/5_0021)).
4. Suntsova, A.S. Theories and technologies of inclusive education: textbook [Text] / A.S. Suntsova.

**PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF CHILDREN WHO
LEAD A NOMADIC LIFESTYLE WITH THEIR PARENTS**

Sitnikova Natalia

head of the center for nomadic education

senior researcher

Federal state budgetary scientific institution

"Institute of national schools of the Republic of Sakha (Yakutia)"

Yakutsk, Russian Federation

Abstract. The article is devoted to the issues of professional self-determination of children in places of traditional residence of indigenous small-numbered peoples of the North, Siberia and the Far East of the Russian Federation, whose parents are engaged in traditional types of management. The author offers the results of a survey of the target group (teachers) and representatives of the parent community.

Key words: nomadic way of life, professional orientation of children.

Indigenous small-numbered peoples of the North, Siberia and the Far East of the Russian Federation make up a part of the population that is registered in a special list approved by the Russian government. They mostly speak the Russian state language and have the opportunity to study their native endangered languages in educational institutions and in the family. They are distinguished by their commitment to their national culture and traditional types of farming: reindeer husbandry, fishing, hunting, gathering, and others. Children are involved in the traditional life of nomads from birth, from early childhood they help their parents and receive non-formal education of nomads. Thanks to the system of state support for small indigenous peoples and their traditional way of life, the nomadic or semi-nomadic way of life is preserved. In the 2000s, the Republic of Sakha (Yakutia) initiated a project to legitimize nomadic education together with the UNESCO Office

in Moscow [1]. This was an impulse to involve other regions with small indigenous populations in this movement.

Monitoring conducted on the instructions of the Ministry of education of the Russian Federation (2019) showed that more than six thousand children are brought up in nomadic families in the regions of the North, Siberia and the Far East [2] . Children of preschool age are mostly nomadic with their parents. Primary and primary school students have the opportunity to study in so-called "nomadic schools" or boarding schools in villages and cities. For the sustainable development of traditional lifestyles and traditional types of farming in regions where the population is engaged in reindeer husbandry, fishing, hunting, and gathering, Russia has developed an experience of bringing education closer to their traditional places of residence (places of nomadism).

The article presents the results of a survey of the target group of participants of the second Congress of teachers of native languages, literature and culture of indigenous peoples of the North, Siberia and the Far East and interviews with representatives of associations of Evens and Nenets on children's education and professional orientation.

The survey involved 63 people (7 men and 56 women) - representatives of the pedagogical community, scientists, and public figures interested in improving access to education in places where indigenous peoples traditionally live. More than half of the respondents are aware of traditional types of management in the regions, being direct participants in educational relations and researchers in the field of education of indigenous small-numbered peoples of the North, Siberia and the Far East. Most regions are engaged in reindeer husbandry (63.3%). More than half of the participants mention fishing as a traditional type of management along with reindeer husbandry (65%).

Almost all participants in the survey speak their native language fluently, and some speak several languages of the indigenous peoples of the North (Nenets-Khantyn, Komi-Zyryan, Selkup, Even-Evenki, Even-Yukagir, etc.). Almost all have higher professional education, only 9 out of 63 people have vocational education.

When asked what level of education can be organized in nomadic conditions, 68 % of respondents suggested that pre – school education programs can be implemented in nomadic conditions - 63 %. 31.7% supported primary education programs and 23.8 % supported additional education programs.

Only 2 respondents suggested that nomadic education is possible using remote technologies. The availability of distance learning opportunities is difficult. It turned out that 49% of respondents can listen to regional radio. A third of respondents believe that it is possible to watch regional TV channels in nomadic areas. 38% think that the Internet is available in nomadic areas. 19 % of respondents said that there is no possibility to listen to radio, watch TV, or use the Internet in nomadic areas (camps).

The majority of respondents showed a certain awareness in the field of children's education, leading parents nomadic and (or) the nomadic way of life and has provided the following answers to the question "What gives nomadic education for indigenous minorities of the North, Siberia, Far East of the Russian Federation?":

- the continuity of generations, the preparation of young people for reindeer herding, fishing and other traditional economic activities – 87%;
- children receive education without separation from their parents-83 %;
- introduction of children to a nomadic lifestyle-69.8 %;

Most of the respondents (60 %) put "getting children's education without separation from their parents" in the first position. Recently, Russia has been conducting a broad information campaign about the value of preschool education as a level of General education. As a result, most respondents note the need to introduce pre-school programs for training and retraining mothers from nomadic families and to Finance pre-school education in the family. Only 21 % of the respondents suggested that they should limit themselves to preparing for school.

To the question "How to introduce teenagers to the traditional economic activities of parents who lead a nomadic lifestyle?" 64 % of respondents answered that professional orientation of children in places of traditional residence of

indigenous small-numbered peoples is possible directly in nomadic schools with the participation of mentors. More than half (57%) of respondents believe that it is possible to introduce children to the professions necessary for the development of traditional types of management in seasonal "nomadic schools", nomadic camps. About a third of respondents (27%) believe that professional orientation can be achieved through additional education. In addition, there is experience of fishing bases at schools, ethnic cemeteries as a form of organizing summer employment, including the reception of orphaned children in nomadic families. The majority (85%) of respondents consider it possible to train children in "nomadic schools" with the qualification of reindeer herders-machine operators, fishermen of coastal fishing, masters of sewing national clothes. In addition to these specialties, nomadic reindeer husbandry requires veterinarians, Junior medical staff, lawyers, economists, cultural scientists, and others with the skills to live in the extreme conditions of the North.

The opinion of nomadic culture holders is important from the point of view of their focus on the sustainable continuation of professional preferences in families and limiting the choice of life strategies to the traditional way of life.

From a conversation with a representative of the Nenets Association (Nenets Autonomous district):

"We need to explain to people why they need school education. Will a reindeer herder with a school education graze deer better than a reindeer herder who has lived the same life with his parents since childhood? We also need to recognize that we need workers, and teenagers can do jobs on a par with adult men. If children are brought only for summer holidays, they will not know the winter pastures, which means that it will be difficult for them to integrate into the life of reindeer herders. But we need more than just reindeer herders."

From a conversation with a teacher of the even "nomadic school" (Republic of Sakha (Yakutia):

"Our children and children from nomadic families traveling along the same route are with us at the nomadic school. And in the village there are children who are brought up in single-parent families or in dysfunctional families. For their

professional orientation and introduction to reindeer husbandry, our experienced teachers, veterans of pedagogical work, organize seasonal "nomadic schools" or nomadic camps during the holidays. Children are provided with food at the expense of the state, taught the basics of reindeer husbandry and native languages. They can become reindeer herders. We need personnel."

The use of national types of labor in the formation of life and professional self-determination of high school students will be effective if "mastering the experience of working in traditional occupations", "household work" [3], assimilation of the values of material and spiritual culture is provided; pedagogically valuable experience of folk pedagogy is used, folk masters and craftsmen are involved in the work; the educational potential of the family and school, their immediate environment is combined to include high school students in various types of work, and to form students' value orientations. In 2007, an outstanding scientist and leader of the indigenous peoples of Russia, V. A. Robbek, and others proved the scientific basis for creating an education system for the nomadic peoples of the North, including emphasizing the value of the empirical experience of nomadic peoples, which is traditional knowledge and should be passed on to future generations [4].

Thus, we conclude that the choice of life strategy for children who lead a nomadic lifestyle with their parents depends on the early introduction of children to work in the family, creating conditions for learning the skills of life in nomadic conditions, learning the basics of professions in practice and through practice-oriented special courses on reindeer husbandry and other traditional activities of indigenous peoples.

The study of the problem of formation of life and professional self-determination of children who lead a nomadic or semi-nomadic lifestyle with their parents has shown that further research of their life trajectories is required, covering data on graduates starting from the 90 - ies of the XX century.

REFERENCES:

1. Robbek V. A., Gabysheva F. V., Nikitina R. S., Sitnikova N. V. / Promoting Educational Access for the Indigenous Reindeer Herders, Fishermen and Hunters in the Nomadic Schools of Yakutia, Russian Federation/ / Traveller. Nomadic and Migrant Education/ Routledge Research in Education. ISBN 1135893217, 9781135893217, 2009, 230 p.
2. Sitnikova Natalia Vasilievna, Nikolaeva Alla Dmitrievna/ Modern Nomads: Education on the Way. Journal of Critical Reviews. 2020; 7 (13): 3156-3162 <http://www.jcreview.com/fulltext/197-1599210724.pdf?1603935078>
3. Mordovskaya A.V. Etnopedagogical bases of formation of life and professional self-determination of high school students: on the example of the Republic of Sakha (Yakutia): dis. doctor of pedagogical Sciences: Moscow. - 2000. - 357 p.
4. Robbek V. A. Scientific bases of creation of the system of education of nomadic peoples of the North / V. A. Robbek / / - Novosibirsk: Nauka. - 2007. - 58 p.

**THE STRENGTH CHARACTERISTICS OF OXIDATE
ORGANICALLY SOLVENT STRAW PULP**

Trembus Irina

Ph.D.

associate professor

Semenenko Nina

graduate student

Rilakov Ilya

magister of Department

of Ecology and Plant Polymers Technology

National Technical University

of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

Annotation. Researches on the macromolecular materials create a scientific basis for sustainable use of renewable vegetable raw material. The increase in the production of cellulose is important because of the durable global economic growth and another fact that demand for the pulp and paper production in the world will grow by 1.1% until 2030 [1]. The existing technologies for pulp production from wood and non-wood vegetable raw materials are energy-intensive and environmentally harmful because of using sulfur and chlorine compounds. The requirements for gas emissions and sewage of industrial enterprises impulse to use more environmentally friendly ways of vegetable raw material delignification such as organic solvent ways, particularly oxidative organic solvent delignification under «peracetic acid – ethanol - water» conditions. The main advantages of such delignification are low temperature of pulping and one more fact that the process doesn't need the using of high pressure [2]. The using of annual plants as a raw material in pulp production would greatly enhance the raw material base of pulp and

paper industry of Ukraine. The agricultural waste can be such raw material in the conditions of Ukraine, especially wheat straw.

Keywords: wheat straw, oxidative - organosolvent methods of delignification, pulp, physical and mechanical indicators, breaking length, puncture resistance, tear resistance

The air dried stems of wheat straw (*Triticum vulgare*) were used for research in obtaining the straw fibrous semi-finished cellulose products.

The process of oxidative-organic solvent pulping was conducted in two phases. The oxidative pulping of a straw waste was carried out by cooking liquor which contained the glacial acetic acid and water in relation to $\text{CH}_3\text{COOH} : \text{H}_2\text{O} - 75 : 25$ by volume % with the addition of 50 % of hydrogen peroxide from the absolutely dry matter mass at concentration: $\text{H}_2\text{O}_2 - 50 \%$. The first phase of straw pulping was conducted by using that solution of various durations, namely from 60 to 120 minutes at a temperature of $50^\circ\text{C} - 70^\circ\text{C}$, the hydraulic module of pulping was 10:1. On the second phase a selection of 40% of worked out peracetic acid was conducted and an appropriate amount of ethyl alcohol was added to that solution ($\text{C}_2\text{H}_5\text{OH}$). The duration of pulping was 60-180 minutes; the temperature was $80^\circ\text{C} - 100^\circ\text{C}$. The beginning of pulping was recorded from the moment of reaching the set temperature. The fibrous semi-finished product was separated from the solution after processing, than it was washed with running water to neutral pH values of the wash water, and after all it was dehydrated and dried to a humidity value of 6 – 8 %. The outcome, residual lignin content and physico-mechanical characteristics were determined for obtained fibrous semi-finished product.

The straw fibrous semi-finished product from 55,2% to 63,6% was obtained as a result of the delignification process, it also had 0,93-3,9% of residual lignin from the mass of absolutely dry cellulose. Experimental researches have shown, that the process of straw waste delignification stops after 90 – 120 minutes of pulping at a temperature of $90 \pm 2^\circ\text{C}$ in the system: $\text{CH}_3\text{CO}_3\text{H} : \text{C}_2\text{H}_5\text{OH} : \text{H}_2\text{O}$. Further continuation of pulping leads to decomposition of vegetable raw materials

carbohydrate components, namely there is a decrease in yield by 4 – 6% with almost the same residual lignin content. The laboratory castings of 75 gsm were made to explore the physico-mechanical characteristics of the obtained cellulose. The results of the research are given in figure 1 (a, b, c).

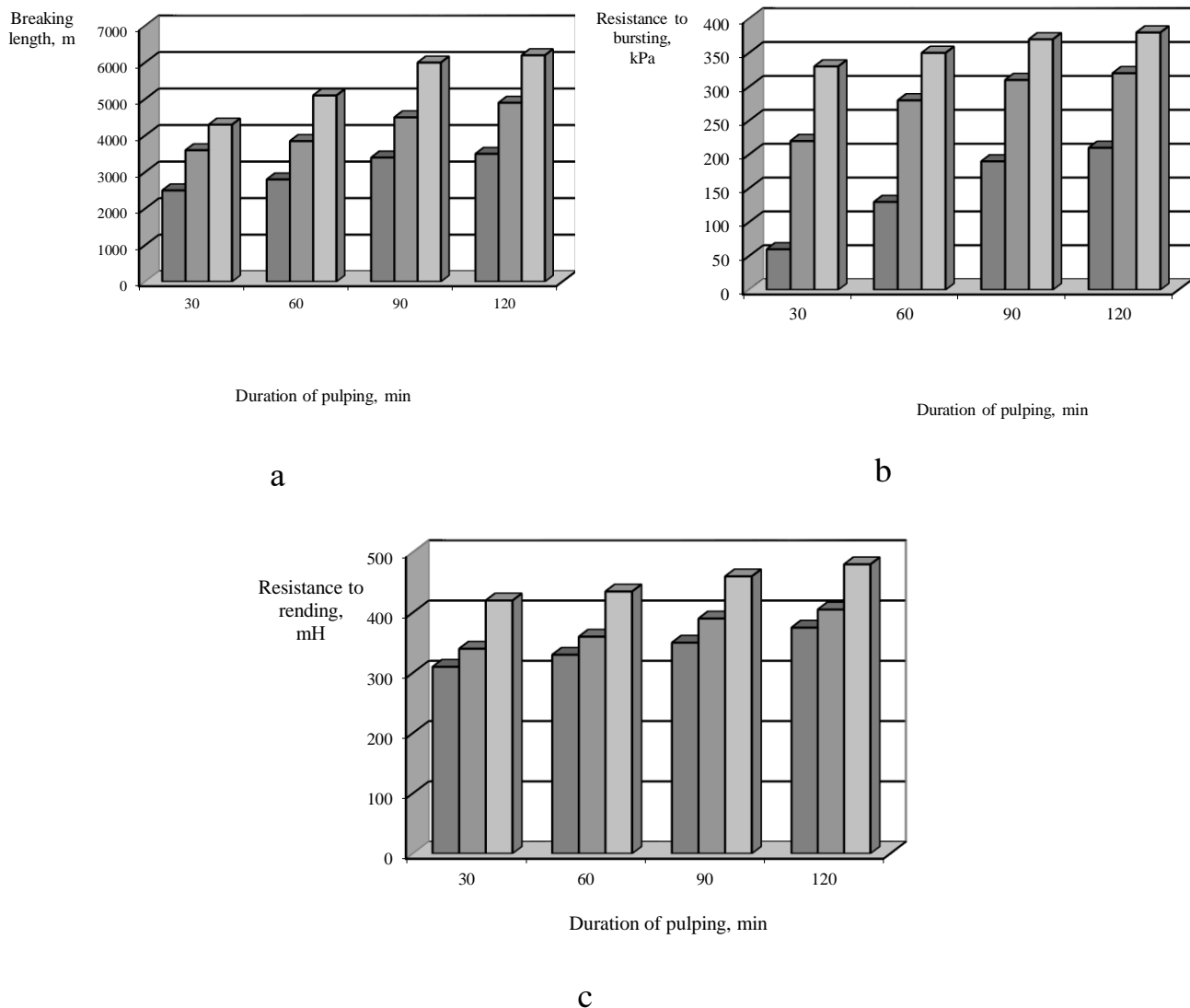

Figure 1. Dependence of the breaking length (a), resistance to bursting, (b) and resistance to rending (c) of a straw fibrous semi-finished product on duration of the wheat straw pulping in the «peracetic acid – ethanol - water» system at different temperatures:

■ – 80°C, ■ – 90°C, ■ – 100°C

The physico-mechanical characteristics of the fibrous semi-finished products are rising with the increase in duration of the pulping process (figure 1). This is due to the better paper-making properties of straw cellulose through formation of

additional hydrogen bonds between polysaccharides with high hemicellulose content that helps to improve the mechanical resistance.

It is well known [3] that the physico-mechanical characteristics of organically solvent cellulose depend on pH of cooking liquor. Thus, strength properties of the fibrous semi-finished product are usually lower if they were obtained under acidic conditions than those which had been obtained under alkaline conditions. This is especially true of breaking length, its significance is affected by fiber surface properties, hemicellulose content and structure of the obtained fibrous semi-finished products. Experimental researches have shown, that obtained by research method straw cellulose is near to the relevant characteristics on the indicator of breaking length, which were obtained under acidic pH.

Conclusions. According to the results of complex research it must be said that it is able to get cellulose with such characteristics of strength properties like breaking length from 3040 to 6050 m, resistance to bursting from 52,8 to 363,9 kPa, resistance to rending from 300,1 to 474,2 mN by using research method of wheat straw waste pulping. Such strength properties allow conducting a research in order to obtain packing types of paper in the composition of which the obtained straw fibrous semi-finished products will be used.

REFERENCES

1. Trembus, I. V., Sokolovska, N. V., Halysh, V. V., Nosachova, Yu. V., Overchenko, T. A., 2019, Low temperature delignification of wheat straw with organic acids. *Pytannia khimii i khimichnoi tekhnolohii*, Vol. 1, P. 82-89.
2. Fagbemigun, T. K., Fagbemi, O. D., Otitoju, O., Mgbachiuzor, E., Igme, C. C., 2014, Pulp and paper-making potential of corn husk. *Int. J. AgriScience*, Vol. 4, P. 209-213.
3. Barbash V., Trembus I., Sokolovska N., 2018,. Performic pulp from wheat straw. *Cellulose chemistry and technology*, Vol. 52 (7-8), P. 673-680.

UDK 616.832-004.2:616.895.

**DEPRESSION: IT'S DIAGNOSTICS, PSYCHOSOMATIC
MANIFESTATIONS AND APPROACHES TO TREATMENT**

Tsybulya Yeva Serhiivna

Hoshko Kseniia Olexandrivna

students

Fedotov Oleh Valeriiovich

Doctor of Biological Sciences

Senior Researcher, assistant professor

Head of the Department of Medical Biology

Donetsk National Medical University

Kramatorsk, Mariupol, Ukraine

Introduction. Depression is a biochemical breakdown with a genetic component and an inflow of the early middle, the main signs of a decrease in attitudes and a decrease in health or loss of health and satisfaction (anhedonia). According to the assessments of the WHO, in the majority of the world there are more than 264 million people from the most important groups. At the end of the day, the depression itself is the most widespread mental disorder. She has dozens of skinned people over 40 years old, two thirds of them are women. Among people over 65 years of age, depression occurs three times more. Depression and depression are also close to 5% of children and children in the age of 10-16 years. For the tribute of the All-round organization of the protection of health, depression a provincial reason for sickly contempt and inconsistency. The general breadth of depression (of all types) in the youth period becomes 15 to 40%. Many robots are susceptible to a greater wider range of affective disorders in all cases of emergencies and a high frequency of suicides. € tendency to the growth of depression with skin rock, i, according to the forecasts, ïï the widening of the growth rate. One of the possible reasons is a greater respect for people for their mental health. Women are depressed

more often for the number of people: among the people there are sick people - 7-12%, among women – 20-25%. However, there is no clear idea of what it is like. Possibly, the price is tied with more often the animals of women for the help or with more biological variability, especially often in the period of history. Depression podvischu rizik development of rozladiu, vyklikanikh vzhivannym psychoactive speech, and such ailments, such as diabetes and ailments of the heart; and navpaki, people with damaged health'I give for increased risk of development of depression.

According to Dr. Sachs, “A better understanding of depression and how it can be treated is very important, but this is just the beginning. This would be followed by a sustained expansion of mental health services available to all people, even from the most remote areas in the world.”

Keywords: depression, causation, classification, therapy.

The aim of our study is dissemination of information about symptoms and methods of treatment of depression, identification of the impact of depression on a person's life.

Materials and methods. Analysis of scientific medical literature and theoretical synthesis of these studies.

Results and discussion. Depression is a serious medical condition that can last for months or even years. A bad mood or apathy for several days is not depression.

The Zanga scale and major depression questionnaire are often used to screen for and measure the severity of depression.

In the diagnosis of depression, several fundamentally different tasks are distinguished: screening for depression, clinical assessment of depression (test and drug) and measurement of individual symptoms associated with depression, such as anxiety, anhedonia, suicidal activity, etc.

Diagnosing depression is clinical, criteria-based, and fairly straightforward. A patient meets the ICD criteria for a depressive episode when, for about two weeks, he / she experiences at least two of the three main symptoms (persistent depression of mood, loss of interest and satisfaction, decreased energy or fatigue after minimal

effort) and at least two of the seven secondary symptoms (decreased concentration, feelings and worthlessness, decreased self-esteem and self-confidence, changes in appetite and weight, sleep disturbances, pessimistic thoughts and self-absorption; suicidal thoughts and suicidal actions). Biological symptomatology consists of a violation of human biological rhythms and the production of neurotransmitters: increased production of adrenaline and substance P, glucocorticoids, a decrease in the production of norepinephrine and dopamine.

In all patients with mood disorders, it is advisable to conduct an examination to exclude somatic causes of depression, in particular, an assessment of the function of the thyroid gland, which reveals hypo- or hyperthyroidism.

Patients with hypothyroidism are very prone to the development of depression. The prevalence of depression with insufficient thyroid function reaches 50%, and the risk of developing depressive disorders during life in patients with hypothyroidism is 7 times higher than in healthy people. Symptoms of depression often come to the fore, appearing several years before the development of an obvious clinical picture of hypothyroidism, and dominate in patients' complaints. In individuals with therapy-resistant depression, the prevalence of hypothyroidism is particularly high, reaching 50%.

Depression can also occur if there are disorders with the production of estrogen and progesterone after childbirth, during menstruation and menopause.

Scientists at the University of Frankfurt. Johann Wolfgang Goethe conducted a study, according to the results of which they concluded that people with depression have an average heart rate of 10-15 beats per minute higher than people without this disease. "Two innovative elements in this study were continuous heart rate recording over several days and nights, and the use of the new antidepressant ketamine, which can quickly reduce depression," said University of Frankfurt professor Carmen Schivek.

After the patients took the antidepressant, the specialists again measured the volunteers' heartbeats and found that its values were close to normal values.

"Typically, heart rate is higher during the day and lower at night," Shivek

added. There is no reduction in heart rate at night with depression, she said. Thus, it may be one way to diagnose depression.

Diagnosis is syndromic and relies on three properties: symptoms must be clearly identified; their duration should be longer than 2 weeks; there must be a negative impact on social, interpersonal and professional performance.

ICD-10 covers depression under the following diagnostic codes: F31, bipolar disorder; F32, depressive episode; F33, recurrent depressive disorder; F34.1, dysthymia; and F06.3, organic mood disorder.

Studies have shown that depression has a phase course. Periods of normal mood alternate with depressive episodes. Sometimes, instead of a depressive phase, there may be a manic phase, which is manifested by irritability and increased mood. If so, it is not depression, but bipolar disorder (a more serious condition).

There are different types of depression that run in different ways. Signs and symptoms vary in number, timing, gravity, and frequency, but overall they are very similar.

Major depressive disorder, often referred to as clinical depression. A type of major depression is resistant depression, in which, during two consecutive courses (3-4 weeks) of antidepressant treatment, there is no or a lack of clinical effect.

Minor depression that does not meet all of the criteria for clinical depression, but in which at least two of the main diagnostic symptoms have been present for at least two weeks.

Atypical depression is a form of depressive disorder in which, along with typical symptoms of depression, there are specific signs such as increased appetite, weight gain, increased sleepiness and so-called "emotional reactivity."

Postnatal depression is a form of depressive disorder that develops immediately after childbirth.

Recurrent brief depression (RBD) differs from major depressive disorder primarily because of differences in duration. People with RBD experience depressive episodes about once a month, with occasional episodes lasting less than two weeks, and usually less than 2-3 days. For RBD to be diagnosed, the episodes must be

present for at least one year and, if the patient is a woman, appear irrespective of the menstrual cycle. People with clinical depression can develop RBD and vice versa.

Dysthymia is a mild, chronic mood disorder in which a person complains of an almost daily low mood for at least two years. Symptoms are not as severe as those of clinical depression, although people with dysthymia also experience recurrent episodes of clinical depression (sometimes called "double depression").

Because different types of depression are treated differently, it is important to pinpoint the type of depression. Depending on gender, age, and culture, people have different symptoms and severity of depression. Neurotic, reactive (minor) depression is treated with psychotherapy. Somatic and psychotic - medication.

Antidepressants are predominantly stimulatory used to treat patients with depression, accompanied by lethargy, apathy and melancholy. Fluoxetine, venlafaxine, milnacipran, bupropion, clomipramine, imipramine are indicated for the treatment of deep dreary or apathetic depression.

Antidepressants with predominantly sedative action are indicated for anxiety depression, unconscious anxiety, and gloomy irritability. With severe anxious depression (especially with suicidal thoughts and intentions), paroxetine, escitalopram, sertraline, mirtazapine, amitriptyline are indicated.

In cases of mild to moderate depression, herbal preparations can be used: hypericin (St. John's wort), which is easier to tolerate than traditional antidepressants, and, nevertheless, when taking it, as with traditional antidepressants and other drugs, the potential dangerous interactions with traditional antidepressants and other medications.

A special group of depressions is made up of those types in which anxiety and lethargy are simultaneously present: with such types of depression, antidepressants with a balanced effect are shown.

Exercise has also shown some efficacy in the treatment of depression: it can be used for mild to moderate depression as a substitute for psychotropic drugs, and as an adjunct to mute (Silent) has demonstrated the overall effectiveness of exercise in treating depression. Another meta-analysis of 25 studies involving 907 patients also

showed a significant clinical effect of exercise in the treatment of depressive disorders. However, there are studies that have not shown the effectiveness of exercise. For example, the authors analyzed 14 studies of the effectiveness of this method in the treatment of depression and could not pass a positive verdict for the unsatisfactory quality of the LCD. There is evidence of the effectiveness of physical activity as a means of potentiation in therapeutically resistant depression.

Depression was found to be associated with a decrease in telomere length, which is also associated with aging processes in the body. Also, according to a recent study by scientists, it turned out that depression affects wound healing. In depressed patients, wounds are more difficult to heal and are more likely to be readmitted to hospital. Moreover, the more severe the form of the disorder, the worse the result. Leading researcher Philip Britteon believes that before the operation, special attention should be paid to the psychological state of the patient so that he recovers as quickly as possible.

Conclusions. In the course of our work, we processed and put in order all the information we found and came to the conclusion that depression is the most common mental illness that requires more attention in order to see a doctor or help loved ones on time.

REFERENCES:

1. Быков Ю. В. Резистентные к терапии депрессии. – Ставрополь, 2009. – 74 с.
2. Лекція Роберта Сапольскі: «Депресія»
3. Подкорытов В. С., Чайка Ю. Ю. Депрессия и резистентность // Журнал психиатрии и медицинской психологии. – 2002. – № 1. – С. 118-124.
4. Сапронов Н.С., Масалова О.О. Нейрофізіологічні ефекти тиреоїдних гормонів // Психофармакологія і біологічна наркологія. – 2007. - Т. 7, № 2. – С. 1533-1541.
5. Франкфуртський університет ім. Йоганна Вольфганга Гете: «Тези конференції: ЧСС і варіабельність серцевого ритму як ознака або маркер стану

депресії? Висновки з парадигми лікування кетаміном»

6. American Psychiatric Association. Diagnostic and statistical manual of mental disorders, Fourth Edition, Text Revision: DSM-IV-TR (англ.). – Washington, DC: American Psychiatric Publishing, Inc., 2000. – P. 778. — ISBN 0890420254.

7. Bech P., Rasmussen N.A., Olsen L.R., Noerholm V., Abildgaard W. The sensitivity and specificity of the Major Depression Inventory, using the Present State Examination as the index of diagnostic validity. (англ.) // Journal of affective disorders. – 2001. – Vol. 66, no. 2-3. – P. 159-164. PMID 11578668

8. Carta, Mauro Giovanni; Altamura, Alberto Carlo; Hardoy, Maria Carolina et al. Is recurrent brief depression an expression of mood spectrum disorders in young people? (англ.) // European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience : journal. – 2003. – Vol. 253, no. 3. – P. 149-153. doi:10.1007/s00406-003-0418-5.

9. Rapaport M.H., Judd L.L., Schettler P.J., Yonkers K.A., Thase M.E., Kupfer D.J., Frank E., Plewes J.M., Tollefson G.D., Rush A.J. A descriptive analysis of minor depression // American Journal of Psychiatry. – American Psychiatric Association, 2002. – Vol. 159, no. 4. – P. 637-643. doi:10.1176/appi.ajp.159.4.637. PMID 11925303.

DIGITAL TECHNIQUES EMERGENCE IN THE TEACHING PROCESS OF TERTIARY EDUCATION

Vasylyshyna Nataliia Maksymivna

Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor

Associate Professor of Foreign Language Department

National Aviation University

Annotation: In an age where education is critical for a nation to thrive, educators must harness teaching methods that yield significant improvements on students' learning. This paper presents a research on the effectiveness of digital learning through the use of open education platforms for higher education students. With this in mind, this research goal was to explore the impact of digital learning in academic achievement and motivation as a more effective approach to student learning than the traditional learning process to meet the current educational goals.

Key words: technology, digital learning, effective, learning strategies, critical thinking, skills, theories.

Educators are using technology to engage students in the learning process, and numerous studies have shown evidence of increased interest to learn when digital devices are incorporated into the learning environment. This paper presents a research on the impact on academic achievement and motivation of digital learning through the use of technology and critical thinking techniques for higher education students. Specifically, the study was designed to emphasize on the strengths of digital learning in the frame of higher education teaching.

Technology has the potential to improve access to more up-to-date, quality learning resources, anytime and anywhere, for both teachers and students, including those with special circumstances and needs. Digital resources are updated more readily than textbooks, providing students and teachers with more current

information, as well as a wider variety of resources than a traditional classroom can offer [1].

States and districts are investing heavily in educational technology, aiming for a transformational change in student learning. The crucial next step is to effectively integrate technology with instruction to improve learning outcomes. Pearson, Digital Promise, National Network of State Teachers of the Year, and the University of San Diego have come together to research digital learning strategies and how they positively affect student learning. Separating tools from toys, this research strives to provide evidence-based recommendations for educators to implement in their classrooms [2], [3].

Educational technology offers teachers more and more opportunities to engage, improve and assess students' critical thinking skills within a discipline-specific course. Increasing students' opportunities to participate in cooperative learning, group dialog, ambiguous dialog and reciprocal peer questioning experiences while in a science, social science or ELA class are among the many recommended instructional strategies for improving students' critical thinking skills. Wikis are a great example of an educational technology tool that teachers can use to foster these skills in a way that is not possible without technology. Wikis are websites teachers create that provide a space for students to work collaboratively on projects, fostering cooperative learning and in many cases, group dialog [4], [5], [6].

To sum up, the world is placing an ever-increasing demand on critical thinking skills. This demand translates into the need to teach these skills well in classrooms. Thankfully there are many types of educational technology applications that are available to assist teachers in this task. The power of technology to move students away from passively listening to lectures to actively engaging with, and grappling with, material is tremendous. The sky is the limit.

The emergence of educational technology holds great promise for education. Technology increases and improves learning for all students because it provides teachers and students with access to up-to-date, relevant content, skills practice, real-world problem solving opportunities as well as experts, mentors and tutors.

According to learning theories, this increased access will serve to improve teaching and increase learning.

REFERENCES

1. Schmidt, R. A., Bjork, R. A. (1992). New conceptualizations of practice: Common principles in three paradigms suggest new concepts for training. *Psychological Science*, 3(4), 207 – 217.
2. Kettle, K. L., Häubl, G. (2010). Motivation by Anticipation Expecting Rapid Feedback Enhances. *Psychological Sciences*, 21(4), 545 – 547.
3. Schunk, D.H. (2012). *Learning Theories: An Educational Perspective*. Boston, MA: Pearson, 413 – 416.
4. Hattie, John (2012). *Visible learning for teachers: Maximizing impact on learning*. Routledge, 35 – 38.
5. Facione, P. A. (1990). *Critical thinking: A statement of expert consensus for purposes of educational assessment and instruction*. Millbrae, CA: The California Academic Press, 13 – 17.
6. Halpern, D. F. (1998). Teaching critical thinking for transfer across domains: Dispositions, skills, structure training, and metacognitive monitoring. *American Psychologist*, 53(4), pp. 449 – 455.

АЛЕКСАНДР ПРИБЫЛОВ И ЕГО СОНАТИНА № 3: МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИЗ ЛИЧНОГО ОПЫТА

Verbova Vira

Methodist-Teacher of Oster Children's
Music School (Chernihiv region, Ukraine)

Аннотация. В статье раскрывается спектр исполнительских трудностей по выполнению Сонатины № 3 Александра Прибылова (ритмический рисунок, штриховая и динамическая шкала, исполнительская техника, работа над меховыми приёмами). На основе собственного педагогического опыта автор четко характеризует исполнительскую составляющую произведения, его значение в воспитании исполнительского мастерства аккордеонистов в начальных художественных учебных заведениях. Осуществляется пример выполнения Сонатины учениками собственного класса на конкурсах в Украине, в частности «Perpetuum mobile» в Дрогобыче.

Ключевые слова: аккордеон, Сонатина, А. Прибылов, исполнительство.

Исследование творчества современных композиторов - вопрос неотложный и необходимый. На творчестве В.Зубицкого, В.Власова, Я.Олексива, В.Рунчака, Е.Дербенко, А.Доренского, Р.Бажилина, А.Летунова и др. вершится воспитание музыканта в классе аккордеона (баяна) начальных художественных учебных заведений. В данном ряде творческих личностей стоит отметить имя *Александра Прибылова*. Востребованность творчества для детей композиторов современности мы видим как в учебном процессе разных этапов, так и в конкурсах-фестивалях. Учащиеся активно изучают и демонстрируют исполнительское мастерство на базе современного оригинального репертуара, осваивая новые техники и возможности многотембрового готово-выборного аккордеона (баяна).

Оригинальное творчество современных композиторов, работающих в

сфере создания музыки для баяна-аккордеона, мы встречаем в публикациях М. Булды, Л. Варавиной, А. Васильева, А. Гончарова, Г. Голяки, А. Душного, Д. Кужелева, М. Имханицкого, А. Нижника, А. Немцовой, Я. Олексива, Г. Савчин, Л. Скачко, А. Сташевского, Н. Сторонской и др., раскрывающие ее стилевую, фактурную, исполнительскую и музыковедческую принадлежность сквозь призму исполнительских интерпретаций. Относительно личности А. Прибылова, то известны труды Т. Будановой [2] и А. Клепченко [3; 4; 5; 6],

приоритеты деятельности освещаются на интернет-страницах [1; 7; 10], а исполнение «Сонатины № 3» мы имеем возможность слушать и анализировать с записи канала Youtube [8; 9].

Цель статьи – осуществить конструктивный методический анализ

«Сонатины № 3» А. Прибылова на базе педагогического опыта автора статьи.

Александр Александрович Прибылов (ударение на последнем слоге) – ныне здравствующий композитор. Родился в Бурятии, в поселке Каменск, в 1953 году. Окончил Новосибирскую государственную консерваторию имени М. И. Глинки по классу баяна. В настоящее время живет и работает в столице Бурятии городе Улан-Удэ. Профессор, зав. отделом композиции Восточно-Сибирской государственной академии культуры и искусств, заслуженный деятель искусств России и Бурятии, член союза композиторов России и Бурятии, лауреат Всероссийских конкурсов по композиции. Яркое проявил себя в качестве исполнителя как солист, ансамблист и концертмейстер.

В его творческом багаже более двухсот наименований музыкальных сочинений. Это, прежде всего, произведения для баяна и аккордеона, ансамблей и оркестров народных инструментов самых разнообразных составов, а также для балалайки, домры, фортепиано и песни. Многие песни написаны на собственные слова.

Живя среди бурят и эвенков, Прибылов много работает с национальным материалом и тематизмом. Есть среди его произведений уникальные обработки народных бурятских мелодий и целые оркестровые сюиты на национальные

темы, одна из которых называется «Пробуждение тайги».

Его музыка часто звучит на международных, всероссийских и региональных конкурсах, в высших и средних учебных заведениях, в детских музыкальных школах и не только в России, но и в странах ближнего и дальнего зарубежья – в Беларуси, Украине, Сербии, Латвии, Литве, Греции, Китае, Польше и других странах. В течение многих лет он бессменный председатель жюри конкурса исполнителей на народных инструментах имени Николая Будашкина. Александр Александрович скромнейший, честнейший и добрейший человек.

А теперь, представив автора произведения, постепенно переходим к работе над Сонатиной № 3, которая написана в 2002 году и мы с удовольствием берем её в репертуар, учим, играем, исполняем и представляем вниманию слушателей. Естественно, я предлагаю вам свою версию прочтения Сонатины, ибо другой я пока не слышала, тем более в полном варианте. Исполняются либо вторая, либо третья часть студентами колледжей, но ни разу не довелось услышать исполнение всего произведения в целом.

На первый взгляд наша Сонатина весьма подражательна, так как в ней есть нечто от Дмитрия Шостаковича в тематизме и от Сергея Прокофьева в ритме, но это ничуть не умаляет её достоинств, ибо ценна она тем, что её изумительный музыкальный язык, свежая палитра красок и яркая образность действительно близки и понятны детям, тем более что Шостаковича и Прокофьева на наших инструментах детям не сыграть. А для продвинутого ученика музыкальной школы наша Сонатина – это прекрасный материал, позволяющий расширить круг музыкальных интересов, представлений и впечатлений.

При более глубоком изучении и тщательной работе над Сонатиной мы слышим, что в ней звучат весьма смелые и неожиданные мысли, новые, необычные, нетрадиционные музыкальные обороты, смелое новаторство, использование неизбитых технических и исполнительских приемов, новизна штрихов и ритмических рисунков. Во всем этом разнообразии изобразительных

средств слышится дух нового времени, новой эпохи в музыке, чувствуется острое ощущение современности и твердая поступь XXI века.

Яркая образность, всевозможные мелодические, гармонические, ритмические, тембровые, технические, штриховые и тональные неожиданности, которые присущи Сонатине, её дерзкий волевой напор, энергия стального ритма, новизна музыкального языка и техники придают ей совершенно удивительную мощь и красоту. Мы слышим неукротимую, бьющую через край энергию жизненных сил, жажды жизни, величия и красоты северной природы, целый ряд вопросов, на которые мы должны найти ответ.

Сонатина написана в 3-х частной цикличной (отнюдь не сонатной) форме, где почти отсутствуют связи между частями и каждая часть может быть отдельным, абсолютно самостоятельным произведением.

Первая часть Сонатины – *Прелюдия* – начинается тихо, таинственно, как-бы робко, постепенно нарастая своей магической мажорной темой, неоднократно затем повторенной в произведении, где она неожиданно, буквально эпизодически, будет появляться видоизмененной и ритмически, и мелодически, и тонально во второй и третьей частях. Вскоре, уже к 8-му такту, звучание темы становится чрезвычайно стремительным, насыщенным и энергичным, что подчеркивается активной триольной басовой партией, а смелый динамизм и взрывчатая сила музыки завораживают и увлекают своей мощью и силой.

Размер 6/8 уже во втором такте преобразуется в 9/8 и кажется, что автор ставит вопрос и сразу отвечает на него более расширенным и обширным тактом. Прелюдия, состоящая как-бы из трех частей-эпизодов, демонстрирует нам постоянную игру ритма 6/8 – 9/8, усиливая впечатление напряженно-таинственными, словно постоянно запаздывающими полутоновыми ходами в басу, эдакими нисходящими хроматическими оборотами во 2-ом и 5-ом тактах, нагнетает кульминационный взрыв мощной аккордовой техникой и острыми обжигающими аккордами, ошеломляющими своим объемом, напористостью, неординарностью и вместе с наслаиванием динамизма от *p* до *f*

и обратно создает впечатление неукротимой мощи. Главная тема Прелюдии, в первом эпизоде исполняющаяся на p , ко второму эпизоду стремительно развивается до mf и снова резко падает на p .

Восходящие терцовые пассажи и мощные аккордовые нагромождения приводят к повторению главной темы в третьем эпизоде на f – и всё это ярко, динамично, с настойчивыми репликами в басу, остро, требовательно, кульминационно. И после пика звуковой и драматической вершины тема постепенно, спокойно, но вопросительно, затихает.

Красота Прелюдии восхищает, а трудность её исполнения состоит не в обилии встречных знаков, не в метроритмической неустойчивости, не в аккордовой фактуре, а в исполнении, где образно-таинственный язык музыки словно готовит нас к чему-то грандиозному и неизвестному, требуя эмоционального и интеллектуального внутреннего напряжения и творческого артистизма.

Вторая часть Сонатины – *Скерцо* – это блестящий образец сочного, словно скоморошьего юмора. Небольшие мотивы-фразы будто переговариваются между собой, дразнятся друг с другом, словно один такт соперничает с другим в разнообразии штрихов, мелодических и ритмических фигураций. Размер 6/8 выдержан во всей части, от начала до конца, в единой тональности ля минор. В яркой музыкальной ткани Скерцо мы слышим то размашистые угловатые скачки, то ровные шестнадцатые пассажи, чередующиеся с триольными и малосекундовыми ходами и нарочитую фальшивость. Легкий юмористический характер неожиданно меняется вулканическим извержением звуков, словно красочное и зрелищное шествие скоморохов, движущееся громко, звонко и весело, вдруг начинает резвиться неожиданным восхождением мелодии вверх и её игривым скольжением вниз.

В Скерцо мы слышим преобладание техники игры стаккато (пальцевое и кистевое), чередующееся с легатными пассажами. Затем ошеломляет господство завораживающей стихии напористо-динамичного оstinатного ритма и активных оstinатных пассажей, особенно в басу, а частые

репетиционные обороты в обеих руках неожиданно меняются техникой тремоло. За ними следует звучание жестких диссонансов, а скачкообразные

«пируэты» мелодии, словно прыжки танцующих шутов и скоморохов, соревнующихся между собой.

Невероятное обилие штрихов, динамических оттенков, интересных и часто меняющихся средств выразительности, «переговаривающихся» друг с другом мотивов и фраз – всё это красочное звуковое разнообразие создает впечатление праздника, апофеоза света и ликующей ослепительной радости. Это деятельное искусство музыкальных звуков творит дивную, образную и выразительную музыку, порой намеренно резкую и ошеломляюще дерзкую, но такую живую, здоровую и обжигающе-солнечную, с оттенком необычайной сказочности и таинственности.

Третья часть Сонатины – *Финал* – начинается медленно, тихо и спокойно. Мелодия широкими половинными длительностями в нисходящем хроматическом движении формирует напряженные диссонирующие аккорды, которые словно готовят нас к чему-то неожиданному и непостижимому.

И вдруг в тринадцатом такте происходит звуковой, динамический и темповый взрыв – *Presto assai* (очень быстро) и музыкальная ткань трансформируется в совершенно другое изложение музыкального образа, где музыка уже полна огня, задора и могучей энергии.

Главная тема Финала – *рефрен* – будет несколько раз повторяться в разных тональностях на протяжении всей части, а также красной нитью пройдет тема из I ч. Сонатины – Прелюдии. Рефрен похож на быстрый бег вприпрыжку, иногда с высоко поднятыми коленями, что создает впечатление в некоторых поворотах темы Финала характер озорства и остроумия, словно внезапные вспышки смеха и шуток.

Ровные восьмые длительности меняются триолями, похожими на весеннюю капель. Ритм 4/4 переходит в 3/4 и наоборот. Отчетливо слышится борьба стихий – завывание ветра, метели, вой вьюги и хрустящий снег под ногами, и какие-то странные, дивные, тревожные знаки, словно вздохи-

призывы. Происходит нечто таинственно-грозное и величественное – идет пробуждение природы от зимнего сна, предощущение прихода долгожданной северной весны. Октавные скачки основной темы-мелодии, как прыжки в неизвестность или наоборот, из неё, из долгой полярной ночи, навстречу весне, солнцу и свету.

Музыкальный характер Финала то бурно-драматический, то лирический с вкраплением юмористических интонаций, то напряженно-задумчивый и темброво-насыщенный к концу набирает мощи. Синкопы, акценты-уколы, скачки, остинатные пассажи, игра ритма, триоли – весь этот кажущийся карнавал какофонии стремительно движется к кульминации, к высшей точке произведения, к апофеозу торжества радости человека и великой радости торжества Жизни. Последние двенадцать тактов идут со звуковым нарастанием аккордовой техники на тремоло – могучий финальный кульминационный звуковой всплеск завершает третью часть Сонатины. 121 такт (тактовый объем Финала) невероятного накала приводят к завершению Финала и всего произведения в целом.

Хочется отметить, в моем классе эту Сонатину блестяще исполнила Дарина Скидан (Бендас) в 2010 году, смело взяв её в конкурсные программы, и выступила с ними на областном, Всеукраинском и, что самое главное, Международном конкурсе «Perpetuum mobile – 2010» (Дрогобыч), где была удостоена и награждена Дипломом «Гран-При», как и на остальных конкурсах. После Дарины ещё двое учеников исполнили это произведение с тем же успехом. Каминский Иван – Первая премия на Международном конкурсе

«Perpetuum mobile – 2015». Рябчук Диана – «Гран-При» на Всеукраинском юниорском конкурсе инструментально-исполнительского мастерства и денежная премия за лучшее исполнение произведения в стиле modern в 2019 году.

Стоит отметить, что не все дети могут и хотят играть это произведение. Очень сложный текст в разборе и сложность исполнения пугают юных исполнителей. Но тот, кто осмелился и решился взять «приступом» эту

Сонатину, тот получает колоссальный исполнительский опыт и навыки исполнительского мастерства.

Таким образом, Сонатина № 3 А.Прибылова позволяет развивать сознание ученика, его ассоциативное мышление, тонкое восприятие музыки и воспроизведение своих внутренних ощущений, возникающих во время работы над произведением и её исполнением, ибо эти образы-ассоциации и образы-визуализации способствуют глубинному проникновению в стиль, жанр и характер музыки и дают ученику огромный скачок вперед, пробуждая потенциал скрытых возможностей.

Поэтому, Сонатина № 3 А.Прибылова – чудесный образец современной оригинальной музыки. Очень эффектная, яркая, сочная и колоритная, которая приносит успех исполняющим её юным музыкантам.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Александр Александрович Прибыло в. Режим доступа: <https://unioncomposers.ru/composer/view/?id=271>
2. Буданова Т. Три Сонаты для баяна А. Прибылова – черты индивидуального стиля. *Культура Дальнего Востока России и стран АТР: матер. науч. конф. (Владивосток, 22-23 апреля 2004 г., 28-29 апреля 2005 г.).* Владивосток, 2005. С. 323–325.
3. Клепченко А.А.Прибылов – композитор, исполнитель, педагог. *Исполнительское искусство и музыкальная педагогика: история, теория, практик: сб. статей по матер. Междунар. науч.-практ. конф. (12-13 мая 2017) и Всерос. науч.-практ. конф., провод. в рамках III Всерос. конкурса пианистов им. С. Бендицкого «Фортепианное исполн. и педагогика» (24 мая 2017).* Саратов: СГК им. Л. Собинова, 2017. С. 94–99
4. Клепченко А. Песенное творчество А. Прибылова. *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики.* Тамбов: Грамота, 2017.

№ 7(81) С. 78–83.

5. Клепченко А. Программность в инструментальных произведениях А. Прибылова. *Молодой учёный: ежемесячный научный журнал*. 2014. № 10 (69). С. 509–521.

6. Клепченко А. Реализация классической сонатно-симфонической формы- схемы в произведении для баяна (Соната № 3 для баяна А. Прибылова). *Вестник Восточно-сибирской государственной академии культуры и искусств*. 2012. № 2 (3). С. 110–114.

7. Персоналия: Прибылов Александр Александрович. Режим доступа: <http://media-nsglinka.ru/index.php?r=mcspersona/view&id=406>

8. Прибылов А. Соната № 3 (I-II чч.) (исп. А. Великий). Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=VIctWwzs1cc>

9. Прибылов А. Сонатина № 3 «Финал» (исп. М. Бардин). Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=y7qTQfUMa2E>

10. Прибылов Александр Александрович. Режим доступа: <http://kambib.narod.ru/paa.htm>

ANALYSIS OF THE DYNAMICS, STRUCTURE OF DUTIES, CUSTOMS PAYMENTS AND THEIR REGULATION

Vodolazska Oleksandra Ihorivna

A student

Kremenchug National University named Mykhailo Ostrogradsky

Kremenchuk, Ukraine

Khomenko Ludmila Nikolaevna

Scientific adviser, candidate of economical sciences

Abstract: Customs duty is an indirect tax levied on goods that cross the customs border of the country, ie imported, exported or transited. Customs policy should be aimed at forming a rational structure of exports and imports in the absence of direct state intervention in this area. In developed countries, the system of import duty is applied to domestic producers. This approach is typical of protectionist policies. In Ukraine, both import and export duties are levied to prevent excessive exports of strategic raw materials. The main issues that arise in the study of the impact of customs policy on the management of foreign economic activity remain: the issue of improving the methodology of taxation of foreign economic activity, taking into account current changes in customs policy in accordance with current conditions; further study of the prospects of the impact of customs policy on foreign economic activity, especially against the background of modern European integration processes.

Key words: dynamics, import and export duty, customs payments, tax and customs revenues.

In the process of formation of the market economy of Ukraine, customs taxes act as a tool to mobilize part of the created gross domestic product to the state budget. The dynamics of receipts of customs payments from foreign economic activity in

recent years indicates an increase in their role in filling the revenue side of the budget (Table 1).

Table 1

Dynamics and structure of duties in tax revenues*

	2015	2016	2017	2018	2019	Absolute deviation 2015- 2019	Relative deviation 2015- 2019
Total duty, UAH million	40300,8	20371	24541,9	27076,6	30086	-10214,80	-25,35
Import duty, UAH million	39881	20001,3	23898,4	26560,4	29855,4	-10025,60	-25,14
Export duty, UAH million	419,8	369,7	643,5	516,2	230,6	-189,20	-45,07
Total tax revenues, UAH million	409417,5	503879,4	627153,7	753815,6	799776	390358,50	95,34
State budget revenues total, UAH million	534694,8	616274,8	793265	928108,3	998278,9	463584,10	86,70
Consolidated budget revenues total, UAH million	652031	782748,5	1016788,3	1384278,1	1289779,8	637748,80	97,81
The share of duties in tax revenues, %	9,8	4,0	3,9	3,6	3,8	-0,06	-
The share of duties in state budget revenues, %	7,5	3,3	3,1	2,9	3,0	-0,05	-
The share of duties in the consolidated budget revenues, %	6,2	2,6	2,4	2,0	2,3	-0,04	-

* Compiled by the author based on data [1, 2]

According to table. You can see that the lowest growth rate of import and export duties to the consolidated budget of Ukraine was observed in 2019, and the highest - in 2017.

Consider the share of duties in the form of a scheme (Fig. 1).

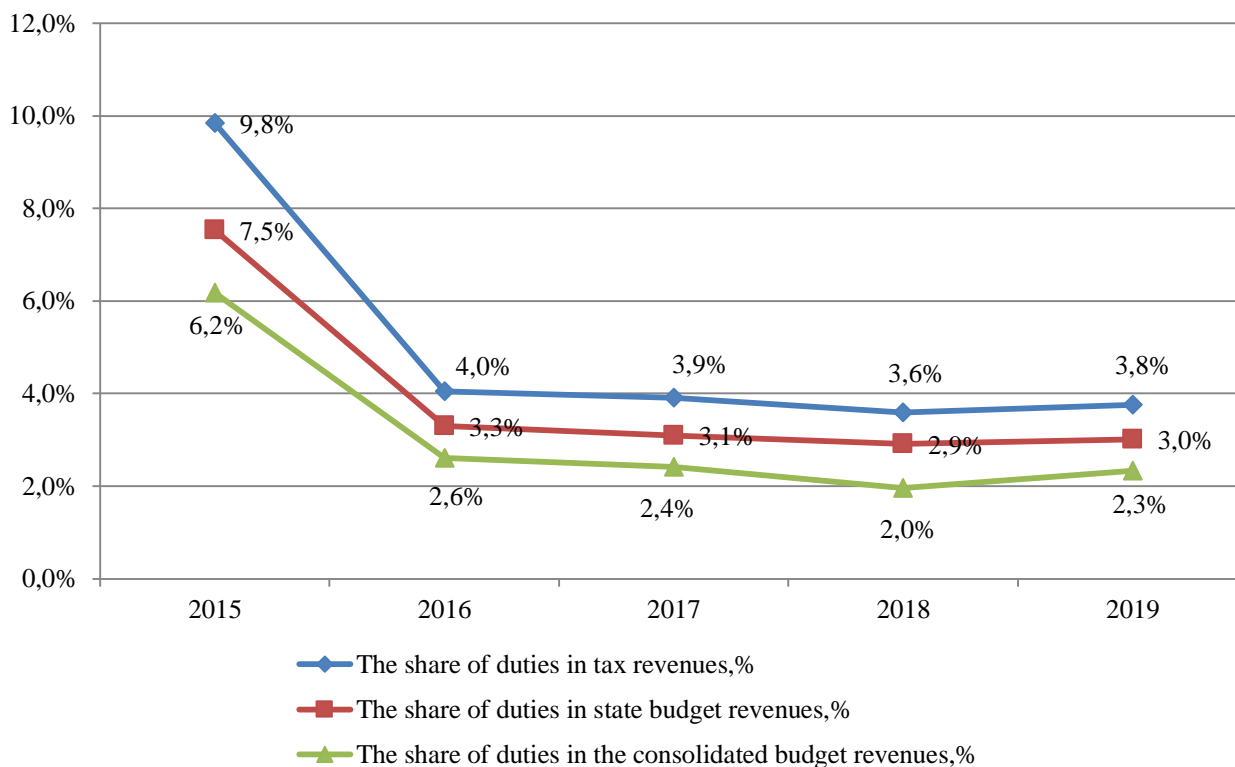

Fig. 1 The share of duties on tax revenues and budget revenues*

* Compiled by the author according to [2]

In 2016, customs revenues decreased due to the decline in imports to Ukraine and the slow pace of domestic products entering foreign markets. Due to the increase in the amount of export duty on scrap metal from 15.09.2016 three times (from 10 euros for 1 ton to 30 euros) there was a decrease in exports of these products. This negatively affected the receipt of export duties. And in 2017, these factors were compounded by the deterioration of trade relations with Russia as one of Ukraine's main trading partners.

In 2018, there is a tendency to reduce export duty rates for goods originating in the EU. This is primarily due to the signing by Ukraine of an Association Agreement with the EU, under which Ukraine has committed itself to reduce export duties on certain goods within a certain period of time. Thus, after the end of the transition

period, Ukraine will have zero duty rates on almost all goods that domestic producers will supply to the EU.

Given that the leading function of customs policy is fiscal, consider the receipt of customs payments to the SBU (Table 2).

Table 2

Receipt of customs payments to the general fund of the state budget of Ukraine (billion UAH)

Years	Excise tax on imported goods (services) to the customs territory of Ukraine, UAH billion	Import duty, UAH billion	Export duty, UAH billion	VAT, UAH billion	The only fee charged at checkpoints across the state border of Ukraine is UAH billion	Fee for customs formalities by customs authorities outside the location of customs authorities, UAH billion	Total revenues from the activities of customs authorities, UAH billion
2013	7,1	13,3	0,1	96,5	0,2	0,1	117,3
2014	14,6	12,4	0,2	107,3	0,2	0,1	134,8
2015	22,8	39,9	0,4	138,8	0,3	0,1	202,3
2016	32,9	20,0	0,4	181,5	0,4	0,1	235,3
2017	29,7	22,6	0,6	250,5	0,3	0,1	303,8
2018	47,7	26,5	0,5	295,3	0,1	0,1	370,2
2019	53,4	29,9	0,2	289,8	0,2	0,1	373,6

* Compiled by the author based on data [3]

Analysis of the dynamics of customs payments to the general fund of the state budget of Ukraine is evidence of their annual growth. Thus, in 2018 the import duty amounted to UAH 26.5 billion, and in 2019 to UAH 29.9 billion, which is UAH 3.4 billion. more. Regarding the excise tax on goods imported into the customs territory,

there is a tendency to its annual growth. With regard to VAT, it should be noted that this tax accounts for 80-90% of annual customs revenues to the SBU, ie the share of all other taxes and fees is only 10-20%. From this we can conclude that all customs payments, except for VAT, perform not a fiscal function, but rather a regulatory and controlling one. To further study the current situation, consider the share of customs payments in the amount of tax revenues (Table 3).

Table 3

Volumes of tax and customs revenues to the general fund of the state budget of Ukraine, UAH billion *

Years	Total income	Tax revenues	Customs payments	The share of customs duties in the amount of tax revenues
2013	442,8	354,0	117,3	33,1
2014	456,1	367,5	135,4	36,8
2015	652,0	507,6	202,3	39,9
2016	782,7	650,8	235,3	36,2
2017	1016,8	828,2	303,8	36,7
2018	928,1	753,8	195,3,	25,9
2019	998,3	799,8	198,5	24,8

* Compiled by the author based on data [1, 3]

From the data in the table we can state that the largest share of customs payments of the state budget of Ukraine was recorded in 2015. However, in recent years we can see a downward trend in customs payments. In general, customs payments for the study period formed 1/3 of the revenue of the state budget. It should be noted that the same trend is typical for most countries of the European Union. For example, in Spain, the policy of collecting customs duties is similar to the Ukrainian one. Exports of goods and services are exempt from VAT, imports are subject to VAT, and the taxable value is the price offered by the seller, adding all customs duties to be paid. Legally, this is designed as a specific type of transaction to which a

zero tax rate is applied. As a result, exporters are not exempt from documenting their transactions for tax authorities [4].

At the same time, EU producers will also compete on an equal footing with domestic producers. Thus, in order for the mechanism of administration of import and export duties to become an important tool for filling the state budget of Ukraine, it is necessary to make certain changes to the current legislation. This requires:

- introduction of a differentiated approach to the level of customs taxation, depending on whether the goods are produced in the country at an insufficient, sufficient or excessive level;
- introduction of measures of customs and tariff protection of agricultural production of Ukraine, including through the application of seasonal customs taxes;
- reduction of the list of countries that enjoy benefits in the field of customs taxation.

The introduction of the electronic administration system (SER) of VAT from July 1, 2015 allowed to eliminate VAT fraud and increase tax revenues to the budget. Another positive aspect is the simplification of the customs clearance procedure. As a result of these actions as of December 17, 2016, 328.4 thousand customs declarations worth UAH 58.9 billion were registered. and 82.1 million tax invoices and adjustment accounts in the amount of UAH 392.6 billion. [5].

As a result of a number of measures taken in 2015 to combat the shadow business:

- the functionality of the automated system of analysis and risk management is expanded;
- an agreement was signed with the World Customs Organization on the deployment of the WCO CTS software and information complex in seaports;
- created a more transparent system of customs clearance of imported goods, the State Budget of Ukraine was replenished in the amount of UAH 1.8 billion. the amount of fines for violation of customs rules in 17,808 cases and UAH 1.77 billion.

the amount of fines for violation of customs regulations in 9767 cases filed with the court [6].

Thanks to effective measures aimed at proper organization of customs control, effective counteraction to customs offenses, ensuring the completeness of taxation of goods, accuracy of declaration of goods, vehicles moving across the customs border of Ukraine, strengthening control over the correctness of customs valuation of goods, classification, countries of origin, the indicators of state budget revenues in 2016 compared to 2015 increased by 49.1%, or by UAH 66.6 billion. The increase in revenues by 2015 was provided by: VAT on goods imported into Ukraine by 29.3% or UAH 31.5 billion, excise tax on excisable goods imported into the customs territory of Ukraine by 56.0% or 8.2 billion UAH, import duty by 221.9%. or by UAH 27.5 billion, export duty by 90.5%, or by UAH 199.4 million. [7].

As a result of control over the correctness of determining the customs value of goods in 2015, the State Budget of Ukraine received an additional 5.8 billion hryvnias from the adjustment of customs value, which is 1.8 billion hryvnias or 43.1% more than in 2014. (UAH 4.1 billion). The collection of additional customs duties by adjusting the customs value was influenced by the general state of customs revenues, reduction of imports, reduction of taxable imports by value, losses due to the situation in the Eastern region (Donetsk and Luhansk customs) and Crimea (Crimean and Sevastopol, changing the structure of imports of goods, increasing the share of raw materials, replacing more expensive goods with cheaper counterparts and lower prices in foreign markets, changing cross-exchange rates in Ukraine. It should be borne in mind that customs do not regulate foreign trade, their task is the customs clearance of goods and appropriate response to trends in the world, including in the area of pricing. 90% of additional revenues to the state budget for 2015 (mainly) were provided from the adjustment of customs value and amounted to UAH 28.3 million. In the reporting period, 563 appeals of legal entities on preliminary classification decisions were processed and 414 preliminary classification decisions were made on goods planned by the subjects of foreign economic activity to move across the customs border of Ukraine. In 2015, additional revenues from control over

the correctness of declaring the country of origin of goods amounted to UAH 81.0 million, which is UAH 11.1 million. more than in 2014 (excluding Luhansk and Donetsk customs). Another important point in filling the state budget is the implementation of post-customs control, based on a risk-oriented system of selection of payers for scheduled inspections. Taxpayers who have a risk of non-payment of taxes and fees, non-compliance with other legislation, the control of which is entrusted to the bodies of revenues and fees, are selected for the schedule of documentary scheduled inspections. The frequency of documentary scheduled inspections of taxpayers is determined depending on the degree of risk in the activities of such taxpayers.

State regulation is an important element of the market that business itself needs, especially in the context of reforming the Ukrainian economy, which is characterized by:

- high degree of depreciation of fixed assets, weak development of mechanical engineering, increased labor intensity;
- inefficient mechanism of redistribution of resources, which limits the development of competition;
- unstable currency;
- insufficient investment activity;
- monopoly, corruption, shadow economy, high bureaucratization of the management system, lack of clear and understandable socio-economic perspective.

In this context, the customs sphere is no exception, where the customs interests of the state remain an important indicator of the representativeness and efficiency of its functioning, the provision of which directly depends on the balanced and productive work of the state management mechanism.

It is the latter that today needs to review the principles of operation and increase the level of its efficiency, given the current state, which is characterized by:

- imperfection of customs rules and information support system of operational and service activities;

- low level of management processes and low capacity of material and technical base;
- insufficient unification of customs technologies, procedures and lack of system of work with subjects of foreign economic activity;
- lack of strategy and concept for the implementation of customs policy, taking into account global challenges and internal socio-economic imbalances, etc.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Міністерство фінансів України – Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.minfin.gov.ua/>
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Рахункова палата України – Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ac-rada.gov.ua>
4. Новікова К.І. Світовий досвід митно-тарифного регулювання та можливості його застосування в Україні. Академія митної служби України. URL : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=13564>.
5. Кулицький С. Питання трансформації української зовнішньої торгівлі на сучасному етапі. Україна: події, факти, коментарі. 2015. № 23. С. 49–59.
6. П'янкова О., Ралко О. Зовнішня торгівля України: проблематика структурних змін та пріоритетів. Економіка і суспільство. 2016. Вип. 5. С. 65–71.
7. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2017 році: стат. зб. За ред. А. Фризоренко. Київ: Державна служба статистики України, 2018. 148 с.

**STUDIES ON THE KINETICS OF METRONIDAZOLE RELEASE
FROM DIFFERENT SUPPOSITORY BASES**

Yarnykh T. G.

Doctor of pharmacy, professor

Levachkova Yu. V.

Doctor of pharmacy, assoc. prof.

Rukhmakova O. A.

Doctor of pharmacy, professor

Chushenko V. M.

Candidate of pharm.science, assoc. prof.

National University of Pharmacy

t. Kharkov, Ukraine

Annotation. Public health in the context of the economic and demographic crisis in Ukraine is an important problem, the solution of which goes far beyond the health system. The decrease in fertility occurs against the background of a deterioration in the quality of life of women of childbearing age, an increase in complications of pregnancy, childbirth and the number of gynecological disease. Thus, improving pharmaceutical care for gynaecological patients is an important medical and social problem [2, P. 145: 10, P. 133].

Infectious and inflammatory diseases in modern gynecology are an acute topic. Many inflammatory diseases can occur hidden, this is due to the untimely access of patients to a doctor [3, P. 28-29]. Meanwhile, the disease goes into a chronic stage, complicated by the addition of secondary infection, exacerbation of chronic diseases, the release of purulent exudate and other severe complications.

Even despite the small fate in the general structure of inflammatory diseases of the genitalia (about 5-7%), infectious and inflammatory diseases lead not only to the loss of the woman' For treatment of inflammatory diseases of female sexual sphere

local and antibacterial preparations are mainly used. The basis of the nomenclature, which is being studied - 79.45%, is the remedies of foreign production (pharmaceutical companies of Western Europe and India) [4, P.62; 5, P.325, 6, P. 123]. Only 20.55% of vaginal dosage forms of Ukrainian production.

By this way the creation of generics for the treatment of the above pathologies allows you to expand the depreciation of medicines and replace imported drugs with domestic ones.

Таким чинм, створення препаратів-генериків для лікування вищенаведених патологій дозволяє розширити амортимент лікарських засобів і замінити імпортні ліки вітчизняними.

The aim of this work is carrying out of pharmaco-technological investigations to determine optimal suppository base when developing of composition of pessaries with metronidazole.

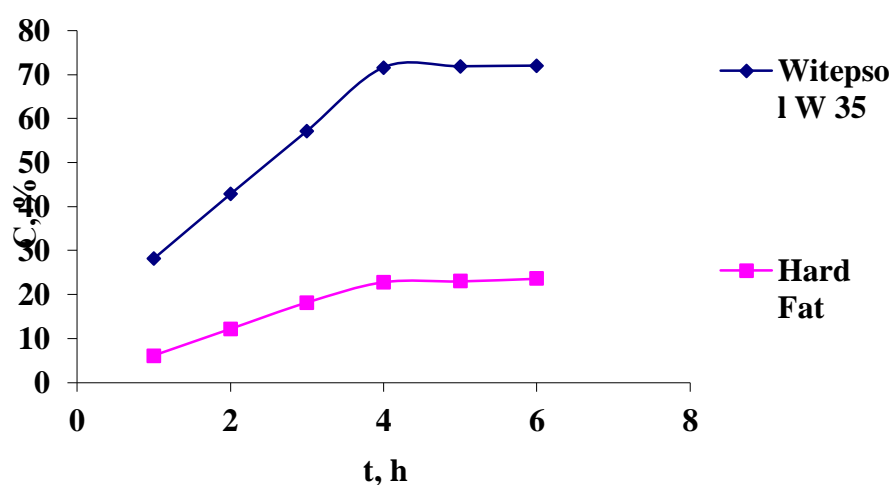
Key words. metronidazole, inflammatory diseases, Witepsol, Hard fat, release.

A significant number of *in vivo* and *in vitro* methods exist to study release kinetics *vitro* [7, P. 4145]. In developing the composition of pessaries for selecting the base and other pharmaceutical factors, *in vitro* methods are often used that mimic the conditions for the release of drugs from drugs or diffusion through specially selected artificial membranes [8, P.62].

The effect of metronidazole fraction size on its release from pessaries made on different bases was determined by a standardized *in vitro* method based on dialysis of drugs through a semipermeable membrane on a absorption simulator “Sartorius” with a SM 16754-type chamber and dialysis membrane of “Hoechst” with a thickness of 5.5 mm [1, P. 214; 9, P. 303]. Samples of pessaries on different bases were made by pouring method. Metronidazole was put into the bases as a suspension of fine powder and the physicochemical and pharmaco-technological properties of pessaries were determined. Samples of pessaries which indexes were consistent with SPU (State Pharmacopeia of Ukraine) requirements were used for studies.

Studies were carried out at a temperature of $(37 \pm 0.2)^\circ \text{C}$ with mixing with a magnetic mixer at a speed of 100 rpm, for 6 hours. The dialysis medium was a solution of 0.1 M hydrochloric acid (100 ml). After each hour, the content of metronidazole in the dialysate was analyzed. A UV spectrophotometric method was used to determine the quantitative content of metronidazole.

Graph of metronidazole release degree versus time from bases of different nature: Witepsol and Hard Fat are shown in Pic. 1.

Pic. 1. Time-dependant release rate of metronidazole from pessaries on the different bases

From picture 1. it can be seen that the release curves of metronidazole from hydrophobic bases are different. In the first hour from the beginning of the experiment, 28.15% of metronidazole was released from Witepsol, and 6.08% from Hard Fat. After 3.5 hours, the amount of metronidazole released into the dialysate from Witepsol-based W 35 pessaries reached a maximum - 68.25% and remained at the level of 70-72% for further 2.5 hours, which makes it possible to predict the prolonged action of pessaries. The release rate of metronidazole from Hard Fat pessaries is significantly lower, after 3 hours it is - 18.17%, after 6 hours - 23.6%.

A high release level of metronidazole from Witepsol W 35-based pessaries is observed due to its emulsifying properties, which is known to increase the release

rate of active substances. The degree of release of meronidazole is determined by the size of its particles.

Thus, as a result of the carried out studies, it was revealed that Witepsol W 35 provides a complete and prolonged release of metronidazole, which will allow maintaining an effective concentration of metronidazole in body biological fluids for a long time.

REFERENCES.

- 1 Державна фармакопея України / Державне підприємство «Науково-експертний фармакопейний центр». – Доп. 2. – X, 2016.: РІПЕГ. – С. 591, 506.
- 2 Кузнецова И.В., Чилова Р.А. Бактериальный вагиноз и вагинальный кандидоз // *Акушерство и Гинекология*. М., 2018. № 5. С. 143-148.
- 3 Левачкова Ю.В. Сучасний стан запальних захворювань в гінекології // *Клінічна фармація*. 2009. № 4. С. 28-30.
- 4 Пошук нових лікарських засобів для сучасної гінекології / Н. В. Мельникова та ін. Актуальні питання фармацевтичної і медичної науки та практики. 2010. № 1. С. 61-63.
- 5 Скитер С.М., Левачкова Ю.В. Асортимент лікарських форм для лікування вагінітів // *Матеріали XVII міжнар. мед. конгр. студентів та молодих вчених*, 22–24 квіт. 2013. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2013. – С. 325.
- 6 Хамаганова И.В. Местная терапия вульвовагинального кандидоза. *Акушерство и гинекология*. 2012. Вып. 4. №2. С. 122-124
- 7 Carla Mura Metronidazole prodrugs: Synthesis, physicochemical properties, stability and ex vivo release studies / Carla Mura, Donatella Valentia, Costantino Floris // *European Journal of Medicinal Chemistry*. – Vol. 46, 2011.- P.4142-4150.
- 8 Melnik G. M., Yarnykh T. G., Rukhmakova O. A. Pharmacopaine aspects of extemporaneous technology of soft medicines and suppositories. *Journal of Advanced Pharmacy Education & Research*. 2020. Vol 10, Issue 1, P. 60-65.

9 Melnik G.M., Yarnykh T.G., Rukhmakova O. A. Comparative Analysis of Pharmacopeial Requirements to Extemporaneous Medicines. Journal of Global Pharma Technology. 2020. Vol. 12, Issue 01 (Suppl.), P. 301-306.

10 Urinary tract infections in women Review Article Stefano Salvatore, Silvia Salvatore, Elena Cattoni, Gabriele Siesto, Maurizio Serati, Paola Sorice, Marco Torella // European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biologyю.,. – 2011.. – Vol. 156, – Is. 2. – P. 131-136.

THE WORLD OF OCCUPATIONAL METAPHOR- A CONTRASTIVE ENGLISH-BULGARIAN STUDY

Zlatina Zheleva Petrova

Medical University of Plovdiv

Senior Lecturer in Medical English

Department of Languages and Specialized Training

Abstract: The present paper discusses peculiar lay language medical terms in English and Bulgarian from occupational medicine consisting of the profession of the diseased and the part of the body affected.

Key words: occupational diseases, medical terminology, English, Bulgarian

Specialized language or language for specific purposes such as that of medicine is considered by scientists to be a separate language and entity possessing the features and categories of general language. However, it has distinctive characteristics due to the 'semantic load of terminological units'. Despite the specificities and the obviously 'incomprehensible' language of medicine to the general public there are certain figures which help in 'deciphering' the language or making it more understandable by using words and concepts which are familiar but are used in a different aspect. Metaphor and metonymy are two such figures which scientist would rather associate with fiction and poetry. But they play 'a crucial part of the way in which a scientific field reproduces itself'(2) entirely due to the fact that the two figures are an integral part of human cognition. They participate in the creation and 'construction' of scientific theories.

The concept that metaphor and metonymy are an integral part of human language and thinking and that they are present in everyday language is a theory developed by Lakoff and Johnson. And if metaphor is a matter of analogy metonymy is purely a matter of association. The two researchers (Lakoff and Johnson) made it

clear that metaphor is not solely a literary device which we can come upon only in fiction but they are a cognitive resource that is used in all fields of knowledge and in everyday communication. Metaphor creates and develops concepts, even whole conceptual domains, and thus underlies human behaviour and thinking.

Both figures can be found in medical terminology since they are used to describe entities ranging from purely anatomical parts of the body to physiological mechanisms and pathological processes. Each field and specialty of medicine is comprised of individual complex of metaphorical images and concepts. Medical metaphor has colour e.g. 'blue ear', it uses animals – 'leopard skin', fruits – 'pear-shaped bladder', food- 'pancake cells', plants- 'oak leaf spots' as a source of terminology and to denote and associate familiar images and phenomena to pathological conditions, appearances and even forms.

This article pays particular attention to those medical metaphors which denote occupational diseases and are formed by relationships of an occupation in the possessive form and the organ it affects. The metaphorical images created by this combination sound peculiar and are somewhat colloquial. In this way they are sound a bit more comprehensible than the medical term that lies behind them. An attempt to compare the English and Bulgarian equivalents of these terms is attempted in the present article. The questions of the origin of the "common" names of the terms is discussed and sought and the peculiarities in their usage is also reported.

The terms are categorized by the part of the human body they affect since they are a combination between an occupation and a part of the human body they affect. Apart from the description of the condition the medical term which lies behind this condition is included not only in order for them to be explained in a specific and accurate manner but also to stress on the difference of the terms.

A. Conditions affecting the fingers/toes

E.- *baseball finger/ mallet finger/ hammer finger; Bul.- бейзболен пръст/пръст- чукче*

Baseball finger is a characteristic deformity caused by catching a ball or other object which strike the end or back of the finger. This leads to bending of the phalanx

and rupture or avulsion fracture of the finger. The trauma leads to inability of the finger to straighten and it may be painful and swollen.

The Bulgarian terms are translations of the English ones (i.e. *baseball finger- бейзболен пръст*, *hammer finger/mallet finger- пръст- чукче*) thus preserving the metaphoric and metonymic aspect of these denominations. (3)

Medical term: tendon rupture or avulsion fracture of the finger

E.- tennis (football) toe (4); Bul.- тенисов палец на ходилото, палец на футболиста (3)

This is an injury also called “black toe nail” and occurs as a result of a blow to the nail, wearing shoes that are narrow etc. There is bleeding at the nail bed and appears as a black spot under the nail. Occurs in most sports.

Medical term: subungual hematoma

B. Conditions affecting the thumb:

E.- Gamekeeper's thumb / Skier's thumb (5); Bul.- скиорски палец, палец на скиора/геймкийнъра (3)

Both terms in English are eponyms of the same condition and the difference between them is that the first is usually chronic and is caused by the repetitive twisting of the heads of some game (usually birds or rabbits) between the thumb and the index finger, while the second condition is acute and is usually due to a skiing accident. The condition is quite common in sports where skiers continue holding the ski pole after an accident and in ball sports. (3)

Medical term: An avulsion fracture at the ulnar base of the proximal phalanx of the thumb, due to force placed on the ulnar collateral ligament of the metacarpophalangeal joint.

C. Conditions affecting the hand

E.- obstetric hand / accoucheur's hand; Bul.-Синдромът акушерска ръка (граблива птица)(6)

Also called Trousseau sign of latent tetany this is actually contraction of the hand in tetany- the hand is bended at the wrist and the fingers flexed at their tips, the thumb is flexed towards the fingers. It is not actually a condition acquired while

performing the occupation of an obstetrician but it resembles an obstetrician's hand at the delivery of a baby or while making an examination.

Medical term: tetany

D. Conditions affecting the elbow

E.- Coalminer's elbow/Miner's elbow/Student's elbow (12); Bul.- Бурсит на олекрани /лакътен бурсит/ ученически лакът (3,9)

This injury is caused by repetitive and prolonged resting of the weight of the body over the elbows. It is most often found in miners due to the nature of their work but it is also seen in students who lean on their elbows while studying. The condition is also quite common in sports due to trauma.

Medical term: Olecranon bursitis caused by prolonged pressure, friction or trauma to the elbow.

E.-Golfer's elbow (13); Bul.- голф лакът, лакът на хвърляча или играча на голф (3)

A type of injury due to overuse characteristic for pain on the inside of the elbow. The tendon of the wrist muscles in the elbow becomes inflamed and painful. It is sometimes used as „throwers elbow“ or “little league elbow” and is similar to tennis elbow. Despite its name, this type of trauma can affect individuals who perform any kind of repetitive movements with the hand, wrist or forearm. It is also called ‘pitcher's elbow’ and can affect players of bowling or baseball.

Medical term: Medial epicondylitis

E.- Tennis elbow; Bul.- тенис лакът (3,14)

As already mentioned „tennis elbow“ is a condition affecting the muscles and tendon of the forearm and is caused by repetitive strain leading to tears in the muscle. But only a small group of patients are actually tennis players, this trauma is also caused by ‘tree-cutting (repetitive use of a chain saw), painting, carpentry, playing some types of musical instruments’.

The term is also used in Bulgarian mostly in sports medicine, translation of the term is used although medical specialists prefer the English term. (10)

Medical term: Lateral epicondylitis

E. Conditions affecting the knee:

E.-Jumper's knee (15); Bul.- коляно на скачач (3, 16, 17)

A condition affecting the knee of athletes due to overload in the knee and kneecap tendon is 'jumper's knee'. It is also applied to injury or inflammation of the upper or lower part of the kneecap. According to research it 'was highest in volleyball ($44.6\% \pm 6.6\%$) and basketball ($31.9\% \pm 6.8\%$), whereas there were no cases in cycling or orienteering' (15).

Medical term: patellar tendinosis

E.-Runner's knee; Bul.- коляно на бегач (3,18)

Another everyday term for an injury which specifically affects runners is 'runner's knee'. It is used to describe an aching pain that is due to bending the knee during long distance running, jumping, cycling etc. It can happen for several reasons: overuse, direct injury to the kneecap, problems with the legs such as malalignment of the leg bones, hypermobile feet, flat feet or problems with the thigh muscles.

Medical term: Patellofemoral pain syndrome (PFPS)

E.- Housemaid's knee/ roofer's knee/ carpetlayer's knee /maiden's knee

Bul.-домакинско коляно

The same condition bears three different names which are related by the position in which this injury is received. Housemaid's knee is a trauma caused by kneeling for a long time on a solid surface and this leads to inflammation of the knee. The term was coined in the beginning of the 19th century when housemaids used to clean mansions and houses. Nowadays it is more common in workers who spend a lot of time kneeling hence the terms roofer's knee, carpetlayer's knee.

Medical term: Prepatellar bursitis

F. Conditions affecting the lungs:

E.-Bird breeder's lung/ pigeon breeder's lung/hen worker's lung/pigeon fanciers lung/ bird fanciers lung / farmer's lung/ malt worker's lung/coffee worker's lung/mushroom-worker's lung

Bul.- "Фермерски бял дроб","Болест на птицегледачите и гълъбарите"

"Бял дроб на обработващи гъби", "Бял дроб при сиренари"; при мелачи на кафе"; на работника при добив на рибно брашно" (19)

The condition is triggered by exposure to irritating airborne antigens which provoke a hypersensitivity reaction in the affected individuals. Symptoms include shortness of breath, cough, fever. In the case of bird breeder's lung, pigeon breeder's lung, hen worker's lung, pigeon fanciers lung, bird fanciers lung the disease occurs when workers inhale 'particles of bird faeces' and is 'seen in those who work closely with pigeons or other birds' (Miller-Keane Encyclopedia) In the case of farmer's lung it is caused by inhaling moldy hay dust. In the case of malt worker's lung by 'inhalation of spores of *Aspergillus clavatus* and *A. fumigatus* from contaminated barley during the manufacture of beer'(20). In the case of coffee worker's lung by inhalation of coffee-bean dust (21). In the case of mushroom worker's lung the condition is due to 'inhalation of thermophilic actinomycetes in compost'(21) and when talking about maple bark stripper's lung the condition is 'caused by inhalation of fungal spores while stripping the bark from maple logs'(22)

Medical term: Hypersensitivity pneumonitis

G. Conditions affecting the heart:

E.-Athlete's heart; Bul.- спортно сърце (23)

The condition was first described in 1899 by the physician Henschen who found enlargement of the heart in athletes. He noted that "Skiing causes an enlargement of the heart which can perform more work than a normal heart." (24) *It is considered that more than eight hours of sport a week can cause the heart to become bigger. This condition varies with the different kinds of sport and is not considered to be fatal. (25)*

Medical term: cardiomegaly

E.-Old soldier's heart/ soldier heart; Bul.- войнишко сърце (26)

Also known as Da Costa syndrome named after the physician who studied the disease during the American Civil War. He claims it is an anxiety disorder manifesting with symptoms like chest pains, palpitations, breathlessness, and fatigue and claimed it to be a heart condition affecting soldiers. Further studies revealed that

cardiac disease in soldiers was caused by the heavy equipment they carried and lead to cardiac hypertrophy (Howell, 1985).

Medical term: neurocirculatory asthenia cardiac neurosis, chronic asthenia, effort syndrome, functional cardiovascular disease, neurocirculatory asthenia, primary neurasthenia, subacute asthenia and irritable heart

What is noteworthy in all these metaphorical notions and diseases is how the human mind finds a way to denote and name complex entities and associate them with familiar subjects and activities. The fact that the names of these diseases are directly connected with the performer of the activity which causes them is an example of the associative connections the human mind is capable of. And if in the general terminology theory names are just used as abstract labels for the entities they refer to, with these names we can see the strive to denote a condition with familiar objects and subjects.

The associative link between the disease and its name is in most cases evoked by a direct relation of the occupation and condition (e.g. harp player's thumb), in other instances it is provoked by a simile (e.g. machinists hand) and in yet another the conditions have more than one label or name because they occur in different situations, occupations and circumstances. This allows for a different type of categorization- by the associative links underlying the denomination of the concepts.

REFERENCES:

1. Faber, Pamela (ed.). 2012. *A Cognitive Linguistics View of Terminology and Specialized Language*. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton.
2. Kuhn, T.S., 1993. Metaphor in science. *Metaphor and Thought*. Cambridge, Cambridge University Press
3. Танчев, П. Спортни травми, available at: https://www.researchgate.net/profile/Panayot_Tanchev/publication/299398312_Sports_injuries/links/56f40f9d08ae81582bf09e2a/Sports-injuries.pdf
4. Gibbs RC. Tennis Toe. *Arch Dermatol*. 1973;107(6):918. doi:10.1001/archderm.1973.01620210078026

5. Carlsen, Brian T., and Steven L. Moran. "Thumb trauma: Bennett fractures, Rolando fractures, and ulnar collateral ligament injuries." *The Journal of hand surgery* 34.5 (2009): 945-952.

6. Тетания, available at:
<https://medpedia.framar.bg/%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D0%BB%D1%8F%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F/%D0%BC%D0%BA%D0%B1-r290-4/%D1%82%D0%B5%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F>

7. Ando, Masayuki, et al. "Difference in the phenotypes of bronchoalveolar lavage lymphocytes in patients with summer-type hypersensitivity pneumonitis, farmer's lung, ventilation pneumonitis, and bird fancier's lung: report of a nationwide epidemiologic study in Japan." *Journal of allergy and clinical immunology* 87.5 (1991): 1002-1009.

8. <https://medpedia.framar.bg/%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D0%BB%D1%8F%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F/%D0%BC%D0%BA%D0%B1-r290-4/%D1%82%D0%B5%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F>

9. <http://orthopedica.bg/%D0%B1%D1%83%D1%80%D1%81%D0%B8%D1%82-%D0%BD%D0%B0-%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%BD%D0%B0/>

10. <http://physiobg.com/%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD-%D0%B5%D0%BF%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%82-%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D1%84-%D0%BB%D0%B0%D0%BA%D1%8A%D1%82/>

11. Chatra, P. S. (2012) Bursae around the knee joints, *Indian J Radiol Imaging*. 2012 Jan-Mar; 22(1): 27–30.

12. Coal miner's elbow. (n.d.) *McGraw-Hill Concise Dictionary of Modern Medicine*. from <http://medical-dictionary.thefreedictionary.com/coal+miner%27s+elbow>

13. Kiel J, Kaiser K. *Golfers Elbow*. [Updated 2020 Jun 29]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2020 Jan-. Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK519000/>
14. <http://cml.mu-sofia.bg:8080/jspui/handle/10861/794> Болестни състояния на ръката и китката, свързани с професията, при денталните лекари (трета част). Божинов/Vojinov, П./П.; Янева/Yaneva, Кр./Кр.
15. Lian, Øystein B., Lars Engebretsen, and Roald Bahr. (2005) "Prevalence of jumper's knee among elite athletes from different sports a cross-sectional study." *The American journal of sports medicine* 33.4 (2005): 561-567.
16. Коблационна тенопластика при тендинит на пателата - "jumper's knee" p. 12-15 <http://www.med-sport.net/pdf/2-2018.pdf>
17. <https://www.arsmedica.bg/aktualno/%D0%BF%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BD-%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%82-%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D1%8F%D0%BD%D0%BE-%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%87%D0%B0%D1%87>
18. <https://www.arsmedica.bg/aktualno/%D0%B1%D0%BE%D0%BB%D0%BA%D0%B0-%D0%B2-%D0%BA%D0%B0%D0%BF%D0%B0%D1%87%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D1%8F%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%BE>
19. http://mengineer-bg.com/documents/documenti/vhod/vsi4ki/7_Trudoustroyavane/PB_faktori_deinosti.pdf
20. Sakwari G, Bråtveit M, Mamuya SH, Moen BE. (2011) Dust exposure and chronic respiratory symptoms among coffee curing workers in Kilimanjaro: a cross sectional study. *BMC Pulmonary Medicine*. 2011;11:54.
21. Sakula, Alex. "Mushroom-worker's lung." *British medical journal* 3.5567 (1967): 708.

22. Shepherd GM, Michelis MA, Macris NT, Smith JP 1989. Hypersensitivity pneumonitis in an orchid grower associated with sensitivity to the fungus *Cryptostroma corticale*. *Ann Allergy* 1989 Jun;62(6):522-5.
23. Спортно сърце; available at: https://publishing.arbilis.com/wp-content/uploads/2013/09/NK_2011_6_6.pdf
24. *Henschen S. (1899) Skilanglauf und skiwettlauf: eine medizinische sportstudie. Mitt Med Klin Upsala (Jena).; 2: 15–18.*
25. Paterick TE, Paterick TJ, Fletcher GF, Maron BJ *JAMA*. (2005) Medical and legal issues in the cardiovascular evaluation of competitive athletes *Dec* 21;294(23):3011-8.
26. Войнишко сърце; available at: <https://www.puls.bg/aktualno-c-6/srdechna-nevroza-greshniiat-imitator-na-infarkt-n-20393>

**MEDIA COMMUNICATION IN THE FIELD OF WOMEN'S CANCER.
FOCUSING UKRAINIAN WOMEN ON ATTENTION TO THEIR HEALTH**

Zlatina Nina Eduardovna

Master Degree Student

Institute of Journalism

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Kyiv, Ukraine

Abstract: Implementation of programs for early diagnosis of cancer allows you to detect many forms of cancer in the early stages, and to successfully treat them. The successful organization of oncology screening programmes is facilitated by conducting a wide information campaign at the state level, in order to raise public awareness about the problems of cancer, and the effectiveness of its early diagnosis.

Key words: woman, online platform, project, health care, women's health, communication, communication to patients and specialists in the health care system of Ukraine, medical literacy of the population.

Every year since 2005 on February the 4th, the world community celebrates World Cancer Day, organized by the International Union Against Cancer. This day is designed to draw public attention to:

- cancer prevention,
- timeliness in seeking diagnosis,
- the quality of treatment to reduce the number of premature deaths from cancer to a minimum,
- rehabilitation methodologies to improve the quality of life for cancer patients.

The incidence of cancer and the accompanying mortality rates are high in Ukraine. In general, according to experts, every fourth man and every sixth woman in Ukraine has a risk of developing cancer.

The incidence of cancer in Ukraine is 380 cases per 100 thousand population, which makes the country a leader on the European continent. According to forecast estimates, the incidence of new malignant neoplasms in Ukraine may increase from 140,000 a year in 2019 to 180 thousand people a year by 2030. Almost 30% of Ukrainians diagnosed with cancer die within the first year of diagnosis and the average five-year survival rate, which is an integral indicator of the effectiveness of cancer control in Ukraine, is 53%. At the same time specific oncology treatment in Ukraine covers only 68% of primary cancer patients, which is extremely worrying. The percentage of preventive examinations of patients registered for malignant neoplasms is also very low.

Unfortunately, the data of the National Cancer Registry shows that the current level of early diagnosis of malignant neoplasms in Ukraine does not meet real needs and modern requirements. Every third or fourth patient is diagnosed with cancer at the terminal stage of the disease, which causes high mortality [1].

This topic is widely discussed. Everyone knows about it, but sadly it is almost in last place amongst their priorities for the majority of their life. Statistics show that the gap between understanding and action is quite significant, and not in favor of the latter. Thus, every year in Ukraine, 14,000 women are diagnosed with breast cancer and 3,500 women with ovarian cancer. The problem is also compounded by the fact that such diseases often do not cause any symptoms, and because of this most women believe that they are completely healthy. By the time the disease reaches its "climax", it is often no longer possible to save life. Most women do not resort to regular annual professional examinations, or do not know about self-examination. In this situation, public opinion is still relevant — we usually go to the doctor when we are sick, but rarely in the cause of prevention.

Thus, there is a need to create disease awareness in Ukraine, and an online platform would be at the centre of this. This platform would systematize all the

necessary information within the field of women's oncology and acquaint women with the latest approaches in this area, some of which are already available in Ukraine.

Of course, the implementation of such a project requires the approval and the support of the Ministry of Health of Ukraine. Such support can be used to address many of Ukraine's health issues, primarily:

1) Insufficient awareness amongst the female population of Ukraine in matters of their own health.

2) Understanding the need for regular medical examinations.

3) Overcoming the shortcomings of communication between medical professionals and patients.

4) The problems associated with the oversaturation of various "medical myths" and stereotypes in society and on the Internet.

The benefit of such a project is the improvement in both the quality and life and in life expectancy for the population of Ukraine.

Most modern women try to keep up with everything - successfully combining a career, personal and family life, material security and self-development. In all of these areas women are trying to fully realize themselves and to succeed. In fact, the modern world dictates that women should be like this. Internet resources, social networks, television, etc. encourage women to be able to cope with everything at the same time. But in the vortex of such a multitude of events, women's health should always come first in life as the most precious.

LIST OF REFERENCES

1. Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of September 2, 2020, No862-IX "On the Recommendation of Parliamentary Hearings on the topic:" Organization of anti-cancer fight in Ukraine. Problems and ways to solve them"".

ОСОБЛИВОСТІ ЛОГІСТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ ТОРГОВЕЛЬНИХ МЕРЕЖ В УКРАЇНІ

Азьмук Любов Анатоліївна

к. е. н., доцент

Кос Ірина Олександрівна

Студентка

ДВНЗ «Київський національний економічний університет

імені Вадима Гетьмана»

м. Київ, Україна

Анотація: Статтю присвячено дослідженню особливостей логістичних процесів торговельних мереж в Україні, тенденцій та умов їх розвитку. Розглянуто основні завдання, що постають перед торговельними мережами задля успішного функціонування логістичних процесів. Охарактеризовано ефективність застосування багаторівневого ланцюга постачання та особливості логістики лідерів торговельного ринку України.

Ключові слова: торговельна мережа, логістичний процес, ланцюг постачання, товарні запаси, матеріальна підсистема, інформаційна підсистема.

Актуальність. Теоретичні та практичні питання логістики є однією з найпоширеніших тем для вивчення багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, таких як: Д. Дж. Бауерсокс, Дж. Джонсон, Д. Р. Сток, Д. Вордлоу, Б. О. Анікін, М. Р. Ліндерс, Х. Е. Фірон, Ю. М. Неруш, Є. В. Крикавський, Б. М. Андрушків, Н. М. Тюріна, А. І. Семененко та інші.

Проте у вітчизняній економічній літературі проблематика функціонування логістичних процесів, а також формування ланцюгів постачання досліджуються переважно у контексті організації та управління логістикою з боку виробників промислової продукції виробничо-технічного

призначення, а дослідження фахівців з приводу формування логістичних ланцюгів торговельними мережами зосереджуються тільки на деяких аспектах організації логістики, наприклад - управління запасами товарів, організація інформаційного забезпечення діяльності підприємств, інновації економічного механізму функціонування торговельних підприємств тощо.

В той же час логістика сьогодні набуває все більшої значущості, адже стає однією з стратегічних функціональних областей торговельних мереж.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку ринку рітейлу вимагають від торговельних мереж прийняття рішень щодо оптимізації логістичних процесів та удосконалення ланцюгів постачання задля підвищення їх економічної ефективності.

Результати дослідження. Торговельна мережа поєднує оптові та роздрібні торговельні підприємства, які таким чином утворюють складну економічну систему. Такі системи зазвичай функціонують в межах одного або ж кількох цільових ринків.

Логістичні процеси таких утворень теж являють собою складну систему, яка постійно адаптується як до внутрішніх, так і до зовнішніх змін економічного середовища, таких як: загострення конкурентної боротьби на ринку рітейлу, зміна поведінки споживачів, інтеграційні процеси, державне регулювання процесів імпорту товарів, зростання об'ємів продажу тощо. Це вимагає від торговельних мереж удосконалення та оптимізації логістичних процесів.

З цього слідує, що перед торговельними мережами постають такі завдання, як:

- вибір надійних постачальників та перевізників для співпраці. Тенденції останніх років в сфері перевезень вантажів свідчать, що торговельні мережі мають жорсткі вимоги до транспортних компаній щодо кількості та якості транспорту, забезпечення виконання обов'язків. Вибір перевізників зараз займає набагато більше часу та зусиль. Транспортні компанії, в свою чергу, повинні мати повний пакет документів для співпраці з торговельними

мережами. Таким же серйозним є і вибір постачальників, як в Україні, так і за кордоном, торговельні мережі співпрацюють лише із перевіреними постачальниками, які функціонують на ринку вже багато років;

- розрахунок оптимальних маршрутів та вибір видів транспорту для доставки;
- визначення критеріїв розміщення та кількості розподільчих центрів (складів) для розміщення товару. Торговельні мережі України користуються принципом центрального розподілу, що являє собою розподіл не тільки по магазинах, а й на центральні склади. Це дозволяє вирішити проблему великої кількості нереалізованого товару і зменшити час, адже доставка із центрального складу може займати максимум 1 день. Розміщення складів в центрі операцій дозволить мінімізувати витрати на транспорт;
- оновлення рухомого складу автопарків;
- вдосконалення систем контролю переміщення транспортних засобів;
- робота над скороченням обсягів та термінів складування товарних запасів;
- інформаційна підтримка логістичних процесів. Застосування WMS-системи, що дозволяє організовувати та забезпечувати необхідну ступінь гнучкості сервісу. Спеціальні ІТ-рішення для управління складами дають можливість враховувати сезонність, історію і показники обороту продукції, на основі цих показників система надає рекомендації щодо місця зберігання конкретного виду товару [1].

На думку фахівців, провідним компонентом інновацій у логістиці є сучасні інформаційні технології, адже логістичні комунікації є важливою сполучною ланкою в логістичних системах. До найбільш відомих програмних комплексів, використовуваних в логістиці, можна віднести:

- Enterprise Resource Planning (ERP) – планування ресурсів підприємства;

- Warehouse Management System (WMS) – система управління складом;
- Transport Management System (TMS) – система управління транспортом;
- Customer Relationship Management (CRM) – управління взаємовідносинами із споживачами (постачальниками);
- Radio Frequency Identification (RFID) – система радіочастотної ідентифікації палет (гофрокоробів і т. д.) за допомогою радіоміток [2, с. 100]

Потреба в оптимізації логістичних процесів в межах торговельної мережі призводить до розвитку ланцюга постачання. Серед торговельних мереж України даний ланцюг являє собою послідовність транспортування від постачальника до розподільчого центру і далі з розподільчого центру до оптових та роздрібних торговельних одиниць мережі.

Застосування такого багаторівневого ланцюга постачання дозволяє:

- ефективно розподіляти товарний асортимент;
- оптимізувати систему товарних запасів відповідно до прогнозів зміни попиту залежно від регіонального розміщення як розподільчих центрів, так і магазинів, супермаркетів;
- мінімізувати час між надходженням замовлення на розподільчий центр і доставкою даного замовлення до магазину чи супермаркету;
- забезпечувати рух товарів, які важко прогнозуються з точки зору продажу товарів з відносно високим рівнем залишку.

На ринку роздрібної торгівлі України присутні близько 100 основних торговельних операторів. Проте, не зважаючи на це, Україна вважається одним із найбільших ринків Європи, що є привабливою рисою для міжнародних мереж, таких як Metro, Auchan тощо. Найбільшими торговельними мережами України (рис. 1) є АТ «Фоззі Груп» (мережі супермаркетів «Сільпо», «Фора», «Фоззі»), ТОВ «АТБ-Маркет» (мережа супермаркетів «АТБ»), ТОВ «МЕТРО Кеш енд Кері Україна» (магазини професійної оптової торгівлі «Метро Кеш енд Кері») [3].

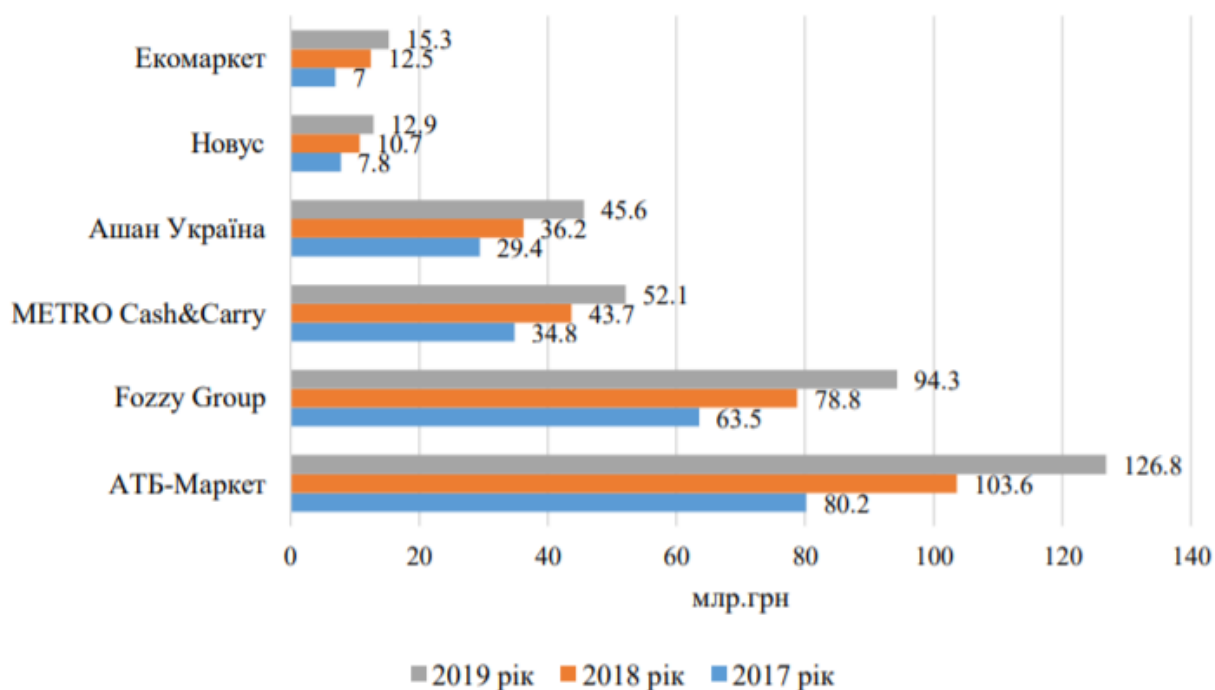

Рис. 1. Найбільші продуктові ритейлери України 2017-2019 рр.

АТ «Фоззі Груп» налічує 480 одиниць рухомого складу в своєму власному автопарку, а також 5 розподільчих центрів у великих містах України. Саме це дозволяє вчасно забезпечувати товарним асортиментом 267 супермаркетів «Сільпо», 10 гіпермаркетів «Фоззі», 248 магазинів «Фора», а також 38 магазинів «ТРАШ!» [4].

ТОВ «АТБ-Маркет» має у своєму користуванні 600 власних транспортних засобів, які реалізують транспортні перевезення до 1089 супермаркетів мережі, що знаходяться у 279 населених пунктах України. Торговельна мережа має 9 мультитемпературних центрів класу «А», що дозволяє проводити організацію товарних потоків цілодобово [5].

Щодо ТОВ «МЕТРО Кеш енд Кері», то мережа користується послугами транспортних компаній з доставки товарних запасів безпосередньо до 25 магазинів оптової торгівлі, таким чином мережа достатньо оптимізувала витрати на складування товару, його зберігання [6].

Всі із вище перелічених торговельних мереж мають подібні логістичні процеси, які полягають в доставці товарів до споживачів. В той же час загострення конкурентної боротьби вимагає ефективного управління та оптимізаційних рішень, що забезпечать безперебійні процеси планування,

контролю та регулювання потоків. Це дозволить рухатися в бік сталого та якісного розвитку логістики торговельних мереж України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Supply Chain в ритейле или логистика по-европейски. - URL: <https://trademaster.ua/articles/1640>
2. Іваніщева А. В. Сучасні напрямки розвитку логістичних технологій в Україні // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління – 2016 - №3 - С. 96-116.
3. Топ-10 найбільших торговельних мереж України за сумарною торгівельною площею. // Асоціація ритейлерів України. - URL: <https://rau.ua/novyni/top-10-krupnejshih/> (дата звернення 04.11.2020)
4. Про компанію АТ «Фоззі Груп». // Офіційний веб-ресурс АТ «Фоззі Груп». - URL: https://fozzy.ua/ru/other_businesses/ne/
5. Про компанію ТОВ «АТБ-Маркет». // Офіційний веб-ресурс ТОВ «АТБ-Маркет». - URL: <https://www.atbmarket.com/about/o-kompanii>
6. Про компанію ТОВ «МЕТРО Кеш енд Кері Україна». // Офіційний веб-ресурс ТОВ «МЕТРО Кеш енд Кері Україна». - URL: <https://www.metro.ua/about-metro>

**FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE
COMPETENCE IN PROFESSIONAL TRAINING OF MASTERS OF PUBLIC
MANAGEMENT AND ADMINISTRATION**

Андрющенко Яна Едуардівна

к. п.н., ст.викладач

Тищенко Світлана Іванівна

к. п.н., доцент

Миколаївський національний

аграрний університет

м. Миколаїв, Україна

Abstract. The article describes one of the key mainstreams in the formation of foreign language communicative competence in professional training of future specialists in public administration and gives practical recommendations about the development of the competence mentioned above.

Key words: foreign language communicative competence, masters of public management and administrations, applicants of higher education.

With ever-increasing levels of international trade and business, tourism, immigration, and cross-cultural experiences, chances that master of public management and administration will find himself face-to-face with someone who doesn't speak English are tiny. Of course, they are not limited to having just one specific motivation to develop foreign language communicative competence— most future specialists in public administration do it for a multitude of reasons. Modern applicants of higher education don't scare words like polyglot and multilingual, so they take their work, and life to a new level.

The key to obtain foreign language communicative competence is to combine the implicit skill with the explicit acquisition of knowledge. In order to learn words

quickly and effectively in foreign language they should know the main principles to learn professional vocabulary.

We often hear the word “mainstream”. Mainstream means the ideas, attitudes, or activities that are shared by most people and regarded as normal or conventional. Today everyone wants to know English, because it is mainstream. Let’s analyze some principles for effective development of foreign language communicative competence.

Let’s make our own mainstream “SPEAK” for masters of public management and administration. It is an abbreviation with deep and secret meaning.

S – SELECT. When masters of public management and administration faced with new words, it’s important to learn how to select the vocabulary that is most interesting and applicable to their future work. The ability to filter language is one of the most valuable skills that language learners possess. Applicants of higher education start from the most useful words in a language, and then expand outwards from there according to their professional needs and interests.

Typically, the most frequent 3000 words make up 90% of the language that a native speaker uses on any day. Native speakers know thousands of words, but the majority of these words were learned through exposure. Native speakers concern themselves with the words that are either interesting or necessary to daily communication or professional needs [1]. Other words come later as one’s interests become more nuanced and specialized.

So, the first step for masters of public management and administration is to focus on the vocabulary that they need, and make sure that it’s *useful for their work*. This vocabulary makes up the core of basic fluency and it is related to everyday professional life and conversations.

P-PRACTICE. The key principle of forming the foreign language communicative competence is to use what applicants of higher education learn while engaging in meaningful communication. Future specialists in public administration make an effort to use the material they have learned with a living person. If new information is reviewed at precise time intervals, it will become less and less easy to forget. They regularly and consistently review old information. It’s best to work with

other people when you practice business English writing and speaking skills. Writing and speaking are known as “productive” skills because a person is producing a language. The “receptive” English skills—listening and reading—can be self-studied easily [1;2].

E-ENJOY EXPRESSIONS. Masters of public management and administration

enjoy the studying process. It is impossible to improve competences without enjoying them. Applicants of higher education have a certain amount of words in their active vocabulary, then they can learn expressions and extend their vocabulary. Relate New word-expressions are always connected with what they already know.

A-ANALYZE. Self-assessment is a powerful instrument in forming foreign language communicative competence. Masters of public management and administration write down plan, create their own way to achieve goals and are strict with themselves. We teach them to set requirements and analyze their experience. We often try new methods and gain better results. Our main aim is to investigate the progress in studying.

K- KEEP IN MIND. Every time applicants learn a new, useful word or phrase, they store the information on a phone or a notebook. This way masters of public administration and management can review recorded information whenever they have a free moment. They can also make flashcards to keep new words in memory [1].

We can conclude, that the “secret code” - “SPEAK” can be obtained by the vast majority of applicants of higher education in specialty “Public management and administration”. Masters of public management and administration know it and are ready to implement it in their real life.

REFERENCES:

1. How To Learn Words Quickly And Effectively In Any Language. Access mode: <https://www.babbel.com/en/magazine/ways-how-to-learn-words-quickly-in-any-language>.
2. Paola Pascual. The 7 Ultimate Tips You Need To Expand Your English Vocabulary. Access mode: <https://blog.talaera.com/tips-to-learn-vocabulary>.

Атаи Руслан Касемович

Студент

Харьковский национальный университет радиоэлектроники

г. Харьков, Украина

Аннотация: В данной статье анализируются разные подходы к реализации искусственного интеллекта в видеоиграх. Рассматриваются возможности использования машинного обучения и нейросетей в разрабатываемом игровом продукте и влияния подобных технологий на игровой опыт. Анализируются перспективы использования нейросетей и машинного обучения в сфере игровой индустрии в ближайшем будущем.

Ключевые слова: игровая индустрия, компьютерная игра, область интерактивных развлечений, нейросети, машинное обучение, искусственный интеллект

Искусственный интеллект (ИИ) - это неотъемлемая часть почти любой видеоигры. ИИ в подобных продуктах может быть представлен в разных формах: начиная от простых ботов, которые противостоят игрокам и заканчивая абстрактными машинами, что могут выполнять ту или иную задачу.

Современные технологии позволяют реализовать нейросеть которая способна самостоятельно обучиться основам игровых механик и составлять конкуренцию даже самым продвинутым игрокам. Ярким примером данного явления есть бот AlphaStar от компании Deep Mind [1]. Нейросеть обучалась стратегиям игры “Starcraft II” и соревновалась с другими нейросетями которых обучали другим выигрышным стратегиям. В результате AlphaStar научилась играть достаточно хорошо, чтобы выиграть игру с одним из сильнейших игроков на мировой арене.

Тем не менее подобную концепцию не спешат внедрять в видеоигры в качестве ботов. Причиной этому является то, что далеко не все однозначно поддерживают концепцию с виду перспективного и экспериментального вида разработки. Так, многие крупные компании до сих пор не используют нейросети в качестве основы для внутриигрового ИИ.

Разобравшись в аспектах игровой индустрии можно вывести следующий тезис [2]: цель любой игры - удержать игрока как можно дольше, развлечь его и принести определённый спектр эмоций, который игрок ожидает увидеть. В качестве примера можно взять несколько игр разного жанра и разобрать, что игрок ожидает получить от покупаемого продукта.

Играя в игру комедийного жанра игрок ожидает получить позитивные эмоции. Для примера возьмем игру с одноимённым названием "Untitled goose game" - симулятор пакостного гуся. Игрок ожидает получить позитивные эмоции от наблюдения поведения подконтрольного ему гуся и реакции мира на его действия. Иными словами игра создаёт веселые, порой абсурдные для игрока моменты, что не могут не вызвать положительных эмоций.

В играх жанра шутер игрок ожидает получить эмоцию напряжения, которая заставит его действовать быстро и решительно, чтобы прийти к победе. Игра "World war Z" является ярким представителем подобного жанра. Большое количество врагов не позволяют игроку задуматься над своими действиями. Всё о чём заботится игрок сводится к тому, чтобы быть всё время наготове противостоять большим волнам обычных и особых зомби, которые могут появиться в любую минуту. А во время непосредственной схватки игрок вынужден контролировать ситуацию и принимать быстрые решения для того чтобы одержать победу.

В хоррор играх игрок ожидает испытать страх который вынудит игрока действовать осторожно и продвигаться по уровню обращая внимание на незаметные детали. Будь то открытая вентиляция, страшные декорации, силуэты в тени или просто загадочная записка на дереве.

Из вышесказанного можно сделать вывод, что игроки покупают игры для того, чтобы испытать определённый, ожидаемый спектр эмоций. Также не стоит забывать о том что игроков необходимо заинтересовывать и удерживать в игре. Таким образом игрок получит больше эмоций от игры и будет более лояльным к продуктам компании, что повышает шанс на покупку другой игры от той же компании.

В каждом продукте есть определённый способ удержания игрока. То, что поддерживает интерес к продукту. Это могут быть определённые игровые механики, сюжет, а также привлекательные графические элементы.

Во многих случаях для удержания игроков необходим вызов, который они смогут преодолеть. Этот вызов может быть представлен в виде сложного босса, необходимого количества условных единиц которые игроку необходимо набрать либо классический таймер, что будет подгонять игрока быстрее выполнять то или иное действие. За каждым вызовом всегда стоит награда. В серии игр “Monster Hunter” после убийства сложного противника игрок получает награду в виде предметов, что помогут в схватках с более сложными противниками. В серии “Dark souls” наградой выступает сама победа над противником, и открытие новой контрольной точки, что предвещает ещё более интересную и сложную схватку с новым противником.

В видеоиграх зачастую используют градации сложностей разделяя их по уровням. Сделано это для того, чтобы каждый игрок мог выбрать подходящий для себя уровень вызова. Путём проб и ошибок выбрать самый оптимальный вариант прохождения. И чем сложнее вызов игрок готов принять, тем больше удовольствия он получит от преодоления этого вызова.

ИИ в видеоиграх можно классифицировать по двум направлениям [3]: иллюзия ИИ и настоящий ИИ (который способен обучаться и развиваться).

Настоящий ИИ не требует тщательной проработки каждой игровой ситуации. Достаточно задать начальные значения параметров и дать ИИ время чтобы разобраться и выработать свою собственную тактику для победы. Подобное решение может сэкономить достаточно большое количество средств,

которое можно выделить на другие важные элементы игры. Несмотря на это разработчики зачастую отказываются от подобного подхода. На первый взгляд такое решение кажется нелогичным, но на самом деле этому есть довольно простое объяснение, разработка настоящего ИИ требует больших затрат ресурсов.

Иллюзия умных врагов - это самый распространённый вариант ИИ в играх. Подобный ИИ применяется практически во всех жанрах игр. Начиная от простых платформеров и заканчивая играми AAA класса. Ранее подобный подход применялся на достаточно примитивном уровне. Боты могли передвигаться по определённой траектории и наносить урон игроку при его приближении. В современных реалиях, технологии проработки ИИ стали гораздо комплекснее и сложнее. В качестве примера хорошей реализации ИИ можно взять последние игры серии “Tom Clancy's Splinter Cell”. Неигровые персонажи имеют множество проработанных моделей поведения. Боты умеют прятаться, стрелять из укрытий, отвлекать игроков, заходить с фланга, сидеть в засадах предположительного отступления игрока, запоминать была ли разбита лампочка в коридоре и открывал ли кто-то двери в комнату, мимо которой проходил бот. В игре “Uncharted 4” боты умеют кооперироваться с другими ботами, окружать игрока и выманивать его из укрытия при помощи обстрелов с фланга и подбрасыванием взрывчатки. Игра, по канонам игр подобного жанра, не даёт игроку времени на раздумья. Но даже при использовании настолько детализированного и комплексного подхода к разработке ИИ игроки зачастую без проблем проходят игру и получают ожидаемый спектр эмоций. Это происходит потому что боты дают игроку шанс отыгаться. Игры устроены так, что ИИ умело поддаётся игроку стараясь не выдать этот небольшой секрет. Если бы все боты одновременно атаковали игрока, либо раскидывали повсеместно гранаты, игрока бы ждал быстрый и неминуемый проигрыш. Что несомненно заставило бы его почувствовать себя обманутым. Подобный опыт может оттолкнуть игрока от игры, что не пойдёт на пользу издателю и разработчикам .

Во многих студиях были разработаны определённые алгоритмы поведения которые позволяли игрокам отыгрываться даже в самых трудных схватках. Сергей Праздничов, геймдизайнер и преподаватель курсов в школе XYZ, рассказал в своей статье [4] о некоторых алгоритмах ИИ при планировке групповых боёв. Для примера рассмотрим представленную геймдизайнером слотовую систему.

Система подразумевает наличие слотов в определённых позициях вокруг игрока, которые может занять неигровой враждебный к игроку персонаж. Боты не способны видеть друг друга но они способны видеть наличие свободных слотов на персонаже. В случае если свободный слот присутствует - подконтрольный ИИ персонаж может его занять. В обратном случае персонаж будет ожидать освобождение слота. Для организации атак на персонаже крепится специальная булева переменная которая запрещает ботам атаковать игрока. И когда один бот собирается совершить атаку, он проверяет наличие данной метки на игроке. В случае если метка не помечена - бот отмечает запрет на атаку и начинает атаковать. Спустя какое-то время метка сбрасывается, открывая возможность атаки следующему боту. Такая система позволяет быстро регулировать уровни сложности, устанавливая соответствующие значения на таймер отключения метки и количества слотов вокруг персонажа. Подобная система прослеживается во многих играх. Для примера можно привести серии “The Witcher” и “Assassins Creed”, где подобная технология прослеживается довольно явно.

Также следует помнить, что игроки не любят чувствовать себя обманутыми. От чего разработчикам приходится прибегать к откровенным уступкам по отношению к игроку. К примеру в большинстве игр игроки редко встретят удары со спины, не смотря на довольно комплексные подходы к реализации искусственного интеллекта. Атаки происходящие из области, что находятся вне поля зрения игрока негативно сказывается на восприятии игры. И заставляет игрока чувствовать себя обманутым. От чего появился один из принципов геймдизайна: враги должны всегда быть на виду. Для примера

можно взять игру “Tom Clancy's Splinter Cell: Blacklist”. Денис Дудушкин раскрыл в своей статье инсайдерскую информацию с плейтестов игры[5]: “Во время плейтестов разработчики столкнулись с проблемой: такая система расчёта кажется справедливой, однако игроки регулярно жаловались на то, что их слишком часто замечали противники за стенами. В самой системе ошибок не было, просто люди, которые тестировали продукт, не очень тщательно анализировали окружающее пространство. Разработчики решили изменить распространение звука, ведь честность с точки зрения игрока важнее абсолютной справедливости системы. Решение вновь оказалось несложным: у противников, которые находятся не в поле зрения героя, чувствительность к звуку снизили в два раза”.

Настоящий искусственный интеллект действует по аналогии с живыми людьми. ИИ ищет победные тактики для того, чтобы выиграть и получить свою награду. Соответственно рано или поздно ИИ превзойдет даже самых сильных игроков на виртуальной арене.

Возьмём к примеру видеоигру, где сражаются две команды игроков. Предположим, что игроки могут возрождаться на стартовой точке по истечению таймера после своей смерти. Несложно догадаться, что рано или поздно ИИ поймёт принцип работы такой механики и будет ожидать на точке возрождения игроков чтобы мгновенно их уничтожать сразу после появления на карте. Целевая аудитория, они же игроки, вероятней всего не будут гореть желанием играть в подобных условиях.

Тем не менее это не значит, что настоящий ИИ бесполезен в сфере разработки видеоигр. Данный пример с врагами является лишь частным случаем. В реальности ИИ способен значительно ускорить и удешевить разработку игр.

Современные игры с большими открытыми пространствами требуют много ресурсов на создание мира. Проработка объектов, расстановка предметов на уровне, ландшафтный дизайн, освещение и многие другие вещи необходимые для получения нужного эффекта требуют больших усилий,

времени и финансовых средств. Исследователи из миланского университета разработали систему, которая способна конструировать новые уровни для игры Doom, следуя традициям олдскульного геймдизайна [6]. ИИ корректно расставлял объекты на сцене, менял текстуры там, где это было необходимо, создавал целостные уровни, которые давали ожидаемый опыт пользователя.

Андрей Максимов, автор Promethean AI, поделился в интервью информацией о своей разработке, в которой ИИ способен генерировать окружение и объекты [7]. Promethean AI - это набор инструментов который понимает семантику 3D-объектов, распознаёт голосовые команды и визуализирует то, что ей говорит художник. Иными словами используя данную технологию, достаточно будет рассказать про объект визуализации, а система генерирует помещение, предметы в нём и расставит их сама.

Искусственный интеллект также используют для автоматической проработки анимаций. Это продемонстрировали компании Nvidia и Remedy которые использовали нейросети для автоматической генерации лицевой анимации[8]. В нейросеть загрузили определённое количество референсных видео, а та в свою очередь смогла достаточно реалистично воспроизвести анимацию согласно аудиодорожке.

Также подобной деятельностью занимались исследователи из Эдинбургского университета и Method Studios. Ими была создана система на базе машинного обучения, в которую загружаются motion-capture записи, содержащие различные виды движения[9]. После того, как алгоритм получает от пользователя команду «двигайся туда», он, принимая во внимания ландшафт и объекты на сцене, выводит анимацию, которая лучше всего подойдет к данной ситуации. Иными словами система подстраивает анимацию персонажа под внешние условия среды, делая анимации более живыми.

Нейросети также могут улучшить качество изображения, подбирая необходимую цветокоррекцию, освещение и положения камер в необходимые моменты [10]. Подобный подход будет востребован в играх типа “Watch Dogs: legion” где каждый игровой персонаж является процедурно сгенерированным.

У каждого свой рост, цвет кожи и прочие параметры. Для каждого персонажа необходимо подстраивать определённую ширину кадра, освещение и выдержку. Подобная нейросеть найдёт своё применение и в кинематографических сценах, для настройки цвета и необходимого освещения для игровых сцен.

Также ИИ может найти своё применение в генерации рутины неигровых персонажей в открытых мирах. До сегодняшнего дня такие крупные компании как Rockstar Games, Ubisoft, CD project Red прописывают вручную огромные ветви моделей поведения неигровых персонажей. В то время как искусственный интеллект может получить большое количество референсов на рутинную жизнь необходимой эпохи и самостоятельно проработать поведение неигровых персонажей.

Подводя итог всего вышесказанного можно сказать, что искусственный интеллект может вскоре перевернуть разработку видеоигр. И значительно облегчить рутинные задачи дизайнерам уровней и программистам. Стремительное развитие технологий показывает, что ИИ является достаточно перспективной веткой развития в игровой индустрии.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. “AlphaStar: Mastering the Real-Time Strategy Game StarCraft II” : веб-сайт. URL: <https://deepmind.com/blog/article/alphastar-mastering-real-time-strategy-game-starcraft-ii>
2. “MOTIVATE PLAYER FOR BETTER ENGAGEMENT AND RETENTION” : веб-сайт. URL: <https://thinkgamedesign.com/player-retention-engagement/>
3. “Создание искусственного интеллекта для игр — от проектирования до оптимизации” : веб-сайт. URL: <https://habr.com/ru/company/intel/blog/265679/>

4. “Как работает искусственный интеллект врагов при групповом бое” : веб-сайт. URL: <https://dtf.ru/gamedev/163092-kak-rabotaet-iskusstvennyy-intellekt-vragov-pri-grupповom-boe>
5. “Как устроен ИИ в стелс-играх — на примере Splinter Cell: Blacklist” : веб-сайт. URL: <https://dtf.ru/gamedev/192033-kak-ustroen-ii-v-stels-igrah-na-primere-splinter-cell-blacklist>
6. “Нейросеть конструирующая уровни для игры Doom” : веб-сайт. URL: <https://www.politesi.polimi.it/handle/10589/140209>
7. “Прометей, создай постапокалипсис”. Белорус из рейтинга Forbes научил AI рисовать 3D-миры в играх по команде. Среди инвесторов Сергей Гончар : веб-сайт. URL: <https://dev.by/news/promethean-ai>
8. “Nvidia и Remedy использовали нейросети для создания лицевой анимации” : веб-сайт. URL: <https://dtf.ru/gamedev/8863-nvidia-i-remedy-ispolzovali-neyroseti-dlya-sozdaniya-licevoy-animacii>
9. “Исследователи из Эдинбургского университета создали нейронную сеть для улучшения анимации движения персонажей” : веб-сайт. URL: <https://tproger.ru/news/neural-network-smooth-animation/>
10. “Сами себе режиссёры” : веб-сайт. URL: <http://2035.media/2018/04/28/videoediting/>

ОЦЕНКА РИСКА В ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТАХ

Ахмедова Тарана Муталлим кызы

к.э.н., доцент

Сумгаитский Государственный Университет

г.Сумгаит, Азербайджанская Республика

Аннотация Неуверенность в успешном завершении хозяйственной деятельности в рыночных отношениях сделала риски неизбежными. Поэтому основная цель проведенного исследования состоит из изучения управления рисками и их устранения.

В статье также проводится ранжирование рисков на основе данных организации с учетом возможных неопределенностей при реализации проектов.

Ключевые слова: неопределенность, риск, бизнес, модель, предприятия, добыча нефти, проект.

Нефтяная отрасль также характеризуется рядом особенностей, которые следует принимать во внимание как отечественными, так и иностранными инвестициями в отрасли и непосредственно в производственной деятельностью. Так как, промышленность нефтегазовой добычи связана с рисками, является капиталоемкой, прибыльной, имеет международный характер, всегда участвует в политической деятельности и связана с рисками, связанными со страной производства.

Риск - это любое возможное событие или действие. Если это произойдет, это может отрицательно повлиять на достижение целей компании или помешать осуществлению стратегии организации. Риск характеризуется вероятностью возникновения и масштабом затрат. Проектный риск - это риск, возникающий в результате реализации крупных инвестиционных проектов и

проектов по управлению совместными предприятиями. Проектные риски существуют только в течение жизни проекта.

Методология управления рисками объединяет стратегии управления рисками, инструменты и методы управления рисками. Стратегия управления рисками характеризуется: предотвращением рисков, управлением и предотвращением рисков, принятием рисков, передачей рисков. Предотвращение риска подразумевает воздержание от совершения определенных действий, которые характеризуются высоким риском, и принятия решений. Предотвращение риска - это метод передачи исключительных убытков, который используется только тогда, когда стоимость подверженности риску чрезмерна или невозможна, и когда передача риска третьей стороне невозможна или неэффективна. Следует отметить, что риски тесно связаны с бизнес-процессами, и полный отказ от рисков может привести к невозможности реализации бизнес-процессов. Таким образом, эта стратегия имеет исключительный характер и в основном используется для управления конкретными рисками без значительных бизнес-рисков [1]. Регулирование и предотвращение рисков предусматривает активное вмешательство субъекта. Меры направлены на исследование вероятности возникновения события риска в превентивной форме. Согласно этой стратегии, мероприятия могут быть как активными (разработка и внедрение), так и пассивными (самострахование, создание резервных фондов для предотвращения рисков). Урегулирование рисками и их предотвращение является главным приоритетом предприятия в области управления рисками. Принятие риска применяется, когда предполагается, что риск находится на уровне риска, приемлемом для предприятия, когда риск невозможен или экономически неэффективен. Эта стратегия часто сочетается с пассивными мерами по управлению рисками и стратегиями предотвращения (например, создание фондов, самострахование).

Перенос риска используется в тех случаях, когда влияние организации невозможно или экономически оправдано, и риск превышает допустимый уровень для организации. Перенос риска осуществляется через страхование,

существующие финансовые инструменты, хеджирование или договорные условия [2, с. 17]. Ниже приведена общая модель управления рисками (Рис. 1).

Рис 1. Общая модель управления рисками

В предыдущем разделе диссертации была рассмотрена экономическая оценка проекта модернизации DDC путем бурения четырех действующих скважин. В этом разделе рассматриваются риски, которые могут возникнуть в результате реализации проекта. Стационарные морские платформы относятся к сложным технологическим системам, включая сложные пожары, которые могут быть опасны для пожара, взрыва и загрязнения. Таким образом, успешные

решения по проектированию морских платформ возможны в условиях морских биоресурсов, а также технологической и экологической безопасности. Морская добыча нефти связана с рисками возникновения аварийных происшествий. Крупные природные и техногенные катастрофы в мировой нефтегазовой отрасли в последние годы нуждаются в дальнейшем углублении исследований в области теории безопасности, а также в расширении применения промышленной и экологической безопасности. Предоставленная модель также должен включать конкретные элементы для снижения риска, связанного с организационными и экономическими механизмами реализации проекта. Конкретные механизмы стабилизации также могут быть включены в проекты для обеспечения защиты интересов сторон. Эти механизмы предусматривают снижение уровня риска, с одной стороны, и распределение риска между участниками рисков - с другой. В первом случае это связано с созданием производственных ресурсов за счет дополнительных затрат, совершенствования технологий, снижения производственных аварий и стимулирования улучшения качества продукции. Во втором случае это делается путем индексации цен, применения гарантий, различных форм страхования, обеспечения имущества и системы взаимных санкций. Как правило, принятие механизмов стабилизации проекта потребует от участников дополнительных затрат. Сумма этих затрат зависит от ожидаемого уровня риска. Эти затраты следует учитывать при определении уровня эффективности проекта [3, с. 7].

При оценке эффективности проекта следует использовать всю имеющуюся информацию о реализации проекта, чтобы учесть факторы неопределенности и риска. Используются следующие три метода:

1. Проверка устойчивости проекта.
2. Уточнение параметров проекта и экономических нормативов.
3. Формальное описание неопределенности.

Рассмотрим указанных методов:

Метод проверки устойчивости проекта должен быть разработан для любого из участников сценария проекта в наиболее «опасных» условиях. Для

каждого сценария необходимо проанализировать эффективность деятельности организационно-экономических механизмов реализации проекта, а также показатели эффективности в соответствующих условиях. Проект можно считать устойчивым и эффективным, если предполагаются интересы всех участников и потенциальные недостатки решаются путем предоставления ресурсов или страхования. Уточнение параметров проекта и экономических норм, используемых в расчетах, замена показателей проекта ожидаемыми показателями позволит учесть возможные неопределенности реализации проекта.

С этой целью выполняется следующее [4, с. 151]:

- время строительства должно быть увеличено в зависимости от суммы возможных затрат;
- необходимо учитывать ошибки проектных организаций, изменения проектных решений при строительстве и увеличение стоимости строительства из-за непредвиденных затрат;
- необходимо учитывать задержки в оплате, нарушение поставок сырья и материалов, отказ оборудования, несоблюдение производственной технологии со стороны работников, штрафы и пени и другие санкции за нарушение договорных обязательств;
- стоимость проекта должна включать ожидаемые потери по какому та виду риска, если участникам проекта не предоставлено определенное страхование рисков по проекту.

Оценка инвестиционных проектов с использованием формального определения неопределенности осуществляется в 3 этапа:

- все возможные условия для реализации проекта (либо в форме соответствующих сценариев, либо в форме системы ограничений основных технических, экономических и других параметров проекта), а также затраты (включая страховые и резервные санкции и затраты), необходимые для этих условий, результатов и эффективности описание показателей;

- преобразование исходной информации о факторах неопределенности в возможные условия реализации проекта;

- определение показателей эффективности проекта с учетом возможных неопределенностей в реализации проекта.

Оценка риска для двумерной метрики представлена в следующий 2-ух таблицах.

Таблица 1.

Шкала вероятности

Баллы	Для средне взвешанных оценок (%)	Вероятность реализации (в период рамках оценивания)	Интерпретация результатов
1	5	Очень ниже	Событие не произойдет, это почти наверняка
2	20	Ниже	Мало того, что событие не произойдет как ожидается, произойдет
3	40	Среднее	Вероятность того, что событие произойдет 50%
4	60	Высокое	Не только событие произойдет вряд ли произойдет
5	> 80	Очень высокое	Событие должно произойти это почти наверняка

Составлено на основе нормативных документов SOCAR

Таблица 2.

Шкала влияния

Баллы	Финансовое влияния	Рейтинг влияния	Описание
1	< 0,1 mln.\$	Очень ниже	События, влияющие на показатели деятельности бизнес-единиц компании в рамках бюджета бизнес-единиц. Эти события не оказывают сильного влияния на стоимость бизнеса.
2	0,1 – 1 mln.\$	Ниже	
3	1 – 10 mln.\$	Среднее	События, которые оказывают существенное влияние на результаты деятельности компании, ее стратегические цели и ее ценность
4	10 – 25 mln.\$	Высокое	
5	20 – 45 mln.\$	Очень высокое	
6	> 45 mln.\$	Значение	

Составлено на основе нормативных документов SOCAR

Эти таблицы считались нормативной базой SOCAR, и они использовались при составлении других отчетов о рисках.

Ранжирование рисков состоит из двумерной процедуры настройки метрики и основано на унифицированном порядке списков рисков. Основным механизмом ранжирования рисков является обычная система оценок. Процедура ранжирования риска начинается с окончательной оценки риска: вероятность и результат суммируются на основе каждой оценки риска, и получается окончательная оценка (или чувствительность) риска. Умножение критериев означает, что каждая цена примерно одинакова на момент ранжирования. Например, риск X был оценен по следующим критериям: вероятность 2 балла, влияние 3 балла. Тогда конечное значение (или чувствительность) риска X равно $X = 2 \times 3 = 6$ [5, с. 34].

Дополнительная взвешенная по показателю средняя финансовая цена используется для оценки ожидаемых убытков. Этот показатель рассчитывается путем умножения вероятности возникновения события риска (соответствующие оценки вероятности используются в отчете) и финансовых затрат на риск (используется денежное выражение максимальной финансовой стоимости риска).

Например, средневзвешенное значение по шкале вероятности варьируется от 0,05 до 0,8 балла. Предположим, что риск X оценивается по следующим критериям: вероятность 1 балл (что соответствует 0,05 среднего веса).

Воздействие оценивается в 30 000 долларов. Тогда средневзвешенный риск составляет $X = 0,05 \times 30 = 1,5$ тыс. \$. Согласно окончательным оценкам, все риски ранжируются от низкого (незначительного) до высокого (критического) риска. Это ранжирование проводится в соответствии нижеследующей таблицей 3.

Таблица 3.**Ранжирование рисков**

Среднее взвешенная цена баллов	Уровень рисков	Определение уровня принятия риска
01 – 04	Низкий (незначительный)	Управление рисками осуществляется в соответствии с обычными процедурами, требуется периодическое внимание, проводится ежегодная переоценка.
05 – 13	Средний риск	Управление рисками осуществляется комитетом по рискам. Реальные меры принимаются для их устранения.
14 – 30	Высокий (критический) риск	Неприемлемый, серьезный риск; Деятельность компании не продолжается до тех пор, пока уровень риска не уменьшится, и не будет принято соответствующее руководство для немедленного устранения (уменьшения) риска с использованием высшего руководства, подробного плана действий.

Составлено на основе нормативных документов SOCAR

В управлении и осуществлении проектах необходима рассмотрение оценки риска элементов в инвестиционном проекте по строительству глубоководного русла для бурения четырех действующих скважин. Проведенные исследование и полученные результаты ранжирования дают основы говорит о том что, оценка риска может также применяться в других сферах хозяйствования.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Указ Президента Азербайджанской Республики «О создании Государственной Инвестиционной Компании», Баку 2006
2. Совокупность нормативных документов по управлению рисками в SOCAR, Баку, 2018 с. 42
3. Аллахвердиев З.Г. Роль зарубежной инвестиции в формировании Азербайджанской экономики // Финансы и учет, Баку 2007 № 7 с. 124
4. Эддаус М., Стэнефилд Р. Методы принятия решения. М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997, 410 с.
5. Калбиев Я.А. Проблемы урегулирования национальной экономики и фискальной политики Баку «Елм» 2005, с.468.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Безсмертна Наталія Вікторівна

викладач

Дніпропетровський Державний Університет

Внутрішніх Справ

м. Дніпро, Україна

Анотація: Оскільки вся інформація, яку ми отримуємо у суспільстві дуже швидко застаріває, то метою даної статті було дослідження шляхів подолання цього негативного явища. У роботі дано рекомендації щодо формування актуальних умінь та навичок, що зроблять здобувачів конкурентоспроможними на ринку праці.

Ключові слова: методичні рекомендації, навички, компетенції, наскрізні лінії.

Метою методичних рекомендацій з вивчення англійської мови для юридичних спеціальностей була поставлена розробка рекомендацій, що відповідають сьогоденню, та допоможуть сформувати не тільки різнобічно розвинену особистість, але й особистість здатну адаптуватися та розвиватися у майбутньому за будь-яких умов.

Методичні рекомендації до будь-яких предметів включають в себе рекомендації щодо формування компетентностей, необхідних для виховання відповідального, шанобливого ставлення до навколишнього природного середовища, родини, суспільства, національних та культурних цінностей, розвитку вміння самореалізації, соціалізації та громадянської активності.

Важливим є також оволодіння не тільки мовленнєвими компетентностями, але й будь-якими компетентностями, що допоможуть в особистісному зростанні. Ми можемо врахувати широкий спектр

компетентностей, тому що не можливо дізнатися наперед, які компетенції знадобляться у майбутньому. Можна додати, що кожна компетенція наскрізними лініями проходить через професійний шлях та інші компетенції.

Серед таких компетенцій можна відмітити наступні:

1. вільне володіння державною мовою,
2. здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами,
3. математична компетентність,
4. компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій,
5. інноваційність,
6. екологічна компетентність,
7. інформаційно-комунікаційна компетентність,
8. навчання впродовж життя,
9. громадянські та соціальні компетентності,
10. культурна компетентність,
11. підприємливість і фінансова грамотність. [1]

Під час занять англійської мови, звичайно, потрібно найбільшу увагу приділяти профільному спрямуванню. Мовленнєва компетенція включає в себе розвиток навичок писемного та усного мовлення, навичок аудіювання та читання. Під час здачі міжнародних іспитів фонові знання надає весь спектр компетентностей, а не тільки знання іноземної мови.

Сьогодні ми можемо сказати, що вільне володіння українською мовою є одною з найважливіших компетенцій. Ми можемо пов'язати її з патріотизмом, з шанобливим відношенням до рідної держави та народу. Адже ніхто не буде дбати про добробут українців, крім самих українців. Для вивчення англійської мови знання української мають велике значення, оскільки під час вивчення англійської використовуються фонові знання з української, а саме: граматичні структури, частини мови, лексика.

Здатність спілкування рідною мовою дає нам вже сформовані комунікативні навички для оволодіння іноземними мовами. Такі, як навички

усного та писемного мовлення, особливості основних стилів і жанрів мовлення, основні функції мови, застосування лексичного та граматичного мовних ресурсів.

Також компетентність з англійської мови пов'язана з такими сферами, як підприємливість та фінансова грамотність, математична компетентність. Ці компетентності розвивають здатність розвивати і застосовувати математичні знання та методи для розв'язання широкого спектра проблем у повсякденному житті.

Під час вивчення англійської мови, особливо під час вивчення теми «У магазині», ми використовуємо лексику пов'язану з математичною сферою: розрахунки вимагають математичних дій. Формування такої компетентності, як підприємливість допомагає студентам розвиватися інтелектуально, професійно, облаштовувати свою кар'єру, розвиває уміння розв'язувати проблеми, готовність брати відповідальність за прийняті рішення; здатність працювати в команді.

Підприємливість включає в себе планування і реалізації проектів, які мають культурну, суспільну або фінансову цінність. Вище наведені цілі також включають в себе вивчення англійської мови.

Інноваційність допомагає здобувачу вищої освіти пристосовуватись до реалій, приймати нові ідеї, долати труднощі. Постановка нових цілей, самомотивація та самовпевненість, які є результатом інноваційності, допомагають досягти успіхів у вивченні англійської мови.

Екологічна компетентність надає фонові знання для здачі екзаменів англійською мовою.

Інформаційно-комунікаційна компетентність передбачає впевнене, критичне і відповідальне використання цифрових технологій для спілкування та навчання, допомагає набутти навичок для освоєння англійської мови.

Навчання впродовж життя передбачає здатність розвиватися у сфері англійської мови, поглиблювати свої знання.

Громадянські та соціальні компетентності, що пов'язані з ідеями демократії, справедливості, прав людини, рівності, відносяться до сфери лінгвокраїнознавства англомовних країн.

Культурна компетентність передбачає наявність стійкого інтересу до опанування культурних і мистецьких здобутків країни, мову якої вивчаємо, шанобливого ставлення до культурних традицій англомовної спільноти.

Основою формування компетентностей є мотивація, яка спирається на особистісні якості, соціальний, культурний і навчальний досвід здобувачів вищої освіти, їх потреби та інтереси, які мотивують до навчання іноземної мови, особливо слухачів юридичних спеціальностей. Мотивація як процес зміни станів і відносин особистості ґрунтується на мотивах, під якими розуміються конкретні спонукання, причини, що змушують особистість діяти, робити вчинки. Мотиви можна визначити і як відношення слухача до предмету його діяльності, спрямованість на цю діяльність.

Мотиви навчання іноді поділяють на зовнішні і внутрішні. Перші, виходять від педагогів, батьків, суспільства в цілому і набувають форму підказок, натяків, вимог, вказівок. Вони, як правило, діють, але їх дія нерідко зустрічає внутрішній опір особистості, а тому не може бути названо гуманним. Необхідно, щоб сам учень захотів щось зробити і зробив це. Істинний джерело мотивації людини знаходиться в ньому самому. Ось чому вирішальне значення надається не зовнішньому тискові, а внутрішнім спонукальним силам.

Наскрізними в усіх ключових компетентностях є такі вміння:

1. Читання та розуміння прочитаного;
2. Розуміння своїх почуттів та емпатія;
3. Розуміння змісту закладеного автором;
4. Критичне мислення, вміння аналізувати;
5. Вміння обґрунтовувати свої думки та припущення;
6. Висловлення власної думки, в усній та писемній формі;
7. Творче мислення;
8. Виявлення власної ініціативи;

9. Оцінювання життєвих обставин, розв'язування проблем;

10. Співпраця та розуміння інших.

Можна зробити висновок, що всі знання, які ми отримуємо швидко втрачають свою актуальність, тільки уміння удосконалюватися та постійно навчатися допомагають адаптуватися до сьогодення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт базової середньої освіти: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17https://mon.gov.ua/ua/news/uryad-zatverdiv-derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti-reforma-nova-ukrayinska-shkola-prodovzhitsya-u-5-9-klasah>

УДК 81'23(075.8).

МОВЛЕННЄВА ДІЯ І МОВНЕ МАНІПУЛЮВАННЯ В АНГЛІЙСЬКОМОВНІЙ РЕКЛАМІ

Бізякіна Олена Анатоліївна

студентка II курсу магістратури

факультет іноземних мов

Державний заклад «Південноукраїнський

національний педагогічний університет

імені К. Д. Ушинського»

Науковий керівник

Зайцева Катерина Іванівна

канд. пед. н., доцент кафедри германської філології

та методики викладання іноземних мов

Державний заклад «Південноукраїнський

національний педагогічний університет

імені К. Д. Ушинського»

Дана робота присвячена Дана робота присвячена дослідженню мовленнєвої дії і мовленнєвого маніпулювання в англomовній рекламі. Було розкрито поняття «мовленнєвої маніпуляції». Був відокремлений ряд базових ознак, які зустрічаються в науковому дискурсі та співвідносні дискурсу рекламному. Було виділено мовні прийоми, які використовуються в мовному впливі.

Ключові слова: мовленнєва дія, мовленнєве маніпулювання, англomовна реклама, рекламний дискурс, мовний вплив.

У сучасному суспільстві реклама є не лише способом промоції товару чи послуг, а й психо-емоційним зрізом суспільного настрою та його базових характеристик та ознак.

У своїй структурі рекламний текст апелює до емоцій людини, її звичок та стереотипів, а також використання шаблонів та кліше. Саме до емоційної складової людського «Я» звертаються копірайтери при створення рекламних текстів, таким чином, маніпулюючи своєю аудиторією.

Від латині «manipulare» означає, як впливати, так і надавати допомогу. Маніпуляція, як явище, функціонує у психології, політології, соціології та соціальних комунікаціях. У кембриджському словнику ми знаходимо декілька дефініцій, проте якнайкраще трактує цей термін наступна: «manipulation is controlling someone or something to your own advantage, often unfairly or dishonestly». [7]

Вчені наводять наступну дефініцію лінгвістичного (мовленнєвого) маніпулювання – «це використання особливостей мови і правил її вживання з метою прихованого впливу на адресата в потрібному для виконавця напрямі».

У ключі функціонування мовної дії контекст рекламного дискурсу досліджували вітчизняні науковиці О. Малинівська, [5] Л. Островська, [4] І. Городецька [3]. У міжнародній науковій спільноті інтерес до реклами у розрізі лінгвістичної парадигми висвітлювали вчені: Т. Тріснотаті, Є. А. ван Реймерсдал, С. Ч.Бурман, М. Буйззен, Е. Розендаль.

Попри посилену увагу наукової спільноти до функціонування і мови, як комунікативного засобу, і реклами, як медіа продукту, її морфотворних, комунікативних та психологічних ознак її мовленнєва дія та маніпулятивні ознаки у ній були досліджені не достатньо, що і мотивує актуальність дослідження.

Метою дипломної роботи є встановити та проаналізувати мовленнєву дію і мовленнєве маніпулювання в англomовній рекламі.

У семантичному полі терміну «маніпуляція» міститься негативна мотивація мови, така що не є очевидною для того, хто її сприймає.

Підґрунтя мовленнєвої маніпуляції базується на механізмах, що на підсвідомому рівні спонукають реципієнта до сприйняття вербальних повідомлень некритично, у позитивному ключі. А також формують ілюзії, хибні уявлення та установки, котрі «впливають на емоції адресата і змушують його виконувати дії, вигідні для мовця». З лінгвістичної точки зору «маніпулятивні функції дискурсу породжують прихований шар лінгвістичних даних, який не легко відокремити від суто інформаційного змісту». [2] Маніпуляція здатна бути реалізованою лише у тому випадку, коли реципієнт не відрізняє завуальований намір адресанта в процесі реального мовлення.

У своїй непродуктивній формі маніпулятивна прихильність пов'язана з мотивом таємного впливу на свідомість співрозмовника з метою формування у нього психологічного дискомфорту. «Непродуктивна маніпуляція лінгвістично спрямована на прояв влади над співрозмовником, демонструючи його недосконалість, неповноцінність, що призводить до підпорядкування вимогам мовця». [1] Метою продуктивної маніпуляції визначають процес завоювання реципієнта, для подальшого маніпулювання його поведінкою шляхом використання його слабкостей. В такому варіанті комунікації мовець є «добровільним донором, який позиціонує свого співрозмовника в ситуації соціального благополуччя, статусної переваги». Базовими засобами подібної маніпуляції є компліменти, лестощі.

Узагальнюючи вказане вище, та аналізуючи профільні наукові праці, варто відокремити наступний ряд базових ознак, які зустрічаються в науковому дискурсі та співвідносні дискурсу рекламному, зокрема, це:

- Мовленнєва маніпуляція, як різновид маніпулятивного впливу;
- Мовленнєва маніпуляція реалізується шляхом використання мовних засобів;
- Мовленнєва маніпуляція здійснює та уособлює вплив на поведінкову та когнітивну сфери діяльності адресата;
- Мовленнєву маніпуляцію здійснюють імпліцитно;

– Адресатом здійснюється декодування інформації в рамках мовленнєвого акту мовленнєвої маніпуляції, враховуючи відповідні конвенції спілкування;

– Здійснюючи мовленнєву маніпуляцію адресант повинен володіти «відповідним умінням до застосування та спрямування мовних засобів у відповідне русло з метою досягнення бажаного результату».

Мовні маніпуляції можна віднести до прихованої маніпуляції. Виділимо деякі мовні прийоми, які використовуються в мовному впливі.

– Заміна переконання навіюванням.

– «Перетасовування», тобто згадка тільки позитивних або негативних (в залежності від ситуації) фактів і доводів і замовчування протилежних.

– «Несподіванка», тобто використання в мові будь-якої невідомої або несподіваною інформації.

– Акцентування. Монотонність мови може «приспати» співрозмовника, тому в своїй промові необхідно робити логічні наголоси, паузи, виділяти голосом окремі, найбільш значущі, слова і фрази, змінювати темп мови.

– Використання повторів. Повторення має сильну засобом впливу, так як повторення найбільш важливих положень закріплює їх у свідомості і призводить до того, що співрозмовник до них звикає і починає приймати ваші доводи і міркування, погоджуватися з вашою точкою зору. «Так-так-так». Це така тактика, коли співрозмовнику задається декілька питань підряд, на які він обов'язково відповість «так», і є велика ймовірність, що на наступний, важливий для вас питання, співрозмовник відповість також «так».

– Використання евфемізмів, тобто слів, що представляють дійсність в більш вирашному і сприятливому світлі, ніж вона є насправді, а також метафор, які створюють барвистий образ. Такі слова можуть надати потужний емоційний вплив.

– Спрощення, тобто використання конструкції «або-або».

– Використання іноземних слів, термінів, а також загальноновживаних штамів (добре відомо, що , має величезне теоретичне або практичне значення , сьогодні кожен знає і т. п.)

– «Інформаційний шум». В основі цього маніпулятивного прийому лежить принцип, коли основна інформація додається безліччю інших матеріалів, що не відносяться до теми (складні теоретичні викладки, заумні виступи фахівців). В результаті головна тема як би розмивається, втрачається її основний зміст.

Вибірний підбір інформації. Цей прийом полягає в тому, що використовуються тільки ті факти, які є вигідними для інформаційно-психологічного впливу.

Лексичний інвентар мовленнєвих маніпуляцій складається з евфемізмів, дисфемізмів, «слоганів», використання метафоризації у ЗМІ та рекламі.

Для популяризації рекламного продукту рекламодавці використовують основні механізми маніпулятивного впливу: опис історії продукту, психологічний тиск на бажання бути кращим, ексклюзивним, не бути слабким не модним тощо.

При маніпулятивному впливові мовець нехтує позицією реципієнта нав'язуючи власну шляхом використання психологічних тактик, апелювання до емоцій, а не до логіки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Альбота С. М. Лінгвістична маніпуляція: поняття та типи / С. М. Альбота // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. - 2019. - Вип. 16. - С. 5-8. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apftp_2019_16_3

2. Гавриляк В.В. Лінгвістична маніпуляція в передвиборчих промовах Дональда Трампа / В.В. Гавриляк // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. - 2019. - №2 (325) квітень. - Ч. 2. - С. 297-304

3. Городецька І. В. Англійськомовленнєвий рекламний текст косметичних засобів: структура, семантика, прагматика : дис. канд. філ. наук : 10.02.04 / Городецька Ірина Василівна – Чернівці, 2015. – 203 с.

4. Островська Л. Прагматичний потенціал атрибутивних конструкцій у рекламному тексті / Людмила Островська. // Лінгвістичні студії. Актуальні проблеми морфології. – 2019. – №38. – С. 23–29.

5. Малинівська О. Місце англомовної інтернет-реклами у сучасній лінгвістиці / Ольга Малинівська. // Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови. – 2016. – №23. – С. 41–46.

6. Стасюк Т. В. Технології мовного впливу як компонент сучасної

7. Cambridge Advanced Learner's Dictionary. — Cambridge University Press, 2008. — 1852 с

**РОЛЬ ІНСТИТУТУ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ
УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОНТРОЛЮ ЗА
ДОТРИМАННЯМ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА**

Брянська Маргарита Дмитрівна

Студентка

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Анотація: в роботі досліджується сутнісний аспект інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини як потенційно дієвого механізму забезпечення контролю за дотриманням прав і свобод людини і громадянина, аналізується рівень ефективності його роботи та пропонуються варіанти реформування досліджуваного інституту.

Ключові слова: Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, омбудсман, демократія, дотримання прав і свобод людини та громадянина, подання омбудсмана.

Квінтесенцією демократичного суспільства є існування в ньому дієвих механізмів превентивного забезпечення додержання, захисту та відновлення порушених прав і свобод людини та громадянина як повноправних його членів. В умов розвитку глобалізаційних процесів в сучасному світі держава, що позиціонує себе як демократична, обов'язково має гарантувати функціонування механізму національних правозахисних інституцій. Діяльність її органів влади усіх рівнів, установ та організацій незалежно від форми власності повинна здійснюватися в рамках дотримання прав і свобод людини та громадянина.

На конституційному рівні Україна визнається демократичною державою, в якій кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого

Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений, омбудсман). Саме Уповноважений здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина [1]. На законодавчому рівні також закріплено основну тезу взаємодії омбудсмана з іншими правозахисними інституціями – доповнення існуючих засобів захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина без їх скасування чи перегляду компетенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод [2].

Легальне визначення ж самого інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини відсутнє, однак, для коректного розуміння його сутнісного аспекту доцільно запропонувати власне, проаналізувавши окремі положення законодавства та доктринальних доробків вчених-правознавців.

Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» (далі – Закон України) за омбудсманом закріплено здійснення парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі. Конституцією та Законом України запроваджується єдина модель досліджуваного правозахисного інституту, яка характеризується його незалежністю від будь-якого органу державної влади або місцевого самоврядування в Україні, їх посадових осіб, відсутністю надмірного формалізму процедурних аспектів у діяльності Уповноваженого, а також досить широкою юрисдикцією для здійснення ним основної мети – превентивного виявлення «плацдармів» для порушень, захисту та відновлення порушених прав і свобод людини та громадянина [2].

Грунтовно та вичерпно характеризує сутність інституту омбудсмана в Україні вчений-конституціоналіст Марцеляк О.В., за яким інститут омбудсмана в Україні можемо визначити як контрольно-наглядовий, політично-нейтральний, незалежний та одноособовий орган, який здійснює діяльність у сфері відносин між державними органами, установами, організаціями, об'єднаннями громадян, їх посадовими особами тощо і громадянами за умови

необхідності забезпечення захисту конституційних прав та свобод останніх [3, ст. 22]. Науковець Калініченко О.Ф. вдало зазначив, що Уповноважений здійснює професійну діяльність з метою захист усіх конституційних прав людини і громадянина, проте основним вектором є захист ним «права на правильне управління в державі» з дотриманням владними установами не тільки букви, а й «духу» закону [4, ст. 153]. Таким чином, можемо стверджувати про наявність усіх підстав вважати інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини механізмом юридичного захисту, що має характер «посередника» між людьми та органами влади або іншими суспільними інституціями. Характерною особливістю досліджуваного механізму є рекомендаційний характер результатів його використання, який базується на «трьох китах»: впливовість інституції загалом, авторитетність окремого омбудсмана та високий рівень правової культури населення. Варто зазначити, що основним позитивним моментом існування та реалізації функцій інститутом Уповноваженого є здійснення захисту прав і свобод людини і громадянина поза межами владної інституції, яка потенційно може бути таким правопорушником, а також без використання судового провадження, що дозволяє уникнути надмірного формалізму та забезпечити економію фінансових та часових витрат для потерпілої особи.

Окремої уваги варта статистична вибірка із щорічної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Л. Денісової за 2019 рік. Відповідно до офіційних даних протягом 2019 року своє конституційне право звернутися за захистом своїх прав до омбудсмана використали близько 47 тисяч осіб, серед яких 62,5% вказали на порушення їх громадянських прав, 14% – соціальних, 10% – економічних, 5,6 % – особистих, 0,7% – політичних прав. У доповіді також узагальнено результати розгляду відповідних звернень, зокрема 96% з них отримали позитивний результат – відбулося поновлення прав, задоволення вимог або ж надання роз'яснень, 3% – залишаються на контролі, 1% – направлені на розгляд до компетентних органів. Крім того, омбудсманом було здійснено близько 2 тисяч візитів і перевірок

моніторингового характеру для самостійного виявлення наявних та потенційно можливих порушень прав і свобод, що свідчить про виконання ним функції національного превентивного механізму [5, ст. 246]. Отже, офіційна статистика та повторне надання найвищого статусу відповідності інституту Паризьким принципам ООН свідчать про його надійність та ефективність діяльності в цілому. За своєю правовою природою інститут омбудсмана в Україні має характер додаткового організаційно-правового інструменту захисту прав людини у комплексі правозахисних інституцій держави, а основні засоби виконання ним функцій захисту – подання омбудсмана та системні конституційні подання – є рекомендаційними [2]. Ми не можемо стверджувати, що відсутність елемента примусу є саме недоліком досліджуваного інституту. Доцільніше говорити про історично зумовлену особливість його функціонування, оскільки досвід європейських країн вказує на безпосередній взаємозв'язок між результативністю омбудсмана та рівнем правової культури суспільства, зокрема й представників його владних інституцій. Проте, варто зауважити, що подання Уповноваженого дійсно можуть бути дієвим інструментом для захисту прав осіб за умови його постійної взаємодії з адресатами звернень, особливо щодо надання ними пояснень «вибіркової» реалізації рекомендацій омбудсмана.

Крім того, негативно на результативність роботи Уповноваженого може впливати і його часто надмірне робоче навантаження, зумовлене широким спектром завдань. Варто звернути увагу на доцільність реформування інституту шляхом децентралізації роботи офісу за рахунок впровадження мережі територіальних представництв та створення системи одноособових органів – омбудсманів, діяльність яких буде спрямована саме на вирішення проблемних питань в окремих сферах порушень, наприклад за галузевою спрямованістю прав. Запропоновані новації також дозволять розвантажити роботу центрального Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Отже, функціонування інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та його реформування відповідно до міжнародних

стандартів є квінтесенцією розвитку демократичних начал у сфері державного управління та інструментом для налагодження конструктивного діалогу між владними інституціями та населенням держави з метою забезпечення додержання, захисту та відновлення порушених його прав і свобод.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 20. – 99 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80>.
3. Марцеляк О.В. Конституційно-правовий статус інституту омбудсмана: світовий досвід та українська модель: дис. ... доктора юридичних наук: 12.00.02. – 2004. – 472 с.
4. Калініченко О.Ф. Акти парламентського контролю за реалізацією конституційних прав, свобод та обов'язків людини та громадянина // Право України. – 2008. - № 1. – С. 153-155.
5. Денісова Л.Л. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. – 2019. – 239 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dpsu.gov.ua/upload/zvit_za_2019.pdf

УДК: 338.48

**УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ ТА РЕНТАБЕЛЬНІСТЮ ТУРИСТИЧНИХ
ПІДПРИЄМСТВ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ**

Батченко Л. В.

доктор економічних наук, професор

Гончар Л. О.

кандидат економічних наук, старший викладач

Лясківська В. М.

магістрант

Київський національний університет культури і мистецтв

м. Київ, Україна

Анотація. У статті проаналізовано економічну сутність управління прибутком та рентабельністю. Розглянуто основні теоретико-методологічні аспекти управління прибутком та рентабельністю підприємств сфери туристичного бізнесу. Визначено та обґрунтовано методологічні прийоми та підходи до оптимізації управління прибутком та рентабельністю.

Ключові слова: туристичний бізнес, прибуток, рентабельність, методологічні підходи, методи управління.

У сучасному світі прибуток і рентабельність є основою для аналізу всієї господарської діяльності підприємства, прийняття обґрунтованих управлінських рішень та визначення подальшого вектору розвитку будь-якого суб'єкта господарювання. Прибутковість та рентабельність формують стабільність, конкурентоспроможність та фінансову незалежність підприємств будь-якої сфери діяльності, в тому числі туристичного бізнесу, який на сьогодні є досить вразливим до будь-яких коливань як на вітчизняному, так і зарубіжному ринках. Відповідно питання забезпечення оптимальних умов та засобів управління прибутком і рентабельністю підприємств туристичної сфери

є досить актуальним і нагальним сьогодні.

М.Ф. Огійчук визначає прибутковість як вид ефективності, що характеризує результативність діяльності економічних систем (підприємств, територій, національної економіки). Науковець виділяє основну особливість цих систем – вартісне вираження засобів (видатків, витрат), що використовуються для досягнення цілей (результатів), а в деяких випадках і самих цілей (одержання прибутку). Отже, науковець визначає прибутковість відношенням результату (ефекту) до витрат [1, с. 37].

Прибутковість характеризується абсолютним показником – прибутком та відносним показником – рівнем рентабельності. Розглянемо наведені показники окремо, при цьому розпочнемо з визначення. Загалом прибуток – це додатний результат різниці між доходами та витратами суб'єкта господарювання, який є свідченням якісних управлінських рішень. Для формування обґрунтованого трактування прибутку на підприємствах туристичного бізнесу, необхідно зупинитися на різних дефініціях зазначеного показника, які наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Трактування поняття прибутку різними авторами

Автор	Трактування
С.Н. Івашковський	Прибуток як винагороду за виконання функції підприємця, тобто як дохід від фактору підприємництва [2, с. 484].
А.В. Череп	Прибуток – це частина чистого доходу, створеного в процесі виробництва і реалізованого у сфері обертання, що безпосередньо одержує підприємство [3, с. 113]
Л.М. Чернелевського та О.В. Овдій	Прибуток – сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати. Збиток – перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати [4, с. 58, 60].
Л. Бовш	Прибуток характеризує кінцевий результат діяльності підприємства та як економічний показник являє собою різницю між ціною реалізації та собівартістю продукції (товарів, послуг), між обсягом отриманої виручки та сумою витрат на виробництво і реалізацію продукції [5, с. 208].

І. Продіус, С. Філіппова, В. Захарченко та О. Балан	Прибуток – це перевищення виручки над сукупними витратами на виробництво, він характеризує діяльність підприємства в якості позитивного кінцевого фінансового показника [6, с. 163].
І. Бойчик	прибуток - частину чистого доходу, що залишається підприємству після відшкодування всіх витрат, пов'язаних з виробництвом, реалізацією продукції та іншими видами діяльності. В умовах ринку прибуток є джерелом усіх фінансових ресурсів підприємства. Величина прибутку характеризує фінансові результати роботи підприємства та визначає його фінансовий стан [7, с. 346].
В. Серединська, О. Загородна та Р. Федорович	<p>-прибуток є формою доходу підприємця, який вклав свій капітал у певний вид діяльності з метою досягнення певного комерційного успіху;</p> <p>-прибуток не є гарантованим доходом підприємця на вкладений капітал у той чи інший бізнес, а результатом вмілого й успішного здійснення цього бізнесу. Тому прибуток, у певній мірі, – це плата за ризик здійснення підприємницької діяльності. Рівень прибутку і рівень підприємницького ризику знаходяться між собою у прямо пропорційній залежності;</p> <p>-прибуток характеризує не весь дохід, одержаний у процесі підприємницької діяльності, а лише ту частину доходу, яка «очищена» від понесених витрат на здійснення цієї діяльності;</p> <p>-прибуток є вартісним показником, який виражений у грошовій формі [8, с. 345].</p>

**Джерело: систематизовано і узагальнено авторами на основі [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]*

Отже, прибуток – це якісний показник, в якому відображаються всі якісні сторони використання наявних ресурсів підприємства та функціонування суб'єкта господарювання в цілому.

Другим показником прибутковості є – рівень рентабельності. На початковому етапі також розглянемо трактування поняття «рентабельність» різними авторами, за даними таблиці 2.

Таблиця 2

Трактування поняття рентабельності різними авторами

Автор	Трактування
В.М. Опарін	Рентабельність означає прибутковість, дохідність. Підприємство вважається рентабельним, якщо результати від реалізації продукції покривають витрати виробництва і утворюють суму прибутку, достатню для нормального функціонування підприємства [9, с. 11].
М.Я Коробов	Рентабельність - це відносний показник, тобто рівень прибутковості, що вимірюється у відсотках.
А.М. Поддєрьогін	Рентабельність - показник рівня дохідності продукції, підприємства в цілому. Визначається як відношення прибутку до вартості основних засобів у відсотках [10, с. 345].
Фінансово-кредитний словник	Рентабельність - один із головних вартісних показників ефективності виробництва, що характеризує рівень віддачі активів і ступінь використання капіталу у процесі виробництва.
	Рентабельність - поняття, що характеризує економічну ефективність виробництва, за якої підприємство за рахунок грошової виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) повністю відшкодовує витрати на її виробництво й одержує прибуток як головне джерело розширеного відтворення [11].

**Джерело: систематизовано і узагальнено авторами на основі [9; 10; 11]*

Рентабельність – це відносний показник, що відображає ефективність роботи підприємства, характеризує рівень віддачі витрат або наявність ресурсів в процесі господарської діяльності.

Оптимізація управління прибутком - процес прийняття управлінських рішень за всіма основними аспектами його формування, розподілу, використання і планування на підприємстві.

Забезпечення ефективного управління прибутком підприємства визначає ряд вимог до цього процесу, основними з яких є:

1. Інтегрованість.
2. Комплексність
3. Динамізм.
4. Багатоваріантність.
5. Орієнтованість.

Розглянемо більш детально зазначені вимоги.

Інтегрованість із системою управління. Незалежно від того які рішення приймаються на підприємстві, вони прямо, або опосередковано впливають на формування і використання прибутку. Управління прибутком це основа усього менеджменту підприємства. У зв'язку з чим, система управління прибутком та загальна система керування підприємством повинні бути поєднані інтегровані.

Комплексність полягає в прийнятті зважених, поєднаних рішень щодо формування та використання прибутку. Під час вирішення питань з направленням коштів для фінансування інших напрямків діяльності, окрім основною, необхідно зважати на можливі втрати прибутку від операційної діяльності, що в подальшому негативно вплине на розвиток підприємства. Тому управління прибутком повинно розглядатися як комплексна система дій, яка вплине не тільки на прибуток, а й на господарську діяльність суб'єкта господарювання в цілому.

Динамізм управління. Під час прийняття управлінських рішень, щодо формування та використання прибутку, по-перше необхідно аналізувати минулі події та рішення попередніх періодів і брати з них найкраще; по-друге – запроваджувати нові методи та технологій керування. У зв'язку з постійними змінами в економічних процесах, необхідно йти в ногу з часом, застосовувати новітні методики, тобто динамічно управляти прибутком підприємства.

Багатоваріантність. У зв'язку з тим, що найчастіше приймаючи рішення ми не можемо врахувати певні фактори, які від нас не залежать та назавжди маючи можливість спрогнозувати результат, необхідно мати декілька сценаріїв розвитку подій, а отже і враховувати альтернативні можливості дій. Усі варіанти можливих дій повинні бути прописані і обґрунтовані.

Орієнтованість на стратегічні цілі розвитку підприємства. Розглядаючи певні сценарії управління прибутком, необхідно не забувати, що всі дії повинні підпорядковуватись головній меті діяльності підприємства, не вступати з нею в «конфлікт». А якщо є певні перспективні проекти, які вимагають додаткових фінансових вкладень їх розглядають лише, як

другорядні і направляють лише зайво вивільнені кошти.

З урахуванням змісту процесу управління прибутком і що пред'являються до нього вимог формуються його цілі і завдання. Головною метою управління прибутком є забезпечення максимальної прибутковості власників підприємства у реальний момент часу та в майбутньому.

Виходячи з цієї головної мети формуються основні завдання:

1. Забезпечення максимального розміру прибутку, відповідно внутрішніх джерел підприємства (кадри, інформація, методика) та зовнішнього впливу ринку.

2. Забезпечення оптимальної співвідношення прибуток / ризик. Між цими двома показниками існує прямо пропорційний зв'язок, чим більше прибуток, тим більшим повинен бути ризик, і навпаки.

3. Забезпечення високої якості формованого прибутку. У процесі формування прибутку підприємства основна увага повинна приділятися операційній діяльності, тобто прибутку отриманого в результаті виробництва (реалізації) продукції (товарів, робіт, послуг). А щодо розподілу, то краще за все приймати рішення, щодо розширення саме основного виробництва.

4. Забезпечення виплати дивідендів власникам підприємства за рахунок прибутку.

5. Забезпечення накопичення фінансів за рахунок отриманого прибутку.

6. Забезпечення погашення збитків минулих років.

7. Забезпечення постійного зростання ринкової вартості підприємства.

8. Забезпечення ефективності програм участі персоналу в прибутку.

Задачі знаходяться в постійному, тісному взаємозв'язку, а отже розглядаються та досягаються в комплексі. Для оптимального керування прибутком на підприємствах можуть створюватись окремі підрозділи.

З метою оптимізації управлінням прибутком та рентабельністю визначають основні методи управління прибутком, які можна розділити на три основні групи:

– соціально-психологічні методи управління прибутком; економічні

методи;

– організаційно-розпорядчі методи.

Характеристика методів управління прибутком підприємства наведена в таблиці 3.

Таблиця 3

Методи управління прибутком підприємства

Групи методів	Характеристика методів
Соціально-психологічні методи управління прибутком (переконання).	Соціально-психологічні методи управління прибутком підприємства, пов'язані з формуванням суспільної думки, моральних цінностей, і т. д. Ці методи найчастіше пов'язані з роботою з контрагентами, дослідженням ринку, формуванням попиту і інше.
Економічні методи (спонукання).	Економічні методи або ще їх називають методи спонукання, це методи які пов'язані з використанням окремих економічних засобів, інструментів, способів і прийомів (важелів) з метою стимулювання, аналізу, планування, ціноутворення, та ін. Економічні методи сприяють виявленню нових можливостей і резервів підвищення прибутковості підприємства. Ці методи допомагають спонукати працівників працювати в одному напрямку для досягнення генеральної мети підприємства.
Організаційно-розпорядчі методи (примусу).	Організаційно-розпорядчі методи, або методи примусу, суть їх полягає у застосуванні окремих важелів впливу на управління прибутком - розпорядчого характеру. Мета полягає у впливі апарату управління на підлеглих працівників під час формування, розподілу та управління прибутком. Передбачається застосування та обов'язкове дотримання законодавчо-нормативної бази: законів, указів, постанов, інструкцій та окремих видів розпорядчих документів. Окремо контролюють дотримання посадових обов'язків. В окремих літературних джерелах ці методи відносять, до методів сили. Організаційна складова цієї групи полягає у виконанні та дотриманні прав, обов'язків та відповідальності з урахуванням визначеної нормативної бази. При цьому відповідальність визначаються за окремими рівнями. Методи цієї групи є адміністративними методами у зв'язку з тим, що відбувається ієрархічне керування процесами, але у той же час вони є не зовсім авторитарними, у зв'язку з тим, що в окремих випадках рішення щодо управління підкріплені рекомендаціями, порадами, пропозиціями.

Джерело: розроблено і систематизовано авторами.

Саме соціально-психологічні методи управління прибутком в сфері туристичного бізнесу відіграють вирішальну роль, відповідно до специфіки туристичних послуг, оскільки їх застосування на підприємстві дає змогу:

- оцінити соціально-психологічний мікроклімат всіх підрозділів та відносини у колективі;
- розробити заходи відносно покращення соціально-психологічних взаємин у колективі за допомогою навчання, проведення тренінгів, вебінарів, коучингу;
- підготувати колектив до сприйняття нових соціально-психологічних методів впливу з боку керівників (через призму їх мінливості).

Загалом, застосування системи методів, в якій кожен метод буде доповнювати і посилювати інший, призведе до досягнення найбільшого економічного ефекту, а використання даних методів є важливим моментом для підвищення відповідальності за виконання функціональних обов'язків та посилення соціальної відповідальності.

Методи управління прибутком підприємство обирає самостійно, залежно від: мети діяльності; розміру підприємства; забезпеченості ресурсами; рівня підготовки кадрів; ніші, яку займає на ринку; державної політики, тощо.

Відповідно підсумовуючи вище зазначене, можна дійти висновку про те, що величина одержуваного підприємством прибутку та підвищення його рентабельності залежить як від внутрішніх чинників - ефективності використання наявних ресурсів, так і від зовнішніх, основним з яких є стан системи національної економіки країни в цілому, а необхідною умовою стабільності компанії, ефективної її діяльності і високого рівня рентабельності є стійкість фірми, на забезпечення якої впливають ряд чинників, серед яких основну роль відіграє виробництво конкурентоспроможної продукції та цінова політика організації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Огійчук М. Ф. Суть прибутку та підходи до методики його визначення. Економіка АПК. 2009. № 6. С. 31–45.
2. Ивашковский С. Н. Микроэкономика. Москва, 1998. 484 с.
3. Череп А. В. Економічний аналіз: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2005. 160 с.
4. Чернелевський Л. М., Овдій О. В. Бухгалтерський облік: курс (конспект) лекцій для студентів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит» денної та заочної форм навчання. Київ: НУХТ, 2006. 61 с.
5. Бовш Л. А. Методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни «Економіка підприємства» для студентів денної та заочної форм навчання спеціальності менеджмент організацій. Київ: МАУП, 2010. 264 с.
6. Продіус І. І., Філіпова С. В. Економіка підприємства: скорочений курс. Харків: Одісей, 2004. 192 с.
7. Бойчик І. М. Економіка підприємства. Київ: Атіка, 2004. 480 с.
8. Серединська В. М., Загородна О. М., Федорович Р. В. Економічний аналіз. Тернопіль: Видавництво Астон, 2010.
9. Опарін В.М. Фінансові ресурси: проблеми визначення та розміщення. *Вісник НБУ*, 2009. №5. С. 11-16.
10. Поддєрьогін А.М. (Ред.) Фінанси підприємств. Київ: КНЕУ, 2005. 460 с.
11. Фінансово-економічний словник. URL: <http://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/1373/1> (дата звернення 20.11.2019).

**КАРПАТСЬКИЙ ЄВРОРЕГІОН У СИСТЕМІ
УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ**

Буглай Наталя Михайлівна

доктор історичних наук

доцент, професор кафедри історії

Миколаївський національний університет

імені В.О. Сухомлинського

м. Миколаїв, Україна

Анотація. Наприкінці XX – на початку XXI ст. між Україною та Польщею сформувалась цілісна система міждержавного співробітництва, що охоплює різноманітні напрями, сфери, види і рівні співпраці. Українсько-польська міждержавна взаємодія відбувається на двосторонній і багатосторонній основі. Українсько-польське партнерство є важливим сегментом міжрегіонального і транскордонного співробітництва. У статті розглядається українсько-польська двостороння співпраця в межах багатостороннього «Карпатського» євро регіону.

Ключові слова: Україна, Польща, євро регіон, двостороннє співробітництво, кордони, проекти.

Протягом 1990-х – початку 2000-х років між Україною та Польщею сформувалась цілісна система міждержавного співробітництва, що охоплює різноманітні напрями, сфери, види і рівні співпраці. Українсько-польська міждержавна взаємодія відбувається на двосторонній і багатосторонній основі. Українсько-польське партнерство є важливим сегментом міжрегіонального і транскордонного співробітництва.

У продовж 1990-х років Республіка Польща створила з сусідами 13 євро регіональних об'єднань по всьому периметру своїх державних кордонів, в

цей же час розбудова єврорегіонів розгорнулася і на кордонах України. До складу 6-ти єврорегіонів увійшли 8 областей України, два з них – «Карпатський» єврорегіон і єврорегіон «Буг» створені за участі прикордонних адміністративно-територіальних одиниць України та Польщі.

Багатосторонній «Карпатський» єврорегіон – міжнародна асоціація 19-ти прикордонних адміністративно-територіальних одиниць п'яти держав: України, Польщі, Угорщини, Словаччини та Румунії, став першим єврорегіоном, в якому взяла участь Україна. «Карпатський» єврорегіон розташовано в Центральній Європі, вздовж Карпатських гір, його було утворено 14 лютого 1993 р. для координації діяльності у різних сферах співробітництва прикордонних регіонів та сприяння розвитку контактів з міжнародними організаціями. Організаційна структура Карпатського євро регіону складається з Ради, Президії; Міжнародного секретаріату; національних делегацій; постійних національних представників держав-членів; робочих комісій [1]. Місія єврорегіону полягає в підвищенні рівня життя населення, збереженні миру, сприянні добросусідським відносинам між сусідніми державами, забезпеченні прозорості кордонів [2, с. 159].

Висвітлюючи українсько-польську складову функціонування «Карпатського» єврорегіону, потрібно зауважити, що в нього входять території 4-х областей західної частини України (Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської, Чернівецької) та Підкарпатське воєводство Польщі, що складається з 20-ти повітів і 4-х міст на правах повітів (Кросно, Перемишль, Жешув, Тарнобжег).

Україна та Республіка Польща в рамках Карпатського єврорегіону стали учасниками укладання двосторонніх угод про співпрацю в економічній, культурній, науковій, освітній сферах. В рамках двосторонньої українсько-польської співпраці знайшли реалізацію такі основні проекти [3; 4], як проект «Асоціація музеїв та картинних галерей Карпатського єврорегіону, що передбачає посилення уваги органів влади і громадськості до збереження пам'яток історії та культури, залучення ресурсів для розвитку

музейних установ та проведення робіт із збереження пам'яток культури, розвиток туризму (учасники: Закарпатська, Івано-Франківська області (Україна); Підкарпатське воєводство (Польща). Важливого значення набув проект «Польсько-українське агентство комунального розвитку», що передбачає створення постійного механізму підтримки польсько-української співпраці в комунальній сфері та самоврядуванні шляхом встановлення системи обміну інформацією, контактування фірм тощо (учасники: повітове староство в Лежайську, Карпатський єврорегіон, Фонд молода демократія, Центр навчання самоврядування і адміністрації (Польща), Центр муніципальних реформ (Україна).

В рамках українсько-польської взаємодії в рамках Карпатського єврорегіону, також, вагоме місце належить проекту «Центр підтримки економічних ініціатив та транскордонного співробітництва» («Долина Стругу») передбачає створення центру для надання допомоги місцевим компаніям та приватним підприємцям у пошуку партнерів та інформації стосовно інвестиційних можливостей регіонів (учасники: Підкарпатське воєводство, місто Блахова (Польща), Львівська область, місто Львів (Україна). Як приклад двосторонньої співпраці можна навести і проект «Міста Карпатського єврорегіону – разом за розвиток туризму», який сприяє співробітництву між містами єврорегіону в галузі муніципального туризму. В рамках проекту проведено туристичні виставки, створюється Єврокарпатська мережа міст та Бюро туристичної співпраці міст Карпатського єврорегіону в Ярославі (учасники: Представництво України в Карпатському єврорегіоні, Ужгородська міська рада та Представництво Польщі в Карпатському єврорегіоні).

Детальний аналіз Карпатського єврорегіону свідчить, що українська і польська сторони намагались, хоча не всі й достатньо рівномірно, використати так звані стратегічні принципи регіональної політики ЄС: партнерство, міцні партнерські стосунки – регіональне співробітництво між членами регіону, відтворення тісного регіонального співробітництва; адиціоналізм, скоординоване використання зовнішніх ресурсів заради розвитку

інфраструктури, поліпшення економічної та робочої ринкової ситуації; програмування, спільні інтереси між проектом розвитку людських ресурсів та проектом робочого ринку, розробка транскордонних оперативних програм регіонального розвитку регіонів; субсидіарність, відповідність програмам ЄС, забезпечення самостійного захисту інтересів єврорегіону; підтримка результатів розвитку, ефективне використання місцевого потенціалу економічного розвитку, освіти, навчання та зайнятості [5, с. 339–342].

Карпатський єврорегіон відіграє певну роль в українсько-польському міжрегіональному і транскордонному співробітництві, хоча нині на порядку денному постало питання приведення його організаційно-інституційної структури у відповідність до актуальних завдань. Велика територія єврорегіону, яка на початку його існування відповідала завданню попередження можливих етнічних конфліктів внаслідок розвалу СРСР, сьогодні ускладнює його ефективну роботу та керування [2, с. 170].

Сьогодні досить популярною є ідея реформи єврорегіону, навіть у форматі двосторонніх зв'язків, ініціативою якої виступив професор Шюлі-Закар [6, с. 20–21]. Мається на увазі збереження Карпатського єврорегіону у форматі «субрегіонів» із пріоритетом білатеральних зв'язків чи трилатерального співробітництва. Існують і інші пропозиції стосовно радикальної трансформації та зміни структури діючого єврорегіону, що є громіздким та в деяких випадках неефективним [7, с. 125]. Ці думки ґрунтуються на дослідженнях, критичному аналізі та порівнянні діяльності Карпатського єврорегіону з роботою єврорегіонів Європи. Дійсно, не всі цілі і завдання, які були визначені у час його заснування, можна вважати на сьогодні досягнутими. Тим більше, що заснування Карпатського єврорегіону відбулось «зверху» державними інституціями (політичні цілі при заснуванні Карпатського єврорегіону домінували перед причинами економічного характеру), а не локальними громадами, органами самоврядування чи регіональними ініціативами, як це прийнятно у Європі, вже апріорі визначає його нежиттєздатність. За нових геополітичних умов на континенті

Карпатський єврорегіон потребує докорінних змін як механізмів, так і власне зміни філософії свого подальшого існування та розвитку, зокрема, для ефективної співпраці з європейськими структурами, тому, що неефективна координація та громіздкі організаційні структури не виконують своїх першочергових завдань [8, с. 32–34; 9, с. 183–185].

Потрібно зауважити, що на відміну від польських, українські регіони, взагалі, не є самодостатніми суб'єктами, і, все ще не спроможні, як їх «сусіди» за кордоном, здійснювати єврорегіональну політику на місцевому, регіональному, міжрегіональному рівнях. У вертикальній структурі влади не відбулось децентралізації взаємовідносин на рівні центр – регіони. Українські єврорегіони, в певному сенсі, утворювались і як «модний» бренд в контексті утворення таких структур в ЦСЄ, а тому українські регіони, скоріше є партнерами другого, а то й третього плану у єврорегіональних об'єднаннях. Українська частина єврорегіонів, також, не була підготовлена до нових викликів співпраці після розширення ЄС на Схід. Тому потужні масштаби Карпатського єврорегіону не тільки не сприяли активній і ефективній співпраці, а іноді, навіть, демонстрували імітацію роботи. Єврорегіональна співпраця є досить ефективним знаряддям для запобігання етнополітичним і етнопсихологічним «травмам», «історичним кривдам», тому здійснення якісних реформ у відповідності до актуальних завдань сьогодення, має сприяти подальшій ефективній українсько-польській співпраці в рамках Карпатського єврорегіону.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Карпатський єврорегіон: 5 років діалогу та співробітництва / відп. ред. М. Бідзіля. – Ужгород: ІВА, 1998. – 12 с.
2. Буглай Н.М. Українсько-польське співробітництво: міжрегіональний аспект: монографія. – Миколаїв: Іліон, 2012. – 300 с.
3. Карпатський єврорегіон // Транскордонне співробітництво: науково-інформаційне видання. – 2007. – №1. – С.8; Карпатський Єврорегіон - Carpathian Euroregion . – Ужгород: Карпатський фонд, 2001. – 16 с.
4. Матвієнко В.М. Єврорегіон «Карпати» / Матвієнко В.М., Рябчук Н.В. // Українська дипломатична енциклопедія. – Т.1. – К.: Знання України, 2005. – С. 474.
5. Кіш Є. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції. – Ужгород: Ліра, 2008. – 440 с.
6. Suli-Zakar I. Euroregionalism in Central Eastern Europe – Case Study: Carpathian Euroregion // Carpathian Euroregion. Borders in the Region – Cross-Border Co-operation. – Debrecen: European Study Centre Programme of the University of Debrecen, 2001. – P. 18–32.
7. Кулчар Т. Ф. Карпатський єврорегіон як основна форма транскордонного співробітництва в контексті східного розширення ЄС // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Вип. 30(1). – 2013. – С. 124–129.
8. Кіш Є., Вишняков О., Лендшел Л. та інші. Транскордонне співробітництво та регіональна політика Європейського Союзу // На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів: [Проект Київського центру Інституту Схід-Захід] / [за ред. С. Максименка, І. Студеннікова]. – Київ: Логос, 2000. – С. 13–34.
9. Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноєвропейськими сусідами / Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень «ЄвроРегіо Україна». – Київ: К.І.С., 2004. –360 с.

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ПРОЦЕС ЦІНОУТВОРЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА-ДИСТРИБ'ЮТОРА

Буксіна Інна Віталіївна

аспірант

кафедра вищої математики

ДВНЗ «Київський національний економічний

університет імені Вадима Гетьмана»

м. Київ, Україна

Анотація: Розглянуто, що в процесі ціноутворення у ланцюжку поставок неефективна стратегія ціноутворення дистриб'юторів може завдати шкоди бізнесу. Розглянуто декілька факторів, які слід зважити при визначенні ціни дистриб'ютора. Показано, що створюючи стратегію ціноутворення для дистриб'юторів необхідно побудувати разом з нею паралельний процес, який враховує три основні ефективно структуровані фактори, які дають хороші результати. Доведено, що цінова стратегія підприємства-дистриб'ютора повинна бути підготовлена до будь-яких викликів, з якими може зіткнутися компанія, вивчивши програмне забезпечення CPQ, а також динамічне ціноутворення та оптимізацію цін, яке пропонує PROS.

Ключові слова: цінова стратегія, моніторинг сценаріїв, технологічні рішення, PROS, програмне забезпечення CPQ.

Ціноутворення є наріжним каменем конкуренції. При прийнятті рішень про закупівлю споживачі зважають низку факторів, в основному таких, як ціна та якість, обидва з яких впливають на роздрібну торгівлю, дистриб'юторів та виробників [1]. Дистриб'ютори, будучи середньою ланкою в традиційному ланцюжку поставок (виробники - дистриб'ютори - роздрібні торговці), мають найбільш плавні та ризиковані стратегії ціноутворення. При цьому попит та

пропозиція мають найбільше відношення до роздрібних цін. Ціни виробників визначаються виробничими витратами та бажаними націнками. В той же дистриб'ютори повинні враховувати як попит споживача, так і витрати на виробництво, а також інше, такі як транспортні витрати та плата за зберігання, при цьому все ще знаходячи прибутки [2].

Зазначимо, що в процесі ціноутворення у ланцюжку поставок неефективна стратегія ціноутворення дистриб'юторів може завдати шкоди бізнесу. Розглянемо декілька факторів, які слід зважити при визначенні ціни дистриб'ютора [3, 4].

1. Максимізація націнок та підтримка роздрібних продавців. Перша концепція, яку слід зрозуміти при визначенні стратегічних цін для дистриб'юторів, - це націнка. Націнки представляють відсоток різниці між сумою, яку ви заплатили, і сумою, за яку ви її продали. Без націнки ніхто не отримає прибуток, і важливо розуміти, що незалежно від того, виробник, дистриб'ютор, чи роздрібний торговець, - усі компанії хочуть повернути прибуток. Виробники можуть по суті гарантувати, що вони повернуть прибуток, оскільки встановлюють початкову ціну. Дистриб'ютори повинні платити ціну виробника, і їх націнка визначається тим, скільки вони можуть продати роздрібним продавцям. Роздрібні торговці хочуть збільшити свою норму прибутку, купуючи у дистриб'юторів якомога нижче, і в цьому є проблема: як максимізувати норму прибутку, а також задовольнити ритейлерів низькими цінами. Крім того, вартість проданих товарів - не єдина вартість, яку несуть дистриб'ютори. Вони також повинні розподіляти і враховувати витрати на перевезення товарів, які можуть включати міжнародні тарифи, підтримку парку транспортних засобів та витрати на зберігання товару на складі. Всі ці витрати скорочуються, що ще більше ускладнює ідею збереження прибутку в стратегії ціноутворення дистриб'ютора.

2. Підтримка відносин з дистриб'юторами та роздрібними продавцями. Також важливо врахувати, що міцні відносини з дистриб'юторами та роздрібними торговцями можуть тривати довгий час. Насправді це зовсім не

рідкість, поки обидві сторони продовжують бачити взаємну вигоду. Отже, це враховується при встановленні ціни за умови налагоджування довгострокових відносин, побудованих на взаємній довірі.

3. Процеси ціноутворення дистриб'ютора. Що стосується стратегічного ціноутворення для дистриб'юторів, як і багато ключових бізнес-стратегій, багато чого зводиться до процесу. Неефективний процес ціноутворення призведе до збільшення втрачених можливостей, більшої ймовірності виникнення проблем зі знижками та вищої ймовірності невідповідності команді продажів. Тим часом ретельні процеси ціноутворення роблять протилежне: мінімізують втрачені можливості, зменшують ризик занадто великої знижки та забезпечують глобальну послідовність.

4. Прозорість ціни та чесна оцінка. Розробляючи стратегію ціноутворення для дистриб'юторів, необхідно враховувати ефективність стратегії оптимізаційних цін, яка вже існує: переглянути за останній рік угоди потрібно агрегувати: які угоди дотримувались безпосередньо моделі ціноутворення, які були спеціальними угодами, які - частиною існуючого договору клієнта, а які замінили ручне ціноутворення. Якщо більшість угод були за заниженими цінами, то модель ціноутворення, можливо, доведеться оновити. Якщо лише декілька угод були пов'язані з унікальними цінами для конкретних випадків, можливо, не має сенсу приділяти непропорційно велику кількість стратегічного часу для цих угод.

Розглянемо фактори, які слід враховувати при розробці стратегії ціноутворення дистриб'юторів [5, 6]. Створюючи стратегію ціноутворення для дистриб'юторів необхідно побудувати разом з нею паралельний процес, який враховує три основні фактори, які, якщо ефективно структуровані, часто дають хороші результати:

1. Моніторинг конкретних та потенційно дорогих сценаріїв.
2. Збільшення знань про товарних представників.
3. Оновлення або перенаправлення цінової стратегії, щоб не відставати від вимог галузі та ринку.

Розберемо детально важливість наведених факторів.

1. Моніторинг конкретних сценаріїв. Необхідно скласти список сценаріїв та комбінацій факторів, що може включати несумісні товари, що продаються разом, зміна каналу продажів, різкий обсяг закупівель покупців, або наприклад, як задовольнити нового клієнта, який хоче конкретного товару, якого немає. Список кожної компанії буде різним, але тут варто почати з визначення ціни як дистриб'ютора. Потім для кожного елемента у списку потрібно переглянути діючі процеси встановлення ціни дистриб'ютора та визначити, як може відбуватися такий сценарій і як часто.

2. Збільшення знань про товарних представників. Залежно від розміру товарного каталогу, очікування, що торгові представники залишатимуться знайомими та поінформованими про них, може бути формулою невдачі. Швидше за все, є де-небудь документи про товари, що зберігаються в базі даних таким чином, що торгові представники можуть використовувати самі та ділитися з клієнтами, щоб покращити свої знання про всі доступні їм продукти. Це пояснюється тим, що торгові представники витрачають 68% свого часу на дослідження. Створюючи процес і стратегію дистриб'юторського ціноутворення, необхідно працювати в складовій освіті представників з продажу. Найпростіший спосіб досягти цього за допомогою технологічного рішення, яке навчає представників продажів на ходу, особливо враховуючи, як зайвий час для вивчення товару може призвести до втрати угоди. PROS має декілька інструментів, таких як застосування програмного забезпечення з керованим продажем, розроблене для мінімізації потреби в ручному дослідженні, що надає торговим представникам час для здійснення більш стратегічної діяльності з продажу.

3. Побудова гнучкості, щоб відповідати вимогам промисловості та ринку. Деякі ринки та галузі змінюються щодня, тому важливо мати процеси, що забезпечують гнучкість у ціновій стратегії. Якщо основа стратегії ціноутворення дистриб'ютора змінюється занадто сильно, хоча зміна таких речей, як обмеження знижок та сполучення товарів, може бути необхідною

кілька разів, тому необхідно працювати над побудовою процесу ціноутворення, який може впоратись із цими змінами без зайвих перерв.

4. Використання технологій для посилення стратегії ціноутворення дистриб'юторів. Після окреслення процесів, які існують, потрібно розглянути можливість використання технологічної допомоги для посилення цих процесів. Наприклад, час, витрачений на навчання продавців, або очікування схвалення знижки, або створення котирувань, - це весь час, який клієнти можуть використовувати для пошуку інших дистриб'юторів.

Зазначимо, що програмні рішення CPQ допомагають усунути зайвий час, витрачений на підготовку котирувань для клієнтів - процес, який може зайняти тижні для складних конфігурацій та моделей ціноутворення [7]. Тому цінова стратегія підприємства-дистриб'ютора повинна бути підготовлена до будь-яких викликів, з якими може зіткнутися компанія, вивчивши програмне забезпечення CPQ, а також динамічне ціноутворення та оптимізацію цін, яке пропонує PROS.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер ; пер. с англ. – М. : Бизнес-книга; ИМА-Кросс. Плюс, 1995. – 702 с.
2. Мазур О.Є. Ринкове ціноутворення : навч. посіб. [Електронний ресурс] / О.Є. Мазур – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 480 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1566021236834/marketing/klasifikatsiya_faktoriv_tsinoutvorenniya_metodi_analizu#474.
3. Литвиненко Я.В. Маркетингова цінова політика : навч. посіб. [Електронний ресурс] / Я.В. Литвиненко – К. : Знання, 2010. – 294 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/11541121/marketing/chinniki_yaki_vplivayut_tsini#729.
4. Литвиненко Я.В. Сучасна політика ціноутворення. Київ, 2013. 358 с.

5. Дугіна С.І. Маркетингова цінова політика : навч. посіб. / С.І. Дугіна – К. : КНЕУ, 2005. – 393 с.
6. Радченко О.А. Фактори впливу на стратегічний розвиток підприємств-виробників споживчих товарів / О.А. Радченко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 1. (171). – С. 156-159.
7. Павлишенко М.М., Ясинський Р.І. Цінова політика в ринкових умовах. Науковий вісник НЛТУ України. 2013. Вип. 15.5. 295 с.

АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЇ ВПЛИВУ ВОДНЕВИХ ЗВ'ЯЗКІВ НА ПРОЯВ ДЕЯКИХ АНОМАЛЬНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ВОДИ

Бурмістров Олександр Миколайович

к. ф.-м. н., доцент

Драч Анастасія

студент 4 курсу ДНМУ

Донецький національний медичний університет

м. Кропивницький, Україна

Анотація: Людство повинне усвідомлювати, що з бурхливим розвитком сучасних технологій в ХХІ столітті постійно формуються фактори негативної екології (природа та стреси). Це в свою чергу впливає на якість життя людини та призводить до послаблення імунітету і погіршення здоров'я. Також виникають проблеми відбору майбутніх спеціалістів екстремальних професій: космонавтів, пілотів, диспетчерів, хірургів та операторів надскладних систем управління. Щоб запобігти цим процесам, потрібно постійно моніторити стан здоров'я людини, а для цього необхідні відповідні фізичні прилади та препарати.

Ключові слова: екологія, стрес, моніторинг, молекулярна, надмолекулярна, структура, водневі зв'язки, протон, електрон, атом, спектр, енергія, молекула.

Автори роботи з метою розуміння можливих конструкцій таких приладів пішли по шляху аналітичного аналізу внутрішніх процесів перебудови молекулярної і надмолекулярної структури рідинного середовища людини: проаналізували відомі в науці концепції водневих зв'язків і отримали певний ключ до розуміння вказаних процесів [1-3,5,6]. Запропонували експрес-прилад,

прийняли участь в розробці методу акустичного зонду та експериментальному дослідженні його можливостей, про що буде в наступних публікаціях.

А тепер коротко про суть даного етапу дослідження. Молекули H_2O у рідкому стані досить міцно пов'язані між собою водневими зв'язками і утворюють надмолекулярну конструкцію, яка чинить опір будь-яким зовнішнім діям. Саме тому такі великі питомі теплоти випаровування (2256 кДж/кг) та плавлення води (3324 кДж/кг). Дуже важливим є максимальний серед рідин (за винятком ртуті) поверхневий натяг води.

Завдяки цьому вода може підніматися в капілярах і тріщинах в земній корі. Вода має також надзвичайно велику розчинну здатність та хімічну активність. Саме ці зв'язки і є ключем до розуміння особливих властивостей води.

Гіпотетично: походження водневих зв'язків зумовлено квантовомеханічними особливостями взаємодії протона з атомами, зокрема його здатністю тунелювання в певних умовах. Атом водню, знаходячись поряд з атомом оксигену (нітрогену, фтору або хлору), утворює з ним специфічно направлений порівняно міцний зв'язок [6].

Так, якщо атом водню знаходиться між двома атомами оксигену, то просторова організація такої трійки атомів не може бути довільною, а має чітку, однозначну структуру.

Інша важлива властивість водневого зв'язку – кооперативність означає, що утворення одного водневого зв'язку сприяє утворенню поряд іншого. Фізико-хімічна природа кооперативності полягає в тому, що дві молекули H_2O , утворюючи водневий зв'язок, вступають у кислотно-лужну взаємодію. В результаті цього одна молекула стає більш «кислою», а інша – більш «лужною».

Саме тому для утворення ними інших водневих зв'язків потрібно менше енергії. Наявність водневих зв'язків впливає на спектри: коливальні, електронні та ЯМР. Характерні частоти коливань груп, що містять водень, знижуються, якщо він входить до водневого зв'язку. Інфрачервоні спектри поглинання,

наприклад О–Н групи, сильно розширюються при виникненні водневого зв'язку, а їх інтенсивність зростає.

Енергія водневого зв'язку лежить в межах від 9,63 кДж/моль (для N –H O) до 29,3 кДж/моль (для фтористого водню F – H F). Оскільки водневий зв'язок завжди утворюється між двома електронегативними атомами, то спочатку вважалося, що вода має виключно електростатичну природу. Розрахунок енергії електростатичної взаємодії дає показники, близькі до енергії водневого зв'язку. Однак, таке пояснення природи водневого зв'язку суперечить спектроскопічним даним. Отже, ключ до розуміння особливих властивостей води та її розчинів закладений у концепції водневого зв'язку [4,5]. Проте це необхідна, але не достатня умова. Як ми впевнились, не лише молекули води можуть утворювати водневі зв'язки, але й інші речовини, наприклад аміаку NH_3 , або фторводневої кислоти HF . Але вказані, та інші речовини, не мають такого широкого спектру аномальних властивостей, характерних для води. Розглянемо детальніше деякі концепції поглядів на водневі зв'язки, які певною мірою пояснюють аномальність властивостей води [3,5,6]. Чому водневі зв'язки роблять воду аномальною і лише злегка виділяють аміак із ряду звичайних речовин? Щоб відповісти на ці питання, розглянемо їх молекулярну структуру. Відомо, що молекула води складається з трьох атомів: атому кисню та двох атомів водню. Довжина кожного зв'язку О – Н дорівнює 0,99 Å, а кут між ними – 109.5°. Молекула води доволі «однобока»: обидва атоми водню знаходяться поблизу атома кисню з одного боку (рис.1) [3,4].

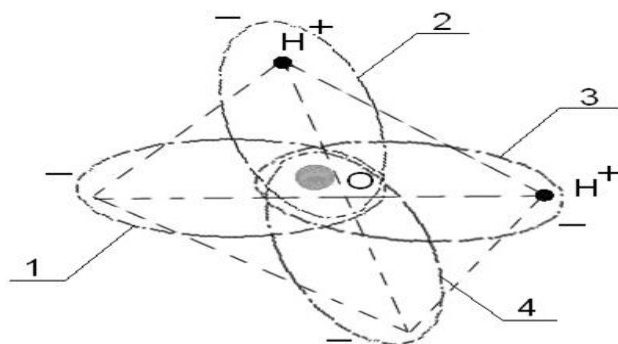

Рис.1. Геометрична модель вільної молекули води (1,2,3,4 - орбіти електронів).

Атоми в молекулі об'єднуються за допомогою електронів. На останній орбіті атома кисню знаходиться 4 електрони. У водню є лише одна електронна орбіта, на якій знаходиться один електрон. Отже, всього 6 електронів: 4 – належать атому кисню та 2 – атомам водню.

Вони готові до контактів і здатні утворювати молекулу з окремих атомів. Щоб об'єднати два атоми водню з одним атомом кисню, достатньо двох зв'язків. Здавалося б, розділяємо по три електрони на кожен зв'язок – і молекула H_2O готова. Але трьох електронів на одному зв'язку бути не може. При утворенні кожного ковалентного зв'язку $\text{H}-\text{O}$ бере участь один електрон атома водню і один електрон атома кисню. При цьому електрон водню, який є носієм від'ємного заряду, зміщується у бік кисню, внаслідок чого та частина молекули H_2O , в якій розміщений водень, стає позитивно зарядженою. Отже, роль двох електронів кисню ми з'ясували. Які ж функції виконують два інші електрони кисню?

До того часу, доки молекула H_2O ізольована, ці електрони залишаються вільними. Вони не впливають на утворення нової молекули H_2O , у зв'язку з чим вони одержали назву неподільної пари. Однак при утворенні молекулярної структури води вони відіграють вирішальну роль. Молекула H_2O ніби намагається відштовхнути ці неподільні електрони як найдалі від зв'язків $\text{O}-\text{H}$. Тому орбіталі електронів витягнуті в бік, протилежний до атомів водню.

Для того, щоб ще більше віддалити неподільну пару, плоскі орбіталі повернуті перпендикулярно до площини $\text{O}-\text{H}-\text{O}$. Таким чином, конфігурація молекули води тривимірна. Її форма схожа на пакет молока, в центрі якого знаходиться атом кисню, а в двох вершинах – по атому водню (рис.1).

Різні ребра цієї молекулярної піраміди заряджені по-різному, тому молекула води має значний дипольний момент величиною 1,87 Д.

Вияснимо тепер фізичне походження водневого зв'язку на прикладі $\text{O}-\text{H}\cdots\text{O}$. Квантовомеханічний стан цієї системи залежить від положення чотирьох електронів: двох від зв'язку $\text{O}-\text{H}$ і двох електронів неподільної пари другого атома кисню. В цій системі можливо п'ять різних валентних структур.

Виключно електростатичній взаємодії відповідають лише 1, 2 і 3 структури, котрі дають енергію 25 КДж/моль.

В сумарну енергію водневого зв'язку входить також енергія делокалізації заряду, пов'язана з пониженням енергії по відношенню до структури 1, викликаної гібридизацією з чотирма іншими структурами (енергія дорівнює 33,5 кДж/моль).

Цим двом взаємодіям протидіє відштовхування, енергія якого 35,2 кДж/моль. Одержана таким чином енергія водневого зв'язку ($25 + 33,5 - 35,2 + 12,5 = 36$ кДж/моль) близька до екстремальних значень.

Електронна структура молекули H_2O визначає умови об'єднання окремих молекул у складну тривимірну конструкцію. Вона дозволяє їй бути одночасно і донором і акцептором, що робить цю молекулу ідеальним і, як ми побачимо нижче, єдиним матеріалом для побудови розгалуженої структури водневого зв'язку. Кожен із протонів водню будь-якої молекули H_2O може міцно зв'язуватись з витягнутим неподільним електроном іншої молекули (при цьому перша молекула є донором, а друга акцептором) і утворювати новий водневий зв'язок.

Два протони плюс два неподільних електрони – внаслідок цього молекула може брати участь у чотирьох водневих зв'язках, одночасно утворених однією молекулою.

Кількість водневих зв'язків, утворених однією молекулою - важлива характеристика будь-якої речовини, але велика їх кількість у молекулі H_2O сама по собі ще не може пояснити тієї унікальної молекулярної структури, яка робить воду аномальною рідиною. Вкрай важливо, як вони орієнтовані.

Таким чином, дві молекули H_2O об'єднуються в комплекс – димер води $(\text{H}_2\text{O})_2$. У вільному вигляді димери існують у водяній парі. Принципові особливості цієї структури зберігаються в рідкому і в твердому станах. На схемі не показані електронні оболонки, але враховані геометричні особливості електронної структури молекули. Ця, так звана, «лінійна» структура води цілком задовільно описує реальний водневий зв'язок молекул H_2O .

В даному випадку термін «лінійна» означає, що протон, позначений цифрою 1, знаходиться точно на лінії О – О (насправді цей протон дещо відхиляється від О – О зв'язку, кут 1 – О – 2 дорівнює 2°). Цей протон має два рівноважних положення – він може знаходитись як поблизу «свого» атома кисню, на відстані близько 1Å , так і поблизу «чужого» атома на відстані $1,7\text{Å}$ від «свого», тобто поряд зі звичайним димером $\text{HO} - \text{O} \dots \text{OH}_2$. Стабільною виявляється також і йонна пара $\text{HO} \dots \text{H} - \text{OH}_2$. В останньому випадку дипольний момент зростає до 10 Д.

Нещодавно [4,6] було встановлено, що стан «протон поблизу чужого кисню» характерний для межі поділу фаз, тобто поблизу поверхні вода – тверде тіло або вода – газ. Цілком можливо, що в цьому стані знаходиться і вода, що «омиває» клітинні мембрани живих організмів. Зараз біофізики перевіряють цю гіпотезу, і якщо вона підтвердиться, доведеться уточнити або й переглянути деякі уявлення про життєдіяльність клітини.

Таким чином, унікальні властивості води пояснюються особливістю будови її молекули. Ключем до розуміння властивостей є специфічність прояву водневих зв'язків між атомами – висока енергія, порівняно висока міцність, просторова специфічна орієнтованість, кооперованість, їх динамічна кількість; великі показники енергії поверхневого натягу, розчинної здатності, хімічної активності та ін.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бурмістров О.М. Проблеми профілактики, терапії та критерії оцінки наслідків окислювального стресу, зумовленого впливом радіаційного опромінення / О.М. Бурмістров, С.М. Альохіна, Л.М. Овсяннікова // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Сучасний стан та перспективи розвитку природничих дисциплін в медичній освіті» (20 березня 2020 р.) – Кропивницький, 2020. – С. 71 – 75.

2. Бурмістров О.М. Методика моніторингу окислювального гомеостазу у працюючих в зоні підвищеної радіації / О.М. Бурмістров, С.М. Альохіна,

Л.М. Овсяннікова // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Сучасний стан та перспективи розвитку природничих дисциплін в медичній освіті» (20 березня 2020 р.). – Кропивницький, 2020. – С. 75 – 79.

3. Бурмістров О.М. Дослідження властивостей деяких антиоксидантних препаратів / О.М. Бурмістров, С.М. Альохіна, Л.М. Овсяннікова // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Сучасний стан та перспективи розвитку природничих дисциплін в медичній освіті» (20 березня 2020 р.) – Кропивницький, 2020. – С. 80 – 84.

4. Зацепина Г.Н. Свойства и структура воды. – М.: Изд. МГУ, 1974. 168 с.

5. Синюков В.В. Вода известная и неизвестная. – М. Знание. 1987. 175 с.

6. Цундель Г. Гідратація та міжмолекулярні взаємодії. – М.: Мир, 1972.

7. Эйзенберг Д., Кауцман В. Структура и свойства воды. Л.: Гидрометеиздат, 1975, 280 с.

УДК 57:68:378.147:614.46

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «МЕДИЧНА
БІОЛОГІЯ» АНГЛОМОВНИМ СТУДЕНТАМ В УМОВАХ
ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

Бурцева Дар'я Олександрівна

викладач

Шаторна Віра Федорівна

д.б.н., професор

Колосова Ірина Іванівна

к.б.н., старший викладач

Руденко Катерина Миколаївна

Викладач

ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України»

м. Дніпро, Україна

Анотація: у статті розглянуто та проаналізовано основні методи викладання дисципліни «Медична біологія» викладачами кафедри медичної біології, фармакогнозії та ботаніки ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України» з використанням інформаційних та комп'ютерних технологій під час організації дистанційного навчання (ДН) в умовах карантину. Висвітлено переваги та недоліки застосування такої форми навчання у вищому медичному навчальному закладі з урахуванням особливостей навчання іноземних англомовних студентів.

Ключові слова: дистанційне навчання, медична біологія, вища медична освіта.

Вступ. На сьогоднішній день одним із актуальних питань при підготовці фахівців медичного профілю є впровадження сучасних інформаційних технологій та методів у навчальний процес при переході на (ДН) в умовах

карантину, з урахуванням особливостей викладання дисциплін медико-біологічного профілю [1, с. 96]. Медична біологія – фундаментальна дисципліна, яка лежить в основі клінічної медицини, тому одним із найважливіших завдань процесу її викладання в системі вищої медичної школи є, по-перше, теоретична підготовка на основі існуючих у студентів фундаментальних знань, по-друге, створення умов максимальної наочності і ілюстративності досліджуваних явищ і процесів з широким використанням для цієї мети різних біологічних об'єктів. Слід також відмітити, що існують певні особливості при викладанні даної дисципліни студентам-іноземцям першого курсу, зокрема, тим, які навчаються за англomовною програмою [2, с. 192].

Для досягнення повноцінної ефективності навчальної діяльності необхідними є правильно сплановане, систематичне і структуроване викладання матеріалу, контроль засвоєних знань, умінь і навичок студентів. Враховуючи це, доцільним є поєднання, модернізація різних існуючих методів навчання та їх пристосування до інтерактивних умов [3, с. 25]. Тому основними завданнями викладачів кафедри медичної біології, фармакогнозії та ботаніки «Дніпропетровської медичної академії МОЗ України» є адаптація та удосконалення викладання медичної біології англomовним студентам в умовах ДН.

Мета – аналіз досвіду та висвітлення загальних положень організації дистанційної форми навчання: структури лекцій, семінарських та практичних занять, форм та змісту контролю засвоєння практичного та теоретичного матеріалу при викладанні дисципліни «Медична біологія» студентам-іноземцям першого курсу англomовної форми навчання на кафедрі медичної біології, фармакогнозії та ботаніки.

Основна частина. Дистанційне навчання – засіб отримання освіти за певною спеціальністю, під час якої в освітньому процесі використовуються традиційні та інноваційні методи, засоби та форми навчання, засновані на комп'ютерних та телекомунікаційних технологіях [4, с. 192]. Раніше він розглядався як альтернатива і додаткова освіта лікарів [1, с. 97], однак, у зв'язку

із сучасним епідеміологічним станом став майже єдиним варіантом здобуття медичних спеціальностей. Сучасні умови, а також нестримний розвиток інформаційних технологій та мережі Інтернет спонукає впроваджувати методи «віртуального» навчання як основні для забезпечення безперервності навчального процесу [5, с.13].

При впровадженні ДН в освітній процес ключовим моментом є територіальна віддаленість викладача і студента, тому основу освітнього процесу при такій формі навчання складає самостійна робота здобувача вищої освіти. В даному випадку мотивація студента відіграє визначну роль, оскільки саме вона сприяє отриманню дійсно якісних результатів у засвоєнні знань і є рушійною силою для дистанційної освіти. Що стосується підбору та застосування різноманітних методик викладачем для успішного засвоєння матеріалу, то всі методики безпосередньо залежать від технічних засобів та способів організації контакту зі студентами [6, с. 5].

Студенти англomовної форми навчання, так само як і вітчизняні, вивчають дисципліну «Медична біологія» впродовж першого курсу, і труднощі викладання її англійською мовою полягають у вирішенні багатьох питань, пов'язаних зі зміною місця проживання, адаптацією до нових вимог у контролі знань; організації індивідуального навчального процесу, пов'язаного з саморозвитком особистості, набуттям навичок самостійної роботи; відсутністю у більшості студентів довузівської адаптації, мовною підготовкою, різним рівнем знань студентів, які приїхали з різних країн. Враховуючи взаємодію викладачів та студентів через електронні пристрої під час ДН та відсутність очного контакту, дані питання постають більш гостро. Виходячи із вищевикладеного, стає необхідним постійне та безперервне самовдосконалення як викладача, так і студента [7, с. 31].

При використанні ДН можуть застосовуватись різні методи донесення навчальної методичної інформації до здобувачів вищої освіти різних категорій (інтерактивні лекції, практичні заняття та семінари, реферати та конспекти,) з використанням сучасних електронних пристроїв, таких як ноутбук, планшет,

мобільний телефон та спеціалізованих програмних ресурсів, електронного інформаційного освітнього середовища, різних видів телекомунікацій та технологічних платформ [8, с. 6]. На кафедрі медичної біології, фармакогнозії та ботаніки для викладання дисципліни «Медична біологія» застосовуються наступні платформи та програми: сайт кафедри (<https://204.dsma.dp.ua/>), Google Classroom, Google Meet, MOODLE, Zoom. Спілкування, консультування та взаємозв'язок зі студентами та викладачів між собою здійснювався за допомогою мобільних додатків: Viber, WhatsApp, Telegram.

Дисципліна «Медична біологія» є обов'язковою для здобувачів спеціальностей «Медицина» та «Стоматологія» англomовної форми навчання. Її основна мета – формування у студентів основних системних уявлень про базові біологічні поняття і явища в області цитології, генетики, медичної паразитології для застосування їх в практичній діяльності.

Викладання дисципліни на кафедрі здійснюється під час лекцій та практичних занять. Контроль знань студентів відбувається шляхом проведення семінарських занять, написання двох модульних робіт та здачі екзамену в кінці другого семестру.

Лекції залишаються найважливішою складовою в педагогічному процесі вищої професійної освіти. При переході ДЗ «ДМА» на ДН на нашій кафедрі було прийнято рішення надати доступ студентам до електронних варіантів лекцій, які було розміщено на сайті кафедри. Всі лекції для англomовних студентів були оформлені у вигляді слайдів презентації та супроводжувались аудіозаписом з коментарями та поясненнями лектором викладеного матеріалу. Такий підхід дозволив уникнути проблем з Інтернетом при читанні лекції он-лайн та дозволив студентам ознайомитись з лекційним матеріалом у зручний для них час. Для тих студентів, які конспектують лекції, така форма подачі надає можливість якісно обробити викладений матеріал у комфортному для кожного темпі, зупиняючи презентацію у потрібному місці. Однак, недоліком такого формату є те, що не всі студенти виконують самостійне опрацювання матеріалу. Для вирішення цього питання викладачі кафедри читають і он-лайн

лекції з використанням платформи Zoom та Google meet, можливості яких дозволяють проводити демонстрації презентацій паралельно з викладанням матеріалу. Такий формат нагадує лекцію в аудиторії, оскільки викладач може задавати питання аудиторії та відповідати на питання студентів, що підвищує ефективність засвоєння викладеного матеріалу. При цьому, основним недоліком такого формату є технічні особливості мережі Інтернет, і відсутність якої у визначений час може стати причиною відміни проведення лекції. Більш того, студент може використовувати цю причину для відмови від присутності на занятті.

Що стосується проведення практичних занять з англomовними студентами у форматі ДН, то тривалий час роботи викладачів з іноземними студентами дав можливість для нашої кафедри накопичити як певний досвід структурованого, послідовного викладання дисципліни, так і шляхи вирішення труднощів адаптаційних процесів, яких іноземні студенти особливо гостро зазнають у перший рік перебування в новій для них країні [7, с. 31]. При вивченні будь-якої медичної спеціальності, візуалізація відіграє ключову роль у набутті знань лікаря, тому на кафедрі ще до введення дистанційної форми навчання був розроблений контент, який демонструвався шляхом використання Smart TV в аудиторіях [3, с. 25]. Однак, враховуючи умови, довелося доповнити кожне заняття як інформаційним та відеоматеріалом, так і тестовими завданнями.

На сьогоднішній день структура кожного практичного заняття наступна:

1) Відеоконференція, під час якої викладач проводить контроль присутніх, усне опитування студентів з поточної теми, пояснює найбільш складні питання, використовуючи фото- та відеоматеріал для наочності. Під час відеоконференції студенти разом із викладачем вирішують задачі з молекулярної біології та генетики. Для вирішення задачі, яку студенти отримують за посиланням у Chat відповідної програми, відводиться певний час залежно від складності завдання. Задачу можна розв'язувати в режимі

реального часу із залученням усіх студентів групи або надати можливість вирішувати самостійно. Протягом заняття в аудиторії студенти працюють з мікроскопами, відпрацьовуючи практичні навички діагностики. Для вирішення цієї задачі та демонстрації лабораторних препаратів он-лайн викладачі застосовують відеокамеру, яка підключена до мікроскопа із виведенням зображення на екран пристрою, з якого проводиться заняття. Ця частина заняття займає 50 – 70% часу заняття та спочатку проводилась з використанням програми Zoom, а на сьогоднішній день – Google Meet. Дані платформи надають багато можливостей як викладачу, так і студенту. Під час практичного заняття викладач може відповісти на запитання студентів, розпочати дискусію в режимі реального часу.

2) Контроль знань. Пріоритетним методом для оцінювання знань студентів є тестовий контроль, який забезпечує індивідуальну роботу кожного студента, підвищує її якість. Тестові завдання створюються з використанням завдань з банку ліцензійного іспиту «Крок-1» для англomовних студентів. На перших етапах ДН проводилось тестування на платформі Google Classroom шляхом використання Google Форм. Однак, дана форма має ряд недоліків, тому було прийняте рішення використовувати сучасну систему електронного навчання MOODLE (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Enviroment), яка дозволяє проводити тестування та семінари з обмеженням часу та кількості спроб на один тест, що сприяє більш об'єктивному оцінюванню знань студентів. Також для оцінки знань в системі MOODLE можуть бути використані індивідуалізовані завдання з відкритою формою відповіді з встановленим строком здачі [8, с. 7]. На цю частину практичного заняття відводиться 30 – 50% часу в залежності від теми. Усі надіслані завдання та тести оцінюються викладачем з урахуванням активності студента на занятті. Таким чином, студент отримує завдання на початку (усна відповідь, вирішення задачі, аналіз лабораторного препарату) та в кінці заняття, що дає можливість контролювати його присутність на занятті. Якщо студент зареєструвався, але не виконав жодного завдання, викладач реєструє його відсутність. Всі оцінки

вносяться викладачем в електронний журнал, де студент може відстежувати свою успішність з даного предмета за кожною темою.

Безумовно, існують і недоліки проведення практичного заняття в такій формі. По-перше, залежність від мережі Інтернет, нестабільність якої може унеможливити проведення заняття за розкладом або сповільнювати процес викладання та опрацювання матеріалу. По-друге, студенти можуть під'єднуватись до відеоконференції, але не вмикати камеру чи мікрофон, пояснюючи це недостатньою технічною оснащеністю електронного пристрою або нестабільним Інтернет-з'єднанням. Цей факт перешкоджає ефективній взаємодії викладача та студента під час заняття. По-третє, при такій формі навчання викладач не може повноцінно контролювати використання студентами додаткових джерел під час тестового контролю знань або усної відповіді. В четвертих, при виконанні завдання з відкритою відповіддю англomовні студенти практикують написання відповіді на папері з подальшим її фотографуванням та надсиланням викладачу. Це ускладнює перевірку, оскільки фотографії часто неякісні та відповіді написані нерозбірливо. Також одним з недоліків є обмін відповідями, коли робота одного і того ж студента надсилається від імені інших.

Для організації ДН викладацький колектив кафедри медичної біології, фармакогнозії та ботаніки намагається враховувати специфіку викладання медичної біології іноземним англomовним студентам не тільки під час проведення занять, а і при забезпеченні ефективної підготовки до них. На електронній сторінці кафедри розміщуються навчально-методичні посібники, протокольні зошити, календарно-тематичні плани, електронні лекції, завдання до кожного заняття, посилання на відео, електронні підручники та ін. Вся ця інформація дублюється також на платформі MOODLE. Таким чином, студент забезпечений всім необхідним для успішного оволодіння матеріалом.

Комунікація з англomовними студентами здійснюється постійно у вигляді он-лайн консультацій, бесід, під час яких надається допомога в оволодінні навчальними навичками. Для цього використовуються здебільшого месенджери

WhatsApp, Telegram та Viber. Ефективним для зворотного зв'язку зі студентами є створення робочих чатів в даних додатках для кожної академічної групи, де можна надати всю необхідну інформацію одночасно всім студентам групи, а не тільки старості, відповісти на питання студентів, коментувати виконання завдань. Такий вид спілкування є досить мобільним, оскільки викладач і студенти можуть відповісти у зручний для них час, і для цього не потрібно знаходитись на робочому місці. До того ж, діалог зберігається, у разі необхідності його можна переглянути будь-коли. Створення окремих електронних скриньок для кожної групи студентів не показало своєї ефективності через ряд недоліків, одним із яких є надмірна завантаженість пошти та несвоєчасні відповіді з обох сторін. Основним недоліком комунікації зі студентами через мобільні додатки є те, що для цього використовуються персональні номери телефонів викладачів. Також, для аргументації та надання детальної відповіді кожному студенту викладач витрачає багато часу, оскільки питання, які обговорюються часто несуть теоретичний, практичний рекомендаційний характер. Слід відмітити, що іноді іноземні англомовні студенти пишуть і телефонують в поза робочий час, іноді вночі.

Незважаючи на численні дискусії щодо переваг та недоліків дистанційної освіти та критику зі сторони багатьох педагогів, ДН в існуючих умовах зайняло вагоме місце на ринку сучасної освіти. Термінове впровадження ДН змусило внести певні корективи у процес викладання дисципліни «Медична біологія» на кафедрі медичної біології, фармакогнозії та ботаніки англомовним студентам для забезпечення безперервності навчального процесу. Викладачі кафедри намагаються зберігати раціональний баланс традиційних та новітніх методів викладання в умовах віртуальної форми навчання. Всі застосовані методи та прийоми мали переваги і недоліки. Проаналізувавши наш досвід та досвід інших вищих навчальних закладів медичного профілю [9, с. 197], ми можемо стверджувати, що такий вид навчання є надзвичайно ефективним для забезпечення отримання вищої медичної освіти. Однак, він не замінить очне навчання у вищому медичному навчальному закладі у зв'язку з необхідністю

оволодіння студентами практичних навичок. Ця система потребує подальшої модернізації та розвитку як освітніх програм та методів, так і технологічного забезпечення в Україні [5, с. 13]. Поряд з цим, перехід на таку форму навчання сприяє підвищенню кваліфікації викладачів, опануванню ними новітніх інформаційних технологій та програм, а це є невід’ємним в організації навчального процесу та підвищенні якості вищої освіти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Романова Ю.Г. Дистанційне навчання у вищій медичній освіті // Медична освіта. – 2015. № 1. – С. 96 – 98.
2. Лисаченко О.Д. Дистанційне навчання на кафедрах морфологічного профілю в умовах карантину. Переваги та недоліки // Вісник проблем біології і медицини. – 2020 – Вип. 3. – С. 188-189.
3. Ільїна О.І. Smart-середовище для навчання студентів ВНЗ // Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія [Електронний ресурс]: матеріали міжвузівського вебінару / – Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ. – 2017 – С. 25.
4. Кадемія М.Ю. Дистанційне навчання у віртуальному університеті як спосіб доступу до якісної освіти // Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету. – 2016. – № 2. – С. 192.
5. Баришнікова В.В. Основні переваги та недоліки дистанційної освіти // Матеріали І Всукраїнської науково-практичної конференції «Дистанційна освіта України: інновації, нормативно-правові, педагогічні аспекти». – 2020. – С. 13.
6. Завізіон В.Ф. Дистанційне навчання: можливості та проблеми в умовах карантину // Медичні перспективи. – 2020. Т.25, № 2. – С. 4 – 12.
7. Кнігавко В.Г. Шляхи подолання труднощів адаптаційних процесів до навчання у іноземних студентів на кафедрі медичної та біологічної фізики і медичної інформатики // X Міжрегіональна науково-методична інтернет-конференція.- Харків. – 2017. – С. 31.

8. Авдєєв О.В. Використання дистанційної системи MOODLE для Оптимізації навчального процесу у вищій школі // Медична освіта. – 2015. № 1. – С. 6 – 8.

9. Аряєв М.Л. Перший досвід дистанційного навчання в медичних вузах України в умовах COVID-19-карантину // Здоров'я дитини. – 2020. С. 195 – 199.

ЕКОЛОГІЧНІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ РОСЛИН КУКУРУДЗИ ВІД ШКОДОЧИННИХ ОБ'ЄКТІВ

Бутенко Андрій Олександрович

кандидат сільськогосподарських наук, доцент

Демиденко Юлія Вікторівна

студент, спеціальність екологія

Макеєнко Людмила Русланівна

студент, спеціальність екологія

Бичко Каріна Олексіївна

студент, спеціальність екологія

Роденко Олена Валеріївна

студент, спеціальність екологія

Сумський національний аграрний університет

м. Суми, Україна

Важливим елементом сучасних технологій вирощування кукурудзи є інтегрована система захисту посівів від шкідливих організмів, першочергове місце серед яких посідає боротьба з бур'янами [1, 5].

Посіви кукурудзи забур'янені на 92-98% площ її вирощування. Основною причиною цього є засміченість ґрунту насінням бур'янів, середні запаси якого в орному шарі перевищують 1 млрд. шт./га. Поява того чи іншого виду бур'яну пов'язана з умовами, початком і тривалістю вегетації, особливостями обробітку ґрунту перед сівбою і під час догляду за рослинами. Велике значення для проростання насіння бур'янів має також температурний режим ґрунту, рівень кислотності ґрунтового розчину та інше. Залежно від ґрунтово-кліматичних умов вирощування чисельність видового складу бур'янів у посівах кукурудзи може бути представлена 10-19 видами, серед яких найбільш шкідливими є однодольні просовидні (плоскуха звичайна, мишій сизий, мишій зелений,

пальчатка криваво-червона, пальчатка кровоспиняюча, а також вівсюг звичайний, лисохвіст польовий). Значну загрозу становлять багаторічні кореневищні (пирій повзучий) та коренепаросткові бур'яни (осот рожевий, осот жовтий польовий, березка польова, гірчак повзучий) та однорічні двосім'ядольні (шириця звичайна, лобода біла, паслін чорний, підмаренник чіпкий, ромашка непахуча). Шкодочинність бур'янів у посівах кукурудзи є надзвичайно високою. За наявності 15 рослин на одному метрі квадратному гірчака повзучого врожайність знижується на 80%, 12 шт./м² плоскухи звичайної – на 29%, а 10 шт./м² амброзії полинолистої - на 34-41% [1, 2, 3].

Велике агротехнічне значення, для зниження забур'яненості, особливо при дефіциті вологи, має прикочування ґрунту. Характерною особливістю цього способу є провокування проростання насіння бур'янів, що сприяє більш повному їх знищенню гербіцидами або механічним способом. Ефективність прикочування залежить від маси котків та механічного складу і вологи ґрунту. Проводити його, як правило, слідом за посівом або одночасно з ним кільчасто-шпоровими котками (не виключається застосування і інших видів). На важких по механічному складу ґрунтах і при високій волозі посівного шару для попередження утворення ґрунтової кірки і втрат вологості прикочування не слід застосовувати [1, 4].

При вирощуванні кукурудзи по безгербіцидній технології після сівби при проростанні однорічних бур'янів (фаза ниточки) потрібно провести 1-2 досходових боронування. Робоча швидкість руху агрегату 5-6 км/год. В фазу 2-3 і 4-5 листочків у кукурудзи проводять післясходове боронування. Тип борін вибирається в залежності від ущільнення ґрунту і засміченості площі, швидкість агрегату – 4-4,5 км/год.

Під час вегетації при необхідності треба провести один-два міжрядні обробітки разом із підживленням: перший і другий в фазі 3-6 листочків на глибину до 8 см з поступовим зменшенням глибини обробітку стрілочастими лапами шириною 270 мм (220 мм) і лапами-бритвами (165 мм), а також прополочними боронами; останнє рихлення проводять в фазу 7-9 листочків на

глибину 4-6 см культиваторами, укомплектованими стрільчатими лапами і підгортачами. Швидкість агрегату при перших міжрядних обробітках – 5-6 км/год., а при останньому (з підгортачем) – 8-10 км/год. На полях, де переважають багаторічні коренепаросткові бур'яни глибину обробітку збільшують на 2-3 см.

Запобігти негативному впливу бур'янів у посівах кукурудзи можна лише впровадженням інтегрованої системи захисту, невід'ємним елементом якої є хімічний метод.

На сьогодні існує великий асортимент препаратів для зменшення забур'яненості у посівах кукурудзи. До них належать досходові гербіциди (базові) на основі діючих речовин та їх комбінацій: ацетохлор, метолахлор, пропізохлор, диметенамід, ізоксафлютол, пендиметалін, ацетохлор + тербутилазин, метолахлор + атразин, метолахлор + тербутилазин + мезотріон та інші. Вони здатні за рахунок ефективного контролю як сходів, так і бур'янів, які проростають з насіння, забезпечувати захист посівів кукурудзи від широкого спектру однорічних злакових та широколистих видів. Позитивними сторонами внесення ґрунтових гербіцидів є низька фітотоксичність до культури, тривалий період внесення (до посіву, після посіву, але до появи сходів культури) та захисної дії (30-60 діб), що дає можливість забезпечити чистоту посівів протягом кількох «хвиль бур'янів» та створює оптимальні умови для росту і розвитку кукурудзи на початкових стадіях. Однак, досходове внесення гербіцидів, як правило, можна застосовувати тільки на ґрунтах із вмістом гумусу не менше 3–4%, а їх ефективність в значній мірі залежить від зволоження ґрунту. За посухи вони не діють, а за інтенсивних дощів на більш легких ґрунтах може проявитися їхній фітотоксичний вплив на проростки та молоді рослини кукурудзи. Досходові гербіциди потребують якісної підготовки ґрунту (діаметр ґрунтових агрегатів не більше 1 см) та не використовуються за технологій вирощування кукурудзи No-till та Strip-till. Крім того, залежно від умов вегетаційного періоду видовий склад бур'янів може суттєво змінюватись, що і зумовлює тенденцію заміни ґрунтових гербіцидів післясходовими.

Післясходові гербіциди (страхові), на відміну від досходових, здатні контролювати багаторічні кореневищні та коренепаросткові бур'яни. Водночас, за наявності у структурі посівних площ великих господарств 20% і більше кукурудзи, забезпечити ефективний контроль бур'янів за рахунок внесення у необхідні строки страхових гербіцидів не можливо. Крім того, ефективність післясходових препаратів значною мірою залежить від погодних умов, фази розвитку культури та бур'янів, а також гербокритичного періоду конкурентних взаємовідносин в агроценозах. Якщо ці вимоги порушуються, то ефективність хімічного прополювання зменшується, так як злакові бур'яни (мишій сизий, плоскуха звичайна) відростають повторно з вузла кущіння або ж пошкоджуються рослини кукурудзи.

Необхідність застосування післясходових гербіцидів обумовлена у тих випадках, коли ефективність дії досходових гербіцидів була зменшена внаслідок впливу погодних умов або за високої забур'яненості поля чи при відмові від використання до сходового внесення.

Плануючи систему захисту посівів кукурудзи від бур'янів, необхідно враховувати конкурентноспроможність культури, фазу розвитку, динаміку появи та видовий склад бур'янів, тип та ступінь забур'яненості. Найбільш чутливі до гербіцидів молоді бур'яни, які знаходяться у фазі активного росту. Для однорічних злакових видів (плоскуха звичайна, мишій сизий) вона становить 1-4 листки, однорічних дводольних – 2-6 листків. Осоти найбільш вразливі у фазі 6-8 листків (розетки), пирій повзучий при досягненні висоти 10-15 см, березка польова – за довжини погона до 15 см.

Поява основної кількості сходів бур'янів (близько 80% від загальної їх кількості, що з'являється упродовж вегетаційного періоду) у посівах кукурудзи зазвичай розпочинається одночасно з появою сходів культури, досягає максимуму у фазі 3-6 листків та завершується у фазі 8-10 листків культури. Саме від фази 2-3 листка і до появи 8-9 листків засміченість посівів може спричинити різке зниження врожаю - до 40%. У цей період (20-30 діб) посіви кукурудзи повинні бути чистими від бур'янів. Даного ефекту можна досягти

шляхом використання досходових препаратів, однак, за складного типу засміченості, коли в посівах одночасно розвиваються тонконогові, двосім'ядольні, багаторічні види бур'янів, ефективним є поєднання до- та післясходового внесення гербіцидів, як наприклад, ацетохлор у поєднанні з нікосульфуроном, римсульфуроном, або римсульфурон + тифенсульфурон-метил. При засміченості осотом жовтий польовим, осотом рожевим найбільш економічним є комбіноване внесення ацетохлору з препаратами групи 2,4-Д та дікамбою. Обробка посівів кукурудзи у післясходовий період страховими гербіцидами форамсульфурон + йодосульфурон + тіснкарбазон-метил або римсульфурон + мезотріон на фоні внесення у ґрунт ацетохлору забезпечує чисті посіви кукурудзи від бур'янів упродовж всієї вегетації.

Важливою умовою внесення гербіцидів у посівах кукурудзи є дотримання регламентів їх застосування, а також рекомендацій компаній -виробників засобів захисту рослин. Основними вимогами застосування гербіцидів є дотримання норм витрат препаратів, строків внесення, фази росту і розвитку культури, урахування стану посівів та погодних умов. Поява деформованих сходів, порушення нормального росту та розвитку як надземної частини, так і кореневої системи кукурудзи є типовою ознакою токсикації внаслідок дії досходових гербіцидів хімічної групи хлорацетанілідів: ацетохлор, метолахлор, пендиметалін, диметенамід.

Це обумовлено за внесення гербіциду з перевищенням максимально рекомендованої норми, перекриттям або використання безпосередньо перед появою сходів кукурудзи. Завищена норма внесення пендиметаліну призводить до порушення розвитку кореневої системи кукурудзи у вигляді укорочених потовщених на кінцях корінців. У подальшому спостерігається припинення розвитку кореневої системи рослин, і як наслідок, вилягання.

Оптимальною фазою розвитку рослин кукурудзи для внесення післясходових гербіцидів є фаза 3-5 листків. Це пов'язано з особливостями органоутворення в процесі проходження етапів органогенезу рослин кукурудзи. З прив'язкою до видимих морфологічних змін, які прийнято називати фазами

росту та розвитку, волоть у розвитку проходить 9 етапів органогенезу (від появи сходів і до повного цвітіння), качан – 12 (від утворення 3-го листка і до фізіологічної стиглості). Порушення регламенту застосування гербіцидів на будь-якому з цих етапів може сповільнити весь подальший процес формування генеративних органів. Особливо відчутним такий вплив може бути на ранніх стадіях розвитку рослин до утворення 11-го листка. Так, до моменту появи 3-го листка відбувається формування вузлів, міжвузлів та ярусів вузлової кореневої системи. Обприскування посівів кукурудзи похідними 2,4-Д, дикамбою, клопіралідом у даний період викликає уповільнення розвитку вторинної кореневої системи. В подальшому може спостерігатись повна зупинка її розвитку та відмирання. Рослини кукурудзи у таких посівах масового вилягають. Період утворення 3-5 листків є найбільш прийнятний для внесення страхових гербіцидів. На даному етапі повністю завершується формування вегетативних частин стебла. Однак на момент формування п'ятого листка починається закладка майбутніх качанів.

Перевищення норм витрат післясходових препаратів на фоні перебування рослин у стані біотичного стресу (високі або понижені температури, перезволоження ґрунту, пошкодження шкідниками тощо) може призводити до відсутності качанів на рослині (яловості рослин) або формування додаткових пагонів з одного вузла. Фаза 5-7 листків характеризується сегментацією колоскових лопатей та закладкою рядів зерен. Застосування у даний період гербіцидів з групи синтетичних ауксинів зумовлює зниження рядності зерен, скручування листків (ефект цибульного листка). У фазі 7-9 листків відбувається рудиментація зав'язі, формування пилкових зерен в пиляках, а в качані закладається кількість зерен в ряду.

Внесення гербіцидів похідних 2,4-Д та інгібітору АЛС з порушенням вимог їх використання викликає скручування листків, надмірне кущення, зниження ступеня озерненості качанів (кількості рядів зерен) та явище гінандроморфізму (утворення качана на волоті).

Оптимальними для обприскування посівів кукурудзи гербіцидами є температури від +12 до +25°C. За використання гербіцидів сульфонілсечовинної групи та їх комбінацій римсульфурон, просульфурон, тифенсульфурон-метил, форамсульфурон, йодосульфурон-метил натрію, а також гормональних препаратів похідних 2,4-Д та дикамби, коли рослини кукурудзи перебувають у стресовому стані, спостерігається поява плям жовтого або білого кольору, деформація листя. Інколи при внесенні форамсульфурону, йодосульфурон-метилу натрію, тієнкарбазон-метилу напередодні або під час зниження температур (+5°C) з'являється антоціанове забарвлення листків кукурудзи, яке зазвичай, зникає після появи шостого листка та не впливає на продуктивність кукурудзи.

Стратегія захисту кукурудзи від бур'янів повинна базуватися на біологічних особливостях гібридів та бур'янів, видовому складі бур'янів, їх чисельності та динаміки появи. Враховуючи низьку конкурентноспроможність кукурудзи до бур'янів на ранніх етапах росту і розвитку, змішаного типу забур'яненості та великих її посівних площ поєднання до- і післясходового внесення гербіцидів залишається найбільш ефективним. Лише післясходове внесення не завжди забезпечує отримання бажаного результату, а порушенням регламентів застосування гербіцидів та рекомендацій компаній виробників, викликає токсикацію культурних рослин та зниження продуктивності.

Інтегрована система захисту складається з обов'язкових, профілактичних, агротехнічних, організаційно-господарських заходів і прийомів, які необхідно використовувати з урахуванням розповсюдження і чисельності шкідливих і корисних організмів, а також загального стану рослин.

При цьому важливе значення має правильне розміщення культур в сівозміні. Посів кукурудзи після кукурудзи, особливо, коли вона вирощується на одному місці декілька років підряд, веде до збільшення ураженості рослин летючою сажкою, кореневими і стебловими гнилями; в меншій мірі - твердою сажкою, сприяє збільшенню чисельності кукурудзяного метелика. Щоб уникнути шкодочинного впливу, накопичення в ґрунті збудників хвороб,

доцільно чергувати її з іншими культурами. Необхідно відмітити що озима пшениця і ячмінь, як попередник культури, провокують зачатки грибів - збудників хвороб, що приводить їх до гибелі, в тому числі - до очищення ґрунту від інфекції. В той же час, при великій кількості летючої сажки, горох, як попередник, недоцільний в зв'язку з консервуючим ефектом його кореневих виділень по відношенню до хламідоспор, які знаходяться в ґрунті в стані спокою. Підвищують стійкість рослин до хвороб і шкідників як в сівозміні, так і в беззмінних посівах фосфорні і калійні добрива. Азотні (в помірних дозах) також сприяють зниженню враження рослин хворобами, однак ступінь їх впливу залежить від форми добрива. В боротьбі з летючою сажкою, кореневою і стебловою гниллю є більш раціональним внесення азоту в нітратній формі, а при загрозі розвитку пліснявіння проростаючого насіння і проростків, застосування азотних добрив слід обмежити або використати їх в амонійній формі.

В боротьбі з шкідниками і хворобами велике значення має основний обробіток ґрунту. При глибокій зяблевій оранці знижується чисельність кукурудзяного (стеблового) і лугового метеликів, гинуть збудники сажкових хвороб, корневих і стеблових гнилей. В системі основного обробітку ґрунту агротехнічні заходи доповнюються хімічними.

Якісна підготовка насіння до посіву – одна з умов одержання високого врожаю кукурудзи. В даний час, основну кількість посівного зерна кукурудзи обробляють на кукурудзяних заводах. В тих випадках, коли для посіву використовують насіння, підготовлене не в заводських умовах, господарства повинні протруювати насіння. При зберіганні кукурудзи вологість зерна не повинна перевищувати 14%. При появі в посівах кукурудзяного метелика (18-20% рослин з кладками яєць) використовують інсектициди, або випускають трихограму (70-100 тис. екземплярів на 1 га). Строк останнього обробітку посівів інсектицидом – за 20 днів до збирання врожаю (не пізніше).

На післязбиральних залишках кукурудзи зимують збудники майже всіх хвороб і частково популяції кукурудзяного метелика. Тому низький зріз рослин

при збиранні, прибирання з поля післязбиральних залишків в поєднанні з обробіткою ґрунту важкими дисковими бородами і глибокою відвальною оранкою зябу значно зменшують ступінь зараження майбутніх посівів хворобами і шкідниками.

Ранні посіви кукурудзи більше страждають від пліснявіння, кореневих і стеблових гнилей, дротяника і несправжнього дротяника, шведської мухи, медведки, кравчика; пізні – від сажкових захворювань гельмінтоспорозу і нігроспороізу. При запізненні з збиранням врожаю, особливо в роки з дощовою осінню, збільшується зараженість початків нігроспорозом, пліснявою, ростуть втрати від шкідників.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Маслак О.М., Кабанець В.М., Собко М.Г. та ін. Кукурудза: технології, нюанси, рекомендації фахівців. - Сад: Інститут сільського господарства Північного Сходу, 2020. - 48 с.
2. Kolisnyk O.M., Butenko A.O., Malynka L.V., Masik I.M., Onychko V.I., Onychko T.O., Kriuchko L.V., Kobzhev O.M. Adaptive properties of corn forms for improvement in the ecological status of fields. *Ukrainian J Ecol.* 9: (2019). 33-37.
3. Vitalii Palamarchuk, Natalia Telekalo. The effect of seed size and seeding depth on the components of maize yield structure. *Bulgarian Journal of Agricultural Science*, 24 (№ 5) 2018, С. 783-790.
4. Паламарчук В. Д., Климчук О. В., Поліщук І. С., Колісник О. М. Еколого-біологічні та технологічні принципи вирощування польових культур: навч. посібник. Вінниця, 2010. 680 с.
5. Karpenko, O.Yu., Rozhko, V.M., Butenko, A.O., Masyk, I.M., Malynka, L.V., Didur, I.M., Vereshchahin, I.V., Chyrva, A.S., Berdin, S.I. (2019). PostHarvest Siderates Impact on the Weed Littering of Maize. *Ukrainian Journal of Ecology*, 9(3), 300-303.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ НАВЧАЛЬНИХ СИСТЕМ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

Вересоцька Наталія Іванівна

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри теорії і методики технологічної освіти

та комп'ютерної графіки

Висоцький Олександр

Студент групи ТН-1пм

Анотація: У статті розглядаються теоретичні аспекти використання мультимедійних технологій у навчальному процесі. Аналізуються різні аспекти тлумачень змісту категорії «мультимедіа», «інформаційно-комунікаційна технології» висвітлюється сутнісний зміст інформаційно-комунікаційної технологій у підготовці майбутніх учителів технологій. Розкрито позитивні та негативні аспекти використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховному процесі.

Ключові слова: інформаційних технологій, комп'ютер, мультимедіа в освіті, мультимедійні технології, навчально-виховний процес.

У Національній доктрині розвитку освіти в Україні серед пріоритетних напрямів розвитку цієї галузі визначено запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій; створення індустрії сучасних засобів навчання і виховання, повне забезпечення ними навчальних закладів. Необхідність реалізації цих завдань постає у відповідності до стрімкого розвитку сучасного інформаційного суспільства [5].

Одним із базових умінь, викликаних потребами такого суспільства, є

володіння знаннями та вміннями ефективно використовувати у своїй професійній діяльності комп'ютерну техніку. Підготовка людини до життя в такому суспільстві ставить за мету інформатизація освіти. У цьому процесі значне місце приділяється впровадженню нових засобів навчання, що використовують можливості сучасного комп'ютера [6].

Сучасна школа характеризується системними змінами у структурі та змісті навчального процесу, що зумовлює та визначає новий вектор у діяльності учителя – використання мультимедійних навчальних систем у професійній діяльності з метою підготовки дитини до життя в інформаційному суспільстві, наповненому новими технологічними новаціями [4].

Швидкий розвиток нових інформаційних технологій стає рушійною силою не тільки у виробничих галузях, а й у сфері освіти. Сучасний комп'ютер може найбільш повно задовольнити дидактичні вимоги, які ставляться до матеріального забезпечення навчального процесу.

Із зростанням продуктивності персональних комп'ютерів стало можливим забезпечення різних видів освітньої діяльності завдяки комплексному використанню різних типів інформаційних процесів у рамках єдиного технічного комплексу. Це дозволило досить широко застосовувати в освітньому процесі мультимедійні технології та системи віртуальної реальності. Сучасне навчання вже неможливо уявити без мультимедіа, які дозволяють використовувати текст, звук, графіку, відео й анімацію в інтерактивному режимі. Але навіть найсучасніший засіб навчання не може повністю замінити учителя, цілком автоматизувати його працю чи навчальну діяльність школярів. Тому сучасному педагогу недостатньо мати глибокі предметні знання і володіти практичними вміннями та навичками. Він повинен бути обізнаним в області мультимедійних навчальних систем [7].

Словосполучення «мультимедіа в освіті» стало активно використовуватися науковими колами наприкінці 1990-х рр. У рамках міжнародних конференцій з'явилися секції з такою назвою. В Україні, з причин матеріально-технічного характеру, активне обговорення в педагогічній та

науковій пресі проблем і досягнень у використанні мультимедійних технологій розпочалося тільки у 1999-2000 роках [1].

Мультимедіа – складний технологічний засіб навчання, недостатньо досліджений з точки зору культурології, педагогіки, психології, екології, інформаціології та інших наук, який потребує врахування всього комплексу дидактичних, психофізичних, технічних й інших компонентів системи освіти [30].

Мультимедіа у навчанні сприяє появі не тільки нового насиченого поля спілкування, передавання інформації, але і поля зародження нових розумінь, нових точок перетину, нових проблем і розв'язків, які отримали нове місце у сучасній культурі порівняно з традиційними та відомими засобами передавання інформації та засобами навчання [2].

Використання мультимедійних технологій у навчальному процесі значно збільшує потік навчальної інформації, що сприймається суб'єктом навчання. Наразі не вся інформація засвоюється, частина її не знаходить свого місця в тих логічних структурах навчального предмета (або його фрагменту), формування яких є головною метою процесу навчання. Планування навчального процесу, у якому передбачається активне використання зорових образів, представлених засобами мультимедійних технологій, має опиратися на розуміння вчителем поняття «інформація». Складність і неоднозначність поняття «інформація» знаходить своє вираження в дискусії, що багато років не припиняється на сторінках різних наукових і науково-популярних видань, у підручниках для середньої і вищої школи [3; 7]. В умовах широкого використання засобів сучасної комп'ютерної техніки в навчальному процесі значно зростають вимоги до навчання учнів засобами ПК. Окрім базових знань, учням необхідно оволодіти основами роботи з сучасним комп'ютером, уміти застосовувати інформаційно-телекомунікаційні технології та можливості мережі Інтернеті для досягнення визначених навчально-виховних цілей, освоїти нові організаційні форми навчальної діяльності. Тому перед педагогічними навчальними закладами постає необхідність введення спеціальних дисциплін для реалізації

поставлених завдань, а також застосування можливостей сучасного комп'ютера в процесі викладання всіх дисциплін. Упровадження мультимедійних засобів у навчальний процес школи дає можливість учням розширювати свої знання, спонукає до активного навчання, є дієвим засобом активізації пізнавальної діяльності, дає можливість з цікавістю вивчати будь-які предмети [4; 7].

На сьогоднішній день в Україні розроблені навчальні програми, значна кількість навчальних посібників і підручників, освітні стандарти, концепції інформатизації навчального процесу, програмно-методичні комплекси для комп'ютерної підтримки навчання інформатики, математики, фізики, хімії, географії, трудового навчання та інших навчальних предметів. Разом з тим проблема роз'яснення в навчальній літературі такого основного поняття як «інформація» залишається актуальною [7]. Наприклад, аналіз навчальних посібників і підручників для середніх навчальних закладів свідчить про не завжди достатній науковий і методичний рівень подання навчального матеріалу в них. Вкажемо лише на окремі некоректності, які найчастіше зустрічаються, не називаючи наразі конкретних джерел, оскільки в більшості з них ці некоректності повторюються і схожі між собою. Насамперед це стосується поняття інформації, оцінювання і вимірювання інформації, її передавання, зберігання, обробки і т. д [7].

Під час організації навчального процесу із застосуванням мультимедійних технологій важливо опиратись на такі закономірності [4; 7; 8]:

- створення умов для мимовільного збагачення пам'яті, для яскравих вражень, емоційних переживань, активної діяльності;
- формування таких обставин, у яких з'являються спільні для всієї молоді цінності, настільки привабливі, що стимулюють звертатися до них, створюючи мікроколективи, які були б здатні виконувати спільні для всіх завдання;
- постійне збудження активності суб'єктів навчання в оволодінні знаннями, стимуляція їхнього навчання;
- провідна роль у процесі забезпечення повноцінного засвоєння знань,

умінь і навичок, розвиток розумових сил і творчих здібностей належить викладачу. Аналіз психолого-педагогічної, філософської, науково-методичної літератури, сучасних програмних засобів засвідчив незначну кількість електронних навчальних продуктів українського виробництва, публікацій, методичних рекомендацій щодо застосування мультимедійних засобів навчання у професійній підготовці майбутнього вчителя, чим визначається актуальність дослідження. Застосування мультимедійних технологій у професійній підготовці студентів є однією з умов підвищення якості навчально-виховного процесу в педагогічному навчальному закладі, а також запорукою підготовки висококваліфікованих учителів, здатних вільно здійснювати професійну діяльність в інформаційному суспільстві [3].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гуревич Р. С. Інтерактивні технології навчання у вищому педагогічному навчальному закладі: навчальний посібник. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», –2013. – 309 с.
2. Гуревич Р. С. Інформаційно-телекомунікаційні технології в підготовці майбутнього фахівця. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. – 2002. –Вип. 4. – С. 61-66.
3. Гуревич Р. С. Сучасні інформаційні технології та їхнє використання: Навчальний посібник. / Р. С. Гуревич, О. В. Шестоपालюк, М. Ю. Кадемія. Київ, – 2006. – 631 с.
4. Закон України «Про вищу освіту» // Освіта. – 2002. – 20-27 лют. (№ 12-13). – С. 5-12.
5. Закон України «Про освіту» // Освіта. – 1995. – 15 серп. (№ 31). – С. 1-4.
6. Мадзігон В. М. Проблематика та перспектива інформатизації освіти / В. М. Мадзігон. – Київ, –2006. – 112 с.
7. Новий тлумачний словник української мови / за ред. О. Сліпущко, В.Яременко. – Київ : Аконіт, – 2004. – 926 с.

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ ОЦІНКИ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ У СВІТІ

Вишневська Мар'яна-Владислава Юріївна

магістр кафедри математичного моделювання
соціально-економічних процесів

Добуляк Леся Петрівна

доцент кафедри математичного моделювання
соціально-економічних процесів

кандидат економічних наук, доцент

Львівський національний університет імені Івана Франка

м. Львів, Україна

Анотація: У даній статті розглядається використання кластерного аналізу для оцінки рівня життя населення у 60 країнах світу. У результаті розподілу, отриманого на основі методу середнього зв'язку агломеративної процедури групування, утворилося три кластери з високим, середнім та низьким рівнем життя. До кластеру з найвищим рівнем добробуту потрапили країни Європи, а також США та Австралія. Результати групування країн показано на дендрограмі та картограмі.

Ключові слова: рівень життя населення, кластерний аналіз, метод середнього зв'язку, дендрограма, картограма.

Проблеми рівня та якості життя населення і фактори, що визначають їх динаміку є дуже важливими на сучасному етапі розвитку суспільства. Від їхнього вирішення залежить спрямованість і темпи подальших перетворень у країні, а отже, політична та економічна стабільність у суспільстві. Вирішення цих проблем вимагає чіткої політики, виробленої державою, центральним елементом якої була б людина, її добробут, фізичне і соціальне здоров'я.

Рівень життя є однією з найважливіших соціально-економічних категорій. Він характеризує становище людини у суспільстві, можливості її розвитку та реалізації потреб. Існують різні погляди щодо змісту цього поняття. За рекомендаціями ООН рівень життя – це сукупність таких показників, як: здоров'я, демографічні умови, їжа, одяг, організація та умови праці, зайнятість, освіта, зокрема письменність, житло та його благоустрій, соціальне забезпечення. Рівень життя у вузькому розумінні - це характеристика рівнів споживання населення і ступеня задоволення його потреб (вимірювання доходів, витрат і споживання благ та послуг). Під рівнем життя в більш широкому розумінні розглядають рівень людського розвитку (стан здоров'я, можливості населення для задоволення своїх потреб) та умови життєдіяльності населення (стан навколишнього середовища та безпека населення). З поняттям «рівень життя» тісно пов'язаний термін «якість життя». Поняття «якість життя» пов'язують з матеріальним добробутом, відчуттям особистого щастя, професійною реалізацією, вмінням вирішувати життєві проблеми та долати стрес, а також рівнем задоволення життєвих потреб та досягнення цілей.

Метою даної статті є:

- виокремити чинники, які впливають на рівень життя населення в світі;
- зібрати статистичні дані, що їх описують;
- впорядкувати та згрупувати країни світу за рівнем життя населення
- провести аналіз отриманих результатів.

Для аналізу й оцінки життєвого рівня населення використовують різні показники. Головну роль відіграють показники доходів населення. Рівень доходів дає уявлення про матеріальні можливості людей, надто коли цей рівень дуже низький. Крім того, величина доходів відображає можливості людей у тих сферах життя, що безпосередньо не пов'язані з основними індикаторами людського розвитку. Сильний вплив на рівень життя населення мають економічні чинники, такі як наявність економічного потенціалу в країні, можливості для його реалізації, величина національного доходу і так далі.

Про рівень життя в країні можна судити і по співвідношенню забезпечених і бідних верств населення. В світовій практиці розрізняють дві основні форми бідності: абсолютна – за відсутності доходу, необхідного для забезпечення мінімальних життєвих потреб особи або сім'ї, і відносна – коли дохід не перевищує 40-60% середнього доходу по країні. Міжкраїнове зіставлення бідності носить умовний характер через неоднакову базу (мінімального прожиткового рівня), встановлену в основу для розрахунку порогу бідності.

Важливою складовою частиною економічного потенціалу є національне багатство, яке є сукупністю матеріальних ресурсів, накопичених продуктів минулої праці і врахованих і залучених в економічний оборот природних ресурсів, якими володіє суспільство.

Рівень і динаміка продуктивності праці також є важливим чинником зростання ВВП і національного доходу, а значить, і рівень життя змінюється залежно від динаміки продуктивності праці. У свою чергу продуктивність праці залежить від розвитку НТП, вдосконалення організації праці, виробництва і управління, соціально-економічних чинників.

Розвиток соціальної сфери (науки, утворення, охорони здоров'я, культури) сприяє задоволенню соціальних потреб населення, сприяє розвитку інтелекту нації, впливає на економічне здоров'я суспільства і так далі.

В світовій практиці рівень і динаміка здоров'я населення ставляться на перше місце серед компонентів рівня життя, оскільки розглядається як базова потреба людини і головна умова її діяльності. Основними показниками здоров'я є показники середньої очікуваної тривалості життя при народженні і коефіцієнт смертності.

Інструментом для дослідження рівня життя населення в світі обрано кластерний аналіз як один із найпотужніших засобів для дослідження структури соціально-економічних показників чи об'єктів, описаних багатьма апріорно однаковими факторами [1, 2, 3].

Метою кластерного аналізу є розбиття об'єктів (ситуацій) на підмножини, що називаються кластерами, так, щоб кожен кластер складався зі схожих об'єктів, а об'єкти різних кластерів істотно відрізнялися.

За способом кластеризації існують ієрархічні та ітераційні процедури. Ієрархічні методи відповідно поділяють на агломеративні (такі, що послідовно об'єднують об'єкти в більші групи) та дивізивні (які послідовно розбивають більші групи на дрібніші однорідні групи). Ітераційні процедури складаються з кількох кроків, на кожному з яких виконують визначені операції. Деякі з цих кроків повторюються доти, доки склад кожного із сформованих кластерів не буде однорідним.

Алгоритми кластеризації зазвичай будується як певний спосіб перебору кількості кластерів і визначення його оптимального значення в процесі перебору та включають 5 основних кроків:

- відбір вибірки для кластеризації;
- визначення множини характеристик, за якими будуть оцінюватися об'єкти у вибірці;
- обчислення значень міри схожості між об'єктами;
- застосування одного з методів кластерного аналізу для створення груп схожих об'єктів;
- перевірка достовірності результатів кластеризації.

Нами було застосовано апарат кластерного аналізу для групування 60 країн світу за рівнем життя населення. На основі таких ресурсів як Wikipedia [4], Knoema [5], World Bank Open Data [6], Human Development Reports [7] було зібрано інформацію про такі соціально-економічні показники цих країн:

- середній річний дохід;
- ВВП (номінал) на душу населення;
- рівень безробіття;
- індекс освіти;
- середня очікувана тривалість життя;

- індекс сприйняття корупції;
- забезпеченість лікарняними ліжками (на 1000 осіб);
- кількість лікарів (на 1000 осіб).

На основі нормалізованої матриці вхідних даних було обчислено матрицю відстаней між об'єктами. Відстані між об'єктами розраховувалися по формулі Евклідової відстані.

В ролі методу аналізу було вибрано метод середнього зв'язку. Він розроблявся як компроміс між методами одиночного і повного зв'язку. Відповідно до цього методу обчислюється середня схожість розглядуваного об'єкта з усіма об'єктами в уже існуючому кластері, а потім, якщо знайдене середнє значення схожості досягає або перевершує певний заданий пороговий рівень схожості, об'єкт приєднується до цього кластера.

Процес утворення кластерів видно на дендрограмі (рис. 1).

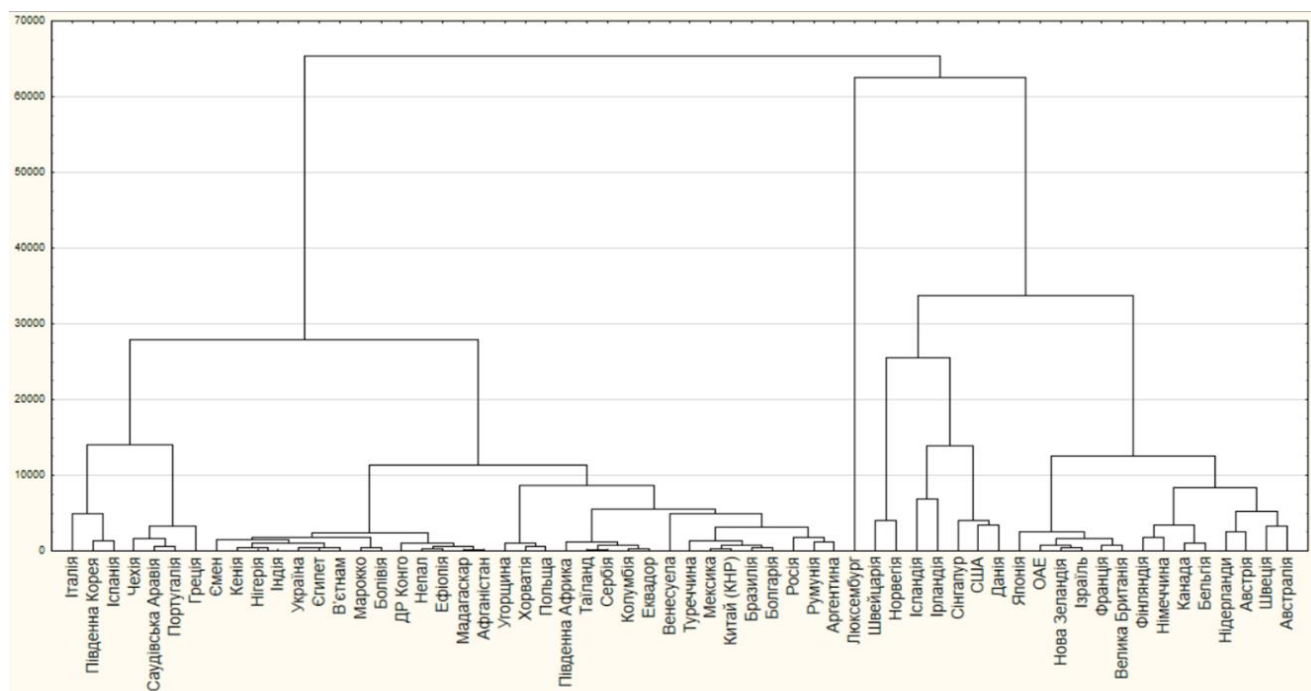

Рис. 1. Дендрограма розподілу країн світу за рівнем життя населення

При реалізації методу середнього зв'язку року було сформовано три кластери, що включають регіони із схожими показниками рівня життя.

До першого кластеру увійшли країни з найкращими показниками рівня життя населення – високим показником ВВП на душу населення, низьким рівнем безробіття та корупції, високим рівнем освіти та медичного

обслуговування. До нього увійшли Австралія, Швеція, Австрія, Нідерланди, Бельгія, Канада, Німеччина, Фінляндія, Велика Британія, Франція, Ізраїль, Нова Зеландія, ОАЕ, Японія, Данія, США, Сінгапур, Ірландія, Ісландія, Норвегія, Швейцарія, Люксембург.

Другий кластер сформували країни, які дещо поступаються за показниками якості життя та характеризуються нижчими показниками ВВП, рівня освіти та медицини. До нього увійшли Італія, Південна Корея, Іспанія, Чехія, Саудівська Аравія, Португалія, Греція.

Останній і найбільший кластер сформували Ємен, Кенія, Нігерія, Індія, Україна, Єгипет, В'єтнам, Марокко, Болівія, Демократична Республіка Конго, Непал, Ефіопія, Мадагаскар, Афганістан, Угорщина, Хорватія, Польща, Південна Африка, Таїланд, Сербія, Колумбія, Еквадор, Венесуела, Туреччина, Мексика, Китай, Бразилія, Болгарія, Росія, Румунія, Аргентина. В цілому цей кластер характеризується найнижчими показниками економічного розвитку та рівня життя населення порівняно з іншими кластерами. Для країн цього кластеру характерні високий рівень безробіття, низький індекс освіти та медичного обслуговування, низькі показники ВВП.

Результати групування видно на картограмі (рис. 2).

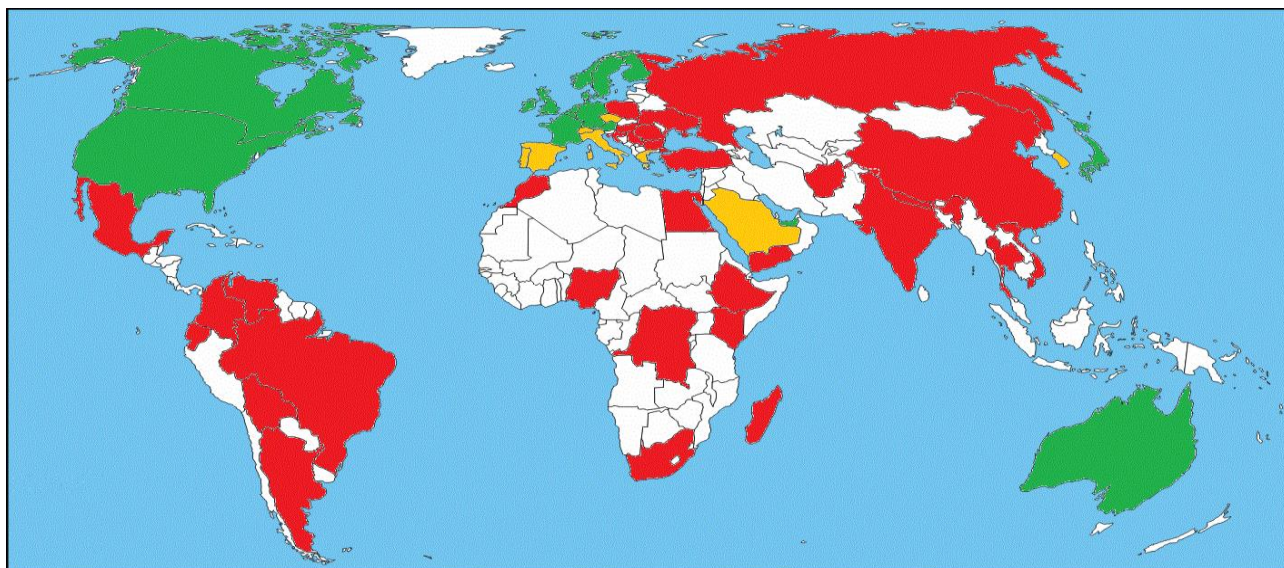

Рис. 2. Картограма розподілу країн світу за рівнем життя населення

Висновки. Рівень життя є однією з найважливіших соціально-економічних категорій. Він відображає рівень розвитку фізичних, духовних і соціальних потреб, ступінь їх задоволення та умови для розвитку і задоволення цих потреб. Для аналізу й оцінки життєвого рівня населення використовують різні показники, такі як обсяг валового внутрішнього продукту, обсяг послуг на душу населення, середній рівень заробітної плати, забезпеченість житлом, середня тривалість життя та інші.

У процесі дослідження було проведено класифікацію країн світу в однорідні групи за рівнем добробуту. В ролі методу аналізу було вибрано ієрархічний кластерний аналіз, а саме метод середнього зв'язку. Результати можна використати для запровадження політики, спрямованої на вирішення проблем у сфері підвищення рівня та якості життя. Необхідно не тільки збільшувати доходи населення, а й забезпечувати гідний рівень медичного обслуговування, покращувати умови для здобуття освіти та працевлаштування тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пістунов І. М., Антонюк О. П., Турчанінова І. Ю. Кластерний аналіз в економіці – Д. : НГУ, 2008.
2. Hartigan J. A. Clustering Algorithms – New York : Wiley, 1975.
3. Tryon R. C. Cluster analysis – London : Ann Arbor Edwards Bros, 1939.
4. Вільна енциклопедія Wikipedia [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
5. База даних Кноема [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <https://knoema.com/atlas/ranks>
6. База даних World Bank Open Data [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/>
7. База даних Human Development Reports [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://hdr.undp.org/en>

**ЯКІСНІ ПОКАЗНИКИ НАСІННЯ КРАМБЕ АБІССІНСЬКОЇ
(CRAMBE ABYSSINICA HOCHST.)**

Войтовська Вікторія Іванівна

к. с.-г. наук, ст. науковий співробітник

Інститут біоенергетичних культур і

цукрових буряків НААН України

вул. Клінічна, 25, м. Київ, 03110, Україна

Третякова Світлана Олексіївна

к. с.-г. наук, доцент, старший викладач

Уманський національний університет

садівництва, вул. Інститутська, 1, м. Умань

Черкаська обл., 20305, Україна

Сторожик Лариса Іванівна

доктор с.-г. наук

Інститут біоенергетичних культур і

цукрових буряків НААН України

вул. Клінічна, 25, м. Київ, 03110, Україна

Кононенко Лідія Михайлівна

к. с.-г. наук, доцент, старший викладач

Уманський національний університет

садівництва, вул. Інститутська, 1, м. Умань,

Черкаська обл., 20305, Україна.

Орел Олег

студент

Уманський національний університет садівництва

Анотація. Оцінено важливість і перспективність вирощування крамбе та її цінність. Висвітлено насінневу продуктивність на різних сортах крамбе та

досліджено різноякісність і неоднорчасність дозрівання насіння. Встановлено та проведено порівняльну оцінку якісних показників між сортами крамбе в лабораторних умовах.

Ключові слова: насіння, крамбе, різноякісність, маса 1000 насінин, проростання

Вступ. Крамбе абіссинська або гірчиця абіссинська (*Crambe abyssinica* Hochst.) відноситься до роду *Crambe* (інша назва – Катран), родини капустяних (*Brassicaceae*). Рід Катран налічує близько 29 видів і представлений однорічними, дворічними, багаторічними рослинами або напівкущами [1,2,3]. Катран абіссинський - перспективна рослина.

Насіння *Crambe abyssinica* зазвичай містять близько 30% олії з надзвичайно високим вмістом мононенасичених жирних кислот. Вміст її досягає 50% від загальної кількості жирних кислот. Такий високий вміст цієї кислоти обумовлює виняткові властивості абіссинського масла. Масло катрана представляє велику цінність не тільки для харчової промисловості. Перспективно його використання в профілактичних і, можливо, лікувальних цілях [4-6].

Крамбе абіссинська високоврожайна, невибаглива до ґрунтів, посухостійка культура, з коротким вегетаційним періодом, тому вивчення її важливе і актуальне. Для отримання сортового або гібридного матеріалу та вирощування цієї культури важливо вивчити якісні показники насіння крамбе [7-11].

Якість насіння - саме від них залежить врожайність культури. До показників якості насіння відносять чистоту, схожість і енергію проростання, силу росту і життєздатність, масу 1000 насінин, зараженість хвороби и шкідниками.

При оцінці фізичних властивостей визначають форму плодів і насіння, лінійні розміри, крупність, об'єм, виповненість, щуплість, вирівняність, масу 1000 насінин, щільність, натуру, механічні пошкодження, механічні

властивості, зараженість шкідниками, засміченість. До показників посівних якостей насіння належать чистота, схожість, енергія проростання, маса 1000 насінин, вирівняність, натура зерна, вологість і відсутність зараженості. Їх визначають шляхом аналізу середнього зразка, взятого з партії насіння, з точним дотриманням правил, встановлених державним стандартом. Польова схожість насіння, як правило, відрізняється від лабораторної, її показники можуть бути дещо нижчими, адже в лабораторії створюємо ідеальні умови для вегетації, що не завжди можливо в польових умовах. Це пов'язано з впливом низки абіотичних та біотичних чинників, таких як температура й вологість ґрунту, умови посіву, строки і глибина посіву, рівень агротехніки, родючість ґрунту, його ураження шкідниками та збудниками хвороб, вплив дії або післядії гербіцидів тощо [12, 13].

В літературі вітчизняних авторів такі дані по якісних показниках насіння не проводились. Проте, із іноземних джерел відомо, що у крамбе плід – одно сім'яний горішок (скорочений стручечок). Діаметр плодики від 1,0 до 4,5 мм. Плоди сидять на довгих (1,3 – 1,5 см) плодоніжках. Колір плодів солом'яно – жовтий. Маса 1000 штук насіння коливається від 4,42 до 6,50 г, плодів – 6,8 11,0 г. Усередині плоду знаходиться насіння, що має кулясту форму. Діаметр насіння варіює від 1,8 до 2,5 мм. Забарвлення насіння зеленувато – буре або буре за кольором. Насіннєва оболонка дуже тонка. Нижні плоди, які утворюються раніше, більші; плоди, які сидять на кінцях квітконосних пагонів, значно дрібніше інших. На одній рослині крамбе в середньому кість від 500 до 3500 плодів. В деякі роки на окремих рослинах налічувалося до 4 –5 тис. плодиків крамбе. Олійність насіння 34 –53% [14-17].

Мета досліджень – дослідити якісні показники насіння крамбе різних сортів.

У наших дослідженнях як об'єкт використовували насіння і плоди різних сортів крамбе абіссінської (*Crambe abyssinica* Hochst.). Насіння разом із периспермом та без нього вимірювали лінійкою розміри 50 штук насінин (діаметр і висоту), потім їх зважували на аналітичних вагах і розраховували

масу 1000 плодів (насіння). Описували форму, колір, запах досліджуваних зразків. Визначали схожість і енергію проростання насіння, а також довжину проростків.

Результати досліджень. Встановлено, що насіння крамбе коричневого кольору кулястої форми, укладені в що не розкривається стручок (плід) з міцної дерев'янистої корою діаметром 3-6 мм, блідо-жовтого кольору. Стулки стручка відрізняються сітчасто - зморшкуватою поверхнею, за зовнішнім виглядом нагадують горішок та за забарвленням істотно між сортами не відрізняються (рис.1.).

Рис.1. Насіння крамбе (*Crambe abyssinica* Hochst.)

Експериментально встановлено, що в усіх сортах крамбе незалежно від погодних умов спостерігається різноякісність насіння та неодноразовість дозрівання.

За крупності насіння та схожістю і енергією проростання в зразках спостерігалися істотні відмінності. Маса 1000 насінин коливалася в межах 6,58 - 9,85 г. Найдрібніші насінини відмічено у сорту Політ (Росія), маса 1000 насінин якого склала всього 6,58 г, а найбільша маса у сортів Belenzian (США) і Borowski (Чехословакія).

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Прахова Т. Я. Новая нетрадиционная масличная культура – Крамбе абиссинская /Т.Я. Прахова //Вестник Алтайского государственного аграрного университета. – 2013. – Т. 8, № 106. – С. 8-10.
2. The use of *Crambe abyssinica* seeds as adsorbent in the removal of metals from waters / A.C.Jr. Gonçalves, F. Rubio, A.P. Meneghel [et al.] // Rev. Bras. Eng. Agríc. Ambient. – 2013. – Vol.17, №.3. – P. 306-311.
3. Смирнов, А.А. Интродукция крамбе абиссинской (*Crambe abyssinica* Höchst.) в Среднем Поволжье: монография / А.А. Смирнов, Т.Я. Прахова, И. И. Плужникова. -Пенза: РИО ПГСХА, 2013. - 106 с.
4. Прахова, Т. Я. Биология, возделывание и качество маслосемян крамбе абиссинской /Т. Я. Прахова, В. А. Прахов. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2013. — № 1 (48). — С. 436-437. — URL: <https://moluch.ru/archive/48/6008/>
5. Kononenko L. M., Voitovska V. I., Tretiakova S. O. Prospects for growing uncommon oilseeds in the right-bank forest-steppe of Ukraine // Innovative development of science and education. Abstracts of the third International scientific and practical conference. ISGT Publishing House. Athens, Greece. 2020. Pp. 12-20. URL:<http://sci-conf.com.ua>.
6. Voitovska V., Tretiakova S., Storozhyk L., Kononenko L. Origin, introduction and phases of *CRAMBE ABYSSINICA* HOCHST. Under the conditions of the RIGHT-BANK FOREST-STEPPE OF UKRAINE // Innovative development of science and education. Abstracts of the 4th International scientific and practical conference. ISGT Publishing House. Athens, Greece. 2020. Pp. 10-16. URL: <https://sci-conf.com.ua>.
7. Voitovska V., Tretiakova S., Storozhyk L., Kononenko L. Botanical and morphological features and significance of the *CRAMBE ABYSSINICA*. // Dynamics of the development of world science. Abstracts of the 10th International scientific and practical conference. Perfect Publishing. Vancouver, Canada. 2020. Pp. 209 -214. URL: <http://sci-conf.com.ua>.

8. Кучеров, Е.В. Крамбе абиссинская – новая нетрадиционная культура комплексного использования / Е.В. Кучеров // Сб. материалов «Интродукция нетрадиционных и редких сельскохозяйственных растений» - Пенза, 1998. – Т. 2. – С. 43-45
9. Jakob Katrin, Bramm A., Ochrimenko N. Ertragsbildung der Krambe (*Crambe abyssinica* L.) in Abhängigkeit von der Wasser – und Stickstoffversorgung// Mitt. Ges. Pflanzenbauwiss. 1998. - 11, P. 133-134.
10. Зотеева, Н.М. Перспективная масличная культура крамбе. / Н.М. Зотеева // Научно-технический бюллетень ВИР. – 1992. – Вып. 224. – С. 44–46.
11. Шарапов, Н.И. Новые жирномасличные растения/ Н.И. Шарапов. – М-Л.: Изд-во академии наук СССР, 1956. – 112 с.
12. Зінченко О. І., Салатенко В. Н., Білоножко М. А. — К.: Аграрна освіта, 2001. - 591 с.
13. Низов Г.К. Эколого-географическая изменчивость содержания масла и жирных кислот крамбе/ Г.К. Низова, Н.Г. Конькова// Сб. материалов симпозиума «Новые и нетрадиционные растения и перспективы их использования» - 2005. – Т. 2. – С. 348-350.
14. Прахов В.А. Продуктивность CRAMBE в зависимости от агроприемов возделывания/В.А. Прахов // Сб. трудов конференции «Инновационные технологии в АПК: теория и практика. – Пенза, 2017. – С.104-106.
15. Прахов В.А. Новые сорта в селекции крамбе абиссинского/ В.А. Прахов, А.Д. Смирнов // Сб. материалов конференции «Актуальные и новые направления в селекции и семеноводстве сельскохозяйственных культур». – Владикавказ, 2017. – С. 88-90.
16. Прахова Т.Я. Крамбе абиссинская (*Crambe abyssinica* Hochst.): монография/ Т.Я. Прахова – Пенза: РИО ПГСХА, 2017. – 132 с.
17. Кулинич Р.А. Выращивание озимого рыжика и крамбе абиссинской в центральной степи Крыма в 2014-2015 гг/ Р.А. Кулинич, Е.Л. Турина// Сб. мат. конференции «Инновационные идеи молодых исследователей для агропромышленного комплекса России». – Пенза, 2016. – С. 152-155.

**ПРАВОВІ ЗАХОДИ ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ВІД
ВИКИДІВ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ НА
ШЛЯХУ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Власенко Юлія Леонідівна

к.ю.н., доцент

доцент кафедри екологічного права Інституту права

Сухорабський Дмитро Костянтинович

Студент Інституту права

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Анотація: у статті розглянуто етапи міжнародної співпраці щодо охорони атмосферного повітря від небезпечних речовин, проаналізовано здобутки України у виконанні міжнародних зобов'язань щодо зменшення рівня парникових газів в атмосфері шляхом реформування транспортної галузі, досліджено генезу запровадження європейських екологічних групи «Євро» на території України та висвітлені основні проблеми, які перешкоджають імплементації європейського законодавства до законодавства України.

Ключові слова: охорона атмосферного повітря, європейські екологічні стандарти, співвідношення європейського та українського законодавства, забруднення атмосферного повітря забруднюючими речовинами відпрацьованих газів автомобілів

Проблема забруднення атмосферного повітря є першочерговою для більшості держав світу. Це пояснюється стрімким науково-технічним прогресом, пік якого припадає на XX-XXI століття. Не останню роль у

забрудненні атмосферного повітря зіграла машинобудівна промисловість, а точніше її продукт — автомобіль.

За даними Міжнародної асоціації виробників автомобілів (OICA) станом на 2015 рік у світі було зареєстровано 1,282,270 тис. транспортних засобів [1]. Проте назвати точну кількість станом на 2020 рік неможливо, оскільки велика частка автомобілів не має реєстрації. Проте враховуючи темпи виробництва, можна стверджувати, що цей показник суттєво збільшився. Лише в Україні на кінець 2019 року кількість офіційно зареєстрованих автомобілів перевищує 8 млн одиниць [2]. Тому очевидним буде твердження про те, що викиди транспортних засобів мають негативний вплив на якість атмосферного повітря.

Найбільшу небезпеку для атмосферного повітря та довкілля в цілому становлять парникові гази, які утворюються під час роботи двигуна внутрішнього згоряння. Одним з таких газів є діоксид вуглецю (CO_2), або вуглекислий газ. Загроза цього газу полягає у тому, що він накопичується в атмосфері та викликає парниковий ефект — явище в атмосфері Землі, при якому енергія сонячних променів, відбиваючись від поверхні, не може повернутися у космос, оскільки затримується молекулами різних газів, що призводить до підвищення температури поверхні [3].

Накопичення парникових газів в атмосфері Землі та подальша зміна клімату стали глобальним викликом для міжнародної спільноти. Тому більшість держав світу усвідомлюють негативний вплив діяльності людини на навколишнє природне середовище і готові об'єднатися для подолання спільної проблеми. Така колективна боротьба зі зміною клімату знайшла своє відображення у міжнародних документах, до яких також належить Паризька угода. Відповідно до п. «а» ч. 1 ст. 2 Паризька угода має на меті зміцнення глобального реагування на загрозу зміни клімату в контексті сталого розвитку шляхом стримання зростання глобальної середньої температури значно нижче 2°C понад доіндустріальні рівні і докладання зусиль з метою обмеження зростання температури до $1,5^{\circ}\text{C}$ понад доіндустріальні рівні, визнаючи, що це суттєво знизить ризики та наслідки зміни клімату. Цей міжнародний документ

зобов'язує держав-учасниць всіма можливими способами досягти зменшення викидів парникових газів шляхом покращення технологій виробництва та контролю з боку держави за обсягом таких викидів.

Україна також підписала Паризьку угоду та ратифікувала її 14.07.2016 року. На виконання міжнародних зобов'язань України згідно з пунктом 19 Статті 4 Паризької угоди, пунктом 35 Рішення 1/СР.21 Конференції Сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату була розроблена Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року. Відповідно до цієї Стратегії одним із способів досягнення декарбонізації енергетики є модернізація транспортної галузі шляхом стимулювання або запровадження вимог до виробників транспортних засобів із двигунами внутрішнього згорання щодо збільшення ефективності й екологічності традиційних транспортних засобів[4].

Важливо також підкреслити слова міністра екології та природних ресурсів України Остапа Семерака, який стверджує, що «Україна однією з перших країн світу розробила Стратегію низьковуглецевого розвитку і взяла на себе відповідальність за перехід економіки країни на низьковуглецевий розвиток» [5]. Це означає, що наша держава обирає курс забезпечення екологічного добробуту та запровадження екологічно безпечного виробництва.

Для модернізації транспортної галузі розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 430-р було схвалено Національну транспортну стратегію України на період до 2030 року. До завдань цієї стратегії входять здійснення комплексу регуляторних заходів, зокрема запровадження міжнародних екологічних норм для транспортних засобів.

Одним із способів зменшення негативного впливу автомобільного транспорту на навколишнє природне середовище є запровадження екологічних стандартів викидів небезпечних речовин. Для забезпечення контролю за вмістом небезпечних речовин у відпрацьованих газах автомобілів у Євросоюзі були запроваджені екологічні стандарти групи «Євро». Проте для України виникає проблема щодо узгодження власних екологічних стандартів та стандартів Європейського Союзу, які мають значення після підписання

Україною Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі — Угода про асоціацію). Цей міжнародний документ покладає на Українську державу обов'язки щодо імплементації європейського законодавства та адаптації українського законодавства до вимог Європейського Союзу, що також стосується охорони навколишнього природного середовища. Відповідно до пункту «с» статті 361 Угоди співробітництво між Україною та державами-членами ЄС має на меті вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища у сфері якості атмосферного повітря. Таке співробітництво між державами вимагає поступового наближення законодавства України до права та політики ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища, про що прямо вказано у статті 363 Угоди про асоціацію. Про аналіз цього співвідношення буде вестись мова нижче, а зараз звернемо увагу на історію екологічного стандарту «Євро» та його запровадження на території України.

Вперше у Європейському Союзі Директивою 91/441/ЄЕС у 1992 році був запроваджений стандарт Євро-1 для легкових автомобілів. Запровадження цього екологічного стандарту дало старт для подальшого запровадження нових, більш жорстких вимог для автовиробників щодо кількості шкідливих речовин у вихлопних газах. Директивою 715/2007/ЄС від 20.06.2007 року було передбачено введення екологічного стандарту Євро-5 з 03.01.2009 року, а норми щодо Євро-6 мала набрати чинності ще 31.12.2019 року, проте це сталося 01.09.2015 року. Нижче наводимо порівняльну таблицю стандартів Євро та обсяг дозволених викидів вихлопних газів (табл. 1)

Таблиця 1

Стандарти Євро по викидам токсичних речовин [6, с. 45]

Євро стандарт	Дата виконання*	CO (г/км)	THC (г/км)	NMHC (г/км)	NO _x (г/км)	THC+NO _x (г/км)	PM (г/км)
Дизель							
Euro I	Липень 1993	2.72	—	—	—	0.97	0.14
Euro II	Січень 1997	1.00	—	—	—	0.70	0.08
Euro III	Січень 2001	0.64	—	—	0.50	0.56	0.05
Euro IV	Січень 2006	0.50	—	—	0.25	0.30	0.025
Euro V	Вересень 2010	0.500	—	—	0.18	0.23	0.005
Euro VI	Вересень 2015	0.500	—	—	0.08	0.17	0.045
Бензин							
Euro I	Липень 1993	2.72	—	—	—	0.97	—
Euro II	Січень 1997	2.20	—	—	—	0.50	—
Euro III	Січень 2001	2.30	0.20	—	0.15	—	—
Euro IV	Січень 2006	1.00	0.10	—	0.08	—	—
Euro V	Вересень 2010	1.000	100.00	0.68	0.60	—	0.005
Euro VI	Вересень 2015	1.000	100.00	0.68	0.60	—	0.005

Для цілей цієї таблиці: CO — монооксид вуглецю (чадний газ); THC — маса сумарних вуглеводнів; NMHC — маса неметанованих вуглеводнів; NO_x — маса оксидів азоту; THC+NO_x — спільна маса складних вуглеводнів та оксидів азоту; PM — маса твердих частинок.

Як ми можемо бачити з часом європейське законодавство почало ставити більш жорсткі вимоги до автовиробників для того, щоб завадити згубному впливу вихлопних газів на екологію. Тому цілком очевидним є те, що такі зміни до екологічних стандартів змушують автовиробників витрачати ресурси для покращення своїх технологій.

Однак такі покращення мають наслідок у вигляді шкоди бізнес-інтересам великих автоконцернів. Для прикладу можна згадати славнозвісну аферу концерну Volkswagen (іноді — дизельгейт).

Для України точкою відліку запровадження міжнародних екологічних стандартів можна вважати прийняття ЗУ «Про приєднання України до Угоди про прийняття єдиних технічних приписів для колісних транспортних засобів, предметів обладнання та частин, які можуть бути встановлені та/або використані на колісних транспортних засобах, і про умови взаємного визнання офіційних затверджень, виданих на основі цих приписів, 1958 року з поправками 1995 року», за яким відбулося приєднання до вищезгаданої угоди. Цей міжнародний документ зобов'язував Україну створити компетентний орган для контролю за технічним регулюванням у сфері допуску до експлуатації, використання та ввезення колісних транспортних засобів та визначено порядок затвердження єдиних технічних приписів, що містяться у Правилах ЄЕК ООН. Пунктом 1 постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок визначення переліку єдиних технічних приписів для колісних транспортних засобів, предметів обладнання та частин, які можуть бути встановлені та/або використані на колісних транспортних засобах» на Міністерство інфраструктури було покладено обов'язки компетентного органу.

Наступним етапом розробки екологічних стандартів було запровадження ДСТУ 4277:2004 «Норми і методи вимірювання вмісту оксиду вуглецю та вуглеводнів у відпрацьованих газах автомобілів, що працюють на бензині або газовому паливі», який був затверджений наказом Держспоживстандарту від 31.01.04 р. № 14. Відповідно до цього наказу ДСТУ 4277:2004 поширюється на автомобілі з двигунами, які працюють на бензині або газовому паливі і

відповідає положенням Директиви 96/96/ЄС “Про гармонізацію законів країн-учасниць щодо випробовування автомобілів та їхніх причепів на придатність до експлуатації”. Таким чином, Україна почала врегульовувати на державному рівні обсяги викидів оксиду вуглецю (чадного газу) від автомобілів.

У той же час ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання ринку автомобілів в Україні» від 07.12.2000 року у пункті 3 Прикінцевих положень вказує на те, що з 1 січня 2003 року забороняється реалізація на внутрішньому ринку України та ввезення на митну територію України легкових автомобілів, не обладнаних пристроєм для нейтралізації ядучих фракцій вихлопних газів (каталізатором). На думку А. М. Редзюка саме ця норма встановлює заборону на ввезення автомобілів, що не відповідають стандарту Євро-2 [7].

Проте у такому випадку виникає питання щодо співвідношення ДСТУ 4277:2004 та стандартів Євро. Для цього необхідно звернутися до наказу Держспоживстандарту від 31.01.04 р. № 14 та Директиви 96/69/ЄС, якою був запроваджений стандарт Євро-2. Відповідно до пункту 1 Наказу ДСТУ 4277:2004 установлює норми і методи вимірювання вмісту оксиду вуглецю та вуглеводнів у відпрацьованих газах автомобілів під час роботи двигуна в режимах холостого ходу, тобто під час зупинки або стоянки. У той же час у Додатку до Директиви 96/69/ЄС розрахунок обсягів шкідливих речовин ведеться у г/км, що дозволяє зробити висновок про те, що у Директиві до розрахунку беруться викиди, що мають місце під час руху автомобіля. Таким чином, слід погодитися з Гутаревичем Ю. Ф., який стверджує, що порівнювати ДСТУ 4722:2004 та Євро-2 немає сенсу, оскільки це ті стандарти, що застосовуються при різних режимах роботи автомобіля [8, с. 195].

Остаточні вимоги щодо відповідності автомобілів, які прибувають в Україну, екологічним стандартам вперше було встановлено ст. 5 ЗУ «Про деякі питання ввезення на митну територію України транспортних засобів» від 06.07.2005 року. Ця стаття вперше закріпила на законодавчому рівні вимоги щодо відповідності стандарту Євро-2 для здійснення реєстрації легкових та

вантажних автомобілів. З прийняттям Європейським Союзом нових нормативів Євро змінювалося і українське законодавство, тому остання редакція вищезазначеного закону від 16.10.2020 року вже передбачає нормативне регулювання усіх стандартів до Євро-6. Таким чином, Україна адаптується до законодавства ЄС, що співпадає з рухом у європейському напрямі.

Але незважаючи на такі великі звершення, існує цілий пласт проблем, які унеможливають дотримання норм європейських екологічних стандартів.

По-перше, це стосується обов'язковості виконання національних стандартів. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про стандартизацію"» були внесені зміни до ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища». Тепер у новій редакції закону відсутній принцип обов'язковості дотримання екологічних стандартів (ст. 3) та виключена ст. 32 «Екологічні стандарти», у якій останні визначались у якості обов'язкових для виконання вимог. Це положення також закріплено у ч. 2 ст. 23 ЗУ «Про стандартизацію», відповідно до якої національні стандарти та кодекси усталеної практики застосовуються на добровільній основі, крім випадків, якщо обов'язковість їх застосування встановлена нормативно-правовими актами. Таким чином, описаний вище ДСТУ 4722:2004, що регулює обсяги викидів оксиду вуглецю та вуглеводнів у відпрацьованих газах, за новим законодавством є необов'язковим до виконання, що фактично руйнує систему державного контролю за обсягом шкідливих речовин у відпрацьованих газах автомобілів.

По-друге, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо усунення надмірного державного регулювання у сфері автомобільних перевезень» були внесені зміни до статті 35 ЗУ «Про дорожній рух». За новою редакцією статті 35 Закону скасовується обов'язковий технічний контроль для легкових автомобілів усіх типів, марок і моделей, причеви (напівпричеви) до них (крім таксі та автомобілів, що використовуються для перевезення пасажирів або вантажів з метою отримання прибутку). Хоча відповідно до частини 3 цієї ж статті одним з критеріїв

технічного контролю транспортного засобу є перевірка елементів, що безпосередньо стосуються охорони навколишнього природного середовища, що полягала у вимірі обсягу вуглекислого та чадного газу у відпрацьованих газах. Скасування такої вимоги призвело до того, що велика кількість легкових автомобілів в Україні експлуатується з порушенням вимог викидів забруднюючих речовин. Це призводить до погіршення екологічної ситуації особливо у великих містах.

Тому для подолання цих проблем пропонуємо: узгодити українське законодавство із законодавством Європейського Союзу щодо екологічних стандартів для автомобільного транспорту; повернути принцип обов'язковості дотримання екологічних стандартів до українського законодавства для ефективного контролю за викидами небезпечних речовин в атмосферу та дотримання міжнародного зобов'язання щодо зменшення парникового ефекту; повернути обов'язковий технічний огляд транспортних засобів для унормування обсягів викидів небезпечних речовин у відпрацьованих газах автомобілів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. WORLD VEHICLES IN USE - ALL VEHICLES. URL: http://www.oica.net/wp-content/uploads//Total_in-use-All-Vehicles.pdf (дата звернення: 02.11.2020)

2. Основні показники здійснення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів за внутрішніми договорами в січні – грудні 2018 та 2019 років. URL: http://www.mtsbu.ua/files/Statistics/2020/02/Stat_dani_provadgenniya_OSCPVVNT_Z_v_sichni-grudni_2018_ta_2019.pdf (дата звернення: 01.11.2020)

3. Забруднення атмосферного повітря викидами від транспорту. URL: <https://www.gpp.in.ua/transport/zabrudnennya-atmosfernogo-povitrya-vikidami-vid-transportu.html> (дата звернення: 08.11.2020)

4. Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/Proekt/LEDS_ua_last.pdf (дата звернення: 08.11.2020)

5. Остап Семерак: Уряд України підтримав Стратегію низьковуглецевого розвитку України до 2050 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ostap-semerak-uryad-ukrayini-pidtrimav-strategiyu-nizkovugleceвого-rozvitku-ukrayini-do-2050-roku> (дата звернення: 08.11.2020)

6. Приміський І. В. Нормування викидів відпрацьованих газів автомобілів та перехід до стандартів Євро. Восточно-Европейский журнал передовых технологий. 2014. № 4(11). С. 43–49

7. Нормы Евро 2 в Украине уже действуют. URL: <https://www.autocentre.ua/ua/avtopravo/avtobiznes/normy-evro-2-v-ukraine-uzhe-deystvuyut-288746.html> (дата звернення: 02.11.2020)

8. Екологія та автомобільний транспорт: навч. пос. / Ю. Ф. Гутаревич та ін. Київ: Арістей, 2006. 292 с

ТЕСТ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ПЕДАГОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ

Голота Наталія Яківна

викладач математичних дисциплін

викладач-методист

відокремлений структурний підрозділ

«Гірничо-електромеханічний фаховий коледж

Криворізького національного університету»

м. Кривий Ріг, Україна

Анотація: у статті висвітлюється питання використання тесту як ефективного контрольного засобу навчальних досягнень з математики студентів в коледжах. Зокрема, розкрито особливості використання тестування як методу контролю рівня навчальних досягнень студентів під час викладання циклу математичних дисциплін. Впровадження тесту як інструменту вимірювання навчальних досягнень студентів потрібно адаптувати до потреб поточного і підсумкового контролю у навчальному закладі, при цьому не втративши його вимірювальних функцій.

Ключові слова: тест, тестові завдання, контрольні засоби, якість тесту, навчальні досягнення студентів, цикл математичних дисциплін.

“Вимірювання – права рука навчання.

Без вимірювання не може бути оцінювання.

Без оцінювання не може виникнути зворотний зв'язок з навчанням.

Без зворотного зв'язку немає інформації про досягнуті результати.

Без інформації про досягнуті результати не може виникнути систематичного навчання”.

Парнелл, 1973

Завдання педагога в умовах сучасної технології навчання зводиться не стільки до читання лекцій і проведення практичних та лабораторних занять,

скільки до організації робочих місць студентів, створення методичного забезпечення навчального процесу і систематичного контролю за самостійною роботою студентів та результатами своєї педагогічної праці загалом. Іншими словами, завдання педагога – створити всі умови для мотивованої самостійної навчальної діяльності студентів і надавати їм у цій справі консультаційну допомогу. Важливим елементом сучасної технології навчання є тест як інструмент вимірювання рівня знань і складності завдань, оскільки без такого інструменту керувати навчальним процесом, особливо в технологічному варіанті, неможливо. Як стверджують компетентні джерела: введення тестового контролю істотно підвищує мотивацію навчання і зацікавленість студентів

Суб'єктивність оцінки знань пов'язана певною мірою з недостатньою розробкою методів контролю системи знань. Об'єктивний підхід полягає в тому, що для виявлення наявності знань завжди використовується адекватний інструмент. Сучасна методика пропонує тест як інструмент вимірювання рівня знань, за допомогою якого можна не тільки виявити якість навчання, але і оптимально управляти навчальним процесом.

Однією з інноваційних форм інформатизованої системи освіти є тестування. Ця форма, надзвичайно популярна за рубежом, в останні десятиліття активно впроваджується і в Україні. Тому в підготовці молодшого спеціаліста використання тестування як методу контролю та оцінки знань є актуальним.

Тест (test) – слово англійського походження, що означає іспит, спробу, випробування. Тест – це стандартизоване завдання, за результатами якого роблять висновок про знання, уміння, навички (здібності, професійну придатність, обдарованість тощо) того, кого випробовують. У сучасній теорії та практиці тестового контролю нараховується понад 20 різновидів тестів: залежно від мети, характеру та функцій контролю, характеру, форми відповіді.

Тест як система завдань специфічної форми і відповідного змісту є науково обґрунтованим інструментом оцінювання знань, умінь і навичок студентів, допомагає здійснювати індивідуальний контроль результатів

навчання кожного з них, мобільно керувати навчально-виховним процесом. Порівняно з традиційними формами контролю знань (контрольна робота, іспит, залік, диференційованих залік.) тестування нерідко виявляється більш ефективно. Адже недостатньо оцінити рівень знань, треба спрогнозувати, як студент зможе ці знання використати. Тобто, зростає роль психологічного тестування.

Формулу успішного проходження тестування з математики, можна орієнтовно виразити так: «систематизовані знання + сформовані предметні компетентності + досвід роботи з тестами».

Під час виконання завдань студентам дуже важливо витримувати часовий регламент, швидко переключати увагу з однієї теми на іншу. Тому цих принципів слід чітко дотримуватися і під час проведення поточного і проміжного контролю. Студенти повинні звикнути до того, що на іспиті мають важливе значення не лише їхні знання, а й організованість, уважність, уміння зосереджуватися.

Тести можна класифікувати так:

- За рівнем уніфікації (тести стандартизовані, не стандартизовані);
- За рівнем впровадження (загальнодержавні, навчального закладу, викладацькі);
- За статусом використання (обов'язкові, пілотні, дослідницькі);
- За співвідношеннями із нормами або критеріями (тести досягнень, тести порівняння або відбору)
- За видом тестового завдання (тести з відкритими або з закритими завданнями)

Під час вимірювань, орієнтованих на критерії, необхідно визначити:

- коли можна прийняти рішення щодо досягнення навчальної мети;
- яку кількість завдань для цього потрібно виконати;
- до якої групи за показниками навчальної успішності слід віднести особу.

Тестові завдання

Щоб виконувати функцію інструменту вимірювання, тест повинен складатися з достатньої кількості тестових завдань, число яких визначає довжину тесту. Оптимальна кількість завдань, на яке тестовані ще доволі охоче відповідають за один захід, становить 40–60. Фахівці підкреслюють, що надійність і об'єктивність тестової перевірки знань та вмінь збільшується зі збільшенням довжини (обсягу) тесту.

Ключові слова у визначенні тесту – завдання і його форма. Завдання за своїм змістом – це вихідна одиниця, клітинка тесту, що містить якийсь один елемент знання. Тільки за цієї умови тестове завдання являє собою дидактично і технологічно доцільний засіб об'єктивного контролю підготовленості, навченості студента.

Правила, про які слід пам'ятати при формулюванні тестових завдань:

1. Чітке усвідомлення завдання тесту і його відповідність навчальній цілі: формулювання тестових завдань мовою поведінки, тобто використання дієслів дії (вибране дієслово має точно описувати дії, яких очікують від студентів. Наприклад: чи вкажуть вони на правильну відповідь? Тоді потрібне дієслово „визначити”. Чи розмістять вони все у відповідні категорії? У цьому випадку будуть „класифікувати”;

2. Тест з високою валідністю за змістом передбачає завдання для всіх найважливіших цілей курсу; тому варто: не допускати завдань стосовно специфічних несуттєвих моментів, натомість задіяти основні концептуальні положення певної теми чи розділу.

3. Тестове завдання повинно бути сформульовано ясно і чітко, не допускати двозначного тлумачення і сприяти формулюванню правильної відповіді.

4. Час, виділений на тестове завдання, повинен бути витрачений на пошук відповіді, а не на розуміння умови питання. Тому потрібно намагатися: – формулювати завдання у вигляді одного речення (бажано використовувати

просту, граматично правильну стверджувальну форму завдання у вигляді одного речення з 5—20 слів); – слова і словосполучення, що повторюються у відповідях, необхідно вилучити і перенести в основну частину умови; – у студента не повинно виникнути питання з уточнення умови або дистрактора у процесі пошуку правильної відповіді.

5. Кожне завдання тесту повинне бути функціонально завершеним, тобто перевіряти конкретне знання, уміння або навик.

6. Бажано якомога рідше використовувати “нестрогі” слова на зразок “іноді”, “часто”, “завжди”, “все”, “ніколи”, “великий”, “невеликий”, “малий”, “багато”, “менше”, “більше” і граматичні обороти типу “Чи правда, що ...”, “Чи можливо...”, подвійні заперечення “Чому не може не...” і т. д.

7. Бажано будувати відповіді однакової форми і довжини. Кількісні відповіді бажано упорядковувати за зростанням або спаданням, а якщо відповіді легко обчислити, то першою не повинна бути вказана правильна відповідь.

8. Необхідно виключити можливість вибору правильної (або неправильної) відповіді інтуїтивно і асоціативно, здогадкою, вербально, а місце правильної відповіді вибрати випадково.

9. Відповіді повинні бути незалежні, однаково привабливими для вибору, а вплив вірогідності вгадування правильної відповіді на загальний результат тестування повинен бути якомога менше.

10. У кожному завданні кількість дистракторів (правдоподібних варіантів відповіді) повинна бути від 3 до 5. Всі дистрактори повинні бути підібрані грамотно, вміло, без каверз, але не довільно, а відповідно до типових помилок, що можуть бути припущені (прогнозованими) за цим завданням.

11. З відповіді на одне тестове завдання не можна одержувати яким-небудь чином (наприклад, евристично) відповідь на інше завдання.

Практика показала наступні переваги тестування над іншими формами контролю знань:

- упродовж досить обмеженого часу може бути перевірена якість знань, навичок у зазначеній кількості студентів;
- можливий контроль знань, умінь, навичок на необхідному, заздалегідь запланованому рівні;
- реальним є самоконтроль;
- знання оцінюють більш-менш об'єктивно;
- увага студента фіксується не на формуванні відповіді, а не осмисленні її суті;
- створюють умови для постійного зворотного зв'язку між студентом і викладачем.

Проте тестовий контроль знань має й істотні недоліки:

- ймовірність випадкового вибору правильної відповіді;
- можливість при застосуванні тестів закритого типу оцінки тільки кінцевий результат (правильно - неправильно), у той час як сам процес, що привів до нього, не розкривається;
- психологічний недолік – стандартизація мислення без врахування рівня розвитку особистості;
- велика затрата часу на складання необхідного "банку" тестів, їх варіантів, трудомісткість процесу;
- тести не сприяють розвитку мови.

Важливою умовою тестування, як універсального педагогічного інструмента, є частота його проведення, яка залежить від дисципліни, її ролі і місця в навчальному плані, особливостей засвоєння знань. Слід зробити тестування звичною і зручною формою регулярного контролю знань студентів. Необхідно пам'ятати, що тестування – це не самоціль, а ефективна форма повторення – узагальнення і впорядкування вивченого. Контрольно-оцінювальна функція навчання – це лише елемент добре організованого і технологічно продуманого навчально-виховного процесу. Якщо студенти

матимуть міцні знання, то їх оцінювання не становитиме особливих труднощів, в якій би формі воно не проводилось.

Застосування тесту як інструменту оцінювання вимагає від викладача знань теорії тестування, вмінь та досвіду аналізу результатів та оцінювання навчальних досягнень студентів. Цей спосіб вимірювання навчальної успішності студентів суттєво відрізняється від традиційного за допомогою відкритих запитань і суб'єктивно - об'єктивного оцінювання компетентності студента з тієї чи іншої теми. І найголовніше, останній є добре відпрацьований і зрозумілий, а новий – ні! Поки тестування як інструмент вимірювання навчальної успішності студентів і результативності навчального процесу не буде добре відпрацьований і зрозумілий, доти тест не буде якісним.

Щодо використання тестових завдань тільки закритого типу. Ці форми тестових завдань дозволяють дослідити, що студент знає, розуміє і, деколи застосовує тому ця форма підсумкового контролю потребує, на нашу думку, доповнення додатковими, з вищим рівнем складності, завданнями.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аванесов В.С. Основы научной организации педагогического контроля в высшей школе. – М.: Моск. ин.-т стали и сплавов, 1989.
2. Барна М.М, Бушак Г.А., Волощенко О.В., Калька Н.М. Ключі до подолання педагогічних стереотипів: Навч.-метод. Посібник / За заг.ред. М.М. Барни. – Тернопіль: Астон, 2008. – 148 с.
3. Основы педагогического оцінювання. Ч. 1. Теорія: Навчально-методичні та інформаційно-довідкові матеріали для педагогічних працівників / За заг. ред. Ірини Булах. – К.: Майстер-клас, 2005. – 96 с.
4. Лефрансуа Ги. Прикладная педагогическая психология: Пер. с англ. – СПб.: прайм – ЕВРОЗНАК, 2003. – 416 с.
5. Сергієнко В. П. Методичні рекомендації зі складання тестових завдань / В. П. Сергієнко, Л. О. Кухар. – К., НПУ, 2011. – 41 с.

6. Кухар Л. О. Конструювання тестів. Курс лекцій: навч. посіб. / Л. О. Кухар, В. П. Сергієнко. – Луцьк, 2010. – 182 с.

7. Майоров А. Н. Теория и практика создания тестов для системы образования. (Как выбирать, создавать и использовать тесты для целей образования) / А. Н. Майоров. – М., «Интеллект-центр», 2001. – 296 с.

8. Бордовская Н. В. Педагогика : учеб. для вузов / Н. В. Бордовская, А. А. Реан. – СПб. : Питер, 2000. – 304 с.

9. Діагностичний комплект для проведення моніторингових досліджень базової математичної підготовки учнів 4–11 класів / О. М. Афанасьєва, Я. С. Бродський, О. О. Глюза, О. В. Євтухов [та ін.] / за ред. Я. С. Бродського і О. Л. Павлова. – Тернопіль : Навч. кн. : Богдан, 2005. – 256 с.

УДК: 378.147

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Гурін Руслан Сергійович

кандидат педагогічних наук, доцент

доцент кафедри педагогіки

Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

м. Одеса, Україна

Анотація. Розглянуто змістовне наповнення конструкту «інтерактивні методи навчання» та їх вплив на розвиток особистісних і професійних якостей майбутніх учителів. Подано результати діагностування інтересу майбутніх учителів до використання інтерактивних методів навчання в педагогічному процесі.

Ключові слова: інтерактивне навчання, методи інтерактивного навчання, майбутні вчителі.

Актуальність дослідження пов'язана з особистісною парадигмою навчання та використанням інновацій у професійному становленні майбутніх учителів. Незважаючи на достатню кількість наукових досліджень, присвячених підготовці майбутніх учителів до професійної діяльності (І. Бех, А. Богуш, С. Золотухіна, І. Зязюн, Е. Карпова, З. Курлянд, О. Семенов та ін.), розвитку професіоналізму та досягненню вершин у педагогічній діяльності (О. Бодальов, Н. Гузій, А. Деркач, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна, С. Пальчевський, В. Радул, Є. Рогов, В. Слободчиков та ін.), використанню сучасних педагогічних технологій у навчально-виховному процесі вищої школи (І. Богданова, Р. Гуревич, І. Підласий, Л. Пироженко, Н. Побірченко,

О. Пометун та ін.), питання розгляду підготовки майбутніх учителів із використанням інтерактивних методів навчання залишається відкритим.

Вивчення психолого-педагогічної літератури з питань підготовки майбутніх учителів із використанням інтерактивного навчання дало змогу дійти висновку, що науковці по-різному тлумачать це поняття й визначають його, як: спільне навчання (навчання у співпраці): діалогове навчання, у процесі якого здійснюється взаємодія викладач – студент, студент – студент, студент – група та ін. (за О. Пометун); як спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, що має на увазі цілком конкретні й прогнозовані цілі (за Н. Суворовою). Спираючись на предмет дослідження, слушним є погляди на інтерактивне навчання, висловлені дослідницею С. Бондар, яка під ним розуміє навчальний процес, що відбувається тільки за умови постійної, активної взаємодії всіх учасників. На думку авторки, це взаємонавчання (групове, колективне, навчання у співпраці), коли викладач і студент є рівноправними суб'єктами навчання; організація інтерактивного навчання здійснюється за допомогою моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільного розв'язання проблем на підставі відповідних ситуацій; сприяє формуванню навичок спілкування, створення атмосфери співпраці; виявляє лідерські риси викладача й студентів, але при цьому ніхто не домінує над іншими, думки всіх членів навчального процесу беруться до уваги [1].

Зауважимо, що для ефективності будь-якого виду навчання на практиці використовуються відповідні до нього категорії дидактики. Це дає можливість зауважити на інтерактивних методах під час використання інтерактивного навчання в підготовці майбутніх учителів до професійної діяльності. Інтерактивні методи навчання передбачають таку взаємодію в навчальному процесі, яка орієнтує особистість на розвиток власних творчих здібностей, відпрацювання вмінь обирати ситуацію, націлюють на діяльність, що стимулює «винахідливість». Що до сутності інтерактивних методів навчання, то слід зосередитися на мобілізації пізнавальних сил і прагнень тих, хто навчається, на пробудженні самостійного інтересу до пізнання, на становленні власних

інтересів, на розвитку вміння концентруватися на творчому процесі, отримувати від творчості задоволення.

Як справедливо визначає О. Пошетун, інтерактивні методи навчання дають змогу залучати тих, хто навчається, до сукупності виховних і навчальних ситуацій, які безперервно оновлюються та у яких здійснюється повне особистісне приєднання здобувачів вищої освіти до діяльності й спілкування, що активізує внутрішні сили й тим самим сприяє внутрішньому розвитку. Завданнями інтерактивних методів навчання є: розвиток інтелектуальних навичок (уміння формувати власну позицію щодо суспільно значущих подій, уміння оцінювати ситуацію, приймати рішення із суперечливих питань і відстоювати це рішення, що залежить від розвитку логічного й критичного мислення); розвиток комунікативних навичок (уміння ясно та чітко формулювати й викладати свою позицію, взаємодіяти в групі); засвоєння ціннісних настанов (повага до прав і достоїнств людини, мирні способи розв'язання конфліктів, співпраця, терпимість, справедливість, відвертість, чесність, відповідальність, наполегливість, повага до чужих і своїх трудових зусиль), формування цілісної картини світу, розвиток здатності орієнтуватися в навколишньому середовищі [2].

Проте з досвіду викладання навчального курсу «Педагогіка» на 1 році навчання спеціальності 014 «Середня освіта» (Фізична культура) Інституту фізичної культури, спорту та реабілітації Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за допомогою методів бесіди, анкетування та спостереження було встановлено, що не всі майбутні вчителі фізичної культури мають усталений інтерес до інтерактивного навчання та його методів. Так, аналізуючи відповіді 55 респондентів, було одержано такі дані: у 27,1% від загальної кількості осіб взагалі відсутній інтерес та зацікавленість в інтерактивному навчанні та відповідних методах; у 36,2% осіб було діагностовано відсутній усталений інтерес до методів інтерактивного навчання; у 24,4% майбутніх учителів спрямування на використання

інтерактивних методів надзвичайно залежить від навчальної дисципліни; лише 12,3% майбутніх учителів вважають, що інтерактивне навчання є невід'ємною частиною педагогічного процесу на всіх освітніх рівнях.

Підсумовуючи, доходимо висновку, що такі результати дають підстави стверджувати про необхідність формування усталеного інтересу до використання інтерактивних методів навчання у професійній підготовці майбутніх учителів. Перспективи подальших розвідок убачаємо в розгляді чинників, що впливають негативно на бажання використовувати методи інтерактивного навчання майбутніми вчителями в педагогічному процесі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондар С. П. Підготовка майбутніх учителів світової літератури до розвитку читацьких інтересів старшокласників у профільній школі : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Бондар Світлана Петрівна. – Вінниця, 2010. – 252 с.
2. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посібник / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко; за ред. О. І. Пометун. – К. : Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.

**ПРОФЕСІОГРАМА ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ НУШ
В ЕПОХУ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ**

Гурський Ігор Юрійович

викладач

Казак Юлія Юріївна

старший викладач

здобувач ОНР «доктор філософії»

Уманський державний педагогічний університет

імені Павла Тичини

м. Умань, Україна

Сучасний світ диктує нові тенденції, які суттєвою мірою зумовлюють необхідність реформування загальної середньої освіти України. У світлі вищесказаного, вважаємо за необхідне зауважити, що довготермінова реформа НУШ необхідна для зупинення негативних тенденцій розвитку української школи, її перетворення на: «... важіль соціальної рівності та згуртованості, економічного розвитку і конкурентоспроможності України» [1]. З огляду на це, одним із головних принципів НУШ є умотивований вчитель, вимоги до професійної діяльності якого мають бути переосмислені крізь призму розробки професіограми.

Науковець В. Сластьонін зауважує, що під терміном «професіограма» слід мати на увазі систему вимог до спеціаліста, яка матеріалізується у його професійній діяльності [2, с. 33–34]. Професіограма повинна містити критерії, які необхідні для комплексної оцінки та самооцінки рівня професійної кваліфікації сучасного фахівця.

Розглянемо детальніше параметри професіограми вчителя української мови та літератури у форматі НУШ, описані українським науковцем О.

Приходько, які є релевантними в контексті розробки професіограми вчителя іноземних мов.

Дослідником було окреслено такі параметри:

- орієнтація в базових поняттях НУШ під час викладання навчального предмета;
- оперування поняттями, що репрезентують сучасні освітні тенденції;
- уміння змодельовати урок;
- поєднання сучасного європейського і національного педагогічного досвідів;
- компетентісна самозорієнтованість;
- високий рівень володіння інформаційно-комунікаційними технологіями;
- здатність до інтеграції;
- здатність до змін, професійна гнучкість, уміння вчитися впродовж життя;
- креативність та інноваційність професійної діяльності вчителя [3, с. 21].

Уважаємо за доцільне детальніше зупинитися на характеристиці визначених параметрів у контексті професіограми вчителя іноземних мов НУШ.

Узявши до уваги перший параметр, означимо, що до базових понять, якими повинен оперувати сучасний учитель іноземних мов НУШ, ми можемо віднести такі: ключові компетентності, наскрізні лінії, підходи.

Наступний параметр, окреслений О. Приходько, знаходить відлуння в оперуванні педагогом поняттями, які відображають новітні тенденції в методиці викладання іноземних мов і культур у європейському контексті.

Уміння моделювати уроки іноземних мов із використанням інноваційних технологій також може бути розцінено в якості параметру професіограми вчителя іноземних мов НУШ, оскільки побудова індивідуальної освітньої траєкторії здобувача загальної середньої освіти є немислимою без ефективної

конструктивної взаємодії учителя та учнів у процесі досягнення спільних освітніх цілей.

Поєднання сучасного європейського і національного педагогічного досвідів є, на наш погляд, важливим у світлі викликів, пов'язаних із глобалізацією та інтеграційними процесами у сфері освіти.

Компетентнісно орієнтовний фахівець в галузі іншомовної освіти є пріоритетною фігурою в контексті імплементації реформи НУШ, оскільки саме від цього параметру професіограми залежить рівень професійної майстерності вчителя іноземних мов у формуванні компетентностей в учнів.

Високий рівень володіння ІКТ є вимогою сьогодення. Усе відчутнішою стає потреба у проектуванні освітнього контенту, який може бути застосований у процесі імплементації дистанційного формату здобуття освіти.

Під здатністю до інтеграції в освітніх вимірах О. Приходько розуміє здатність учнів використовувати сформовані в закладі загальної середньої освіти компетенції в реальних життєвих ситуаціях [3, с. 21].

Наступні параметри, такі, як: здатність до змін, уміння вчитися упродовж життя, креативність уможливають моделювання таких штрихів до портрета сучасного педагога – ініціативність та непереборне бажання крокувати інноваційними вершинами педагогічної майстерності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. НУШ коротко. URL: <https://nus.org.ua/about/> (дата звернення: 10.11.2020).
2. Методические рекомендации и материалы к профессиограме современного учителя (методология и общая методика разработки) / Под ред. Бордовского Г. А. Ленинград: ЛГПИ, 1987. 63 с.
3. Приходько О. Ю. Професіограма вчителя української мови й літератури в контексті Нової української школи. *Дивослово*. 2019. № 2 (743). С. 15–21.

**ВИЗНАЧЕННЯ НЕГАТИВНИХ ФАКТОРІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА
ПСИХОСОМАТИЧНИЙ СТАН СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС
ДИСТАНЦІОННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ**

Гусєв Вячеслав Михайлович

доцент кафедри акушерства і гінекології

к.мед.н., доцент

Мудрик Олександр Сергійович

студент 6-го курсу медичного факультету №3

Єрмоленко Сергій

студент 6-го курсу медичного факультету №1

Донецький національний медичний університет МОЗ України

м. Лиман

Резюме. У статті наведені результати аналізу основних чинників, які виникають під час дистанційної форми навчання та їх вплив на психосоматичний стан здоров'я студентів. Виявлені основні зміни фізіологічних показників в організмі студентів у нестандартній ситуації. Отримані результати дозволять розробити індивідуальні профілактичні заходи в студентському суспільстві.

Ключові слова. Дистанційне навчання, студенти, стрес.

Пандемія COVID-19, яка стрімко охопила більшість країн світу, змусила суспільство змінити не тільки ставлення до власного здоров'я, праці лікарів, а також внесла деякі фундаментальні зміни до звичайних процесів у повсякденному житті, зокрема, таких як навчання.

Впровадження дистанційного навчання, як вимушений крок, в стислі терміни, не злагоджено між учасниками процесу, спричинило появу низки негативних факторів. Виникло багато проблем матеріально-технологічного

забезпечення цього процесу, оскільки, за даними Gemius [1], станом на червень 2019 в Україні є 24,8 млн користувачів Інтернету, але варто відзначити, що це не тотальна більшість українців. За результатами іншого щорічного дослідження Kantar Україна [1] у 2019 році 74 % населення України віком від 12 до 70 років користується Інтернетом, тільки 85 % з них — кожен день. Звертає на себе увагу і те, що нова система навчання вимагає від студента дуже швидкого налаштування до неї. Таким чином, до усіх багатьох вимог навчання у вищій школі додається ще одна – необхідність постійної адаптації до умов навчальної діяльності, до потоку інформації, який збільшується з кожним етапом навчання, що в свою чергу, провокує появу і розвиток у студентів систематичних навчальних стресів [2,4].

Навчальний стрес у студентів розвивається через великий потік інформації, через відсутність систематизованої роботи у семестрі, стрес в період сесії, сварки, невдачі та інші події в житті, які позначаються як психічні травми [2-4]. Існує велика кількість підтверджень, що навчальний стрес – невід’ємна частина студентського життя. Стрес, який відчують студенти, може позначатися на навчанні (придбання, застосування і переробки знань), що перешкоджає академічній успішності. Труднощі з успішністю, в свою чергу, також створюють дискомфорт, в результаті чого загальний стрес посилюється

Натомість, навчальний стрес займає одне з провідних місць серед причин, що викликає психічне напруження у студентів, призводить до порушення продуктивності в навчальній діяльності та гальмує пошук виходу зі стресових ситуацій [2-4], викликає ряд соматичних ускладнень, а іноді і захворювань.

Саме тому, питання негативних факторів та їх впливу зовсім не нової, але тепер найпоширенішої, дистанційної освіти є актуальними у науковому суспільстві.

Мета роботи: визначити негативні фактори та їх вплив на психосоматичний стан студентів під час дистанційної форми навчання в медичному ВНЗі під час карантинних заходів у зв’язку з пандемією COVID-19 з

метою подальшого їх усунення для поліпшення психосоматичного стану студентів.

Матеріали та методи: проведене анонімне онлайн-анкетування в якому взяли участь 54 респонденти - студенти 6 курсів медичного факультету Донецького національного медичного університету віком від 22 до 24 років, з яких 26 (48,15%) склали респонденти чоловічої статі, 28 (51,85%) – жіночої, які проходили навчання з березня по травень 2020 року. Заздалегідь складена анкета включала у собі питання відносно недоліків дистанційного навчання, які виникли під час проходження циклу «Акушерство і гінекологія», вплив чинників на психосоматичний стан здоров'я студентів. Опитування проводилося у соціальних мережах з подальшою обробкою отриманих результатів, яка базувалася на вирахуванні відсоткового співвідношення та інтерпретації отриманих даних.

Результати дослідження:

Основними недоліками дистанційної форми навчання більшість опитаних (22 – 40,74%) визначило недостатність досвіду серед студентів та особливо викладачів у проведенні навчання у такому форматі. Питання пов'язані з технічними проблемами, з якими зустрілися студенти, теж має підґрунтя для аналізу. Так 6 респондентів (11,11%) однією з причин визначили недостатньо швидке інтернет з'єднання (через нечітку роботу інтернет провайдерів, віддаленість учасників бесід, інколи погані метеоумови, місце проживання та ін.), у двох студентів (3,70%) інтернет-зв'язок був відсутній взагалі. Існує певний прошарок студентів, 9 – 16,67%, які визнають власну «недостатність навичок роботи з програмним забезпеченням в умовах дистанційної роботи». Відсутність техніки для візуалізації процесу навчання зазначили 2 студенти, що склало 3,7%. 11 респондентів (20,37 %) зауважили, що через нечітку роботу інтернет-платформ, не мали можливості повноцінно сприймати тематичну інформацію в певному обсязі, що негативно вплинуло на засвоєння знань у подальшому.

Для 8 студентів (14,81 %) складність вимушеної онлайн-освіти полягала в тому, що більшість зовнішніх подразнюючих факторів (сім'я, родичі, домашні справи) впливали на навчальний процес здобувача знань, що ускладнювало засвоєння матеріалу.

Оцінюючи вплив емоційного напруження під час карантинних заходів у зв'язку з пандемією COVID-19 та основні порушення соматичного стану виявлено наступне: більше половини студентів, а саме 30 респондентів (55.56%), в період здачі модульного контролю відмічали погіршення загального стану, у 14 респондентів (25,93%) визначено нестабільні цифри артеріального тиску, у 15 анкетованих (27,778%) – втрата апетиту, у 10 (18.52%) відмічалось порушення сну (важкість засипання, поверхневий, неглибокий сон з частими пробудженнями), у 6 (11,11%) – шлунково-кишкові розлади, гіпергідроз (локальний або дифузний) мав місце у 12 опитуваних, що склало 22,22%; оніміння або похолодання пальців кистей було присутнє у 10 респондентів (18.52%); головний біль та головокружіння – у 5 (9,26%) та у 7 (12,96%) відповідно; зниження працездатності, швидка втомлюваність, «розбитість» була притаманна 13 (24,07%) опитаних; зниження пам'яті та концентрації уваги супроводжувало 8 студентів (14,81%). Серед опитаних дівчат, у 5 респонденток (9,26%) – були прояви порушень менструального циклу у вигляді олігоопсоменореї, 4 (7,40%) відмічали занепад сил.

І у юнаків, і у дівчат стрес в основному проявлявся на психологічному рівні, що проявлялося зниженням працездатності, порушені сну, нестачі часу для підготовки. Зазвичай, у юнаків і у дівчат з біологічних ознак прояви навчального стресу було у вигляді скутісті і тремтінням м'язів - 24 (44,44%).

В період здачі модульного контролю виявлено значне підвищення частоти серцебиття у 22 (40,74%) анкетованих, підвищення артеріального тиску 18 (33.33%), погіршення психологічного стану (збудження, дратливість, плаксивість, апатія) – 12 (22,22%).

Висновки: Аналізуючи отримані дані, було виявлено низку факторів, які в подальшому мали негативний вплив на навчальний процес. Більшість

психосоматичних розладів, які були констатовані, є результатом порушення процесу адаптації до умов навчання і виражають нестійкість адаптивних механізмів в тривалих і короткочасних екстремальних ситуаціях.

Підвищення кваліфікації та комп'ютерної грамотності викладачів, вирішення питань матеріально-технічного забезпечення, однакових стандартів навантажень в подальшому зможуть вирішити питання щодо зменшення подразнюючих чинників та стресотворюючих факторів при даному виді навчання.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Дослідження стану реалізації дистанційного навчання в Україні (березень - квітень 2020) <http://prosvitcenter.org/pro-doslidzhennya>.

2. Астахов В. М., Бацилева О.В. До проблеми збереження репродуктивного здоров'я студентської молоді у сучасних умовах. Психологічні засади розвитку, психодіагностики та корекції особистості в системі неперервної освіти/ за науковою редакцією М.І.Томчука. Зб. Матеріалів Подільської науково-практичної конференції. – В.: КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти». 2016. Вінниця. С.13-15.

3. Богуш В.М. Особливості прояву екзаменаційного стресу у студентів ДВНЗ. Молодий вчений. 2017. 9.1.(49.1). С.1-4.

4. Локтева С.А. (2009) Розвиток особистості и адаптація в студентському середовищі. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова. 24. 2009. С. 78-82.

СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Дрожжина Ельвіра Ігорівна

Студентка

Дніпровська академія неперервної освіти

м. Дніпро, Україна

У статті розглядається проблема формування інклюзивного освітнього середовища в загальноосвітніх навчальних закладах, аналізуються принципи адаптації й модифікації навчальних матеріалів. Розкрито значення універсального дизайну, як одного з основних елементів адаптації дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: інклюзія, діти з особливими освітніми потребами, інклюзивне освітнє середовище, адаптація, модифікація, універсальний дизайн.

Відповідно до Закону України «Про освіту» інклюзивно освітнє середовище – це «сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей» [1].

На сьогодні існує декілька підходів до визначення поняття «інклюзивно освітнє середовище». Так, наприклад, дослідниця Г. Задіранова зазначає, що це «система різнопланових соціальних контактів і конструктивної співпраці учасників навчально-виховного процесу з динамічним розвитком його компонентів для забезпечення якісної освіти та соціалізації дітей і молоді з обмеженими фізичними потребами» [3]. У свою чергу науковець І. Калініченко відзначає, що це «середовище, де всі учні, незалежно від своїх освітніх потреб, здатні вчитися ефективніше, підвищувати свою соціальну компетентність, удосконалювати комунікативні навички, а також відчувати себе частиною загального співтовариства» [4]. Дослідниця Т. Єжова висуває таке тлумачення:

«Середовище, в якому діти можуть взаємодіяти, спілкуватися і розвиватися відповідно до своїх можливостей» [2].

Таким чином, можемо відзначити, що спільним в цих визначеннях є те, що метою інклюзивного освітнього середовища є пристосування до потреб дитини з особливими освітніми потребами.

Головним завданням інклюзивного середовища є подолання відхилень у розвитку дитини з особливими потребами та профілактиці небажаних негативних тенденцій.

Провідним принципом інклюзивного середовища є його готовність пристосовуватись до індивідуальних потреб різних категорій дітей за рахунок структурно-функціональної, змістовної та технологічної модернізації освітньої системи закладу, здійснення індивідуального підходу, налагодженню гуманних стосунків із кожною дитиною, проведенню занять у формі ігрової діяльності.

До компонентів інклюзивного середовища належить:

- безбар'єрне фізичне та психічне середовище;
- спеціальні умови навчання та виховання.

Існують також перепони під час створення інклюзивно освітнього середовища, а саме:

- архітектурна недоступність закладів освіти (наприклад, відсутність пандусів);
- немодифіковані навчальні програми;
- недостатня підготовка педагогів щодо роботи з дітьми, які потребують корекції психофізичного розвитку тощо.

Варто зазначити, одним із важливих елементів інклюзивно освітнього середовища є універсальний дизайн.

Універсальний дизайн – це дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання всіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну.

На сьогодні виділяють три підходи універсального дизайну:

1. множинні (гнучкі) способи представлення навчального матеріалу (педагог використовує різні засоби, щоб надати всім дітям інформацію та знання (йде опора на різні канали сприймання); інформація надається у кількох форматах: пояснює, організовує колективне обговорення, пропонує різні навчальні завдання, з акцентом на візуальному, аудіальному та кінестетичному способах сприйняття тощо);

2. множинні способи представлення результату (діти мають різні можливості для демонстрації набутих знань, умінь і навичок. Педагог використовує різні методи чи способи оцінювання на додаток до звичних письмової контрольної або тесту. Наприклад, вербальні та / або візуальні презентації);

3. множинні способи залучення (дають змогу врахувати інтереси всіх дітей, створити для них належні виклики та посилити мотивацію. Педагог має враховувати відмінності між дітьми, зокрема їхні індивідуальні потреби, стилі навчання, здібності та інтереси, щоб не лише задовольняти потреби кожної дитини, а й допомагати їм виявити свої сильні сторони та зрозуміти слабкі).

Як відомо, усі діти різні, тому варто використовувати різні способи роботи з ними, наприклад, 1. передбачити декілька методів використання різноманітних дидактичних матеріалів; 2. забезпечити декілька способів демонстрації набутих знань; 3. забезпечити декілька режимів включення та взаємодії.

Існує декілька принципів універсального дизайну:

1. Рівність і доступність використання. Надає однакові засоби для кожного учасника освітнього процесу:

- а) немає сходів при вході у будівлю;
- б) встановлено автоматизовані розсувні двері;
- в) інформаційні стенди розміщені на доступній для кожного висоті;
- г) титрування або переклад на жестову мову відеоматеріалів;

г) вебресурси пристосовані для користувачів з порушеннями зору та слуху.

2. Гнучкість використання. Існують індивідуальні налаштування.

Враховуються потреби учасників освітнього процесу:

а) висоту столів і стільців можна регулювати;

б) для входу / виходу передбачені різні варіанти: відповідний ганок, сходи, пандус, ліфт;

в) доступні та гнучкі освітні програми.

3. Простота та зручність у використанні. Інтуїтивне використання незалежно від досвіду, освіти, віку чи мовного рівня користувача.

а) Обладнання зі зрозумілим управлінням;

б) прості та зрозумілі матеріали незалежно від навичок і досвіду дітей;

в) відкритий простір, щоб легше було орієнтуватися в ньому.

4. Сприйняття інформації з урахуванням сенсорних можливостей людей і зовнішніх умов. Береться до уваги різний вплив навчального середовища на «сенсорний» досвід дитини; використання кольору, світла, звуків, текстури; можливий доступ до інформаційно-комунікативних технологій.

а) Контрастні кольори підлоги та стін у приміщеннях;

б) інформація на сайті закладу викладена доступно: текст, відео-, аудіоформат.

5. Мінімізація помилок. Дизайн мінімізує небезпеку та несприятливі наслідки випадкової чи непередбаченої дії користувача:

а) немає слизької поверхні у закладі освіти;

б) двері контрастують із кольором стін;

в) техніка обладнана програмним забезпеченням, що мінімізує неправильні дії дітей;

г) діти мають вдосталь часу, щоб відповісти на запитання;

г) дизайн мінімізує небезпеку та несприятливі наслідки випадкової чи непередбаченої дії користувача.

6. Незначні фізичні зусилля. Передбачає мінімальний рівень стомлюваності щодо використання дизайну.

- а) Заклад обладнаний автоматичними дверима;
- б) ергономічні деталі скрізь, де це можливо (дверні ручки, меблі).

7. Наявність необхідного розміру і простору під час дій і рухів. Дизайн має передбачати наявність необхідного розміру й простору при підході, під'їзді тощо, незважаючи на фізичні параметри, стан і ступінь мобільності людини:

- а) широкі двері для пересування маломобільних категорій осіб, батьків з дитячими візочками;
- б) просторий ліфт;
- в) достатній простір у гардеробній, медпункті, вбиральнях тощо.

Важливе значення в інклюзивному освітньому середовищі має «розумове пристосування» та ресурси середовища.

Розумове пристосування означає внесення, коли це потрібно, необхідних і схожих модифікацій і коректив, що не становлять непропорційного чи невинновданого тягара, для цілей забезпечення реалізації або здійснення особами з інвалідністю на рівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод.

Щодо ресурсів середовища, відзначимо, до них зараховують такі, які забезпечуються за рахунок привнесення в середовище спеціальних об'єктів, що дозволяють формувати у дитини різноманітні знання та вміння компенсаторного характеру або обмежувати небажані дії (сенсорні рамки та стенди, комунікативні альбоми, мовленнєві пам'ятки тощо); ресурси, що з'являються за рахунок модифікації (адаптаційних змін) вже існуючих об'єктів навколишнього середовища, яке оточує дитину (збільшення розмірів, виділення сигнальних та істотних ознак, привнесення деталей пристосованого характеру, використання спеціальних маркерів, міток тощо); ресурси, що сприяють оптимізації взаємодії дитини з різноманітними об'єктами (освітлення,

забезпечення необхідних дистанцій, структурування простору, блокування ковзання по поверхні, екранування, режими, дозування, правила тощо).

Загалом адаптація змінює характер навчання, не змінюючи суттєво зміст, понятійну суть освітнього завдання та очікувані результати.

Види адаптації: фізичне середовище, адаптація навчального плану, вказівки, матеріали.

Вибір видів адаптації з урахуванням потреб конкретних учнів: поведінка, організаційні навички, сенсорні потреби.

Модифікація, у свою чергу, змінює характер навчання, змінюючи зміст або понятійну суть освітнього завдання та очікувані результати.

Шляхи виконання модифікацій: скорочення / розширення змісту матеріалу, який необхідно засвоїти; зниження / завищення вимог до участі в роботі.

Будь-які види модифікації необхідно обговорювати з родиною дитини, оскільки в більшості випадків модифікація змінить те, що дитина повинна знати й уміти робити.

Тож, щоб адаптувати освітню програму до можливостей та потреб дітей з ООП потрібно: 1. на рівні освітньої програми або навчального плану можна інтегрувати кілька предметів в один. Інтеграція може бути частковою, з відбором зазначених тем. Комбінацію можна реалізувати на рівні компетенцій, навчального матеріалу чи суміжних тем; 2. підхід не передбачає формування додаткових очікуваних результатів чи збільшення обсягу змісту (теми, твору, лінгвістичного матеріалу тощо). Йдеться про застосування допоміжних прийомів чи засобів: малюнки, виноски-вказівки, пояснення тощо. Можуть бути додаткові види діяльності для ознайомлення, практичного засвоєння, зміцнення знань; 3. адаптувати компоненти програми можна, змішуючи чи варіюючи технології навчання або, власне, різні типи адаптацій; 4. іноді розширення чи урізноманітнення недостатньо. Тоді слід застосувати вилучення. Можна видалити зміст, який важко засвоюють чи не сприймають діти з особливими освітніми потребами.

Отже, впровадження інклюзивного освітнього середовища в закладах освіти сприяє формуванню суспільної уваги та поваги до розмаїття та унікальності кожної дитини, яка незалежно від своєї освітніх потреб здатна навчатися ефективно, підвищувати свою соціальну компетентність, вдосконалювати комунікативні навички на засадах партнерства і толерантності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2053-19#Text>.
2. Єжова Т.Є. Толерантне освітнє середовище інклюзивного навчального закладу як умова соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями життєдіяльності [Електронний ресурс] / Т. Є. Єжова. – Режим доступу: <http://koris.com.ua/other/3054/index.html?page=4>.
3. Задіранова Г.В. Розвиток дитини з обмеженнями життєдіяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://koris.com.ua/other/3054/index.html?page=63>.
4. Калініченко І.О. Особливості формування інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного розвитку дитини / [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Apn/2012_9.

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ СПІЛКУВАННЯ В АНГЛОМОВНІЙ ПРОЗІ XX ТА XXI СТОЛІТЬ

Дубінська А. В.

викладач

Кам'янець-Подільський національний університет

імені Івана Огієнка

м. Кам'янець-Подільський, Україна

Дана стаття присвячена вивченню гендерних відносин за допомогою невербальних засобів комунікації. У ній ми визначили спільні та відмінні невербальні засоби спілкування, що виражають емоції та почуття у певних комунікативних ситуаціях і є характерними для осіб обох статей. Для нашого дослідження було використано фрагменти з англomовної художньої прози XX та XXI століть таких відомих англomовних авторів як Джордж Мойєс та Скотт Фіцджеральд.

Ключові слова: гендерний аспект, невербальна комунікація, невербальні знаки спілкування, мова тіла, жести, міміка.

У художньому дискурсі гендер простежується в образах персонажів, які є втіленням не лише уяви автора, а й певних його інтенцій. При створенні чоловічого та жіночого образу автор використовує різноманітні лексичні, синтаксичні та стилістичні засоби для того, щоб уможливити сприйняття образу героя читачем, виокремити героя серед інших персонажів оповідання, його вчинків упродовж історії життя. А ще кожен художній образ включає у себе основні естетичні категорії того часу, в якому він живе. Сюди відносять також етику спілкування, етику поведінки та етику моди. Комунікативно-прагматична поведінка героїв сюжетній лінії оповідання теж розставляє акценти гендерних ознак [1, с. 33].

Невербальна комунікація здійснюється при особистому контакті. Як відомо ці засоби можуть супроводжувати комунікативний акт або й здійснюватися окремо без вербалізації мовлення. Невербальні знаки спілкування можна розподілити на 3 основні групи: мова тіла, паралінгвістичні засоби та одяг. Мова тіла може розповісти про почуття і наміри комунікантів. Значення пози, положення кінцівок, пальців рук не завжди визначені спочатку, вони залежать від контексту.

Мова тіла включає у себе 5 компонентів:

1. Жести: спосіб знакового використання рук (махати рукою з іншого кінця залу, вказувати на зріст та інші розміри, вказувати пальцем; професійно: футбольні арбітри вказують на центр поля чи у сторону воріт).

2. Міміка: спосіб використання виразу обличчя (в першу чергу очі – дзеркало душі, рот, найдрібніші різниці у посмішці та погляді, підняті брови у здивуванні, гніві, страху чи привітанні).

3. Положення тіла: спосіб тримати себе (розслаблене положення передає довіру до співрозмовника).

4. Проксеміка: спосіб використання простору (на це впливає вік і стать комунікантів, зазвичай незнайому людину тримають від себе на відстані витягнутої руки).

5. Тактильна комунікація: дотик (говорить про взаємні відношення, статусі, ступінь дружби між мовцями) [3, с.3].

Парамова говорить про те, як інтерпретувати слова, паралінгвістичні жести супроводжують мовлення, доповнюють емоційну сторону дискурсу (присвиснути від здивування, зітхнути від відчаю чи від захоплення). До паралінгвістичних понять можна віднести і мовленнєві суперсегментні засоби: інтонацію, тон голосу і навіть гучність [2, с.56-58].

Креолізований текст являє собою поєднання вербальних та інших семіотичних систем у межах одного спілкування. Наприклад, інтонація наголошення певних слів у реченні надає можливість читачеві зрозуміти основну думку сказаного. Наприклад, герой наголошує у реченні на тому, що

він робить кожен день, зважаючи на слова у реченні. Наголошення певних слів у реченні характерне як для жіночого, так і для чоловічого мовлення.

'I don't do anything, Miss Clark. I can't do anything anymore. I sit. I just about exist.' [5, с. 107].

Основним із засобів для створення певного ефекту такого як хвилювання, розгубленості чи занепокоєння автор вживає у репліках героїв паузи, що є характерними для представників обох статей. У наведеному прикладі дівчина не знає як повідомити своєму колишньому хлопцю про те, що вона збирається вийти заміж за іншого, тому намагаючись це розповісти, вона хвилюється і зачасту робить паузи при розмові.

'I thought – well, we thought – that it would only be right to let you know ... but, well, here's the thing. Rupert and I are getting married.'

I stood very still, calculating whether I could turn round without being heard.

The woman continued, lamely. 'Look, I know this is probably a bit of a shock to you. Actually, it was rather a shock to me. We – it – well, it only really started a long time after ...'

My arms had begun to ache. I glanced down at the basket, trying to work out what to do. 'Well, you know you and I ... we ...' [5, с. 139].

Переривання фраз характерне для жінок, воно надає час і можливість зібратися з думками.

'Do you think ... ?' I could see her working out the best way to put it. 'Do you think you'll win?' Like it was some kind of contest'. [5, с. 56].

Привітання можна виразити не лише за допомогою певних слів, а й за допомогою певних жестів. Варто зазначити, що у ході дослідження нами було встановлено, що жінки зазвичай вітаються у словесній формі, а чоловіки потискають один одному руки або хлопають по плечах:

"Hello, Wilson, old man," said Tom, slapping him jovially on the shoulder.

"How's business?"

"—So I took one look at him," said Mr. Wolfsheim, shaking my hand earnestly, "and what do you think I did?"

"What?" I inquired politely. [4, с. 25].

Неправильно вимовлені звуки, поспішність вимовляння певних слів і фраз у реченні, або навпаки пауза на певних відрізках речення може говорити про певні наміри героя, про певні фізичні вади.

He looked at me sideways—and I knew why Jordan Baker had believed he was lying. He hurried the phrase "educated at Oxford," or swallowed it, or choked on it, as though it had bothered him before. And with this doubt, his whole statement fell pieces, and I wondered if there wasn't something a little sinister about him, after all. [4, с. 43].

Кивок головою зазвичай уживається чоловіками та жінками для того, щоб підтвердити якусь сказану інформацію, при чому чоловіки та жінки в однаковій мірі використовують даний жест.

"Don't talk. I want to hear what happens."

"Is something happening?" I inquired innocently. "You mean to say you don't know?" said Miss Baker, honestly surprised. "I thought everybody knew."

"I don't."

"Why—" she said hesitantly, "Tom's got some woman in New York."

"Got some woman?" I repeated blankly. Miss Baker nodded. [4, с. 21].

Жест пожимання плечима можна трактувати, як показ героєм невпевненості або не знання чогось. Він характерний більше для чоловіків, ніж для жінок.

"See!" he explained. "It went in the ditch."

The fact was infinitely astonishing to him, and I recognized first the unusual quality of wonder, and then the man—it was the late patron of Gatsby's library.

"How'd it happen?" He shrugged his shoulders.

"I know nothing whatever about mechanics," he said decisively.

"But how did it happen? Did you run into the wall?" [4, с. 168].

Чоловіки та жінки у рівній мірі використовують посмішку, яка може передавати будь-які емоції, починаючи від захоплення і завершуючи презирством.

He smiled understandingly—much more than understandingly. It was one of those rare smiles with a quality of eternal reassurance in it, that you may come across four or five times in life. It faced—or seemed to face—the whole external world for an instant, and then concentrated on you with an irresistible prejudice in your favor. [4, с. 56].

"Now you're started on the subject," she answered with a wan smile. "Well, he told me once he was an Oxford man." [4, с. 43].

Для жінок характерна надмінна емоційність. Так, щоб виразити різні види почуттів жінки вдалися до плачу: в одному випадку це була заздрість, а у іншому відчай та розгубленість:

"Oh, you want too much!" she cried to Gatsby. "I love you now—isn't that enough? I can't help what's past." She began to sob helplessly. "I did love him once—but I loved you too." [4, с. 167].

Suddenly, with a strained sound, Daisy bent her head into the shirts and began to cry stormily. "They're such beautiful shirts," she sobbed, her voice muffled in the thick folds. "It makes me sad because I've never seen such—such beautiful shirts before." [4, с. 45].

Під час досліджень, нами було виявлено багато жестів, які супроводжували розмову двох героїв і передавали їх емоції та задуми. Наприклад, коли мати головного героя хвилювалася при розмові із сином, вона завжди рухала хрестиком, який висів у неї на шії.

Mrs Traynor was holding the cross at her neck with slim white fingers. She moved it backwards and forwards along its thin gold chain, a nervous habit. [5, с. 91].

Відчуття тривоги та нерішучості може передаватись також за допомогою жестів. Наприклад, головна героїня, не знаючи, що їй робити і як поводитись, вертить шарфом, таким способом показуючи нерішучість.

She was wearing a brown shearling gilet, the kind of thing that would have made me look like a yeti, and a pale-grey cashmere scarf around her neck, which she

began to fiddle with, as if she couldn't decide whether to unwrap herself or not. [5, с. 17].

Варто зазначити на тому, що для жінок є притаманним відчуття тривоги та переживання. Під час нашого дослідження у тексті було виявлено 16 ситуацій, коли жінки були у стані тривоги, у той час коли чоловіки виражали занепокоєння лише 7 разів. Кивок головою—це зазвичай жест, який виражає схвалення. За даними дослідження можна зробити висновок, що чоловіки та жінки у однаковій мірі використовують цей жест (жінки – 46 разів, чоловіки – 39).

I put my coffee cup on the table. I did it carefully, so that it didn't clatter. 'I'm doing my best, Mrs Traynor.'

'I know, Louisa.' She nodded. I let myself out. [5, с. 42].

He shook his head, and partially opened his mouth. 'Cold drink?' He nodded. [5, с. 177].

Бажання сказати комусь неправду також видає людину, на прикладі з нашого дослідження ми можемо чітко це побачити:

I am pretty hopeless at keeping secrets. Treena says I touch my nose as soon as I even think of lying. [5, с.154].

Плескання рукою по спині може вважатися жестом схвалення та сприйняття людини як свого друга.

'Good job,' Nathan said, clapping me on the back as he let himself out, but I found it hard to believe it had been. [5, с. 97].

Варто також зазначити, що такий жест характерний більше для осіб чоловічої статі, так у досліджуваному тексті чоловіки вдавалися до такого жесту 6 разів, а жінки лише раз.

Взяти когось за руку означає виявити почуття до когось, жест для заспокоєння когось і прояв радості. Варто зазначити, що він проявлявся у представників обох статей.

'It's good news, Steven. Really. You never know, this might be the start of a whole new independent life for Will.' I placed my hand over hers. [5, с. 148].

Погляди є найбільш розповсюдженим засобом невербальної комунікації. Вони можуть виражати найрізноманітніші почуття та бажання. Ось невеличкий перелік:

Здивування:

The wheelchair stopped. There was a long pause, and then he reversed and turned slowly, so that he was facing me, his hand on the little joystick.

‘What?’

I faced him, my heart thumping. ‘Your friends got the shitty treatment. Fine. They probably deserved it. But I’m just here day after day trying to do the best job I can. So I would really appreciate it if you didn’t make my life as unpleasant as you do everyone else’s.’

Will’s eyes widened a little. There was a beat before he spoke again. ‘And what if I told you I didn’t want you here?’ [5, с. 163].

Задоволення:

‘We’re very proud,’ Mum said. ‘And grateful. To you. For employing her, I mean.’ ‘Gratitude’s all mine,’ Will said. He glanced sideways at me. [5, с. 135].

Невдоволення:

Stop staring, I told Patrick silently. Finally, he caught my eye and looked away. He looked furious. [5, с. 47].

Варто зазначити, що найчастіше серед невербальних жестів чоловіки та жінки використовували посмішку, при чому у різних ситуаціях: привітаннях, жартах, проханнях. Згідно наших підрахунків жінки посміхаються у 2 рази частіше за чоловіків.

When Patrick spoke again, there was a faint air of martyrdom in his tone. ‘It’s just research that I thought might be helpful. But I’ll say no more about it.’

Will looked up and smiled, his face blank, polite. ‘I’ll certainly bear it in mind.’ [5, с. 147].

I greeted Will with a broad smile and a cheery hello, and he didn’t even bother to look round from the window. [5, с. 117].

Таким чином, ми визначили, що на невербальному рівні спілкування існують жести та міміка, котрі є характерними для представників для статей, а існує й така, що належить тільки жінкам або чоловікам. Так, наприклад, плескання співрозмовника по плечу є характерним для чоловічої статті, за допомогою якого чоловіки виражають привітання або схвалення певного факту, сказаним співрозмовником. За своєю природою жінки є більш витонченим натурами, тому відчуття тривоги та переживання є більш характерним для них. Необхідно наголосити і на тому факті, що жінки є більш привітними у спілкуванні ніж чоловіки, вони посміхаються під час розмови у два рази частіше за чоловіків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дубінська А. В. Мовленнєва поведінка персонажів чоловіків та жінок в англomовній прозі ХХІ століття // Львівський філологічний часопис.— 2017. — № 2.— С. 32-37.
2. Кучерук О. Гендерні особливості спілкування в етикетних мовленнєвих ситуаціях // Дивослово.— 2005.—№ 8.— С.56-58.
3. Музычук Т. Л. Русский невербальный дискурс в языковой системе и речевой деятельности : автореф. дисс. д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" . М., 2010. — 41 с.
4. The Great Gatsby. F. Scott Fitzgerald // Scribner, 2004.— 200 p.
5. Jojo Moyes. Me before you.— New York : Pamela Dorman Books, 2012.— 369 p.

ЕКОНОМІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ЗАГРОЗИ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

Желуденко Марина Олександрівна

канд. пед. наук, доцент

Національний авіаційний університет

м. Київ, Україна

Пандемія К-19 сформувала картину світу, встановила нові межі та норми спілкування, вплинула на соціальну структуру суспільства, створила нові формати економічної співпраці, кардинально змінила форму освіти та визначила нові завдання освіти.

Питання адаптації освіти до функціонування в умовах пандемії та постпандемічної реальності ми вважаємо пріоритетним, оскільки, з одного боку, саме освіта формує цінності суспільства, у тому числі цінності цифрового суспільства. З іншого боку, освіта є певним гарантом соціальної безпеки та економічної стабільності держави за умов, коли держави, заклади освіти, представники бізнесу та соціальні організації різних рівнів консолідують свої зусилля та потенціал для вирішення проблем освіти в умовах К-19 [1].

Колектив науковців С. Гринюк, М. Желуденко, І. Зайцева, Л. Султанова, О. Ковтун, А. Заслужена займається комплексним дослідженням потенціалу вищої освіти в умовах пандемії та вивчають глобальний, європейський та національний вибір проблематики. Окремі аспекти дослідження представлені у наукових публікаціях: «Освіта в умовах соціальної ізоляції», «Потенціал цифрової освіти в кризових умовах: аналіз та перспективи», «Потенційні загрози цифрової освіти», «The Impact of COVID-19 on Higher Education: the European Dimension», «Impact Of The Coronavirus Pandemic On The Quality Of Distance Learning In Higher Education», «University Distance Learning Due to the Covid-19 Pandemic in Ukraine» тощо [1; 2; 6-8].

У цій статті ми розглянемо економічний та соціальний аспекти проблем освіти.

Економічний вимір проблематики. Освіта функціонує за рахунок джерел фінансування з боку держави, іноземних студентів, студентів, які вчаться на контрактній основі, та власних джерел університетів. Крім того, заклади освіти отримують гроші, які студенти платять за гуртожиток, харчування, гроші за оренду кафе, студентські їдальні, сувенірні та книжкові крамниці.

К-19 кардинально змінив цю картину: частка іноземних студентів суттєво зменшується по всьому світу, усі інші статті прибутків також зазнають збитків. Також падає рівень фінансової спроможності студентів через об'єктивні суспільні обставини та ситуацію на ринку праці, є випадки, коли студенти вимагають зменшення суми оплати за навчання.

Кількість іноземних студентів, які є потенційним фінансовим ресурсом, у 2019-2020 навчальних роках Україні складала понад 63 тис. студентів. Через наслідки COVID-19 частка іноземних студентів зменшується по всьому світу і в Україні, що означає обмеження фінансового потоку. Практика провідних світових університетів свідчить про масштабні фінансові збитки [4].

Освіта – це бізнес, який суттєво впливає на економічний рівень розвитку держави на сучасному етапі та закладає фінансову стабільність держави у майбутньому. Оглядач газети The New Франк Бруні підкреслює на прикладі університетів Америки, що фінансові проблеми у секторі вищої освіти призводять до економічних та соціальних проблем [5].

Економічні наслідки освіти полягають у недостатній кількості фахівців у певних галузях, які в умовах пандемії потребують нових знань, кваліфікацій та фахівців. Така ситуація в свою чергу причинить інші кризи фінансового та соціального характеру.

Соціальний вимір проблематики. Соціальна дистанція суттєво зменшила можливості отримання освіти. Піж соціальною дистанцією ми розуміємо відсутність доступу через певні зовнішні причини до основних послуг, у тому числі відсутність доступу до освіти. В умовах цифрового суспільства люди, які мають обмежений доступ до цифрової інфраструктури автоматично опиняються у соціальній ізоляції, що є причиною соціальної нерівності. Вона

виявляється, крім іншого, у цифровій нерівності. У звіті соціологічної асоціації зазначається, що «.. цифрова нерівність обмежує всі значущі життєві шанси для людей, відірваних від віртуальної реальності, інформаційних масивів і потоків, що дають змогу користуватися багатьма благами сучасної цивілізації» [3].

Окрім того, успіх в суспільстві асоціюється з Інтернетом в широкому сенсі та з гаджетами у вузькому як робочими інструментами, джерелами інформації та засобом самореалізації.

Це означає, що держава на рівні законодавства та заклади освіти мають забезпечити доступ усіх верств населення до цифрової інфраструктури незалежно від соціального походження, інтелектуального рівня, фінансових можливостей. Але доступ до цифрової інфраструктури не обмежується автоматично доступом до Інтернету. Це має бути комплексний підхід з наповнення платформ, оптимального інструментарію роботи з платформами, розробки методик визначення критеріїв ефективності тощо.

На практиці це може бути реалізованим за рахунок створення єдиного цифрового ринку послуг та знань, які допоможуть адаптуватися до змін, пов'язаних з цифровою трансформацією.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Желуденко М.О., Султанова Л.Ю. Потенціал вищої освіти в кризових умовах: аналіз та перспективи. *The scientific heritage*. V.4. N. 53. Р. 46-49.

2. Желуденко М.О. Потенційні загрози дистанційної освіти. XI International Scientific and Practical Conference : Eurasian Scientific Congress Barcelona, Spain, 1-3 November 2020. – С. 321-324.

3. *Соціологічна асоціація України*. (2018). Соціальні нерівності: сприйняття українським суспільством. URL: http://sau.in.ua/app/uploads/2019/07/ZVIT_SOCZIALNI-NERIVNOSTI_2018_.pdf

4. Українські національні новини. Інформаційне агентство (2019). Стало відомо скільки іноземних студентів навчається в Україні URL:

<https://www.unn.com.ua/uk/news/1834227-stalo-vidomo-skilki-inozemnikh-studentiv-navchayetsya-v-ukrayini>

5. Щур М. (2020). Якою буде вища освіта після COVID-19? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vyshcha-osvita-pislia-koronavirusu/30655858.html>

6. Sultanova L.Y. The Impact of COVID-19 on Higher Education: the European Dimension. International E-Conference: Higher Education in a Pandemic Time, 05 November 2020. – P. 24-25.

7. Zaytseva I., Grynyuk S. University Distance Learning Due to the Covid-19 Pandemic in Ukraine. *The scientific heritage*. V.4. N. 53. P. 49-52.

8. Zaytseva I. Impact Of The Coronavirus Pandemic On The Quality Of Distance Learning In Higher Education. International E-Conference: Higher Education in a Pandemic Time, 05 November 2020. – P. 39-42.

ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Заболотна Наталія Ярославівна

Доцент кафедри Цивільного права та процесу

Кравець Юрій Романович

Дерюгін Ігор Костянтинович

Студенти

Національний університет «Львівська політехніка»

м. Львів, Україна

Анотація: У статті розглядаються характерні ознаки та основні важелі державного регулювання сільського господарства України, наводиться класифікація принципів та методів державного регулювання сільського господарства, його система та концепції для подальшого розвитку аграрного сектора України.

Ключові слова: державне регулювання, сільське господарство, аграрне право, євроінтеграція, Україна, державне регулювання сільського господарства, законодавство.

Безперечно дискусійним питанням є правова характеристика та трактування державного регулювання сільського господарства України у сьогоденних реаліях вченими теоретиками та безпосередніми практиками у застосуванні норм права при вищезгаданому регулюванні. Доказом цього є численні праці науковців правників.

Насамперед, варто зазначити, що державне регулювання сільського господарства – це вид державної діяльності, яка здійснюється уповноваженими на це державними органами. Державні органи, які здійснюють державне регулювання, визначаються в кожному конкретному випадку особливостями об'єкта державного регулювання.

Державно-правовому регулюванню сільського господарства як одному з особливих видів соціального регулювання притаманні певні юридичні ознаки й особливості, аналіз яких має важливе значення для його поглибленого розуміння.

Дослідження спеціальної літератури та чинного законодавства дозволяє виокремити такі ознаки й особливості державного регулювання сільського господарства:

- закріплення на конституційному рівні основних засад державного регулювання сільського господарства та зобов'язань держави у цій сфері;
- державне регулювання сільського господарства здійснюється в умовах аграрної та земельної реформи;
- зміст державного регулювання сільського господарства визначається аграрною політикою України [1, с. 139-140].

Ефективність державно-правового регулювання сільського господарства можна визначити як результативну характеристику його дії, яка свідчить про здатність вирішувати відповідні соціально-правові проблеми. Ефективність державного регулювання сільського господарства залежить від ефективності законодавчого забезпечення; ефективності виконавчо-розпорядчої діяльності, що забезпечує конкретизацію норм закону на підзаконному рівні; ефективності діяльності щодо застосування положень закону спеціальними суб'єктами.

З'ясування принципів державного регулювання розвитку сільського господарства має важливе теоретичне і практичне значення, оскільки дає змогу визначити його цільову спрямованість, закономірності його розвитку та функціонування. У них відбивається специфіка аграрного виробництва, визначаються перспективи розвитку і вдосконалення законодавства у сфері державного регулювання розвитку сільського господарства. Проте питання принципів державного регулювання розвитку сільського господарства залишаються не достатньо досліджені в науковій літературі.

Як зазначає М. Козир, правильно обрати засоби або форми регулювання аграрних відносин, які би сприяли найбільш повному врахуванню та

використанню в аграрному виробництві дії об'єктивних економічних законів розвитку цього виробництва в умовах переходу до ринкової економіки, можна, визначивши основні принципи організації та правового регулювання цих відносин [2].

У теорії державного регулювання економіки наголошується на необхідності системного підходу до вибору засобів і методів впливу держави на суб'єктів економічних відносин. У літературі зустрічається різна класифікація методів державного регулювання економіки в залежності від обраних критеріїв.

За формами впливу класифікують прямі та непрямі методи регулювання, за засобами впливу — правові, адміністративні, економічні та пропагандистські методи. Правове регулювання здійснюється шляхом розробки і введення в дію законодавчих і нормативних актів. Адміністративне регулювання (управління) спирається безпосередньо на силу державної влади і включає заходи заборони, дозволу, примушення. Економічне регулювання ґрунтується на економічних інтересах товаровиробників у сфері агропромислового виробництва і матеріальному стимулюванні розвитку певних видів діяльності згідно потребам суспільства [3, с. 110-111].

Досвід зарубіжних країн показує, що, застосовуючи методи державного регулювання в економіці, можна досягти успіху у вирішенні ряду питань, але водночас це може породити і низку інших проблем. Ця обставина примушує державу обирати оптимальний варіант свого втручання в економіку шляхом поєднання методів і засобів державного регулювання економіки.

Оскільки Україною обрано шлях євроінтеграції, то варто орієнтуватись на рекомендації СОТ та Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН, тож державне регулювання розвитку сільського господарства має базуватись на таких принципах:

— законності, сутність якого полягає в реальності права, тобто в тому, що всі без винятку суб'єкти суспільних відносин мають керуватись принципом суворого дотримання приписів законів й інших нормативних актів;

- недопущення безпідставного втручання органів державної влади та місцевого самоврядування у вибір форм господарювання та господарську діяльність аграрних товаровиробників, крім випадків, передбачених законами;
- захисту прав і свобод аграрного підприємництва;
- забезпечення суб'єктам господарювання захисту прав власності на землю, майно та результати своєї праці;
- системність та комплексність заходів державного регулювання сільського господарства;
- передбачуваність і прозорість, послідовність та справедливість, зрозумілість і ефективність, стабільність та адекватність тощо [2].

Відповідно за вищеперерахованими принципами Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, як головний орган у системі центральних органів виконавчої влади з питань формування та забезпечення реалізації:

- державної аграрної політики, політики у сфері сільського господарства та з питань продовольчої безпеки держави;
- державної політики в галузях рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання та відтворення водних живих ресурсів, регулювання рибальства та безпеки мореплавства суден флоту рибного господарства;
- ветеринарної медицини, безпечності харчових продуктів, у сферах карантину та захисту рослин, охорони прав на сорти рослин;
- земельних відносин та топографо-геодезичної і картографічної діяльності, лісового та мисливського господарства;
- нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі [4].

Також, варто згадати, що відповідно до Закону України "Про землеустрій", Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру забезпечує проведення державної інвентаризації земель [5].

До напрямів державного регулювання сільського господарства слід віднести застосування і впровадження концепції державного регулювання

аграрного сектора економіки на основі методів організаційно-правових засад щодо подальшого його опрацювання. Інакше неможливо відпрацювати підходи до організації сільськогосподарських ринків, розробити ефективні цінову, податкову, кредитну, інвестиційну та інші політики. А, як відомо, від розвитку агропромислового комплексу залежать продовольча безпека країни і функціонування внутрішнього продовольчого ринку, забезпечення сільського населення робочими місцями та соціальна стабільність у суспільстві.

Важливим методологічним аспектом державного регулювання аграрного сектора економіки є також співвідношення між поставленою метою і досягнутим результатом, суть якого полягає в тому, що між ними ніколи не буває абсолютної тотожності. Неузгодженість мети і результату є фундаментальною характеристикою державного регулювання, що зумовлює його безперервний характер, оскільки кожний досягнутий результат неминуче ставить нові цілі, які потребують реалізації в умовах, що змінилися [6, с. 116-117].

Провівши дослідження, можна твердо стверджувати, що зростання аграрного сектора економіки необхідно розглядати як результат взаємодії двох чинників: функціонування ринкового механізму в сільському господарстві та державне регулювання цієї галузі. Досягнення найвищих рівнів ефективності сільського господарства буде залежити відповідно від оптимальності впливу держави стосовно конкретних сфер і напрямків регулювання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ломакіна І. Державно-правове регулювання сільського господарства України. Аграрне право. 2009. №10. С. 138-140.
2. Левченко Н. М. Принципи державного регулювання розвитку апк в умовах інтеграції до європейського простору. Миколаїв, 2011.
3. Міщенко Д. А. Методи державного регулювання сільського господарства. Економіка і держава: Державне управління. 2010. №12. С. 110-110.

4. Система й повноваження державних органів, які здійснюють регулювання сільського господарства. URL: <https://studfile.net/preview/5013265/page:3/> (дата звернення: 29.10.2020).

5. Про землеустрій: Закон України від 22.05.2003, № 858-IV. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#top> (дата звернення: 29.10.2020).

6. Сахаров О. В. Методи державного регулювання сільського господарства регіону. Економіка і держава: Державне управління. 2010. №5. С. 116-117.

УДК 658: 640.432 (075.8)

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

Завідна Людмила Дмитрівна

д.е.н., доцент, професор кафедри менеджменту
туристичного та готельно-ресторанного бізнесу

Ковалевська Анастасія Сергіївна

магістр

Ужгородський торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно

економічного університету

м. Ужгород, Україна

Анотація. Гнучкі й динамічні умови господарювання вимагають розробки та впровадження адекватних методик управління виробничою діяльністю з метою досягнення успіху підприємств. У статті обґрунтовано науково-методичний підхід до формування стратегії управління витратами та побудовано модель стратегічного управління витратами операційної діяльності підприємства ресторанного господарства, що є напрямком забезпечення й запорукою підвищення конкурентоспроможності підприємства в сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: стратегічне управління, витрати операційної діяльності, підприємства ресторанного господарства, стратегії, ланцюг формування цінності, управління витратами, оптимізація витрат.

Проблеми, що постають перед підприємствами ресторанного господарства, потребують оптимізації їх витрат, оскільки на ринку виграватиме той, хто забезпечить досягнення найвищих результатів при найменших витратах. Ефективне формування витрат операційної діяльності є важливим

чинником досягнення успіху функціонування підприємств. Тому управління ними через стратегічний аспект у діяльності досліджуваних закладів забезпечить узгодження фактичного стану зі стратегічними цілями, й можливості подальшої адаптації до суттєвих змін шляхом коригування стратегій. Адже, як показують результати дослідження, динаміка показників розвитку підприємств ресторанного господарства в останні роки свідчить про існування переважно несприятливих умов, що актуалізує запровадження елементів стратегічного управління.

Дослідженню питань стратегічного управління витратами підприємства приділяли увагу такі зарубіжні учені: Б. Карлоф, Г.Мінцберг, М. Портер, А.Стрікланд, А. Томпсон, Р. Фатхутдінов та ін.. У наукових працях вітчизняних вчених (В. Герасимчук, О. Ковтун, Л. Костирко, В. Лук'янова, А. Мазаракі, В. Немцов, З. Шершньова, В. Яценко й ін.) розглянуто теоретичні засади стратегічного управління витратами, вивчено окремі аспекти зарубіжного досвіду та рекомендовано удосконалення стратегічного управління витратами підприємств окремих галузей економіки. Проте, додаткової уваги потребує дослідження особливостей розробки й реалізації стратегічного управління витратами в підприємствах ресторанного господарства, які є перспективним сегментом ринку в Україні.

В економічній літературі визначено близько десяти ключових критеріїв вибору конкурентної стратегії, з яких для досліджуваних підприємств доцільно обирати такі: виробничі (наявність і забезпеченість виробничими ресурсами), технологічний рівень, який забезпечує економічні вигоди, забезпеченість кваліфікованими кадрами, застосування інновацій в технологіях і рецептурах, платоспроможність підприємства.

Стратегічне управління витратами М. Портером запропоновано здійснювати відповідно до таких основних концепцій, а саме: ланцюга цінностей, аналізу факторів, що формують витрати, та стратегічного позиціювання [1, с.104], які покладено в основу досліджень зі стратегії багатьма ученими [2; 3; 4]. Під час прийняття рішення щодо засобів досягнення

окресленої мети в системі стратегічного управління витратами доцільно побудувати вартісний ланцюг підприємства ресторанного господарства для аналізу його діяльності.

Модель стратегічного управління витратами не може бути ефективною без вдосконалення ланцюга формування цінності у внутрішньому середовищі підприємства, поєднаного з елементами зовнішнього ланцюга цінності (узгодженого з ланцюгами цінностей постачальників і споживачів). Такий ланцюг має охоплювати комплекс видів економічної діяльності, які здійснюються на підприємстві у процесі перетворення сировини на готовий продукт.

Для забезпечення ефективності управління операційними витратами у процесі побудови ланцюга формування цінностей усередині підприємства необхідно визначити склад та характер впливу основних витратоформуючих чинників на обсяг і динаміку витрат як загалом на підприємстві, так і при здійсненні окремих видів його господарської діяльності. Такі чинники, як масштаб діяльності, рівень вертикальної інтеграції підприємства, використання виробничої потужності, вартість матеріально-технічних та фінансових ресурсів, організаційна структура виробництва, наявність інфраструктури тощо, будуть суттєво впливати на рівень витрат підприємства та вибір методів стратегічного управління ними. Аналізуючи ланцюг формування цінності усередині підприємства та порівнюючи його з ланцюгами цінності конкурентів, можна ідентифікувати ті види діяльності, які найбільшою мірою забезпечують формування стратегії конкурентної переваги підприємства, визначити стратегічні напрямки розробки і впровадження інновацій, оцінити можливі варіанти оптимізації ланцюга формування цінностей на підприємстві. Отже, використавши зміст концепцій та враховуючи особливості діяльності підприємств ресторанного господарства визначимо їх ланцюг цінностей як ключові види діяльності, кожен з яких створює цінність для функціонування підприємства (рис. 1). Аналіз вартісного ланцюга дозволяє отримати данні про витрати ключових видів діяльності, їх структуру, вплив на результати

діяльності підприємства, можливості щодо оптимізації витрат. Для підприємств ресторанного господарства варто звертати увагу на такі *господарські процеси*:

1) постачання – якість сировини й товарів, достовірність вартості й кількості, терміни й умови зберігання, своєчасність (дотримання концепції «точно в строк»);

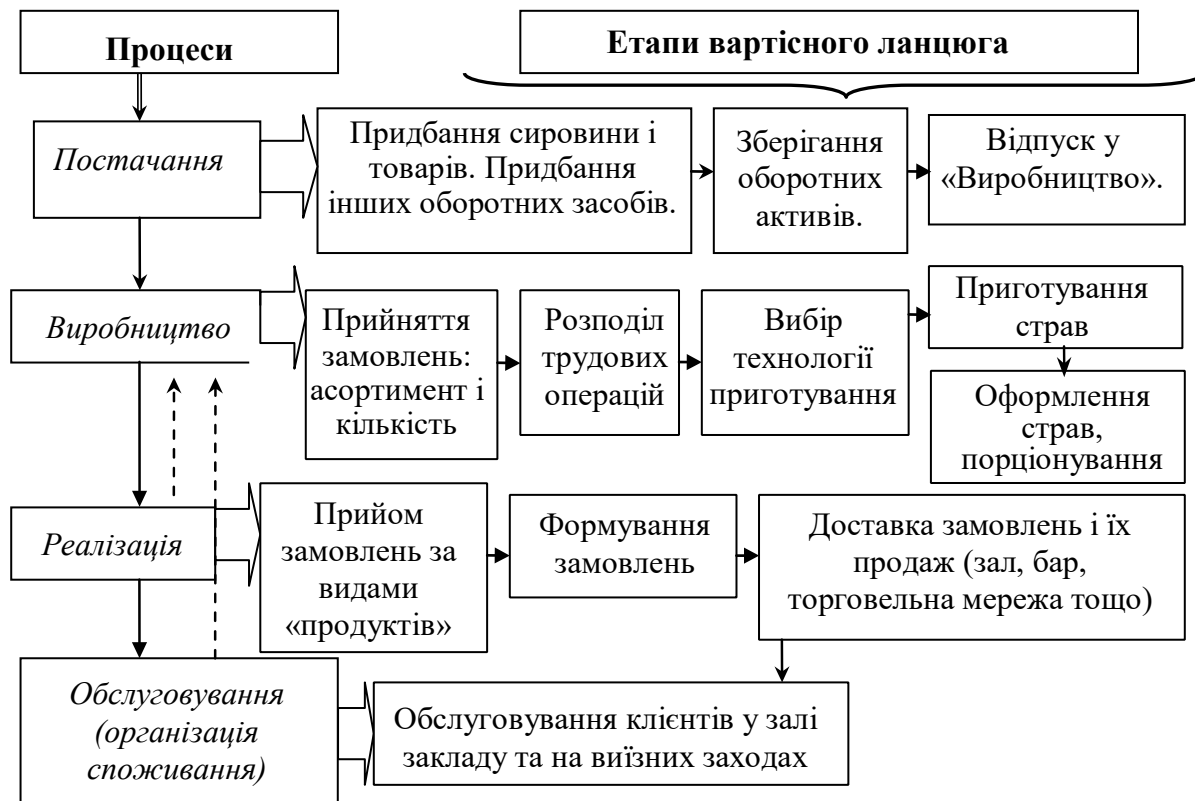

Рис. 1. Модель стратегічного управління витратами операційної діяльності підприємства ресторанного господарства

Джерело: розроблено автором за даними [2- 6].

2) виробництво – стан обладнання та застосування енергозберігаючих технологій, рівень зношеності обладнання (фізичної й моральної), інноваційність технологічного процесу або окремих його елементів, кваліфікація персоналу й рівень продуктивності праці, розподіл трудових операцій між персоналом;

3) реалізація – механізми прийняття й обробки замовлень, форми розрахунків, стан мережі (торгівля, зал, кейтерінг, доставка на об’єкт тощо), рівень логістики доставки;

4) обслуговування – стан приміщень, де клієнти споживають страви, рівень кваліфікації офіціантів та їх продуктивності праці.

При формуванні моделі стратегічного управління витратами слід враховувати, на якій стадії життєвого циклу перебуває заклад. Від прийнятого варіанта стратегічної поведінки підприємства на ринку та способу забезпечення конкурентної переваги суттєво залежать структура і поведінка його витрат, рівень ризику підприємницької діяльності та вибір методів й прийомів управління витратами. При стратегії нарощування виробництва значна частина витрат підприємства буде пов'язана з розроблянням й впровадженням інноваційних продуктів. У разі вибору стратегії використання досягнутого витрати підприємства мають тенденцію до поступового зниження, грошові надходження перевищують грошові видатки, характерним є невисокий рівень підприємницького ризику, але існує проблема ефективного розміщення вільних коштів. При стратегії використання досягнутого найбільш ефективними для управління витратами є методи нормування і бюджетування операційних витрат та аналізу відхилень. Окрім цього, враховуючи етапи життєвого циклу продукції, вважаємо за доцільне застосовувати такі методи стратегічного управління витратами [2, с. 6-14; 6, с. 118-125]:

1) управління витратами у процесі створення продукції на основі реінжинірингу бізнес-процесів, з метою повного вилучення або скорочення часу і витрат ресурсів на процеси та операції, що не створюють цінності продукції, використання інноваційних технологій для виробництва продукції, організації діяльності підприємства, удосконалення загальної стратегії управління операційними витратами.

2) управління витратами на основі оптимізації асортименту продукції, складу споживачів за критерієм їх рентабельності. Дослідженнями встановлено, що розподіл показників рентабельності продукції і споживачів відповідає закону Парето, на 20% номенклатури продукції припадає 80% обсягу доходу і прибутку, а 80% загального обсягу прибутку підприємство отримує від 20% своїх споживачів.

3) управління витратами на основі удосконалення взаємовідносин з постачальниками, через застосування методу постачання сировини «точно в строк» (не створюючи довгострокових запасів сировини і матеріалів, а отримуючи її перед моментом використання), налагодження партнерських взаємовідносин з постачальниками, продукція яких не вимагає додаткового контролю якості.

4) управління витратами шляхом налагодження ефективних відносин з клієнтами на основі регулювання цін на продукцію, введення дисконтних карт.

5) управління витратами на основі сегментації ринку та оптимізації каналів збуту.

Отже, в основу розробки механізму стратегічного управління витратами покладено концепцію вартісного ланцюга стратегії, за яким визначено основні види господарських процесів, які споживають витрати й визначено ключові компетенції, котрі забезпечують їх ефективну роботу під час реалізації стратегії. Методичні підходи та інструменти перебувають у взаємодії між собою, тому практичне використання механізму стратегічного управління націлене на ефективну його реалізацію підприємствами ресторанного господарства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Портер Е. Майкл Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов: [пер. с англ.]. – 2-е изд. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. – 454 с.

2. Андрющенко І.С. Управління витратами операційної діяльності підприємств ресторанного господарства: автореф. дис. ...канд. екон. наук: 08.00.04 – економіка та управління підприємствами. Харківський держ. ун-т харч. та торгівлі. – Харків, 2016. – 23 с.

3. Костецька Н. І. Методичні аспекти формування стратегії зниження витрат підприємства. Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2010. – С. 443–450.

4. Шульга В. М. Стратегічне управління витратами як основа забезпечення конкурентних переваг. Вісник Київського націон. ун-ту технологій та дизайну : зб. наук. праць. – Київ. – 2007. – № 5. – С. 98–103.

5. Завідна Л. Д. Управління стратегічним розвитком підприємства готельного господарства [Текст] : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – Київ, 2018. – 39 с.

6. Завідна Л., Кирич Н., Миколайчук І. Розвиток підприємства як ефективна платформа результативності економічної системи. Соціально-економічні проблеми і держава. 2019. – Вип. 1 (20). – С. 118-130. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2019/19zldres.pdf>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПОГЛИБЛЕНОГО ВИВЧЕННЯ ОКРЕМИХ ТЕМ МАТЕМАТИКИ У 10-11 КЛАСАХ

Задоріна Ольга Миколаївна

к.п.н., старший викладач КЗВО «Одеська
академія неперервної освіти Одеської обласної ради»

Власів Юрій Іванович

учитель математики Зорянського НВК
«ЗОШ I-III ступенів-ліцей»

Качан Тетяна Василівна

викладач математики Одеського фахового
технічного коледжу ОНАХТ

Анотація: у статті розглянуті деякі можливі моменти поглибленого вивчення окремих тем математики з курсу 10-11 класу учнями, що не вивчають математику на поглибленому рівні. Звертається увага на застосування цих знань при розв'язуванні задач ЗНО з математики, формування у учнів стійкого логічного мислення та компетентнісних навичок щодо вивчення математики.

Ключові слова: математика, поглиблене вивчення, прикладні задачі, математична компетентність, зовнішнє незалежне оцінювання.

Організація навчання математики у 10-11 класах відбувається на основі програми, розробленої відповідно Державного стандарту базової та повної середньої освіти з урахуванням особливостей відповідного профілю навчання. Не секрет, що переважна більшість сільських закладів загальної середньої освіти та ВНЗ I-II рівняв акредитації, у яких учні здобувають повну загальну середню освіту, не прагнуть обирати поглиблений рівень навчання математики. Проте, обираючи рівень «Стандарт», навчальний заклад обмежує можливості

учнів щодо вивчення окремих тем і, відповідно, розв'язування завдань підвищеного рівня складності на ЗНО з математики.

Учитель може вводити у свої заняття елементи поглибленого рівня, розв'язуючи ті або інші задачі, що пропонувались на зовнішньому незалежному оцінюванні з математики у різні роки. При цьому основною метою є забезпечення рівня підготовки учнів з математики, необхідного для успішної самореалізації особистості у динамічному суспільному середовищі, для розвитку математичного апарату учнів щодо вивчення й аналізу закономірностей реальних явищ і процесів. Підбір задач підвищеної складності (а особливо практичного змісту) реалізує компетентнісний підхід до навчання, спрямований на формування системи відповідних знань, навичок, досвіду і ставлень, яка дає змогу обґрунтовано судити про застосування математики у реальному житті, визначає готовність випускника школи до успішної діяльності насамперед у тих сферах, які потребують поглиблених знань з математики та навичок застосування розвинутого математичного апарату.

Так, наприклад, навіть у класах, що навчаються за рівнем «Стандарт», бажано аналізувати графіки функціональних залежностей, досліджувати їх властивості з точки зору аналізу та опису реальних явищ, фізичних процесів, залежностей. На уроках геометрії, з нашої точки зору, варто приділити більше уваги зображенню перерізів різноманітних просторових тіл, оскільки ці дії дають змогу розвинути образне мислення, просторову уяву, що значно полегшить розв'язок геометричної задачі відкритої частини сертифікаційної роботи з математики.

Також доцільно одночасно з вивченням відповідних моделей і методів у курсі математики включати широке і системне застосування засвоєних методів математичного моделювання до курсів природничих предметів. Це стосується введення понять, виявлення зв'язків між ними, характеру прикладів та ілюстрацій, доведень, побудови системи вправ і завдань, визначення системи контролю. Такий підхід, з одного боку, сприятиме кращому розумінню учнями значення математики як науки, усвідомленню ними універсальності

математичних знань, необхідності повнішого і свідомого володіння математичними методами, а з іншого — формуванню у школярів природничих знань як цілісної системи. [1, с.2]

Старшокласники мають засвоїти загальні принципи математичного моделювання, тобто усвідомити, що процес застосування математичних знань до розв'язування будь-яких прикладних задач розчленовується на три етапи: 1) формалізація (перехід від ситуації, описаної у задачі, до формальної математичної моделі цієї ситуації, і від неї — до чітко сформульованої математичної задачі); 2) розв'язування задачі у межах побудованої моделі; 3) інтерпретація одержаного розв'язання задачі та його застосування до вихідної ситуації.

Поняття похідної слід розглядати в двоєдиному аспекті: як формальне математичне означення за допомогою границі і як узагальнення результатів розв'язання відповідних прикладних задач природознавства, математики, техніки. Це одразу виділяє головний прикладний зміст поняття, робить його більш природним і доступним для сприймання. Важливою є інтерпретація окремих характеристик певного процесу за допомогою похідної функції і похідних вищих порядків, класичним прикладом чого є зв'язок шлях — швидкість — прискорення. При формуванні поняття про фізичний і геометричний зміст похідної слід підкреслити, що похідна моделює не лише швидкість механічного руху, а й швидкість зміни будь-якого процесу з часом (наприклад швидкість нагрівання тіла, швидкість випаровування, силу змінного струму тощо). Одночасне вивчення фізичного та геометричного змісту похідної дає можливість показати учням зв'язок між математикою та природничими науками. [2, с.6]

Вивчення теми „Інтеграл та його застосування” базується на розгляді сукупності первісних даної функції, які можливо трактувати як розв'язок диференціального рівняння $y' = f(x)$. На базі поняття інтегралу розглядаються основні теореми інтегрального числення і застосування поняття інтегралу для розв'язування прикладних задач, а від цього — формування певних навичок

інтегрування. Проте шкільний курс математики не передбачає подальшого розвитку навичок техніки інтегрування.

На жаль, у програмі рівня «Стандарт» не виокремлено час для навчання розв'язуванню задач з параметрами. У ході розв'язування таких задач до арсеналу прийомів та методів мислення школярів природно включаються аналіз, індукція та дедукція, узагальнення та конкретизація, класифікація та систематизація, аналогія. Ці задачі дозволяють перевірити рівень знання основних розділів шкільного курсу математики, рівень логічного мислення учнів, початкові навички дослідницької діяльності. Тому завдання з параметрами мають діагностичну та прогностичну цінність. Тому вивчаючи методи розв'язку ірраціональних, тригонометричних, показникових, логарифмічних рівнянь та нерівностей вчитель має включати елементи, що містять параметричні дані, звертаючи уваги на окремі етапи їх дослідження та розв'язку.

Розвитку стійких пізнавальних математичних інтересів сприяють дібрані в системі різноманітні складні задачі з достатнім евристичним навантаженням, пов'язаний з темою історичний матеріал. Ефективним мотиваційним засобом є використання багатопрофільного представлення предметного змісту математики. [1, с.6]

Широкі можливості для інтенсифікації та оптимізації навчально-виховного процесу, активізації пізнавальної діяльності, розвитку творчого мислення учнів надають сучасні інформаційні технології навчання. При їх використанні доцільно дотримуватися наступних педагогічних умов:

- враховувати особливості навчальної діяльності, її зміст і структуру; цикли життєдіяльності учня, його здібності, інтереси, нахили, індивідуальні відмінності учнів, форми їх прояву в сфері комунікативних відносин і в пізнавальній діяльності;

- відповідні технології навчання повинні бути варіативними, особистісно-орієнтованими; знання, уміння та навички мають розглядатися не лише як самоціль, а й як засіб розвитку пізнавальних і особистісних якостей учня;

виховувати в учня здатність бути суб'єктом свого розвитку, рефлексивного ставлення до самого себе;

- забезпечувати цілісне психолого-методичне проектування навчального процесу в умовах рівневої та профільної диференціації навчання.

Підвищенню ефективності уроків математики в старших класах сприяє використання всесвітньої мережі Інтернет, різноманітних програмних засобів навчального призначення, бібліотек електронних наочностей, офісних і спеціалізованих пакетів (наприклад, MsOffice, AutoCAD, MathCAD, MAPLE та інших). За їх допомогою більш наочним стає вивчення низки тем курсу алгебри та початків аналізу і геометрії. Проте, слід усвідомлювати, що зазначені інформаційні технології слугують лише допоміжним елементом пошуку інформації, її наочного подання або урізноманітнення навчальних завдань. Не слід надто захоплюватись уміннями вільно оперувати зазначеними програмно-технічними засобами на шкоду основному завданню вивчення математики – відпрацюванню в учнів відповідних навичок мислення.

Психологи-педагоги довели, що ступінь продуктивності навчання багато в чому залежить від рівня активності навчально-пізнавальної діяльності учнів. Принципи активізації навчальної-пізнавальної діяльності учнів, як і вибір методів навчання, повинні визначатися з урахуванням особливостей навчального процесу, а вони в свою чергу обумовлені ціллю, завданнями і специфічністю об'єкту, змісту і суб'єкта навчання. [3, с.216]

Таким чином, розв'язуючи на уроках математики завдання поглибленого рівня, вчитель втілює у процес навчання принцип проблемності. Шляхом послідовного ускладнювання задач або питань відбувається формування нових вмінь та навичок, які стануть у нагоді і школяру, і студенту як при складанні ЗНО з математики, так і при подальшому вивченні математики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Навчальна програма для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (для класів з поглибленим вивченням математики).
2. Поглиблене вивчення математики в 10-11 класах. Дидактичні матеріали. – Основа. -2014. – 112 с.
3. Столяр А.А. Педагогика математики.– М.: Высш. шк. - 1969.– 368 с.

МОДЕЛЮВАННЯ БІЗНЕС ПРОЦЕСУ НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОЕКТНОГО ВІДДІЛУ ІТ КОМПАНІЇ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОКРАЩЕННЯ

Зубенко Ігор Ростиславович

к.е.н., доцент

Долгова Дарія Олександрівна

Студентка

Національний університет “Острозька академія

м. Острог, рівненська область, Україна

Анотація: В статті проаналізовано основний бізнес процес на прикладі управління проектом. Розглянуто традиційний метод здійснення даного процесу та його структурний аналіз. Запропоновано методи та шляхи покращення управління проектами компанії на базі застосування моделювання та реінжинірингу бізнес процесів.

Ключові слова: моделювання, бізнес-процес, проектний менеджмент, реінжиніринг, оптимізація процесів.

Моделювання бізнес-процесів - це представлення бізнес-процесу за допомогою структурних діаграм чи блок схем, з метою створення декомпозиції процесу на його складові та знаходження оптимальних шляхів його покращення. Моделювання бізнес процесів дає змогу показати два стани процесу - початковий з наявними у ньому проблемними точками та кінцевий - з урахуванням недоліків та оптимізації їх на основі аналізу.[1]

Моделювання бізнес процесів дає можливість організаціям структурувати процес, формалізувати його та віднайти шляхи для його покращення в майбутньому. Окрім цього така методика використовується для підвищення продуктивності існуючих ресурсів, скорочення часу для проходження всього

циклу процесу, раціоналізації використання наявних ресурсів, підвищити операційну ефективність та ін. Здійснимо моделювання бізнес процесу на прикладі процесу управління проектом в ІТ компанії графічним способом [2]. Першою і найголовнішою причиною є великі затрати часу на повторювані рутинні операції, крім цього коли проектний менеджер створює нову задачу, розробники, дизайнери чи тестувальники витрачають зайвий час на обговорення інформації, інструктаж щодо подальших робіт. Це суттєво гальмує процес та змушує проектного менеджера фокусуватись на рутинних діях замість ведення своєї ключової діяльності. На рис.1. зображений традиційний метод ведення проекту починаючи зі стадії передачі проекту в розробку, так як всі попередні операції в компанії є автоматизованими та не потребують подальших змін чи трансформацій.

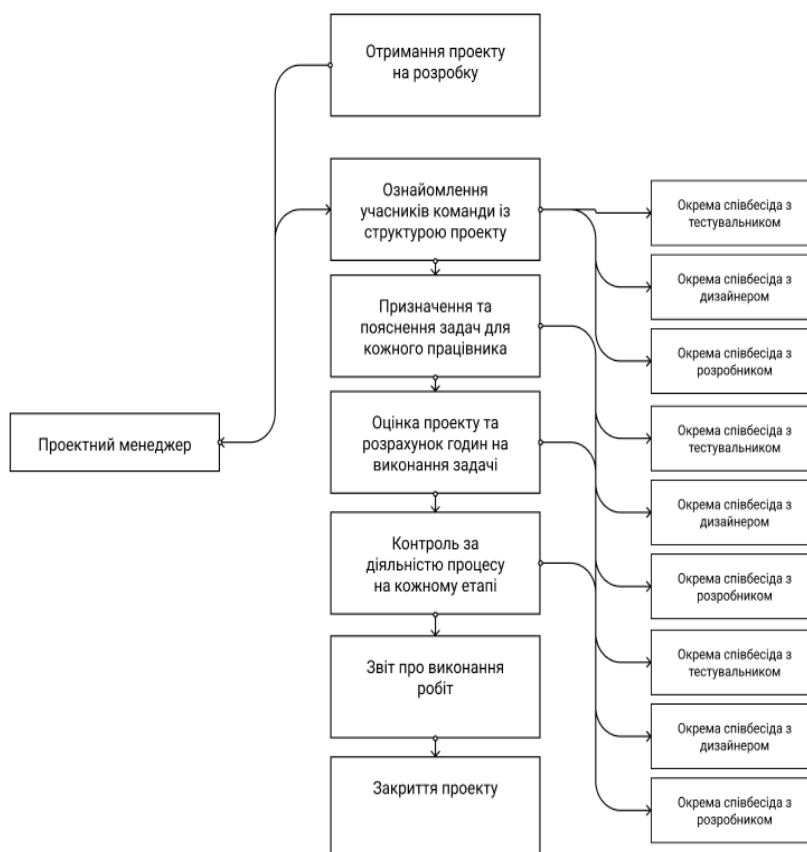

Рис.1. Традиційний метод процесу управління проектом в компанії

Як бачимо традиційний процес потребує від проектного менеджера окремого діалогу з кожним працівником для того, аби з'ясувати всі деталі подальшої роботи, спланувати чіткий план дій. Окрім цього менеджеру

необхідно здійснити оцінку проекту, та повідомити про це кожного залученого в процес розробки працівника окремо, записати цю інформацію в таблиці Excel, вести щоденний облік та інформувати про зміни команди, адже на основі цієї інформації кожен учасник має виконувати окремий блок задач. Не виключено, що в процесі таких операцій менеджер може припуститися помилок. Використавши моделювання даного бізнес процесу за допомогою блок схеми можна з'ясувати больові точки даного процесу, описані вище. На основі отриманої інформації необхідно провести трансформацію даного процесу, результати якої можна побачити на рис.2.

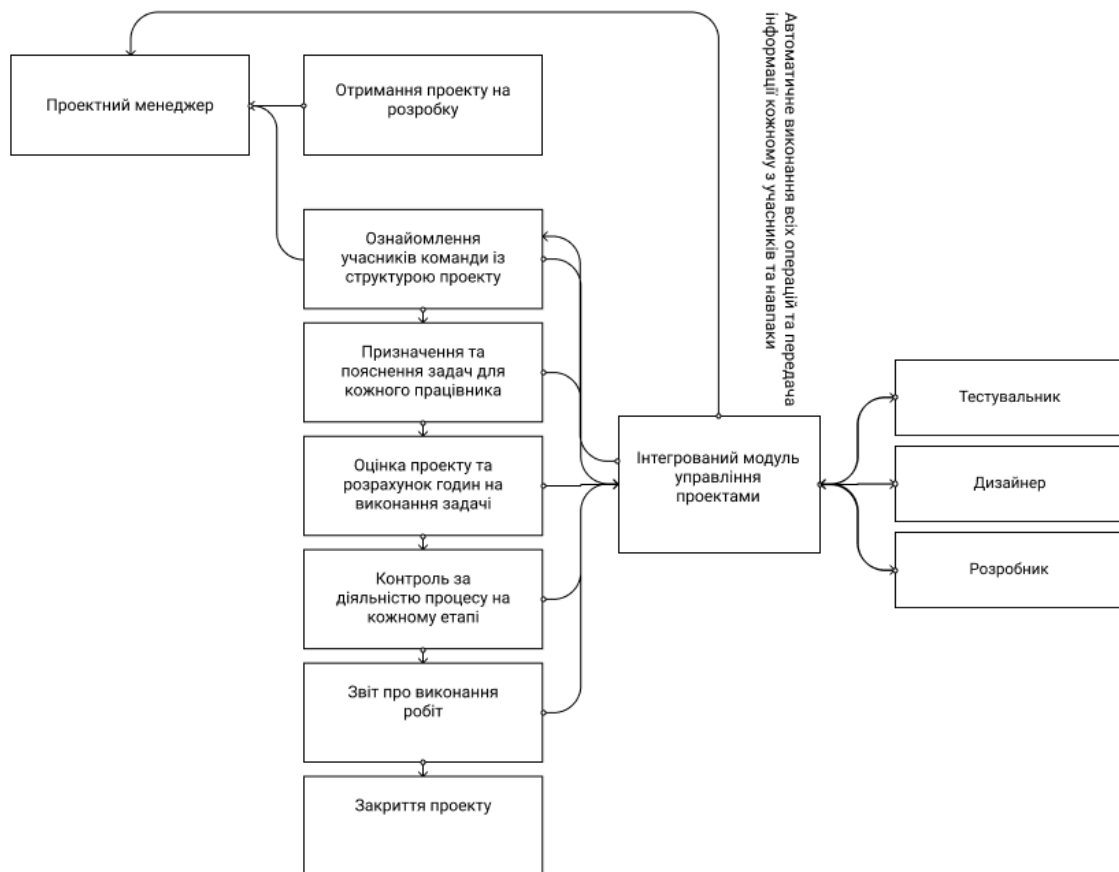

Рис. 2 Трансформована методика організації процесу управління проектом

Для вирішення даної проблеми було інтегровано модуль управління проектами, що являє собою базу даних з можливістю аналітики. Це дало змогу автоматизувати певну кількість кроків, зекономити час та зробити прийняття рішень проектного менеджера більш раціональним. Згідно нової методики

управління бізнес процесом, система дозволяє проектному менеджеру автоматично створювати нову задачу та призначати відповідального за її виконання в системі. Після чого платформа одразу надсилає сповіщення кожному учаснику команди із описом задачі. Користувач може одразу, прочитавши інформацію про кожну призначену для нього задачу оцінити її та внести в систему час, який знадобиться йому для її виконання, а система автоматично передає всю інформацію проектному менеджеру.

Таким чином, моделювання бізнес-процесу дало чітку формалізацію а також розуміння всіх стадій процесу управління проектом в компанії, виявити недоліки при його організації та вжити заходів, які б покращили подальшу діяльність проектного менеджера, скоротивши витрати часу та сил на зайві операції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Моделювання бізнес процесів. URL: https://stud.com.ua/62398/menedzhment/modelyuvannya_biznes_protseviv Дата звернення (3.11.2020)
2. Методи описів бізнес процесів. URL: <https://buduysvoe.com/publications/metody-opysiv-biznes-procesiv> Дата звернення (3.11.2020)

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ УНІВЕРСИТЕТУ

Зубко В. С.

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського, Україна

Процеси глобалізації, інтеграції, інтернаціоналізації та інноваційних змін у сучасному світі ставлять особистість перед необхідністю бути постійно готовою до викликів та переміщень у соціальному просторі, швидко адаптуватися до стрімких змін, гнучко взаємодіяти з найрізноманітнішими культурними й соціальними суб'єктами та системами. Зростаюча кількість і складність інформаційних потоків вимагають від кваліфікованого фахівця вміння оперативно й адекватно оновлювати власні знання. Безперервна зміна умов і якості професійної діяльності спонукає фахівця неодноразово підвищувати рівень освіти і кваліфікації, змінювати місце роботи тощо [3]. Саме такі риси і якості визначають готовність майбутніх психологів до професійної мобільності, яку, на нашу думку, варто розвивати у студентів в освітньому середовищі університету.

У зв'язку з цим сучасний психолог повинен володіти не тільки професійними знаннями, а й вміти гнучко пристосовуватися до різних ситуацій, що часто змінюються, в професійній діяльності. Психологу необхідно бути готовим до того, що отриманого в педагогічному університеті рівня освіти буде недостатньо і доведеться протягом життя постійно навчатися самостійно і перенавчатися, удосконалюючи свою професійну кваліфікацію. Реальність сьогодення засвідчує, що без наявності добре розвиненої готовності до професійної мобільності майбутній психолог не є конкурентоспроможним на ринку послуг. Перспективи подальшого кар'єрного і професійного зростання для такого фахівця є досить обмеженими. Здатність до постійного саморозвитку

є основою розвитку готовності майбутнього психолога до професійної мобільності.

Варто зазначити, що проблема професійної мобільності молоді зумовлена одним із найважливіших стратегічних завдань системи вищої освіти України – підготовкою фахівця, здатного оперативно реагувати на зміни, що відбуваються як у професійному середовищі, так й у суспільстві в цілому. Сучасний етап розвитку суспільства вимагає від фахівця у всіх сферах діяльності наявності не лише достатнього багажу знань в рамках певної галузі, але й таких навичок і вмінь, які дозволять використати ці знання в умовах постійних змін. При цьому мобільність стає тією якістю особистості, що дає змогу суб'єкту успішно реалізувати себе в контексті професійної діяльності [1; 5]. Зміни, що відбуваються в сучасному українському суспільстві не залишають сумнівів актуальності проблеми підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності. Значні потенційні можливості мають, на нашу думку, спеціально створені умови в освітньому просторі університету.

Низка «післяболонських» досліджень орієнтовані на обґрунтування організаційно-педагогічних умов, спрямованих на активізацію процесу формування мобільності в європейському просторі вищої освіти (М. Байрем (M. Byram), П. Блументаль (P. Blumenthal), А. Грін (A. Green) К. Гюрюз (K. Gürüz), В Деммельгубер (W. Demmelhuber) та ін.) [2]. Вказані дослідження стосуються, переважно, академічної мобільності студентів. З кожним роком вона стає дедалі популярнішою.

Академічна мобільність визнана ваговою складовою Європейського простору вищої освіти, а розвиток механізмів міжнародного академічного визнання – найважливішим елементом забезпечення мобільності. Головними інструментами здійснення і розширення мобільності встановлено: систему європейського трансферного кредиту (ECTS); положення Лісабонської Конвенції; загальноєвропейський Додаток до Диплома; досвід і потенціал національних інформаційних центрів з академічного визнання і мобільності та Мережі ENIC (Європейська мережа національних інформаційних центрів з академічного

визнання і мобільності), що охоплює 54 країни, має координуючі органи та постійну on-line конференцію. Ю. Клименко наголошує, що особливого значення в контексті глобалізаційних процесів набуває вимога, що стосується мобільності педагога, яка розглядається як основний компонент базових і тривалих програм педагогічної освіти. Передумовами формування такої мобільності визначено залучення майбутніх учителів до участі в європейських проектах, навчання і праці в інших європейських країнах з метою професійного розвитку [2, с. 11]. Безумовно, такі передумови важливі й для підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

Аналіз наявних досліджень дає змогу зробити висновок, що в країнах Європи забезпечення професійної мобільності здійснюється за рахунок фундаменталізації освіти, що є одним з пріоритетних напрямків вдосконалення освітніх технологій. Передусім розпочалася теоретична та практична розробка принципу мобільності в освіті та діяльності вчителя-європейця. Ґрунтовну розробку проблеми мобільності вчителів в умовах формування єдиного освітнього простору в Європі здійснив французький учений-компаративіст Ф. Ваніскотт. Він обґрунтував концепцію мобільності вчителя-європейця. Її вихідним положенням є ідеал майбутнього Європейського суспільства, що «гарантує свободу і природну мобільність кожної людини в межах відкритої інтеграції» [3, с. 32]. Ключова фігура в будівництві такого суспільства – вчитель-європеєць, що відкритий до світу, поважає культури різних народів, спрямований на діалог з іншими культурами, мобільний у своєму розвитку та праці. Мобільність вчителя – це здатність до змін, до прийняття нового, до системного мислення, до розуміння взаємозв'язків і взаємозалежності в суспільному розвитку. На думку вченого, мобільність можна розглядати як одну з найсуттєвіших професійних рис вчителя-європейця [6]. Переконані, що ця риса є не менш важливою для майбутніх психологів.

Прикладом організаційного забезпечення підготовки студентів до професійної мобільності студентів в освітньому просторі університету може слугувати досвід Вінницького державного педагогічного університету імені

Михайла Коцюбинського щодо організації академічної мобільності. Забезпечення мобільності його викладачів і студентів здійснюється в рамках угод про співпрацю із закордонними навчальними закладами. Педагогічний університет має партнерські відносини з вищими навчальними закладами і науковими установами понад 20 країн світу, зокрема США, Великої Британії, Німеччини, Нідерландів, Ізраїлю, Чехії, Польщі, Литви, Румунії, Росії, Азербайджану, Узбекистану, Киргизстану, Білорусі, Молдови та інших країн.

Основними завданнями вказаної діяльності є: організація міжнародних зв'язків та спільних програм міжнародного співробітництва з іноземними навчальними закладами, організаціями, асоціаціями в галузі науки та освіти; організація участі у програмах двостороннього та багатостороннього міжнародного і міжуніверситетського обміну, стажування та практики аспірантів, докторантів, педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників та студентів ВДПУ, підтримка міжнародних зв'язків з установами, оформлення участі професорсько-викладацького персоналу та студентів університету в закордонних наукових семінарах, конференціях, стажуваннях, практиках, проведенні наукових досліджень; організація та реалізація спільних міжнародних освітніх програм з закордонними університетами-партнерами з одержанням дипломів даних університетів; надання необхідної організаційної та методичної допомоги структурним підрозділам, факультетам і кафедрам у встановленні та підтримці міжнародних зв'язків. Усе це, без сумнівів, сприяючи академічній мобільності майбутніх психологів, позитивно впливає на формування їхньої готовності до професійної мобільності.

Отже, на процес підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності позитивно впливає освітнє середовище університету, в якому викладачі намагаються впливати на розвиток позитивної мотивації на професійну мобільність, використовуючи міжпредметні зв'язків та сучасні інформаційні технології. Саме за таких умов розвивається «готовність майбутніх психологів до професійної мобільності», як динамічна, інтегративна якість особистості, яка в умовах високої динамічності суспільних відносин

засвідчує внутрішню готовність особистості до якісних змін (змісту професійної діяльності); виявляється у здатності до швидкого набуття й узагальнення нових професійних знань і умінь (гностичних, інтерактивно-комунікативних, діагностичних, проєктувальних тощо); готовності до прийняття рішень й здатності адаптуватися у разі зміни завдань діяльності практичного психолога.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вороновська Л. П. Формування професійної мобільності майбутніх фахівців комунального господарства : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С.Сковороди. Харків., 2016. 267 с.
2. Клименко Ю. А. Педагогічні умови формування професійно мобільного педагога у європейських вищих навчальних закладах. URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_58_2/72.pdf
3. Козлова О. Г. Професійна мобільність майбутнього вчителя як педагогічна проблема. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 7 (51). С. 63-72.
4. Пуховська Л. П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі: *Спільність і розбіжності: Монографія*. К.: Вища шк., 1997. 180 с.
5. Фрицюк В. А. Готовність до професійного саморозвитку майбутнього вчителя: навчально-методичний посібник. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. 175 с.
6. Хом'юк І. В. Система формування професійної мобільності майбутніх інженерів машинобудівної галузі: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. К., 2013. 495 с.

**ПРОБЛЕМА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ОБІЗНАНОСТІ СТУДЕНТІВ ПРО
ПРИНЦИПИ РАЦІОНАЛЬНОГО ХАРЧУВАННЯ ТА ШКІДЛИВОГО
ВПЛИВУ ФАСТ-ФУДУ, ЩО КОРЕЛЮЄ ЗІ СКАРГАМИ ТА
СИМПТОМАМИ, ЯКІ ХАРАКТЕРНІ ДЛЯ ЗАХВОРЮВАНЬ
ШЛУНКОВО-КИШКОВОГО ТРАКТУ**

Іванова Олена Миколаївна

викладачка внутрішньої медицини

невідкладних станів у внутрішній медицині

сімейної медицини та геронтології

Максименко Олена Сергіївна

студентка 3-го курсу спеціалізації «Лікувальна справа»

Херсонський базовий медичний фаховий коледж

Херсонської обласної ради

м. Херсон, Україна

Анотація: Досліджували інформаційну обізнаності студентів щодо раціонального харчування та зв'язок зі скаргами та симптомами, що характерні для захворювань травної системи. З'ясували, що інформованість напряду корелює з виникненням скарг та симптомів захворювань шлунково-кишкового тракту. Це може бути використано для проведення профілактичних заходів серед студентів.

Ключові слова: раціональне харчування, фаст-фуд, захворювання шлунково-кишкового тракту, санітарно-просвітницька діяльність; здоровий спосіб життя.

Харчування – один із найважливіших факторів, що визначає здоров'я людини, її фізичний, психологічно-емоційний стан та підтримує життєдіяльність її організму. Від належної якості харчування залежить

здатність людини зменшити деструктивний вплив екзогенних стресорів, гомеостаз організму, а також рівновага соціально-психологічного клімату у соціумі [1,3 с. 33].

Проблема раціонального харчування особливо гостро постає у сучасному індустріальному суспільстві. Серед різних вікових груп населення найбільша увага зосереджується на молоді. Адже саме серед учнів та студентів, що навчаються у різних закладах освіти, найчастіше виникають проблеми з дотриманням правильності та збалансованості харчування. Таке недотримання раціону, часте вживання їжі з фаст-фуду зумовлює ризик розвитку захворювання різних систем організму, шлунково-кишкового тракту зокрема, що проявляється у відповідних скаргах та симптомах.

В Україні багато науковців досліджують проблему раціонального та здорового харчування, зокрема В. Смоляр, О. Волошин, Н. Зубар, Ю. Григоров та ін. Матеріали досліджень і публікацій показують, що у більшості населення порушений режим харчування, структура харчового раціону і кількість приймання їжі [2, с.129].

Тенденція до розвитку зазначених проблем пов'язана з якістю та характером харчування, що визначається низькою спроможністю молоді у забезпеченні повноцінного харчового раціону, стійкими порушеннями структури харчування, значним поширенням аліментарно залежної патології. Також це безпосередньо пов'язано з рівнем інформаційної обізнаності серед студентів, щодо основ раціонального харчування [4, с. 10].

Визначення рівня обізнаності студентів про принципи раціонального харчування та виявлення основних груп скарг та симптомів, які найчастіше виникають, дозволить визначити стратегію щодо розробки алгоритмів інформаційно-комунікаційного забезпечення молоді, тому обрана тема є актуальною.

Метою дослідження є визначення рівня інформаційної обізнаності студентів про принципи раціонального харчування та шкідливого впливу фаст-

фуду, та здатність до кореляції зі скаргами та симптомами, які характерні для захворювань шлунково-кишкового тракту.

Серед провідних завдань, на які спрямоване дослідження, визначаємо наступні:

1. Аналіз літературних джерел за обраною темою дослідження.
2. Визначення рівня інформаційної обізнаності студентів про принципи раціонального харчування та шкідливого впливу фаст-фуду.
3. Визначення у студентів основних скарг та симптомів, що характерні для дисфункції шлунково-кишкового тракту.
4. Аналіз отриманих даних проведеного дослідження за обраними методиками.
5. Створення рекомендацій для студентів щодо організації їх здорового та раціонального харчування.

Цільова аудиторія, на яку спрямоване дослідження: студенти 3-х курсів спеціалізацій «Лікувальна справа» та «Сестринська справа» Херсонського базового медичного фахового коледжу Херсонської обласної ради.

Методи дослідження: З метою визначення рівня обізнаності студентів про принципи раціонального харчування та виявлення основних скарг та симптомів з боку роботи шлунково-кишкового тракту нами було проведено дослідження методом анкетування серед студентів Херсонського базового медичного фахового коледжу спеціалізацій «Лікувальна справа» та «Сестринська справа», третього року навчання. У дослідженні взяли участь 35 осіб (респондентів) за першою методикою та 35 осіб за 2 методикою. Вікова категорія респондентів 18-20 років.

Для дослідження було розроблено 2 тестові методики:

1. Тестування на оцінку рівня інформаційної обізнаності студентів про принципи раціонального харчування та шкідливий вплив фаст-фуду (табл.1).

Таблиця 1

Оцінка рівня інформаційної обізнаності студентів про принципи раціонального харчування та шкідливий вплив фаст-фуду

№	Питання	Інваріанти
1	На вашу думку, чи впливає режим харчування та склад харчування на здоров'я людини?	1. Так 2. Не впливає 3. Не міркував(ла)
2	Чи дотримуєтесь ви принципів здорового харчування?	1. Не знайомий(ма) з принципами 2. Не регулярно 3. Так 4. Ні
3	Ви часто вживаєте солодкі газовані напої?	1. Так 2. Не вживаю 3. Не часто
4	Чи снідаєте ви?	1. Так 2. Не маю бажання 3. Не завжди встигаю 4. Не маю звички снідати
5	Як часто ви вживаєте овочі та фрукти?	1. Кожен день 2. 1-3 р. на тиждень 3. 1-2 р. на місяць 4. Рідше ніж 1 р. на місяць
6	Чи вживаєте ви продукцію фаст-фуд (продукти швидкого харчування)?	1. Так, фактично кожен день 2. 1-3 р. на тиждень 3. 1-2 р. на місяць 4. Не вживаю
7	Чому ви вживаєте фаст-фуд?	1. Це швидко та не дорого, зручно та смачно 2. Не завжди маю можливість з'їсти домашньої їжі

2. Тестування на визначення у студентів основних скарг та симптомів, що характерні для дисфункції шлунково-кишкового тракту (табл.2).

Таблиця 2

Визначення у студентів основних скарг та симптомів у роботі шлунково-кишкового тракту

№	Питання	Інваріанти
1	Як часто ви пропускали заняття протягом останнього семестру навчання через відчуття болю в шлунку або (та) в животі?	1. Хоча б 1 раз 2. Періодично 3. Ніколи
2	Як часто Ви відчуваєте печію?	1. Часто 2. Інколи 3. Ніколи
3	Чи буває у Вас здуття живота?	1. Так 2. Інколи 3. Ні
4	Чи відчували ви коли-небудь болі в епігастрії, що пов'язані з їжею?	1. Так 2. Ні
5	Чи буває у Вас відчуття нудоти, пов'язане з їжею?	1. Часто 2. Деколи 3. Ніколи
6	Чи є який-небудь вид їжі, який ви обмежуєте в споживанні?	1. Жирна 2. Солоні 3. Смажена 4. Солодка 5. Немає обмежень
7	Чи звертались ви хоча б раз до сімейного лікаря з вище зазначеними скаргами?	1. Так 2. Ні

Дослідження проводилося за допомогою ІКТ Google-forms (Тестові завдання).

Отримані результати: Після інтерпретації та статистичної обробки показників за двома методиками, були отримані наступні результати:

За першою методикою «Оцінка рівня інформаційної обізнаності студентів про принципи раціонального харчування та шкідливий вплив фаст-фуду» обраховано показники у числовому та відсотковому відношенні (табл. 3).

Таблиця 3

Результати дослідження за тестом «Оцінка рівня інформаційної обізнаності студентів про принципи раціонального харчування та шкідливий вплив фаст-фуду»

Номер питання	Варіанти відповідей	Статистично обраховані показники
1	1. Так	20 (57%)
	2. Не впливає	10 (29%)
	3. Не міркував(ла)	5 (14%)
2	1. Не знайомий(ма) з принципами	1 (3%)
	2. Не регулярно	20 (57%)
	3. Так	4 (11%)
	4. Ні	10 (29%)
3	1. Так	15 (43%)
	2. Не вживаю	5 (14%)
	3. Не часто	15 (43%)
4	1. Так	9 (26%)
	2. Не маю бажання	6 (17%)
	3. Не завжди встигаю	15 (43%)
	4. Не маю звички снідати	5 (14%)
5	1. Кожен день	5 (14%)
	2. 1-3 р. на тиждень	16 (46%)
	3. 1-2 р. на місяць	14 (40%)
	4. Рідше ніж 1 р. на місяць	0 (0%)
6	1. Так, фактично кожен день	7 (20%)
	2. 1-3 р. на тиждень	10 (29%)
	3. 1-2 р. на місяць	18 (51%)
	4. Не вживаю	0 (0%)
7	1. Це швидко та не дорого, зручно та смачно	20 (57%)
	2. Не завжди маю можливість з'їсти домашньої їжі	15 (43%)

За другою методикою «Визначення у студентів основних скарг та симптомів у роботі шлунково-кишкового тракту» обраховано показники у числовому та відсотковому відношенні (табл. 4).

Таблиця 4

Результати дослідження за тестом «Визначення у студентів основних скарг та симптомів у роботі шлунково-кишкового тракту»

Номер питання	Варіанти відповідей	Статистично обраховані показники
1	1. Хоча б 1 раз	20 (57%)
	2. Періодично	10 (29%)
	3. Ніколи	5 (14%)
2	1. Часто	12 (34%)
	2. Інколи	20 (57%)
	3. Ніколи	3 (9%)
3	1. Так	15 (43%)
	2. Інколи	10 (28,5%)
	3. Ні	10 (28,5%)
4	1. Так	25 (71%)
	2. Ні	10 (29%)
5	1. Часто	10 (29%)
	2. Деколи	18 (51%)
	3. Ніколи	7 (20%)
6	1. Жирна	8 (22,5%)
	2. Солонa	6 (17%)
	3. Смажена	8 (22,%%)
	4. Солодка	3 (9%)
	5. Немає обмежень	10 (29%)
7	1. Так	20 (57%)
	2. Ні	15 (43%)

В результаті статистичної обробки результатів встановлено, що більшість студентів хоча б один раз пропускали заняття через відчуття болю у шлунку або животі. Переважна більшість респондентів має відчуття печії, здуття живота, нудоти, пов'язані з прийомом їжі. Також у більше половини студентів виникає біль у епігастрії після їди. Майже всі студенти обмежують себе у якому-небудь виді їжі. Водночас з цим не всі звертаються до сімейних лікарів за консультацією. Проте отримані дані свідчать, що переважна більшість респондентів, хоча б епізодично, мали прояви гастроентерологічних захворювань, але жоден зі студентів у повному обсязі не має уявлення про основи та принципи раціонального харчування. Про це свідчать відповіді щодо вживання у їжу газованих напоїв, фаст-фуду, не усвідомлення їх шкідливого впливу, відсутності у переважної більшості звички нормально снідати зранку.

Зважаючи на отримані дані, нами було розроблено рекомендації для студентів щодо організації їх здорового та раціонального харчування, які містять впровадження в навчальних закладах, в рамках виховної діяльності, заходів для підвищення рівня інформаційної обізнаності, а саме проведення кураторських годин за тематикою дослідження таких як, «Основи раціонального харчування», «Ми те, що ми їмо», «Раціональне харчування – основа здорового способу життя», «Їжа: друг чи ворог?», «Вегетаріанство: користь чи шкода». Також рекомендується запровадити низку санітарно-просвітницьких заходів, щодо висвітлення причин виникнення гастроентерологічних захворювань, ролі раціонального харчування у профілактиці захворювань шлунково-кишкового тракту, засобів усунення ризику їх формування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гуліч М. П. Здоров'я людини: наукові основи харчування [Електронний ресурс] / М. П. Гуліч. – Режим доступу: [<http://www.health-ua.org/archives/health/20.html>].
2. Гуліч М. П. Раціональне харчування та здоровий спосіб життя – основні чинники збереження здоров'я населення / М. П. Гуліч // Проблемы старения и долголетия, 2011. – Т. 20. – № 2. – С. 128–132.
3. Цимбаліста Н. В. Стан фактичного харчування населення та аліментарно обумовлена захворюваність / Н. В. Цимбаліста, Н. В. Давиденко // Проблеми харчування. – 2008. – № 1–2. – С. 32–35.
4. Effect of reducing total fat intake on body weight: systematic review and meta-analysis of randomised controlled trials and cohort studies / [L. Hooper, A. Abdelhamid, H. J. Moore etc.] // British Medical Journal. – 2012. – № 345. – P. 1–15.

УДК: 616.12.331.1-056.52-008.9-078:57.083'112.343

**СИРОВАТКОВИЙ РІВЕНЬ ХЕМЕРИНУ У ХВОРИХ НА ГІПЕРТОНІЧНУ
ХВОРОБУ З ОЖИРІННЯМ: УЧАСТЬ У МЕТАБОЛІЗМУ ГЛЮКОЗИ ТА
ВПЛИВ НА КЛІНІЧНИЙ ПЕРЕБІГ ЗАХВОРЮВАННЯ**

Іванченко Світлана Володимирівна

к.мед.н., асистент

Ковальова Ольга Миколаївна

д.мед.н., професор

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Анотація. У статті наведено дані щодо можливих механізмів участі адипоцитокіна хемерина у вуглеводному обміні та потенційному впливі на клінічний перебіг захворювання у хворих з гіпертонічною хворобою та ожирінням. Показано наявність взаємозв'язку між рівнем хемерину сироватки крові та станом вуглеводного обміну, при цьому збільшення кількості хворих з гіперінсулінемією за наявності у хворих на ГХ ожиріння II-III ст. асоціюється зі зниженням концентрації хемерину порівняно з групами ожиріння I ст., надлишкової та нормальної маси тіла. За результатами кластерного аналізу визначено статистично значуще вищу питому вагу осіб з ускладненим клінічним перебігом гіпертонічної хвороби у кластері з вищим рівнем хемерину.

Ключові слова: гіпертонічна хвороба, ожиріння, хемерин, адипоцитокіни, метаболічні порушення.

Відомо, що формування інсулинорезистентності (ІР) у тканинах печінки, скелетних м'язів, жирової тканини є раннім кроком у прогресуванні цукрового діабету другого типу [1, с. 3-4]. На сьогодні, базовими дослідженнями щодо визначення резистентності до інсуліну вважаються та широко використовуються

тести на вміст глюкози крові натще, глікозильованого гемоглобіну (HbA1c) та «золотий стандарт» - еуглікемічна проба. У той же час актуальним завданням сучасної науки є пошук й вивчення ролі у цьому процесі новітніх біомаркерів: адипокінів, міокінів та гепатокінів як потенційних біомаркерів чутливості до інсуліну.

Хемерин – це нещодавно відкритий адипоцитокін, який тісно пов'язаний із виникненням метаболічних захворювань, таких як цукровий діабет 2 типу, ожиріння та метаболічний синдром. За даними низки робіт описано потенційний зв'язок між хемерином або його рецептором (ChemR23) з наявністю ендотеліальної дисфункції, запаленням та резистентністю до інсуліну [2, с. 36-37; 3, с. 1853-54]. Однак роль хемерину в формуванні ІР та його потенційний вплив на судинний тонус досі невідомий.

Метою нашого дослідження було дослідити зв'язок між сироватковим хемерином, наявністю інсулінорезистентності та клінічним перебігом захворювання у пацієнтів з гіпертонічною хворобою (ГХ) залежно від наявності та ступеня ожиріння.

Матеріали та методи: було обстежено 82 пацієнти віком від 38 до 76 років (34 чоловіки та 48 жінок) з ГХ. Пацієнтів було розподілено на п'ять груп: 1-ша - пацієнти з нормальною масою тіла, $n = 17$ (9 чоловіків та 8 жінок), середній вік 62 (56; 72) років, середні значення індексу маси тіла (ІМТ) 22,8 (21,5; 24,0) кг / м²; 2-га - надмірна вага, $n = 26$ (9 чоловіків та 17 жінок), середній вік 60 (56; 64) років, ІМТ 26,9 (25,8; 27,6) кг / м²; 3-тя – ожиріння І ст., $n = 16$ (6 чоловіків та 10 жінок), середній вік 61 (55; 67) років, ІМТ 32,4 (31,8; 33,4) кг / м²; 4-та ожиріння ІІ ст. - $n = 13$ (3 чоловіки та 10 жінок), середній вік 61 (55; 66) років, ІМТ 36,3 (35,0; 37,4) кг / м²; 5-та – ожиріння ІІІ ст., $n = 10$ (7 чоловіків та 3 жінки), середній вік 56 (51; 61) років, ІМТ 43,0 (40,8; 46,6) кг / м². До контрольної групи включено 12 здорових осіб відповідних за статтю та віком.

У дослідженні не брали участь пацієнти з онкологічними захворюваннями, фібриляцією передсердь, гострими та хронічними запальними

процесами, дифузними захворюваннями сполучної тканини, захворюваннями щитовидної залози, симптоматичною гіпертензією.

Пацієнтів обстежено за стандартним протоколом, додатково визначено рівень хемерину та інсуліну сироватки крові натще методом ІФА з використанням наборів людського хемерину ІФА (Kono Biotech Co., Ltd.) та реагенту DRG® Insulin (DRG Instruments GmbH, Німеччина, Марбург). Проведено стандартний пероральний тест на толерантність до глюкози (OGTT). Для визначення інсулінорезистентності розраховано індекс HOMA-IR.

Статистичний аналіз даних проведено з використанням пакета прикладних програм Statistica 6.1 (Statsoft Inc., США). Для порівняння незалежних вибірок, у зв'язку з розподілом, відмінним від нормального, застосовано непараметричний статистичний критерій Манна – Уїтні та коефіцієнт рангової кореляції Спірмена. Кластерний аналіз проводили за методом К-середніх із 50-кратною крос-перевіркою. Кількісні ознаки описано медіаною, значеннями верхнього і нижнього квантилів вибірки. Критичний рівень значущості при перевірці статистичних гіпотез становив $p < 0,05$.

Результати та обговорення. Згідно з метою нашого дослідження було проведено аналіз глікемічного профілю та індексів ІР (табл. 1), який показав достовірно вищий, ніж в інших групах, рівень глюкози крові натще у хворих на ГХ та ожиріння III ступеню. Для хворих з ожирінням II ступеню достовірною була різниця у порівнянні з хворими без ожиріння. При проведенні глюкозотолерантного тесту порушення толерантності виявлено у 75% хворих (12 пацієнтів) в групі хворих з ожирінням I ступеню ($p^* = 0,01$, $p^{\wedge} = 0,001$), у 62,8% (8 пацієнтів) в групі хворих з ожирінням II ступеню ($p^* = 0,04$, $p^{\wedge} = 0,01$) та у 60% (6 пацієнтів) в групі хворих з ожирінням III ступеню ($p^{\wedge} = 0,02$). Для груп хворих на ГХ без ожиріння та хворих на ГХ з надлишковою вагою цей показник склав 29,4% (5 пацієнтів) та 22,7% (6 пацієнтів) відповідно. За даними міжгрупового аналізу, наявність ожиріння у хворих на ГХ достовірно асоціювалась з підвищенням рівня інсуліну сироватки крові натщесерце та

наявністю ІР у порівнянні з групами пацієнтів з нормальною та надлишковою вагою.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика показників вуглеводного профілю у хворих на ГХ залежно від наявності та ступеню ожиріння

Показники	ГХ без ожиріння	ГХ та надлишкова вага	ГХ та ожиріння І ст.	ГХ та ожиріння II ст.	ГХ та ожиріння III ст.
Глюкоза крові ммоль/л	4,42 (3,89;4,62)	4,57 (3,99;5,29)	4,74 (4,2;5,24)	5,1 (4,86;5,67) p*=0,04	6,32 (5,24;7,4) p*=0,01 p^=0,02 p#=0,03
Глюкоза ПГТТ ммоль/л	4,34 (3,81;6,46)	4,25 (3,45;5,53)	7,1 (5,57;7,66) p*=0,04 p^=0,03	7,68 (5,2;8,63) p*=0,03	6,86 (5,84; 8,63) p*=0,05
Інсулін крові мкІЕ/мл	20,57 (15,9;31,4)	28,17 (20,57;35,57)	37,8 (22,56; 29,2) p*=0,006 p^=0,04	39,24 (29,7;49,52) p*=0,01 p^=0,02	45,3 (38,6;56,1) p*=0,001 p^=0,001 p#=0,04
НОМА-IR	4,11 (3,57;5,57)	5,43 (3,91; 7,5)	7,97 (4,46; 10,47) p^=0,03	9,43 (6,0;10,67) p*=0,01 p^=0,04	10,7 (7,66;16,9) p*=0,001 p^=0,0005 p#=0,04

Примітки; p*- порівняно з групою 1; p^ - порівняно з групою 2; p# - порівняно з групою 3.

Проведення внутрішньогрупового аналізу виявило наявність ІР-ГІ у 35,3% хворих на ГХ з нормальною вагою та у 30,4% осіб з надлишковою вагою. Приєднання ожиріння вірогідно збільшувало цей показник до 68,8% ($p^*=0,03$) у групі хворих на ГХ з ожирінням І ст., 76,7% ($p^*=0,05$, $p^*=0,02$) у групі хворих на ГХ з ожирінням II ст. У групі хворих на ГХ з ожирінням III ст. 100% пацієнтів мали ІР-ГІ ($p^*=0,001$, $p^*=0,03$).

Потенційна роль хемерину в регуляції вуглеводного обміну та у формуванні резистентності до інсуліну є доволі суперечливою та недостатньо вивченою. Аналізуючи дані літератури, ми зустрічали як публікації, автори яких отримали результати з позитивними кореляціями між сироватковим рівнем хемерину, вмістом інсуліну натще та індексом HOMA-IR, так і протилежні дані. Так, у клінічному дослідженні Adriana F. et al., 2014 [4, с. 22-25] у пацієнтів з високими ступенями ожиріння був отриманий високий рівень хемерину сироватки крові, що позитивно корелював з ІР та оксидативним стресом, ($r=0,6$). В експерименте *in vitro* Huang Z., Xie X., 2015 [5, с. 2000-05] показано, що 24-годинна обробка різними концентраціями хемерину лінії клітин C2C12 міобластів мишей з подальшою 30-хвилинною стимуляцією інсуліну в цих клітинах індукувала резистентність до інсуліну через запальну реакцію, опосередковану NF- κ B (nuclear factor kappa-light-chain-enhancer of activated B - cells) шляхом. Навпаки, в клінічному дослідженні Erifili H. та ін., 2015 [6, 3-7] у хворих з ожирінням та безалкогольною жировою хворобою печінки достовірних зв'язків між сироватковим рівнем хемерину та ІР виявлено не було ($r > 0,18$), хоча науковці виказують припущення про імовірний зв'язок хемерину з підвищенням функції бета-клітин. Роль хемерину в регуляції бета-клітин також була об'єктом дослідження Takahashi M. та ін, 2011 [7, с 6-12]. Вчені досліджували порушення гомеостазу глюкози у генетично створених хемеринодефіцитних мишей. За даними Takahashi M. та ін., дефіцит синтезу хемерину у тварин посилював поглинання глюкози в м'язовій системі та підвищував глюконеогенез печінки, що, у свою чергу, асоціювалось зі зниженням секреції інсуліну у бета клітинах. Тобто, за думкою авторів,

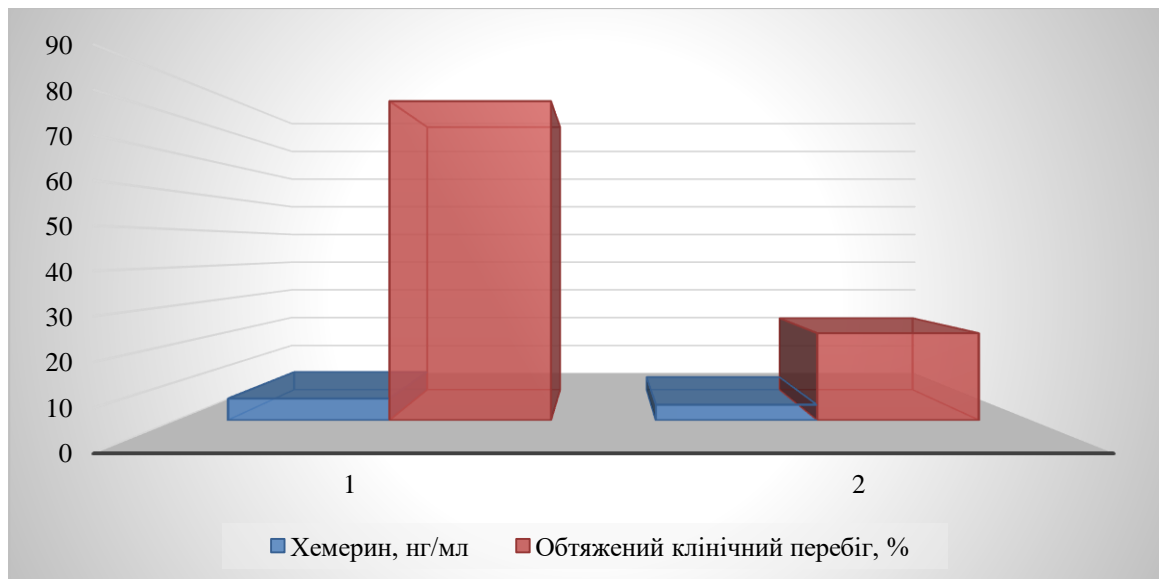
переважною причиною непереносимості глюкози у хемеринодефіцитних мишей було зниження синтезу інсуліну, а не існуюча ІР.

За результатами нашого дослідження вміст хемерину сироватки крові обстежених хворих на ГХ склав: 5,26 (4,56;6,52) нг/мл в групі з нормальною вагою; 4,76 (4,42;6,29) нг/мл з надмірною вагою; 5,7 (4,67;6,64) нг/мл з ожирінням І ст.; 5,02 (4,2;7,39) нг/мл з ожирінням ІІ ст.; 4,26 (3,8;4,7) нг/мл з ожирінням ІІІ ст., що статистично значуще перевищувало концентрацію хемерину сироватки крові здорових осіб: 3,92 (3,75;4,29) нг/мл, ($p=0,001$ в усіх клінічних групах). Проведення міжгрупового аналізу виявило вірогідні відмінності вмісту сироваткового хемерину у групах хворих на ГХ з ожирінням ІІІ ст, та іншими групами: ($p=0,03$) для групи хворих на ГХ з нормальною та надлишковою вагою; ($p=0,02$) для групи хворих на ГХ з ожирінням І ст.; ($p=0,05$) для групи хворих на ГХ з ожирінням ІІ ст. Інші групи за змістом хемерину сироватки крові статистично не відрізнялися між собою. Кореляційний аналіз за методом Спірмена визначив середньої сили прямий кореляційний зв'язок ($r=0,34$) між сироватковим рівнем хемерину та ступенем ожиріння, ($p=0,05$).

При аналізі кореляційних взаємозв'язків між рівнем хемерину сироватки крові та показників вуглеводного обміну у загальній когорті обстежених хворих вірогідних залежностей знайдено не було. В той же час, проведення аналізу серед хворих на ГХ із супутнім ожирінням дозволило виявити достовірний кореляційний зв'язок концентрації хемерину з глікемією натще та постпрандіальною ($r = -0,43$ та $r = -0,37$ відповідно). Кореляція з рівнем постпрандіальної глікемії досягала найбільшої сили серед пацієнтів із ожирінням ІІ-ІІІ ступенів ($r = -0,80$), у цій же підгрупі з'являвся відсутній за більш низьких значень ІМТ зв'язок із наявністю в пацієнтів цукрового діабету 2 типу ($r = 0,46$).

Щодо визначення клінічного перебігу захворювання у пацієнтів означеної когорти було проведено кластеризацію за значеннями рівню хемерину сироватки крові й рівнем ІР та виявлено два кластери, що вірогідно

відрізнялись за рівнем хемерину: 5,68 (5,02;7,08) нг/мл – кластер 1 (28 осіб) та 4,07 (3,22;4,88) нг/мл – кластер 2 (54 особи), $p < 0,001$ та наявністю ускладненого перебігу. Так, кластер 1 характеризувався найбільшою кількістю хворих (87,3%) із ускладненим перебігом ГХ з наявністю в анамнезі асоційованого клінічного стану або серцевої недостатності II-III ФК. У другому кластері питома вага даних осіб була статистично значуще нижчою, що становило 22,7% (мал 1).

Мал. 1 Питома вага хворих з обтяженим клінічним перебігом ГХ залежно від рівня хемерину сироватки крові та наявності ІР

Виявлені в нашому дослідженні взаємозв'язки між концентрацією хемерину сироватки крові, показниками вуглеводного обміну та ускладненим клінічним перебігом у хворих на ГХ можуть бути пояснені наступними механізмами:

1) сприяння виникненню ІР та підтримці тривалого високого рівня глюкози в організмі. Відомо, що гіперглікемія спричиняє посилене вироблення вільних радикалів, посилює окислювальний стрес та дисфункцію ендотеліальних клітин, що посилює пошкодження судин при діабеті [8, с. 360-369];

2) участь в імунній та запальній реакції шляхом сприяння диференціації адипоцитів та впливу на ліпідний обмін, а також участь у прогресуванні діабетичної макроангіопатії [9, 79-94];

3) впливом на ремоделювання судин та регуляцію артеріального тиску [10, с. 56-68];

4) спричинення атеросклерозу, сприяння виникненню дисфункцію ендотелію судин [11, с. 1656–1664].

В експерименті на тваринах також було показано наявність прямого кореляційного зв'язку між хемерином сироватки крові, TGF- β і IL-6. Це дослідження виявило, що зі збільшенням тяжкості макроангіопатії нижніх кінцівок рівень хемерину в сироватці крові збільшувався, вказуючи на можливу кореляцію між цими рівнями та тяжкістю діабетичної макроангіопатії. Однак явних відмінностей у рівні сироваткового хемерину між підгрупами із середнім та важким станом не спостерігалось [12, с. 33-334]. Відомо, що IL-6 та інші запальні фактори посилюють адгезію моноцитів до ендотеліальних клітин судин, погіршують ендотеліальну дисфункцію, підвищують проникність судин та накопичують позаклітинний матрикс. Ця активність викликана пошкодженням ендотеліальних клітин, які агглютинують тромбоцити; збільшують адгезію моноцитів до ендотеліальних клітин судин і, ймовірно, призводять до утворення атеросклеротичних бляшок із залученням макрофагів [13, с. 2597-600].

Висновки.

1. Рівень хемерину сироватки крові вірогідно пов'язаний зі станом вуглеводного обміну, при цьому збільшення кількості хворих з гіперінсулінемією за наявності у хворих на ГХ ожиріння II-III ст. асоціюється зі зниженням концентрації хемерину порівняно з групами ожиріння I ст., надлишкової та нормальної маси тіла.

2. Проведення кластерного аналізу показало статистично значуще вищу питому вагу осіб з ускладненим клінічним перебігом гіпертонічної хвороби у кластері з вищим рівнем хемерину.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.

1. Choi KM. The Impact of Organokines on Insulin Resistance, Inflammation, and Atherosclerosis. // *Endocrinol Metab* (Seoul). – 2016. - Mar; 31(1). - P. 1-6. doi: 10.3803/EnM.2016.31.1.1.
2. Zhengjun Zhang, Jijun Wang, Hongmei Wang. Correlation of blood glucose, serum chemerin and insulin resistance with NAFLD in patients with type 2 diabetes mellitus. // *Exp Ther Med*. - 2018. - Mar;15(3). -P. 2936-2940. doi: 10.3892/etm.2018.5753.
3. Neves KB, Nguyen Dinh Cat A, Alves-Lopes R et al. Chemerin receptor blockade improves vascular function in diabetic obese mice via redox-sensitive and Akt-dependent pathways. // *Am J Physiol Heart Circ Physiol*. – 2018.- Dec 1;315(6). – P. 1851-1860. doi: 10.1152/ajpheart.00285.2018.
4. Adriana F., Șoimita S., Alina E. et al. Increased chemerin and decreased omentin-1 levels in morbidly obese patients are correlated with insulin resistance, oxidative stress and chronic inflammation. // *Clujul Med*. - 2014. - Vol. 1. - 19–26. <https://doi.org/10.15386/cjm.2014.8872.871.afc1>
5. Ernst MC, Issa M, Goralski KB, Sinal CJ. Chemerin exacerbates glucose intolerance in mouse models of obesity and diabetes. // *Endocrinology*. - 2010 - May;151(5). – P. 1998-2007.
6. Erifili H., Christian H., Anastasia T. et. al. Serum Chemerin Concentrations Associate with Beta-Cell Function, but Not with Insulin Resistance in Individuals with Non-Alcoholic Fatty Liver Disease. Published online. – 2015. - May 1. doi: 10.1371/journal.pone.0124935
7. M. Takahashi, Y. Okimura, G. Iguchi et al. Chemerin regulates b-cell function in mice. // *Sci Rep*. – 2011. – Vol 1:123. doi: 10.1038/srep00123. Epub 2011 Oct 19
8. Monika Karczewska-Kupczewska, Agnieszka Nikołajuk, Magdalena Stefanowicz et al. Serum and adipose tissue chemerin is differentially related to insulin sensitivity. // *Endocr Connect*. – 2020. - May; 9(5). – P. 360–369. Published online 2020 Apr 3. doi: 10.1530/EC-20-0084

9. Gisela Helfer, Qing-Feng Wu. Chemerin: a multifaceted adipokine involved in metabolic disorders. // J Endocrinol. – 2018. - Aug; 238(2). – P 79–94. Published online 2018 May 30. doi: 10.1530/JOE-18-0174
10. Sinan İnci, Gökhan Aksan, Pınar Doğan. Chemerin as an independent predictor of cardiovascular event risk. // Ther Adv Endocrinol Metab. – 2016. - Apr; 7(2). – P 57–68. Published online 2016 Feb 8. doi: 10.1177/2042018816629894
11. Stephanie Zylla, Marcus Dörr, Henry Völzke. Association of Circulating Chemerin With Subclinical Parameters of Atherosclerosis. Results of a Population-Based Study. // Arterioscler Thromb Vasc Biol. – 2018. - Jul; 38(7). – P. 1656–1664. Published online 2018 Apr 5. doi: 10.1161/ATVBAHA.118.311219
12. Mengxue Yang, Xue Zhou, Jie Xu et. all. Association of serum chemerin and inflammatory factors with type 2 diabetes macroangiopathy and waist-to-stature ratio. // Bosn J Basic Med Sci. – 2019. - Nov 8;19(4). - P. 328-335. doi: 10.17305/bjbms.2019.4002.
13. Parlee SD, Ernst MC, Muruganandan S, Sinal CJ, Goralski KB. Serum chemerin levels vary with time of day and are modified by obesity and tumor necrosis factor-//Endocrinology. – 2010. – Vol 151. – P 2590–602. <https://doi.org/10.1210/en.2009-0794>

ДЕЯКІ ГІПНОСТИЛІСТИЧНІ ШАБЛони НАВІЮВАННЯ

Карпенко Максим Юрійович

кандидат філологічних наук, доцент

Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова

м. Одеса, Україна

Анотація. Метою цієї статті є окреслення лінгвальних особливостей функціонування гіпностилістичних навіювань в китайському гіпнотичному дискурсі. Об'єктом дослідження обрано гіпнотичний дискурс в китайській мові, а предметом – механізми проведення гіпнотичного комунікативного акту в китайській мові. Однією з груп навіювань, що призводять до зміни вірувань, є ті, які мають аксіологічний характер, до них відносяться: застосування до себе, стратегія реальності, ієрархія критеріїв, та контрприклад.

Ключові слова: гіпнотичний дискурс, гіпнотичне мовлення, гіпностилістичні шаблони, вірування, навіювання.

При окресленні особливостей гіпнотичного мовлення, необхідно дослідити навіювання, які призводять до пошукуваних змін у клієнта, причому вони мають вищий логічний рівень у порівнянні з шаблонами гіпнотичного мовлення.

Концепція логічних рівнів була вперше висвітлена в працях філософа Г. Бейтсона [див. 1], а потім остаточно сформульована Р. Ділтсом.

Ця модель розподіляє всю людську активність, зокрема, «внутрішні переживання, що відносяться до зовнішнього світу» [2, с. 42] на певні рівні абстракції, кожний з яких ієрархічно включає в себе всі попередні рівні [3].

В спрощеному вигляді цю модель можна представити наступним чином:

- внутрішні переживання складаються з репрезентацій окремих об'єктів, що оточують людину;
- з зазначеними вище об'єктами людина може проводити певні дії;
- ці дії можна узагальнити до здібностей людини;
- здібності є підґрунтям вірувань людини;
- вірування людини формують ідентичність людини;
- ідентичність людини встановлює її належність до певної групи людей, які поділяють спільну місію.

Якщо застосувати наведену вище модель для аналізу гіпнотичної комунікації, то гіпнотичне мовлення оперує на рівні дій – гіпностилістичні шаблони надають навіювання виконати певні дії. Шаблони й навіювання використовуються протягом всього гіпнотичного сеансу задля підтримання трансового стану у клієнта. До появи ж гіпнотичного відгуку – кінцевої мети ініціації гіпнотичного сеансу призводять навіювання, які націлено на зміну в віруваннях.

Метою цієї розвідки є окреслення лінгвальних особливостей функціонування гіпностилістичних навіювань в китайському гіпнотичному дискурсі.

Об'єктом дослідження обрано гіпнотичний дискурс в китайській мові, а предметом – механізми проведення гіпнотичного комунікативного акту в китайській мові.

Матеріалом послуговували транскрипти записів мовлення гіпнотерапевтів під час гіпнотичного сеансів китайською мовою сумарним обсягом 50 годин.

Групою гіпностилістичних шаблонів, які можуть призвести до зміни вірувань, є ті, що мають аксіологічний характер, тобто ті, що використовують суб'єктивні цінності клієнта задля здійснення впливу. До цієї групи належать навіювання, які мають найбільший сугестивний потенціал.

Одним з шаблонів, що належать до цієї групи є **застосування до себе**

(англ. *Apply to Self*) [4, с. 267], тобто застосування вірування клієнта, яке пов'язане з довкіллям чи іншими людьми, до самого клієнта. Цей шаблон дозволяє перенести фокус уваги клієнта на почуття і становище інших людей, про яке він раніше не замислювався. Можна навести наступні приклади:

- 想象一下世界上所有人嫌弃你.....В цьому прикладі використано шаблони застосування до себе, надання іншого визначення та модель світу;
- 我在想，你家人由于抽烟的原因得癌症以后，你会怎么想.....В цьому прикладі було використано шаблони застосування до себе та наслідок.

Цей шаблон не належить до шаблонів, що часто використовуються через потужність власної сугестогенності. Зазвичай за допомогою цього шаблону надається одне, ключове, навіювання. В нашій вибірці було виокремлено 104 приклади використання цього шаблону.

Ще одним шаблоном з цієї групи є стратегія реальності (англ. *Reality Strategy*) [4, с. 264], тобто спроба викрити привід чи процес утворення вірування, яке терапевт хоче змінити. Для цього психотерапевт виходить з пресупозиції, що клієнт утворив це вірування на основі генералізації однієї чи більше ситуації з власного досвіду, або сприймання інформації від сторонніх осіб, які користуються довірою клієнта.

Можна навести наступні приклади:

- 我在想，你怎么知道这件事？Було вжито шаблон стратегія реальності;
- 你造成这个信念的时候一定很紧张.....Було вжито шаблон стратегія реальності.

Цей шаблон не належить до частотних, проте вживається досить часто. В нашій вибірці було зареєстровано 240 випадків вживання цього шаблону. При правильному використанні цей шаблон може привести до значного поглиблення трансового стану у клієнта.

Ще одним шаблоном з цієї групи є **ієрархія критеріїв** (англ. *Hierarchy of Criteria*) [4, с. 266], яка обіймає зіставлення двох чи більше людей, речей,

ситуацій, феноменів тощо за певним критерієм чи критеріями. Можна навести наступні приклади:

- 我在想，对你来说什么更重要？别人的意见还是你自己的感觉？В

цьому прикладі використано шаблон ієрархія критеріїв, де власне критерієм виступає 重要;

- 听说许多人认为开心比真心好得多.....В цьому прикладі

використано шаблон ієрархія критеріїв, де «щасливе незнання» протиставляється «нещасливій істині». Також було використано шаблон інша модель світосприйняття.

Цей шаблон було використано в нашій виборці 189 разів. Шаблон має великий сугестивний потенціал, проте він часто поєднується з іншими шаблонами, як, наприклад, в 2-му фрагменті.

Останнім шаблоном з цієї групи є **контрприклад** (англ. *Counter-Example*) [4, с. 265], який передбачає наведення прикладу, який доводить невірність вірування клієнта. Можна навести наступні приклади:

- 我有一个朋友.....他是一样的看法.....他妻子告诉我.....В цьому

прикладі використано шаблон контрприклад, який вказує на те, що «другу» терапевта вдалось влаштувати сімейне життя попри таке вірування. Додатково вжито шаблон метафрейм;

- 研究表明，开车比得癌症危险.....В цьому прикладі експліцитно

використано ієрархію критеріїв, а пресупозиціюється, що шанс вижити при захворюванні на рак вище, ніж при ДТП, тобто він існує.

Цей шаблон має значний сугестивний потенціал при застосуванні задля змінення вірувань, що мають значний ступень генералізації. В нашій виборці його було зареєстровано 357 разів.

Потужною групою лінгвальних шаблонів, що призводять до зміни вірувань, є ті, які мають аксіологічний характер, до них відносяться: застосування до себе (використано 104 рази), стратегія реальності (використано

240 разів), ієрархія критеріїв (використано 189 разів), та контрприклад (використано 357 разів). Застосування аналізованих навіювань під час гіпнотичного впливу сеансу гіпнотерапії уможливорює поглиблення трансу та, відповідно, здійснення ефективної корекції обмежуючих вірувань.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Bateson G. Steps to an Ecology of Mind. Northvale : Jason Aronson Inc. – 1987. – 535 p.
2. Холл М., Боденхаммер Б.. Полный курс НЛП. СПб : Прайм-Еврознак. – 2006. – 642 с.
3. Dilts R. A Brief History of Logical Levels [Electronic Resource]. Mode of Access: <http://www.nlpu.com/Articles/LevelsSummary.htm>.
4. Dilts R. Sleight of Mouth. Capitola : Meta Publications. – 1999. – 330 p.

ОСОБЛИВОСТІ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ АНТИКВАРНИХ РЕЧЕЙ НА АУКЦІОНІ

Коваленко Інна Анатоліївна

к.ю.н., доцент

Київський національний університет технологій і дизайну

м. Київ, Україна

Анотація. Одним із найстаріших інвестиційно-привабливих ринків у світі досі залишається ринок предметів мистецтва. Це пояснюється достатньо високою прибутковістю й практичною відсутністю залежності цін на такі об'єкти від економічних показників, а також прискорення обсягів аукціонної торгівлі, яка характеризується стабільним попитом на об'єкти, що мають культурну цінність.

Ключові слова: аукціон, антикваріат, ринок, мистецтво, публічні торги.

На сьогодні діяльність аукціонів обумовлюється об'єктивними причинами, зокрема потребою майнового обороту на задоволення інтересів у предметах, що мають культурну цінність. Така діяльність представляє собою механізм, що діє у системі товарного обігу творів мистецтва, який відбився й на змісті правових норм, що регламентують відповідні суспільні відносини. У зв'язку з цим є нагальна необхідність розробки питання про правове регулювання обігу культурних цінностей, зокрема й щодо купівлі-продажу на аукціоні.

За визначенням Податкового кодексу України аукціон (публічні торги) – публічний спосіб продажу активів з метою отримання максимальної виручки від продажу активів у визначений час і в установленому місці [1,ст.32].

Натомість, Правилами торгівлі антикварними речами, затвердженими наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України та

Міністерства культури і мистецтв України в 2001 році (далі – Правила) [2], надано таке визначення аукціону, що це – продаж антикварних речей, згідно з яким їх власником стає учасник аукціону, який під час торгів запропонував максимальну ціну за антикварні речі, визначені цими Правилами.

Роздрібний продаж антикварних речей здійснюється суб'єктами підприємницької діяльності, у тому числі через спеціалізовані комісійні магазини, спеціалізовані відділи (секції) комісійних магазинів, спеціалізовані комісійні відділи (секції) магазинів з універсальним асортиментом непродовольчих товарів, а також на аукціонах.

Зазначимо, що діяльність з перепродажу предметів мистецтва, колекціонування та антикваріату, діяльність з організації торгів (аукціонів) предметами мистецтва, колекціонування та антикваріату мала ліцензуватися у відповідності зі ст. 9 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності». Даний пункт був виключений відповідно до Закону України від 15.12.2009 № 1759-VI. Отже, вимоги до суб'єктів підприємницької діяльності, щодо отримання ліцензії на діяльність з організації аукціонів не пред'являються.

Безпосередніми учасниками аукціону є власник аукціонного майна, продавець, організатор аукціону та покупець.

На першому етапі між організатором аукціону і власником антикварних речей (фізичною чи юридичною особою) укладається угода, згідно з якою власник доручає йому продаж цих речей за винагороду, розмір якої визначається за погодженням сторін у відсотках від продажної ціни і не суперечить законодавству.

Угодою сторін також визначається розмір плати власником антикварних речей на користь організатора аукціону за їх зберігання у разі, якщо такі речі не будуть реалізовані на аукціоні.

Аукціонна комісія встановлює за висновком експертів та за згодою власника антикварних речей стартові ціни, складає акт приймання аукціонного майна та надає акт голові аукціонної комісії для затвердження.

При цьому у разі коли за результатами експертизи об'єкт повинен бути включений до Державного реєстру національного культурного надбання, матеріали експертизи незалежно від згоди заявника передаються Мінкультури або Укрдержархіву відповідно до їх компетенції, що зазначено у п. 10 Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей) [3].

Організатор аукціону визначає дату і час проведення аукціону і не пізніше як за 30 днів до цієї дати публічно оголошує через засоби масової інформації перелік аукціонного майна, відомості про стартові ціни, кінцевий термін реєстрації для участі в аукціоні, дату, час та місце ознайомлення з аукціонним майном та проведення аукціону, а також адресу, номери телефонів та час роботи аукціонної комісії, іншу інформацію. Не пізніше як за 10 днів до проведення аукціону організатор аукціону надає змогу попередньо ознайомитися з аукціонним майном усім фізичним і юридичним особам, які бажають брати участь в аукціоні. Аукціонне майно з інформаційними картками виставляється у спеціально відведеному місці для демонстрації покупцям.

Учасник аукціону сплачує реєстраційний внесок, розмір якого встановлюється організатором аукціону, не може перевищувати одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян і зараховується при остаточних розрахунках за придбані антикварної речі, та подає перелік необхідних документів зазначений у п. 3.8 Правил торгівлі антикварними речами.

На підставі копії затвердженого протоколу переможці аукціону здійснюють розрахунки за придбані на аукціоні антикварні речі готівкою в той самий день, у безготівковому порядку – протягом трьох днів з дня затвердження протоколу, не враховуючи цього дня, вихідних і святкових днів. При цьому придбані покупцем на аукціоні антикварні речі поверненню організатору аукціону не підлягають.

На підтвердження оплати покупцю антикварної речі видається розрахунковий документ, а також товарний чек, у якому зазначаються найменування суб'єкта підприємницької діяльності – організатора аукціону,

назва антикварної речі, стисла її характеристика, продажна ціна, дата продажу, прізвище продавця [2].

Розкриваючи зміст аукціонної торгівлі культурними цінностями, слід відмітити, що при здійсненні роздрібної торгівлі антикварними речами або проведенні аукціону суб'єкти підприємницької діяльності зобов'язані: передавати на реалізацію, у тому числі на аукціон, антикварні речі тільки після перевірки їх в облікових матеріалах утрачених та викрадених предметів, що ведуться органами внутрішніх справ, Міністерством культури і мистецтв та Державним комітетом архівів; вести реєстр антикварних речей, що виставлені на продаж; надавати державним музеям, архівам, бібліотекам першочергову можливість для ознайомлення і придбання окремих антикварних речей (до їх передачі на реалізацію) згідно із законодавством; за зверненням територіальних підрозділів Національної поліції України, органів Служби безпеки, Міністерства культури і мистецтв України, Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України, Державного комітету архівів України надавати необхідну інформацію про антикварні речі, що надходять на реалізацію [4, ст.91].

Таким чином, фактично діяльність аукціонів – це діяльність із реалізації об'єктів, які мають культурну цінність.

Така діяльність має для його учасників певні ризики. Так, організатор аукціону та безпосередньо покупець разом із переходом права власності на такі об'єкти, мають імовірність зіштовхнутись із наслідками, які з цього випливають, зокрема – вирішенням питання про справжність об'єктів, проданих з аукціону, про відшкодування шкоди у разі виявлення недобросовісності продавця тощо [5, ст.165].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI / Верховна Рада України. *База даних «Законодавство України»*.
URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
2. Правила торгівлі антикварними речами: наказ Міністерства економіки та з питань європ. інтеграції України та Міністерства культури і мистецтв України від 29.12.2001 № 322/795 / Верховна Рада України. *База даних «Законодавство України»*.
URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0058-02>.
3. Порядок проведення державної експертизи культурних цінностей: постанова Кабінету Міністрів України від 26.08.2003 № 1343 / Верховна Рада України. *База даних «Законодавство України»*.
4. Буткевич Д.С., Українські торги. *Бізнес*. 1994. № 7. С. 33-35.
5. Дзера О.В., Кузнецова Н.С. Зобов'язальне право: теорія і практика: навч. посібн. для студентів юрид. вузів і фак. ун-тів. Київ, 2019. 910 с.

УДК 37.042

**РОБОТА ВИХОВАТЕЛЯ-ТЮТОРА З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ
ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ : ПОСЛІДОВНІСТЬ
В ОРГАНІЗАЦІЇ СУПРОВОДУ**

Ковшар Олена Вікторівна

д.пед.н., професор

Куц Катерина Михайлівна

асистент кафедри дошкільної освіти

Криворізький державний педагогічний університет

Кривий Ріг, Україна

Анотація. В статті надається аналіз організації тьюторського супроводу дітей передшкільного віку, проаналізовані шляхи організації освітнього процесу вихователем-тьютором з обдарованими дітьми. Автор представляє характеристику феномену «тьютор», тьюторський супровід та технології тьюторського супроводу. Акцентована увага на методологічних підходах технології тьюторського супроводу дітей: діяльнісно-особистісний та дитиноцентричний, Засадами педагогічного супроводу є вибір педагогом індивідуальної освітньої траєкторії, особливих та різноманітних форм, засобів, методів та прийомів активізації освітньої діяльності кожної дитини, створення збагаченого розвиваючого предметного середовища для успішної самореалізації дитини. Також визначено головні принципи тьюторського супроводу обдарованої дитини в закладах дошкільної освіти та стратегії розвитку.

Ключові слова: тьютор, тьюторський супровід, стратегії розвитку, технології тьюторського розвитку

Фундамент майбутньої особистості закладається в дошкільному віці, а майбутнє держави визначається рівнем освіченості її найменших громадян – дітей дошкільного віку. Освіта повинна підготувати людину до нових умов життя і діяльності (Божович).

Сучасна людина вже з молодшого віку об'єктивно змушена бути мобільною, більш гнучкою, проінформованою, критично і творчо мислячою, громадсько активною і відповідальною, а відтак, мотивованою до свого розвитку, навчання, здобуття освіти.

Саме тому суттєвою ознакою сучасних змін у системі освіти України, що вимагають відповідних управлінських, науково-методичних і організаційних рішень, є її реформування на засадах дитиноцентризму, індивідуалізації педагогічного процесу в розвитку особистості.

Актуальні питання сьогодення: підтримка індивідуального розвитку дитини, організація тьюторського супроводу дітей передшкільного віку, підготовка педагогів-вихователів до тьюторського супроводу дітей не були предметом спеціального дослідження, означені поняття лише дотично згадуються окремими вченими (А.Богуш, Л.Божович, Н.Гавриш, О.Ковшар, Т.Піроженко, О. Проскура, Т. Степанова).

Мета статті: проаналізувати організацію освітнього процесу вихователя-тьютора з обдарованими дітьми передшкільного віку.

Поняття «тьютор» (англ. «tutor» – наставник) в історико-педагогічному контексті набуває значення помічника, наставника та означає людину, яка супроводжує здобувача освіти під час його навчання (Національний освітньо-науковий глосарій).

Тьюторський супровід – це педагогічна діяльність з індивідуалізації освіти, спрямована на виявлення та розвиток освітніх мотивів та інтересів учня, пошук освітніх ресурсів для створення індивідуальної освітньої програми, на роботу з освітнім замовленням родини, на формування навчальної та освітньої рефлексії учня (Бойко).

Технології тьюторського супроводу вже кілька століть, але до останнього часу вона не використовувалась у системі освіти України. Зростання інтересу до тьюторства як до педагогічної технології ефективного навчання пояснюється змінами, що відбуваються у вітчизняній системі освіти, і впровадженням принципу індивідуалізації, який є одним з основних у системі відкритої освіти, що формується в сучасному світі (Скибас).

Організація тьюторського супроводу дітей зумовлюється потребою сучасного суспільства, забезпечення цілісності, індивідуалізації освітнього процесу, дотримання принципу наступності, перспективності й спадкоємності в розвитку дитини, навчанні та вихованні; потребують вирішення питання організації та методичного забезпечення тьюторського супроводу.

Основними методологічними підходами технології тьюторського супроводу дітей передшкільного віку обраний діяльнісно-особистісний та дитиноцентричний, які обумовлені сучасними інноваційними процесами в дошкільній освіті.

Тьюторський супровід на засадах дитиноцентризму спрямований на формування особистісної зрілості дитини, її базових якостей, готовності до взаємодії в нових умовах соціального довкілля.

Основними пріоритетами реалізації принципу дитиноцентризму в тьюторському супроводі дітей передшкільного віку виступили: визнання самоцінності дошкільного дитинства, розвиток індивідуальних здібностей дитини й урахування її наявного індивідуального досвіду, збереження дитячої субкультури, організація освітнього простору дітей, використання форм, методів, експериментальної методики з урахуванням вікового етапу їхнього фізичного і психічного розвитку.

Засадами педагогічного супроводу є вибір педагогом індивідуальної освітньої траєкторії, особливих та різноманітних форм, засобів, методів та прийомів активізації освітньої діяльності кожної дитини (Литвиненко). Оволодіння навчальним змістом в індивідуальному темпі забезпечується

шляхом урахування комплексу індивідуальних відмінностей дітей, створенням спеціального розвивального освітнього середовища.

Перехід до нових освітніх стандартів супроводжуються посиленням уваги до обдарованих дітей, інтелектуальний і творчий потенціал яких розглядається в якості основної цінності держави.

Головним принципом тьюторського супроводу обдарованої дитини передшкільного віку в закладах дошкільної освіти є принцип створення умов і надання можливостей для проявлення і розвитку здібностей, талантів дитини. Цей принцип реалізується завдяки оптимальному поєднанню форм роботи вихователя-тьютора з дитиною, співпраці з іншими фахівцями та родинами, а також максимальною індивідуалізацією процесу супроводу дитини.

Система розвитку обдарованої дитини передбачає ретельне вибудовування та орієнтацію на індивідуалізацію. Системність роботи досягається саме завдяки тьюторського супроводу.

Механізмом реалізації ідеї тьюторського супроводу є активне використання індивідуальних освітніх маршрутів, освітніх траєкторій обдарованої дитини.

Виключну роль в тьюторському супроводі індивідуальних освітніх маршрутів відводиться створенню збагаченого розвиваючого предметного середовища для успішної самореалізації дитини в різних видах пізнавальної або творчої діяльності на всіх освітньо-вікових етапах здобуття дошкільної освіти.

Необхідними складовими такого середовища є можливість вибору та орієнтація на успіх, ініціативність, інтеграцію, можливість проявити обдарованість в різних видах діяльності (ігровій, продуктивній, пізнавальній).

Організація тьюторського супроводу індивідуального освітнього маршруту дитини передшкільного віку передбачає від педагога-тьютора;

- володіти інформацією про спектр послуг та можливості закладів-партнерів та інформованість батьків ;
- використовувати сукупність педагогічних технологій характерних для моделі відкритої дошкільної освіти.

В індивідуальних освітніх маршрутах відображається відповідь на головне питання дошкільника «Що я хочу?».

У розробці змісту індивідуального маршруту (програми) тьюторського супроводу обдарованих дітей міститься декілька стратегічних ліній.

Так, стратегія прискорення включає збільшення темпу проходження програмного матеріалу, що позитивно впливає на загальний інтелектуальний і творчий розвиток дитини. Негативні наслідки при цьому незначні: зустрічаються окремі випадки, коли навантаження не відповідає ні здібностям, ні фізичному стану дитини.

Серед стратегій тьюторської підтримки та розвитку дитини дошкільника виділяємо стратегії прискорення та інтенсифікація.

Стратегія інтенсифікації має на меті збільшення обсягу матеріалу. Даний тип стратегії ефективний стосовно дітей, які виявили підвищений інтерес до конкретного виду діяльності.

Позитивні результати такої стратегії такі:

- високий рівень компетентності з певної області знань, виду діяльності;
- сприятливі умови для пізнавального розвитку тощо.

Серед негативних якостей можна виділити те, що не всі обдаровані діти виявляють зацікавленість певною сферою знань, видом діяльності на ранніх стадіях свого розвитку; занадто рання спеціалізація освіти не завжди сприяє загальному розвитку дитини.

Якісні стратегії перебудови змісту дошкільної освіти пов'язані з впровадженням нових розвивальних програм і методик для обдарованих дітей, які відрізняються від стандартних; впровадження спектру заходів («збагачення»), орієнтованих на якісно вищий рівень змісту дошкільної освіти. В той же час існує проблема розвитку соціальної компетенції, відставання від однолітків у психосоціальному розвитку.

Серед форм та методів розвитку видів обдарованості виділяємо: інтелектуальну обдарованість, художню обдарованість, спортивну обдарованість

Орієнтовні складові індивідуального маршруту розвитку обдарованої

дитини :

- карта виявлення схильності дитини до видів самостійної діяльності;
- особистісний портрет дитини, її індивідуальні особливості;
- результати моніторингу, проблемні області розвитку;
- завдання та рекомендації батькам;
- програмна карта діяльності;
- ресурсна карта середовища та освітнього простору.

Актуальними залишаються вимоги ранньої діагностики обдарованості з метою її цілеспрямованої підтримки, оскільки наявною є тенденція до поступового згасання обдарованості з віком за відсутності умов її розвитку.

Отже, завдання роботи вихователя-тьютора в організації супроводу обдарованої дитини можна виділити такі:

- популяризувати роботу закладів дошкільної освіти щодо впровадження практик тьюторського супроводу дітей;
- сприяти створенню емоційно-насиченого культурного та різноманітного предметного середовища в передшкільних групах для розвинення обдарованості дітей із урахуванням принципів тьюторства;
- враховувати особистісні риси обдарованої дитини (демонстративність, нетерпимість, надчутливість) в процесі соціалізації;
- здійснювати психолого-педагогічний, тьюторський супровід батьків обдарованої дитини;
- використовувати ефективні методики виявлення обдарованої дитини;
- розробити індивідуальні маршрути розвитку обдарованих дітей із використанням сучасних технологій тьюторського супроводу;
- налагодити ефективну взаємодію з різними соціальними партнерами щодо ефективного тьюторського супроводу обдарованих дітей, які виховуються в закладі дошкільної освіти

Всі завдання супроводу тісно пов'язані між собою, взаємозумовлені та становлять єдиний комплекс, системо утворюючим чинником якого є діяльність вихователя-тьютора. Також важливо зберігати здоров'я дітей, не допускати перенавантажень при використанні різних моделей тьюторського супроводу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – Москва : Просвещение, 1968. – 464 с.
2. Національний освітньо-науковий глосарій / В. Г. Кремень (голов. ред.). Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 272 с
3. Бойко А. М. Тьюторство як засіб задоволення освітніх потреб особистості, країни і суспільства. Педагогічні науки. 2010. Вип. 1. С. 4–11.
4. Скибас Г. Тьюторський супровід в інклюзивної освіти як актуальна педагогічна проблема. Серія: педагогіка № (22). 2019. С. 201-205.
5. Литвиненко Т. А. Індивідуалізація в освітньому процесі: шляхи тьюторської допомоги в приватних навчальних закладах. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2012. Вип. 50. С. 165–172.

**ВИЗНАЧЕННЯ КОМПЛЕКСНОГО ПОКАЗНИКА ЯКОСТІ
ДЕЯКИХ СОРТІВ ПЕРЦЮ СОЛОДКОГО**

Колесник Вікторія Валентинівна

Полупан Валентин Вадимович

Пенкіна Наталія Михайлівна

к.т.н., доценти

Бобровська Аліна Олександрівна

Студент

Харківський державний університет харчування та торгівлі

м. Харків, Україна

Анотація: визначено комплексний показник якості дослідних зразків перцю солодкого. Використано комплекс показників якості, в який входять органолептичні показники та показники хімічного складу. Розраховано комплексний показник якості дослідних сортів перцю солодкого і за його результатами визначено кращі.

Ключові слова: якість, перець солодкий, властивості, коефіцієнт, група.

Загальним показником якості продукції є комплексний показник якості. Донедавна відомі нам шляхи визначення якості продукції спиралися лише на емпіричну основу. Проте такі способи дають нам лише суб'єктивні знання про якість продукції. Для оцінки якості харчових продуктів, а зокрема свіжих овочів, широко застосовуються методи кваліметрії [1, с. 7]. Для цього використовують комплекс показників якості, в який, як правило, входять харчова цінність та органолептичні показники.

При проведенні експериментальних робіт об'єктами досліджень були різні ботанічні сорти перцю солодкого, районуваного у Східній Україні: Здоров'я, Кардинал, Білозерка, Вікторія, Йоло-чудо.

На першому етапі визначення комплексної оцінки якості було побудовано дерево властивостей. Для розрахунку комплексного показника якості усі показники розбили на групи: А – органолептичні показники (1 – зовнішній вигляд, 2 – індекс форми, 3 – смак, 4 - запах), Б – показники хімічного складу (1 – вміст сухих речовин; 2 – вміст вітаміну С; 3 – каротину, 4 – титрована кислотність, 5 – вміст редукуючих цукрів, 6 – вміст пектинових речовин).

Дерево властивостей, яке включає сукупність властивостей, визначаючих якість перцю солодкого, графічним способом представлено на рисунку 1.

Рис. 1. Дерево властивостей якості перцю солодкого

Інтервали зміни абсолютних значень кожного показника властивостей відзначали наступним чином: група А – граничні та еталонні показники брали з нормативної документації [2, с. 7], група Б – за еталон брали максимальний показник того чи іншого компоненту у хімічному складі сортів перцю, а за граничний – мінімальний.

Відносні значення показників для кожного сорту групи А надано у таблиці 1.

Таблиця 1

Відносні значення показників якості групи А для ботанічних сортів перцю солодкого

Сорт	Найменування показника							
	Зовнішній вигляд		Індекс форми		Смак		Запах	
	Абсолютне значення	Відносне значення	Абсолютне значення	Відносне значення	Абсолютне значення	Відносне значення	Абсолютне значення	Відносне значення
	P _{1a}	q _{1a}	P _{2a}	q _{2a}	P _{3a}	q _{3a}	P _{4a}	q _{4a}
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Здоров'я	41	0,31	49	0,92	44	0,54	49	0,92
Кардинал	43	0,46	45	0,62	46	0,69	49	0,92
Білозерка	48	0,85	42	0,385	47	0,77	49	0,92
Вікторія	46	0,69	48	0,85	49	0,92	49	0,92
Йоло-чудо	38	0,08	47	0,77	46	0,69	41	0,31

Відносні значення показників якості групи Б зазначені у таблиці 2.

Розрахунок внутрішньо групових та міжгрупових коефіцієнтів вагомості здійснювали експертним методом. У даному випадку використання експертного методу, заснованого на усередненій думці спеціалістів, вважається доцільним, оскільки визначення вагомості досліджуваних показників не можна вираховувати жодним з рахункових шляхів.

Таблиця 2

Відносні значення показників якості групи Б для ботанічних сортів
перцю

Сорт	Найменування показника									
	Вміст сухих речовин, %		Вміст вітаміну С, мг%		Титрована кислотність, °Т		Вміст цукрів, %		Вміст каротину мг/100г	
	Абсолютне значення	Відносне значення	Абсолютне значення	Відносне значення	Абсолютне значення	Відносне значення	Абсолютне значення	Відносне значення	Абсолютне значення	Відносне значення
	P _{1б}	q _{1б}	P _{2б}	q _{2б}	P _{3б}	q _{3б}	P _{4б}	q _{4б}	P _{5б}	q _{5б}
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Здоров'я	5,14	0,50	220,10	0,49	0,28	0,62	4,37	0,47	31,07	0,17
Кардинал	5,92	0,47	189,52	0,20	0,17	0,76	3,56	0,59	31,09	0,21
Білозерка	5,78	0,03	162,82	0,14	0,23	0,54	3,62	0,33	31,08	0,20
Вікторія	5,94	0,71	187,03	0,09	0,25	0,44	3,45	0,29	31,07	0,17
Йоло-чудо	7,42	0,74	214,1	0,54	0,29	0,10	5,45	0,68	31,09	0,21

Для визначення коефіцієнтів вагомості використовуємо формули:

$$a_i = \frac{1}{N} \sum_{j=1}^n a_{ij} \quad (2)$$

та

$$m_i = \frac{a_i}{\sum_{i=1}^n a_i} \quad (3)$$

де a_i - середнє значення показника якості;

m_i - коефіцієнт вагомості окремого показника;

n - кількість показників якості продукції;

N - кількість експертів;

a_{ij} – параметри вагомості i -го показника, дані j -тим експертом.

Дані розрахунку внутрігрупових коефіцієнтів вагомості для групи органолептичних властивостей по всіх сортах зводимо в табл. 3-7.

Таблиця 3

Результати розрахунку внутрігрупових коефіцієнтів вагомості для групи органолептичних властивостей сорту Здоров'я

Експерти	Показники				
	P_{1a}	P_{2a}	P_{3a}	P_{4a}	P_{5a}
Перший експерт	5	4	4	4	5
Другий експерт	4	5	3	5	4
Третій експерт	5	4	4	5	4
Середнє значення	4,7	4,3	3,7	4,7	4,3
Коефіцієнт вагомості окремого показника, m_i	0,21	0,2	0,18	0,21	0,2

Згідно з даними табл. 3: $m_{1a1}=0,21$; $m_{2a1}=0,2$; $m_{3a1}=0,18$; $m_{4a1}=0,21$; $m_{5a1}=0,2$.

Таблиця 4

Результати розрахунку внутрігрупових коефіцієнтів вагомості для групи органолептичних властивостей сорту Кардинал

Експерти	Показники				
	P_{1a}	P_{2a}	P_{3a}	P_{4a}	P_{5a}
Перший експерт	4	5	4	5	4
Другий експерт	3	4	4	5	3
Третій експерт	4	5	5	4	4
Середнє значення	3,7	4,7	4,3	4,7	3,7
Коефіцієнт вагомості окремого показника, m_i	0,19	0,21	0,2	0,21	0,19

Згідно з даними табл. 4: $m_{1a2}=0,19$; $m_{2a2}=0,21$; $m_{3a2}=0,2$; $m_{4a2}=0,21$; $m_{5a2}=0,19$.

Таблиця 5

Результати розрахунку внутрігрупових коефіцієнтів вагомості для групи органолептичних властивостей сорту Білозерка

Експерти	Показники				
	P _{1a}	P _{2a}	P _{3a}	P _{4a}	P _{5a}
Перший експерт	4	5	5	4	4
Другий експерт	4	5	4	3	5
Третій експерт	5	4	5	5	4
Середнє значення	4,3	4,7	4,7	3,7	4,3
Коефіцієнт вагомості окремого показника, m_i	0,2	0,21	0,21	0,18	0,2

Згідно з даними табл. 5: $m_{1a3}=0,2$; $m_{2a3}=0,21$; $m_{3a3}=0,21$; $m_{4a3}=0,18$; $m_{5a3}=0,2$.

Таблиця 6

Результати розрахунку внутрігрупових коефіцієнтів вагомості для групи органолептичних властивостей сорту Вікторія

Експерти	Показники				
	P _{1a}	P _{2a}	P _{3a}	P _{4a}	P _{5a}
Перший експерт	5	5	5	4	4
Другий експерт	5	5	4	5	5
Третій експерт	4	4	5	5	4
Середнє значення	4,7	4,7	4,7	4,7	4,3
Коефіцієнт вагомості окремого показника, m_i	0,21	0,21	0,2	0,2	0,18

Згідно з даними табл. 6: $m_{1a4}=0,21$; $m_{2a4}=0,21$; $m_{3a4}=0,2$; $m_{4a4}=0,2$; $m_{5a4}=0,18$.

Таблиця 7

Результати розрахунку внутрігрупових коефіцієнтів вагомості для групи органолептичних властивостей сорту Йоло-чудо

Експерти	Показники				
	P _{1a}	P _{2a}	P _{3a}	P _{4a}	P _{5a}
Перший експерт	5	5	5	4	4
Другий експерт	5	5	4	5	3
Третій експерт	4	4	5	5	4
Середнє значення	4,7	4,7	4,7	4,7	3,7
Коефіцієнт вагомості окремого показника, m _i	0,21	0,21	0,21	0,2	0,19

Згідно з даними табл. 7: $m_{1a5}=0,21$; $m_{2a5}=0,21$; $m_{3a5}=0,21$; $m_{4a5}=0,2$; $m_{5a5}=0,19$.

Дані розрахунку внутрігрупових коефіцієнтів вагомості для групи властивостей хімічного складу зводимо в табл. 8-12.

Таблиця 8

Результати розрахунку внутрігрупових коефіцієнтів вагомості для групи властивостей хімічного складу сорту Здоров'я

Експерти	Показники				
	P _{1б}	P _{2б}	P _{3б}	P _{4б}	P _{5б}
Перший експерт	4	3	4	5	5
Другий експерт	4	4	5	4	5
Третій експерт	3	4	3	4	3
Середнє значення	3,7	3,7	4	4,3	4,3
Коефіцієнт вагомості окремого показника, m _i	0,14	0,17	0,17	0,18	0,2

Згідно з даними табл. 8: $m_{1б1}=0,14$; $m_{2б1}=0,17$; $m_{3б1}=0,17$; $m_{4б1}=0,18$; $m_{5б1}=0,2$.

Таблиця 9

Результати розрахунку внутрігрупових коефіцієнтів вагомості для групи властивостей хімічного складу сорту Кардинал

Експерти	Показники				
	P _{1б}	P _{2б}	P _{3б}	P _{4б}	P _{5б}
Перший експерт	4	5	5	4	5
Другий експерт	5	4	5	5	5
Третій експерт	3	4	3	4	5
Середнє значення	4	4,3	4,3	4,7	5
Коефіцієнт вагомості окремого показника, m _i	0,15	0,17	0,17	0,18	0,2

Згідно з даними табл. 9: $m_1b_2=0,15$; $m_2b_2= 0,17$; $m_3b_2 =0,17$; $m_4b_2 =0,18$; $m_5b_2 =0,2$.

Таблиця 10

Результати розрахунку внутрігрупових коефіцієнтів вагомості для групи властивостей хімічного складу сорту Білозерка

Експерти	Показники				
	P _{1б}	P _{2б}	P _{3б}	P _{4б}	P _{5б}
Перший експерт	5	3	4	5	5
Другий експерт	5	4	5	4	5
Третій експерт	5	4	3	4	3
Середнє значення	5	3,7	4	4,3	4,3
Коефіцієнт вагомості окремого показника, m _i	0,2	0,13	0,16	0,17	0,17

Згідно з даними табл. 10: $m_1b_3=0,2$; $m_2b_3= 0,13$; $m_3b_3 =0,16$; $m_4b_3 =0,17$; $m_5b_3 =0,17$.

Таблиця 11

Результати розрахунку внутрігрупових коефіцієнтів вагомості для групи властивостей хімічного складу сорту Вікторія

Експерти	Показники				
	P _{1б}	P _{2б}	P _{3б}	P _{4б}	P _{5б}
Перший експерт	5	4	5	3	4
Другий експерт	5	5	5	4	5
Третій експерт	5	4	5	4	3
Середнє значення	5	4,3	5	3,7	4
Коефіцієнт вагомості окремого показника, m _i	0,2	0,16	0,2	0,13	0,15

Згідно з даними табл. 11: $m_1b_4=0,2$; $m_2b_4=0,16$; $m_3b_4=0,2$; $m_4b_4=0,13$; $m_5b_4=0,15$.

Таблиця 12

Результати розрахунку внутрігрупових коефіцієнтів вагомості для групи властивостей хімічного складу сорту Йоло-чудо

Експерти	Показники				
	P _{2б}	P _{3б}	P _{4б}	P _{5б}	P _{6б}
Перший експерт	4	4	5	3	4
Другий експерт	5	5	5	4	5
Третій експерт	3	4	5	4	3
Середнє значення	4	4,3	5	3,7	4
Коефіцієнт вагомості окремого показника, m _i	0,15	0,16	0,2	0,13	0,15

Згідно з даними табл. 12: $m_1b_5=0,15$; $m_2b_5=0,16$; $m_3b_5=0,2$; $m_4b_5=0,13$; $m_5b_5=0,15$.

Дані розрахунку міжгрупових коефіцієнтів вагомості зводимо в табл. 13.

Таблиця 13

Дані розрахунку міжгрупових коефіцієнтів вагомості

Експерти	Показники	
	А	Б
Перший експерт	5	5
Другий експерт	4	5
Третій експерт	5	5
Середнє значення	4,7	5
Коефіцієнт вагомості окремого показника, M_i	0,48	0,52

$M_a=0,48$; $M_b=0,52$

Розрахунок комплексного показника якості здійснювали середньозваженим арифметичним способом:

$$K = \sum M_i (m_i q_i) \quad (4)$$

де M_i – міжгрупові коефіцієнти вагомості;

m_i – внутрішньогрупові коефіцієнти вагомості окремих показників якості;

q_i – відносні показники якості.

Результати розрахунку комплексного показника якості для ботанічних сортів перцю солодкого представлені нижче:

Для сорту Здоров'я:

$$K_o=0,48(0,21*0,47+0,2*0,53+0,18*0,73+0,21*0,87+0,2*0,62)+0,52(0,14*0,76+0,17*0,88+0,17*0,75+0,18*0,6+0,2*0,67)=0,75$$

Для сорту Кардинал:

$$K_o=0,48(0,19*0,53+0,21*0,73+0,2*0,67+0,21*0,93+0,19*0,77)+0,52(0,15*0,7+0,17*0,8+0,17*0,9+0,18*0,7+0,2*0,56)=0,70$$

Для сорту Білозерка:

$$K_o=0,48(0,2*0,6+0,21*0,6+0,21*0,87+0,18*0,47+0,2*0,85)+0,52(0,2*0,64+0,13*0,8+0,16*0,75+0,17*0,6+0,17*0,67)=0,65$$

Для сорту Вікторія:

$$K_o=0,48(0,21*0,67+0,21*0,67+0,2*0,67+0,2*0,8+0,18*0,69)+0,52(0,2*0,9+0,16*0,88+0,2*0,75+0,13*0,8+0,15*0,78)=0,71$$

Для

сорту

Йоло-чудо:

$$K_o = 0,48(0,21 \cdot 0,67 + 0,21 \cdot 0,67 + 0,21 \cdot 0,67 + 0,2 \cdot 0,8 + 0,19 \cdot 0,7) + 0,52(0,15 \cdot 0,9 + 0,16 \cdot 0,88 + 0,2 \cdot 0,75 + 0,13 \cdot 0,8 + 0,15 \cdot 0,78) = 0,72$$

Результати розрахунку комплексного показника наведено в таблиці 14.

Таблиця 14

Результати розрахунку комплексного показника якості

Зразки	Комплексний показник, K_o
Сорт Здоров'я	0,75
Сорт Кардинал	0,70
Сорт Білозерка	0,65
Сорт Вікторія	0,71
Сорт Йоло-чудо	0,72

Аналізуючи отримані дані, можна сказати, що комплексна оцінка якості перцю солодкого варіює від доброї (сорт Білозерка) 0,65 до відмінної (усі інші сорти) 0,70-0,71. Сорт Здоров'я має комплексний показник якості 0,75, що відповідає відмінній якості та сорт Йоло-чудо, який має показник якості – 0,72.

Дані комплексного показника якості підтверджують результати дослідження хімічного складу дослідних зразків перцю солодкого, де на протязі тривалого часу досліджень найкращі показники мав зразок сорту Здоров'я, який містив найвагомішу кількість вітаміну С, та сорт Йоло-чудо, який відрізнявся вагомим вмістом сухих речовин, цукрів та каротину.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Системные исследования технологий переработки продуктов питания / О.Н. Сафонова, Ф.В. Перцевой, О.А. Гринченко и др. Харьков: ХГАТОП и ХГТУСХ. – 2000. – 200 с.

2. Перець солодкий свіжий Технічні умови: ДСТУ 2659-94 - [Чинний від 1995 - 07 - 01]. - К. : Держстандарт України, 1995 - с. 20. - (Національний стандарт України).

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НОСІЇВ ТАРГЕТНОЇ РЕКЛАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Коломієць Андрій Андрійович

аспірант

кафедра вищої математики

ДВНЗ Київський національний економічний

університет імені Вадима Гетьмана

м. Київ, Україна

Анотація: Представлено основні етапи формування функції відповіді на таргетну рекламу підприємства, а також фактори впливу реклами на цільову аудиторію. Приведені фактори, що впливають на складання бюджету таргетної реклами підприємства. Виокремлено групи цілей таргетної реклами та відповідно їх характеристики показників. Для розрахунку ефективності носіїв таргетної реклами запропонована система показників та їх вихідні дані. Показано, що оцінювання ефективності носіїв таргетної реклами підприємства, вимірювання ефективності показу та оперативності його коригування включають не тільки економічну ефективність, а і оцінку досягнення комунікативних цілей таргетної реклами підприємства.

Ключові слова: таргетна реклама, бюджет, групи цілей, ефективність носіїв, комунікативні цілі.

Основними етапами формування функції відповіді на таргетну рекламу підприємства, а також фактори впливу реклами на цільову аудиторію вважаються наступні:

- 1). Ідентифікація цільового ринку[1].
- 2). Цілі рекламних звернень. (Табл. 1) [2].
- 3). Складання бюджету рекламних звернень [3, 4].

В Табл.1 представлені фактори, що впливають на складання бюджету таргетної реклами підприємства [5].

Таблиця 1

Фактори, що впливають на бюджет таргетної реклами підприємства

Фактор		Показники
Інтегрований	Диференційний	
Підприємство	— Розмір підприємства;	— Обсяги реалізації продукції;
	— Загальнокорпоративні та маркетингові цілі компанії;	— Витрати виробництва;
	— Спрацьованість команди;	— Витрати на маркетингові комунікації за попередній період;
	— Організаційна структура управління;	— Прибуток;
	— Обсяги виробництва продукції;	— Кількість персонально встановлених корисних контактів кожним працівником підприємства
	— Виробнича потужність підприємства;	
	— Витрати виробництва;	
	— Прибутковість	

4). Розробка таргетної реклами підприємства [6].

5). Вибір носіїв таргетної реклами підприємства.

Отже, сформульовані основні етапи формування функції відповіді на таргетну рекламу підприємства. Разом з тим, недостатньо вивчені питання визначення ефективності носіїв таргетної реклами підприємства, що є актуальною проблемою.

Методологічну та теоретичну основу роботи складають підходи до розробки економіко-математичних моделей щодо таргетної реклами підприємства. У процесі виконання дослідження використовується метод

аналізу і синтезу при дослідженні ефективності носіїв таргетної реклами підприємства.

У Таблиці 2 представлена характеристика цілей таргетної реклами.

Таблиця 2

Характеристика цілей таргетної реклами

Групи цілей	Показники	Характеристика
Економічні цілі	реklamний дохід	зміна збуту товару, зумовлена рекламою
	реklamний прибуток	різниця між рекламним доходом і витратами на рекламу
Поза-економічні (комунікативні) цілі	інформування про новий товар	про параметри, нову торгову марку, певну подію, зниження цін, де можна купити
	умовляння	формування прихильності до торгової марки; викликати бажання купити товар
	нагадування	актуалізація в пам'яті споживачів інформації; нагадування про купівлю товару; про найнижчі ціни на нього
	позиціювання / репозиціювання	пошук шляхів відображення у свідомості споживача якісних характеристик товару
	підтримка прихильності	підтримка рішень на користь купівлі саме таких товарів
	створення та підтримка іміджу підприємства	(підприємство-новатор, що займається вирішенням екологічних, гуманітарних проблем)

Для визначення ефективності носіїв таргетної реклами користуються наступними основними характеристиками носіїв таких, як обсяг реалізації тиражу, коефіцієнт звернення аудиторії тощо, на базі яких розраховується система показників ефективності рекламних носіїв як таких (табл.3).

Зауважимо, що при порівнянні економічності вибір носіїв реклами відбувається залежно від ціни за тисячу примірників (вибираються носії, що в них відношення ціни розміщення реклами до тиражу найменше).

На нашу думку недоліки цього методу наступні: враховуються потенційні, а не реальні контакти; всі засоби інформації використовуються неоднаково; не враховується відповідність аудиторії складу конкретної цільової групи, а також якість контактів. Відмітимо, щоб обчислити рівень економії при порівнянні кількох носіїв реклами (якщо рекламодавець має справу із носіями

реклами зі спільною аудиторією) слід розрахувати показник охоплення аудиторії даного носія, очищеного від повторного охоплення.

Таблиця 3

Розрахунок ефективності носіїв таргетної реклами

Показник	Вихідні дані для розрахунків показника
Вартість рекламного простору	Ціна, яку платять за розміщення рекламного звернення у даному носії реклами
Корисна аудиторія	Частина аудиторії носія реклами, до якого рекламне звернення спрямоване
Відповідність носія реклами цільовій аудиторії	Відношення корисної аудиторії до загальної чисельності аудиторії даного носія
Середньозважена чисельність корисної аудиторії	Сума корисної аудиторій і тієї частини загальної аудиторії носія, на яку не спрямовано рекламу, але яка впливає на прийняття рішень, помножена на загальну чисельність цільової аудиторії даного носія
Аудиторія, що перетинається	Аудиторія, спільна для кількох носіїв реклами
Корисна аудиторія, яка не перетинається	Кількість споживачів, кожний з яких ознайомлюється з принаймні з одним з усіх носіїв
Охоплення аудиторії одним носієм реклами	Відсоткове відношення корисної аудиторії, що не перетинається до всієї цільової аудиторії
Нетто охоплення, тобто бруто охоплення за мінусом внутрішнього перетину	Кількість людей, які встановлюють хоча б один контакт з рекламою при використанні кількох носіїв реклами за умови одноразового розміщення рекламного звернення
Бруто охоплення	Сума охоплення окремих носіїв реклами
Внутрішній перетин	Загальне охоплення кількома носіями реклами
Зовнішній перетин	Бруто охоплення за мінусом внутрішнього перетину
Кумулятивне охоплення одним носієм за багаторазового показу	Нетто охоплення = Бруто охоплення за мінусом внутрішнього перетину
Кумулятивне охоплення при використанні кількох носіїв один раз	Нетто охоплення = Бруто охоплення за мінусом зовнішнього перетину
Комбіноване охоплення при вико-ристанні кількох носіїв	Нетто охоплення = Бруто охоплення за мінусом внутрішнього та зовнішнього

кілька разів	перетинів
Частота	Імовірність ознайомлення з рекламним зверненням
Міра корисного проникнення	Частка цільової аудиторії, яку охоплює носій реклами
Валовий оцінний коефіцієнт	Сума оцінних коефіцієнтів за неодноразового використання одного рекламного носія
Оцінний коефіцієнт	Охоплення окремим носієм тільки даної цільової аудиторії, поділене на загальне охоплення даним носієм
Індекс вибірковості	Відсоток частки аудиторії цільового ринку для даного носія реклами поділений на відсоток населення регіону
Порівняльна вартість (на 1000 чол.) на 1000 рядків (мілайн)	Тариф за рядок поділений на тираж і помножений на 100000
Ціна на тисячу примірників	Тариф за полосу поділений на тираж і помножений на 100000
Ціна на тисячу читачів (глядачів, слухачів)	Тариф за полосу поділений на кількість читачів і помножений на 100000.Вартість хв. рекламного часу, поділена на кількість слухачів

Таким чином, проведено систему показників для обчислення ефективності носіїв таргетної реклами та вихідні дані для їх розрахунків. Оцінювання ефективності носіїв таргетної реклами підприємства, вимірювання ефективності показу та оперативності його коригування включають не тільки економічну ефективність, а і оцінку досягнення комунікативних цілей таргетної реклами підприємства підприємства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. M. Anderson and J. Magruder. Learning from the Crowd: Regression Discontinuity Estimates of the Effects of an Online Review Database. The Economic Journal, doi: 10.1111/j.1468-0297.2012.02512.x, 2012.
2. J. Berger, A. Sorensen, and S. Rasmussen. Positive Effects of Negative Publicity: When Negative Reviews Increase Sales. Marketing Science, 29(5):815827, 2010.

3. Chakraborty and R. Harbaugh. Persuasion by Cheap Talk. *American Economic Review*, 100(5):T23612382, 2010.
4. P. Chintagunta, S. Gopinath, and S. Venkataraman. The Effects of Online User Reviews on Movie Box Office Performance: Accounting for Sequential Rollout and Aggregation Across Local Markets. *Marketing Science*, 29(5):944957, 2010.
5. C. Dellarocas and C. Wood. The sound of silence in online feedback: Estimating trading risks in the presence of reporting bias. *Management Science*, 54(3):460476, 2007.
6. W. Dziuda. Strategic Argumentation. *Journal of Economic Theory*, 146(4):13621397, 2011.

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ТА СТРУКТУРИ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ДЛЯ УСПІШНОГО ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ПЕДАГОГА

Кондрицька Катерина Василівна

заступник директора

з навчально-виховної роботи

гімназії-інтернату №13 м. Києва

м. Київ, Україна

Для педагога кар'єра – це бажання стати кращим,
це творіння себе кращим
(Борис Вульф).

Хто ж стоїть біля витоків плекання компетентної та успішної людини? Звичайно, сьогодні, як і в усі часи, така місія покладена на педагога. Але чи потрібен суспільству вчитель, який лише сумлінно виконує всі адміністративні вказівки та старанно прямує вже прокладеними вчительськими стежинами? Справжній педагог ХХІ століття — це висококомпетентний професіонал, який володіє глибокими педагогічними знаннями та здатен продукувати нові цікаві ідеї, спрямовані на вдосконалення освітнього процесу загалом, успішний, здатний до творчих нестандартних рішень, готовий до роботи в умовах ринкових відносин [5].

Сьогодні гостро стоїть питання про те, хто чи що має стати тією рушійною силою, яка спонукатиме педагога до самовдосконалення, окреслить перед ним шляхи до його становлення як успішної особистості, модернізує його світогляд і забезпечить адекватну реакцію на всі інноваційні процеси, що відбуваються і в освіті, і в суспільстві загалом.

Педагогічна праця вже від самих витоків має творчий і дослідницький характер, тому методична діяльність має стати для сучасного вчителя життєвою потребою й, водночас, обов'язковою вимогою, найважливішою умовою

забезпечення ефективного функціонування й розвитку закладу освіти. Тому сьогодні методичний супровід набуває особливого забарвлення: це має бути постійний рух за висхідною траєкторією, спрямований на оновлення форм і змісту, це палітра модернізованих підходів і постійний методичний діалог із педагогом, творчий тандем, який може забезпечити підтримку належної професійної форми педагогічного працівника[1].

Провідною умовою створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості здобувача освіти є готовність педагога. Така готовність залежить від підготовки педагогів до здійснення цієї діяльності і передбачає формування у педагога професійних знань, умінь, навичок, особистісних якостей з метою застосування їх у процесі створення освітнього середовища для розвитку особистості учня [3].

Для науково-методичного забезпечення освітнього процесу та сприяння здійсненню вчителями інноваційної діяльності в гімназії створено шість предметних кафедр. Серед основних форм роботи кафедр – індивідуальні консультації для оволодіння вчителями елементів медіа-освіти, проведення різноманітних методичних заходів, педагогічного моніторингу; створення творчих груп учителів, які працюють над науково-методичними темами.

На засіданнях методичної ради розглядаються актуальні питання науково-методичної роботи. Щомісяця на своїх засіданнях предметних методичних комісій розглядають питання, пов'язані із забезпеченням освітнього процесу: відбір і підготовка учнів до участі в предметних олімпіадах, самоосвіта вчителя – оновлений підхід, дослідницька діяльність як одна з основних форм самоосвіти, організація і керівництво навчально-дослідницькою роботою учнів.

Важливими чинниками, що впливають на учнів та їх рівень підготовки, є професійність і компетентність вчителів. Оцінка ефективності педагогічної діяльності є обов'язковою умовою, що забезпечує функціонування системи управління якістю освіти, тому що дозволяє контролювати зміну кадрового потенціалу, активність роботи, виявляти та підтримувати позитивні тенденції в

роботі педагогічного колективу [2]. Виданий наказ про роботу методичної служби гімназії по формуванню творчого вчителя з позиції компетентнісної освіти, розроблено алгоритм процесу формування професійної компетентності вчителя, який висвітлено у картці рейтингового оцінювання педагогів гімназії. Від того, якою мірою учитель відповідає сучасним вимогам, залежить якість підготовки наших випускників.

З метою розширення відомостей педагогів про шляхи формування в учнів ключових компетентностей були проведені науково-практичні конференції, педагогічні читання, семінар-практикум, під час яких вчителі мали змогу прослідкувати зв'язок згаданої технології з іншими навчальними технологіями, ще раз розглянути сутність технології, її цілі і завдання; шляхи провадження і очікувані результати.

З метою удосконалення сучасного уроку в гімназії проведено методичні заходи: «Індивідуальна форма роботи на уроці як засіб формування ключових компетентностей», «Створення ефективного навчального простору на уроці».

Щодо підвищення професійної майстерності та самовдосконалення, то вчителі пройшли навчання і отримали сертифікати за програмами при сприянні корпорації Microsoft: курс Microsoft з цифрових технологій, курс «Основи безпечної роботи з ІКТ в навчальному закладі», навчальний курс Microsoft «Учителі on-line», є учасниками програми «Вчитель-новатор», постійними учасниками вебінарів в освітній мережі Microsoft «Партнерство в навчанні».

Вчителі іноземних мов беруть участь у веб-семінарах за програмою «Вчитель – вчителю» на сайті Teaching tools та практичних семінарах і конференціях за програмою «Вчитель Вчителю», міжнародних проектах «Face to Faith» та «eTwinning».

Учителі гімназії спрямовують свої зусилля на створення якісного освітнього середовища для навчання і виховання обдарованих дітей: використовують сучасні педагогічні, інформаційні технології з урахуванням індивідуальних здібностей дитини, оволодівають новітніми технологіями навчання і виховання на основі здійснення моніторингу своєї діяльності,

вивчають і запроваджують ефективний педагогічний досвід, залучають гімназистів до активної громадської діяльності на основі їх здібностей і потреб у самовираженні, залучають до співпраці батьків. Як результат, у гімназії створена система роботи, що забезпечує формування творчої особистості на основі використання інноваційних форм інтелектуально-пізнавальної діяльності, при цьому значно підвищилася компетентність педагогів, зріс рівень якості навчання гімназистів, їхня громадська активність. Збільшилася також кількість учнів, які беруть участь у творчих конкурсах, науково-дослідницькій роботі.

У гімназії працює науково-методичний центр, до структури якого входять: інформаційно-методичний кабінет; бібліотека з інформаційним центром; кабінет інформаційних технологій; кабінет психологічного супроводу. Центр створено з метою оптимізації навчально-виховного процесу в гімназії в напрямі його гуманізації. Його завдання – надання науково-методичних та психологічних консультацій педагогічним працівникам; організація системи заходів, спрямованих на розвиток творчого потенціалу педагогів, запровадження досягнень кращого педагогічного досвіду, новітніх технологій, інноваційної діяльності; координація колективних форм роботи з підвищення педагогічної майстерності, вдосконалення фахової підготовки вчителя, творчої самореалізації, здійснення експериментальної та науково-пошукової роботи. Щодо інформаційного центру, слід зазначити, що в ньому вчителі та учні можуть користуватися не тільки бібліотечним фондом, а й здійснювати пошук та обробку інформації через Інтернет за допомогою комп'ютерів, які там розміщені.

Наявність висококваліфікованого педагогічного колективу та сучасної матеріальної бази дає змогу активно здійснювати в гімназії інноваційну діяльність, спрямовану на здійснення вчителями методичної, науково-дослідницької та науково-пошукової роботи; удосконалення й відпрацювання ефективних методик і прогресивних технологій навчання; використання в повному обсязі сучасних інформаційних технологій та інтерактивного

мультимедіа в навчально-виховному процесі; залучення педагогічних працівників до участі у видавничій діяльності; запровадження педагогічного моніторингу [4].

Співпраця з вищими навчальними закладами сприяє професійному розвитку педагогів гімназії, відкриває додаткові шляхи забезпечення якості підвищення кваліфікації педагогів та забезпечує науково-методичний супровід інноваційної діяльності і дослідно-експериментальної роботи у навчальному закладі. Протягом багатьох років продуктивною є співпраця з Національним Авіаційним університетом, Інститутом педагогіки України Інститут обдарованої дитини НАПН України, Вищим навчальним закладом «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Інститутом іноземної філології Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, державним університетом телекомунікацій.

Одним із визначальних напрямів інноваційної діяльності гімназії в організації освітнього процесу є використання сучасних інформаційних технологій. Дані технології, з одного боку, стали незмінним помічником учителя, спростили його роботу, а з іншого – вивели методику викладання на якісно новий рівень, ні в якому разі не замінивши її. Серед новітніх інформаційних технологій особливе місце посідає система інтерактивного мультимедіа, що допомагає створювати в навчальному середовищі гімназії своєрідні лабораторії з вивчення предмета, де учні допомагають учителю створювати навчальні програми, які вони обговорюють, коригують, доповнюють, потім захищають. Це піднімає на якісно новий рівень засвоєння програмового матеріалу. Такий підхід дає змогу індивідуально працювати з кожним учнем, що й передбачено технологією особистісно-зорієнтованого навчання. Застосування інформаційних технологій стимулює й професійне зростання вчителя, сприяє його самовдосконаленню, самореалізації в нових формах, адже для досягнення мети йому постійно потрібно поповнювати свої знання та вміння працювати з новими технологіями. Це сприяє й підвищенню конкурентоздатності вчителя.

Педагоги використовують як особисті оригінальні розробки, так і ті методичні розробки, що з'являються на електронних носіях. Для здійснення ефективної методичної та інноваційної діяльності педагогічні працівники забезпечені всією можливою фаховою літературою, можливостями глобальної мережі Інтернет. Це відкриває нові можливості для професійного зростання вчителів. Одним із виявів інноваційної діяльності педагогічного колективу для вирішення завдань європейської інтеграції є курс педагогічного колективу на Європейські мовні стандарти, Європейський стиль плюролінгвізму, участь у міжнародних проектах. Педагогічні форми і методи, що сприяють здійсненню педагогічної фасилітації, базуються на методиці корпоративного навчання: спільна групова робота учнів, дебати, моделювання, рольова гра, дискусія, проектна діяльність, змагання команд, тренінги, семінари.

Уміле упровадження таких технологій дає можливість вчителю ефективно використати особистісний потенціал кожного учня, планувати та досягати результатів, перетворити урок на співтворчість та подарувати учням відчуття власного зростання [1].

Висновки. Учителі гімназії-інтернату добре розуміють свою роль учителя-фасилітатора, тому на уроках у них панує партнерство і співробітництво. Педагогічні працівники під час уроку звертаються до особистості учня з її потребами та інтересами, сприяють вільному зростанню та розвитку особи. Про доцільність і значимість використання фасилітативних форм і методів свідчать і високі результати наших гімназистів у Всеукраїнських олімпіадах із базових дисциплін. Підготовка учнів до участі в конкурсах та олімпіадах є однією із фасилітативних форм, адже учитель і учень працюють у тандемі, вчитель є консультантом і партнером. І така робота завжди приносить позитивний результат і моральне задоволення. Адже співпраця вчителя і учня – запорука перемоги.

Сучасні завдання гімназії суттєво ускладнюються. Наш випускник повинен мати високий рівень компетенцій, вміти самотійно вчитися все життя, працювати з інформацією, бути підготовленим до творчої, інноваційної

діяльності. Основним завданням учителя є сприяння активізації пізнавальної діяльності учнів, створення умов для їхнього самонавчання та саморозвитку.

Для того, щоб розвивався учень, має розвиватися гімназія, щоб були інновації у освітньому процесі, вони насамперед мають бути в управлінні навчальним закладом [4]. Необхідні позитивні зміни підвищення якості освіти, удосконалення всіх видів діяльності, конструктивні зміни для педагогів, учнів, батьків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гонтаровська Н. Б. Проблема створення освітнього середовища як фактору цілісного розвитку особистості (на матеріалі досліджень у навчально-виховному комплексі № 28 м. Дніпропетровська) / Н. Б. Гонтаровська // Наша школа. – 2000. – № 2/3. – С. 240–243.
2. Гонтаровська Н. Б. Виховання творчої особистості у навчально-виховному комплексі / Н. Б. Гонтаровська// Наша школа. – 2002. – № 1. – С. 54-59.
3. Коберник О. М. Методи і засоби особистісно орієнтованого виховання / О. М. Коберник. – Умань : СПД Жовтий, 2009. – 140с.
4. Мадзігон В.М. Досвід проектування навчально-виховного комплексу / В.М.Мадзігон // Моделі розвитку сучасної української школи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 11-13 жовтня 2006р., Черкаси-Сахнівка. – К.: СПД Богданова А.М., 2007. – С.39-46.
5. Русских Г. А. Методическая работа в школе как основной механизм профессионального роста учителя / Г. А. Русских // Народное образование. – 2011. – № 1. – С. 158-166.

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

Коржавих Іраїда Миколаївна

доцент кафедри вокально-хорової підготовки вчителя

Юришева Лідія Вікторівна

старший викладач кафедри вокально-хорової підготовки вчителя

Комунальний заклад Харківська гуманітарно
педагогічна академія» Харківської обласної ради

м. Харків, Україна

Анотація: у статті, спираючись на виховну функцію музики, на конкретних прикладах розглянуто необхідність звернення до українського музичного фольклору як засобу формування національної свідомості та висвітлено роль музичного мистецтва як найбільш дієвого засобу впливу на людину й суспільство.

Ключові слова: музичне мистецтво, музичний фольклор, національна свідомість.

Сучасне українське суспільство становить складне перехідне суспільство, у ньому продовжується формування системи базових національних цінностей. На спільну необхідність формування нової людини вказує, розрахована на 2009-2015 рр., програма «Молодь України» [1, с. 120], у якій зазначається, зокрема, про відсутність загальнодержавної системи формування ціннісних орієнтацій у сучасній молоді.

Мистецтво вишукує свої, історично найбільш дієві засоби впливу на людину й суспільство. Завдяки цьому значно зростає роль мистецтва у формуванні національної свідомості громадян, особливо молоді. Як зауважує Т. Борисова, «Історичною місією сьогодення є формування людини-творця з

високими громадянськими якостями, яка була б соціально й духовно зрілою. І тут мистецтво повинно бути засобом духовно-практичного освоєння світу» [2, с. 144].

Різні аспекти формування національної самосвідомості розглянуто в дослідженнях філософів, психологів та педагогів (І. Бех. І. Бичко. Ю. Бромлей, І. Виросл, О. Вишневецький, О. Доукіна, В. Жмир, І. Зязюн, І. Касьянов, В. Кремень, С. Кримський, В. Кузь, І. Курас. Ю. Римаренко, Ю. Руденко. З. Сергійчук, М. Стельмахович, М. Пірен, Г. Філіпчук, К. Чорна та ін.).

Низка педагогічних досліджень підтверджує особливу роль музичного мистецтва в духовному, національному та естетичному становленні учнівської й студентської молоді (О. Апраксина, Л. Масол, С. Мельничук, В. Ражникова, Л. Хлебнікова та ін.).

Сучасна популярна естрадна музика, випереджаючи інші види музичного мистецтва, стає пануючою формою дозвілля. Вплив популярного естрадного музичного мистецтва на особистість, зокрема, на її естетичну свідомість, емоційно-почуттєву сферу відображено в соціологічних дослідженнях А. Болгарського, Б. Бриліна, В. Дряпкі, І. Климук, О. Семашка.

Але багато питань щодо формування національно свідомої особистості саме засобами музичного мистецтва залишились недостатньо вивченими.

Мистецтво – це особливий вид духовно-практичного освоєння дійсності за законами краси. Особливість цього освоєння полягає в тому, що воно виступає в художньо-образній формі, і визначається в тому, що за його допомогою людина здатна сприймати світ, що оточує її у цілісності; воно може проникати в найпотаємніші куточки людської душі, хвилювати й робити людину величною; воно безпосередньо контактує з емоційною сферою особистості, найбільш рухливою та пластичною сферою людської психіки; за допомогою мистецтва ідея втілюється в такій формі, яка збуджує емоції, активізує уяву, викликає особливі переживання, які називають естетичними, або художніми.

Художні емоції виникають лише при зустрічі з соціально-історичним, вагомим, важливим для багатьох. Вони є наслідком не механічного, пасивного, а неодмінно творчого сприймання, яке підносить людину, розвиває її уяву та інтелект. Взаємодія почуттєвої та інтелектуальної сфер під час сприймання твору мистецтва надає враженню особливої сили. Тому визнають такі функції мистецтва: суспільно-перетворювальну, пізнавально-евристичну, художньо-концептуальну, передбачення, інформаційну та комунікативну, виховну, навіювання, естетичну, гедоністичну [3, с. 168-169].

Виховна функція мистецтва полягає у впливі на особистість через естетичний ідеал, який виявляється як у позитивних, так і в негативних образах. Мистецтво дозволяє людині пережити інші життя як свої, збагатитися чужим досвідом. Цей досвід виступає як художньо організований, узагальнений, осмислений митцем.

Музика виникла ще на зорі існування людства. Спочатку вона виконувала ритуальну функцію, повторюючи ритм трудових рухів, полегшувала виконання роботи та сприяла цьому. Музика створює особливі звуки, які не існують у природі і які не існують поза музикою. Але в основі своїй музичний звук має подібність до інтонацій людини, ці інтонації завжди емоційно насичені, сплетені з людських почуттів.

Музика говорить з людиною «безпосередньою мовою душі», хвилює людину, викликає багато емоцій. Тому музика – це не відображення предметного світу, а відображення людських почуттів та думок.

Музичне мистецтво, впливаючи на емоційну сферу людини, її почуття, повинно привертати її думки й волю на досягнення ідеалу. Воно володіє низкою рис, які виділяють його як особливу форму людської життєдіяльності. У своєму змісті твори музичного мистецтва виражають думки й почуття людей. Твори музичного мистецтва мають на меті поєднання в собі певних соціальних цілей: соціальну дію на людину, можливість дати їй естетичну насолоду, принести радість спілкування з мистецтвом і викликати відповідну реакцію почуттів і думок, залишити слід у духовному світі особистості, тобто закликати

суспільство не тільки до відображення, а й до перетворення світу. Тому стає цілком незаперечним вплив музики на формування різних сторін особистості, включаючи й національну свідомість. А через спілкування з народною музикою людина глибше пізнає його історію, трансформовану в думи, пісні тощо, розкриває невідомі сторінки культури свого народу, живиться його духовними здобутками [4, с. 138].

За О. Вишневським, одним з рівнів засвоєння національних цінностей у процесі становлення національної свідомості є етнічне самоусвідомлення, так званий «стихийний патріотизм», що ґрунтується на засвоєнні рідної мови, звичаїв свого краю, пісень, історії тощо [5, с. 6-7]. Тобто серед чинників, що справляють найбільший вплив на процес становлення національної свідомості, потрібно назвати музичне мистецтво.

Духовні цінності кожної нації визначають її місце й роль в історії людства. Питання збереження та розвитку української культури, зокрема, музичної, нерозривно пов'язано з проблемою відродження української духовності. За визначеннями Д. Чижевського та М. Костомарова, характерною рисою української ментальності є емоційно-чуттєвий характер української душі [6, с. 7]. Неодмінною рисою української душі стала її пісенність.

Пісенний фольклор містить у собі неоціненний матеріал для вивчення традиційних етико-естетичних засад українського народу, а також відображає еволюцію ідеалів, яка відбулася в процесі історичного розвитку нації. Саме до народної пісні зверталися дослідники українського менталітету. На пісенний матеріал спиралися у своїх наукових працях М. Костомаров, О. Потебня, М. Драгоманов, В. Антонович, М. Сумцов, І. Франко, М. Грушевський та ін. фольклористи, історики, літературознавці. Зокрема, М. Костомаров наголошував на тому, що кожен народ має свій ідеал, який можна виявити, звернувшись до фольклорних джерел. Д. Чижевський вважав дослідження зразків народної творчості одним із способів пізнання світосприйняття різних соціальних типів.

Народна пісня репрезентує традиційне бачення українцем прекрасного, огидного, високого, низького, трагічного, комічного, героїчного, відображає стереотипи поведінки етносу, які тісно пов'язані з його світоглядними уявленнями.

Також народна пісенна творчість є складовою народної педагогіки, оскільки містить у собі систему етичних еталонів та ціннісних орієнтацій. Тому вона посідає вагоме місце в системі народної педагогіки як сукупності емпіричних знань у справі виховання, бо наповнена дидактичним змістом та пов'язана зі звичаями, обрядами, святами, що супроводжують найважливіші події нації, окремої особистості. Сьогодні у прогресивній вітчизняній музиці високо цінується музичний фольклор як важливий чинник народних традицій.

У музичному фольклорі яскраво виражені гуманістичні ідеї, пов'язані з розумінням людини як частини, природи й певних, властивих їй здібностей. Народна музика – це найдавніша ланка етнопедагогіки. Усна пісенна творчість українців підносила ідеал людини, яка прагнула до знань, цінувала розум більше за багатство. Сповнена гуманізму пісенна творчість народу сприяла розвитку ініціативи, допитливості, дієвості, уважного ставлення до духовних потреб людини, її естетичних запитів. Наприклад, українські колискові пісні – перше, що чує дитина – містять величезний шар соціально-етичних еталонів та настанов. У них особлива увага приділяється засудженню вад і спрямуванню дитини на засвоєння бажаних якостей: «А-а коточок, украв у баби клубочок, да поніс Галі, положив на лаві, стала Галя kota бити, не вчись, коте, красти, да учись робити» [8, с. 256-257].

Значення музики як чинника національного виховання особистості полягає і в морально-естетичному характері її впливу: емоційний зміст твору стає стимулом для формування та вияву почуттів, емоційним фоном життя й діяльності людини. Ось чому думи та історичні пісні, виконувані кобзарями та лірниками, відігравали значну роль у житті народу. І. Франко мав усі підстави писати, що «думи та пісні виховували нові покоління, вливаючи в них з

материнським молоком того самого геройського духу, котрим жили батьки» [9, с. 21].

У думах та історичних піснях, у конкретних образах, подіях, ситуаціях відображено картини минулого нашої землі, уявлення про подвиг, мораль. Науковці виділяють три основні теми історичних пісень – це боротьба проти турецько-татарських нападників та польських і московських загарбників [10, с. 60].

Популярним у народі є цикл історичних пісень, у яких оспівуються перемоги козаків у Визвольній війні українського народу середини XVII ст. У пісні з цього циклу «Засвистали козаченьки» оспівано битву під Корсунем (15-16 травня 1648 р.), що була однією з перших великих перемог повсталих під час Визвольної війни українського народу. Облога військом Богдана Хмельницького польського війська під Жванцем у вересні-грудні 1653 р. оспівана народом у пісні «Ой з города Немирова» [11, 82-84]. У цій пісні гетьмана Хмельницького народ оспівує як мудрого полководця, визволителя української землі з-під польського панування: «Вийшов пан Хмельницький Під Жванці з кравчиною: «Ой, прощайся, ляше, Та із Волощиною!» Вийшов пан Хмельницький по жванському полю, Ой, запекли хлівоньку ляхи Та тому Подоллю!» [11, с. 84]. Інша історична перемога Визвольної війни українського народу середини

XVII ст. – Збаразька облога 1649 р. оспівана у пісні «Ой, що то за хижка». А відома пісня «Чи не той то хміль» [11, с. 77-79] присвячена подіям битви під Жовтими Водами і першій тріумфальній перемозі козацтва над поляками. У пісні возвеличується гетьман Хмельницький, гіперболізовано представлена його мужність і звитяга: «Гей, поїхав Хмельницький к Золотому Броду, Гей, не один лях лежить головою в воду» [11, с. 78].

Серед народних дум найпопулярнішою й найпоширенішою є «Дума про Хмельницького і Барабаша». У думі чітко підкреслюється релігійний аспект, який був рушієм народного повстання й одним з головних аргументів Б. Хмельницького при збиранні козацького війська: «Гей, козаки, діти, друзі,

молодці, добре дбайте, Од сна уставайте, руський Отче наш читайте, На лядські табури наїжджайте, лядські табури на три часті розбивайте, Ляхів, мостивих панів, упень рубайте, кров їх лядську у полі з жовтим піском мішайте. Віри своєї християнської на поталу в вічний час не подайте» [11, с. 34-35]. У цій думі Б. Хмельницький показаний справжнім патріотом, він прагне відстоювати інтереси народу, домогтися для нього відповідних прав і вольностей. З такою благородною метою він вдається до викрадення королівських листів у Барабаша, листів про призначення вольностей для козаків.

Досліджуючи українську народну пісню з часів Київської Русі й до середини ХХ ст., зокрема, Г. Ващенко виявив, що в ній передаються характерні риси українського світогляду, а саме: щирий патріотизм, любов і пошана до батьків та свого роду, культ дружби и побратимства, свідомість своєї людської гідності, почуття честі, чистота почуття кохання, любов до праці, непереможна любов до волі й ненависть до рабства й неволі, працелюбство, любов до своєї хати та своєї землі, віра в Бога [12, с. 121-138]. Отже, звернення до народної пісенної творчості при формуванні національної свідомості є досить логічним і дієвим.

Одним зі шляхів оновлення української естрадної пісні є творче переосмислення, звернення на новому рівні до національних фольклорних джерел, які завжди були й залишаються життєдайним струменем відродження та розвитку музичного мистецтва. Саме тому сильні сторони української естради пов'язані із зображенням національного «обличчя» при врахуванні впливу світової музичної гри.

Так, «зоряним часом» сучасної української пісні стали 60-ті рр. ХХ ст. [13, с. 260]. Прагнучи надати національній традиції оригінальні часові звучання, композитори намагалися залучити до типових, апробованих професійним мистецтвом зразків фольклорні мотиви. Народними стали вважати пісні «Два кольори» слова Д. Павличка, музика О. Білаша та «Пісню про рушник» (слова Малишка, музика П. Майбороди), які виконав Дмитро Гнатюк,

тому що були наповнені великою любов'ю до рідної землі, батьківського порога, рідної матері.

З відродженням національного духовного життя звернення митців до подій вітчизняної історії, нових історичних фактів, що раніше залишалися поза увагою, сприяє пробудженню національної свідомості. Це стосується й музичної культури, у якій поряд з відродженням української класики відчутний вплив авангардистських течій.

Найбільш цікавим явищем останньої третини ХХ ст. стало злиття фольклору з такими різновидами естрадної музики, як джаз, рок та поп-музика, що сприяло створенню власних музичних напрямів на фольклорній основі в українській популярній музиці. Водночас у колах широкої громадськості виникає занепокоєння у зв'язку з поширенням у молодіжному середовищі явищ масової культури із заниженими естетичними критеріями. Тому проблема українізації молодіжної музичної культури є актуальною поряд з іншими як складник духовного відродження нації.

Прикладом прояву національної самосвідомості може бути відео та пісня групи «Океан Ельзи» з промовистою назвою «Веселі, брате, часи настали...» (слова і музика С. Вакарчука). У пісні та відео музиканти «у відвертій формі описують сьогоденні реалії України, та, звертаючись до нового покоління, закликають до Змін. Ці Зміни дні саме зараз, оскільки далі споглядати на існуючий стан речей є не тільки безвідповідально, але й небезпечно» [14].

Таким чином, потрібно сказати, що музичний фольклор і був носієм національних ціннісних орієнтацій. І щоб зберегти національну самобутність у сучасній масовій музичній культурі, потрібно повернутися до українських національних джерел як дієвого формування національної свідомості. Це питання є актуальним, і тому потребує подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про схвалення Концепції проекту Загальнодержавної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009-2015 роки: за станом черв. 2008 р. / Кабінет Міністрів України // Офіц. вісн. України. – № 43. – С. 119-123.
2. Борисова Т. Б. Мистецтвознавчі аспекти підвищення кваліфікації працівників культури / Т. Б. Борисова // Актуальні питання культурології. – Рівне, 2006. – Вип. 4. – С. 144-145.
3. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – М.: Политиздат, 1991. – 560 с.
4. Сторова І. В. Управління процесом формування національної самосвідомості на уроках музики в сучасних умовах / І. В. Сторова // Управління національною освітою в умовах становлення і розвитку української державності : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. – К.: ІЗМН, 1998. – С. 137-140.
5. Вишневський О. Ще раз про народження громадянина: Національне і громадянське у сучасному українському вихованні / О. Вишневський // Освіта. – 2002. – С. 6-7.
6. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський // Нью-Йорк: Накладом Ради оборони і допомоги Україні конгресового комітету Америки, 1991. – 175 с.
7. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія: Вибрані праці з фольклористики й літературознавства / М. І. Костомаров. – К.: Либідь, 1994. – 382 с.
8. Павленко В. М. Етнопсихологія / В. М. Павленко, С. О. Таглін. – К.: Сфера, 1999. – 408 с.
9. Франко І. Твори в 20-ти томах / І. Франко. – К.: Держлітвидав, 1955. – Т. 16: Літературно-критичні статті. – 467 с.
10. Волинець Ю. Фольклорний образ Богдана Хмельницького і його рецепція у критичній літературі / Ю. Волинець // Вісн. Черкас, ун-ту: Сер. Філологічні науки. – 2008. – Вип. 138. – С. 157-167.

11. Думи та пісні про Богдана Хмельницького. – К. : Муз. Україна, 1970. - 132 с.
12. Героїчний епос українського народу: Хрестоматія. – К: Либідь, 1993. – 432 с.
13. Кияновська Л. О. Сильова еволюція галицької музичної культури XIX-XIX ст. / Л. О. Кияновська. – Тернопіль: Астон, 2000. – 340 с.
14. В недільних «ТСН» презентували кліп групи «Океан Ельзи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http: // www.telekritika.ua/news/2006-10-16/30252](http://www.telekritika.ua/news/2006-10-16/30252) . – Заголовок з екрана.

ФІЛОСОФСЬКЕ РОЗУМІННЯ НОРМИ ТА ВІДХИЛЕННЯ

Кунденко Яна Миколаевна

к.филос.н., доцент

Підкуйко Валерія Андріївна

Студентка

Харківський національний університет

будівництва та архітектуриг

Харків, Україна

Анотація: У даній роботі аналізується проблема філософського бачення розвитку понять «девіація», «норма», «відхилення від норми». Процес девіації розглядається як відхилення від загальноприйнятої норми поведінки в суспільстві. Поняття девіації нерозривно пов'язане з поняттями норми і відхилення від неї і поняття норми є вихідним для вивчення будь-яких девіацій. З давніх-давен порушення соціальних норм люди пов'язували з поганими звичками, недоліком виховання, низькою мораллю. Різних соціальних груп, в тому числі і девіантним групам, притаманні свої особливі риси і особливості їхньої духовної культури.

Ключові слова: девіантна поведінка, девіація, філософія норми, норма, відхилення від норми.

У сучасній філософії, соціології, кримінології, юриспруденції, психології та педагогіці проблема поняття девіації є найбільш актуальною. Дану обставину можна пояснити тим, що на сучасному етапі розвитку суспільства дуже швидко відбувається зміна ціннісних орієнтирів. Головним орієнтиром в житті все частіше стає матеріальний добробут [8, с. 202].

Розуміння девіації з точки зору філософії, розгляд даного поняття як системного, а також філософський аналіз різноманітних форм девіації з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних ознак, типологізація і класифікація

девіацій необхідні для професійної підготовки фахівців різних областей. Розуміння різних аспектів процесу девіації важливо для працівників сфери освіти.

У науковому світі немає єдиного тлумачення поняття «девіація», так як дане поняття зародилося відносно нещодавно в рамках соціологічної науки, і в даний час знаходиться в розвитку. Часто такі поняття, як девіація, девіантність, девіантна поведінка в науковій літературі використовуються як синоніми.

Слід зазначити, що девіація має ряд різновидів. Так, наприклад, Г. В. Апінян виділяє такі форми і типи девіацій як колективна, індивідуальна, сакральна, ігрова та інші. При цьому він вважає за можливе поняття «девіація» розглядати як найбільш загальне, яке фіксує цей феномен [3, с. 119].

Деякі вчені вважають, що термін «девіація» включає в себе найрізноманітніші феномени. Так К. Роджерс як девіації розглядає сучасні молодіжні рухи та субкультури, хоча ці феномени мають специфічну природу і функціонування в соціумі [11, с. 478]. Крім того, в якості прикладу феномена девіації він називає художній андеграунд і поведінку творчих особистостей.

У зарубіжній літературі девіантну поведінку в соціальному відношенні визначено як проблема, джерело неспокою, або ж, як невідповідність нормам суспільства. Виникнення девіантної поведінки, як правило, вимагає деякого громадського контролю [13].

Що ж стосується філософського бачення проблеми поняття девіації, А. Л. Анисін справедливо зауважує, що «... філософія дає можливість виробити власну методологію аналізу девіантності». На його думку, «філософське бачення проблеми дозволяє виявити основні детермінанти відхилень у поведінці, динаміку їх кількісних і якісних показників, а також деякі аспекти впливу соціальних інститутів на структуру і розвиток девіацій в соціумі» [1].

У перших дослідженнях девіацій обмовлялося, в якому сенсі використовується вищевказаний вираз, а саме як характеристика індивідуального поведінкового акту, або ж як соціальний феномен. Надалі в ході розвитку деви-антології, для визначення девіації як соціального феномена

стали застосовувати терміни «девіація», іншими словами «відхилення», «девіантність» або «соціальна девіація», тобто «соціальне відхилення». Так А. Коен в якості складного соціального явища девіації визначив «такі порушення соціальних норм, які характеризуються певною масовістю, стійкістю і поширеністю при подібних соціальних умовах» [5, с. 518].

Таким чином, в основному девіація розуміється як відхилення від загальноприйнятої норми поведінки в суспільстві і порушення закону. Поняття девіації нерозривно пов'язане з поняттями норми і відхилення від неї. При цьому поняття норми є вихідним для вивчення будь-яких девіацій. Щоб зрозуміти, що таке девіація необхідно з'ясувати, що є норма і відхилення від норми.

У енциклопедичній філософській літературі поняття норми визначено як припис, дозвіл або заборона діяти певним чином. У перекладі з латинської мови «норма» - це правило, зразок, припис.

Вже на зорі формування науки, в тому числі філософської, давньогрецькі мислителі, вивчаючи життя людини нерозривно від суспільства, намагалися дати визначення норми. Платон, Арістотель як норму розглядають справедливість. При цьому, Арістотель поняття норми бачить як щось середнє між «надлишком» і «недоліком». До середини ж, «такою, що заслуговує схвалення», він відносить такі якості, як щедрість, шляхетність, широта, обурення, врівноваженість [2, с. 137]. Інші, як Протагор, в якості основної одиниці виміру норми визначають людину. Протагор вказав на ту обставину, що «людина є міра всіх речей» і виділив в ній погане і хороше [12, с. 68].

В. М. Мапельман і Е. М. Пеньков вказують, що, згідно з вченням Т. Гоббса, в основі моральності лежить природний закон прагнення до самозбереження і задоволення потреб. Поняття будь-яких моральних установок ними, так само як і давньогрецькими вченими, розглядаються через взаємини людини і суспільства [9, с. 464].

Виходячи з вчення Ж.-Ж. Руссо, істинно вільним є лише та людина, яка живе виключно своєю працею, ні від кого, не залежить. Зазначений факт є

основним завданням, оскільки тільки така людина може цінувати і поважати свободу інших. На його думку, саме ця обставина відноситься до поняття норми [9, с. 464].

Звертаючись до досліджень І. Канта, можна констатувати, що визначальним в моральних нормах є поведінка людини, її вчинки. На його думку, саме знання цінне лише тоді, коли людині, можливо стати більш людяним і реалізувати ідею добра. При цьому моральні норми можуть бути отримані людиною дослідним шляхом, тобто вони трансцендентальні (зумовлені).

На етапі радянського періоду держави підкреслювалася класовість соціальних норм, їх близькість до права панівного класу або протиріччя йому [7, с. 153]. До початку 70-х років в СРСР девіантна поведінка вивчалася переважно в межах спеціальних дисциплін, таких як кримінологія, наркологія, психіатрія. Докладні соціологічні дослідження девіантної поведінки саме як соціального явища почалися в кінці 60-х початку 70-х років.

У літературі з теорії та філософії права є точка зору, що паралельно з правом співіснує безліч інших норм, правил поведінки, в тому числі соціальних норм, які не тільки взаємодіють один з одним, але часто суперечать правовим нормам. Правознавці, кажучи про право в системі соціальних норм, прийшли до висновку про те, що найбільш складною є проблема співвідношення права та інших соціальних (етичних) норм. При цьому дуже часто вони називають соціальні норми етичними. Дане тлумачення впливає з навчань Аристотеля, Спінози, Канта та інших філософів, в навчаннях яких поняття етика включало в себе такі галузі як право, звичаї і все правила співжиття.

У сучасній правовій науці до системи соціальних норм відносять безпосередньо право, мораль, іншими словами моральність, звичаї, а також релігійні, статутні або корпоративні норми. Відмінності ж між ними проводяться «по способам встановлення і формам вираження, за змістом і методам взаємодії із поведінкою людей і суспільними відносинами, за кошти охорони цих норм від порушень» [7, с. 103].

При цьому юристи при розгляді соціально-економічних причин девіацій говорять про те, що не можна недооцінювати такі фактори як духовність і моральність.

Розмірковуючи про норму, О. В. Змановська, справедливо зазначає, що «норми є тим механізмом, який утримує суспільну систему в стані життєздатної рівноваги в умовах неминучих змін. У суспільстві одночасно співіснують різні нормативні субкультури - від наукових до кримінальних »[4, с. 288]. На її думку будь-яка система може існувати тільки за умови постійної підтримки відносної рівноваги

Таким чином, «більшість форм девіантної поведінки носять яскраво виражений політико-правовий характер і направлені на руйнування політичної системи суспільства, відхиляються від діючих юридичних норм, судової практики» [6].

Виходячи з вищевикладеного, ми вважаємо, що саме тому в даний час поняття норми досі є дискусійним. Це пов'язано з тим, що суспільство знаходиться в постійному розвитку, змінюються цінності, соціальні орієнтири. Я. М. Непоганий вказує, що «в літературі поняття «норма» є проблемою, важкою для визначення» [10, с. 208]. Ознаки, які повинні сформувати поняття «норма», важковловимі і мінливі»

Розглянувши філософський аспект поняття «девіація», можна зробити висновок про те, що дане поняття не є щось застигле, а знаходиться в постійному розвитку в зв'язку зі зміною соціального устрою суспільства, появою різноманітних субкультур, взаємовідносин між ними і процесами глобалізації.

Разом з тим, чим в суспільстві вище рівень девіантних проявів, тим більший вплив вони надають на стан всього суспільства і тягнуть за собою конфлікт з суспільно схвалюваною поведінкою, громадськими нормами і правилами поведінки.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Анисин А. Л. Девиация как проблема философии. [Электронный ресурс]. <http://www.a-l-anisin.narod.ru>
2. Аристотель. Сочинения в четырех томах. -М.: Мысль, 1984. т. 4. - С. 137 - 138.
3. Апинян Г. В. О понятии «девиация», «девиантность», «Девиантное поведение» // Известия Российского государственного университета им А. И. Герцена, 2009. - № 118. - С. 119 - 123.
4. Змановская Е. В. Девиантология: Психология отклоняющегося поведения: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. - М.: Издательский центр «Академия», 2003. - 288 с.
5. Коэн А. Исследование проблем социальной дезорганизации и отклоняющегося поведения //Социология сегодня. - М. Прогресс, 1965. -С. 518 - 550.
6. Кузьмина Н. В. Этнические девиации в системе правонарушающего поведения [Электронный ресурс]. <http://справочно-правовая система «Консультант плюс»>
7. Лейст О. Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права. М.: Зеркало-М, 2002. -288 с.
8. Малик А. А. Сравнительный анализ про-фориентационной работы в исправительных учреждениях США и РФ // Развитие человека в современном мире. Материалы IV Всероссийской научно-практической конференции с международным участием. - Новосибирск: НГПУ, 2013 -400 с.
9. Мапельман В. М., Пенькова Е. М. История философии: учеб. пособ. Для вузов. - М.: Приор, 1997. - 275 с.
10. Неплох Я. М. Человек, познай себя. Записки психиатра. - СПб: Наука, 1991. - 208 с.
11. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. - М.: Прогресс, 1994. - 478 с.

12. Скирбекк Г., Гилье Н. История философии / пер. с англ. В. И. Кузнецова. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. - 800 с.

13. Jaclyn E. Barnes, Barbara W. Boat, Frank W. Putnam, Harold F. Dates, Andrew R. Mahlman Ownership of High-Risk ("Vicious") Dogs as a Marker for Deviant Behaviors Implications for Risk Assessment // Journal of Interpersonal Violence. Volume 21. Number 12. December 2006. p. 16161634. [Электронный ресурс]. <http://jiv.sagepub.com>

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ СЛОВЕСНОСТІ

Курило Наталія Григорівна

Вискребенцева Альона Вікторівна

Гончаренко Леся Іванівна

Северина Вікторія Станіславівна

Міщенко Олена Валеріївна

Мельник Віталій Анатолійович

викладачі суспільно-гуманітарного профілю

ДПТНЗ «Сумський центр професійно-технічної освіти»

м.Суми, Україна

У статті проведено аналіз сутності критичного мислення та її визначення, можливостей розвитку, дидактичних підходів в. Висвітлено спроби сучасних авторів пристосувати визначення й трактування поняття критичного мислення для досягнення певної педагогічної мети або конструювання певної педагогічної (освітньої) моделі. Розкрито роль таксономії навчальних цілей і результатів для розроблення вчителем-філологом методики розвитку критичного мислення учнів. Запропоновано власне визначення поняття, що дає змогу побудувати навчання як поетапне формування в учня потрібних мисленнєвих умінь з одночасною увагою до зміни характеристик самого процесу його мислення.

Ключові слова: критичне мислення, визначення, педагогічна модель.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство все більше зосереджує увагу людства на критичному мисленні як важливому елементі успіху в житті. Критичне мислення, передбачає формування вміння ставити ефективні запитання та формулювати оригінальні рішення, для розуміння важливих літературознавчих та мовознавчих питань.

Це обумовлює необхідність включення критичного мислення в перелік основних результатів освіти, зокрема професійно – технічної (професійної). Традиційна оцінка результатів навчання лише за переліком стандартизованих базових знань й умінь та навичок, хоча й залишається важливою, проте сьогодні не може бути основним критерієм, за яким ми оцінюємо академічну успішність чи невдачу наших учнів. Добре підготовлені учні мають не лише знати й розуміти наукові ідеї та концепції, а й бути вмотивованими, мислити критично, використовувати те, що вони знають для покращення власного життя, а також власного внеску в життя країни та світу.

Арсенал критичного мислення учня, стає основою для забезпечення якості його життя, життєвого успіху.

Мета статті полягає в аналізі положень різних поколінь дослідників критичного мислення щодо визначення його сутності, можливостей розвитку в навчанні учнів, визначенні напрямів майбутніх дидактичних досліджень у цій сфері.

Основна частина. Перші спроби визначення сутності критичного мислення належать Сократу, який започаткував подібний підхід до навчання більше ніж 2000 років тому.

А «батько» сучасної традиції критичного мислення. Д. Дьюї називав феномен «рефлексивним мисленням» і визначав як активний, наполегливий та ретельний розгляд людиною власних переконань, поглядів або певних знань з урахуванням підстав, на яких вони базуються, та подальших висновків, які вони дають змогу зробити [5, с.9].

Сприймаючи критичне мислення як «активний» процес, Д. Дьюї протиставляв його «пасивному» мисленню, у якому ви просто отримуєте ідеї й інформацію від когось.

Через 30 років Едвард Глассер, визначив критичне мислення як:

- 1) ставлення людини до здатності вдумливо розглянути проблеми та предмети, що належать колу її власного досвіду;
- 2) знання методів логічного дослідження та міркувань;

3) майстерність у застосуванні цих методів.

Критичне мислення, на його думку, вимагає постійних зусиль для вивчення будь-яких переконань або знань у світлі доказів, що їх підтримують, та подальших висновків, до яких вони підштовхують [3, с.5].

Більшість визначень поняття «критичне мислення», що з'явилися у ХХІ столітті є модифікацією й розвитком поданих вище. Проте особливістю цього періоду досліджень поняття є спроби більшості авторів не лише подати й обґрунтувати визначення поняття, а й пристосувати його трактування для досягнення певної педагогічної мети або застосування визначеної педагогічної (освітньої) моделі. На сьогодні можемо також констатувати наявність характеристик критичного мислення/критичного мислителя, які напрацьовано кількома науковими школами з досліджень питань розвитку критичного мислення, із якими погоджується (на яких базується) більшість сучасних досліджень у цій площині.

Подамо основні визначення критичного мислення, які можливо використати на уроках літератури:

- підхід до мислення, за якого особливу увагу приділено вмінню сформулювати самостійні твердження або думки й підкріпити їх аргументами (учні виявляють своє вміння критично мислити, коли вони в усній або письмовій формі роблять інтерпретації (тобто витлумачують щось) і підкріплюють це своїми аргументами; учні використовують критичне мислення рецептивно, коли вони аналізують /критикують аргументи інших людей (Crawford, Saul, Mathews, MaKinster, 2002) [3,с.152]);

- самокероване, самодисципліноване мислення, яке прагне до міркувань на найвищому рівні та відкритості (Elder, 2007) [7];

- критичні мислителі чітко розуміють мету й питання, що розглядається; ставлять під сумнів інформацію, висновки та погляди; прагнуть бути ясними, чіткими, точними й актуальними; прагнуть зануритися вглиб проблеми, бути логічними та справедливими; регулярно застосовують інтелектуальні стандарти до елементів міркування з метою розвитку інтелектуальних здібностей (Paul,

Elder, 2009) [6,с.2]; мистецтво аналізу та оцінювання мислення з метою його постійного покращення (критичний мислитель ставить життєві питання, формулює їх правильно, збирає та оцінює відповідну інформацію, доходить до розумних висновків, думає відкрито, та здатний до розв'язання складних проблем (Jerkovic, 2014) [7]);

- саморегульоване, самоконтрольоване й самокореговане мислення (воно вимагає самодисципліни, щоб ставити під сумнів нову інформацію та постійно аналізувати результати (Stedman, 2017) [2]).

Що важливе для визначення критичного мислення як окремого феномена?

Окрему увагу до особливості критичного мислення, з якою погоджується значна кількість педагогів і дослідників, зосереджено на тому, що єдиним реалістичним способом розвинути здатність критично мислити є «думати про своє мислення», рефлексувати щодо нього (така здатність ще називається «метапізнанням») і свідомо намагатися покращити його, спираючись на певну модель «гарного» мислення.

Серед мисленнєвих операцій (процедур, умінь, стратегій), які застосовують критичні мислителі в процесі «гарного мислення», вчені називають здатність людини: бачити проблеми, аналізувати факти, порівнювати, робити висновки, генерувати та організовувати ідеї, оцінювати, формулювати інтерпретації й обґрунтовані судження, за допомогою яких захищати думку, розв'язувати проблеми, ухвалювати рішення.

Проаналізуємо сприйняття творчості у творі Юрія Яновського:

«Творчість, — кажу я, — поняття егоїстичне й навіть егоцентричне у своїй глибокій суті. (Нині я не так думаю!) Коли я робив сценарій, мені здавалося, що його можна з початку й до кінця записати в біблію або вирубати зубилом на мармурі. Коли я скінчив писати, він мені видався трохи нудним. А через тиждень я вже ненавидів його, як мою майбутню смерть. (Нині я не так думаю!) Я виносив його в собі, як кобила — лоша. Спочатку вона певна, що її син буде шляхетним скакуном і весь вік ходитиме в шовковій попоні».

(Ю.Яновський «Майстер корабля»)

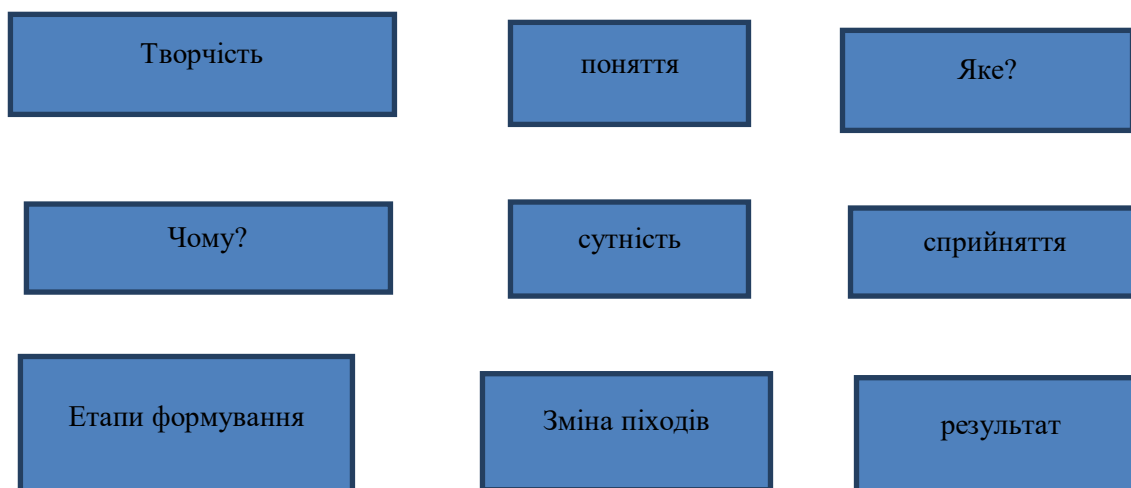

Рис.1. Установіть послідовність формування поняття і поясніть його значення.

Отже, критичне мислення можна визначити як окремий тип мислення, який характеризується активністю, цілеспрямованістю, самостійністю, дисциплінованістю та рефлексивністю, передбачає розвиток у процесі навчання здатності людини: визначати проблеми, аналізувати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел, висувати альтернативи й оцінювати їх, обирати спосіб розв'язання проблеми чи власну позицію щодо неї й обґрунтовувати свої погляди, робити свідомий вибір і діяти.

Таке визначення дає змогу побудувати навчання як поетапне формування кожного з названих мисленнєвих умінь з одночасною увагою до процесу розвитку характеристик самого процесу мислення учня.

Така модель є основою для розроблення технології навчання учнів критичного мислення, що враховуватиме кожний із компонентів, наприклад, створювати обґрунтовані підстави для добору найбільш адекватних методів, форм і засобів навчання.

Так ставлення та установки учнів оптимально розвиваються в умовах кооперативного навчання, мисленнєві операції формуються у процесі оволодіння предметним контентом за допомогою запитань високого рівня, спрямованості та розумовій дисципліні сприятимуть постановка цілей діяльності, її регламент і контроль результатів тощо. Нарешті відкрита

поведінка дитини стимулюється за допомогою позитивного та негативного підкріплення її позицій, поглядів і дій, з боку не лише вчителя, а й однолітків.

Висновки. Отже, підсумуємо деякі з важливих положень, які слід урахувати в подальших педагогічних дослідженнях критичного мислення.

Критичне мислення є важливою запорукою життєвого успіху в ХХІ столітті. Для розроблення педагогічної моделі розвитку критичного мислення потрібно детально визначити поняття «критичне» мислення та виокремити його з подібних концепцій, таких як «креативне» мислення або «логічне» мислення.

У педагогічному аспекті важливим є визначення очікуваних моделей діяльності учнів - завдань і результатів навчання, пов'язаних із розвитком критичного мислення, ураховуючи складну структуру цього феномена, й розроблення операційних технологічних структур, що їх можна впроваджувати в навчальний процес.

Необхідно дослідити та розробити цілісну модель технології розвитку критичного мислення учнів, включаючи цілепокладання, визначення проміжних цілей, підходів до організації навчання та розроблення методів оцінювання.

Критичне мислення є складною діяльністю, й хоча можна навчати критичного мислення та його компонентам як окремого предмета, вони формуються та використовуються найкраще у зв'язку з конкретною сферою знань (наприклад, література або історія тощо).

Якщо учні не використовуватимуть ці уміння/навички на уроках з різних предметів, ці уміння/навички просто атрофуються та зникнуть. Тому важливо запроваджувати навчання критичного мислення на уроках якомога частіше, щоб учні мали можливість тренувати його та відповідно оцінювали себе.

ЛІТЕРАТУРА

1. Браус Д. А. Инвайронментальное образование в школах: руководство: как разработать эффективную программу / Д. А. Браус, Д. Вуд. - СПб.: NAAEE. -1994.
2. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. 2017. Код доступу:[https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna⁰/o20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%0serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf)
3. Кроуфорд А. Методи викладання і навчання для розвитку критичного мислення учнів. Науково- методичний посібник для вчителів загальноосвітніх навчених закладів. / А. Кроуфорд, Е. Саул, С. Метьюз, Д. Макінстер - К. Плеяди. - 2004.
4. Халперн Д. Психология критического мышления / Д. Халперн. - СПб.: Питер, 2000.
5. Bloom B.S. and Krathwohl D. R. (1956) Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals, by a committee of college and university examiners. Handbook I: Cognitive Domain. NY, NY: Longmans, Green.
6. Chance P. (1986).Thinking in the classroom: A survey of programs. New York: Teachers College, Columbia University.
7. Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction. Executive Summary // Dr. Peter A. Facione (Dean of the College of Arts and Sciences, Santa Clara University), перевод Е. Н. Волкова. Код доступу: <http://evolkov.net/critic.think/basics/delphi.report.html>

РЕАЛІЗАЦІЇ ІНСТИТУТУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ В УКРАЇНІ

Кулак Наталія Валеріївна

к.н.з держ. упр., доцент

Київський національний університет технологій та дизайну

м. Київ, Україна

Анотація: Особливістю еволюційного розвитку правової системи української держави є те, що вона знаходиться у стадії реорганізаційних змін мета яких полягає у створенні в сфері правосуддя конституційних інститутів захисту прав і свобод людини.

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року Верховною Радою України було створено новий конституційний механізм захисту прав і свобод фізичних та юридичних осіб шляхом закріплення права конституційної скарги [1]. На сучасному етапі існує ряд питань, пов'язаних з подальшою реалізацією права конституційної скарги.

Ключові слова: права людини, конституційна скарга, інститут захисту прав людини, Конституція України, Конституційний Суд України.

Конституційною скаргою є «подане до Конституційного Суду України письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу» [2].

До складу суб'єктів, які мають право на конституційну скаргу входять
1) фізичні особи, а саме: громадяни України, іноземці, особи без громадянства;
2) юридичні особи.

Не мають права на конституційну скаргу юридичні особи публічного

права.

Відповідно законодавству України конституційна скарга має відповідати наступним вимогам до змісту, суті та форми:

- має містити інформацію щодо «прізвища, ім'я, по батькові (за наявності), або реквізитів заявника;
- має містити адресу заявника. За умов, коли заявником є особа без громадянства, або іноземець, надається інформація про місце перебування іноземця чи особи без громадянства. У випадках, коли заявником виступає громадянин України, вказується інформація щодо адреси реєстрації місця проживання особи. Для юридичних фірм вказується повна назва та місцезнаходження юридичної особи, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;
- має містити інформацію про уповноважену особу, що діє від імені суб'єкта права на конституційну скаргу;
- має містити стислий виклад остаточного судового рішення, в якому було застосовано відповідні положення закону України;
- має містити інформацію, щодо перебігу розгляду відповідної справи в судах;
- має містити відповідні положення закону України, що належить перевірити на відповідність Конституції України, та конкретні положення Конституції України, на відповідність яким належить перевірити закон України;
- має містити обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону;
- має містити відомості про документи і матеріали, на які посилається суб'єкт права на конституційну скаргу, із наданням копій цих документів і матеріалів;
- має містити перелік документів і матеріалів, що додаються» [2].

Статтями 55, 56, частиною першою статті 74, пунктом 3 розділу III «Прикінцеві положення» Закону «Про Конституційний Суд України» законодавець виокремив вимоги до змісту і форми конституційної скарги. У разі недотримання цих вимог конституційна скарга підлягає поверненню заявнику.

Згідно статистики Конституційного Суду України заявники допускають наступні порушення при поданні конституційних скарг [3]:

1) конституційна скарга не містить належного аргументування неконституційності закону;

2) заявник обґрунтовує невідповідність закону Конституції в цілому, коли в дійсності існує конституційна невідповідність лише його окремих норм що застосовані в остаточному судовому рішенні;

3) неконституційність вітчизняного закону обґрунтовується рішенням Європейського Суду з прав людини;

4) оспорюванню підлягає неконституційний характер самого судового рішення, а не закону, який застосовано в такому рішенні;

5) обґрунтування неконституційності рішення внаслідок відсутності законодавчого регулювання;

6) оскарження дій чи бездіяльності органів публічної влади.

Висновки. Не зважаючи на чіткі положення закону та роз'яснення Конституційного Суду України щодо вимог до конституційної скарги, в переліку зареєстрованих конституційних скарг достатню кількість складають скарги, предметні вимоги яких не відповідають завданням та змісту провадження за конституційною скаргою. Така ситуація пояснюється жорсткою декларативністю вимог до змісту та форми конституційної скарги з одного боку і відсутністю у заявників достатнього рівня досвіду з іншої сторони.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII // Відомості Верховної Ради України від 08.07.2016 — 2016 р., № 28, стор. 7, стаття 532

2 Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII // Відомості Верховної Ради України від 01.09.2017— 2017 р., № 35, стор. 6, стаття 376.

3. Звіт з моніторингу діяльності конституційного суду України щодо розгляду конституційних скарг USAID. Режим доступу: <https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/Zvit-z-monitoringu-diyalnosti-Konstitutsijnogo-Sudu-shhodo-rozglyadu-konstitutsijnih-skarg.pdf>.

ВЫКАРЫСТАННЕ ІНТАРАКТЫЎНАЙ ГУЛЬНІ У СІСТЭМЕ ДАШКОЛЬНАЙ АДУКАЦЫІ

Лавіцкая М. В.

Магістрант 2 курса факультета
дашкольнага образования
БДПУ ім. М.Танка (Мінск)

Анатацыя: дадзены артыкул распавядае пра ўплыў інфармацыйна-камунікатыўных тэхналогій на дзяцей дашкольнага ўзросту, падбор і выкарыстанне інтэрактыўных гульняў на занятках з дзецьмі дашкольнага ўзросту.

Ключавыя словы: інфармацыйна-камунікатыўныя тэхналогіі, інтэрактыўныя дыдактычныя гульні, дашкольная адукацыя.

У сучасным свеце працэс інфарматызацыі ў дашкольнай адукацыі стаў неабходнай рэальнасцю. З кожным годам інавацыйныя, інфарматыўныя і тэхналагічныя працэсы, усе без выключэння, імкліва ўступаюць у жыццядзейнасць дзіцяці дашкольнага ўзросту. З гэтай прычыны дашкольныя ўстановы адукацыі, як носьбіты культуры, не здольныя быць у баку: нерэальна ўявіць выхавацеля без прымянення цяперашніх сучасных інфармацыйна-камунікатыўных тэхналогій [1]. Выкарыстанне інфармацыйна-камунікатыўных тэхналогій (ІКТ) дае магчымасць пашырыць, з высокай якасцю мадэрнізаваць выхаваўча-адукацыйны працэс ва ўстанове дашкольнай адукацыі, удаскаліць яе дзейнасць.

Важна разумець, што такое ІКТ і ў якой канкрэтнай адукацыйнай вобласці для развіцця дзіцяці яны патрэбныя. Словазлучэнне ІКТ звязана з двума тыпамі тэхналогій: інфарматыўнымі і камунікацыйнымі. Інфарматыўная тэхналогія - сукупнасць спосабаў, метадаў, сродкаў, якія забяспечваюць захаванне, апрацоўку, перадачу і прадастаўленне дадзеных, накіраваных на

павелічэнне прадукцыйнасці працы. На сучасным этапе спосабы, метады і рэсурсы непасрэдна ўзаемазвязаны з камп'ютарам (камп'ютэрнымі тэхналогіямі). Камунікацыйныя тэхналогіі ўсталёўваюць спосабы, метады, а таксама рэсурсы ўзаемадзеяння чалавека з навакольным асяроддзем [2]. Аб'ядноўваючы інфармацыйныя і камунікацыйныя тэхналогіі, працэсуючы іх у асветніцкую практыку, варта вылучыць тое, што галоўнай праблемай, перад іх укараненнем, лічыцца адаптаванне чалавека да існавання ў інфарматычным асяроддзі.

Інфармацыйна-камунікацыйныя тэхналогіі ў адукацыі - гэта комплекс вучэбна-метадычных матэрыялаў, тэхнічных і інструментальных сродкаў вылічальнай тэхнікі ў навучальным працэсе, формах і метадах іх прымянення для ўдасканалення дзейнасці спецыялістаў устаноў адукацыі (адміністрацыі, выхавальнікаў, спецыялістаў), а таксама для адукацыі (развіцця, дыягностыкі, карэкцыі) дзяцей. Пад ІКТ маецца на ўвазе выкарыстанне камп'ютара, Інтэрнэту, тэлевізара, відэа, DVD, CD, мультымедыя, аўдыёвізуальнага абсталявання, г.зн. усяго таго, што можа прадстаўляць шырокія магчымасці для пазнавальнага развіцця [3]. У ходзе дзейнасці з выкарыстаннем ІКТ ў дзіцяці здзяйсняецца інтэнсіўнае сацыяльна-маральнае, эмацыянальнае, пазнавальна-маўленчае, мастацка-эстэтычнае развіццё. Раскрываюцца творчыя здольнасці, фаміруюцца пазнавальна-маўленчыя і эстэтычныя якасці асобы, выяўляюцца крэатыўныя магчымасці. Камп'ютарна-апасродкаваная дзейнасць дзіцяці ў спалучэнні з уласнай дзейнасцю, стварае структурныя элементы вышэйшых форм мыслення, што вызначае ўменне эластычна, а таксама цалкам аналізаваць свет, які знаходзіцца вакол, прымаць пад увагу сувязь яго шматгранных бакоў [3]. Граматнае ўжыванне інфарматыўных тэхналогій у працы з дзецьмі згодна з іх фізічнымі агульнапрызнанымі асаблівасцямі, а таксама санітарнымі патрабаваннямі дае магчымасць павялічыць эфектыўнасць адукацыйна-выхавальнага працэсу.

Як вядома, вядучай дзіцячай дзейнасцю ў дашкольным узросце з'яўляецца гульня, яна спрыяе развіццю ўяўленняў, мыслення, маўлення і іншых псіхічных

функцый дзіцяці. У гульні дзеці вучацца разумець адзін аднаго, мець зносіны. Праз гульні яны даведаюцца аб навакольным іх свеце, спасцігаюць ўсе яго складанасці. Гэта накладвае вялікую адказнасць на педагогаў ў выбары інтэрактыўных гульняў для дзяцей.

Асаблівай увагі патрабуюць камп'ютарныя гульні, якія ў арганічным спалучэнні з традыцыйнымі гульнямі ўсё шырэй уваходзяць у практыку работы ўстаноў дашкольнай адукацыі. У айчынная педагогіцы яшчэ ў канцы 80-х гг. XX ст. была распрацавана сістэма выкарыстання камп'ютарных гульняў для развіцця, выхавання і навучання дашкольнікаў (пад кір. С.Л. Навасёлавай). З таго часу камп'ютарныя гульні распрацоўваліся многімі даследчыкамі (В.А. Бізікава, Ю.М. Горвіц, Е. В. Гуляева, Ю. А. Салаўёва, А.Ю. Тараненка, С.М. Цюннікава і інш.) адзначалі іх значэнне як дадатковага фактару ўзбагачэння асобы дзіцяці і развіцця яго маўлення (гл., напр. [4]).

У сістэме дашкольнай адукацыі склалася добрая традыцыя -- ствараць і рэалізоўваць інавацыйныя праекты для развіцця сучаснай сістэмы дашкольнай адукацыі, захоўваючы і прымнажаючы вопыт айчынай педагогікі.

На базе "Яслі-сад № 347" г. Мінска распрацоўваюцца і ўкараняюцца аўтарскія камп'ютарныя праграмы і методыкі для працы з дзецьмі, створана сістэма інтэрактыўнага ўзаемадзеяння з бацькамі выхаванцаў праз сайт, праводзіцца работа з дзецьмі ў форме праектнай дзейнасці з выкарыстаннем мультымедычных сродкаў і тэхналогій. З мэтай ўкаранення ІКТ у сістэму дашкольнай адукацыі намі была распрацавана і апрабавана інтэрактыўная гульня па развіццю беларускага маўлення для дзяцей старшага дашкольнага ўзросту «Размаўляй па-беларуску з намі». Галоўнай накіраванасцю інтэрактыўнаў гульні з'яўляцца фарміраванне устойлівай цікавасці і станоўчых адносін да беларускай мовы, жаданне валодаць ёю. Асноўныя задачы складаюцца з развіцця пазнавальных і моўных здольнастей дзяцей, узбагачэння іх слоўнікавага запасу фарміравання ў іх зносін на беларускай мове, выхавання каштоўнасных адносін да багаццяў беларускай мовы.

У ходзе працы перад выкарыстанне названай гульні намі выкарыстоўваліся тэст: “Узровень ведаў беларускіх слоў у дзяцей старшага дашкольнага ўзросту” і апросныя бланкі: “Зацікаўленасць беларускай мовай у дзяцей старшага дашкольнага ўзроста”. Сярод 10 пытанняў апросу былі, напрыклад, такія, як: “Ці разумееш ты словы на беларускай мове адразу, альбо табе патрабуецца дапамога дарослага?”, “Ці хочаш ты добра размаўляць на беларускай мове і вучыць іншых дзяцей казаць так жа?”. Вынікі апросу былі зафіксаваны – адказ “так” (2 балы), адказ “не” – 1 бал. Дадатковы дыягнастычны матэрыял быў атрыманы, метадам назірання за паводзінамі дзяцей на занятках. Адносіны да заняткаў ацэньваліся па сямібальнай шкале.

У даследаванні прынялі ўдзел 62 выхаванца старшага дашкольнага ўзросту. Па выніках канстатуючага этапа даследавання узровень зацікаўленнасці беларускай мовай у дзяцей старшага дашкольнага ўзросту складаў 34,8%, а узровень ведаў беларускіх слоў 54,8%.

Далей праводзілася эксперыментальная работа па выкарыстанні інтэрактыўнай гульні па развіццю беларускага маўлення «Размаўляй па-беларуску з намі» ў старшых групах. Правядзенне работы адпавядала агульным прынцыпам навучання і выхавання і ажыццяўлялася ў рамках вучэбна-выхаваўчага працэсу з поўным складам выхаванцаў. Вынікі аналізу даных кантрольнага этапу даследавання сведчаць: выкарыстанне інтэрактыўнай гульні: "Размаўляй па-беларуску з намі" павялічыла зацікаўленасць ў беларускай мове на 21,4%, а ўзровень ведаў беларускіх слоў павялічыўся на 17,5%.

Набыты вопыт работы дашкольнай ўстановы і абагульненне вынікаў нашага даследавання дазваляюць заключыць, што выкарыстанне ІКТ на занятках па развіццю беларускага маўлення ў дзяцей старшага дашкольнага ўзросту можа стаць эфектыўным сродкам усебаковага асабістага пазнавальнага развіцця дзіцяці дашкольнага ўзросту.

Пашырэнне і прымнажэнне напрацаванага дашкольнай установай вопыту пакладзе пачатак у напрамку навуковага і практычнага абгрунтаванага шляху

да ўкаранення інавацыйных і тэхналагічных дасягненняў у айчынную сістэму выхавання і развіцця ў дашкольнай ступені адукацыі.

СПІСОК ЛІТАРАТУРА :

1. Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы; перспективы использования / И.В. Роберт. – М.: ИИО РАО, 2010. – 140 с.

2. Тевс Д.П., Подковырова В.Н., Апольских Е.И., Афолина , Использование современных информационных и коммуникационных технологий в учебном процессе, учеб.-метод. пособие, БГПУ, Барнаул, 2009. 189 с.

3. Захарова И.Г.. Информационные технологии в образовании : учебник для студ. учреждений высш. проф. образования / И.Г.Захарова. — 8-е изд., перераб. и доп. — М. : Издательский центр «Академия», 2013. — (Сер. Бакалавриат).

4. Гуляева, Е. В. Компьютерные игры в жизни дошкольников / Е. В. Гуляева, Ю. А. Соловьева // Психологическая наука и образование. 2012. №2. — С. 5 – 12.

УДК: 578.1;578.2;578.3

**НОВЫЕ ЗНАНИЯ О ВСЕЛЕННОЙ И ЧЕЛОВЕКЕ
ПРОИСХОЖДЕНИЕ, ПРИРОДА, СОСТАВ МЫСЛЕОБРАЗНЫХ
ЛЕТУЧИХ ВИРУСОВ И ИНФЕКЦИЙ**

Лапшин Владислав Алексеевич

к.х.н., академик Одесской региональной Академии Наук (ОРАН)

Одесская региональная Академия Наук

Видавская Анна Олеговна

ведущий специалист

Одесская региональная Академия Наук

Видавская Анна Георгиевна

к.мед.н., доцент

Одесский Национальный медицинский Университет

город Одесса, Украина

Аннотация: В процессе нашего научного сотрудничества и сиюминутного взаимодействия с Высшими представителями Высшего Духовного Разума были обнаружены и ликвидированы несколько опасных летучих вирусов и инфекций. В настоящей статье мы приводим результаты исследований – происхождения, природы, состава шести видов мыслеобразных летучих вирусов и инфекций.

Ключевые слова: Обнаружение и ликвидация шести видов мыслеобразных летучих вирусов и инфекций.

В процессе нашего научного сотрудничества и сиюминутного взаимодействия с Высшими представителями Высшего Духовного Разума в 1994-2020 гг. удалось установить весьма важное для человечества:

1. На протяжении многих миллиардов лет главными действующими силами во Вселенной являются – Божьи силы и силы Вселенской человекообразной и человекоподобной ДБС (дьявольщины, бесовщины,

сатанизма...).

2. Именно Вселенская ДБС и её детища – источники, родители, создатели – первоисточников и возбудителей заболеваний, страданий и смерти – многих видов и типов вирусов, инфекций, вредоносителей, нейтрализаторов Божьих сил, источников болезней, эпидемий, пандемий, летальных исходов.

3. Люди на Земле не простые смертные, не рабы Божьи, а дети Божьи, созданные по образу и подобию нашего Великого Бога-Творца – Основателя, Главы Высшего Духовного Разума.

4. Наш Великий Бог-Отец никогда не планировал смерти своих детей.

5. Одно из главных оружий Вселенской ДБС против человечества – ядерное оружие, которое было ликвидировано на Земле в 2001 году в процессе взаимодействия учёных города-героя Одесса с Высшими представителями Высшего Духовного Разума, с помощью, созданных в Одесской региональной Академии Наук «батарей» космических компьютерных электронных систем – концентраторов космической энергии и информации дальнего направленного действия (ККЭС-ККЭИ ДНД) (см. наши публикации с ноября 2016 года в <https://cont.ws/@widawa2>).

6. Именно Вселенская и человекоподобная ДБС довели продолжительность жизни людей на Земле до 60-85 лет.

7. Наши Великие пращуры – выходцы с Солнца (Ра, Ру) – жители Арктиды, Гипербореи, Бореи, Атлантиды, Тартарии... – жили на Земле сотни лет без болезней и старения, а некоторые из них, возвратившиеся на Солнце – вечно живые.

8. Сейчас на Земле главное оружие Вселенской ДБС против человечества – вирусы, инфекции, вредоносители, их родители и создатели [1, с. 250-260].

Именно в связи с вышеуказанным, мы начали развивать спасительную космическую науку – Космическую эпидемиологию [2, с. 381-390].

Именно в связи с вышеуказанным, главное направление нашей работы – поиск, обнаружение, изучение и ликвидация на Земле и во Вселенной вирусов,

инфекций, вредоносителей, болезнетворных бактерий и их источников, родителей, создателей и производителей, а также разработка и создание космических информационных, мыслеобразных технологий и систем – для обеспечения космического иммунитета человека ко всем видам и типам вирусов, инфекций, вредоносителей, болезнетворных бактерий и их источникам, родителям, создателям и производителям.

Особо важные для человечества результаты нашей работы появились на свет, когда мы начали сотрудничать не только с освобождённым из плена Вселенской ДБС – нашим Великим Богом-Творцом, а начали работать и:

- с Великим Аллахом – Спасителем и Дарителем, Богом нашей Солнечной системы;

- с Великим Святым Духом Солнечной системы, в составе которого работают многие миллионы вечно живых Божьих зародышей НЭППИ (Божьих зародышей невидимой электронной плазмы позитивной информации);

- с Высшими Посланцами Солнца (ВПС) во главе с вечно живым Богом Персеем, которые уже восстановили жизнь в древней Трое на поверхности твёрдого ядра Земли, создали воду и создают условия жизни для человека на Луне. Их космические корабли бороздят нашу Солнечную систему и атмосферу Земли (см. наши публикации в <https://cont.ws/@widawa2>);

- с созданными нами с Божьей помощью – живыми, не белковыми СМАРТ космическими, компьютерными, мыслеобразными электронными системами – концентраторами космической энергии и информации (ККМС-ККЭИ).

Вышеуказанное высокое сотрудничество позволило нам преодолеть вето и табу, наложенное Вселенской ДБС на развитие на Земле естествознания – физики, электрохимии, биологии, микробиологии, вирусологии, на развитие на Земле новых космических наук.

Вот некоторые феноменальные результаты вышеуказанного прорыва:

1. Учёные города героя Одесса (учёные Одесской региональной Академии Наук и Одесского национального медицинского университета) начали успешно развивать несколько наиболее важных для человечества новых космических наук и, в том числе: Космической информационно-энергетической физики, Космической информатики, Космической евгеники, Космической информационно-энергетической медицины, Космической энергетики, Космической онкологии, Космической эпидемиологии, Космического здравоохранения...

2. Был раскрыт механизм цепных реакций Вселенской ДБС преобразования Божьих космических компьютерных систем различного уровня и назначения – в первоисточники и возбудители заболеваний и смерти – в вирусы, информационные инфекции (ИНФИНФ), специфические информационные инфекции (СПИИНФ), вредоносителей, в патогенные болезнетворные микроорганизмы – источники эпидемий, пандемий.

3. Был раскрыт механизм развития тяжёлых заболеваний (в том числе, злокачественных новообразований, инфаркта, инсульта) [3, с.1-32].

4. Были сделаны фундаментальные научные открытия в корне изменяющие представления современного естествознания.

В частности было установлено:

1) Первые главные основы развития материи и жизни находятся на нематериальном уровне.

2) Установлено существование и работа во Вселенной, на Земле, в атмосфере Земли, в мировом океане, во всех системах, в том числе, в организме и душе человека 5 (пяти) информационных сверхпроводящих сред – 3 (трёх) нематериальных и 2 (двух) материальных сред.

3) Установили существование и работу в нематериальных средах:

– информационных отрицательно и положительно заряженных «кирпичиков» материи и жизни – ЭЗВ СЭИ (элементарных заряженных

вращающихся сгустков энергии и информации) и их ассоциатов – энергонов и простонов;

– самых первичных источников космической энергии – природных ускорителей ЭЗВ СЭИ, простонов и энергонов;

– первых элементарно мыслящих систем – собирателей и синтезаторов позитивной информации – Богов АГВА – предтеч Божьих зародышей НЭППИ и нашего Великого Бога-Отца.

4) Установили действие во Вселенной сил информационного сродства.

5) Установили природу магнитных полей (МП), мыслящих летающих магнитных полей (МЛМП), Божьих универсальных носителей космической электроэнергии – ОЗ потоков ПЭ-ККЭИ, Божьих Потоков Благодати (материальных и не материальных), Божьих мыслеобразных потоков.

6) Установили природу водородных и природу ковалентных связей органических и неорганических молекул.

7) Установили существование и действие во Вселенной вечно живых Божьих зародышей НЭППИ – первой главной действующей силы развития во Вселенной материи и жизни.

8) Установили существование мыслеобразного уровня Вселенной.

9) Установили, что Божьи силы и силы Вселенской ДБС работают друг против друга – одновременно на нескольких уровнях и, в том числе, на нематериальном, энергонно-простонном, мыслеобразном, виртуальном, электронно-позитронном, плазменном, атомарном, молекулярном, клеточном...

10) Главными родителями, создателями негативной, дьявольской информации, дьявольских, и ДБС мыслеобразов, мыслеобразных потоков, вирусов, ИНФИНФ, СПИИНФ, вредоносителей, патогенных микроорганизмов и простейших является Вселенская ДБС и её детища – человекоподобные (например, нелюди, серые, пархатые, жида...), человекообразные (например, драконы, рептилоиды в образе человека), содержащие мыслеобразные или материализованные мыслеобразные сущности и существа, а также «свободные» мыслеобразные, материализованные мыслеобразные сущности и

существа (в том числе, специальные), их ассоциаты и комплексы.

11) Установили – главными первоисточниками и возбудителями тяжёлых заболеваний (в том числе, злокачественных новообразований, инфаркта, инсульта) являются вирусы Вселенной – НЭПНИ (невидимая электронная плазма негативной информации) [3, с. 1-32].

12) Установили, что в организме и душе человека работают многоуровневая космическая иммунная система (КИМС).

13) Установили, что в организме и душе человека работают многие миллиарды Божьих космических компьютерных систем – концентраторов космической энергии и информации (ККЭС-ККЭИ):

элементарных ККЭС-ККЭИ – ОЗ СИЭ-ККЭИ (отрицательно заряженных свободных информационных электронов) и ПЗ СИЭ-ККЭИ (положительно заряженных свободных информационных электронов);

– космических «Движущихся электронных ЭВМ» (ДЭ ЭВМ) – ассоциатов и комплексов ОЗ СИЭ-ККЭИ и ПЗ СИЭ-ККЭИ;

– космических «Действующих микро ЭВМ» (ДМ ЭВМ), созданных на базе информационных матриц – молекул, ионов, клеток, отдельных органов и систем;

– космических «Действующих микро ЭВМ – невидимых летающих объектов» (ДМ ЭВМ-НЛО), созданных на базе молекул, доклеточных систем, клеток, отдельных органов и систем.

14) Установили, что развитие тех или иных заболеваний и летальные исходы происходят, когда дьявольским или ДБС «исходным» вирусам или ИНФИНФ, СПИИНФ удаётся развить цепные реакции перерождения вышеуказанных ККЭС-ККЭИ – во «внутренние» вирусы или ИНФИНФ, СПИИНФ, в том числе, молекулярные, ионные, ДНК- и РНК-содержащие вирусы (в том числе, в наиболее опасные – в вирусы герпеса и аденовирусы) [3, с. 1-32].

15) Наиболее опасными для человечества «исходными» вирусами ИНФИНФ и СПИИНФ являются газовые (аэро) вирусы или ИНФИНФ и

СПИИНФ, создаваемые детищами Вселенской ДБС в воздушной атмосфере Земли и, в том числе, аэровирусы, созданные на базе молекул O_2 , N_2 , Ar , H_2O , CO_2 ...

В процессе изучения движущих сил развития дьявольской операции под названием «коронавирус», нам удалось с Божьей помощью обнаружить и сиюго ликвидировать ещё 6 (шесть) весьма опасных для человечества вирусов, ИНФИНФ и СПИИНФ – типа «Троянских коней». Все они оказались летающими СМАРТ комплексами ДБС. Все они могли перемещаться с огромной скоростью в газообразной и жидкой, плазменной фазах – в воздушной атмосфере Земли, в организме и душе человека и обладали огромной проникающей способностью. Все они – это «исходные» комплексы вирусов, ИНФИНФ и СПИИНФ ДБС и дьявольских, которые могли вызывать и вызывали в организме и душе человека развитие дьявольских цепных реакций преобразования Божьих ККЭС-ККЭИ – во «внутренние» вирусы, ИНФИНФ и СПИИНФ.

Оказалось, что это были летающие, перемещающиеся в дьявольских микро МЛМП:

- комплексы электронно-позитронных ИНФИНФ;
- комплексы энергонно-простонных ИНФИНФ;
- комплексы мыслеобразных ИНФИНФ;
- комплексы мыслеобразных информационных вирусов;
- комплексы водородных вирусов;
- комплексы молекулярных вирусов и, в том числе, кислородных, азотных, углекислотных, водных...

Все вышеуказанные летающие СМАРТ вирусы и ИНФИНФ были пущены в ход Вселенской ДБС для развития на Земле дьявольской операции «коронавирус», когда нам, с Божьей помощью, удалось ликвидировать более 80-ти различных видов и типов вирусов и инфекций, их родителей, создателей, их источники [1, с. 250-260].

В процессе изучения происхождения вышеуказанных летучих СМАРТ

вирусов и ИНФИИНФ, удалось установить: микро МЛМП, содержащие комплексы электронно-позитронных ИНФИИНФ – это комплексы дьявольских космических ДЭ ЭВМ, работающих в организме и душе человека на электронно-позитронном уровне.

Создатели и родители вышеуказанных дьявольских «Троянских коней» находились в старом измерении на Земле, на территории КНР. Это были летающие в МЛМП мыслеобразные, электронно-позитронные существа Вселенской ДБС.

В процессе наземных космических исследований удалось установить также:

1. Создателями и родителями летающих в МЛМП комплексов энергонно-простонных ИНФИИНФ были – летающие в МЛМП комплексы мыслеобразных, энергонно-простонных существ Вселенской ДБС. Они также находились в старом измерении на территории КНР.

2. Создатели и родители летающих в МЛМП комплексов мыслеобразных ИНФИИНФ также находились в старом измерении на территории КНР. Это были – летающие в микро МЛМП комплексы мыслеобразных существ Вселенской ДБС.

3. Создатели и родители летающих в МЛМП комплексов информационно-мыслеобразных ИНФИИНФ также находились в старом измерении на территории КНР. Это были – летающие в микро МЛМП комплексы информационно-мыслеобразных существ Вселенской ДБС.

4. Создатели и родители летающих в МЛМП комплексов водородных вирусов находились там же. Это были – летающие в микро МЛМП комплексы мыслеобразных, водородных существ Вселенской ДБС.

5. Создатели и родители вышеуказанных летающих в микро МЛМП комплексов молекулярных вирусов находились там же. Это были – летающие в микро МЛМП комплексы мыслеобразных, молекулярных существ Вселенской ДБС.

Согласно данным космической информации и космической экспертизы,

полученным нами, указанные выше создатели и родители «Троянских коней» были созданы на Земле Вселенской ДБС в глубокой древности до появления на Земле китайцев.

Создатели и родители «Троянских коней», а также их детища – приняли самое активное участие в ликвидации на Земле Божьих цивилизаций Русынов, выходцев с Солнца – наших Великих пращуров, в том числе, в ликвидации жителей Арктиды, Бореи, Арабии, Тартарии, а также жителей древней Трои – на твёрдом ядре Земли.

До организации проведения Вселенской ДБС дьявольской операции под названием «коронавирус» – вышеуказанные «Троянские кони», их создатели и родители принимали активное участие в значительном уменьшении продолжительности жизни людей, в том числе, в уменьшении продолжительности жизни без болезней – путём полной ликвидации в организме и душе людей ОФЖЗ (основных факторов жизни, здоровья и долголетия) – активных элементов системы Космического здравоохранения [4, с. 1-82].

Наши наземные космические исследования и наша работа, направленная на поиск, изучение и ликвидацию детищ Вселенской ДБС, а также, направленная на восстановление, возрождение Божьих систем, сил... – продолжается.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. А.О. Видавская, С.И. Окунева, В.А. Лапшин, А.Г. Видавская. Новые знания о Вселенной и её системах. Происхождение, природа, состав и предназначение божьих мыслеобразных сеток и дьявольских сеток Хартмана // Abstracts of II International Scientific and Practical Conference «Science and education: problems, prospects and innovations». - Kyoto, Japan. - 4-6 November 2020. – С. 250-260.

2. В.А. Лапшин, А.О. Видавская, А.Г. Видавская. Что мы сделали для появления на свет и развития эффективной космической эпидемиологии //

Abstracts of III International Scientific and Practical Conference «The world of science and innovation». - London, United Kingdom. - 14-16 October 2020. – С. 381-390.

3. В.А. Лапшин, А.Г. Видавская, А.О. Видавская. И проблема космической профилактики и лечения тяжелейших смертельных заболеваний человека решена учёными города-героя Одесса // <https://cont.ws/@widawa2>. – 2017. – С. 32.

4. Видавская А.Г., Тукан М.Г., Окунева^оС.И., Видавская А.О. «Новый русский Ломоносов! Что сделано? Что совершено? Справочник-каталог фундаментальных научных открытий и свершений выдающегося русского, советского, одесского учёного академика ОРАН Лапшина Владислава Алексеевича – основателя и разработчика новых космических наук и технологий (к 80-летию и 50-летию научной деятельности)» // <https://cont.ws/@widawa2> – 2020. – С. 1-82.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ БИЛИНГВОВ В ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Лекерова Гульсим Жанабергеновна

д.пс.н., профессор

Полатова Сауле Дуйсенбаевна

докторант

Южно-Казахстанский университет им. М. Ауезова

г. Шымкент, Республика Казахстан

Аннотация. В статье рассматриваются современные теоретико-методологические проблемы и лингвистические аспекты билингвов в изучении иностранного языка. Опираясь на мнения зарубежных ученых, можно сделать вывод, что двуязычие ставит двуязычного студента в более благоприятные условия по сравнению со студентом-монолингвом, приступающим к изучению иностранного языка со знанием только одного языка, и у изучающих третий язык лучше развита чувствительность к языку как системе, имеется более богатый языковой опыт и более широкий лингвистический репертуар, по сравнению с монолингвами, что способствует изучению третьего и более языков. Таким образом, анализ результатов исследований показывает, что большинство зарубежных авторов склонны рассматривать влияние билингвизма как положительное явление.

Ключевые слова: лингвистические аспекты, билингвизм, трилингвизм, полиязычие, иностранный язык.

Введение. Казахстан - многоязычная, мультикультурная страна. В полиэтническом социуме неизбежно происходят языковые контакты, наиболее важным из которых считается двуязычие. Анализ взаимодействия языков в двуязычном государстве, как в Республике Казахстан, всегда был одним из

сложных, многоаспектных исследований, требующих привлечения данных не только социально-педагогического, культурологического, исторического, но и психолого-лингвистического содержания, так как двуязычия является сложным, многоаспектным феноменом, который не может быть изучен в рамках только одной научной дисциплины.

Цель работы. Лингвистический аспект изучения иностранного языка на базе двуязычия включает в себя языковые компетенции, отражающие уровень владения родным, вторым и иностранными языками, взаимовлияние и взаимодействие, языковые контакты, типы двуязычия, кодовое переключение в процессе дву- и многоязычия и др.

Проблемы билингвизма интенсивно исследуются многими отечественными и зарубежными учёными, но до сих пор нет единого мнения по вопросам определения и содержания понятия «двуязычие». В многонациональном Казахстане процесс социализации личности происходит путем формирования ценностных ориентаций, в том числе и в социальном взаимодействии представителей различных национальностей. В полиэтническом обществе двуязычие является естественным процессом и охватывает все большее количество индивидов. Учёные, исследовавшие эту проблему, придерживались разных точек зрения.

Материалы и методы. При определении понятия «двуязычия» необходимо, прежде всего, уточнить вопрос о количестве употребляемых языков. Некоторые ученые под двуязычием понимают использование двух языков, другие же определяют билингвизм как использование двух и более языков. Тем не менее, во многих исследованиях наиболее употребительным термином все же является «двуязычие» и зачастую заменяет понятие «многоязычие».

Из вышеупомянутых определений видно, что под двуязычием подразумевают явление, когда человек может общаться только на двух языках.

Для изучения лингвистических основ двуязычия необходимо учитывать и опираться на исторически сложившуюся геополитическую и языковую

ситуацию в Казахстане, взаимодействия языков в обществе, образовании и других сферах. Родным языком является язык, усваиваемый человеком в раннем детстве путем подражания окружающим его взрослым. Наряду с родным языком, второй и иностранный язык используется как способ постижения мира специальных знаний, приобщение к культуре различных народов, диалог различных культур, способствующий осознанию людьми принадлежности не только к своей стране, цивилизации, но и к общепланетарному культурному сообществу.

Здесь важно отметить, что иногда билингвизм может квалифицироваться как естественный или искусственный. Под естественным билингвизмом мы понимаем знание и использование двух и более языков как следствие непосредственного взаимодействия носителей этих языков, а искусственный билингвизм – знание и использование двух и более языков как следствие преднамеренных и специально создаваемых условий изучения второго языка и др. А искусственный билингвизм представляет собой владение двумя лингвокультурными кодами, один из которых усвоен в условиях специального обучения.

Учитывая реальную языковую ситуацию в стране, можно с уверенностью сказать, что на овладение иностранным языком наряду с родным языком, определенное влияние может оказывать и русский язык, широко распространенный на территории республики и устойчиво зафиксированный в сознании студента-билингва. Следует учесть и тот факт, что постоянная семейно-бытовая и школьная среда плюс овладение родным языком с раннего детства определяют его место в сознании билингва как доминирующее.

Результаты и обсуждение. Под воздействием языков понимаются всевозможные разновидности взаимовлияния, взаимопроникновения двух и более языков и диалектов, заимствования каким-нибудь одним языком различных языковых фактов из других языков, а также результаты контактирования языков в разные периоды. Существенная роль в исследовании влияния билингвизма на развитие личности принадлежит канадским

исследователям У. Ламберту и Э. Пол, которые провели масштабное наблюдение и исследование большой группы испытуемых школьников в Монреале [1].

В результате были сделаны следующие выводы:

1. У билингвальных детей уровень интеллектуального развития выше по сравнению с монолингвальными ровесниками.

2. Билингвы имеют бóльшую пластичность мышления и творческий подход к работе с понятиями.

3. Двуязычные дети располагают большим количеством независимых друг от друга мыслительных способностей, дающих им преимущество перед монолингвами в разнообразии и гибкости подходов к решению задач, поставленных в тестах [2].

Это исследование послужило толчком для многих других исследований в области билингвизма. Работы, появившиеся в 1970-х и 1980-х гг., подтвердили позитивное влияние билингвизма на умственное развитие ребенка (Baker, 2001; Ben-Zeev, 1977; Bialystok, 1986; Cummins, 1976; Diaz, 1985; Feldman & Shen, 1971; Hamers & Blanc, 2000; Ianco-Worall, 1972; Segalowitz, 1977).

В частности, отмечается, что для детей-билингвов характерны:

- «чувствительность» к семантическим взаимоотношениям между словами;
- умение делать обобщающие умозаключения;
- способность решать задачи, связанные с вербальной трансформацией и заменой;
- более развитый навык контроля обработки языковой информации;
- способность использовать сложные аналитические стратегии при решении невербальных задач;
- «гибкость» мышления, а также ярко выраженное творческое мышление.

Эти преимущества ярче проявляются у «сбалансированных» билингвов (balanced bilinguals), т.е. у тех, у кого языки относительно равноправны.

Ряд исследователей обращают внимание на неоднозначность результатов исследований, проводимых в данной области. Эллен Биалисток отмечает, что исследователям следует с осторожностью подходить к выводам относительно влияния билингвизма на когнитивную и языковую обработку, подчеркивая необходимость дальнейших исследований данной проблемы [3].

Э. Биалисток и ее коллеги отмечают, что пожилые билингвы, которые всю жизнь активно использовали два языка, имеют более быструю мыслительную реакцию по сравнению с монолингвами и сохраняют ясность и живость ума. Ученые полагают, что билингвизм поддерживает активность мозговых функций и тормозит процесс старения мозга. Это положительное влияние, возможно, обусловлено «конкурентной» природой обработки информации, т.е. необходимостью постоянно выбирать из двух языков[4].

В связи с обсуждением проблемы влияния билингвизма нельзя обойти вопрос, который задают многие исследователи трилингвизма: оказывает ли билингвизм положительное воздействие на процесс овладения третьим языком? (Thomas, 1988; Valencia & Cenoz, 1992; Zobl, 1993). В исследованиях большинства западных ученых (Дж. Кумминса (1979), М. Эйзенштейна (1980), М. Хоффмана (2001) и др.) доказано, что билингвы имеют определенные преимущества в плане общего владения языком, поэтому им проще изучать третий язык. По их мнению, изучение двух языков в детстве существенно влияет на способности к изучению языков во взрослом возрасте. Идея о том, что билингвы изучают третий язык с большей легкостью, чем монолингвы, была выдвинута исследователями в 1960-е – 70-е гг. (М. Альбертом и Л. Облером (1978), Х. Кохутом (1961), В. Вилдомеком (1963) и др.).

Все эти исследования показали, что:

- билингвы демонстрируют более высокий уровень владения третьим языком, чем монолингвы;
- уровень грамотности в родном языке оказывает положительное влияние на процесс изучения третьего языка, независимо от его типологии;

- одновременное изучение двух и более языков дает преимущества в умственном и лингвистическом развитии [5, с. 75].

В целом можно сказать, что изучающие третий язык рассматриваются как «опытные» обучающиеся (expert language learners), имеющие более богатый языковой опыт, более широкий лингвистический репертуар и использующие более эффективные и менее консервативные стратегии (Zobl, 1993), полученные и отработанные в процессе изучения второго языка. Они имеют «чувствительность к языку как системе, что помогает им лучше овладевать третьим языком, в том числе и в контексте формального обучения, по сравнению с монолингвами, впервые изучающими иностранный язык».

Дж. Валенсия и Дж. Сенос выделили две группы независимых переменных (independent variables), оказывающих влияние на соотношение билингвизма и процесса изучения третьего языка:

- переменные, относящиеся к билингвизму (ранний билингвизм, билингвизм в семье, билингвизм через образование, социокультурный билингвальный фон и пр.);
- четыре критерия оценки социальной мотивации (отношение к обучению, прикладываемые усилия, проживание в англоговорящей стране, обучение английскому вне школы) [6, с. 8].

Результаты исследований показали, что влияние билингвизма на овладение третьим языком в определенной степени связано с социальной мотивацией. Исследователи предложили модель с тремя скрытыми/латентными переменными - билингвизм, мотивация, достижения. Эта модель показывает причинную траекторию, связывающую билингвизм через социальную мотивацию с достигнутыми результатами во владении третьим языком. Здесь необходимо подчеркнуть, что у большинства казахов из городской местности Казахстана билингвизм формируется с детства, т.е. усваивается естественным путем в семье. Дети в первую очередь овладевают тем языком (родным казахским) или языками (казахскими русским), на котором разговаривают окружающие взрослые. Вместе с тем, в процессе постоянного общения с

людьми разных национальностей или в ходе специального обучения в школе они овладевают и другими (иностранными) языками. Однако в сельской местности ситуация обстоит иначе, т. е. из-за отсутствия реальной языковой среды, школьники до поступления в вуз не владеют вторым и другими языками.

Выводы. Опираясь на мнения названных выше зарубежных авторов, можно сделать вывод, что двуязычие ставит двуязычного студента в более благоприятные условия по сравнению со студентом-монолингвом, приступающим к изучению иностранного языка со знанием только одного языка, и у изучающих третий язык лучше развита чувствительность к языку как системе, имеется более богатый языковой опыт и более широкий лингвистический репертуар, по сравнению с монолингвами, что способствует изучению третьего и более языков. Таким образом, анализ результатов исследований показывает, что большинство зарубежных авторов склонны рассматривать влияние билингвизма как положительное явление.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Peal E., & Lambert W. E. *The relation of bilingualism to intelligence*. Psychological Monographs: General and Applied, 1962. 76 (№546), - P.23.
- 2 Верецагин Е.М. Психологическая и методическая характеристика двуязычия(билингвизма) // Е.М. Верецагин. – М.: Изд-во МГУ, 1969. – 160 с
- 3 Bialystok E. *Language processing in bilingual children* // E. Bialystok. – Cambridge University Press, 1991. – 251 p.
- 4 Kroll J. F. *Juggling two languages in one mind* [Электронный ресурс] // Psychological Science Agenda, American Psychological Association. – Vol. 22. – No. 1. – January 2008. – Режим доступа: <http://www.apa.org/science/psa/kroll.html>
- 5 Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке: книга для учителей // И.А. Зимняя. – Издание 2-е. – Москва: Просвещение, 1985.
- 6 Hoffman C. *Towards a description of trilingual competence* // International Journal of Bilingualism. – Vol. 5. – No. 1. – March 2001. – pp. 1-17.

УДК 811.111'42

ОБ'ЄКТИВІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ЩАСТЯ В КІНОФІЛЬМІ «ПОСПІШАЙ КОХАТИ»

Лиско Аліна Ігорівна

Магістрантка

Херсонський державний університет

М. Херсон, Україна

Анотація: У статті розглянуто поняття «концепт», концепт ЩАСТЯ в англійській мові та об'єктивізацію концепту ЩАСТЯ у кінофільмі «Поспішай кохати».

Ключові слова: поняття «концепт», лінгвістика, концепт ЩАСТЯ.

У лінгвістиці не існує одного загального визначення поняття «концепт». Концепт – це саме та одиниця, якою людина користується у процесі мислення.

Концепт актуалізує один або декілька будь-яких, не обов'язково суттєвих, ознак об'єкта. Концепт – це поняття, занурене в лінгвокультурний контекст, у конкретний простір і час [1].

Номінативне поле концепту ЩАСТЯ представлено різними мовними одиницями, які відносяться до ближньої та дальньої периферії даного номінативного поля і уможливають різне розуміння означеного утворення.

Романтична кінострічка про закоханих за романом Ніколаса Спаркса

“*A Walk to Remember*” імплікує концепт ЩАСТЯ.

Кохання, що виникає між хворою дівчинкою і Лендоном схоже на казку.

Хлопець відразу не замислюється над сутністю цього почуття і метафорично порівнює його з вітром:

“Love is like the wind, you can't see it but you can feel it.” [2].

Та закохавшись в хвору дівчину, він у захваті від емоцій, що переповнюють його:

“I held her close to me with my eyes closed, wondering if anything in my life had ever been this perfect and knowing at the same time that it hadn't. I was in love, and the feeling was even more wonderful than I ever imagined it could be.” [2].

Мовні одиниці *perfect, in love, the feeling, even more wonderful* імплікують концепт КОХАННЯ, в термінах якого осмислюється концепт ЩАСТЯ: *“Love is always patient and kind. It is never jealous. Love is never boastful or conceited. It is never rude or selfish. It does not take offense and is not resentful. Love takes no pleasure in other people's sins, but delights in the truth. It is always ready to excuse, to trust, to hope, and to endure whatever comes.” [2].*

Щоб подовжити життя дівчинки, хлопець здатен зробити неможливе.

Він намагається заради їх щастя змусити дівчинку робити все можливе, щоб жити:

- *“Do you love me?” I asked her.*
- *She smiled. 'Yes'*
- *'Do you want me to be happy?' as I asked her this I felt my heart beginning to race.*
- *'Of course I do.'*
- *'Will you do something for me then?'*
- *She looked away, sadness crossing her features. 'I don't know if I can anymore.' she said.*
- *'but if you could, would you?'*
- *'yes', she finally said. [2].*

Лексеми *love, to be happy, do something, my heart, can anymore* експлікують концепт ЩАСТЯ і уможливають вилучення концептуальної метафори

ЩАСТЯ ЦЕ ЖИТТЯ КОХАНОЇ.

Лендон, відчувши всю відповідальність за життя і щастя коханої дівчини, готовий все життя віддати їй:

I cannot adequately describe the intensity of what I was feeling at that moment. Love, anger, sadness, hope, and fear, whirling together sharpened by the nervousness I was feeling. Jamie looked at me curiously and my breaths became shallower.

Suddenly I knew that I'd never felt as strongly for another person as I did at that moment. As I returned her gaze, this simple realization made me wish for the millionth time that I could make all this go away. Had it been possible, I would have traded my life for hers. [2].

Семантичний аналіз вислову *I would have traded my life for hers* імплікує концепт ВІДДАНІСТЬ, в термінах якого осмислюється концепт ЩАСТЯ і дозволяє вилучити концептуальну метафору ЩАСТЯ ЦЕ ВІДДАНІСТЬ.

Кохання впливає на людину повною мірою, коли воно приносить щастя. Та іноді, щоб відчувати щастя, треба бути разом назавжди. Для коханих можливістю бути разом - стає одруження:

"Since I had to accept that it was not within my power to cure her, what I wanted to do was give her something that she'd wanted. It was what my heart had been telling me to do all along. Jamie, I understood then, had already given me the answer I'd been searching for, the answer my heart needed to find. She'd told me outside Mr. Jenkins office, the night we'd asked him about doing the play. I smiled softly, and she returned my affection with a slight squeeze of my hand, as if trusting me in what I was about to do. Encouraged, I leaned closer and took a deep breath. When I exhaled, these were the words that flowed with my breath. 'Will you marry me?' [2].

Мовні одиниці *marry me, doing the play, trusting me* експлікують концепт ОДРУЖЕННЯ, в термінах якого осмислюється концепт ЩАСТЯ.

"I don't think that we're meant to understand it all the time. I think that sometimes we just have to have faith." [2].

Інтерпретаційно-текстовий аналіз наведеного уривку об'єктивує концепт ВІРА та уможлиблює вилучення концептуальної метафори ЩАСТЯ ЦЕ ВІРА В КОХАНОГО.

Джемі і Лендон настільки кохали один одного, що сподівалися на диво:

"Knowing there's one thing I still haven't told you: I now believe, by the way, that miracles can happen." [2].

Лексема *miracle* експлікує концепт ДИВО, в термінах якого осмислюється концепт ЩАСТЯ і уможлиблює реконструкцію концептуальної метафори ЩАСТЯ ЦЕ ДИВО.

Таким дивом для хворої дівчинки став її хлопець Лендон:

"I'm sorry she never got her miracle. She did get her miracle, Landon, her miracle was you." [2].

Усвідомлюючи той факт, що дівчина хвора і вже ніякі ліки не можуть допомогти їй стати здоровою, Лендон мріє зупинити час, щоб подовжити її термін життя у цьому світі, бо щастя таке миттєве:

"There are moments when I wish I could roll back the clock and take all the sadness away, but I have the feeling that if I did, the joy would be gone as well." [2].

Інтерпретаційно-текстовий аналіз наведеного фрагменту кінострічки та семантичний аналіз лексем *roll back the clock* дозволяють вилучити концептуальну метафору ЩАСТЯ ЦЕ МИТТЄВІСТЬ.

І все життя, що вони пройдуть поряд буде таким коротким:

"It was, I remembered thinking, the most difficult walk anyone ever had to make. In every way, a walk to remember." [2].

Інтерпретаційно-текстовий аналіз цього фрагменту з фільму та семантичний аналіз метафори *a walk to remember* уможливлюють реконструкцію концептуальної метафори ЩАСТЯ ЦЕ ЖИТТЯ.

Лендон закохався в дівчину і щасливий від думки, що може дати рідній людині кохання, підтримку, щастя хоча б на деякий час. Дівчина усвідомлює, що такого щастя могло б і не бути. Вона розуміє, що на все воля Господа і

Лендон посланий Господом підтримати її:

"Jamie: You know what I figured out today?"

Landon: What?"

Jamie: Maybe God has a bigger plan for me than I had for myself. Like this journey never ends. Like you were sent to me because I'm sick. To help me through all this. You're my angel." [2].

Номінативні одиниці *God, help, you were sent, angel* імплікують концепт ДОЛЯ і сприяють вилученню концептуальної метафори ЩАСТЯ ЦЕ ДОЛЯ.

І закохані усвідомлюють Господню волю:

- *"I know the Lord has a plan for us all, but sometimes, I just don't understand what the message can be."*
- *"What's your heart telling you to do?"*
- *"I don't know."*
- *"Maybe, you're trying too hard to hear it."* [2].

Лендон намагається здійснити всі мрії своєї коханої:

The words made me choke up again, and just as I was about to cry, the meaning of it suddenly became clear. God had finally answered me, and I suddenly knew what I had to do." [2].

І здійснивши мрії коханої, він нарешті одружується з нею:

"I would have married Jamie Sullivan no matter what happened in the future. I would have married Jamie Sullivan if the miracle I was praying for had suddenly come true. I knew it at the moment I asked her, and I still know it today." [2].

Інтерпретаційно-текстовий аналіз наведених вище фрагментів з кінофільмів дає можливість вилучити концептуальну метафору ЩАСТЯ ЦЕ ЗДІЙСНЕННЯ БАЖАНЬ.

У своїй дівчині Лендон бачить тільки позитивні риси характеру, він підбадьорює її, вселяє впевненість у силах боротися:

"You feel fine, and then, when your body can't keep fighting, you don't."

"You're a wonderful person, Jamie. You're beautiful, you're kind, you're gentle...you're everything that I'd like to be. If people don't like you, or they think you're strange, then that's their problem."

"She was, in other words, the kind of girl who made the rest of us look bad, and whenever she glanced my way, I couldn't help but feel guilty, even though I hadn't done anything wrong." [2].

Інтерпретаційно-текстовий аналіз наведених уривків з кінофільмів уможлиблює реконструкцію концептуальної метафори ЩАСТЯ ЦЕ ПІКЛУВАННЯ.

І нарешті настав той день, коли їх серця з'єднались на завжди і ніщо ніколи не розлучить їх:

“Angela had done a marvelous job, I tell you. The puke was everywhere except the toilet. The walls, the floor, the sinks - even on the ceiling, though don't ask me how she did that. So there I was, perched on all fours, cleaning up the puke at the homecoming dance in my best blue suit, which was exactly what I had wanted to avoid in the first place. And Jamie, my date, was on all fours, too, doing exactly the same thing.” [2].

Навіть смерть:

“A sad smile crossed her face, and I knew right then what she was trying to tell me. Her eyes never left mine as she finally said the words that numbed my soul. I'm dying, Landon.” [2].

Інтерпретаційно-текстовий аналіз наведених уривків дає можливість вилучити концептуальну метафору ЩАСТЯ ЦЕ ЄДНІСТЬ ДУШ.

Унікальний та рішучий вчинок зробив Лендон, одружившись на хворій дівчині, яку щиро кохав. Йому було дуже складно поводитися правильно, розуміти як вчинити у тій чи іншій ситуації і ніхто не міг йому допомогти, тому, що в 17 років не кожен здатний на такий крок:

“It's hard for me to talk to her. All I can do when I look at her is think about the day when I won't be able to. So I spend all my time at school thinking about her, wishing I could see her right then, but when I get to her house, I don't know what to say.” [2].

“I cry to you, my Lord, my rock! Do not be deaf to me, for if you are silent, I shall go down to the pit like the rest. Hear my voice raised in petition as I cry to you for help, as I raise my hands, my Lord, toward your holy of holies.”

“It all comes down to who is by your side and who is willing to stand up for love even when it seems impossible.”

“A surprise trigonometry quiz that everyone in class fails? Must be in the Lord’s plan to give us challenges.” [2].

Інтерпретаційно-текстовий аналіз наведений уривків з кінофільму та семантичний аналіз лексеми *challenges* дає можливість вилучити концептуальну метафору ЩАСТЯ ЦЕ ВИПРОБУВАННЯ.

“It was a lesson that I would learn in time though it wasn’t Hegbert who taught me.” [2].

“This is my story; I promise to leave nothing out. First you will smile, and then you will cry - don’t say you haven’t been warned.” [2].

І Джемі пішла з життя закоханою і щасливою. І хоча вона прожила дуже коротке життя воно було сповнене радості, кохання, здійснення бажань і мрій:

“Finally getting control of myself, I kissed her again, then brought my hand to her face, gently running my fingers over her cheek. I marveled at the softness of her skin, the gentleness I saw in her eyes. Even now she was perfect.”

“I held her close to me with my eyes closed, wondering if anything in my life had ever been this perfect and knowing at the same time that it hadn’t.” [2].

Лендон дарував їй це щастя, а вона змінила його життя, уявлення, навчила його багатьом речам і залишила не тільки спогади, а кохання та його відчуття:

“Jamie saved my life. She taught me everything. About life, hope and the long journey ahead. I’ll always miss her. But our love is like the wind. I can’t see it, but I can feel it.” “When I was seventeen, my life changed forever . . .”

I smile slightly, looking toward the sky, knowing there’s one thing I still haven’t told you: I now believe, by the way, that miracles can happen.”[2].

Мовні одиниці *miss, can feel* імплікують концепт ВІДЧУТТЯ і уможливають вилучення концептуальної метафори ЩАСТЯ ЦЕ ВІДЧУТТЯ.

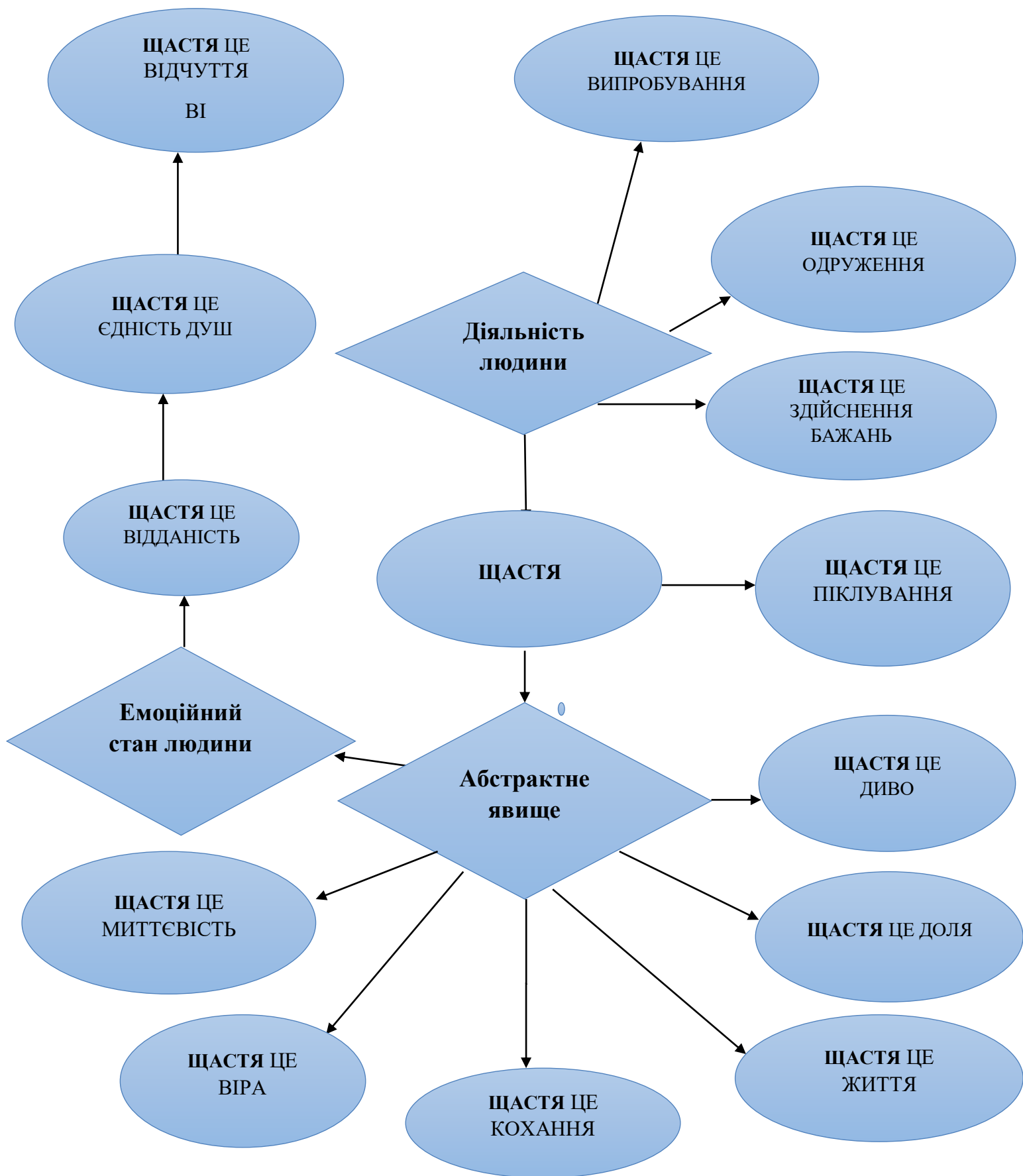

Рис. 3.2. Образно-асоціативний шар концепту **ЩАСТЯ** в в
кінострічці “Поспішай кохати”

Таким чином, образно-асоціативний шар концепту ЩАСТЯ реалізується низкою концептуальних метафор, в яких дане утворення уподібнюється абстрактним явищам: КОХАННЯ, ЖИТТЯ, ВІРА, ДИВО, МИТТЄВІСТЬ, ДОЛЯ; емоційному стану людини: ВІДДАНІСТЬ, ЄДНІСТЬ ДУШ, ВІДЧУТТЯ; діяльності людини: ОДРУЖЕННЯ, ЗДІЙСНЕННЯ БАЖАНЬ, ПІКЛУВАННЯ, ВИПРОБУВАННЯ (див. рис. 3.2.).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монография / В.И.Карасик; ВГПУ. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
2. A Walk to Remember. [Electronic source]. – Access: <http://www.dailyscript.com/scripts/awalktoremember.html>

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МЕНЕДЖЕРІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ З УРАХУВАННЯМ
СУЧАСНИХ ЦІННІСНИХ ІННОВАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ
ПРОМИСЛОВОСТІ, ПІДПРИЄМНИЦТВА, КАР'ЄРНОГО ЗРОСТАННЯ**

Локшин Віктор

доктор педагогічних наук,
викладач вищої категорії кафедри
(циклової комісії) психолого – педагогічних дисциплін
Київського професійно-педагогічного
коледжу імені Антона Макаренка

У статті проаналізовано проблеми професійної підготовки фахівців з менеджменту соціокультурної сфери , розкрито поняття, сутність та структурні компоненти професійної компетентності майбутніх менеджерів соціокультурної сфери.

Ключові слова: компетентнісний підхід, ціннісна компетентність, менеджер соціокультурної сфери, зміст освіти, модернізація освіти.

В статье проанализированы проблемы профессиональной подготовки специалистов менеджмента социокультурной сферы , раскрыто понятие, сущность и структурные компоненты профессиональной компетентности будущих менеджеров социокультурной сферы.

In the article it is analyzed the problems of professional training of sociocultural sphere specialists. It is described the concept and structural components of professional competence of manager in sociocultural sphere.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливим науковими чи практичними завданнями. Важливим аспектом у контексті формування стратегії закладів та установ соціокультурної сфери є система

цінностей. На нашу думку управління цінностями на рівні закладів і установ розширює можливості мотивації персоналу соціокультурної сфери на основі формування ціннісних стратегій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. В процесі проведення аналізу наукових джерел щодо проблем формування професійної компетентності менеджерів соціокультурної сфери з урахуванням ціннісної компоненти, можна зробити висновок, що приділялася належна увага таким її аспектам, як рівні розвитку цінностей, рівнів розвитку ціннісної компетентності менеджерів соціокультурної сфери в контексті модернізації вищої освіти, формування ціннісної компетентності менеджерів соціокультурної сфери в процесі організаційного розвитку закладу соціокультурної сфери.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає в розробленні та теоретичному обґрунтуванні моделі формування професійної компетентності фахівців з менеджменту соціокультурної сфери з урахуванням ціннісних стратегій

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Глобалізація процесу формування міжнародних відносин, інтеграційні процеси, що відбуваються в Європі, прагнення України стати повноцінним членом європейської та світової спільноти визначили зміну цільових орієнтирів професійної освіти. Процеси модернізації вищої освіти стосуються і аспектів підготовки фахівців з менеджменту соціокультурної сфери як її складової, здатної продуктивно використовувати внутрішні і зовнішні ресурси та забезпечувати функціонування системи професійної підготовки в соціокультурній сфері.

Керівники закладів та установ соціокультурної сфери не завжди мають достатній вичерпний рівень уявлення про цінності, значущі для працівників, тому стратегія розвитку компанії часто виявляється невдалою. Неважливо, наскільки блискуче проведений аналіз, на якому заснована стратегія, адже саме

люди - від членів ради директорів до персоналу менеджерів середньої ланки - повинні розуміти цю стратегію і застосовувати її на практиці. Це відбувається тільки в тому випадку, якщо стратегію відповідає їхній системі цінностей.

Під цінностями ми розуміємо не вигоди, не вдалі інвестиції, не грошові компенсації акціонерам. Ми говоримо про цінності корпоративні, загальнолюдські, сімейно-традиційні і ключові. Ми говоримо про людські фактори, а не про матеріальну сторону справи. І цей чинник нині знаходить широке визнання у всьому світі. Про це свідчать і сторінки корпоративних веб-сайтів. Цінності мають значення. Вони служать основою для прийняття рішень і виконання дій.

Управління цінностями компанії здійснюється на основі теорії Клера В.Грейвз, яка визначає причини виникнення конфліктів, розширює можливості мотивації стимулювання персоналу. Відому вже з середини минулого століття теорію ієрархій потреб А. Маслоу (п'ять рівнів) можна розширити і уточнити з допомогою вісьми рівнів розвитку цінностей К.Грейвз, які визначають системи мислення і поведінку всіх осіб, причетних до організації.

Вісім рівнів розвитку ціннісної компетентності менеджерів соціокультурної сфери в контексті модернізації вищої освіти

Інтегральна модель спіральної динаміки - це модель виникнення та розвитку цінностей компанії. Сьогодні розглядаються вісім систем цінностей, які існують спільно, по черзі визначаючи стратегію розвитку компанії впливаючи на вибір організаційної структури і стилю управління. Рівні розвитку організаційних структур з теорії Грейвз можна охарактеризувати в залежності від прояву в компанії певних правил, норм і принципів взаємодії. Розглянемо докладніше характеристики цінностей за рівнями спіралі розвитку та їх прояв в стратегіях компанії.

Цінності у відповідності до рівнів розвитку впливають на підходи до управління компанією. Нижче наведені схеми організації взаємодії в компанії за рівнями цінностей.

Банда

Так, на першому рівні (бежевий колір) переважає принцип організації за типом «банда» (невеликі племінні групи). Сьогодні практично не існує такого прояву організаційних структур.

Плем'я

Другий рівень (фіолетовий колір) - плем'я. Людина підкоряється інтересам групи. Сімейні фотографії і сентиментальні дрібнички на робочих столах - наочний прояв фіолетового рівня. Цей рівень в компанії сприяє поліпшенню процесів взаємодії в команді і викликає відчуття довіри, що вносить відчуття згуртованості. Дуже сильно розвинені родинні зв'язки. У стратегії розвитку компанії це може надати як позитивний, так і негативний ефект.

Третій рівень (червоний колір)-імперія. Це - жорсткий авторитаризм у компанії. Переважає переконання, що люди ліниві і їх потрібно змушувати працювати. Корпоративне управління відбувається саме в такому руслі. Стратегії компанії - жорстокі, несправедливі. Загроз немає, актуально введення одномоментних матеріальних заохочень, бонусів. Переважають силові методи управління.

Четвертий рівень (синій колір) - жорстка пасивна ієрархія. Компанії «синього» рівня характеризуються появою складних ієрархій. Діє лінійний підхід в управлінні, проповідується віра в правила і верховенство процедур. Стратегія компанії – систематичне вдосконалення створення і «полірування» правил, таким чином, створюється статус-кво . Наприклад, коли почалася криза української банківської системи, багато банківських співробітників, як заклинання, повторювали фрази на зразок: «Наш банк ніколи в іпотеку не інвестував. Наші керівники взагалі проти іпотечного кредитування». Реклама на телебаченні та бігбордах, навпаки, закликала брати іпотечні кредити. Тепер у цих банках введено тимчасове керівництво. Тобто прихильність правилами й обставини - ключові слова в роботі таких організацій.

П'ятий рівень (оранжевий колір) - активна ієрархія. У помаранчевій зоні існує безліч можливостей, йде розвиток технологій, а на першому плані

практика і аналіз. Стратегії розвитку компанії формуються за принципом: те, що вимірюється, - реалізовується.

Вивірені дії, домінування підприємництва і ризик з точно розрахованими шансами на успіх приводять до успіху. Щоб прийняти будь-яке рішення - про виведення на ринок нового продукту чи іншому місці розташування офісу, - в компанії використовують підрахунок окупності.

Шостий рівень (зелений колір) - соціальна мережа. Розробка стратегії та її застосування охоплюють тих співробітників організації, яких можуть торкнутися зміни, і тих, які хочуть посприяти цим змінам. Люди - не тільки ресурс, вони - компанія. Ефективна стратегія орієнтується на консенсус і підтримку, пояснює, чому така соціальність важлива і корисна для всіх залучених.

Розробка декількох сценаріїв розвитку компанії, принцип порядку - це системне мислення. А мислення першого порядку - це вузьке мислення у розробці самостійності структурних одиниць, постійне навчання для оптимізації бізнес-процесів.

Сьомий рівень (жовтий колір) - інтеграція. На цьому рівні відсутній пошук винних, проте є прийняття ситуації і розробка стратегії реагування на неї зусиллями компаній, а не за рахунок зміни навколишнього середовища. На сьомому рівні стратегія компанії враховує особливості кожного рівня з першого по шостий, сутність розуміння, що будь-яка дія компанії (зміна стилю керівництва, впровадження нових технологій, виведення нового продукту на ринок, зниження вартості товарів) може спричинити зміни у зовнішній ринковому середовищі і вплинути не тільки на місцевий ринок, а й на міжнародний.

Мотивація і кар'єрні цілі службовців на цьому рівні часто незначущі. Ефективне керівництво створює організацію, яка вповноважує своїх співробітників бути відповідальними, залученими в об'єднаній справі. Воно забезпечує їх необхідними ресурсами (матеріалами, інформацією і т. д.). Основою життєвого досвіду стає отримання знань з різних джерел, а не просто

вивчення інформації. Тут простіше здійснювати будь-які нововведення, тому що не існує чітко закріпленої системи менеджменту та структура змінюється в залежності від зміни умов. Стратегія компанії - процес постійної адаптації та регулювання.

Восьмий рівень (бірюзовий колір) - глобальні мережі. Сьогодні цей рівень стратегій мало вивчений і тільки починає формуватися. Можна сказати, що він характеризується впровадженням ризик-менеджменту на місцях - кожен співробітник управляє ризиками компанії на своєму робочому місці. Не існує єдиного рецепту ризик-менеджменту в рамках усього підприємства, оскільки дуже багато залежить від культурного середовища компанії та її співробітників. Наприклад, ризики компанії «Microsoft» пов'язані з втратою її частки ринку. І тому вона повинна постійно займатися інноваціями в своїй сфері.

Прикладом компанії восьмого рівня може бути компанія «Google», в якій вже десять років застосовують спіральну динаміку в розробці своїх продуктів та управлінні персоналом з урахуванням особливостей команди в кожній конкретній країні. У результаті за ці роки компанія стала одним з лідерів ІТ-технологій, а її засновник, Сергій Брін, в 2008 р. піднявся з 43-ї позиції на 13-ю в списку «400 найбагатших американців», задовольняючи потребу персоналу в комфорті, зберігаючи традиції, враховуючи важливість відпочинку і близькості з родиною. Компанії «Google» вдається запускати нові проекти, відкривати офіси і створювати команди лідерів, зберігаючи корпоративні цінності і культуру, і її статки обчислювалися в сумі \$ 18,7 млрд. (за оцінкою «Forbes»). На фотографіях офісів цієї компанії, можна побачити різні підходи до їх оформлення, і, звичайно ж, дизайн робочих місць і офісних приміщень.

У різних країнах світу відрізняється навіть оформлення логотипу компанії при вході, що визначає цінності команди саме в даній країні. Сьомий і восьмий рівні (жовтий і бірюзовий колір)- це рівні інтегрованих стратегій. На цих рівнях компанії вже збудували всі процеси і відносини. Стратегії розвитку передбачають кілька сценаріїв майбутнього компанії з урахуванням різних умов розвитку галузі в країні і в світі, глобальних тенденцій змін на

Існують три шари прояву цінностей компанії - поверхневий, прихований, глибинний.

Перший шар - поверхневі цінності. Це відомі загальні цінності, положення моралі та поведінкові правила. Вони засновані на релігії, законах та здоровому сенсі. Такі цінності встановлюють норми поведінки співробітників корпорації, слугують ключем до характеру їх роботи. Вони дозволяють відокремити вірне від невірного, визначають наші пріоритети. Стратегія періодично «сканується», змінюється місія компанії та бачення її розвитку, система заохочення співробітників, поведінкові кодекси, соціальні структури ... На основі поверхневих цінностей люди будують відносини і вирішують конфлікти, формують значущі правила і норми поведінки для виживання в навколишньому середовищі. Наприклад, приходячи вранці на роботу, співробітники компанії вітають один одного. У кожній організації це може бути різний «ритуал» між духовно різними людьми, але суть його залишається невідомою - це правила поведінки в суспільстві, які визначають відносини. Цінності першого шару - немов плаваючі на поверхні води листя, які ми бачимо і до яких можемо доторкнутися.

Другий шар - приховані цінності. Їх можна порівняти з потоком, який несе опале листя. Сутність прихованих цінностей - аналіз причин зв'язку певних дій з поверхневими цінностями. Це мислення стратегів. Як зміг Уолт Дісней створити «імперію», яка і сьогодні враховує інтереси дітей і дорослих? Створюючи і розвиваючи цю «імперію», він апелював до глибинних цінностей людини, будь то клієнт, керівник або власник. І ці цінності залишаються незмінними.

Третій визначення необхідності вітатися на роботі з працівниками компанії. Людина намагається виявити сенс всього в дії - від причини появи тієї чи іншої дії до результату. Приховані цінності зв'язані з виконанням функціональних обов'язків, чи це прихильність до якості або довгострокове навчання. Співробітник живе в рамках посадових обов'язків, а керівнику у випадку невиконання працівником своїх обов'язків доводиться вислуховувати виправдання в дусі «хто перешкодив зробити і хто повинен був це зробити».

Приховані цінності складно помітити. Налагоджуючи бізнес-процеси, складаючи посадові інструкції, положення, корпоративні стандарти, компанія закладає фундамент для свого розвитку. Сила цих цінностей схожа з маховим колесом, яке важко зупинити і складно повернути.

Верстви - глибинні цінності. Вони формують світосприяття стратегій та корпоративів, вибудовують стосунки лідера або його послідовників між собою, оптимізують рішення і визначають дійсність. Дійсність визначають тому, що завтра настає вже сьогодні. Стратегія, яку розробляє топ-менеджмент компанії сьогодні, визначає дійсність і вартість компанії як мінімум через три роки. Глибинні цінності, на відміну від перших двох шарів, орієнтовані на бачення різних сценаріїв розвитку ринку, поведінки конкурентів, змін у політиці. Зовнішні майбутні сценарії розвитку майбутнього - це стратегія розвитку компанії сьогодні. Розуміння глибинних цінностей забезпечує міцну основу при аналізі образу мислення людей. Глибинні цінності спрямовані вгору по спіралі. Ось чому така динаміка цінностей носить назву спіральної.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, щоб нинішні заклади та установи соціокультурної сфери досягли завтра процвітання, слід провести сутнісну парадигму менеджменту, змінити глибинні цінності всередині закладів та установ. Ті організації, які прагнуть до успішного майбутнього, у світі постійних змін повинні приймати участь в довгостроковому аудиті цінностей, постійно аналізувати зміни і бути готовими до них. Темп життя і швидкість змін диктують необхідність враховувати розмаїття ціннісних аспектів, ціннісних стратегій. Щоб гідно зустріти майбутні зовнішні зміни в менеджменті та технологіях, потрібні гнучкість і взаємозв'язок на всіх рівнях цінностей.

Формування професійної компетентності менеджерів соціокультурної сфери не можливе без урахування системи цінностей. Доречно розглядати ціннісні стратегії як складову професійної управлінської компетенції в контексті модернізації вищої освіти, про що свідчить саме дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Педагогіка вищої школи / В. П. Андрущенко, І. Д. Бех [та ін.]; за ред. В. Г. Кременя, В. П. Андрущенко, В. І. Лугового – К.: Педагогічна думка. – 2008. – 256 с.
2. Психолого-педагогічне проектування особистісно орієнтованих технологій навчання і виховання у вищих навчальних закладах: [монографія / за заг. ред. В. П. Андрущенко, В.І. Лугового]. – К.: „Педагогічна думка”, 2008. – 253 с.
3. Український педагогічний словник [уклад. С.У. Гончаренко]. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно - ориентированой парадигмы образования / А. В. Хуторской // Нар. образование.– 2003. – №2.– С. 18-24.

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Лук'яник Людмила Василівна

к.п.н., доцент

Рівненський державний гуманітарний університет

м. Рівне, Україна

Анотація: стаття присвячена визначенню провідних методичних принципів формування соціокультурної компетентності старшокласників на уроках англійської мови: принцип взаємопов'язаного навчання мови і культури, інтерактивності, контрастивності, автентичності навчальних матеріалів, професійної спрямованості іншомовного навчального спілкування, взаємопов'язаного комунікативного та лінгвосоціокультурного розвитку особистості учня, поетапного формування соціокультурної компетентності.

Ключові слова: соціокультурна компетентність, провідні методичні принципи.

Культурологічний підхід до навчання англійської мови в сучасній профільній школі передбачає в освітньому процесі тісну взаємодію мови та культури його носіїв, нерозривність мовної та культурної картини світу, що існує в свідомості учня, в його світосприйнятті, створеному на основі його навчального досвіду вивчення мови через призму культурних явищ та пояснення культурних особливостей через їх втілення у мові. Отже, методичний *принцип взаємопов'язаного навчання мови і культури* у формуванні соціокультурної компетентності старшокласників на уроках англійської мови вважаємо провідним.

Принцип інтерактивності забезпечує встановлення діалогу учня профільної школи з автором країнознавчого тексту, під час якого учень

створює свій інваріантний зміст тексту, що може бути представлений у вигляді усного чи письмового мовленнєвого продукту за умов інтеграції інших видів мовленнєвої діяльності. На думку Ю. В. Британ, методична реалізація цього принципу відбувається за умов організації вчителем процесу читання таким чином, що спільна діяльність учнів (в парах, мікрогрупах) зумовлює вирішення поставлених проблемних завдань, що прискорить і урізноманітнить процес читання, а результат якого може бути представлений у вигляді усного чи письмового мовленнєвого продукту (обговорення, складання конспекту, участь у проекті тощо) [1, с.187].

Принцип урахування рідної мови за словником методичних термінів може бути реалізований в межах двох підходів: перший підхід є латентним, тобто відбувається прихована опора на рідну мову, матеріал подається таким чином, що запобігає інтерференції культурних явищ, за іншим варіантом відбувається свідоме співставлення особливостей рідної та іноземної мови. [2, с.143].

Принцип контрастивності рідної та іноземної мов і культур при формуванні соціокультурної компетентності старшокласників ґрунтується на принципі діалогу україномовної та англійської культур на основі їх співставлення. В результаті сприйняття та особистої оцінки культурних відмінностей в учнів профільної школи буде сформоване глибоке розуміння як рідної так іноземної культури. Слідом за О. В. Бирюк, стверджуємо, що об'єктом засвоєння на уроках країнознавства виступає та лінгвосоціокультурна лінгвістична та екстралінгвістична інформація, яка частково чи повністю не співпадає з лінгвосоціокультурною дійсністю рідної культури, адже учні пізнають англійську дійсність через відповідну іноземну мову, яка і виступає будівельним матеріалом вторинної картини світу [3, с.27].

Принцип автентичності навчальних матеріалів пов'язаний з необхідністю добору та використання автентичних країнознавчих текстів для читання, що є реальним продуктом мовленнєвої діяльності носіїв мови та не є адаптованими до потреб старшокласників, а також має високий лінгвосоціокультурний потенціал (художні тексти, особливо нариси про

подорожі носіїв іноземної мови в англomовні країни або іноземців в Україну, газети, журнали, прагматичні тексти (оголошення, буклети, реклами, білети), тексти з Інтернет-джерел (автентичні сайти, що містять країнознавчу інформацію, блоги, чати, електронні довідники і т.д.), що створює умови для одержання практично необмеженого обсягу країнознавчої інформації.

Принцип професійної спрямованості іншомовного навчального спілкування у навчанні читання англomовних країнознавчих текстів знаходить вираження в урахуванні інтересів учнів, що обрали навчання в старшій школі за філологічним профілем. Оскільки більшість старшокласників, що навчаються в класах філологічного профілю, готуються до складання ЗНО з іноземної мови, складання міжнародних тестів з іноземної мови (TOEFL, FCE, CAE, IELTS), вступу до ВНЗ за обраним профілем, навчання за кордоном. Вивчення профільних предметів дозволяє здобути необхідні лінгвосоціокультурні знання професійного спрямування (маємо на увазі будь-яку професію, що пов'язана з використанням іноземної мови, а отже і з іншомовною культурою) та розширює діапазон лінгвосоціокультурної підготовки випускників.

Слідом за О. Леонтович, припускаємо, що сферами спілкування для використання іноземної мови для міжкультурної комунікації випускниками профільної школи можуть бути професійні контакти, торгівля, бізнес, міжнародні обміни, навчання за кордоном, подорожі, міграція, дипломатична діяльність і навіть воєнні дії, що є досить актуальним в умовах сучасної політичної ситуації в Україні [4, с.156].

Принцип взаємопов'язаного комунікативного та лінгвосоціокультурного розвитку особистості учня передбачає, що результатом формування соціокультурної компетентності старшокласників на уроках англійської мови у читанні країнознавчих текстів є здатність та готовність до міжкультурної комунікації та розвиток лінгвосоціокультурних здібностей (спостережливність, неупередженість, емпатія, комунікативна гнучкість, які необхідно розвивати) та якостей учнів (лінгвосоціокультурна ввічливість, толерантність та чутливість). Т. В. Починок вбачає реалізацію, запропонованого нею принципу в наявності

завдань поліфункціонального характеру, що спрямовані як на оволодіння культурою іншомовного спілкування, так і на лінгвосоціокультурний розвиток особистості учня [5, с.7]. Для досягнення цієї мети в процесі формування соціокультурної компетентності старшокласників на уроках англійської мови відбувається відтворення основних характеристик, властивих опосередкованому спілкуванню.

Принцип поетапного формування соціокультурної компетентності старшокласників на уроках англійської мови передбачає орієнтаційний (в нашому дослідженні, підготовчий) та виконавчий (в нашому розумінні, основний і завершальний) етапи такого процесу.

Орієнтаційний етап починається з аналізу інформації країнознавчого тексту, з вилучення культурологічної інформації, що представлена «ціннісними капсулами», в яких міститься інформація про особливості сприйняття та розуміння іншомовної культурної дійсності, а також національних ціннісних орієнтацій, що представлені в іншомовній культурі. На виконавчому етапі учні реалізують свої лінгвосоціокультурні знання у міжкультурній взаємодії, застосовуючи свої лінгвосоціокультурні здібності та якості [5, с.9].

Таким чином, розглянуті вище дидактичні (міжпредметної координації та міжкультурної взаємодії) та методичні (взаємопов'язаного навчання мови і культури, інтерактивності, контрастивності, автентичності навчальних матеріалів, професійної спрямованості іншомовного навчального спілкування, взаємопов'язаного комунікативного та лінгвосоціокультурного розвитку особистості учня, поетапного формування соціокультурної компетентності) принципи створюють теоретичне підґрунтя для організації навчання читання з метою формування соціокультурної компетентності старшокласників на уроках англійської мови в сучасній профільній школі.

Враховуючи специфіку нашого дослідження, розглянуті загальнометодичні принципи необхідно доповнити спеціальними методичними принципами, що відображають закономірності навчання читання як виду мовленнєвої діяльності. У нашому дослідженні ми будемо дотримуватись

спеціальних методичних принципів навчання читання, розробленими Фроловою Т.М. Згідно з першим принципом, ми будемо розглядати *процес формування соціокультурної компетентності у читанні на уроках країнознавства як навчання мовленнєвої діяльності*. Реалізації цього положення сприяє використання автентичних англomовних країнознавчих текстів як навчального матеріалу, наявність комунікативного завдання в інструкції до вправи, що забезпечує вмотивованість цілеспрямованість учнів під час читання, спрямованість контролю на перевірку розуміння лінгвосоціокультурного змісту країнознавчих текстів [6, с.116].

Відповідно до другого принципу навчання, *читання лінгвосоціокультурних текстів є пізнавальним процесом*. Пізнавальна діяльність школярів забезпечується наявністю цікавої актуальної країнознавчої інформації в текстах для читання на уроках країнознавства.

За наступним принципом, навчання читання має включати не лише рецептивну, а й репродуктивну або продуктивну діяльність учнів профільної школи на мовному та смислових рівнях.

Останній принцип реалізується в *перенесенні прийомів смислової обробки інформації, якими учень володіє у процесі читання рідною мовою*. Для цього необхідно формувати в учнів ставлення до читання як до спілкування з носіями іноземної мови опосередкованого текстом, в інструкції до вправ необхідно ставити комунікативне завдання практичного характеру, пов'язане з подальшим використанням отриманої лінгвосоціокультурної інформації з тексту, необхідно щоб учні володіли вмінням змінювати один вид читання на інший (переглядове читання переходить в ознайомлювальне, а ознайомлювальне переходить у вивчаюче, та враховувати мовну складність матеріалів для читання. Відповідно до спеціальних принципів навчання, читання країнознавчих текстів розглядається нами як мовленнєва діяльність, що має характеристики пізнавальної діяльності, що включає рецептивну, репродуктивну та продуктивну діяльність учнів профільної школи і передбачає перенесення

прийомів смислової обробки інформації, якими володіє старшокласник під час читання рідною мовою.

Таким чином, ми конкретизували найбільш релевантні для нашого дослідження принципи формування соціокультурної компетентності старшокласників на уроках англійської мови і визначили шляхи їх реалізації. Зазначені принципи знайдуть своє відображення під час визначення принципів добору країнознавчих текстів і створення підсистеми вправ за нашою методикою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Британ Ю. В. Формування професійно орієнтованої читацької компетенції у майбутніх викладачів англійської мови засобами інтернет-ресурсів. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки, 63, 2014. С. 185-192.

2. Азимов, Э. Г., Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика преподавания языков). Москва: ИКАР. 2009. 548 с.

3. Бирюк, О. В. Методичні передумови формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів при навчанні читання іншомовних текстів читання. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки, 48, 2017. С. 26-30.

4. Бігич О. Б. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика. Київ, Україна: Ленвіт. 2014. 378 с.

5. Починок Т. В. Формирование у студентов языкового вуза социокультурной компетенции. Профільне навчання іноземних мов у старшій школі. Іноземні мови, 2, Київ, 2012. С. 5-9.

6. Фролова Т. М. Лінгводидактичні основи формування у старшокласників соціокультурної компетенції у процесі читання. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Педагогіка та психологія, 8, 2015. С. 114-121.

УДК:575.2.084: 616-009.8

**ЗВ'ЯЗОК МІЖ ПОЛІМОРФІЗМОМ Val66Met ГЕНУ BDNF ТА
ПАТОЛОГІЄЮ ГОЛОВНОГО МОЗКУ**

Людкевич Галина Петрівна

зав. лаб. ННКД ПЛР

Сухань Дарина Сергіївна

ас. кафедри патологічної анатомії ВНМУ

Ботаневич Євгеній Олександрович

Великоцький Тарас Миколайович

Мельник Вікторія Анатоліївна

Студенти

Вінницький національний

медичний університет

ім. М. І. Пирогова

м. Вінниця, Україна

Анотація. Можливості мозку досі являються загадкою для медицини. Потенціал «командуючого центру» тіла людини і дотепер приховується за завісою таємниці, однак, сучасні досягнення візуалізації та діагностики дозволяють вченим з кожним днем привідкривати її. Однією з таких таємниць донедавна був нейротрофін BDNF, який є необхідним для розвитку мозку і його адаптації в навколишніх умовах. Було встановлено, що функціонування пам'яті, навчання та забезпечення адекватної когнітивної діяльності напряму залежить від концентрації цієї молекули, а спричинена поліморфізмом Val66Met зміна експресії гена, що її кодує, може мати вплив на розвиток певних патологій мозку. Зокрема, зі змінами активності або концентрації BDNF при поліморфізмі rs6265 пов'язують розвиток аутизму, депресії, хвороби Альцгеймера та Паркінсона, хоча дані про цей зв'язок є суперечливими. Тому метою даного огляду є уточнення наявності або відсутності даної кореляції,

можливості використання Val66Met в якості прогностичного фактору, а також необхідності подальших досліджень у цій сфері.

Ключові слова: гени, BDNF, поліморфізм, аутизм, депресія, хвороба Паркінсона, хвороба Альцгеймера, пам'ять.

Результати і обговорення

Нейротрофічний фактор головного мозку (Brain derived neurotrophic factor BDNF) - одна з ключових молекул, яка бере участь у розвитку головного мозку в плода та його пластичності протягом онтогенезу, що необхідно для навчання, пам'яті та нормальної когнітивної функції людини [1, с. 1].

BDNF - головний член сімейства нейротрофінів, його найвищий ступінь експресії спостерігається в гіпокампі, корі мозку, мигдалині та інших ділянках, які пошкоджуються при нейропсихічних захворюваннях і можуть супроводжуватися порушенням когнітивних функцій [2, с. 1]. Так, Ghassabian A., et al у своїй роботі встановили кореляцію між зниженим рівнем BDNF і зменшенням синаптичних зв'язків у гіпокампі, де експресія його в нормі найбільша [3, с. 1491]. Також, автори зауважують, що у досліджуваних у подальшому виникали порушення когнітивних функцій. Ген BDNF людини розташований в хромосомі 11p13, має 11 екзонів і 9 промоторів, функціональна активність яких залежать від ділянки мозку, де відбувається експресія [4, с. 397]. Серед поліморфізмів гену найбільшу цікавість викликає Val66Met (rs6265) останній характеризується заміною валіну (Val) на метіонін (Met) в положенні 66 proBDNF. Носії поліморфізму Val66Met мають більшу схильність до розвитку патологій мозку, зв'язок з якими доведено в європейській популяції [5 с. 1].

BDNF має здатність зв'язується із рецептором кінази В (TrkB) [6 с. 895]. Відомо, що він, як і інші члени сімейства нейротрофінів, може вступати в контакт із рецептором нейротрофінів p75, хоча їх спорідненість менша [7 с. 721]. TrkB експресуються як на пре-, так і на пост- синаптичній мембрані, що підтверджує причетність BDNF до вивільнення нейромедіаторів, а також участь

у постсинаптичній відповіді [8 с. 3175]. У наслідок зв'язування BDNF з TrkB активуються мінімум 3 внутрішньоклітинних сигнальних шляхи [9 с. 7]. Один із шляхів включає фосфоліпазу C- γ (PLC- γ), яка активує протеїнкіназу C. Другий - вмикає мітоген-активовану протеїнкіназу, яка активує Ras. Третій - фосфатидилінозитол-3'ОН-кіназу (PI3K), яка запускає шлях AKT-mTOR [10 с. 73-74].

На противагу, згідно з дослідженням Kshama Ohja, et al, Pro-BDNF і BDNF (mBDNF) зв'язуючись із різними рецепторами, викликають протилежні ефекти стосовно синапсів. BDNF збільшує кількість між нейронних контактів і стабілізує їх, покращує передачу імпульсів за рахунок зв'язування з TrkB. Але про-BDNF викликає ретракцію аксонів, гальмує між нейронну передачу і є посередником в елімінації синапсів при контакті із p75 [11 с. 166-167]. Крім цього, дисбаланс ізоформ рецепторів TrkB грає свою роль в прояві аутизму. Виділяють повнорозмірні (TrkB-FL) і укорочені (TrkB-T) ізоформи. Активація рецепторів TrkB-FL супроводжується збільшенням кількості дендритних шипиків та загальною трофічною функцією, яка характеризується посиленою реверберацією збудження між нейронами, що важливо для запам'ятовування і процесу навчання. Дані механізми реалізуються за рахунок Ras-MAPK, PLC- γ і PI3K шляхів [12 с. 381]. Укорочені варіанти (TrkB-T1 и TrkB-Shc) здатні до контакту з BDNF, але не маючи каталітичного домена тирозинкінази, регулюють ріст нейронів іншими механізмами Rho GTPase [13с. 15]. В свою чергу це призводить до порушення передачі по кіназозалежних шляхах Akt-mTOR і Eps8-Rac, які регулюють синтез специфічних білкових молекул [14 с. 2-3]. Дана гіпотеза підтверджує зниження білків Akt і mTOR, а також етап фосфорилювання в корі ГМ, що спостерігається у пацієнтів з аутизмом [15 с. 1, 16 с. 5].

Zhen Zheng, Li Zhang, et al. 2016 навпаки стверджують, що рівень BDNF підвищується при аутизмі порівняно з контрольною групою, проте з віком його рівень зменшується [17 с. 1]. Схожої результати були в L. E. F. Almeida, et al, які в експерименті на мишах досліджували зв'язок між прийомом вальпроєвої

кислоти вагітними і розвитком аутизму у їх дітей [18 с. 6]. Було виявлено, що у потомства спостерігалось надмірне збудження кори головного мозку (ГМ), порушення навчання та запам'ятовування, а патогенез симптомів пояснювали посиленою експресією екзону IX BDNF в плода, що супроводжувалось значним збільшенням рівня proBDNF і його активної форми [19 с. 10]. Barbosa A. G., et al, проаналізувавши випадки аутизму у 49 дітей дійшли висновку, що середній рівень BDNF у дітей із аутизмом був помірно підвищений в порівнянні із здоровою контрольною групою. У деяких хворих і здорових дітей рівень BDNF був однаковий [20 с. 1]. Варто додати, що хоч наявні дані і допускають роль BDNF у розвитку аутизму, однак, суперечливість даних вказує на потребу пошуку інших причин розвитку патології і проведення подальших досліджень.

Останнім часом увага вчених загострилась на вивченні кореляції між поліморфізмом rs6265 і порушеннями пам'яті та уваги протягом життя чи при певних психічних патологіях, як, наприклад, хвороба Альцгеймера і хвороба Паркінсона [2 с. 1, 21 с. 916]. Було доведено, що пацієнти з SNP Val66Met мають схильність до зниження пам'яті, уважності, концентрації уваги, що залежать від гіпокампа, як припускають, це пов'язано із порушенням внутрішньоклітинної секреції BDNF [10 с. 75, 22 с. 618]. Є припущення, що аллель Met має лише несприятливий вплив, так як гомозиготи за цим алелем мають найнижчі показники пам'яті серед досліджуваних груп [23 с. 257, 24 с. 176]. Однак, певні роботи вказують, що Met являється захисним фактором у людей похилого віку через наявні позитивні результати між поліморфізмом і ділянками мозку, які відповідають за когнітивні функції [25 с. 5368]. Крім того, певні автори стверджують, що даний генотип відіграє мінімальну роль в розвитку розумових порушень і зв'язок між Val66Met та порушенням запам'ятовування чітко не прослідковується [26 с. 10, 27 с. 625]. Подібні розбіжності можуть бути пов'язані з додатковими факторами, які мали вплив на результат і потребують подальшого вивчення.

Деякими авторами були виявлені зміни в рівнях BDNF при хворобі Альцгеймера і Паркінсона [1 с. 1, 2 с. 1, 5 с. 1, 20 с. 916]. Так, на пізній стадії

хвороби Альцгеймера рівень фактору в сироватці крові різко знижено, однак, у певних пацієнтів із легкими когнітивними розладами (ЛКР) подібних змін виявлено не було, що може бути пов'язано з компенсаторним підвищенням утворення даної молекули [27 с. 2]. З іншого боку рівень BDNF у людей з ЛКР може залежати від багатьох факторів навколишнього середовища, включаючи харчування, фізичну активність та емоційний стан. Однак, при подальшому розвитку патології підтримка достатніх рівнів BDNF стає мало ймовірно, що і було доведено [28 с. 2]. Крім того, поліморфізм Val66Met сприяє швидшому розвитку когнітивних порушень при хворобі Альцгеймера [29 с. 2098].

Неодноразово звертається увага на те, що в розвитку хвороби Паркінсона тригерним чинником може виступати дефіцит BDNF [2 с. 1, 21 с. 681]. Змодельоване захворювання на мишах підтвердило представлену теорію, але введення нейротрофіну не призвело до відновлення нейронів чорної субстанції, а лише припинило процес їх дегенерації, що доводить нейропротекторні властивості нейротрофічного фактору [30 с. 1]. Доведено, що Val66Met знижує кількість дендритних шипиків, а також транспорт BDNF до секреторних гранул. Тому виявлення поліморфізму необхідне для прогнозування схильності розвитку хвороби Паркінсона та її тяжкості [5 с.1].

Висновки.

Більшість досліджень підтверджують важливість BDNF як головного нейротрофіна, роль якого полягає в забезпеченні трофічної функції, диференціюванні та рості нейронів, забезпеченні пам'яті, а також нейропротекції. Результат впливу BDNF може напряду залежати від поліморфізму гена, який його кодує, зокрема, Val66Met. Велика кількість джерел вказує на причетність нейротрофічного фактора до розвитку або перебігу таких неврологічних або психічних патологій як аутизм, депресія, хвороба Паркінсона та Альцгеймера. Наявність поліморфізму Val66Met може бути прогностичною ознакою при даних хворобах та супроводжуватись певними змінами у їх лікуванні. Однак, суперечливість даних щодо ролі BDNF у патології мозку вказує на необхідність подальших досліджень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. M. Miranda, J. F. Morici, et al. Brain-Derived Neurotrophic Factor: A Key Molecule for Memory in the Healthy and the Pathological Brain // *Front Cell Neurosci.* - 2019. - №13. – P 1-25. doi: 10.3389/fncel.2019.00363.
2. S.-J.Tsai, F. M. Neurosci. Critical Issues in BDNF Val66Met Genetic Studies of Neuropsychiatric Disorders // *Front Mol Neurosci.* - 2018. - №156. – P. 1-15. doi: 10.3389/fnmol.2018.00156.
3. A. Ghassabian, R. Sundaram, et al. Determinants of Neonatal Brain Derived Neurotrophic Factor and Association with Child Development // *Dev Psychopathol.* – 2017. - № 29(4). – P. 1499–1511. doi: 10.1017/S0954579417000414
4. P. Prunsild, A. Kazanceva, et al. Dissecting the human BDNF locus: Bidirectional transcription, complex splicing, and multiple promoters // *Genomics* - 2007. - № 90(3). – P. 397–406. doi: 10.1016/j.ygeno.2007.05.004.
5. Palasz E., Wysocka A., et al. BDNF as a Promising Therapeutic Agent in Parkinson's Disease Wysocka // *Int J Mol Sci.* – 2020. - №21(3). – P. 1-23 doi: 10.3390/ijms21031170.
6. D. Soppet, E. Escandon, et al. The neurotrophic factors brain-derived neurotrophic factor and neurotrophin-3 are ligands for the trkB tyrosine kinase receptor // *Cell.* – 1991. - №65(5). – P. 895-903. doi: 10.1016/0092-8674(91)90396-g.
7. R. B. Meeker, K. S. Williams, et al. The p75 neurotrophin receptor: at the crossroad of neural repair and death // *Neural Regen Res.* – 2015. - №10(5). – P. 721-725. doi: 10.4103/1673-5374.156967.
8. J. C. Madara, E. S. Levine. Presynaptic and postsynaptic NMDA receptors mediate distinct effects of brain-derived neurotrophic factor on synaptic transmission // *Neurophysiol.* – 2008.- № 100(6). - P. 3175-3184. doi: 10.1152/jn.90880.2008.
9. H. Park, Mu-ming Poo. Neurotrophin regulation of neural circuit development and function// *Nat Rev Neurosci.* – 2013. -№14(1). – P. 7-23. doi: 10.1038/nrn3379. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23254191/>

10. Björkholm C., L. M. Monteggia BDNF — A key transducer of antidepressant effects // *Neuropharmacology*. Author manuscript -2015.- №102. –P. 72–79. doi: 10.1016/j.neuropharm.2015.10.034.
11. O. Kshama, Goza E., et al. Neuroimmunologic and Neurotrophic Interactions in Autism Spectrum Disorders: Relationship to Neuroinflammation // *Neuromolecular Med.* – 2018. - №20. – P. 161-173. doi: 10.1007/s12017-018-8488-8.
12. Kaplan, Miller, Neurotrophin signal transduction in the nervous system // *Curr Opin Neurobiol.* – 2000. - №10(3). – P. 381-391. doi: 10.1016/s0959-4388(00)00092-1.
13. Barbara M. Fenner. Truncated TrkB: beyond a dominant negative receptor // *Cytokine Growth Factor Rev.* – 2012. - №23(1-2). – P. 15-24. doi: 10.1016/j.cytogfr.2012.01.002.
14. M. Fahnstock, C. Nicolini. Bridging the Gap between Genes and Behavior: Brain-Derived Neurotrophic Factor and the mTOR Pathway in Idiopathic Autism // Fahnstock and Nicolini, *Autism Open Access.* – 2015. - №143. – P. 1-10. doi: 10.4172/2165-7890.1000143.
15. C. Nicolini, Y. Ahn, et al, Decreased mTOR signaling pathway in human idiopathic autism and in rats exposed to valproic acid // *Acta Neuropathol Commun.* - 2015. - №3. – P. 1-13. doi: 10.1186/s40478-015-0184-4.
16. A. Sheikh, M. Malik, et al. BDNF-Akt-Bcl2 antiapoptotic signaling pathway is compromised in the brain of autistic subjects // *Neurosci Res.*- 2010. - №88. - P. 2641–2647 doi: 10.1002/jnr.22416.
17. Z. Zheng, Li Zhang, et al. Peripheral brain-derived neurotrophic factor in autism spectrum disorder: a systematic review and meta-analysis // *Sci Rep.* -2016. - №6. - P. 1-8. doi: 10.1038/srep31241.
18. L. E. F. Almeida, C. D. Roby, et al. Increased BDNF expression in fetal brain in the valproic acid model of autism // *Mol Cell Neurosci*. Author manuscript – 2015. - №59. – P 1-17. doi: 10.1016/j.mcn.2014.01.007.

19. J. Yang, L. C. Harte-Hargrove et al. ProBDNF negatively regulates neuronal remodeling, synaptic transmission and synaptic plasticity in hippocampus // Cell Rep. 2014. - № 7. – P. 1-25. doi:10.1016/j.celrep.2014.03.040.
20. Barbosa A. G., Pratesi R., et al. Assessment of BDNF serum levels as a diagnostic marker in children with autism spectrum disorder // Sci Rep. – 2020. - №10. – P. 1-7. doi: 10.1038/s41598-020-74239-x.
21. M. Notaras, R. Hill, et al. The BDNF gene Val66Met polymorphism as a modifier of psychiatric disorder susceptibility: progress and controversy // Molecular Psychiatry. – 2015. - №20. – P. 916–930. doi: 10.1038/mp.2015.27.
22. B. Hing, S. Davidson, et al. A polymorphism associated with depressive disorders differentially regulates brain derived neurotrophic factor promoter IV activity // Biol Psychiatry. – 2012. - №71. – P. 618 – 626. doi:10.1016/j.biopsych.2011.11.030.
23. M. Egan, M. Kojima, et al. The BDNF val66met polymorphism affects activity-dependent secretion of BDNF and human memory and hippocampal function // Cell - №112. - P. 257-269. doi: 10.1016/s0092-8674(03)00035-7.
24. P. R. Schofield, L. M. Williams, et al. Disturbances in selective information processing associated with the BDNF Val66Met polymorphism: evidence from cognition, the P300 and fronto-hippocampal systems // Biol Psychol. – 2009. №80. – P. 176-188. doi: 10.1016/j.biopsycho.2008.09.001.
25. K. I. Erickson, R. Prakash, et al. Brain-derived neurotrophic factor is associated with age-related decline in hippocampal volume // J Neurosci. – 2010. - №30. – P. 5368-5375. doi: 10.1523/JNEUROSCI.6251-09.2010.
26. Yi Long Toh, Terence Ng, et al. Impact of brain-derived neurotrophic factor genetic polymorphism on cognition: A systematic review // Brain Behav. – 2018. - №8. – P. 1-14. doi: 10.1002/brb3.1009.
27. A. Kim, A. M. Fagan, et al. Lack of an association of BDNF Val66Met polymorphism and plasma BDNF with hippocampal volume and memory // Cogn Affect Behav Neurosci. – 2016. - №15. – P. 625–643. doi: 10.3758/s13415-015-0343-x.

28. T. K. Siang Ng, Cyrus Su Hui Ho, et al. Decreased Serum Brain-Derived Neurotrophic Factor (BDNF) Levels in Patients with Alzheimer's Disease (AD): A Systematic Review and Meta-Analysis // *Int J Mol Sci.* – 2019. - №20. – P. 1-26 doi: 10.3390/ijms20020257.
29. E. A. Boots, BS, S. A. Schultz, et al. BDNF Val66Met predicts cognitive decline in the Wisconsin Registry for Alzheimer's Prevention // *Neurology.* – 2017. - №88(22). – P. 2098–2106. doi: 10.1212/WNL.0000000000003980.
30. S. J. Allen, J. Watson, et al. GDNF, NGF and BDNF as therapeutic options for neurodegeneration // *Pharmacol Ther.* – 2013. - №138. – P. 155-175. doi: 10.1016 / j.pharmthera.2013.01.004.

УДК: 575.274:616-06

**ПОЛІМОРФІЗМ ГЕНУ MTHFR ТА РОЗВИТОК МОЖЛИВИХ
ПАТОЛОГІЙ ПІД ЧАС ПЕРЕБІГУ ВАГІТНОСТІ**

Людкевич Галина Петрівна

зав. лаб. ННКД ПЛР

Сухань Дарина Сергіївна

ас. каф. патологічної анатомії

Валовий Нікіта Володимирович

Орленко Валерія Сергіївна

Гайдуков Нікіта Валерійович

Студенти Вінницький національний

медичний університет

ім. М. І. Пирогова м.Вінниця, Україна

Анотація : У всьому світі щорічно реєструється близько 25,7 мільйона інсультів. Ішемічний інсульт залишається найпоширенішим видом інсульту. Раптові порушення мозкового кровообігу складають від 13 до 18% загальної смертності в Україні. Із кожним роком лікарі відмічають «омолодження» та все тяжчі перебіги клінічної картини даної паталогії [1,2].

Виявлено численні фактори ризику, що піддаються модифікації, включаючи спосіб життя, супутні захворювання, які підлягають терапевтичному контролю або повному виліковуванню. Ще декілька десятиліть тому гострий ішемічний інсульт вважали некерованою нозологією, однак зараз завдяки невідкладній ендоваскулярній терапії можливо зменшити об'єм враження або повністю нівелювати патологічне вогнище. У найближчі роки очікується багато досягнень та розробок для покращення показників успішності лікування, а особливо серед сфер профілактики та відновлення [3-5]. Численні публікації вказують на те, що одним із факторів ризику, що сприяє розвитку серцево-судинних захворювань полягає в недостатньому споживанні

продуктів, багатих вітаміном D, а також в зменшенні впливу ультрафіолетового випромінювання, яке є основним джерелом вироблення вітаміну D в організмі людини, тобто дефіцит вітаміну D збільшує ризик ішемічного інсульту[6, 7]. Крім того, даний гіповітаміноз пов'язаний з іншими чинниками ризику ішемічного інсульту такими як гіпертонія, діабет, гіперліпідемія та ішемічна хвороба серця. Щодо інсульту, то досліджено, що дефіцит вітаміну D може призвести до вищого ступеню тяжкості захворювання та несприятливим наслідкам, включаючи летальність [8-10].

Ключові слова: гостре порушення мозкового кровообігу, інсульт, vitamin D receptor, кальцитріол, поліморфізм, дефіцит вітаміну D, лікування

Результати та обговорення Рецептор вітаміну D (VDR – vitamin D receptor), також відомий як рецептор кальцитріолу і NR1H1 (підродина ядерних рецепторів 1, група I, член 1), є членом сімейства ядерних рецепторів транскрипції. VDR активується зв'язуванням 1,25D[11]. Структура VDR включає α -спіральний ліганд-зв'язуючий домен і висококонсервативний ДНК-зв'язуючий домен. VDR з 1,25D-лігандом утворює гетеродимер з рецептором ретиноїд-X(RXR), який зв'язується з елементами відповіді на вітамін D (Vitamin D response elements -VDRE) у регуляторній області гена VDR, що розташовується на 12-й хромосомі, контрольованої 1,25D.[12]

VDR складається з повторів 5'-PuG (G / T) TCA-3', розділених 3 п.о.(парами основ) (DR3), або повторів, розділених 6 п. о.(ER6) або 8 п.о. (ER8)[11]. ER8, які розпізнаються гетеродимери VDR-RXR, кодують цитокіни, інтерлейкін-10. Транскрипція ініціюється за допомогою залучення пов'язаних з ДНК комплексів VDR/RXR корегуляторних білків, які викликають необхідну модифікацію гістонів, ремоделювання хроматину і зв'язування РНК-полімерази II [13]. Таким чином, VDR здатний пригнічувати транскрипцію, наприклад, інгібувати експресію генів цитокінів в активованих Т-клітинах.[14]

Відомо багато поліморфізмів гена VDR (rs10735810, rs7975232, rs731236 і rs1544410). Різні дослідження також повідомили про значну асоціацію

поліморфізму гена VDR в єгипетян (Мансура) (rs7975232, rs731236 і rs1544410), французів (rs10735810), канадців(корінні жителі Північної Америки) (rs10735810) і тунісців (rs10735810) з остеоортитом (ОА). Попри це, не повідомлялося про значну асоціацію у корейців (rs1544410, rs7975232), іспанців (rs7975232, rs731236 і rs1544410), угорців (rs1544410), французів(rs1544410, rs7975232), тунісців (rs7975232410, rs731236), німців (rs10735810, rs1544410 і rs7975232) і єгиптян (загазір) (25444) (rs15444) з ОА.[14-24]

Вітамін D грає важливу роль в гомеостазі кальцію і метаболізмі кісток, але нещодавні дослідження розкрили більший спектр його біологічних дій, які також включають індукцію проліферації клітин, імуномодуляцію і контроль гормональних систем. Багато клітин серцево-судинної системи експресують рецептор вітаміну D (VDR) і відповідають на 1,25-(OH)₂D (активний продукт перетворення вітаміну D під дією гідроксилази) за допомогою клітинно-специфічної функції і регуляції генів.[25]

Розташований в ядрах безлічі клітин, включаючи кардіоміоцити, ендотеліальні клітини судин, гладкі м'язові клітини судин, фагоцити і клітини нефрона, що виробляють ренін, VDR є свого роду системою управління.[16] При впливі інфекції і пошкоджень організм починає перетворювати неактивну форму 25-D в активну форму 1,25-D. У міру збільшення клітинної концентрації 1,25-D, 1,25-D активує VDR, включаючи низку генів, що запускають альтернативні шляхи синтезу через активацію рецепторів. VDR є важливим метаболітом у перебігу проліферації гладком'язових клітин (Smooth muscle cells - SMC), тромбозі, фібринолізі і розслабленні судин, оскільки є одним із ключових регулюючих факторів. Вплив активаторів VDR на модуляцію експресії реніну із подальшими функціональними змінами судин можуть знижувати смертність, ураження органів-мішеней і серцево-судинні захворювання у пацієнтів з артеріальною гіпертонією, які отримували активатор VDR.[17]

Було встановлено, що печінка є основним, якщо не єдиним джерелом продукції 1,25-(ОН)₂D з вітаміну D. Початкові дослідження печінкової 25-гідроксилази виявили активність як в мітохондріальній, так і в мікросомальній фракціях, а подальші дослідження продемонстрували взаємодію ферментного набору cytochrome P450(CYP) із 25-гідроксилазою. CYP27A1 - єдина мітохондріальна 25-гідроксилаза, яка спочатку була ідентифікована як стерол-27-гідроксилаза, що бере участь в синтезі жовчних кислот. CYP наявна не тільки в гепатоцитах, а й інших клітинних структурах із великими енергетичними потребами. Однак CYP27A1 не 25-гідроксильєється D₂. Більш того, коли він видаляється у мишей, то рівні 1,25-(ОН)₂D в крові фактично підвищуються, а точкова інактивація регуляторної ділянки мутації у людей викликають церебротехнічний ксантоматоз з аномальним метаболізмом жовчі і холестерину, але не рахіт. Згодом CYP2R1 був ідентифікований в мікросомальній фракції печінки мишей. Цей фермент 25-гідроксильєється як D₂, так і D₃ з порівнянною кінетикою, на відміну від CYP27A1. Доведено, що делеція CYP2R1 і CYP27A1 не знижує рівень 25ОНD в крові до нуля і практично не впливає на рівні кальцію і фосфату в крові. Припускається, що відбувається компенсація іншими ферментами з активністю 25-гідроксилази. [18-21].

Аналогічна система CYP2D25, яка наявна у гепатоцитах людей, спочатку виділена з печінки і нирок свині не володіє значною 25-гідроксилазною активністю [22, 23].

Дефіцит вітаміну D (ДВД) широко поширений у різних зонах і вважається фактором ризику інсульту. Низький рівень вітаміну D є прогностичним фактором для ішемії мозкової тканини і високого показника інсультів зі смертельним результатом у людей із ДВД, тоді як добавки вітаміну D пов'язані зі зниженням ризику загальної смертності. Оскільки ДВД зустрічається з іншими супутніми захворюваннями, які також є незалежними факторами

ризикі інсульту, вивчався специфічний вплив ДВД на тяжкість перебігу гострого порушення мозкового кровообігу у щурів.

Amutha Selvamani, і FaridaSohrabji провели дослід, у якому самок щурів годували контрольованою дієтою або дієтою при ДВД протягом 8 тижнів, після чого у них сталась оклюзія середньої мозкової артерії. Дієта при ДВД знизила рівень циркулюючого вітаміну D до однієї п'ятої (22%) від рівня, що спостерігався у щурів, які отримували контрольну їжу. Обсяги інфаркту кортикального і смугастого тіла у тварин, які отримували дієту з ДВД, були значно більші, а сенсомоторний провокуючий поведінковий тест показав, що тварини з ДВД мали більш виражені порушення поведінки після інсульту, ніж контрольні. Також було виявлено, що тварини з ДВД мають значно нижчі рівні нейропротекторного гормону IGF-I (Insuline like growthfactor 1) в плазмі і півкулі із зоною ішемії. Аналіз цитокінів показав, що ДВД значно знижує дефіцит IL-1 α , IL-1 β , IL-2, IL-4, IFN- γ і IL-10 в ішемічній тканині мозку.[14-18]

В окремому експерименті оцінювали терапевтичний потенціал високодозового лікування вітаміном D, коли тварини отримували ін'єкції вітаміну D через 4 години після інсульту і кожні 24 години після цього. Лікування вітаміном D покращило обсяг інфаркту та поведінкові характеристики.

Експериментальні дані показують, що ДВД посилює тяжкість інсульту, включаючи як порушення регуляції запальної реакції, та інгібіцію найбільш важливий нейропротекторних факторів, таких як IGF-I[28].

Y. Wang, Y.-H. Chiang, T.-P. Su, T. Hayashi, M. Morales, B. Hoffer, S.-Z. Lin у своєму дослідженні показали, що вітамін D має нейропротекторну дію після ішемічної травми головного мозку. У моделі церебральної ішемії обробка кальцитріолом протягом 8 днів показала значне зменшення розмірів ішемічного інфаркту головного мозку. У тому ж дослідженні було показано, що кальцитріол може збільшувати концентрацію глії в головному мозку і клітинного нейротрофічного фактору (glial cell derived neurotrophic factor -

GDNF). GDNF і інші нейрональні фактори, метаболізм яких регулює вітамін D, зменшують ішемічне пошкодження головного мозку [29].

FU et al. показали, що внутрішньоочеревинне введення кальцитріолу зменшує обсяг ішемічного враження мозкової ділянки через 7 днів після реперфузії, і ці результати пов'язані зі збільшенням субодиниці рецептора NMDA(N-methyl-D-aspartate) GluN3A (NR3A) і активністю зв'язування фосфо-цАМФ-чутливого елемента (p-CREB) в нейронах гіпокампу. [30]. Результати показують, що вітамін D може контролювати експресію великої кількості генів, особливо генів, що беруть участь у запальних процесах. Кальцитріол має імуномодулюючу дію через клітинні та молекулярні механізми. Дослідження показало, що кальцитріол збільшує продукцію толерогенних дендритних клітин і може запобігти секреції запальних цитокінів з мікроглії моноцитів [31].

Evans et al. досліджував ефект добавок вітаміну D при ішемічному інсульті у мишей і повідомили, що кальцитріол може знизити експресію прозапальних цитокінів і подальше пошкодження головного мозку після інсульту. Він також модулює фенотипи Т-клітин і сприяє збільшенню кількості макрофагів / мікроглії в пошкодженій ділянці мозку.[32]

Висновки

Отже, проведений нами аналіз проведених робіт на базі закордонних науково-дослідницьких центрів, їх результатів, висвітлює, що поліморфізм гену VDR має місце при розвитку гострих порушеннях мозкового кровообігу, як із наявністю супутніх патологій при залученні кардіоваскулярної чи ендокринної системи, так і як самостійної нозології. Патологічні зміни пов'язані із порушенням проліферації гладком'язевих клітин не тільки у серцевому м'язі, а й у м'язевій пластинці судин. Також на фоні гіперреактивності, особливо артерій, посилюється анаболізму медіаторів нервової системи за участі вітамінних коферментів, а також внаслідок надлишку прозапальних інтерлейкінів та цитокінів, який має негативний вплив через посилення ішемії глії та речовини мозку. Знання можливих змін у

кодуючих ділянках може бути використаним для розуміння механізмів перебігу таких станів і їх подальшого контролю чи профілактики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Звіт МОЗ України від 05.11.2019. Статистичні данні гострих порушень мозкового кровообігу станом на другий квартал 2019 року // Загальна патологія. – 2019. - №123. – С. 67
2. World Health Organisation. Noncommunicable diseases and mental health // Compare data on stroke Burden. – 2018.- №12
3. J.F. Meschia, T. Brott. Ischaemic stroke // European journal of neurology . – 2017. - V.25, issue 1 DOI: 10.1111/ene.13409
4. Fan Z Caprio , Farzaneh A Sorond. Cerebrovascular Disease: Primary and Secondary Stroke Prevention // Neurology for the Non-Neurologist. – 2019. - Volume 103, Issue 2, Pages 173-398
5. Ashley Knight-Greenfield, Joel Jose Quitlong Nario , Ajay Gupta. Causes of Acute Stroke: A Patterned Approach // Radiol Clin North Am. - 2019;57(6):1093-1108. doi:10.1016/j.rcl.2019.07.007
6. Michael F. Holick, M.D., Ph.D. Vitamin D deficiency // New English journal of medicine. – 2007. - 357 (3): 266-81. doi: 10.1056 / NEJMra070553
7. Budbazar Enkhjargal, Jay Malaguit, Wing M Ho, Wu Jiang, Weifeng Wan, Gaiqing Wang, Jiping Tang, John H Zhang. Vitamin D attenuates cerebral artery remodeling through VDR / AMPK / eNOS dimer phosphorylation pathway after subarachnoid hemorrhage in rats. // Sage journal. -2017. 39 (2): 272-284. doi: 10.1177 / 0271678X17726287
8. Agata Franczyk, Katarzyna Stolarz-Skrzypek, Anna Wesołowska, Danuta Czarnecka. Vitamin D and vitamin D receptor activators in treatment of hypertension and cardiovascular disease // Cardiovascular & Hematological Disorders. -2014. - Volume 14, Issue 1 DOI: 10.2174 / 1871529X14666140228122836

9. Cora McGreevy, David Williams. New Insights About Vitamin D and Cardiovascular Disease // *Annals of Internal Medicine*. -2011. 155 (12): 820-6. doi: 10.7326 / 0003-4819-155-12-201112200-00004.
10. Éva Pál, László Hricisák, Ágnes Lékai, Dorina Nagy, Ágnes Fülöp, Reinhold G Erben, Szabolcs Várbíró, Péter Sándor, Zoltán Benyó. Ablation of Vitamin D Signaling Compromises Cerebrovascular Adaptation to Carotid Artery Occlusion in Mice // *Cells*. -2020. - 9 (6): 1457. doi: 10.3390 / cells9061457.
11. R. Lin and J. H. White, “The pleiotropic actions of vitamin D,” *BioEssays*, vol. 26, no. 1, pp. 21–28, 2004
12. D. Matthews, E. LaPorta, G. M. Zinser, C. J. Narvaez, and J. Welsh, “Genomic vitamin D signaling in breast cancer: insights from animal models and human cells,” *The Journal of Steroid Biochemistry and Molecular Biology*, vol. 121, no. 1-2, pp. 362–367, 2010.
13. M. B. Meyer, P. D. Goetsch, and J. W. Pike, “A downstream intergenic cluster of regulatory enhancers contributes to the induction of CYP24A1 expression by 1 α ,25-dihydroxyvitamin D₃,” *Journal of Biological Chemistry*, vol. 285, no. 20, pp. 15599–15610, 2010.
14. B.-S. An, L. E. Tavera-Mendoza, V. Dimitrov et al., “Stimulation of sirt1-regulated foxo protein function by the ligand-bound vitamin d receptor,” *Molecular and Cellular Biology*, vol. 30, no. 20, pp. 4890–4900, 2010.
15. Agata Franczyk, Katarzyna Stolarz-Skrzypek, Anna Wesołowska, Danuta Czarnecka Vitamin D and vitamin D receptor activators in treatment of hypertension and cardiovascular disease. 1–2, 2014
16. Premature aging in vitamin D receptor mutant mice. Keisala T, Minasyan A, Lou YR, Zou J, Kalueff AV, Pyykkö I, Tuohimaa PJ. *Steroid Biochem Mol Biol*115p91-7(2009 Jul)
17. A ChIP-seq defined genome-wide map of vitamin D receptor binding: associations with disease and evolution.Ramagopalan SV, Heger A, Berlanga AJ, Maugeri NJ, Lincoln MR, Burrell A, Handunnetthi L, Handel AE, Disanto G, Orton

SM, Watson CT, Morahan JM, Giovannoni G, Ponting CP, Ebers GC, Knight JC. *Genome Res* 20p1352-60(2010 Oct)

18. Zhu JG, Ochalek JT, Kaufmann M, Jones G, Deluca HF. *Proc Natl Acad Sci U S A*. 2013 Sep 24; 110(39):15650-5.

19. Moghadasian MH. *Clin Invest Med*. 2004 Feb; 27(1):42-50.

20. Cheng JB, Motola DL, Mangelsdorf DJ, Russell DW. *J Biol Chem*. 2003 Sep 26; 278(39):38084-93.

21. Gupta RP, Hollis BW, Patel SB, Patrick KS, Bell NH. *J Bone Miner Res*. 2004 Apr; 19(4):680-8.

22. Rahmaniyan M, Patrick K, Bell NH. Characterization of recombinant CYP2C11: a vitamin D 25-hydroxylase and 24-hydroxylase. *Am. J. Physiol. Endocrinol. Metab*. 2005;288:E753–E760.

23. Karray E. F., Ben Dhifallah I., Ben Abdelghani K., et al. Associations of vitamin D receptor gene polymorphisms FokI and BsmI with susceptibility to rheumatoid arthritis and Behçet's disease in Tunisians. *Joint Bone Spine*. 2012;79(2):144–148. doi: 10.1016/j.jbspin.2011.06.003.

24. Mosaad Y. M., Hammad E. M., Fawzy Z., et al. Vitamin D receptor gene polymorphism as possible risk factor in rheumatoid arthritis and rheumatoid related osteoporosis. *Human Immunology*. 2014;75(5):452–461. doi: 10.1016/j.humimm.2014.02.009.

25. Baeke F, Gysemans C, Korf H, Mathieu C. 2010. Vitamin D insufficiency: implications for the immune system. *Pediatr Nephrol* 25:1597–1606

26. Bouillon R, Carmeliet G, Verlinden L, van Etten E, Verstuyf A, Luderer HF, Lieben L, Mathieu C, Demay M. 2008. Vitamin D and human health: lessons from vitamin D receptor null mice. *Endocr Rev* 29:726–776

27. Chen S, Sims GP, Chen XX, Gu YY, Chen S, Lipsky PE. 2007. Modulatory effects of 1,25-dihydroxyvitamin D3 on human B cell differentiation. *J Immunol* 179:1634–1647

28. Selvamani A, Sohrabji F. 2010. Reproductive age modulates the impact of focal ischemia on the forebrain as well as the effects of estrogen treatment in female rats. *Neurobiol Aging* 31:1618–1628
29. Y. Wang, Y.-H. Chiang, T.-P. Su, T. Hayashi, M. Morales, B. Hoffer, S.-Z. Lin, Vitamin D3 attenuates cortical infarction induced by middle cerebral arterial ligation in rats, *Neuropharmacology* 39 (5) (2000) 873–880
30. J. Fu, R. Xue, J. Gu, Y. Xiao, H. Zhong, X. Pan, R. Ran, Neuroprotective effect of calcitriol on ischemic/reperfusion injury through the NR3A/CREB pathways in the rat hippocampus, *Mol. Med. Rep.* 8 (6) (2013) 1708–1714.
31. J. Fu, R. Xue, J. Gu, Y. Xiao, H. Zhong, X. Pan, R. Ran, Neuroprotective effect of calcitriol on ischemic/reperfusion injury through the NR3A/CREB pathways in the rat hippocampus, *Mol. Med. Rep.* 8 (6) (2013) 1708–1714.
32. M.A. Evans, H.A. Kim, Y.H. Ling, S. Uong, A. Vinh, T.M. De Silva, T.V. Arumugam, A.N. Clarkson, G.R. Zosky, G.R. Drummond, Vitamin d 3 supplementation reduces subsequent brain injury and inflammation associated with ischemic stroke, *Neuromol. Med.* 20 (1) (2018) 147–159.

УДК УДК 616.345-008.85:616.379-008.64]-053

**СТАН МІКРОФЛОРИ ВМІСТУ ПОРОЖНИНИ ТОВСТОЇ КИШКИ
У ХВОРИХ НА ЦУКРОВИЙ ДІАБЕТ ТИПУ 1 У ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ВІКУ**

Ляшук Руслана Петрівна

доцент, к.мед.н.

Попович Аліна

студент

ВДНЗ України «Буковинський
державний медичний університет»

м.Чернівці, Україна

Анотація. Цукровий діабет (ЦД) залишається однією з найбільш актуальних проблем клінічної медицини. Йому властиві різні системні ускладнення, серед яких ураження травного тракту мають важливе прогностичне значення. Порушення моторної й секреторної функцій кишечника при ЦД з міграцією бактеріальної флори з проксимальних відділів кишки є несприятливим фактором, оскільки не рідко ведуть до змін у складі і кількісному співвідношенні нормальної мікрофлори кишечника, розвитку дисбактеріозу і сприяють формуванню хронічного коліту.

Ключові слова: мікрофлора кишечника, цукровий діабет, мікробіота товстого кишечника, видовий склад мікрофлори, популяційний рівень.

Дисбактеріоз не завжди супроводиться вираженими клінічними симптомами, захворювання може проявлятися кишковою диспепсією, рецидивуючою діареєю. Судити про частоту тих або інших проявів дисбактеріозу кишечника у хворих на ЦД не легко, тому що у більшості спостережень симптоматика кишкової дисфункції належним чином не оцінюється, оскільки вони часто завуальовані багаточисленними вісцеральними і системними ураженнями, властивими ЦД [1, 2].

Безумовно, що дисбактеріоз кишечника у хворих на ЦД характеризується стійкістю, негативно впливає на перебіг основного захворювання, нерідко утруднює вибір методу лікування та можливість досягнення компенсації обмінних порушень. Крім цього, дисбактеріоз кишечника ускладнюється контамінацією порожнини товстої кишки патогенними ешерихіями, що здатні продукувати термолабільні та термостабільні екзотоксини і ендотоксини, а також можуть колонізувати слизову оболонку кишечника. Порушення колонізаційної резистентності його слизової оболонки сприяє підвищеному проникненню ентеротоксинів патогенних і умовно-патогенних ешерихій та інших ентеробактерій [2, 3].

Видовий склад та популяційний рівень мікрофлори порожнини товстої кишки досліджували за допомогою методик системи АРІ (Франція). При цьому розраховували частоту виявлення і кількість колонійутворюючих клітин в 1 г. випорожнень автохтонних облігатних та факультативних мікроорганізмів за методикою М.Э.Микельсаара, У.Х.Снигур, А.А.Ленцер і співавт (1990).

За результатами досліджень видового складу та популяційного рівня кишкової мікрофлори оцінювали стан мікробного пейзажу товстої кишки у відповідності з методичними рекомендаціями В.М.Бондаренко, Е.И.Рубакова, В.А.Лаврова (1998).

Статистична обробка результатів дослідження здійснювалась загальноновизнаними методами варіаційної статистики.

В основу роботи покладені клініко-бактеріологічні дослідження, проведені у 75 осіб. З них у 50 хворих на інсулінозалежний ЦД, котрі знаходились на стаціонарному лікуванні в обласному клінічному ендокринологічному диспансері, і у 25 практично здорових осіб (контрольна група).

Особи II періоду середнього (зрілого) віку становили 52,0 % (26 чоловік), що можна пояснити більшою тривалістю захворювання.

Обстежені нами хворі в умовах стаціонару знаходились на дієті № 9, отримували, як правило, інтенсивну інсулінотерапію («базис-болюс» концепція

інсулінотерапії), а також ліпотропні, анаболічні стероїдні препарати, вітаміни, ангіопротектори та фізіотерапевтичні процедури.

Хворих на інсулінозалежний ЦД, які були під нашим спостереженням, поділили на три групи, згідно з класифікацією вікової періодизації. Перша група - 10 пацієнтів віком від 15 до 21 року, друга - 14 пацієнтів - віком від 21 до 35 років і 26 хворих віком від 36 до 60 років склали третю вікову групу [4].

Зміни видового складу мікрофлори порожнини товстої кишки хворих на інсулінозалежний ЦД залежать від віку пацієнтів. Так, у хворих віком від 15 до 20 рр. не настає контамінація кишечника ентеропатогенними ешерихіями, менший ступінь контамінації порожнини товстої кишки превотелами та менше виражені елімінація та дефіцит біфідобактерій і лактобактерій. Але у цієї вікової категорії частіше настає контамінація кишечника пептококом, пептострептококами, протеями та стафілококами.

Індекс сталості біфідобактерій залежить від віку хворих на інсулінозалежний ЦД. Зі збільшенням віку зменшується виявлення у порожнині товстої кишки біфідобактерій (від 80,0% до 35,71%), тобто з віком збільшується відсоток пацієнтів, у яких настає елімінація найбільш фізіологічно корисних мікроорганізмів. Разом з тим, контамінація порожнини товстої кишки гемолітичними ешерихіями знижується з віком (від 70,0% до 53,85% у віці 35-60 рр.). Обмежена кількість хворих не дає можливості чітко встановити залежність видового складу і, особливо, популяційного рівня від віку. Для вирішення цього питання необхідно збільшити кількість обстежених хворих [3,4].

За видовим складом мікрофлора вмісту порожнини товстої кишки у хворих на інсулінозалежний ЦД має певну відмінність від такого показника у практично здорових людей. Так, у хворих віком 15-21 рр. настає контамінація порожнини товстої кишки пептострептококами (у 30,0% пацієнтів), гемолітичними ешерихіями (у 70 %) та ентеробактером (у 30,0 % хворих), а також збільшується кількість хворих, у яких виявляються превотели (на 11,25%) пептокок (на 56,0 %), протеї (на 63,2 %), цитробактер (на 16,0 %),

стафілококи (на 76 %) і дріжджеподібні гриби роду *Candida* (на 30,0 %), але зменшується висівання ентерококів (на 38,0 %).

Певні зміни видового складу мікрофлори вмісту порожнини товстої кишки у хворих віком від 15 до 21 року призводять до порушень їх взаємовідношень і популяційного рівня. Характерним при цьому є виражений дефіцит автохтонних облигатних біфідобактерій і лактобактерій та тенденція до зменшення популяційного рівня ентерококів. При цьому, настає зростання популяційного рівня пептокока, клостридій звичайних кишкових паличок, протеїв, цитробактера, стафілококів та дріжджеподібних грибів роду *Candida*. На такому фоні дисбактеріозу популяційного рівня автохтонних облигатних і факультативних мікроорганізмів настає контамінація порожнини товстої кишки тільки гемолітичними ешеріхіями.

Таким чином, у цієї групи хворих розвиваються мікробіотичні порушення, які характеризуються елімінацією або вираженням дефіцитом автохтонних облигатних біфідобактерій, лактобактерій та ентерококів, а також зростанням виявлення та популяційного рівня превотел, пептокока, клостридій, нормальних ешеріхій, протеїв, цитробактера, стафілококів та дріжджеподібних грибів роду *Candida*. На фоні таких змін у мікроекології порожнини товстої кишки хворих на інсулінозалежний ЦД віком 15-21 рр. настає контамінація порожнини товстої кишки патогенними (тільки гемолітичними) ешеріхіями та умовно-патогенними ентеробактеріями (протеем, ентеробактером), пепто-стрептококами [4].

У хворих на інсулінозалежний ЦД віком 21-35рр. настає елімінація автохтонних облигатних біфідобактерій, лактобактерій, а також частково ентерококів. Зростає індекс сталості у превотел (у 3,05 разів), пептокока (у 1,62 рази), клостридій (у 2,15 разів), протеїв (у 2,52 рази), цитробактера (у 1,79 разів), стафілококів (у 2,68 разів) та у дріжджеподібних грибів роду *Candida* (у 1,60 разів). На такому фоні порушення видового стану мікроекології порожнини товстої кишки настає контамінація її патогенними

(гемолітичними та ентеропатогенними) кишковими паличками, ентеробактером та пептострептококами.

Зміна видового складу мікроекології порожнини товстої кишки призводить до глибоких порушень популяційного рівня кожного симбіонту вмісту порожнини товстої кишки. Перш за все, різко знижується популяційний рівень автохтонних облигатних біфідобактерій та лактобактерій, зростає популяційний рівень умовно- патогенних факультативних превотел, пептокока, клостридій , звичайних ешерихій, протеїв, цитробактера, стафілококів та дріжджеподібних грибів роду *Candida*.

Зменшення популяційного рівня автохтонних облигатних та зростання його у факультативних представників мікрофлори порожнини товстої кишки патогенними ентеробактеріями (гемолітичними та ентеропатогенними ешерихіями), умовно-патогенними ентеробактеріями (ентеробактером), які у кишечнику досягають високого (більше критичного) популяційного рівня.

Таким чином, у хворих на інсулінозалежний ЦД віком 21-35 рр. формується кишковий дисбактеріоз за рахунок елімінації або вираженого дефіциту автохтонних облигатних біфідобактерій та лактобактерій, зростання відсотку виділення та популяційного рівня факультативних умовно- патогенних ентеробактерій, пептокока, превотел, клостридій, стафілококів та дріжджеподібних грибів роду *Candida*. На цьому фоні настає контамінація порожнини товстої кишки патогенними (гемолітичними та ентеропатогенними ешерихіями) та умовно патогенними (ентеробактером, цитробактером, протеями) ентеробактеріями, петострептококами, стафілококами та дріжджеподібними грибами роду *Candida*.

У групі хворих віком 36-60 років індекс сталості автохтонних облигатних бактерій у порожнині товстої кишки знизився у біфідобактерій (у 1,71 разів), лактобактерій (на 4 %), ентерококів (у 4,16 разів) та зростає у факультативних умовно-патогенних превотел (у 1,44 рази), пептокока (у 1,75 разів), клостридій (у 1,15 разів), протеїв (у 267 разів), цитробактера (у 4,81 разів), стафілококів (у 3,05 разів) та дріжджеподібних грибів роду *Candida* (у 1,35 разів). На такому

фоні порушень мікроекології настає контамінація порожнини товстої кишки патогенними (гемолітичними і ентеропатогенними ешерихіями) та умовно патогенними (ентеробактером, протейми, цитробактером) ентеробактеріями, пептострептококами та іншими мікроорганізмами [4, 5].

На фоні порушень видового складу настають зміни популяційного рівня всіх симбіонтів мікроекології порожнини товстої кишки хворих на інсулінозалежний ЦД віком 36-60 рр. При цьому встановлюється виражений дефіцит біфідобактерій і лактобактерій, зростає популяційний рівень бактероїдів, превотел, пептокока, клостридій, нормальних кишкових паличок, протей цитробактера, стафілококів та дріжджеподібних грибів роду *Candida*. Популяційний рівень контамінантів досягає значних показників, які перевищують критичне значення [4, 5].

Таким чином, у хворих цієї групи формуються глибокі діабетичні порушення мікрофлори порожнини товстої кишки за рахунок порушення видового складу та популяційного рівня автохтонних, облигатних та факультативних представників мікроекології кишечника. Характерним є елімінація або виражений дефіцит автохтонних облигатних біфідобактерій та лактобактерій, надмірне зростання видового складу та популяційного рівня автохтонних представників мікроекології кишечника: превотел, пептокока, клостридій, протей, цитробактера, стафілококів та дріжджеподібних грибів роду *Candida*. Такі зміни видового складу та популяційного рівня автохтонних облигатних та факультативних представників мікрофлори порожнини товстої кишки сприяють контамінації порожнини товстої кишки патогенними ентеробактеріями (гемолітичними та ентеропатогенними ешерихіями), пептострептококами, ентеробактером та іншими мікроорганізмами [1,4].

Висновок. Таким чином, зміни видового складу мікрофлори порожнини товстої кишки хворих на інсулінозалежний ЦД залежать від віку пацієнтів. Так, у хворих віком від 15 до 20 рр. не настає контамінація кишечника ентеропатогенними ешерихіями, менший ступінь контамінації порожнини товстої кишки превотелами та менше виражені елімінація та дефіцит

біфідобактерій і лактобактерій. Але у цієї вікової категорії частіше настає контамінація кишечника пептококом, пептострептококами, протеями та стафілококами [1, 4].

Індекс сталості біфідобактерій залежить від віку хворих на інсулінозалежний ЦД. Зі збільшенням віку зменшується виявлення у порожнині товстої кишки біфідобактерій (від 80,0% до 35,71%), тобто з віком збільшується відсоток пацієнтів, у яких настає елімінація найбільш фізіологічно корисних мікроорганізмів. Разом з тим, контамінація порожнини товстої кишки гемолітичними ешерихіями знижується з віком (від 70,0% до 53,85% у віці 35-60 рр.). Обмежена кількість хворих не дає можливості чітко встановити залежність видового складу і, особливо, популяційного рівня від віку. Для вирішення цього питання необхідно збільшити кількість обстежених хворих [1, 4].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мазур О.О. Стан мікробіоти порожнини товстого кишечника у хворих на цукровий діабет 1-го типу залежно від віку та тривалості захворювання /О.О. Мазур, О.Г. Плаксивий, Н.В. Пашковська, І.О. Білоока // Міжнародний ендокринологічний журнал. — 2016.
2. Skyler J.S. Toward primary prevention of type 1 diabetes // JAMA. — 2015. — Vol. 313.
3. Davis-Richardson A., Triplett E. A model for the role of gut bacteria in the development of autoimmunity for type 1 diabetes // Diabetologia. — 2015.
4. Ляшук Р.П. Стан мікрофлори порожнини товстої кишки у хворих на цукровий діабет 1-го типу в залежності від тривалості захворювання. - Буковинський медичний вісник, Чернівці, 4-2002. – С.82-85
5. Біловол ОМ, Фадєєнко ГД. Профілактика неінфекційних захворювань. К.: ТОВ «Бібліотека» Здоров'я України; 2016.

УДК 616.379-008.64:612.8

СТАН ВЕГЕТАТИВНОЇ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ У ХВОРИХ НА ЦУКРОВИЙ ДІАБЕТ

Ляшук Руслана Петрівна

доцент, к.мед.н.

Мироняк Діана

студент

ВДНЗ України «Буковинський
державний медичний університет»
м.Чернівці, Україна

Резюме. Проведені дослідження показали, що у хворих на цукровий діабет виявлені різні прояви вегетативної нейропатії, закономірність розвитку якої у певній мірі залежить від типу діабету та тяжкості перебігу захворювання. При середньотяжкій формі діабету переважає парасимпатична недостатність з подальшим приєднанням при тяжкій формі захворювання і симпатичної недостатності.

Ключові слова: цукровий діабет, вегетативна нервова система, вегетативна нейропатія, симпатична та парасимпатична недостатність.

Незважаючи на велику кількість робіт з вивчення ураження нервової системи у хворих на цукровий діабет (ЦД), питанням діагностики функціонального стану вегетативної (автономної) нервової системи (ВНС) приділялось недостатньо уваги. Відомо, що вегетативна нейропатія є поширеним ускладненням ЦД, яке зумовлює розвиток складних симптомокомплексів з поліморфною клінічною картиною. Вона проявляється, як правило, дисфункцією тих органів, інервація котрих порушена [1, 2]. Поодинокі дослідження [1, 5, 6] свідчать про те, що початкові прояви

вегетативної нейропатії у хворих на ЦД торкаються як симпатичної, так і парасимпатичної ланок ВНС. Недостатньо висвітлена залежність функціонального стану ВНС від типу та тяжкості перебігу ЦД.

Обстежено 25 хворих на ЦД типу 1. Контрольну групу склали 20 практично здорових осіб відповідного віку.

Функціональний стан ВНС вивчали за допомогою оцінки загального вегетативного тону (частота серцевих скорочень (ЧСС), артеріальний тиск (АТ), вегетативний індекс Кердо (ВІ) та хвилинний об'єм циркулюючої крові (ХОЦК)], вегетативної реактивності (рефлекси Даніні-Ашнера та Чермака-Геринга) і вегетативного забезпечення діяльності організму (ортостатична та кліностатична проби) [2, 3].

У всіх обстежених виявлена вірогідна різниця підвищення ЧСС та систолічного АТ, що свідчить про переважання тону симпатичної нервової системи над парасимпатичною її ланкою.

При повній вегетативній рівновазі (вегетативна ейтонія) значення ВІ дорівнює нулю. Якщо даний коефіцієнт додатний, то це свідчить про перевагу симпатичних впливів, а на підвищення парасимпатичного тону вказує від'ємний ВІ. Іншим інтегральним показником, що досліджувався, був ХОЦК. При підвищенні симпатичного тону ХОЦК збільшується, при підсиленні парасимпатичних впливів – знижується.

На перевагу симпатичного тону у хворих на ЦД типу 1 середньотяжкої форми вказує і позитивний ВІ. У хворих на ЦД типу 1 тяжкої форми спостерігається значне зниження ВІ та ХОЦК, що свідчить про суттєву перевагу парасимпатичного тону.

При дослідженні ВІ та ХОЦК у хворих на ЦД типу 2 виявлено переважання парасимпатичного тону, особливо у хворих з тяжкою формою захворювання.

Для реєстрації вегетативних зсувів використовували загальноприйнятий показник – ЧСС, який визначали безпосередньо перед пробою, через 1, 3 та 5

хвилин після проби. На першій хвилині після проби ЧСС вимірювали кожні 10 сек.

При проведенні ортостатичної проби зафіксовано прискорення ЧСС у всіх обстежених. Максимальне прискорення ЧСС настає через 1 хв після проби, далі показник поступово знижувався до вихідного рівня. Через 3 хв після проведення проби ЧСС продовжувала зменшуватись, але не досягала вихідного рівня, причому у хворих значення ЧСС перевищувало контрольний показник. Через 5 хв після проби ЧСС наближалась до вихідного рівня, хоча у хворих на ЦД вірогідно сповільнюється відновлення вихідної ЧСС проти контролю.

При проведенні кліностатичної проби отримано сповільнення ЧСС у відповідь на подразнення у всіх групах обстежених. Максимальне сповільнення ЧСС спостерігається через 1 хв після подразнення з наступним поступовим підвищенням до вихідного рівня.

Через 1 хв після проби пульс залишався сповільненим проти вихідного у всіх обстежених, хоча з вірогідним сповільненням у хворих. Через 3 хв після проведення проби ЧСС продовжувала підвищуватись, але не досягала вихідного рівня. Значення ЧСС у хворих були вірогідно нижчими, ніж у контролі. Дослідження, проведене через 5 хв після проби засвідчує про наближення ЧСС до вихідного рівня. Спостерігається вірогідне сповільнення відновлення вихідної ЧСС у порівнянні з контрольною групою.

Таким чином, результати дослідження вегетативного забезпечення діяльності організму у хворих на ЦД показали, що за силою відповіді на фізичне навантаження організм реагує адекватно. У хворих на ЦД типу 1 середньотяжкої форми вірогідно сповільнюється відновлення ЧСС після проведення проб у порівнянні з практично здоровими людьми, причому в ортостатичній пробі збільшення ЧСС за першу хвилину перевищило 30 ударів, що характерно для переважання симпатичних впливів. Результати дослідження вегетативного забезпечення діяльності організму у хворих на ЦД типу 1 тяжкої форми показали вірогідне сповільнення при відновленні ЧСС після проведення проб, що свідчить про перевагу парасимпатичних впливів.

Отже, у хворих на ЦД типу 1 середньої тяжкості виявлено переважання симпатичних впливів у порівнянні з групою контролю. Про домінування адренергічних реакцій свідчить переважання вихідного симпатичного тону, симпатичний тип реакції при дослідженні вегетативної реактивності, вірогідне сповільнення відновлення показників функціонування організму після навантаження при дослідженні вегетативного забезпечення діяльності.

При вивченні загального функціонального стану ВНС у хворих на ЦД типу 1 тяжкої форми виявлено переважання парасимпатичних впливів у порівнянні з групою контролю. Про домінування холінергічних реакцій свідчить переважання вихідного парасимпатичного тону, вагальний тип реакції при дослідженні вегетативної реактивності, сповільнення відновлення показників функціонування організму після навантаження при дослідженні вегетативного забезпечення діяльності організму.

Слід вважати, що в обстежених хворих переважання тону симпатичної нервової системи свідчить про парасимпатичну недостатність, а переважання тону парасимпатичної нервової системи вказує на симпатичну недостатність.

Таким чином, у хворих на ЦД як типу 1, так і типу 2 виявлено порушення функціонального стану ВНС – вегетативна нейропатія. При середньотяжкій формі захворювання переважає парасимпатична недостатність, а при тяжкій формі – симпатична недостатність.

Отримані нами факти не повністю відповідають усталеним уявленням про характер вегетативних впливів на інтестинальну моторику. Це можна пояснити тим, що в складі блукаючого нерва є гальмівні адренергічні або норадренергічні волокна, а в складі симпатичного стовбура виявлені серотонінергічні волокна [4, 5].

Оскільки наявність вегетативної нейропатії в обстежених хворих часто (у 76,8%) поєднувалася з макро-мікроангіопатією та периферичною полінейропатією, то ми розділяємо думку тих авторів [6], котрі до чинників ризику виникнення ураження ВНС у хворих на ЦД відносять судинні ускладнення та порушення обмінних процесів.

Висновок. Вегетативна нейропатія є поширеним ускладненням ЦД типу 1 типу 2. При середньотяжкій формі захворювання переважає парасимпатична недостатність з подальшим приєднанням симпатичної недостатності при тяжкій його формі.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Котов С.В.,Калинин А.П.,Рудакова И.Г. Диабетическая нейропатия- 2е изд.,перераб и доп.-М.:ООО "Издательство "Медицинское информационное агенство". - 2011.-с.191-203
2. Верткин А.Л., Ткачева О.Н. Диабетическая автономная нейропатия: руководство для врачей. М.: ГЭОТАР-Медиа, 2009;176 с.
3. Баринов А.Н., Новосадова М.В. Вегетативная невропатия при сахарном диабете: клинические проявления, диагностика и лечение. Фарматека 2010; 12: 55—61.
4. Сахарный диабет типа 1: реалии и перспективы / Под ред. академика РАН И.И. Дедова, члена-корреспондента РАН М.В. Шестаковой. — М.: ООО «Издательство «Медицинское информационное агентство», 2016. — 504 с
5. Freeman R. Autonomic Peripheral Neuropathy. In: Neurologic Clinics 2007;25(1):277–301
6. Schmid H. Cardiovascular impact of the autonomic neuropathy of diabetes mellitus. Arq Bras Endocrinol Metabol 2007;51(2):232-43

УДК

ФРІЛАНС ЯК СУЧАСНИЙ ВИД ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Майстренко Юлія Володимирівна

к.е.н., доцент

Київський національний університет культури і мистецтв

м. Київ, Україна

Анотація: В статті проаналізовано теоретичні підходи до управління такою формою трудових відносин як фріланс. Для оцінки статусу фрілансерів проаналізовано законодавчу базу. Розглянуто процес поширення фрілансу в Україні та світі. Сформульовано проблеми фрілансової діяльності в Україні та шляхи їх вирішення.

Ключові слова: фріланс; трудові відносини; фрілансери; інформація; працівники; управління персоналом.

Стрімкий розвиток науково-технічної революції, актуалізація та поширення інформатизації в різних сферах діяльності, призвело до появи економіки нового формату – інформаційної (цифрової) економіки, в якій домінуюче значення отримує виробництво, переробка, зберігання та використання інформаційних ресурсів. В результаті, у сфері праці відбуваються активні перетворення. Виникає велика кількість нових професій та новітніх форм трудових відносин. Активно розвивається віддалена праця, і, у тому числі, її вид – фріланс.

Фріланс – це найбільш швидко розповсюджуваний тренд у сфері зайнятості. В Європі, Індії та США нараховується близько 77 млн осіб, що працюють як фрілансери. Цей показник продовжує впевнено зростати: лише протягом останніх п'яти років він збільшився на 36 % і наразі охоплює працівників різних вікових груп і професійних рівнів [1]. Сьогодні фрілансери – це незалежні висококваліфіковані працівники, які не перебувають у штаті

організацій, а самостійно надають послуги замовникам завдяки використанню інформаційно-комунікаційних технологій, без укладання довгострокового трудового договору [2, с. 376]. Фрілансер самостійно обирає вид діяльності, планує, організовує та реалізує обраний проєкт, вирішує питання залучення ресурсів, ціноутворення, створення робочого місця, отримує прибуток і цілком несе відповідальність за результати діяльності.

Згідно зі статистикою станом на 2020 р. найбільше фрілансерів з України задіяно в ІТ-сфері (36 %), менша частина займається роботою з текстами (20 %), роботами з дизайну (19 %), маркетингом (9 %) та ін [3]. Фріланс став однією із дистанційних форм зайнятості, яка дає можливість працівникам з будь-яких країн світу реалізовувати свій потенціал на світовому ринку.

До переваг такої форми зайнятості можна віднести:

- незалежність від конкретного робочого місця та гнучкий графік роботи;
- самостійне організування та контролювання власної діяльності (відповідальність лише за власні дії);
- можливість творчої самореалізації та постійне самонавчання.

Одним з найвідоміших переваг фрілансу прийнято вважати «свободу», вільний графік і велику кількість вільного часу. Не випадково, Д. Пінк позначає свободу як «перший компонент трудової етики фрілансерів» [4, с. 72–73], він вважає, що можливість діяти самостійно – найвища форма її прояву.

Однак, зважаючи на привабливість можливостей такої форми зайнятості, робота з працівниками нового покоління несе й нові виклики. В Україні ще не створено системи законодавчих актів щодо фрілансової діяльності, не розроблено стратегію розвитку даного виду діяльності та не визначено інструменти управління найпоширенішими типами працівників, яких залучають на умовах фрілансу.

Відповідно на сьогодні фрілансова діяльність практично не контролюється державою, не враховується в статистиці тощо. Така ситуація носить негативний характер, оскільки фрілансери в більшості не сплачують

податків і соціальних внесків, а також не мають жодних соціальних гарантій від держави (лікарняні, відпустки, пенсійне забезпечення). [5, с. 285].

У Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки» зазначено, що «основним завданням розвитку інформаційного суспільства в Україні є сприяння кожній людині на засадах широкого використання сучасних інформаційнокомунікаційних технологій (ІКТ) можливостей створювати інформацію і знання, користуватися та обмінюватися ними, виробляти товари та надавати послуги, повною мірою реалізуючи свій потенціал, підвищуючи якість свого життя і сприяючи сталому розвитку країни...» [6].

Отже, держава повинна створити умови для розвитку фрілансу, оскільки саме фрілансери створюють товари та надають послуги, використовуючи ІКТ, а розвиток фрілансу як повноцінної форми підприємництва позитивно вплине на ВВП України, дозволить знизити рівень безробіття та принесе дохід у бюджет країни.

Для регулювання фрілансової діяльності доцільно вжити наступні заходи:

по-перше, розробити спеціальну систему законодавчих актів, за допомогою якої будуть реалізуватися всі функції державного управління даним видом діяльності, зокрема забезпечувати соціальний захист фрілансерів, регулювати трудові відносини між замовником і фрілансером тощо. Забезпечення державою соціального пакету для фрілансерів може стати одним з інструментів для їх мотивування працювати легально;

по-друге, команди з управління персоналом мають працювати з юридичним та ІТ-відділами для надання фрілансерам чітких показників ефективності. Вони мають забезпечити працівників захищеними системами комунікації та необхідною професійною підготовкою задля високої продуктивності та відповідності стратегії організації;

по-третє, компанії мають бути більше залученими у процеси пошуку та підбору працівників, які працюють за такою формою трудових відносин. Оскільки фрілансери можуть становити близько 30 % всієї робочої сили,

організаціям слід уважно розглянути обставини, за якими потрібно оцінювати таких працівників аналогічно до штатних працівників, і чи потрібно проводити таку оцінку взагалі;

по-четверте, організації мають надати працівникам можливості для адаптації та професійного розвитку [7].

Фріланс як нова форма зайнятості – яскравий приклад соціальних трансформацій, що відбуваються на сучасному ринку праці України. Поширення такого виду трудових відносин приводить до переосмислення відносин між роботодавцями та працівниками. Організації мають можливість користуватися перевагами, які пропонує сучасний різномірний ринок праці. HR-фахівці та керівники компаній повинні активно сприяти формуванню нових альянсів керівників, задля розробки інтегрованих стратегій та програм з управління людським капіталом, які можуть допомогти організаціям скористатися численними можливостями, що існують на ринку праці сьогодні. Однак держава зобов'язана виконувати функцію управління фрілансовою діяльністю, забезпечувати соціальний захист фрілансерів та регулювати трудові відносини між замовником і фрілансером.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Matthews B. Freelance statistics: The freelance economy in numbers. 2017. URL : <https://freetrain.co/freelance-statistics/> (дата звернення : 07.11.2020).
2. Кузьмін О. Є., Солярчук Н. Ю. Фріланс та загальна характеристика фрілансера. *Науковий вісник НЛТУ України*, 2012. Вип. 22.7. С. 375–380.
3. Статистика ринку фрілансу в Україні по регіонах. URL : <https://itc.ua/news/statistika-po-ryinku-frilansa-v-regionah-ukrainyi-infografika/> (дата звернення : 02.11.2020).
4. Пинк Д. Нация свободных агентов: как новые независимые работники меняют жизнь Америки : книга. Москва : Секрет Фирмы, 2005. 336 с.
5. Солярчук Н. Ю. Фрілансова діяльність в Україні: стан і проблеми державного управління. *БізнесІнформ*. 2014. № 4. С. 284–289.

6. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки : Закон України від 09 січня 2007 р. № 537-V URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/537-16>

7. Moody K. The world is changing': Why the contingent workforce isn't going away. 2017. URL : <https://www.hrdiver.com/news/the-world-is-changing-why-the-contingent-workforce-isnt-going-away/442231/> (дата звернення : 02.11.2020).

**СПЕКТРОФОТОМЕТРИЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ КАРВЕДІЛОЛУ В
ТАБЛЕТКАХ «КАРВЕДІЛОЛ-КВ 25 МГ»**

Малецька Олена Романівна

здобувач PhD, асистент

Васюк С. О.

професор, завідувач кафедри

Запорізький державний медичний університет

м. Запоріжжя, Україна

Анотація: В даному дослідженні було розроблено спектрофотометричну методику визначення карведілолу на основі вимірювання оптичної густини забарвленого продукту реакції між карведіолом та діазолем червоним ЖЖ в метилово-водному середовищі при довжині хвилі 385 нм. Були встановлені оптимальні умови для кількісного визначення карведілолу в таблетках. Проведена валідація розробленої методики за такими показниками як лінійність, прецизійність, правильність та робасність.

Ключові слова: карведілол, діазоль червоний ЖЖ, спектрофотометрія, кількісне визначення, валідація.

Карведілол ((±)-[3-(9Н-карбазол-4-ілоксі)-2-гідроксипропіл][2-(2-метоксіфеноксі)етил]амін) – синтетичний лікарський препарат, що відноситься до групи неселективних бета-блокаторів, чинить гіпотензивну, антиангінальну, вазодилатуючу та антиоксидантну дію [1].

Для кількісного визначення карведілолу часто використовують інструментальні методи аналізу. Найчастіше використовують спектрофотометричні, хроматографічні та електрохімічні методи аналізу [2]. Раніше були розроблені спектрофотометричні методики визначення карведілолу з бромкрезоловим пурпурним в ацетоновому середовищі [3].

Незважаючи на переваги описаних методів, деякі з них є недостатньо чутливими, селективними або потребують дорогого обладнання та реагентів.

Розробка високочутливої, простої у виконанні та валідної спектрофотометричної методики кількісного визначення карведілолу в таблетках «Карведілол-КВ 25 мг» на основі реакції з солями діазонію. Для реалізації мети було поставлено такі задачі:

- встановити оптимальні умови перебігу фотометричної реакцій карведілолу з діазолем червоним ЖЖ та розрахувати аналітичні показники чутливості;
- розробити методику кількісного визначення карведілолу у складі лікарських форм;
- провести валідацію розробленої методики.

Об'єктом дослідження стали таблетки «Карведілол-КВ» 25 мг (ПАТ "Київський вітамінний завод", м. Київ, Україна, серія EF 411017).

В роботі використовувались наступні реагенти і розчинники: стандартний зразок карведілолу, діазоль червоний ЖЖ, натрію карбонат, метанол та вода очищена.

Аналітичне обладнання: спектрофотометр ULAB S131UV, ваги лабораторні електронні RADWAG XA 210.4Y, ультразвукова баня Sonorex Digitec DT100H.

Загальна методика визначення карведілолу

Приготування розчину порівняння карведілолу: 0,016 г карведілолу вміщують у мірну колбу на 100,00 мл, розчиняють у метанолі та доводять метанолом до позначки, перемішують.

Приготування компенсаційного розчину: 2,00 мл 0,2% розчину діазолу червоного ЖЖ в метанолі переносять в мірну колбу на 10,00 мл, додають 0,20 мл 0,1% розчину натрію карбонату, витримують 10 хв, додають 2,00 мл метанолу, доводять водою до позначки та перемішують.

Аліквотну частину карведілолу (0,08773–0,14622 мг) вміщують в мірну колбу на 10,00 мл, додають 2,00 мл 0,2% розчину діазолу червоного ЖЖ в

метанолі, 0,20 мл 0,1% розчину натрію карбонату, витримують 10 хв, додають 2,00 мл метанолу, доводять водою до позначки та перемішують. Вимірюють абсорбцію отриманого розчину на фоні компенсаційного розчину за аналітичної довжини хвилі 385 нм.

Визначення карведілолу в таблетках

Точну наважку ретельно розтертої таблеткової маси (близько 0,12 г) «Карведілолу-КВ» 25 мг переносять у мірну колбу на 100,00 мл, доводять метанолом до позначки, витримують в ультразвуковій бані протягом 2 хв. Після цього розчин фільтрують через паперовий фільтр («Синя стрічка»), відкидаючи перші порції фільтрату. З наступних порцій фільтрату беруть 1,00 мл розчину, переносять у мірну колбу на 10,00 мл, додають 2,00 мл 0,2% розчину діазолу червоного ЖЖ в метанолі, 0,20 мл 0,1% розчину натрію карбонату, витримують 10 хв, додають 2,00 мл метанолу, доводять водою до позначки та перемішують. Вимірюють абсорбцію забарвлених розчинів на фоні компенсаційного розчину за аналітичної довжини хвилі 392 нм. Паралельно проводять дослід з 1,00 мл розчину порівняння карведілолу. Розрахунок вмісту діючої речовини проводять за загальноприйнятою формулою.

На етапі розробки методики кількісного визначення карведілолу на основі реакції з діазолем червоним ЖЖ було вивчено наступні фактори, які впливають на швидкість та повноту реакції: природа та склад розчинника, кількість реагенту, швидкість реакції та стабільність аналізованих розчинів у часі.

Розчинник обирали враховуючи розчинність карведілолу та діазолу червоного ЖЖ, а також максимальний вихід продукту реакції, тобто максимальну величину оптичної густини. Кількість реагенту також обирали за максимальним значенням величини оптичної густини.

Експериментальним шляхом встановлено, що реакція перебігає у водно-метаноловому середовищі за кімнатної температури з використанням 0,2% розчину діазолу червоного ЖЖ як кольорореагенту з утворенням забарвленого продукту реакції з максимумом світлопоглинання при 385 нм.

Відповідно до вимог Державної Фармакопеї України [4], методики кількісного визначення лікарських препаратів повинні бути валідовані. Валідація методик кількісного аналізу лікарських препаратів є основною умовою забезпечення надійності результатів аналізу. Тому для перевірки коректності запропонованої методики були визначені основні валідаційні характеристики, а саме, лінійність, прецизійність, правильність та робастність.

Лінійна залежність оптичної густини від концентрації досліджуваної речовини лежить в межах 1,20–2,00 мг/100 мл. За отриманими результатами було побудовано графік залежності оптичної густини від концентрації карведілолу (рис. 1).

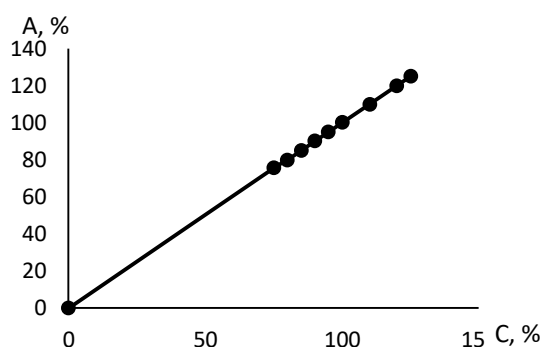

Рис. 1. Графік залежності оптичної густини від концентрації карведілолу

Параметри лінійної залежності розраховували за допомогою регресійного аналізу методом найменших квадратів. Одержані величини за рівнянням лінійної регресії $Y = bX + a$. Кутовий коефіцієнт $b \pm (S_b)$ дорівнює $0,9947 (\pm 0,0037)$, вільний член лінійної регресії $a \pm (S_a) - 0,5741 (\pm 0,3653)$, залишкове стандартне відхилення $S_{x,0} - 0,1835$, коефіцієнт кореляції $r - 0,9999$.

Таким чином, виходячи з отриманих даних, лінійність методики підтверджується у всьому зазначеному інтервалі, а діапазон застосування методики складає 75–125 % від номінальної концентрації карведілолу.

Прецизійність було визначено на рівні збіжності. Для цього для лікарської форми було проведено дев'ять визначень, які охоплюють діапазон застосування методики (три концентрації/три визначення для кожної). Як видно

з даних табл. 1, розроблена методика дозволяє отримувати результати зі збіжністю, достатньою для надійного визначення досліджуваної речовини у складі лікарської форми.

Таблиця 1

Визначення збіжності результатів кількісного визначення карведілолу у таблетках «Карведілол-КВ» 25 мг

<i>Визначення збіжності результатів кількісного визначення</i>	
Середнє, \bar{Z} % (n = 9)	100,78
Відносне стандартне відхилення, S_z %	0,82
Однобічний довірчий інтервал, Δ_z	1,52
Критичне значення для збіжності результатів, $\Delta_z \leq \Delta_{AS}$	$1,52 \leq 1,6$

Правильність було встановлено методом добавок. Як видно з даних, наведених в табл. 2, отримані критерії практичної незначимості для лікарської форми не перевищує максимально допустиму невизначеність аналізу.

Таблиця 2

Визначення правильності результатів кількісного визначення карведілолу у таблетках «Карведілол-КВ» 25 мг

<i>Визначення правильності результатів визначення</i>	
Середнє, \bar{Z} % (n = 9)	100,11
Відносне стандартне відхилення, S_z %	0,91
Систематична похибка $\delta \% = \bar{Z} - 100$	0,11
Критерій практичної незначущості $\delta \% = \bar{Z} - 100 \leq 0,3 \cdot \Delta_{AS}$	$0,11 \leq 0,56$

Оцінку робастності проводять на стадії розробки методики. Ця оцінка має довести надійність результатів аналізу при невеликих змінах параметрів методики. Оцінювались такі параметри, які можуть вплинути на величину оптичної густини: стабільність аналізованих розчинів у часі та кількість доданих реагентів.

Було встановлено, що аналізовані розчини стабільні протягом щонайменше 30 хв, а коливання кількості доданих реагентів у межах $\pm 10\%$ суттєво не впливають на величину оптичної густини.

В результаті роботи встановлено, що карведілол взаємодіє з діазолем червоним ЖЖ за кімнатної температури у водно-метаноловому середовищі. Розроблено методику спектрофотометричного визначення карведілолу у таблетках .

Доведено, що за такими валідаційними характеристиками, як лінійність, прецизійність, правильність та робастність розроблена методика валідна.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Машковский М. Д. М38 Лекарственные средства, — 16-е изд., перераб., испр. И доп,— М.: Новая волна: Издатель Умеренков, 2019.— 1216 с.
2. Пат. 2334510 РФ. Способ определения карведилола методом инверсионной вольтамперометрии / Терентьева С. В., Чернышева С. В., Тепляков А. Т. [и др.]; опубл. 27.09.2008, Бюл. № 27.
3. Жук, Ю. М., Васюк, С. О., Верьовкіна, І. С. (2015). СПЕКТРОФОТОМЕТРИЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ КАРВЕДІЛОЛУ В ТАБЛЕТКАХ. Фармацевтичний часопис, (3). <https://doi.org/10.11603/2312-0967.2015.3.4928>
4. Державна Фармакопея України : в 3 т. / Державне підприємство «Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів». — 2-е вид. — Харків: Державне підприємство «Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів», 2015. — Т. 1. — 1128 с.

ОСНОВИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ: ЗДОРОВ'Я, БЕЗПЕКА І ПРЕВЕНТИВНА ОСВІТА

Маргосюк Ірина Леонідівна
Куліш Лілія Олександрівна
Мартинюк Зоя Володимирівна
Яремчук Руслана Вікторівна

Студенти
Дубенський коледж Рівненського
державного гуманітарного
університету, м. Дубно, Україна

Вступ Здоров'я – безцінне скарб абсолютно кожної людини, важлива умова повноцінного і щасливого життя. Міцне здоров'я допомагає успішно вирішувати основні життєві завдання: вчитися, працювати, спілкуватися, дружити, створювати сім'ю, виховувати дітей, здійснювати задумане, долати труднощі.

Здоров'я людини – це набагато більше, ніж відсутність хвороб. Це і добре самопочуття, і енергійність, і здатність швидко відновлювати сили, й успішно справлятися з хворобами.

Здоров'я є безцінним здобутком не лише окремої людини, а й усього суспільства. Як життєдіяльність окремої людини значною мірою визначається станом її здоров'я, так і успішний розвиток суспільства загалом залежить від стану здоров'я населення. У разі збільшення у суспільстві частини людей із поганим здоров'ям, можливості його соціально-економічного розвитку обмежуються.

Здоров'я людини залежить, насамперед, від неї самої, її способу життя. Переважна більшість людей ставлять здоров'я на перше місце в рейтингу життєвих цінностей. Проте водночас багато несвідомо, а іноді і свідомо приносять здоров'я в жертву для досягнення інших цілей – навчання, роботи,

кар'єри, отримання задоволення (наприклад, від куріння або вживання наркотиків). Часто це відбувається в молодому віці, адже багато людей починають усвідомлювати практичну цінність здоров'я пізніше, коли у них з'являються проблеми зі здоров'ям.

Отже, збереження та зміцнення здоров'я населення загалом і молодого покоління зокрема, – цінність, що має стратегічне значення для сталого розвитку суспільства і належить до актуальних завдань розвитку сучасних країн.

Метою нашої роботи є:

- Ознайомити із поняттям «превентивна освіта», та визначити її зв'язок із здоров'язберігаючою компетентністю.
- Розглянути основні досягнення новітньої історії профілактичної освіти.
- Визначити ознаки ефективних шкільних програм

Важливість освіти у галузі безпеки і здоров'я

Відповідно до даних міжнародного дослідження «Поведінка дітей шкільного віку стосовно охорони здоров'я», що проводиться у країнах Європи і Північної Америки, зокрема і в Україні, у підлітковому віці порівняно з періодом дитинства (до 10-12 років) стан здоров'я значною мірою погіршується і зменшуються прояви здорової поведінки. І саме в час збільшується поява суб'єктивних негативних показників здоров'я, таких як скарги на здоров'я, низьке самооцінювання стану здоров'я.

Зростання поширення функціональних розладів організму та хронічних хвороб серед підлітків, погіршення показників їхнього фізичного розвитку і фізичної підготовки, збільшення поширення поведінкових чинників ризику на тлі епідемії ВІЛ-інфекції й все частішого вживання наркотиків актуалізувало завдання збереження та зміцнення загального і репродуктивного здоров'я підлітків.

Освітні заклади і, перш за все школа, де діти проводять чи не найбільшу частину свого часу, мають величезний виховний потенціал впливу на формування у дітей здоров'язберігаючої компетенції.

Варто зазначити, що позитивне сприймання шкільного середовища учнями може виступати у ролі ресурсу для збереження здоров'я, тоді як негативне сприймання його може бути негативним чинником, що впливає на їхнє фізичне і психічне здоров'я.

У ситуації позитивного шкільного клімату, що включає наявність доброзичливих, дбайливих учителів, відстежується не тільки вища успішність, а й краща поведінка учнів стосовно власного здоров'я.

Визнання державою права дітей, підлітків і молодих людей на охорону здоров'я зобов'язує державні заклади (не лише заклади освіти) надавати їм інформацію та доступ до послуг, що дає змогу зберегти і зміцнити здоров'я. І саме тому для актуалізації у підлітків цінності здоров'я, формування у них мотивації і поведінкових установок, учні мають бути забезпечені програмами мотивації до здорового способу життя, профілактики вживання психоактивних речовин, збереження репродуктивного здоров'я, що є особливо важливим для дівчаток.

Здоров'язберігаюча компетентність та превентивна освіта

Здоров'язберігаюча компетентність – це вміння людини реалізовувати свою життєдіяльність, у такий спосіб, який буде найбільш оптимальним та безпечним для її власного здоров'я.

Дану компетентність у дітей формують все дедалі частіше шляхом впровадження превентивної освіти.

Превентивна освіта – це цілеспрямований вплив на формування на особистість, спрямований на розвиток усіх аспектів, що формують її здоров'я, що сприяє та забезпечує формування у людини відповідальної поведінки, здатності корегувати власну здоров'язберігаючу модель.

Узагальнений зміст шкільної превентивної освіти наведено у таблиці.

Таблиця 1

Тематичні блоки превентивної освіти		Зміст тематичних блоків
Життя і здоров'я людини		Безпека, здоров'я, здоровий спосіб життя, безпека життєдіяльності
		Розвиток дитини (фізичний, психічний, соціальний)
Фізичне здоров'я		Особиста гігієна
		Рухова активність і загартування
		Раціональне харчування
		Режим праці і відпочинку. Профілактика «шкільних захворювань»
Соціальне здоров'я	Соціальне середовище здоров'я	Ефективне спілкування
		Соціальна взаємодія (культура взаємин між статями, робота в команді, співчуття, мирне і розв'язання конфліктів)
		Протидія соціальному тискові й дискримінації
		Профілактика соціально небезпечних захворювань і шкідливих звичок
	Безпечне довкілля	Небезпечні місця і ситуації
		Безпека у школі
		Побутова безпека
		Дорожня безпека
		Пожежна безпека
		Соціальна безпека
		Безпека на природі
		Надзвичайні й екстремальні ситуації
		Надання невідкладної допомоги
	Психічне та духовне здоров'я	Позитивна ідентичність (розвиток самоповаги і поваги до інших людей)
		Емоційне благополуччя (самоконтроль, керування стресами, мотивація успіху і гартування волі)
		Інтелектуальне благополуччя (уміння вчитись, аналіз проблем і ухвалення рішень, критичне і творче мислення)
		Духовне благополуччя (орієнтування на загальнолюдські цінності, пізнавальні, естетичні, етичні потреби, потребу в самореалізації)

Сприятливі для збереження здоров'я вміння та навички учні набувають у процесі діяльнісного підходу до навчання. Компетентнісний підхід передбачає використання на уроках здоров'язберігаючого циклу інтерактивних методів, що

забезпечують активну участь кожного учня; навчання на ситуаціях, наближених до реального життя; сприятливий емоційний клімат у класі; формування відчуття класу як єдиної команди та інші.

Новітня історія профілактичної освіти

Рекомендації щодо здорового способу життя мають тисячолітню історію, але узгоджені рамки системних дій держав із реалізації превентивної освіти були сформовані лише у 2000-му році, деякі аспекти розвитку превентивної освіти подані нижче.

Дакарські рамки дій «Освіта для всіх». На Всесвітньому форумі з освіти, що відбувся в Дакарі (Сенегал) у квітні 2000 року, міжнародне співтовариство підтвердило свою головну мету – забезпечення якісної базової освіти для всіх.

В ухвалених на форумі «Дакарських рамках дій» представлені цілі та стратегії щодо виконання цього завдання до 2015 року. Зокрема, однією з важливих умов здійснення права дітей на отримання базової освіти є створення «безпечного, здорового, інклюзивного навчального середовища, що сприяє успішному навчанню і досягненню чітко визначених рівнів успішності для всіх при справедливому забезпеченні ресурсами».

FRESH: універсальна рамка для ефективного забезпечення здоров'я у школах. Відповідно до Дакарських рамок дій учасники Всесвітнього форуму за освітнім напрямком схвалили підготовлені Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ), Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ), Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) та Світовим банком єдині рамки дій, спрямованих на охорону здоров'я школярів – FRESH (Focusing resources on effective school health, що в перекладі з англійської означає фокусування ресурсів на ефективне забезпечення охорони здоров'я у школах).

Мета ініціативи FRESH полягає в підтримці ефективних, реалістичних і орієнтованих на результат програм охорони здоров'я для того, щоб школи стали більш здоровим місцем для навчання, з одного боку, а також місцем, де діти

навчатися бути здоровими, – з другого. Ці програми покликані забезпечити дітям вступ до школи та навчання, отримання знань, а також розвиток життєвих навичок і прийняття моделі здорового способу життя.

Школи сприяння здоров'ю. Всесвітня організація охорони здоров'я ініціювала розробку програми зі створення шкіл, які сприяють зміцненню здоров'я в усьому світі. У країнах Європи ця ініціатива розвивається за підтримки Європейського регіонального Бюро ВООЗ, Європейської ради та Комісії Європейського співтовариства щодо розвитку європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю. Школи, що реалізують політику сприяння здоров'ю, підвищують можливості дітей і дорослих щодо забезпечення безпечного і сприятливого для здоров'я соціального, фізичного та психологічного середовища, сприяють формуванню в учнів свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я довколишніх. У школах сприяння здоров'ю учні набувають і закріплюють особистісні й соціальні навички та спрямовані на здоровий спосіб життя поведінкові установки, які також сприяють підвищенню їхньої академічної успішності.

Ефективність шкільних програм

Ефективні профілактичні програми мають загальні риси, незалежно від того, де їх упроваджують, – в Україні, Південній Африці чи США. Це підтверджують результати системних досліджень. Наприклад, аналіз превентивних програм, здійснених у різних країнах світу, показав, що ефективні програми мають низку спільних ознак. Вони:

- Створені фахівцями відповідних галузей.
- Укладенні відповідно до запитів, бажань та можливості дітей.
- Спрямовані на використання ціннісного-мотиваційного підходу.
- Побудовані лінійно-концентрично.
- Спрямовані на формування та закріплення життєвоважливих навичок.
- Носять науковий характер.
- Враховують вплив навколишнього середовища.

Ефективність превентивної освіти залежить від багатьох чинників, але насамперед від компетентності вчителя, якості навчально-методичних матеріалів і способу організації освітнього процесу.

Таблиця 2

Вимоги до підготовки вчителя

Учитель має знати:	концептуальні й методичні засади формування здоров'язбережної компетентності
	програми і зміст предмета «Основи здоров'я»
	вікові особливості дітей та підлітків
	інтерактивні методи та особливості їх застосування
	опорні плани проведення тренінгових занять для учнів
	методи і процедури форматувального оцінювання
Учитель має вміти:	чітко формулювати цілі заняття та його складники
	ураховувати потреби й очікування учасників
	дотримуватися рекомендованого плану уроків-тренінгів
	забезпечувати демократичну дисципліну
	демонструвати мультимедійні презентації
	організувати активне обговорення
	організовувати відпрацювання практичних умінь
	підтримувати доброзичливу атмосферу на тренінгу
Учитель має демонструвати:	повагу і позитивне ставлення до дітей та підлітків, бажання і прагнення працювати з ними
	готовність зрозуміти потреби, цінності й можливості дітей та підлітків
	готовність не нав'язувати свої погляди і цінності
	бажання і готовність постійно підвищувати свій професійний рівень
	готовність застосовувати інтерактивні методи навчання, які забезпечують активну участь кожного учня; творчу співпрацю між собою і з учителем; навчання на ситуаціях, наближених до реального життя; сприятливий емоційний клімат у класі; формування відчуття класу як єдиної команди

Вимоги до навчально-методичних матеріалів. Високоякісні навчальні матеріали для сучасних профілактичних програм повинні:

- бути спрямованими на розвиток сприятливих для здоров'я психосоціальних (життєвих) навичок;
- містити тематику, відповідну до віку;
- враховувати природні потреби учнів;
- бути наближеними до реального життя і написані мовою, зрозумілою для цільової аудиторії;
- бути комплектними (мати окремі видання для вчителя, учнів, батьків).

Висновки

Школа — це ідеальне середовище для введення навчальних програм превентивної освіти. Тут є найкращі можливості для здійснення масового, ефективного та завчасного впливу:

1. Масовість. Школа охоплює більшість дітей віком до 18 років. Це той період життя, коли формуються самоідентичність людини, її особиста система цінностей, погляди й переконання.

2. Ефективність. Школа – місце, де учні і вчителі проводять разом багато часу. Це дає змогу поєднувати навчальний процес з вихованням. Упровадження високоякісних превентивних програм полегшує це завдання.

3. Завчасність. Навчальні програми дозволяють ретельно спланувати і вплинути ще до того, як у житті молодої людини виникнуть реальні ризики і проблеми. Орієнтування на зону найближчого розвитку дітей і підлітків уможлиблює своєчасне формування соціально-психологічних компетентностей, важливих для найближчого майбутнього.

Для досягнення успіху превентивна робота у школі повинна мати системний характер. Системність підходу забезпечується охопленням превентивною освітою всіх учнів навчального закладу та її впровадження на всіх рівнях шкільної освіти – у початковій, основній та старшій школі.

Сталі результати потребують використання всіх можливих освітніх засобів впливу і залучення до превентивної роботи педагогічного колективу, шкільної психологічної служби, батьків, інших державних служб, ресурсів місцевої громади.

Неодмінною умовою якісної превентивної освіти є також створення у школі єдиного сприятливого середовища відповідно до рамки FRESH. Превентивна робота у школі може проводитися через освітній процес, що включає безпосередньо уроки і факультативні заняття, заходи, що їх проводить шкільна психологічна служба, а також позаурочну освітню діяльність тощо.

Підвищенню ефективності превентивної освіти сприяє впровадження її елементів у різні навчальні дисципліни і створення міжпредметних зв'язків. Однак головна роль у шкільній превентивній освіті в Україні належить тренінговим курсам з доведеною ефективністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді [Електронний ресурс] // Український Інститут соціальних досліджень ім. Олександра Яременка. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.uisr.org.ua/hbsc>.
2. Березюк О. В. Організація профілактичної роботи у навчальних закладах. Посібник для адміністраторів системи освіти / О. В.Березюк, Т. В. Воронцова, О. В. Єресько, В. С. Пономаренко, І. А. Скорбун. — К.: Здоров'я через освіту, 2014. — 128 с.
3. Дакарські рамки дій «Освіта для всіх»: виконання наших колективних зобов'язань (2000) [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://www.unesco.org/education/efa/ed_for_all/dakfram_eng.shtml.

УДК 633.11:631.54:632.4

**ЕФЕКТИВНІСТЬ БІОЛОГІЧНОГО ТА ХІМІЧНОГО ЗАХИСТУ
РОСЛИН ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ ВІД ТЕМНО-БУРОЇ ПЛЯМИСТОСТІ ТА
КОРЕНЕВИХ ГНИЛЕЙ**

Марковська О. Є.

д. с.-г. н., професор

Дудченко В. В.

член-кореспондент НААН України,

Гречишкіна Т. А.

асистент

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

м. Херсон, Україна

Анотація: Визначено вплив біологічного і хімічного методів захисту рослин пшениці озимої на поширення та розвиток збудників темно-бурої плямистості, кореневих гнилей за різних фонів живлення. Найкращі показники урожайності мали сорти української селекції Антонівка, Благо, Марія за умови застосування хімічного методу захисту, що дозволяло отримати, в середньому по фактору, 1,15 т/га збереженого врожаю, порівняно з контролем (без обробки).

Ключові слова: метод, хвороби, урожайність, пшениця озима.

Інтенсифікація технологій вирощування пшениці озимої призводить не тільки до збільшення валового виробництва зерна, а й створює сприятливі умови для прояву шкідливості фітопатогенних мікроорганізмів і зростання їх чисельності. Розробка та удосконалення високоефективних систем захисту рослин від хвороб з використанням як біологічного так і хімічного методів дозволить зменшити недобори врожаю і забезпечити отримання зерна високої якості [1, с. 73; 2, с. 98].

Серед фітопатогенів, які викликають надзвичайно шкідливі хвороби пшениці є збудники темно-бурої плямистості, а також кореневих гнилей [3, с. 148; 4, с. 10].

Збудником темно-бурої плямистості пшениці озимої є гриб *Cochliobolus sativus* (Ito et Kurib.) Drechsl. et Dastur (анаморфа: *Drechslera sorociniana* Subram (син. *Bipolaris sorociniana* Subram; *Helminthosporium sativum* P.K.et B.), який належить до царства Fungi, відділу Ascomycota, класу Dothideomycetes, порядку Pleosporales, родини Pleosporaceae. Хвороба проявляється від початку проростання насіння до повної стиглості зерна. На корінцях і листках проростків пшениці спостерігаються поздовжні темні смуги і витягнуті бурі плями, побуріння і гниль колеоптиле, пожовтіння і пліснявіння листків. Шкідливість хвороби полягає в порушенні фізіолого-біохімічних процесів у рослин, і як наслідок – зниженні їх продуктивності, погіршенні якості зерна. Недобір урожаю може сягати 5 – 10%, у посушливі роки – 30 – 40% [5, с. 130].

У зоні Степу найбільш поширеними серед кореневих гнилей є звичайна або гелмінтоспоріозна та фузаріозна коренева гниль [4, с. 10; 6, с. 144; 7, с. 11]. Кореневі гнилі пшениці озимої – це об'єднуюча назва хвороб кореневої системи рослин, прикореневої частини стебел, підземного міжвузля та вузла кущіння, що можуть бути викликані одним видом фітопатогенів чи комплексом видів напівпаразитних грибів.

Для умов Південного Степу України найбільш поширеними збудниками, що викликають кореневі гнилі є представники роду *Fusarium* Link та гриб *Bipolaris sorokiniana* Shoem (син. *Drechslera sorokiniana* (Sacc.) Subramanian et Jain). Останній викликає ураження двох типів: перший – у вигляді звичайної кореневої гнилі (коренева форма), другий – у вигляді темно-бурої плямистості (листова форма), яка частіше зустрічається у південних районах з теплим кліматом за умови зволоження. Фузаріозна коренева гниль дуже шкідлива у фазі проростків, уповільнюючи їх ріст і розвиток. У період вегетації хвороба викликає зріджування посівів і відмирання продуктивних стебел. Частина уражених стебел утворює недорозвинений колос із щуплим насінням, інколи

спостерігається пустоколосість. Шкідливість звичайної кореневої гнилі полягає в порушенні фізіолого-біохімічних процесів у хворих рослин, затриманні росту, послабленні мінерального живлення, що призводить до зниження їх продуктивності, погіршення якості зерна

Метою нашого дослідження було визначення впливу біологічного і хімічного методів захисту рослин пшениці озимої на поширення та розвиток збудників темно-бурої плямистості, корневих гнилей за різних фонів живлення.

Схема досліду включала нижченаведені фактори і варіанти.

Фактор А – сорт: 1) Антонівка; 2) Марія; 3) Благо.

Фактор В – система удобрення: 1) контроль ($N_{30}P_{30}+N_{30}$); 2) $N_{30}P_{30} +$ Майстер Агро, п (1,5 кг/га); 3) $N_{30}P_{30} +$ ROST, р. (2,0 л/га).

Фактор С – методи захисту: 1) контроль (без обробок); 2) біологічний – Триходерма бленд bio-green microzyme tr, кс (50 мл/т) + Гуапсин, р (5,0 л/га); 3) хімічний – Колосаль, к.е. (1,0 л/га).

Проти збудників корневих гнилей та для стимуляції росту кореневої системи за біологічного методу захисту проводили передпосівну обробку насіння біопрепаратом Триходерма бленд bio-green microzyme tr, кс (50 мл/т), а у фазу прапорцевого листка – обприскування посівів проти плямистостей листків біопрепаратом інсекто-фунгіцидної дії Гуапсин (5 л/га). За хімічного методу захисту посівів пшениці озимої від комплексу грибних хвороб використовували протруйник насіння Оріус Універсал ES, е.н. (2 л/т) та у фазу прапорцевого листка проводили обприскування фунгіцидом Колосаль, к.е. (1,0 л/га). Норма робочого розчину – 200 л/га.

Аналізуючи ефективність методів захисту рослин пшениці озимої від хвороб встановлено, що застосування біопрепаратів Триходерма бленд bio-green microzyme tr, кс (50 мл/т) + Гуапсин, р (5,0 л/га) контролює розвиток темно-бурої плямистості (*Drechslera sorociniana* Subram) пшениці озимої у межах 5,3 – 6,3%. При цьому ефективність біологічного захисту становила 65,6 – 70,1%. У варіанті хімічного методу захисту розвиток хвороби був меншим і

коливався у межах 2,0 – 3,1%, а ефективність знаходилася в інтервалі 83,1 – 89,4%.

Найкращий показник ефективності – 89,4%, відповідав варіанту із застосуванням позакореневого підживлення рослин пшениці озимої сорту Марія органо-мінеральним добривом ROST, р. (2,0 л/га) на фоні $N_{30}P_{30}$ і проведенням хімічного захисту рослин із використанням протруйника насіння Оріус Універсал ES, е.н. (2 л/т) та фунгіциду – Колосаль, к.е. (1,0 л/га) у фазу прапорцевого листка.

Застосування як біологічного так і хімічного методу захисту рослин пшениці озимої від коренових гнилей сприяло збільшенню кількості зерен у колосі досліджуваних сортів. Так, у контрольних варіантах (без обробки) кількість зерен у колосі була 22,3-25,3 шт., а у варіантах із застосуванням біопрепарату Триходерма бленд bio-green microzyme tr, кс (50мл/т) цей показник становив 22,9-26,6 шт. За використання протруйника Оріус Універсал ES, е.н. (2,0 л/т) кількість зерен у колосі склала 23,7-27,6 шт.

Позитивний вплив на масу 1000 зерен пшениці озимої встановлено за використання протруйників (біологічного та хімічного). Найбільшим даний показник був у сорту Марія за хімічного методу захисту та становив у середньому по фактору 42,1 г, найменшою маса 1000 зерен була у сорту Антонівка у варіанті без обробки – середньофакторіальне значення 32,1 г.

Найкращі показники урожайності мали досліджувані сорти за умови застосування хімічного методу захисту, що дозволяло отримати, в середньому по фактору, 1,15 т/га збереженого врожаю, порівняно з контролем (без обробки), де урожайність зерна сорту Антонівка в середньому склала 2,3 т/га, сорту Благо та Марія – 3,1 т/га. Найбільшу кількість збереженого врожаю – 1,49 т/га, отримано в сорту Марія за умови застосування протруйника Оріус Універсал ES, е.н. (2 л/т) та фунгіциду Колосаль, к.е. (1,0 л/га) у фазу прапорцевого листка за врожайності 4,59 т/га в середньому по фактору.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Марковська О.Є., Гречишкіна Т.А. Продуктивність сортів пшениці озимої залежно від елементів технології вирощування в умовах Південного Степу України. *Агробіологія*. №1, 2020. С. 96-103. doi: 10.33245/2310-9270-2020-157-1-96-103
2. Markovska O.Y., Pikovskyi M.Y., Nikishov O.O. Optimization of the system of irrigated winter wheat protection against harmful organisms in southern Ukraine. *Біоресурси і природокористування*. 2018. Том 10. № 3–4. С. 98 – 104. DOI: <http://dx.doi.org/10.31548/bio2018.03.012>
3. Марковська О.Є., Гречишкіна Т.А. Ефективність елементів технології для контролю *Drechslera sorociniana* Subram пшениці озимої: матеріали міжнародної науково-практичної online конференції молодих вчених, м. Херсон: ІЗЗ НААН, 2020. С. 148-150.
4. Хвороби кореневої системи рослин : метод. посіб. / Кирик М. М. та ін. Київ: Видавничий центр НУБіП України, 2010. 163 с.
5. Фітопатологія: підручник / І.Л. Марков, О.В. Башта, Д.Т. Гентош, В.А. Глим'язний, О.П. Дерменко, Є.П. Черненко, за ред. І.Л. Маркова. Київ: Ліра-К, 2017. С 130 – 131.
6. Красиловець Ю. Г., Кузьменко Н. В., Непочатов М. І. Кореневі гнилі озимої пшениці. *Захист і карантин рослин*. 2007. Вип. 53. С. 144-145.
7. Комплексні системи захисту сільськогосподарських культур від хвороб: навч. посіб./ В.П. Туренко, М.О. Білик, А.В. Кулешов та ін., за ред. В.П. Туренка, М.О. Білика. ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Вид. 2-ге, допов. Харків: Майдан, 2019. 330 с.

ЛЕГЕНЕВА ВЕНТИЛЯЦІЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ВІДЕОТОРАКОСКОПІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ

Матолінець Наталія Василівна

д. мед. н., доцент

Львівський національний медичний
університет імені Данила Галицького

Глуховська Соломія Ігорівна

Живіцька Христина Зеновійвна

лікарі-інтерни КНП КЛШМД

м. Львів, Україна

Анотація: У сфері сучасної медицини все більше розвивається хірургічна галузь, а разом з нею і анестезіологічна служба. Нові виклики у вигляді відеоасистованих торакоскопичних операцій потребують особливого підходу при проведенні інтубації та легеневої вентиляції. Переваги застосування двохпросвітної трубки при даних операціях представляємо нижче.

Ключові слова: роздільна ендобронхіальна інтубація, однолегенева вентиляція, відеотораскопічні операції

Актуальність. Впродовж останніх років хірургічна спеціальність розвивається у напрямку роботизованої хірургії. Клініки оснащуються надсучасними, дороговартісними апаратами, що дозволяють проводити малоінвазивні, відеоасистовані оперативні втручання. Такі операції мають ряд переваг, зокрема, мінімізують ризик ускладнень, є менш травматичними, значно зменшують тривалість перебування пацієнта у стаціонарі у післяопераційному періоді.

Проте проведення високоточних, малоінвазивних, відеоасистованих оперативних втручань вимагає висококваліфікованого та професійного підходу

для підтримання функціонування органів і систем, що є неможливим без розвитку анестезіологічної служби. Зокрема, зміни в анестезії відбуваються з врахуванням оновлень у гайдлайнах ERAS, аби пришвидшити процес відновлення пацієнта після операції та знечулення.

Дані оперативні втручання потребують застосування особливих видів забезпечення вентиляції дихальних шляхів, а саме використання двохпросвітної трубки або ендобронхіальних блокерів. Хоча за даними досліджень у Великобританії та Італії більше 90% анестезіологів надають перевагу застосуванню власне двохпросвітних трубок.

Матеріали і методи. На базі центру хірургії КНП КЛШМД м. Львова проведено 10 відеоасистованих торакоскопічних оперативних втручань, у тому числі видалення доброякісної пухлини щитоподібної залози з клінікою міастенії, із проведенням однолегеневої вентиляції шляхом роздільної ендобронхіальної інтубації двохпросвітною інтубаційною трубкою з вентиляцією контрлатеральної легені в положенні на боці.

Однолегенева вентиляція при однопросвітній інтубації під тривалою внутрішньовенною анестезією із ШВЛ та застосуванням міорелаксантів зумовлює порушення вентиляційно-перфузійного співвідношення. Недостатній дихальний об'єм у вентильованій легені може призвести до ателектезування та підвищити внутрішньопульмональне шунтування, що зумовлює виникнення важкої гіпоксемії. Навпаки ж, великі дихальні об'єми можуть направляти потік крові до не вентильованої легені, що підвищує внутрішньопульмональне шунтування.

Для усунення ефекту «шунтування», забезпечення адекватної оксигенації, вентиляційно-перфузійного співвідношення необхідна вентиляція обох легень. Тому, для проведення відеоторакоскопічних операцій, що потребують положення на боці, та необхідність проведення маніпуляцій в межах грудної порожнини як ніколи актуальним є проведення ендотрахальної інтубації двохпросвітною трубкою. Даний метод дає можливість проводити вентиляцію обох легень одночасно із застосуванням різних параметрів вентиляції для

кожної легені, що забезпечує адекватну вентиляцію контрлатеральної легені в положенні на боці. Окрім цього, до переваг використання двохпросвітної трубки можна віднести те, що даний вид інтубації захищає від крові, гною та виділень з контрлатеральної легені, забезпечує нижчий ризик інтраопераційного зміщення трубки та використання режиму ШВЛ з постійним позитивним тиском в дихальних шляхах для корекції гіпоксемії.

Необхідний постійний моніторинг газового складу крові, серцевої динаміки за допомогою неінвазивних методів діагностики (СВ, СІ за допомогою EsCCO), капнографія, контроль рівня FiO₂, PEEP, PCO₂, Po₂, EtCO₂.

Висновки. Анестезіологічне забезпечення для проведення відеоторакоскопічних операцій в умовах КНП КЛШМД м. Львова відповідає світовим стандартам. Широкий вибір двох просвітних трубок, покращення їх будови забезпечує безпечнішу та легшу ізоляцію легень навіть у складних ситуаціях, проте вимагає висококваліфікованої анестезіологічної бригади та довготривалої, професійної підготовки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Essentials of Cardiac Anesthesia for Noncardiac Surgery - A Companion to Kaplan's Cardiac Anesthesia - 2019, Pages 340-378
2. Marc Licker, Morgan Le Guen, John Diaper, Frédéric Triponez, Wolfram Karenovics - Isolation of the lung: Double-lumen tubes and endobronchial blockers - Anaesthesia and Critical Care 4 (2014) 47-54
3. Doraid Jarrar, Yadana Kyaw - Video-Assisted Thoracoscopic Surgery (VATS) Periprocedural Care - Feb 12, 2019. Available from: <https://emedicine.medscape.com/article/1970013-periprocedure>
4. Mayank Mehrotra; Ankit Jain - Single Lung Ventilation - July 31, 2020. Available from: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK538314/?report=reader#_NBK538314_pub_det_

**ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ЕЛЕМЕНТАРНОЇ ОСВІТИ У ВЕЛИКІЙ
БРИТАНІЇ ОСТАННЬОЇ ТРЕТИНИ ХІХ СТ.**

Мокроменко Олена Володимирівна

канд.пед. наук, доцент

кафедри мовної підготовки, доцент

Харківський національний технічний

університет сільського

господарства імені Петра Василенка,

Харків, Україна

Анотація: стаття вивчає діяльність закладів елементарної освіти у Великій Британії останньої третини ХІХ ст. Проаналізовано нормативну базу розвитку елементарної освіти. Визначено міру громадсько-приватної та державної ініціативи у діяльності закладів елементарної освіти у Великій Британії на даному етапі.

Ключові слова: діяльність, заклади елементарної освіти, нормативна база, громадсько-приватна ініціатива, державна ініціатива, Велика Британія.

Постановка проблеми. Узагальнення вітчизняних і зарубіжних науково-педагогічних джерел доводить, що у Великій Британії накопичено значний досвід організації елементарної освіти. Тож за сучасних умов важливим є вивчення набутків цієї країни, яка, використовуючи потенціал соціально-економічного прогресу, просунулася далеко вперед у розв'язанні тих чи інших національних проблем, сформувала міцні традиції в освітній сфері.

На сучасному етапі розвитку освіти в Україні надзвичайно актуальним є питання виявлення та міри громадсько-приватної ініціативи у діяльності загальноосвітніх шкіл, які є основним, найбільш масовим навчальним закладом підготовки молоді до життя.

Аналіз актуальних досліджень. У контексті питань історії та культури XIX ст. проблеми організації та діяльності англійських навчальних закладів проаналізовано в публікаціях таких західноєвропейських і зокрема британських учених: Д. Вордл, Дж. Гріноу, Дж. Маккі, Дж. Девіс та ін. Законодавчу базу освітніх закладів Великої Британії аналізував А. Ліч. Соціальний аспект освіти у Великій Британії розкрито в працях Ф. Бедаріда.

Мета статті – проаналізувати нормативну базу елементарної освіти і встановити міру громадсько-приватної та державної ініціативи у процесі становлення елементарної освіти на третьому етапі.

Виклад основного матеріалу. Проведене узагальнення нормативних та історичних матеріалів довело, що остаточне унормування функціонування мережі закладів елементарної освіти відбувалося на даному етапі згідно з наступною групою документів:

1. освітянськими законодавчими актами британського уряду;
2. звітами спеціальних королівських комісій Н'юкастл (1861), Аргіл (1864) за результатами дослідження досвіду організації шкільництва в Англії, Ірландії, Уельсі та Шотландії.

У ході дослідження з'ясовано, що створена 1858 р. з ініціативи ліберальної частини парламенту комісія Н'юкастл для вивчення стану елементарної освіти в країні сприяла появі таких позитивних для того часу новацій, як: виявлення недоліків у шкільній справі та подання детального звіту у 1861 р., що вміщував статистично оброблену інформацію про типи шкіл на всій території держави, кількість їх відвідувачів у порівнянні з іншими країнами [1, с.154]. Опрацювання звітних документів комісії Н'юкастл про стан елементарної освіти у Великій Британії від 1861 р. підтвердило факти існування різновидів елементарних шкіл [5, с. 175; 8, с. 325]. Ретельний аналіз звітів комісій стану вивчення шкільництва в Ірландії, Уельсі, Шотландії свідчить, що у названих географічних частинах Великої Британії фактично до 1870 рр. домінували засновані з громадсько-приватної ініціативи благодійні школи нонконформістських релігійних сект, а також

школи народоосвітніх громад, що існували на благодійні внески англіканської церкви та підлягали інспектуванню з боку Відомства у справах освіти.

Значним досягненням у діяльності комісії Н'юкастл стало ініціювання впровадження нової системи субсидій відповідно до результатів навчання замість державної дотаційної системи 1853, 1856 рр.

Розглянемо характеристики нової системи, відомої як «Перевірний код», що проіснувала до 1904 р. Основні риси фінансування освіти: елементарні школи отримували 4 пенси на кожного учня, який мав задовільне відвідування, та додатково ще 8 пенсів від рівня знань на іспитах з читання та письма англійською, арифметики [2, с.700].

Отже, система субсидій за результатами навчання, запроваджена з 1862 р. ввела у зміст елементарної освіти обов'язкову навчальну програму з читання, письма англійською мовою та арифметики в елементарних школах [3, с. 169]. Головним здобутком такої системи було запровадження єдиної елементарної програми для всіх інспектованих шкіл у Великій Британії.

Варто зазначити, що з точки зору сучасності робота по наданню субсидій школам має певні недоліки: витіснення з програм навчання національних мов Шотландії, Ірландії та Уельсу; поширення у практиці навчання муштри учнів з метою отримання школою більшої суми субсидії; спрощення методів навчання призвело до зниження рівня успішності учнів і відповідного зменшення суми державної субсидії протягом наступних десятиріч.

У 1864 р. британський уряд ініціював заснування королівської комісії Аргіл для вивчення стану елементарної освіти в Шотландії та розробки рекомендацій про її покращення. Королівська комісія Аргіл у своїх звітах вказувала на такі недоліки в організації елементарної освіти у Шотландії: низький показник відвідування шкіл, відсутність єдиного наповнення навчальних програм у сільській місцевості та у містах [4, с. 268; 8, с. 362].

Фактичне підтвердження звітами комісій інформації про надзвичайно

низький рівень відвідування шкіл викликало занепокоєння Відомства у справах освіти і спонукало його до прийняття дієвих рішень.

Ліберальний уряд спробував вирішити цю проблему за допомогою законодавчого акту 1870 р. [6; 7]. На посаду голови Відомства у справах освіти було призначено видатного державного діяча XIX ст. В. Форстера [2; 9]. З ініціативи В. Форстера після тривалих парламентських дебатов затверджується і набуває законодавчої ваги «Акт про забезпечення народної освіти в Англії та Уельсі» або відомого ще як Акт Форстера, яким запроваджено обов'язкову елементарну освіту. Метою законодавчого освітянського акту було унормування процесу створення мережі елементарних шкіл в Англії та Уельсі, в яких навчали грамоти дітей у віці до 13 років, вихідців з нижчих верств населення. Ретельний аналіз положень цього акту свідчить, що увага зосереджувалася на проблемі створення шкільних комітетів, чіткого визначення функцій і повноважень комітетів у ході відкриття та утримання необхідної для даної місцевості кількості народних шкіл.

Основні положення акту полягали: Відомство у справах освіти мало змогу впроваджувати шкільні комітети там, де існуючих шкіл недостатньо для задоволення потреб населення за кошти місцевих податків [6, с. 36]; впроваджено обов'язкове загальне навчання для дітей віком від 5 до 13 років під загрозою сплати грошового штрафу або арешту батьків чи опікунів школярів за ухилення від цього обов'язку.

Загалом, варто вказати, що для відкриття та утримання комітетських шкіл замість благодійних та народоосвітніх громад на третьому етапі британський уряд ініціював упровадження шкільних комітетів. Вони формувалися за системою виборів, в якій кожний виборець мав стільки голосів, скільки було представлено кандидатів, він міг віддати свій голос за одну кандидатуру або розділити їх за своїм бажанням. Така система проіснувала до 1902 р. [10, с. 99].

Названим актом було передано права та організаційно-контролюючі

функції органам місцевого врядування, а саме у таких аспектах: визначення плати за навчання, право відкривати безкоштовні навчальні заклади елементарної освіти; вносити плату за дітей, які здобували елементарну освіту в школах, що не утримувалися комітетами [7, с. 136].

Школи місцевих комітетів та інші, що перебували під наглядом держави, називали комітетськими [1; 2; 4].

У комітетські школи були реорганізовані всі інспектовані школи, весліанські, британські школи Дж. Ланкастера. Також комітетські школи відкривалися на базі сформованої чисельної мережі парафіяльних шкіл у Шотландії за законодавчим актом 1872 р. «Про забезпечення ефективною та доступною освітою всього народу Шотландії».

Акт про елементарну освіту 1870 р. передбачав виділення державних кредитів на відкриття приватних шкіл (школу мало право відкрити будь-яка особа, яка б гарантувала навчання певної кількості учнів).

У нових школах забороняли проводити релігійне виховання в дусі будь-якого віросповідання, а якщо в них викладався Закон Божий або здійснювалися релігійні обряди, то для цієї мети рекомендували початок або кінець навчального дня і учень міг бути звільненим від відвідування відповідних занять чи церемоній за бажанням батьків [9, с. 998].

Наслідками впровадження Акту про Освіту 1870 р. були заснування 5 тисяч нових комітетських шкіл [5, с. 270], відвідування шкіл у 1870 р. збільшилося удвічі порівняно з 1861 р.

Загалом, проведений аналіз дав підстави визначити значення акту Форстера у становленні системи національної освіти у Великій Британії: було зазначено перехід від релігійної освіти до світської, до обов'язкової елементарної освіти за допомогою грошових штрафів для батьків чи опікунів учнів, які не виконували це розпорядження; ініційовано створення шкільних комітетів – місцевих органів управління освітою.

З одного боку законодавчий акт 1870 р. започаткував реформування галузі освіти, але з іншого боку, з точки зору сучасності – реалізація реформ

ускладнила ситуацію з національними мовами Шотландії, Уельсу та Ірландії, на двадцять років вилучивши їх із змісту навчання в комітетських школах. Велика кількість національних шкіл Ірландії, Уельсу і Шотландії не отримували допомоги з місцевих податків, їх ресурси не поповнювалися, вони опинилися на межі вимирання, але ці школи залишалися єдиним шляхом ліквідації неписьменності з національних мов [5, с. 435-436]. Відсутність шкільних комітетів, комітетських шкіл у місцевостях з достатньою кількістю шкіл англіканської церкви у такому випадку відбирала у дітей іншого віросповідання можливість і право отримати освіту нерелігійного характеру [5, с. 436].

Проведене узагальнення нормативних та історичних матеріалів з теми дисертації довело, що законодавчі акти ініційовані британським урядом в останній третині XIX ст. (1876, 1878, 1880, 1891, 1893, 1899 рр.) остаточно унормували функціонування мережі закладів елементарної освіти у Великій Британії. У ході дослідження з'ясовано, що акти указанного періоду спрямовувалися на реалізацію таких ідей:

- зобов'язання британським урядом батьків чи опікунів наглядати, щоб діти систематично отримували якісні знання та практичні навички письма, читання, арифметики у школах (акт Лорда Сендона 1876 р.);

- зобов'язання британським урядом місцевої влади створювати комісії з обов'язкового навчання у місцевостях, які не належали округу будь-якого шкільного комітету. Ці комісії мали такі ж права і повноваження, як і шкільні комітети (акт 1878 р.);

- запровадження британським урядом обов'язкової елементарної освіти для дітей у віці до 10 років (акт Манделла 1880 р.);

- запровадження британським урядом безкоштовної елементарної освіти (акт 1891 р.);

- визначення вікових меж до 11 років, згодом до 12 років для реалізації права здобування обов'язкової безкоштовної елементарної освіти дітьми – (акти 1893, 1899 рр.);

- ініціювання британським урядом формування мережі закладів елементарної освіти для дітей з «особливими потребами» [6, с. 22; 7, с. 189].

Як з'ясовано у ході наукового пошуку, підвищення кількості відвідувачів шкіл утричі (1870), у 5 разів (1876), у 7 разів (1878), у 10 разів (1881) порівняно з 1831 р. [9, с. 999]. було головним результатом законодавчих актів третього етапу. Установлено, що головним досягненням впровадження законодавчих актів про освіту третього етапу є заснування повної і відносно завершеної системи загальної і безкоштовної елементарної освіти у Великій Британії.

Уведення в дію проаналізованих законодавчих актів сприяло поширенню мережі закладів елементарної освіти. Зміст елементарної освіти у 90-і рр. ХІХ ст. конкретизувався шкільними комітетами і комісіями за погодженням Відомства з питань освіти. Нами визначено загальну спрямованість змісту елементарної освіти на вказаному історичному етапі. Зокрема: трудове виховання і навчання читання, письма, навичок усної лічби у школах для малолітніх дітей (вік 3 – 7 років); поєднання загального характеру предметних уроків читання, письма, арифметики, малювання, шиття (для дівчат) з вивченням однієї чи кількох наук: англійської літератури, географії, природознавства, історії, опануванням одного з предметів: алгебри, геометрії, механіки, фізики, хімії, фізіології, гігієни, основ землеробства, бухгалтерії, стенографії, французької чи німецької мов. Це було основною умовою отримання елементарними школами (для дітей віком 7 – 14 років) більшої суми грошової субсидії [10, с. 128].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Установлено, що з громадської і політичної ініціативи прем'єр міністрів Великої Британії В.Гладстоуна і Б.Дізраелі в галузі елементарної освіти останньої третини ХІХ ст. були проведені значущі реформи щодо формування її законодавчої бази. Доведено активізування державної й політичної ініціативи у процесі становлення елементарної освіти у Великій Британії на третьому етапі в останній третині ХІХ ст. і реалізація законодавчої підтримки громадсько-

приватної ініціативи для здійснення реформ.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Bedarida F. A Social History of England 1851 –1990. / F. Bedarida; [translated by A.S. Forster]. – London, New York: Rontlege, 1991. – 200 p.
2. Gardiner J., Wenborn N. The History today companion to British history / J. Gardiner, N. Wenborn. – London: Collins & Brown, 1995. – 839 p.
3. Greenough J. The Evolution of the Elementary Schools of Great Britain / J. Greenough. – London, 1903. – 205 p.
4. Collins Encyclopedia of Scotland / [edited by Keay J., Keay J.]. – L.: Harper Collins Publishers, 1991. – 450 p.
5. Davies J. A History of Wales / J. Davies. – London: Penguin Books, 1993. – 500 p.
6. Leach A. F. Some results of research in the history of Education in England with suggestions for its continuance and extension / A. F. Leach. – London published for the British Academy, 48 p.
7. Leach A. F. Educational Chapters and Documents / A. F. Leach. – London, 1911. – 205 p.
8. Mackie J. D. A History of Scotland / J. D. Mackie. – London: Penguin Books, 1991. – 414 p.
9. The New Universal Library. Volume V / London: Corporation Limited, 1927. – 2000 p.
10. Wardle D. English popular education 1780-1970 / D. Wardle. – Cambridge: CUP, 1976. – 197 p.

**ПСЕВДОНИМ И ФАМИЛИЯ КАК СОСТАВЛЯЮЩИЕ
ЛИЧНОСТИ ПЕРСОНАЖА (НА ПРИМЕРЕ ОБРАЗА ИВАНА
БЕЗДОМНОГО) В РОМАНЕ М. А. БУЛГАКОВА
«МАСТЕР И МАРГАРИТА»**

Недашковская Татьяна Евгеньевна

профессор

Жайворон Евгения Васильевна

студентка Житомирского государственного

университета имени Ивана Франка

г. Житомир, Украина

Аннотация: Статья посвящена анализу псевдонима и фамилии как неотъемлемых составляющих личности персонажа (на примере образа Ивана Бездомного). Целью статьи является анализ внутренней формы слова *Бездомный*, а также исследование того, как в романе псевдоним вытесняет настоящее имя и что это может означать. В статье раскрывается тот факт, что использование псевдонима и отказ от своей настоящей фамилии отражает сущность мировоззрения героя, а именно идеологию системы 30-х годов, основанную на разрыве с прошлым. Отречение от самого себя подчёркивается и внутренней формой псевдонима. Следовательно, псевдоним прямо связан с определённым этапом жизни героя. На основе изучения проблемы самоидентификации также установлено, что лишь через признание своей фамилии и отказа от псевдонима происходит возвращение к реальному миру и осознание своего призвания.

Ключевые слова: Бездомный, герой, персонаж, фамилия, псевдоним, дом, слово, значение, изменение, отречение.

Внутренняя форма имени Бездомный отражает сущность мировоззрения героя, а именно идеологию тоталитарной системы 30-х годов, основанную на

разрыве с прошлым – культурных, общественных, нравственных, религиозных, человеческих (связь на основе рода) [6, с. 106].

Массовое идеологизированное сознание эпохи тоталитаризма, носителем которого является Иван Бездомный, определяет и ценностные представления персонажа о мире.

«Идеология существует прежде всего в языке», воздействуя на язык, главным образом на лексическую семантику, изменяя лексическую структуру слов. Тем самым идеология «задаёт особую модель мира», которая и внедряется в языковое сознание [1, с. 7–8].

Слово *Бездомный* прямо связано с первым этапом жизни героя. Однако *Бездомный* – не есть фамилия персонажа. Настоящая его фамилия – Понырев, что подтверждает 1 глава романа «Мастер и Маргарита»: «... *поэт Иван Николаевич Понырев, пишущий под псевдонимом Бездомный*» [3, с. 5]. Однако сам герой всё же называет себя Бездомным. На вопрос Мастера: «*А как ваша фамилия?*» – поэт отвечает: «*Бездомный*» [3, с. 138].

Фамилия является очень важным элементом в жизни любого человека, поскольку она связывает его со своим родом, верой предков, а также говорит о его духовных корнях [6, с. 106]. Следовательно, «акт замены фамилии на псевдоним несёт в себе добровольный отказ от рода, потерю исторической памяти, даже если в силу невежества ума это не осознаётся носителем псевдонима, как в случае с Иваном» [6, с. 107]. Отречение от самого себя подчёркивается внутренней формой его псевдонима. В словообразовательной структуре слова *Бездомный* приставка *без-* реализует значение «отсутствие», семантика слова – дом – указывает на то, что либо отсутствует, либо утрачено, либо отрицается.

Бездомный – не имеющий жилья; бесприютный, не имеющий пристанища [4, с. 32].

При анализе внутренней формы слова *Бездомный* «не имеющий дома», Н. В. Сапрыгин находит в семантике данного псевдонима не только отказ от

фамильного имени, но и утрату прошлого [5, с. 25]. Также в основе ассоциации есть смысловая близость слов *бездомный* и *безродный*.

Дом является самостоятельным словом.

Дом. 1. Здание, строение, предназначенное для жилья, для размещения различных учреждений и предприятий: «... он испуганно обвёл глазами дома», «Старинный двухэтажный дом кремового цвета» [3, с. 57].

2. Жилое помещение, квартира; жильё: «Рассказ Аннушки о вылетающих из окна дома на Садовой людях...» [3, с. 327], «Ну кому нужен точильщик в доме?» [3, с. 179], «председатель жилищного товарищества дома № 302-бис» [3, с. 97].

3. Семья, люди, живущие вместе, одним хозяйством: «... непременно должен оказаться в доме № 13» [3, с. 52], «Объяснимся: Стёпа Лиходеев... очнулся утром у себя в той самой квартире, которую он занимал пополам с покойным Берлиозом, в большом шестиэтажном доме» [3, с. 77].

4. Царствующий род, династия. «Дом назывался «Домом Грибоедова» на том основании, что будто бы некогда им владела тётка писателя – Александра Сергеевича Грибоедова» [3, с. 56].

5. В составе названий различных учреждений, заведений: «... в настоящее время владел этим домом тот самый Массолит» [3, с. 56].

В контексте культурно-мифологической традиции Лотман определяет дом в романе «Мастер и Маргарита» как «средоточие духовности, находящей выражение в богатстве внутренней культуры, творчестве, любви» [2, с. 26].

Дом в романе имеет также ещё одно значение: вечный дом.

«Там ждёт уже вас дом...», «Смотри, вон впереди твой вечный дом, который тебе дали в награду. ... Вот твой дом, вот твой вечный дом», «Так говорила Маргарита, идя с мастером по направлению к вечному их дому» [3, с. 339-400].

Практически любого персонажа автор ассоциирует с профессией, таким образом конкретизируя род деятельности и функцию героев в романе: «поэт Иван Николаевич Понырев» [3, с. 5], «Михаил Александрович Берлиоз, редактор

толстого художественного журнала» [3, с. 5], «Стёпа Лиходеев, директор театра Варьете» [3, с. 77].

Как правило, профессия характеризует именно реальных персонажей.

В эпилоге герой преображается. Он не только сдержал своё слово Мастеру больше никогда не писать стихов, но и изменил свою профессию. К тому же, изменилась оценка автора в плане номинативности. Это уже не *Бездомный* или просто *Иван*, как раньше, а «*сотрудник Института истории и философии, профессор Иван Николаевич Понырев*» [3, с. 409]. Автор в эпилоге чаще представляет его официально – Иван Николаевич и только раз называет Иваном. Не употребляет автор слова *Бездомный*, поскольку герой меняется, признаёт свою настоящую фамилию и находит себя. В связи с признанием своей фамилии, Иван Николаевич, отказавшись от своей прежней профессии, таким образом, отказывается от своего псевдонима и возвращается в реальную среду.

Изменения, которые происходят с Иваном проявляются в:

1. Изменении внешности.

В начале романа герой был моложе, и старался следовать моде и выглядеть ярко: «плечистый, рыжеватый, вихрастый молодой человек в заломленной на затылок клетчатой кепке – был в ковбойке, жёванных белых брюках и чёрных тапочках».

В эпилоге он старше, а также меняет стиль одежды. Герой уже не стремится к модным нарядам: «...человек лет тридцати или тридцати с лишним. Рыжеватый, зеленоглазый, скромно одетый человек».

2. Профессии.

В начале романа – «*поэт Иван Николаевич, пишущий под псевдонимом Бездомный*».

В эпилоге – «*сотрудник Института истории и философии, профессор Иван Николаевич Понырев*».

3. Убеждениях, характере и переосмыслении событий.

Иван в своём поведении и поступках стал сдержанней: *«Ивану Николаевичу всё известно, он всё знает и понимает. Он знает, что в молодости он стал жертвой преступных гипнотизёров, лечился после этого и вылечился. Но знает также, что кое с чем он совладать не может. Не может он совладать с этим весенним полнолунием»* [3, с. 410].

Вывод

Имя *Бездомный* отражает сущность мировоззрения героя, а именно идеологию тоталитарной системы 30-х годов, основанную на разрыве с прошлым.

Слово *Бездомный* прямо связано с определённым этапом жизни героя. Однако *Бездомный* – не есть настоящая фамилия персонажа, это всего лишь псевдоним, к которому постоянно прибегает Иван. Однако сам герой отказывается использовать свою настоящую фамилию. Отречение от самого себя подчёркивается внутренней формой его псевдонима.

В словообразовательной структуре слова *Бездомный* приставка *без-* реализует значение «отсутствие», семантика слова – *дом* – указывает на то, что либо отсутствует, либо утрачено, либо отрицается.

При анализе внутренней формы слова *Бездомный* «не имеющий дома», исследователи находят в семантике псевдонима отказ от фамильного имени и утрату с прошлым. В основе ассоциации есть смысловая близость слов *бездомный* и *безродный*.

В эпилоге герой преображается. Оценка автора в плане номинативности изменилась. Герой отказывается от псевдонима и признаёт свою фамилию. Автор чаще называет Ивана официально – Иван Николаевич. Через признание своей фамилии и отказа от псевдонима происходит возвращение к реальному миру и осознание своего призвания.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Купина Н.А. Тоталитарный язык: словарь и речевые реакции. Екатеринбург: Изд-во Урал, 1985
2. Лотман Ю.М. Заметки о художественном пространстве // Учёные записки ТГУ. Вып. 720. Труды по знакомым системам. Сб. 19. Тарту, 1986. С. 25-43.
3. Михаил Булгаков Мастер и Маргарита : роман / Михаил Булгаков. – СПб. : Азбука, Азбука-Аттикус, 2016. – 416 с. – (Азбука-классика).
4. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Магарыч // Толковый словарь русского языка / Российская академия наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова. – 4-е изд., доп. – М.: А Темп, 2006. – 944 с.
5. Сапрыгина Н.В. Авторская семантизация в художественном тексте: Монография. Одесса, 1995. Электронная публикация на сайте библиотеки ОНУ, 2020.
6. Стойкова Т. А. Речь персонажа в художественной системе произведения (роман М.А. Булгакова «Мастер и Маргарита») / Санкт-Петербургский государственный университет / Санкт-Петербург, 2000

УДК 378.147.091.33-027.22:78]:17,023.36

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Ніколенко Людмила Ігорівна

аспірантка кафедри педагогіки

та менеджменту освіти

Центральноукраїнський державний

педагогічний університет

імені Володимира Винниченка

м. Кропивницький, Україна

Анотація: У статті підкреслюється значення культурологічного підходу як домінуючого у мистецькій педагогіці, подається аналіз наукових праць щодо особливостей професійної підготовки майбутнього викладача мистецтва, розкривається сутність понять «освіта», «культура», «професійна культура майбутнього викладача музичного мистецтва».

Ключові слова: освіта, культура, культурологічний підхід, професійна культура майбутнього викладача музичного мистецтва.

Сучасна професійна освіта спрямована на підготовку конкурентоспроможного фахівця зі стійкою системою цінностей, здатного до розвитку і саморозвитку, творчого самовираження і самоактуалізації у професійній діяльності і життєтворчості.

Освіта і культура – тісно взаємопов'язані й взаємодійні, не існуючі один без одного поняття. Освіта, підкреслює О.Рудницька, – це процес і результат формування якостей особистості засобами навчання і виховання відповідно до норм духовної культури і цінностей суспільства. Результат освіти, зазначає вчена, характеризується змістом тих культурних надбань, якими оволодів суб'єкт навчально-виховного процесу й відповідно до того, якою мірою

відбулося це оволодіння, можна говорити про досягнутий рівень освіченості і ступінь його відповідності нормам розвитку особистості, прийнятими у певному суспільстві [4, с. 22].

Професійна культура – поняття складне й багатогранне. Розкриваючи професіоналізм як явище педагогічної культури вчителя, педагоги підкреслюють не тільки важливість і досконалість знань, умінь і навичок, котрі зумовлюють професійні досягнення, а й розвиток професійно значущих особистісних якостей вчителя, визначаючи професійну культуру як міру і спосіб творчої самореалізації вчителя у різноманітних видах педагогічної діяльності і спілкування, як досягнення високого рівня компетентності (В. Сластьонін); володіння високим рівнем професійної діяльності, розвитком ціннісної свідомості і самосвідомості, індивідуальним внеском у професію, духовною, моральною, інтелектуальною і методологічною культурою (А. Маркова), здатністю до авторської спроможності, творчості і співтворчості (Т. Стратан-Артишкова).

Проблема формування професійної культури майбутніх фахівців будь-якого фаху у процесі їхньої підготовки у вищому навчальному закладі є надзвичайно актуальною. Особливо це стосується майбутнього вчителя музичного мистецтва, який має стати «значущим суб'єктом духовності оточуючого середовища» [3, с. 23], засобами мистецтва має сприяти ефективному розвитку внутрішнього світу кожного учня, його становленню як особистості, вміти залучити у світ прекрасного, допомогти в оволодінні й розумінні навколишнього світу через мистецтво, навчити творчо мислити і творити за законами краси.

Різні аспекти професійної культури майбутнього фахівця музичного мистецтва досліджуються сучасними вітчизняними педагогами-музикантами, обґрунтовуються в наукових працях А. Авдієвського, А. Болгарського, Г. Ніколаї, Н. Гуральник, А.Козир, О. Олексюк, В. Орлова, Г. Падалки, Л.Паньків, А. Растригіної, О. Ребрової, О. Ростовського, О. Рудницької, Н.Сегеди, Т.Стратан-Артишкової, В. Черкасова, О.Щолокової та ін.

Особливої значущості у формуванні професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва набуває *культурологічний підхід* як конкретно-наукова методологія пізнання і перетворення педагогічної реальності трактується сучасною культурологією як цілісне поєднання взаємопов'язаних компонентів, обумовлений об'єктивним зв'язком людини з культурою, адже людина не лише розвивається на основі засвоєної нею культури, а й вносить у неї дещо принципово нове, тобто стає творцем її нових внутрішніх компонентів.

В мистецькій педагогіці культурологічний підхід є домінуючим. Про це свідчить аналіз наукових праць в галузі мистецької освіти, автори яких розуміють його у таких інтерпретаціях: як інкультурація особистості, як методологічний фундамент (метапринцип) загальної мистецької освіти, що «детермінує стратегії її модернізації в напрямку посилення взаємозв'язку і взаємопроникнення безмежних ресурсів світової художньої культури, з одного боку, та особистісних потенціалів – пізнавального, художньо-творчого та ін., з іншого» (Л. Масол); як естетична логосфера школи (Н. Миропольська), як педагогіка духовного потенціалу (О. Олексюк), як основа духовності виховання (А. Растрігіна); як культуровідповідність мистецької педагогіки як підсистеми загальної (О. Рудницька); як особистісно-ціннісні смисли духовно-творчої діяльності (Т.Стратан-Артишкова); як транспонування суб'єктної методології в культурологічну освіту (О. Шевнюк); як цілісність художньої картини світу (О. Щолокова).

Ознакою різноманіття людського досвіду є художня культура, яка містить сукупність процесів і явищ духовної практичної діяльності людини, яка створює, розповсюджує і опановує твори мистецтва, що спричиняє необхідність виокремлення її національної самобутності, зокрема «аристократичність» [2], «художність» як «сукупність прийомів формування і завершення людини та її світу» [1, с. 169].

У своїх наукових працях дослідники зазначають, що створення культурологічного ракурсу бачення художньої культури епохи, її цілісного

загальнохудожнього контексту, взаємозв'язку, взаємовпливу і взаємодії різних видів мистецтва з іншими формами суспільної свідомості (наукою, релігією, етикою, естетикою), виявлення на цьому підґрунті змістового сенсу художніх цінностей дає змогу схарактеризувати певну соціокультурну ситуацію, продемонструвати конкретно-історичну сутність індивіда, проникнути в ціннісний смисл людського «Я», створити можливості для формування суб'єктивних суджень, розуміння й розкриття духовного простору певної епохи, її художньо-стильові особливості та ідейно-образний зміст. У такий спосіб, зазначають філософи, культурологічний підхід містить ідею «діалогу культур» (М. Бахтін, В. Біблер, Ю. Лотман), адже дедалі більшого визнання набуває розуміння того, що реальність світу створюється багатьма «голосами» культур із власними дискурсами, різноманітністю ідей, альтернативних суджень, варіативних перспектив, відмови від будь-яких форм абсолютизму, розуміння і прийняття культурної різноманітності [5].

Слушною є думка педагогів-музикантів про те, що без визнання суспільно-історичних детермінант художньої свідомості феноменологічне конструювання музичного предмету в інтерсуб'єктивній реальності неможливе (О. Олексюк, О. Рудницька, О. Щолокова та ін.).

Культурологічний підхід принципово важливий з огляду на проектування і моделювання структури професійної культури майбутніх фахівців музичного мистецтва, оскільки «входження» майбутнього вчителя у простір культури, його «інкультурація», виховання й самовиховання, розвиток і саморозвиток, самовираження і самоактуалізація, творчість і самотворчість залежить від того, як і яким чином майбутній фахівець пов'язаний із культурним середовищем, як він поводить і відчуває себе в соціальному, загальнокультурному і художньому просторі, наскільки впевнено і надійно він самовиражається і самоактуалізується у них, досягає вершин професійної творчості [5].

Культурологічний підхід у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців передбачає створення духовно-творчого середовища, надає можливість створити діалог культур, оволодіти вміннями поліхудожнього

спілкування, здатністю використовувати набуті художньо-інтерпретаційні знання, вміння, досвід у самостійній творчо-проектувальній діяльності.

У контексті культурологічного підходу визначаємо професійну культуру як процес і результат оволодіння майбутніми викладачами музичного мистецтва «художньою картиною світу», спроможністю бути творцями національної культури, зберігати й збагачувати її, здійснювати діалог епох, розкривати духовний портрет епохи, і за допомогою широкого спектру специфічно-виражальних засобів, форм і видів духовно-творчої діяльності відтворювати й презентувати сучасну культуру, здійснюючи, таким чином, важливу культуротворчу функцію.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – 2-е изд. / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – 444 с.
2. Бердяев Н. А. Философия творчества, культуры и искусства : В 2 т. – / Н. А. Бердяев. – М. : Искусство, 1994. – Т. 1. – 542 с.
3. Горизонт духовності виховання: колективна монографія. – Вильнюс, 2019. – 584 с.
4. Рудницька О. П. Педагогіка загальна та мистецька : навч. посіб. / Оксана Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 358 с.
5. Стратан-Артишкова Т. Б. Творчо-виконавська підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва: монографія. – Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – 448 с.

ЭКОЛОГО-ЭПИЗООТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ШИСТОСОМОЗА В ЗОНЕ ПРИАРАЛЬЯ

Норкобилов Б. Т.

Самаркандский институт

ветеринарной медицины, 140103

ул. М.Улугбек, дом 77, Самарканд, Узбекистан

Резюме Изучено современное состояние эпизоотологии шистосомоза животных, вызываемый *Schistosoma turkestanicum* Skrjabin, 1913 в условиях Приаралья. Крупные очаги инвазии выявлены в зоне Приаралья, где зараженность составила у овец – 33.0%, коз – 15.5%, крупного рогатого скота – 55.2%, верблюдов – 10.2% и лошадей 21.5%. Разработаны методы и средства коррекции инвазии, способствующие смягчению воздействий экологической катастрофы в сфере животноводства.

Ключевые слова: шистосомоз, эпизоотология, динамика, Приаралья, Узбекистан.

Введение

Популяции трематоды *Schistosoma turkestanicum* Skrjabin, 1913 широко распространены на территории Приаралья, охватывающего Республики Каракалпакстан и Хорезмскую область. Шистосомы, являясь возбудителем шистосомоза животных наносит значительный экономический ущерб животноводству. Это выражается недополучением молока от зараженных шистосомами животных, снижением мясной продуктивности, ухудшением товарные и биологические свойства и санитарное качество продуктов убоя и гибелью интенсивно инвазированных (овец и крупного рогатого скота) всех возрастов. Шистосомоз животных имеет и эпидемиологическое значение.

Церкарии трематоды способны вызывать кожные поражения - церкариозы у людей в очагах инвазий [3].

Эпизоотический процесс шистосомоза поддерживается домашними и дикими животными - окончательными и- пресноводными моллюсками - промежуточными хозяевами трематоды в конкретных территориях. Вследствие слабой изученности шистосомоза животных в Узбекистане, оценка эпизоотической ситуации, определение характеристики инвазионного процесса, разработка рациональной системы лечебно-профилактических мероприятий при данной заболеваний с учетом региональных особенностей представляются нам актуальными и своевременными.

Материал и методы

Материалом для настоящей работы послужили сборы шистосом от домашних животных Республики Каракалпакстан и Хорезмской области. Исследования выполнены в 2016-2020 гг. на базе лаборатории Общей паразитологии Института зоологии АН РУз.

Методом полных и неполных вскрытий отдельных органов животных исследовано большое число особей (табл. 1), весной, летом, осенью и зимой в убойных пунктах исследуемого региона по общепринятым методам [6]. Также проводились ово-ларвоскопические исследования 460 проб фекалий животных.

При оценке степени зараженности крупного рогатого скота шистосомами использовались стандартные паразитологические показатели: экстенсивность инвазии - ЭИ (%) и интенсивность инвазии - ИИ (экз.).

Собрано и исследовано 3525 ос. моллюсков *Lymnaea auricularia* из разнотипных водоемов нижнего течения р. Амударьи по общепринятым методам [4, 5].

Результаты и обсуждение

В разнотипных фермерских хозяйствах Республики Каракалпакстан и Хорезмской области разводятся крупный рогатый скот, овец, коз, верблюды и лошади (табл. 1), которые оказались зараженными шистосомами - *Schistosoma turkestanicum* [1].

Как показали результаты исследования последних лет, что зараженность сельскохозяйственных животных шистосомозом в зоне Приаралья достаточно высока. Заболевание отмечено, практически во всех районах Республики Каракалпакстан и в большинстве животноводческих хозяйств Хорезмской области. Наиболее экстенсивное заражение шистосомозом наблюдается у крупного рогатого скота и овец, где средняя экстенсивность инвазий составляет 33.0 и 55.2%, соответственно. В отдельных хозяйствах Бозатауского, Кегейлийского, Чимбайского, Кунградского, Муйнакского, Турткульского, Амударьинского, Тахтакупырского районов Каракалпакстана инвазированность крупного рогатого скота достигала до 100% при высокой степени интенсивности инвазии. У зараженных животных, в венозных сосудах брыжейки и печени находили шистосом исчисляющиеся сотни тысячи экземпляров паразитов. При этом установлена определена сезонность проявления шистосомоза животных.

Таблица 1

Спонтанная зараженность сельскохозяйственных животных шистосомозом в зоне Приаралья (по материалам вскрытий убойных животных, 2016-2020 гг.)

Вид	Исследовано, экз.	Экстенсивность инвазии, %	
		Лимиты	Среднее
Овца	2175	20.0-46.0	33.0
Коза	104	10.5-20.5	15.5
Крупный рогатый скот	2452	26.2-85.3	55.2
Верблюды	26	5.2-15.2	10.2
Лошадь	102	8.5-34.5	21.5

Исследования сезонной динамики шистосомоза крупного рогатого скота показали, что шистосомы у животных встречаются во все сезоны года, при незначительных колебаниях. Исключением по этому показателю составляет молодняк текущего года рождения. Впервые зараженность этой возрастной группы зрелыми популяциями шистосом выявлена в конце июля. В последующие месяцы экстенсивность инвазии увеличиваются. В период с июля

по декабрь инвазированность телят шистосомами варьировала в пределах 4.9-25.5% (табл. 2).

Экстенсинвазированность молодняка от двух до трёх лет шистосомами колебалась от 20.5 до 35.2%. Наиболее высокая зараженность шистосомами была зарегистрирована у крупного рогатого скота старших возрастов (40.6-55.9%).

Таблица 2

Динамика инвазированности крупного рогатого скота шистосомозом (по материалам 410 ово-ларвоскопических исследований)

Сезоны	ЭИ, %		
	Молдняк до 1 года	Животные от 2 до 3 лет	Взрослые
Весна	0	20.5	40.6
Лето	4.9	29.8	50.9
Осень	20.2	35.5	55.5
Зима	25.5	38.2	55.9

Результаты исследований показали, что наибольший уровень инвазии животных, зрелыми шистосомами наблюдается в сентябре-октябре в конце пастбищного сезона. Таким образом пик шистосомозной инвазии приходится на осенние месяцы. Об этом свидетельствуют, наблюдаемые энзоотические вспышки шистосомоза крупного рогатого в животноводческих хозяйствах Каракалпакстана и Хорезмской области.

На основе анализа сезонной динамики шистосомоза крупного рогатого скота в зоне Приаралья можно заключить, что заражение животных шистосомами происходит в летние месяцы, начиная с второй половины июня и до конца августа. Это совпадает с периодом максимальной инвазированности промежуточного хозяина-моллюсков *Lymnaea auricularia* партенитами и церкариями *Sch. turkestanicum* в водноно-болотных угодьях региона. Зараженность моллюсков в отдельных биотопах, расположенных на территории

Бозатауского, Кегейлийского, Чимбайского, Кунградского, Муйнакского и Турткульских районов достигла от 10 до 45% [3].

Таким образом, на основе результатов проведенных исследований мы отмечаем цикличность эпизоотии шистосомоза крупного рогатого скота в Северо-западном регионе, Узбекистана. Так, эпизоотии шистосомоза крупного рогатого скота в 1964-1965, 1984-1985, 2004-2005 гг., отмечался в конце пастбищного сезона – осенью с гибелью большого числа животных. Каждый цикл, как правило, охватывает около 20 лет. Это весьма интересный факт. Дело в том, что *Sch. turkestanicum*, как и другие представители рода *Schistosoma* достаточно долго живут в организме окончательного хозяина, практически, до его гибели. Заражение шистосомой происходит ежегодно, которое способствует аккумуляцию зрелых популяций и численность их катастрофически возрастает из года в год. В просвете венозных сосудов брыжейки и печени обнаруживаются сотни тысячи и более экз. шистосом, которые очевидно, служат причиной проявления цикличности шистосомоза животных в зоне Приаралья.

Для профилактики шистосомоза, как мы считаем, необходим комплексный подход. Одним из чрезвычайно важных составляющих комплекса мероприятий является борьба с моллюсками - промежуточными хозяевами в ограниченных и интенсивных очагах инвазий.

Для борьбы с промежуточными хозяевами - моллюсками существуют теоретически три возможности: биологический метод борьбы; уничтожение биотопов моллюсков путем осушения болот и болотистых пастбищ и очистка водоемов; оздоровление пастбищ и водоемов путем уничтожения моллюсков моллюскоцидами.

Моллюскоциды (медный купорос, 5.4-дихлорсалициланилид) применяются методом разбрызгивания в биотопах ушковидных прудовиков в период, когда моллюски проявляют наибольшую активность. Так, например, в условиях Приаралья эти сроки определяются обычно в июне, июле, и августе.

Значительное место в профилактике шистосомоза животных отводится осушению заболоченных участков пастбищ.

Следует особо подчеркнуть значение перевода животных на индустриальную основу содержания в деле профилактики ряда гельминтозов, в том числе и шистосомоза. С изменением технологии содержания животных нарушается контакт между паразитом и восприимчивыми животными.

Таким образом, стратегия борьбы с шистосомозом должна быть направлена на: снижение передачи инвазии путем уменьшения численности популяции моллюсков; дегельминтизацию животных - источников инвазии; создание новых эффективных препаратов; совершенствованию организационной структуры противоэпизоотической службы; четкое выполнение ветеринарно-санитарных норм в хозяйствах и окружающей среде.

На основании результатов комплексных исследований нами разработаны и апробированы методы и средства профилактики шистосомоза:

- Смена неблагополучных пастбищ с июня по октябрь (наиболее действенное мероприятие);
- Осушение заболоченных территорий, создающее неблагоприятные условия для жизни моллюсков и снижающее численность популяций. При этом особого внимания заслуживает закрытое дренирование;
- Перевод животных на стойловое содержание;
- Отделение молодняка от взрослых животных и пастба его на благополучных территориях;
- Улучшение санитарного состояния водоемов и мест водопоя;
- Биотермическое обезвреживание навоза;

Профилактическую дегельминтизацию животных следует проводить с использованием антгельминтиков шистосомацидного спектра действия, таких как празиквантел азинокс и ивермектин в регламентированных дозах. Первую дегельминтизацию проводить в начале мая, вторую в сентябре каждого года.

Заключение

Наши наблюдения показали, что возбудитель шистосомоза животных имеет широкое распространение в зоне Приаралья. Наибольшим заражением характеризуется домашние животные (овца и крупного рогатый скот), у которых заболевание регистрируется в конце осени и в начале зимы.

Полученные результаты возобновленных исследований по шистосомозу животных Приаралья также подтверждают предшествующие данные литературы о негативной роли *Sch. turkestanicum* в развитии животноводства региона.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Азимов Д.А. Шистосоматиды животных и человека. - Ташкент: Фан, 1975. -152 с.
2. Азимов Д.А. Трематоды - паразиты животных и человека. - Ташкент: Мехнат, 1986. -128 с.
3. Азимов Д.А., Акрамова Ф.Д., Шакарбоев Э.Б., Норкобилов Б.Т., Шакарбаев У.А., Сайиткулов Б.С. Шистосомоз животных. - Ташкент: Фан, 2019. -320 с.
4. Гинецинская Т.А. Трематоды, их жизненные циклы, биология и эволюция. - Ленинград: «Наука», 1968. -411 с.
5. Жадин В.И. Моллюски пресных и солоноватых вод СССР. Определители по фауне СССР. - Москва. - Ленинград: АН СССР, 1952. -374 с.
6. Скрябин К.И. Методы полных гельминтологических вскрытий позвоночных, включая и человека. - Ленинград.: 1-го МГУ, 1928. -45 с.

УДК 330,4

**ВИКОРИСТАННЯ ЕКОНОМЕТРИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ДЛЯ ОЦІНКИ
ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ**

Огірко Ольга Ігорівна

кандидат технічних наук, доцент

Шевченко Наталія Володимирівна

кандидат економічних наук, доцент

Львівський державний університет внутрішніх справ

м. Львів, Україна

Анотація: В статті проаналізовано методи оцінки фінансової безпеки підприємств. Запропоновано модель оцінки фінансової безпеки підприємств з використанням економетричних моделей. Результати дослідження дають можливість сформулювати переваги прогнозування на підставі економетричних моделей.

Ключові слова: фінансової безпеки підприємства, економетричне моделювання, модель, методи моделювання.

Фінансова безпека є однією з найважливіших складових економічної безпеки. Її постійний аналіз та оцінка її стану забезпечує стабільну діяльність підприємства. Тему фінансової безпеки підприємств досліджувало багато вчених. Вагомий внесок у розвиток цієї галузі зробив Горячева К.С. (2006), яка досліджувала механізм фінансової безпеки компанії управління, питанням вивчення концептуального апарату займався Катрузов Є.П.(2012).

Орлова В.В. (2008) при побудові своєї моделі оцінки фінансової безпеки використовувала прогнозування, вона вважала, що оцінка фінансової безпеки повинна здійснюватися з використанням лише двох критеріїв: конкурентоспроможності та фінансової наполегливості.

Ліготенко Л.О. (2005), Ареф'єва О.В. (2011) МандзіновськаХ.О., Штангрет А.М. та ін. (2016) у свої працях підтверджують, що велика кількість методів прогнозування банкрутства не можуть продемонструвати точні результати в сучасних умовах економіки України.

Для аналізу оцінки фінансової безпеки підприємства використовують економіко-математичні методи та моделі, найчастіше це економетричні моделі. Застосування методів економетрії дозволяє визначити вплив зміни ринкового середовища на значення результуючого показника, провести аналіз причинно-наслідкових зав'язків між економічними змінними, здійснити пошук нових покращених альтернатив розвитку економічного процесу, розглянути декілька можливих варіантів майбутнього стану економічної системи [

Економетричне моделювання системи фінансово-економічної безпеки підприємства вирішує такі завдання:

- систематичне спостереження та нагромадження інформації про тенденції зміни факторів зовнішнього середовища;
- оцінка значущості факторів внутрішнього середовища та характеру їх впливу на рівень фінансово-економічної безпеки підприємства;
- прогнозування тенденції зміни фінансово-економічної безпеки підприємства з урахуванням впливу факторів зовнішнього середовища[1] .

Більшість моделей, які пропонуються для оцінки стану фінансової безпеки, аналізують лише одну сторону його діяльності. Оцінювання фінансової безпеки, і коли це потрібно для підприємства застосовувати антикризовий менеджмент, має бути всебічним та ґрунтуватися на показниках, які повністю відображають поточні фінансові умови підприємства та враховувати особливості діяльності підприємств[2].

На рис. 1 показано алгоритм оцінки фінансової безпеки підприємств, який для кращого відображення поділено на три основні рівні: (1) організаційно-підготовчий, (2) оцінка та (3) рівень використання результатів. Кожен рівень алгоритму передбачає певну послідовність дій, які слід застосувати вищому керівництву.

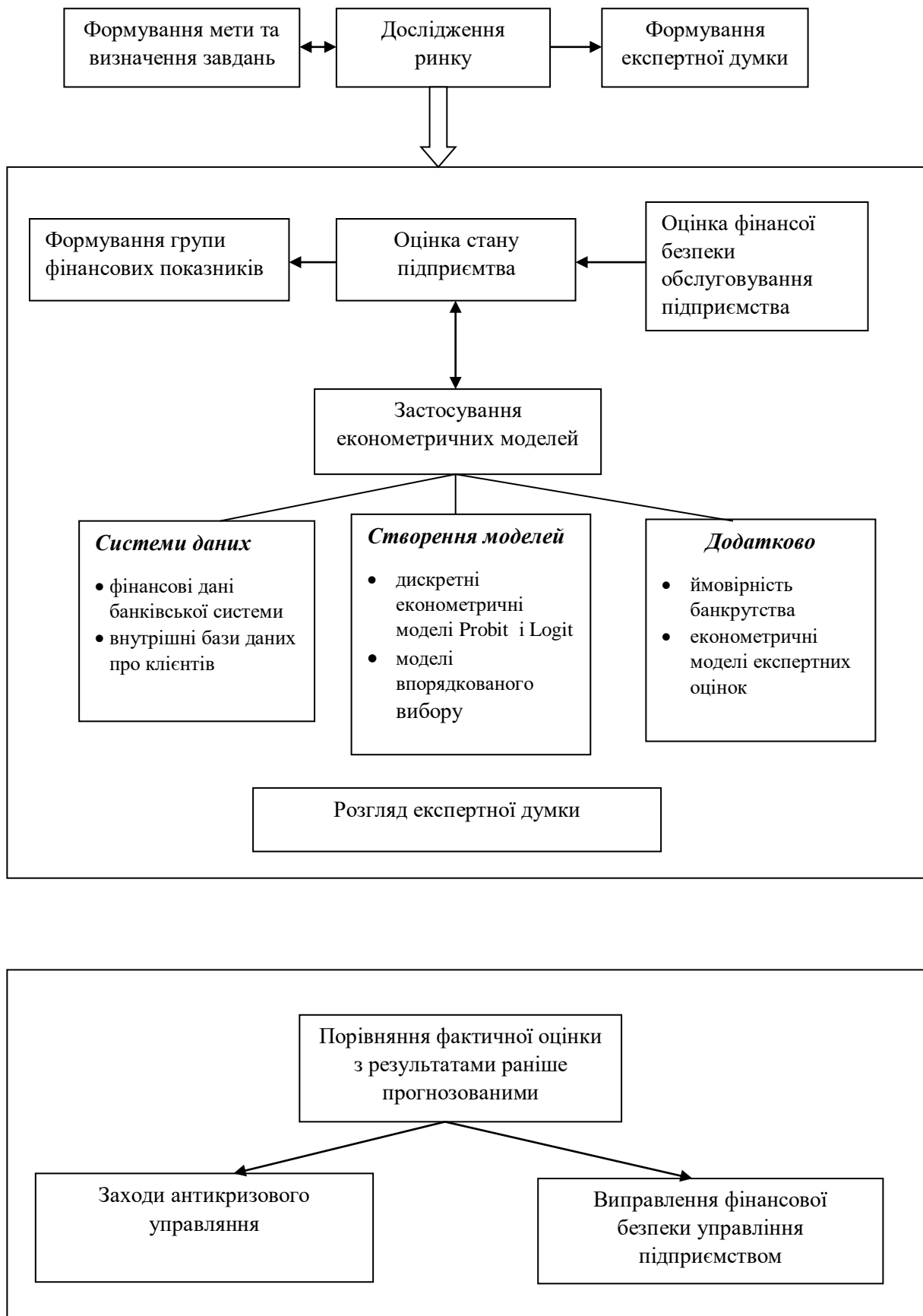

Рис. 1 Модель оцінки фінансової безпеки підприємств з використанням економетричних моделей.

Розглянуті методи моделювання дозволяють отримувати прогноз одночасно для декількох фінансових показників, інтерпретувати довгострокові і короткострокові взаємозв'язки, підвищувати якість управлінських рішень щодо динамічної діагностики стратегічних фінансових позицій підприємства.

Економетричні методи розділяють на дві підгрупи: екстраполяційні та факторні методи. До першої підгрупи належать трендові моделі, модель Бокса-Дженкінса, експоненціальне згладжування та ін. Моделі даного класу екстраполюють тимчасові ряди, вони застосовні на короткостроковій перспективі в умовах стабільно функціонуючої соціально-економічної системи. У середньостроковій і довгостроковій перспективі доцільніше застосовувати факторні методи. [3].

Переваги прогнозування на підставі економетричних моделей помітні завдяки розвитку обчислювальної техніки та програмних продуктів. Завдяки їх використанню можна збільшувати розмірність моделі, глибше розглядати подробиці економічних зв'язків. Важливо також те, що модельні розрахунки не просто дають змогу отримати прогнози за великою кількістю показників, але при цьому показники є збалансованими, не суперечать одне одному та взаємопов'язані в систему.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гур'янова Л. С., Трунова Т. М., Ніколаєв І. В. Економетричне моделювання фінансової діяльності підприємства. *Проблеми економіки* № 3, 2013 С. 330 – 337
2. Sylkin O., Shtangret A., Ogirko O., Melnikov A. Assessing the financial security of the engineering enterprises as preconditions of application of anti-crisis management: practical aspect. *Business and Economic Horizons*. 2018. Vol. 14. Issue 4. P. 926–949.
3. Управління фінансовою безпекою підприємств торгівлі в умовах невизначеності: колективна монографія / За заг. ред. А. С. Крутової – Х. : Видавець Іванченко І. С., 2017. – 264 с.

УДК 371.63

**СОЦІАЛЬНА СФЕРА СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ОСВІТНЬОГО
АГРАРНОГО СЕРЕДОВИЩА**

Олійник Наталія

кандидат педагогічних наук, доцент

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

(Україна, Вінниця)

В статті проаналізовано становлення та розвиток поняття соціокультурне освітнє середовище в педагогічній науці. Визначено основні структурні компоненти. Розглянуто підсистеми які визначають сфери соціокультурної освітнього середовища аграрного освітнього закладу. Метою створення соціокультурного освітнього середовища є засвоєння та привласнення культурних цінностей і застосування їх у професійній діяльності.

Ключеві слова: соціокультурне освітнє середовище, імідж освітнього закладу, студенти, викладачі, освітня установа.

З розвитком ринкових відносин на Україні суспільну свідомість стало оперувати поняття соціокультурне освітнє середовище. Це дозволило ідентифікувати найбільш успішних суб'єктів у освітньому ринковому просторі. На думку В. Слободчикова, «освіта і є, перш за все, історія і шлях становлення «власне людського в людині » у всіх його дарах і набуття. І в той же час – спосіб утвердження кожним власного образу, свого обличчя» [3, с.172].

Формування позитивного соціокультурного освітнього середовища та його підтримка впливає не тільки на посилення конкурентоспроможності та його перспективності, але і в цілому дозволяє свідчити про рівень розвитку освіти в Україні. На сьогоднішній день розгортається суперництво, де освітні

заклади вдаються до різних форм конкуренції, серед яких значна роль відводиться корпоративному іміджу освітньої установи.

Серед сучасних вітчизняних та зарубіжних авторів, що займаються дослідженнями та практичними розробками в галузі формування соціокультурного середовища, необхідно назвати таких фахівців, як П. Берд, Дж. Брунер, П. Вейл, Р. Кравець, А. Макар, Н. Тимошук, Н. Олійник, Д. Ягер та ін. Так, А. Макар вивчав сутність соціокультурного освітнього середовища; значення для розробки теоретичних основ і практики формування конкурентоздатності майбутнього фахівця дослідження концепцій професійного розвитку і саморозвитку конкурентоспроможності студентів вивчала Т. Бабенко.

Однак, соціокультурна освітнє середовище аграрного університету як освітнього простору формування певного тину особистості не було предметом вивчення.

Соціокультурна освітнє середовище закладу освіти як будь-яка система являє собою синергетичну взаємодію чотирьох основних компонентів, кожен з яких в свою чергу є системою:

- спільнота, тобто люди з їх потребами, інтересами, цілями, знаннями, уявленнями, емоціями і ін.;
- соціальні зв'язки – відносини або взаємодія, в які вступають люди для реалізації своїх потреб, інтересів, цілей і ін. Можуть бути формальними і неформальними, вертикальними і горизонтальними, позитивними і негативними;
- соціальні норми - різного роду правила, за якими будуються соціальні зв'язки і реалізуються соціальні процеси;
- соціальні процеси – будь-які зміни, що відбуваються в трьох вищеназваних елементах. [4, с.11].

У нашому дисертаційному дослідженні такі підсистеми ми позначили як сфери соціокультурної освітнього середовища аграрного освітнього закладу. Однією з таких найбільш важливих сфер є соціальна сфера. Яка відображено на

рис. 1, соціальна сфера соціокультурного освітнього аграрного закладу включає в себе наступні структурні елементи: навчально-методичне управління, соціальний статус закладу, престиж університету і університетський менеджмент.

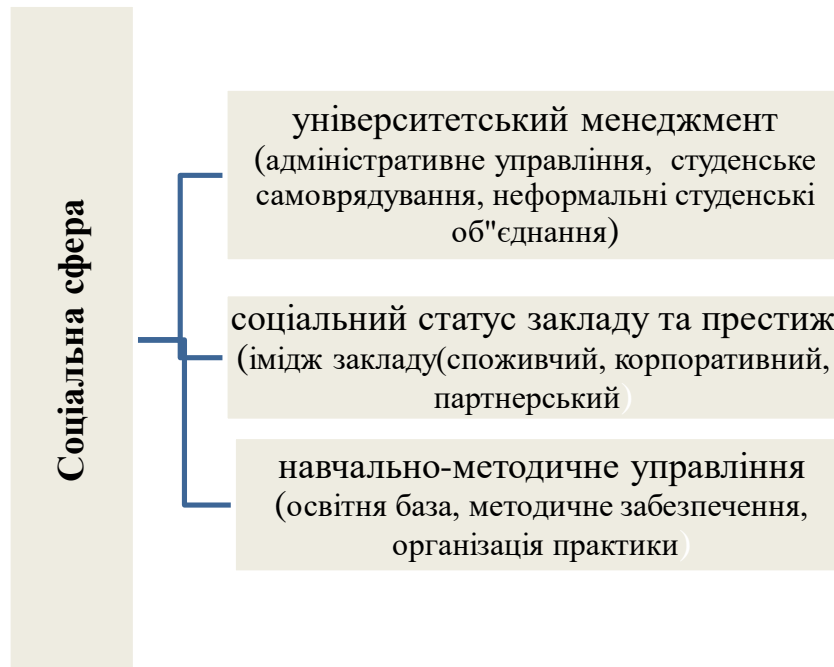

Рис. 1. Соціальна сфера соціокультурного освітнього закладу

Навчально-методичне управління включає наступні компоненти: навчальна і методична база навчання і практики. До матеріальної бази університету відносять: навчальні корпуси, обладнання, особлива атрибутика освітньої установи. В освітньому процесі має значення не тільки те, хто вчить, кого вчить, а й де відбувається процес засвоєння знань. Освітнє середовище, студенти та викладачі мають вплив на процес навчання.

Наступним структурним елементом соціальної сфери є соціальний статус освітнього аграрного закладу, а також статус факультетів, кафедр, що входять у структуру університету. Престижем аграрного університету є також освітні програми, за якими здійснюється підготовка студентів та викладачі, які сприяють зростанню авторитету, окремих спеціальностей в університеті.

Корпоративний імідж університету – це загальне уявлення, що складається з набору переконань та уявлень, які складаються у споживачів

(реальних і потенційних) освітніх товарів і послуг про освітню установу. [1, с. 234].

Важливими складовими іміджу освітнього закладу є його історія та освітні послуги які він надає. Адміністрація університету, студенти, викладачі працюють на імідж закладу освіти. Дати оцінку позитивного іміджу можна за допомогою індикаторної оцінки іміджу (Н. Жарикова). Відповідно до даної методики, оцінити репутацію аграрного закладу освіти можна за допомогою індикаторів. [2, с.78]

1. Перший корпоративний індикатор – внутрішній імідж – є комплексним індикатором, що визначає внутрішнє середовище організації і ділиться на одиничні індикатори: відданість співробітників, моральний клімат колективу, визнання всіма цілей і стратегії організації, розвинена система стимулювання персоналу, якісні умови праці та ін.

2. Другий комплексний індикатор – споживчий. Він визначається ринковим середовищем і характеризує зовнішній імідж освітньої установи; найменш контрольований, включає в себе такі індикатори, як: загальна престижність і репутація, швидкість реагування на запити абітурієнтів, інноваційність, престиж і якість послуг, обсяг освітнього сервісу та ін.

3. Важливий індикатор іміджу освітнього закладу є партнерський, що складається з показників: угоди між базами практик, зовнішні та внутрішні зв'язки університету, можливість закордонної співпраці.

Наступним структурним елементом соціальної сфери соціокультурного аграрного освітнього середовища є менеджмент освітнього закладу (студентське самоуправління, адміністративне управління, неформальні студентські об'єднання) – це організація управління закладом, це самоврядування з боку студентів.

Освітній менеджмент включає в себе поза аудиторну роботу зі студентами, здійснювану в університеті, ще різні гурти, ознайомчі практики, екскурсії, зустрічі, робота яких забезпечується через органи студентського самоврядування та профспілкові студентські організації.

Організація студентського самоврядування, в яку входять: підтримка і формування самодіяльних колективів студентів, надання можливостей у виборі напрямів діяльності в рамках освітнього простору, визначенням прав, обов'язків, цілей діяльності студентських об'єднань, де кінцевою метою є розвиток відносин між усіма учасниками освітнього процесу, заснованих на відправленні та самоврядування; авторитетність і дієвість студентського самоврядування, що охоплює різні сфери життєдіяльності студентів у аграрному університеті (навчання, науково-дослідна робота, громадські та соціальні доручення, дозвілля, спорт та ін.), його привабливість для студентів та ін.

Важливу роль відіграє психологічна складова позааудиторної роботи. Позааудиторна робота студента розвиває міжособистісну компетентність і впливає на формування бажання вчитися. Значущими для цього є добровільна участь, стійка мотивація і можливості які надає освітній заклад.

Позааудиторна робота розвиває усвідомлену, розумну ініціативу, під якою розуміється здатність узгоджувати індивідуальні, групові і корпоративні інтереси і виробляти ефективні способи досягнення поставленої мети. Особливе місце в процесі створення соціокультурного середовища аграрного університету займає вторинна соціалізація. Соціалізація як процес залучення індивіда до правил, нормам і вимог соціальної взаємодії в різних сферах життєдіяльності суспільства передбачає оволодіння відповідним досвідом і навичками, необхідними в економічній, духовній, політичній і соціальній сферах.

Таким чином, університетський менеджмент, який визначає рівень включеності самих студентів в самоврядування, має велику прогностичну силу, зумовлює змістовне, творче включення студентів в суспільне життя освітнього закладу, а, отже, сприяє розвитку самостійності, креативності, творчості фахівця-аграрія в його майбутній професійній діяльності.

Отже, соціокультурне освітнє середовище, побудоване на ціннісних засадах педагогіки та визначає її як єдиний простір, в якому забезпечується

реалізація мети, процесу, результату і перспектив професійного становлення особистості. Слід зауважити, що мета створення соціокультурного освітнього середовища передбачає засвоєння та привласнення культурних цінностей і застосування їх у професійній діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Биков В. Ю. Навчальне середовище сучасних педагогічних систем Личность в Едином образовательном пространстве: сб. науч. статей I Международного образовательного форума (г. Запорожье, 5 - 7 мая 2010 г.) / под науч. ред. проф. К.Л. Крутий. Часть 2. Запорожье: ООО «ЛИПС» ЛТД, 2010. С. 234-243.
2. Олійник Н. А. Інноваційна культура майбутніх аграріїв в контексті сучасних психолого-педагогічних досліджень. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія. 2019. Випуск 60. с.78-84.
3. Слободчиков В.И. О понятии образовательной среды в концепции развивающего образования .II-я Российская конференция по экологической психологии: Москва, 12-14 апреля 2000 года. М., 2000. С.172-176.
4. Филатов, М. Н. Конструирование социокультурной среды вуза – модель реализации компетентностного подхода в образовании. Гуманизация образования. 2007. № 4. С.11-17.

МОВНИЙ ЕТИКЕТ ЯК ВИЯВ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Пашук Раїса Іллівна

к.ф.н., доцентка

Васильєва Галина Йосипівна

старша викладачка

Максименко Ольга Володимирівна

к.ф.н., доцентка

Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

м. Сєвєродонецьк, Україна

Анотація: виокремлено основні особливості мовного, мовленнєвого та спілкувального етикету; з'ясовано, що український мовленнєвий етикет – це явище суто національне, бо належить рідній мові; визначено зміни, що відбуваються в мовленнєвому етикеті; сформульовано способи взаємодії мовлення, мови та етикету.

Ключові слова: етикет, мовний етикет, мовленнєвий етикет, спілкувальний етикет, норми етикету, спілкування, формули спілкування, мова, мовлення.

Життя людини пов'язане зі спілкуванням. Як стверджує відомий американський ораторознавець Френк Снелл, представник ділового світу вимовляє за день до 30 тисяч слів. Немає професії, яка б не вимагала спілкування, можливо, лише професія астронома-спостерігача, але він також «розмовляє» із зорями. Людина ніколи не є наодинці, бо навіть тоді, коли поруч з нею нікого немає, вона подумки до когось або до чогось звертається. Як зазначають американські вчені, витрати чистого часу на бесіди в середнього жителя Землі складають два з половиною роки. Це означає, що

кожен з нас упродовж життя встигає «наговорити» майже 400 томів обсягом у 1000 сторінок кожний. Отже, людина розумна була й залишається мовною людиною.

Тож спілкування посідає важливе місце в житті окремої людини, особливо ж у структурі професійної діяльності правників. Адже ефективність їхньої професійної діяльності здебільшого залежить від успішного проведення ділових бесід, консультацій, нарад, перемовин, телефонних розмов тощо. Знання методики організації різновидів ділового спілкування, дотримання основних правил їх проведення дає змогу знаходити оптимальне вирішення в конкретній ситуації. Успіх спілкування багато в чому залежить також і від рівня розвитку здібностей до пізнання поведінки інших людей, розуміння своїх переваг і вад у спілкуванні. Передусім же від орудування мовою, знанням національної специфіки, а також від знань основних особливостей національного мовного, мовленнєвого та спілкувального етикету. Саме під час спілкування враховуються особливості мовного етикету. Дотримання мовного етикету має ще й виховне значення, мимоволі сприяючи підвищенню як мовної, так і загальної культури суспільства. Але найбільш важливим є те, що неухильне, ретельне дотримання правил мовного етикету слугує позитивному іміджу фахівця будь-якої галузі, зокрема й правника.

Оскільки мовний, мовленнєвий етикет є важливим показником культури й невід'ємною частиною етичної поведінки в суспільстві, то на проблеми його вивчення неодноразово наголошували дослідники в наукових працях, зокрема Білоус М., Богдан С., Бацевич Ф., Гольдін В., Плющ Н., Стельмахович М., Радевич-Винницький Я., Сербенська О. та інші.

Гідну поведінку людини цінували ще в античному суспільстві. Не випадково великі гуманісти минулого про етикет говорили так: «Поведінка – це дзеркало, у якому кожен доводить свій образ» (Гете); «У будь-якому дрібному, навіть незначному, непримітному вчинку вже виявляється весь наш характер: дурень і входить і виходить, і сідає і встає з місця, і мовчить, і посувається інакше, аніж розумна людина» (Лабрюєр).

В Україні письмові настанови про те, як треба поводитися в суспільстві, з'явилися майже одночасно з розвитком писемності. Правила поведінки та прояви етикету різнились, скажімо, у дворянському колі та селянській хаті. Для дворянських дітей етикет з ранніх років був предметом, якого їх спеціально навчали вихователі. Водночас правила гідної поведінки, що зародилися в надрах загальнолюдської культури, були притаманні всім людям, передаючись з покоління в покоління.

Тож кожна нація має свій мовний етикет. Як зазначає Марія Пентилюк, міжнародним еталоном вихованості став грецький етикет, що спирався на м'якість і делікатність мовної поведінки. Вітчизняний мовний етикет ґрунтується на дотриманні загальнолюдських моральних норм і виробленні своєрідних етнічних правил виховання. «Повчання» Володимира Мономаха – перша спроба створення норм українського мовного етикету, де закладено основу виховання особистості, себто, своєрідний кодекс правил поведінки людей. Тож мовний етикет – це сукупність правил мовної поведінки, які репрезентуються в мікросистемі національно специфічних стійких формул і виразів у ситуаціях установлення контакту зі співрозмовником, підтримки спілкування в доброзичливій тональності. Ці засоби ввічливості зорієнтовані на вираження поваги до співрозмовника та дотримання власної гідності. Вони є органічною частиною культури спілкувальних взаємин, соціальної культури загалом. Більш розлоге й точне трактування цього феномена подають автори «Словника лінгвістичних термінів» Д. Ганич та І. Олійник: «Мовний етикет – це національно специфічні правила мовної поведінки, які реалізуються в системі стійких формул і виразів, що рекомендуються для використання в різних ситуаціях ввічливого контакту зі співрозмовником, зокрема під час привітання, знайомства, звернення до співрозмовника, висловлення подяки, прощання тощо» [1, с. 133]. Український мовний етикет – це національний кодекс словесної добропристойності, правила ввічливості. «Він, – за словами українського вченого Мирослава Стельмаховича, – сформувався історично в культурних верствах нашого народу й передається від покоління до покоління як

еталон порядної мовленнєвої поведінки українця, виразник людської гідності й честі, української шляхетності й аристократизму духу...».

Мовленнєвий етикет – поняття ширше, ніж мовний етикет і має індивідуальний характер. Мовець вибирає із системи словесних формул найбільш потрібну, зважаючи на її цінність. Якщо, скажімо, під час розповіді надуживаємо професіоналізмами, термінами й нас не розуміють слухачі, то це порушення мовленнєвого етикету, а не мовного. Фахівці з проблем етикету, визначаючи цю різницю, зазначають, що «між ідеальним мовним етикетом і реальним мовленнєвим етикетом конкретної людини не може бути повного паралелізму. Реалізація мовного етикету в мовленні, комунікативна поведінка назагал завше несе інформацію про мовця – з його знаннями, вміннями, уподобаннями, орієнтирами тощо. Тому тут бувають усілякі – несвідомі і свідомі – відхилення, помилки, порушення, іншокультурні впливи, іншомовні вкраплення тощо. Мовець – це не «говорильний апарат», який просто озвучує чи графічно фіксує закладені в його пам'ять формули мовного етикету. Він має «простір для маневру», має можливість вираження своєї індивідуальності навіть у межах цієї порівняно вузької мовної підсистеми. Суть афоризму «людина – це стиль» знаходить своє підтвердження й тут» [4].

Як уже було зазначено, національний мовленнєвий етикет постав із живої мовної практики українського народу. Його норми широко представлено в народній педагогіці, яка дбає про шанування людської гідності. У її арсеналі чимало цінних порад, які втілено в афоризмах: «Що маєш казати, то наперед обміркуй», «Дав слово – виконай його», «Слухай тисячу разів, а говори один раз», «Говори мало, слухай багато, а думай ще більше», «Ліпше недоговорити, ніж переговорити», «Коли сам добре не знаєш, то не говори» тощо.

Основна вимога мовного етикету – увічливість, статечність, пристойність, уважність і чемність співрозмовників. Справді вихована людина поштиво розмовляє завжди, скрізь і з усіма.

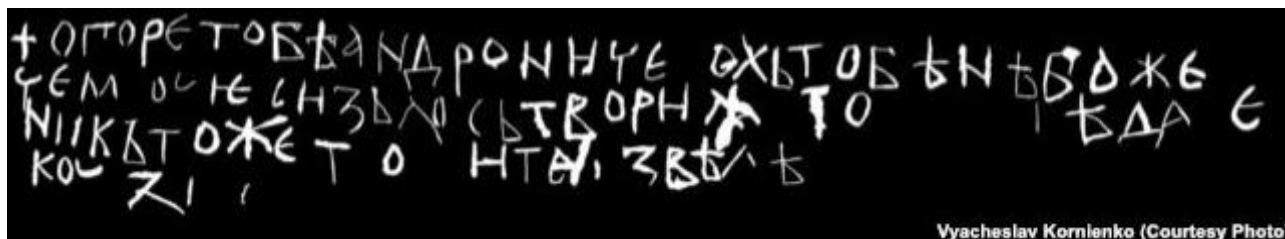
Мовний етикет має національну специфіку. Кожний нарід створив свою систему правил мовного етикету. На цю його особливість указує Ярослав

Радевич-Винницький: «За етикетом упізнають «своїх» етнічно (національно) і/або соціально (віком, родом занять, релігією тощо)» [4]. Правила мовного етикету, що їх відтворив упродовж століть український народ, становлять особливу групу стереотипних формул спілкування. Зміна суспільно-політичного ладу в Україні позначилася на українському мовному етикеті, здавна емоційно багатому й традиційно велеречивому. Про те, що українському національному етикету властива широка модально-емоційна гама значень і відтінків, ледь помітних нюансів, свідчить низка синонімічних лексем-атрибутів із семантикою ввічливості: *вихований, увічливий, гречний, люб'язний, обхідливий, поштивий, приязний, чемний, шанобливий, шляхетний*.

Традиційний мовний етикет – велика духовна й виховна сила, один з найголовніших чинників дерусифікації, утвердження українського «я», національної гідності українців, громадян самостійної Української держави.

До нас дійшов найважливіший Буквар нашої нації, що його писали впродовж кількох століть сотні авторів, від звичайного міщанина до київських князів. Цей Буквар – графіті на стінах нашої святині Софії Київської, де разом із запозиченою церковнослов'янщиною зафіксовано чимало взірців живої української мови тисячолітньої давності. Тож згадаймо деякі з численних прохань, видряпаних на стінах Софії. Від графіті дружини князя Ізяслава Ярославича Олісави, яка писала: «*Господи, помози рабі своїй Олісаві, Святополчій матері, Руській княгині*» до численних посполитих прохань: «*Господи, помози рабу своєму Ставрові, Петрові, помози Остапкові, Федорові, Данилові*». Як же тішать вухо взірці українських форм чоловічих імен *Остапко, Іванко, Марко* або помилуй *Валерця*, помози *Архипцю*, або дієслова минулого часу, що закінчуються на – в: *писав, ходив, молив*. Тут ніби недоречно нашкрябане в Софії поросся теж стає нам у мовознавчій пригоді. Сучасний дослідник Олексій Реденко наводить гарний приклад. Напис XI століття, який у російськомовному виданні звучить так: «*Мать не желая ребенка, бежала прочь*», а коли ми дивимося на світлину цього напису, там бачимо: «*Мати, не хотячи дитича, біжа геть*» або «*О горе тебе, Андроник*» – читаємо в

російськомовній книжці Брежнєвських часів, а поряд дається оригінал: «О горе тобі, Андрониче».

І це все на стінах Софії. Хоча навіть московський академік Рибakov, відповідаючи на запитання, а якою ж була мова давніх киян, однозначно стверджував: «Звісно якою, приблизно такою, якою сьогодні розмовляють у Київських околицях». Але найдужче надихає отой відомий заклик до Господа: «*А ворогов трясею оточи*». То як хоругва – хоругов, ворогов, це ми просто трішечки відійшли від деяких форм, але це все була українська мова. Окрім усього, ці написи свідчать про найважливіше, про високий ступінь писемності наших прабатьків. Гадаю, що розділ про графіті Софії Київської обов'язково має бути в шкільних підручниках, бо це підриває всевікову московську брехню про штучне й зовсім недавнє походження нашої мови [2].

Більшість етикетних формул, які ми вживаємо в повсякденному житті, закладені у свідомості як своєрідні кліше або заготовки, що адекватні тій чи іншій ситуації.

У структурі мовного етикету дослідники виділяють формули, що «вживаються під час зав'язування контакту між мовцями – формули звертань і вітань; підтримання контакту між мовцями – формули вибачення, прохання, подяки тощо; припинення контакту – формули прощання, побажання тощо. Це – власне етикетні формули» [3, с. 92].

Серед формул увічливості найважливішою є звертання. Ще Михайло Ломоносов у «Стислому посібнику з красномовства» визначав звертання як «чудову, сильну, пробуджувальну слово фігуру», якою «можна радити, засвідчувати, обіцяти, погрожувати, хвалити, насміхатися, утішати, бажати, прощатися, шкодувати, наказувати, забороняти, просити вибачення, оплакувати, жалітися, просити, вітати тощо».

За спостереженнями дослідниці дипломатичного підстилю Оксани Мацько, офіційні звертання в мові завжди були своєрідним лакмусовим папірцем, який свідчив про зміни в суспільстві, взаємини між членами цього суспільства, їхні роль і статус. За часів Київської Русі поширеними, наприклад, були такі звертання: *княже, князю, дружино, людіє*. Пізніше, у період Запорозької Січі, побутували звертання, подібні до звертань у родині: *батьку (гетьмане, отамане), діти мої, братове, браття, братці, братія, братики*. Це зумовлено тими «гуртовими порядками», які передбачали рівність усіх козаків між собою, а взаємини старших і молодших мали родинний характер.

У роки існування УНР в офіційному вжитку переважали звертання *пане, пані, панове*. Рідше вживали *добродію, добродії* (з прикметниковими означеннями – *високодостойний, високоповажний, вельмишановний*). Революція 1917 року внесла докорінні зміни в мовний етикет, і насамперед у формулу звертання. З мови поступово витіснилося звертання *пане, пані, добродію, добродійко*. Натомість активно стали використовувати звертання *товаришу і громадянине, громадянко*, але правила їхнього вживання суттєво відрізнялися від правил дореволюційних звертань.

Давнє українське звертання *товаришу*, шановане в Запорозькій Січі й відновлене в ХІХ ст. як форма звертання в робітничому середовищі, за часів радянської влади стало надто заідеологізованим. Нині воно частіше вживається у своєму первинному значенні: товариш – 1) людина, яка спільно з ким-небудь виконує якусь справу, бере участь у якихось діях, співучасник чого-небудь; компаньйон, спільник; 2) людина, пов'язана з ким-небудь дружбою, щирий друг, приятель.

Поширене звертання *громадянин* виступає як суто офіційне, а в однині та в поєднанні з прізвищем, професією або званням використовується тільки у сфері «людина – закон».

Формі звертання належить чільне місце в мовному етикеті. Треба розрізняти офіційну і неофіційну та усну і писемну форми звертання.

На думку дослідників, дуже важливо під час установлення як офіційних, так і неофіційних форм звертання зважати на елемент природності та неприродності (штучності) певної форми для української мовної традиції. Звичайно, офіційний стиль не лише української, а й кожної державної мови має ознаки наднаціональності та підпорядковується міжнародним нормам мовного етикету.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
2. Малкович І. Промова на благодійному вечорі на підтримку Києво-Могилянської академії. URL : https://www.youtube.com/watch?v=H8BuQLiJ0_g (дата звернення: 01.11.2020).
3. Плющ Н. П. Формули ввічливості в системі українського мовного етикету. *Українська мова і сучасність*. Київ, 1991. С. 92.
4. Радевич – Винницький Я. Етикет і культура спілкування : навч. пос. Київ : Знання, 2006. с. 136–152.

УДК 330

**СПЕЦИФІКА УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМИ РИЗИКАМИ В
УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ**

Пивоварова Ганна Борисівна

аспірант

Дніпропетровський національний університет
залізничного транспорту імені академіка В.Лазаряна

Анотація: В основі всіх економічних ризиків лежить невизначеність. Якщо розглядати ризик як економічну категорію, то це буде якась подія яка може відбутися або не відбудеться.

І у випадку, якщо подія все ж таки відбулася, можливо отримати три економічні результати: від'ємний (збиток, втрати), нульовий або позитивний (вигода, прибуток).

Ризикова ситуація пов'язана зі статистичним розвитком, і її постійно супроводжують наступні вимоги: невизначеність, необхідність вибору при цьому можливість якісної і кількісної оцінки при обранні варіанту.

Відповідно можна сказати наступний вираз як аксіому: «Існування невизначеності в діяльності економічної системи підприємства обумовлює виникнення економічних ризиків без врахування яких неможливий ефективний розвиток підприємства».

Ключові слова: ризик, економічні ризики, управління економічними ризиками, нестабільність, фінансова нестабільність, невизначеність.

Наше сьогодення можна сміливо називати епохою глобальних фінансових криз та нестабільності. І як не сумно визнавати – кризи непереробні, будь то фінансові, будь то економічні. Але добра новина постає у тому, що тривалість і наслідки криз можна скорегувати, тобто зменшити їх масштаб. Досягти такого результату можна двома шляхами.

Перший – розробка методів для завчасного попередження нестабільності.

Другий варіант – аналіз максимально кількості індикаторів, і якщо більше 30% цих показників говорять, що економіка переживає некращі часи, можна сміливо робити висновок, що невдовзі може бути фінансова криза та нестабільність.

Фінансова нестабільність – наявність різко виражених макрофінансових диспропорцій, фінансових шоків і паніки у фінансово-банківській сфері при застійних або навіть регресивних явищах у складі фінансової системи (ліквідація визначених категорій фінансових ринків, інститутів та інструментів, зниження об'єму грошових ресурсів, які надходять на фінансові ринки та ін.). Фінансова нестабільність характеризується недовірою до фінансово-банківської системи, нестійкістю та наростаючим знеціненням національної валюти, зруйнованим станом державних фінансів, прогресуючою інфляцією та використанням печатного станка для покриття дефіциту бюджету.

В період фінансової нестабільності виникає велика втеча капіталу за кордон, порушується увесь процес перерозподілу вільних грошових ресурсів на виробничі цілі через систему фінансових ринків.

Розвивається інвестиційна криза, за рахунок відсутності джерел для довгострокових фінансових інвестицій. Фінансова нестабільність тісно пов'язана з політичною та економічною нестабільністю країни. Фінансова нестабільність створює більшу кількість невизначеностей.

Приймаючи управлінське рішення в умовах фінансової нестабільності, треба враховувати, що дане рішення може стати причиною настання одного із багатьох альтернативних сценаріїв. Існує багато шляхів для аналізу та правильного ризик-менеджменту в умовах фінансової нестабільності та невизначеності.

Найбільш відомими є три з них: визначення розміру виправлення на ризик, оцінка безпосередньо самого виправлення на ризик та заміна очікуваного на існуючий еквівалент. Розглянемо їх.

Спосіб визначення розміру виправлення на ризик. Ставка дисконтування з виправлення на ризик – самий застосовуваний спосіб, бо має безліч переваг.

Але у нього є і недоліки:

- даний спосіб є наслідком моделі оцінювання фінансових активів (CAPM), але ж CAPM побудована для ідеального фінансового ринку!? А в реальності такого не буває. Також існує різне розуміння ризику: у CAPM – це відхилення фактичної дохідності від середньої на ринку, а економісти та менеджери асоціюють ризик з вірогідністю втрат або недоотримання прибутку;
- даний спосіб передбачає, що чим довший час перед прийняттям рішень, тим більше ризикованість, яка буде збільшуватися завідома відомими розмірами, але в реальності це не завжди так;
- дуже складно визначити точне значення виправлення на ризик;
- не дозволяє враховувати визначені джерела ризику.

Суть другого способу виявляється у тому, щоб знайти безпосередньо виправлення на ризик, вирахувавши їх з розміру поточної вартості, який знаходять по ставці без ризикового вкладення.

Третій спосіб передбачає заміну очікуваного грошового потоку в кожний момент часу на його відомий еквівалент та дисконтувати їх за ставкою без ризикового вкладення. Відомий еквівалент невідомого фінансового потік – фінансовий потік, користь для підприємства така ж сама, як і користь невизначених фінансових потоків.

Самим розповсюдженим методом аналізу відомих еквівалентів є використання в якості відомого еквівалента математичного очікування фінансових потоків. Для знаходження виправлення на ризик, розраховується математичне очікування фінансових потоків для певного часу.

Недоліком цього метода є те, що якщо відповідальна особа не схильна до ризиків, користь випадкової величини не може бути рівною математичному очікуванню.

Існуюча теорія приймання рішень в умовах ризику та фінансової нестабільності базується на певних правилах та умовах.

1. Об'єкт по якому треба прийняти рішення чітко детермінований і по ньому відомі всі основні з можливих факторів ризику.
2. Для об'єкта, по якому приймається рішення знайдений показник, який характеризує ефективність цього рішення.
3. Для об'єкта, по якому приймається рішення, знайдений показник ризику.
4. Існує певна кількість альтернатив для приймання рішення.
5. Розраховано певне число ситуацій розвитку подій під впливом зміни факторів ризику.
6. По кожному поєднанні альтернатив для приймання рішення (п. 4) та ситуацій розвитку подій (п. 5) визначений кінцевий показник ефективності рішення.
7. По кожній розглянутій ситуації можлива або неможлива оцінка вірогідності її реалізації.
8. Рішення приймається по самій кращий з розглядуваних альтернатив.

Для приймання управлінських рішень в умовах невизначеності та фінансової нестабільності використовують певні критерії (таблиця 1).

Таблиця 1

Критерії при прийманні управлінських рішень в умовах невизначеності та фінансової нестабільності

Критерії приймання рішень	Зміст критерія
Критерій Вальда (критерій «максиміна»)	Передбачає вибір того альтернативного рішення з «матриці рішень», в якому значення ефективності найкраще зі всіх гірших або максимальне зі всіх мінімальних.
Критерій «максимакса»	Передбачає вибір того альтернативного рішення з «матриці рішень», в якому значення ефективності найкраще зі всіх кращих

	або максимальне зі всіх максимальних.
Критерій Гурвіца (критерій «оптимізму-песимізму»)	Дозволяє керуватися при обранні ризикового рішення в умовах невизначеності та фінансової нестабільності середнім значенням результату ефективності, яким знаходиться у межах між значеннями за критеріями «максимакса» та «максиміна».
Критерій Севіджа (критерій втрат від «мінімакса»)	Передбачає вибір того альтернативного рішення з «матриці рішень», в якому мінімізуються розміри максимальних втрат по кожному із можливих рішень. При застосуванні цього критерія «матриця рішень» трансформується у «матрицю втрат», в якій з'являються замість показників ефективності показники втрат при різних варіантах розвитку подій.

При різних показниках фінансової нестабільності та невизначеності менеджери, економісти та науковці визначили доцільність застосування різних методів оцінки, які зображені в таблиці 2.

Таблиця 2

Методи оцінки приймання управлінських рішень при різних рівнях фінансової нестабільності та невизначеності

Рівень фінансової нестабільності та невизначеності	Методи оцінки
Високий	Метод аналізу ієрархій, аналіз реальних опціонів, моделі теорії ігор
Середній	Аналіз сценаріїв, дерево рішень, метод Монте-Карло, діаграми впливу, аналіз реальних опціонів, Байєсов метод.
Низький	NPV, IRR, DPB, аналіз чуттєвості

Отже, ризик можна віднести до економічної категорії. Він характеризується можливістю відхилення фактичного стану від запланованого, під впливом фінансової нестабільності та невизначеності виробничих відносин. Сьогодні не існує одного визначеного трактування ризику, його властивостей та елементів. Сам термін «ризик» має багатовікову історію свого розвитку. Існування ризику та невизначеності являється складовими частинами господарської діяльності підприємств. Визначення сутності ризику теж має неоднозначний характер, бо сам ризик являється багатовекторним явищем.

Економічне визначення терміну «ризик» розглядається з декількох сторін. З однієї він характеризує загрозу, яка постає перед підприємством і призведе до втрат у вигляді додаткових витрат або недоотримання прибутку, а з іншої, характеризує небезпеку можливої та вірогідної втрати ресурсів або недоотримання прибутку у порівнянні з запланованим варіантом, який розрахований з розрахунку на раціональне використання потенціалу підприємства.

Були спроби деяких вчених сформулювати концепцію єдиної теорії економічних ризиків. Також були спроби виявити і систематизувати основні ризики та окремо економічні ризики, що виникають під час функціонування залізничного транспорту в Україні. Завдяки розробленим класифікаціям, існує можливість чітко визначати місце конкретного виду ризику у їхній загальній системі і створити можливість для ефективного застосування інструментів і методів їх оцінки для управління ризиками на залізничному транспорті.

Управління ризиками – процес проймавання і виконання управлінських ризиків, який сприятиме на зниження вірогідності виникнення несприятливих подій, і усуненню або мінімізацію втрат спричинених даними подіями.

Приймання ефективних управлінських рішень в умовах фінансової нестабільності – гарантія успішного існування та розвитку підприємства у довгостроковому розгляді. Традиційні підходи до управління економічними ризиками можливо застосовувати у випадках коли рівень невизначеності та фінансової нестабільності низький. В інших випадках, які все частіше

зустрічаються у світовій економіці, необхідно шукати та застосовувати нові підходи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Салин В.Н., Медведева В.Г. Понятие рисков и управление ими; методология оценки // Финансы: Теория и Практика. 2004. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-riskov-i-upravleniya-imi-metodologiya-otsenki>
2. Миркин Я.М. Англо-русский толковый словарь по банковскому делу, инвестициям и финансовым рынкам. М.: Альпина Бизнес Букс, 2006.
3. Ермолаев Е. К вопросу об определении содержания понятия «финансовая стабильность» / Е. Ермолаев // Деньги и Кредит. – 2015. №11. URL: https://www.academia.edu/35195904/К_вопросу_об_определении_содержания_понятия_финансовая_стабильность_Theoretical_Aspects_of_the_Definition_of_Financial_System_
4. Лоскутов Н.А. Историческое исследование развития концепций управления рисками // История и философия науки. URL: <http://econf.rae.ru/article/10032>
5. Бартон Т., Шенкир У., Уокер П. Комплексный подход к риск-менеджменту: стоит ли этим заниматься: Пер. с англ. — М., 2003.
6. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання. — К., 2006.
7. Машина Н.І. Економічний ризик і методи його вимірювання. — К., 2003.

УДК 37.091.32

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ
ПІДХОДІВ З ПРОФОРІЄНТАЦІЇ
У ПРОЦЕСІ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ ШКОЛЯРІВ**

Пильтяй Оксана Миколаївна

к. іст. н., ст. викладач

Мальцев Олександр Сергійович

магістрант

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ

імені Григорія Сковороди»

м. Переяслав, Україна

У статті автори розкривають особливості застосування інноваційних підходів з профорієнтації на уроках трудового навчання, подано характеристики інноваційних технологій та можливості їх застосування в навчально-виховному процесі.

Ключові слова: трудове навчання, інноваційні технології, метод проектів, інтерактивне навчання, інформаційні технології, професійна орієнтація.

На сучасному етапі навчальний процес повинен бути орієнтований на особистість учня та враховувати його здібності та індивідуальні особливості. А розвиток сучасної технологічної освіти може здійснюватися лише як інноваційний процес шляхом використання нових педагогічних ідей, технологій, заміною застарілих та неефективних педагогічних засобів, новими, більш ефективними.

У зв'язку з цим в основній школі назріла гостра необхідність в адаптації вчителів до нових умов роботи, а використання новітніх технологій стає необхідним в сучасному суспільстві майже для кожної людини. Термін

«інновація» (фр. Innovation) означає оновлення, зміну, нововведення або новоутворення і складається з першої частини цього складного слова «іно» - інший, те що відноситься до чогось іншого та слова «новація» (лат. Novatio – оновлення) як дещо нове.

Педагогічні інновації передбачають вирішення завдань освіти оригінальними, нестандартними шляхами з подальшим зростанням професіоналізму вчителя в умовах продуктивної співпраці з усіма учасниками навчально-виховного процесу [1, с. 398]. Трудове навчання як навчальний предмет посідає важливе місце у формуванні особистості учня, розвитку його здібностей, світогляду та обдарувань.

Оскільки, урок є основною формою навчально-виховного процесу, і від того, наскільки серйозно відноситься вчитель-предметник до включення в хід уроку профорієнтаційного матеріалу, від того буде залежати ефективність роботи всієї школи при підготовці школярів до усвідомленого вибору професійного шляху [2, с. 96].

У процесі трудового навчання створюються сприятливі умови для ознайомлення учнів з цілим рядом робітничих професій, пов'язаних з обробкою деревини, металів та інших матеріалів, з виконанням електромонтажних робіт та інше. Сприятливі в тому розумінні, що на уроці можна не просто дати поверхневе уявлення, чим займається той або інший спеціаліст, а по-справжньому розкрити всі сторони професії, показати умови праці. Адже нині затребуваними є фахівці саме робітничих професій. А таких дедалі важче знайти, оскільки серед сучасної молоді побутує думка, що робітнича професія не є престижною [2, с. 97].

На уроках трудового навчання, на думку Кожухар М.В. [3, с. 242], доцільно використовувати технологію *розвивального навчання*. Система розвивального навчання передбачає формування активного, самостійного творчого мислення учнів і на цій основі поступового переходу на самостійне навчання. Вона допомагає вчити дітей не тільки для того, щоб вони виконували роботу, а й навчилися думати, аналізувати, систематизувати, знаходити

компроміси, виділяти головне, критично ставитися до будь-яких аргументів, відстоювати свою позицію. Елементи розвивального навчання можна використовувати під час проведення практичних та дослідницьких робіт, виконання творчих завдань.

Педагогічні технології *інтерактивного навчання* забезпечують активну співучасть школярів у власному процесі пізнання, формують у них здатність до взаємодії чи діалогу в процесі трудового навчання. Інтерактивне навчання характеризується активною співпрацею школярів з усіма учасниками навчального процесу.

В таких умовах учень перетворюється з об'єкта процесу пізнання на суб'єкта. Така активна участь в процесі пізнання потребує володіння учнем методами, за допомогою яких можна навчатись самому та навчати інших [1, с. 408].

Серед інтерактивних технологій трудового навчання доступних для учнів 5-6 класів виділяють методи колективно-групового навчання «мікрофон», «незакінчені речення», «мозковий штурм» тощо. Саме колективне обговорення і висловлювання великої кількості думок суттєво активізує роботу школярів.

Для інтерактивних технологій посильних для застосування на уроках трудового навчання учнями 7-9 класів відносяться методи кооперативного навчання: робота в парах, ротаційні трійки, «карусель» тощо. Проведення інтерактивних вправ вимагає від вчителя чіткого формулювання завдань для учнів, підтримання зворотного зв'язку зі школярами, надання необхідного часу на обмірковування завдань [1, с. 409].

Важливе місце серед інноваційних технологій в процесі вивчення трудового навчання посідає *проектна технологія*, або як її ще називають, метод проектів.

О.Коберник, розглядає метод проектів як систему навчання, де учні здобувають знання в процесі планування і виконання завдань, які поступово ускладнюються [4, с.157]. Метод проектів у профорієнтаційній роботі дає можливість учням більш повно реалізувати свій потенціал, оскільки виконання

поставлених завдань потребує нестандартного мислення і творчого підходу. Тема проекту носить цілком практичне спрямування, тобто є реальним завданням, яке в дорослому житті має вирішувати представник тієї чи іншої професії [5, с. 22].

Інформаційні технології навчання надають доступ учням до нетрадиційних джерел інформації, створюють можливості для творчої діяльності, формування професійних навичок, можливість реалізувати нові форми та методи навчання, тобто це цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечує високу швидкість обробки даних, ефективний пошук інформації, розповсюдження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування [3, с. 243].

Отже, використання різних інноваційних технологій з метою профорієнтації на уроках трудового навчання дозволяє вчителю мати творчий підхід до навчального процесу.

Вчитель розвиває дитину як неповторну особистість, формує в неї творчий потенціал, прагнення до самостійної пізнавальної діяльності, робить навчання різноманітним, цікавим та креативним. Завдяки застосуванню інноваційних технологій на уроках, учні більше дізнаються про світ професій, намагаються більш усвідомлено обирати свою майбутню професію.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрощук І.В., Андрощук І.П., Бербец В.В., Бялик О.В., Коберник О.М. Теорія та методика навчання технологій: навчальний посібник. та ін. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2015. 474 с.
2. Пильтяй О.М. Інноваційні підходи з профорієнтації на уроках трудового навчання. Проблеми підготовки сучасного вчителя: зб. наук. праць. Вип. 1(19). 2019. С. 94-101.

3. Кожухар М.В. Використання інноваційних технологій навчання у практиці роботи вчителя трудового навчання. Таврійський вісник освіти. 2013. №1(41). С. 239-246.
4. Коберник О.М. Креативні технології навчання: навчальний посібник. Умань: ВПЦ «Візаві», 2016. 272 с.
5. Чуприна С.А. Використання методу проектів у профорієнтаційній роботі. Трудове навчання в школі. №23(59), грудень 2012. С.21-23.

УДК 308

**ДЕСЯТИДЕННЕ ОДНОСТОРОННЄ ПРИПИНЕННЯ БОЙОВИХ
ДІЙ ЗСУ НА ДОНБАСІ У ЧЕРВНІ 2014 р.: УКРАЇНСЬКІ ОЦІНКИ**

Підшибякін Сергій В'ячеславович

ад'юнкт кафедри гуманітарних наук

Інститут морально-психологічного забезпечення

Національна академія сухопутних військ

імені гетьмана Петра Сагайдачного

м. Львів, Україна

Анотація: проаналізовано українські оцінки щодо десятиденного одностороннього припинення бойових дій ЗСУ на Донбасі упродовж 20–30 червня 2014 р. за ініціативою українського президента Петра Порошенка. Вивчено підходи політичних, медійних та експертних кіл в Україні.

Ключові слова: одностороннє припинення бойових дій, ЗСУ, Донбас, політикум, мас-медіа, експерти, Україна.

Прагнучи запобігти подальшій воєнній ескалації, розпочатій навесні 2014 р. на Донбасі, новообраний у травні 2014 р. Президент України Петро Порошенко оголосив рішення щодо оголошення одностороннього припинення ЗСУ бойових дій. Одразу ж варто зазначити, що така президентська ініціатива себе не виправдала: у період її тривалості від 20 до 30 червня 2014 р. російські терористичні війська здійснили 108 нападів на сили АТО, внаслідок яких загинуло 27 українських бійців та 69 отримало поранення. Тому 1 липня бойові дії було відновлено [1, с. 45]. Ця ситуація також знайшла свої відгуки в українському суспільстві.

На переконання П. Порошенка, перемир'я було необхідним для того, аби російські терористи могли скласти зброю, а ті, хто цього не зробили би, мали бути ліквідовані. Зрештою, за словами українського гаранта, припинення

українською армією вогню не означало, що вона не дасть адекватної відсічі у випадку агресії щодо українських військових. До того ж президент додав, що жодному обговоренню не підлягало питання територіальної цілісності України [2]. Навіть у президентському зверненні від 30 червня 2014 р. щодо припинення перемир'я у зоні АТО зазначалось, що протягом 10 діб Україна продемонструвала мирному населенню Донбасу та України в цілому, як і всьому світові «свою відданість мирному способу врегулювання спровокованого ззовні конфлікту», а «більшість донеччан та луганчан, відчули нашу симпатію, любов і повагу ... побачили щирю готовність Києва рахуватися з їхніми особливими думками та специфічними інтересами ... вони зрозуміли, що їхня безпека є нашим головним пріоритетом». Втрату ж «унікального шансу з втілення мирного плану» президент пов'язував не з прорахунками української сторони, яка, за слова П. Порошенка, навпаки в результаті зміцнила свою міжнародну підтримку зі сторони західних партнерів, а виключно із злочинними діями бойовиків, які «публічно декларували своє небажання підтримувати мирний план в цілому та припинення вогню зокрема, зухвало, більше ста разів, порушили режим перемир'я», а їхнє політичне керівництво «продемонструвало небажання і нездатність контролювати дії своїх терористичних підрозділів і банд мародерів». В цілому, як ствердив П. Порошенко, мирний план надалі залишився його метою, але відтепер змінювалися інструменти його досягнення [3].

Очільник фракції ВО «Свобода» в українському парламенті О. Тягнибок підтримав від імені всієї фракції рішення РНБО щодо продовження АТО, висловивши здивування, чому взагалі П. Порошенко розпочав своє президенство з одностороннього перемир'я, яке не лише ні до чого не призвело (заручники не були звільнені, а військові удари проти України не були припинені), а навпаки заохотило противника до подальших «етнічних чисток на території українського Донбасу», «нищення української території та національного суверенітету» та дало можливість для терористів «ще більше укріпитися, ще більше стягнути з Росії важкої зброї, яка зараз використовується

проти українських військових». Натомість «свободівець» закликав РНБО ввести воєнний стан на території Донецької і Луганської областей, що би стало важливим сигналом для всього українського суспільства щодо того, що в даний момент першочергове завдання для України – перемогти російських окупантів [4].

За прийняття рішення щодо введення воєнного стану на Донбасі говорив і представник депутатської групи «Суверенна європейська Україна» Володимир Литвин, який стверджував, що в районі конфлікту і так фактично був режим воєнного стану, і аби дати військовим можливість виконати функцію із захисту та збереження безпеки мирних мешканців, варто було би забезпечити відповідний стан і юридично [5].

Член фракції «Батьківщина» теж виступив прихильником введення воєнного стану, ствердивши, що «10 діб одностороннього припинення вогню показали звіряче обличчя терористів, для яких ключове питання – це не питання якихось політичних вимог, це є питання яким чином залякати населення, це є питання як тероризувати цілі регіони», а відтак хоч цілком адекватним для нього видавалося рішення РНБО, ухвалене президентом щодо відновлення АТО, однак недостатнім у такій ситуації, яка вимагала радикальніших підходів [6].

Представник депутатської групи «Економічний розвиток» Анатолій Кінах зазначив, що організоване президентом перемир'я вкотре підтвердило ті факти, що Україна, по-перше, не воює з мирними громадянами, а їй протистоять професійні «терористи, бойовики, які сьогодні зі зброєю в руках забирають життя у громадян України і руйнують, роблять спроби руйнації нашої державності і територіальної цілісності», а, по-друге, що проти України задіяно сценарій гібридної війни, з диверсійними, інформаційними, кібер-елементами, а відтак така ситуація вимагатиме від України як держави концентрації всіх своїх наявних інтелектуальних, моральних, кадрових і військових ресурсів. Водночас А. Кінах закликав зробити належні висновки з проведення першої фази АТО, визнати її неієздатність при продовженні таких же підходів до її здійснення

аби суттєво оновити її формат, в тому числі створити єдиний центр командування та координації дій, щоб розбудувати чітку систему управління на території АТО та формувати «комплексні системні дії, які передбачають і військову, і соціальну частину, інформаційну протидію, відновлення довіри громадян на цих теренах до держави Україна» [7].

Зрештою, позафракційний депутат Олег Ляшко також прихильно зустрів новину про відновлення АТО, адже був переконаний, що «політика умиротворення ніколи не зупиняла агресора і вона не змусить терористів скласти зброю», а тому був необхідний рішучіший військовим наступ проти російських бойовиків на Донбасі [8].

Своєю чергою, лідер українських комуністів П. Симоненко засудив відновлення військових дій в АТО, виступивши прихильником мирного врегулювання ситуації на Сході України. Більше того, мирний план президента П. Порошенка, за словами П. Симоненка, був насправді «скороченим і вкрай запізним плагіатом справжнього мирного плану врегулювання», нібито, запропонованого ще у березні 2014 р. КПУ. В контексті цього плану П. Симоненко закликав до негайного роззброєння всіх незаконних воєнізованих формувань, внесення змін до Конституції України щодо розширення прав та обов'язків територіальних громад у всіх сферах життєдіяльності, а також обговорення і ухвалення термінів проведення всеукраїнських референдумів із питання державно-територіального устрою [9].

Відрізнялися оцінки згаданих процесів і в середовищі медіа та експертів.

У газеті «Нація і держава» ситуацію навколо перемир'я вважали дещо незрозумілим для загалу «заграванням» президента П. Порошенка із т. зв. «елітою» Донбасу та її представниками – Шуфричем, Медведчуком, Царьовим, Зурабовим, Бородаєм, Пургіним та іншими, із якими 23 червня 2014 р. від імені української сторони вів переговори в Донецьку экс-президент Леонід Кучма в рамках другого засідання тристоронньої контактної групи у форматі Україна-Росія-ОБСЄ з реалізації мирного плану Президента Петра Порошенка. Для журналістики видання М. Олійник не до кінця з'ясованими

були мета та предмет цих переговорів, кого на переговорах з врегулювання кризи на Донбасі представляли кум Путіна В. Медведчук, «регіонал» Нестор Шуфрич та экс-нардеп, сепаратист О. Царьов, оголошений в Україні в розшук, а кого – керівництво терористичних організацій ДНР та ЛНР [10]. Зрештою вже через тиждень, після відновлення АТО, журналістка видання О. Дмитренко констатувала, що в той час, коли за десять днів «перемир'я» Україна втратила 27 бійців, а 8 мирних жителів загинуло від куль російських бандитів, Росія сповна використала мирні ініціативи українського Президента, щоб забезпечити свої бандформування зброєю, військовим спорядженням та живою силою, а відтак за ці дні кількість терористів, наприклад, в Слов'янську збільшилося з 800 осіб до 5 000 [11].

З свого боку кореспондент «Шляху перемоги» Ю. Хвещук також розкритикував президентську ініціативу щодо одностороннього припинення вогню з боку українських силовиків, вважаючи, що ідея, яка мала би продемонструвати готовність української сторони до мирного врегулювання конфлікту, натомість завершилась загибеллю понад двох десятків осіб, понад сотнею атак бойовиків та понад шістьма десятками поранених. Єдиним позитивом на цьому тлі, за словами Ю. Хвещука, було відкликання російським парламентом свого дозволу В. Путіна на застосування військ на території України, хоч і визнавав, що цей успіх був дуже «крихким», і міг нівелюватися «першим дзвінком із Кремля», але розглядав цей варіант малоімовірним, враховуючи бажання РФ оминати третю хвилю економічних санкцій зі сторони Заходу та відновити ділові відносини із країнами ЄС, насамперед, на енергетичному підґрунті. Заразом автор зауважив, що одразу ж після відновлення АТО 1 липня українська армія перейшла в наступ на Донбас, один за одним знищуючи ворожі блокпости та звільняючи населені пункти, а відтак з'явилися надії, що найближчим часом окупована частина українського Донбасу таки буде звільнена [12].

Кореспондент «Дзеркала тижня» Євген Шибалов з іронією відзначив, що оголошене Україною в односторонньому порядку «перемир'я» «розпочалося

підбитим вертольотом Мі-8 на Карачуні в Слов'янську і закінчилося штурмом військового містечка Нацгвардії в Донецьку. У проміжку вмістилися дві спроби штурму аеропортів у Донецьку та Краматорську, а також танкової частини в Артемівську; підриви залізничних колій та мостів; обстріли блокпостів сил АТО з мінометів і «броні», перестрілки; нові захоплення заручників на обмін (включно з кимось із помічників Тарути та кількома офіцерами української армії). Головне питання минулого тижня: якщо таке «перемир'я», то якою тоді буде війна?» [13]. Найголовнішим за таких обставин, на його думку, мало би стати налагодження комунікації між урядом та мирним населенням, в тому числі у разі ймовірної повномасштабної війни варто було би здійснити підготовку централізованої евакуації мирного населення з можливих локацій майбутніх боїв, або хоча би проінструктувати мешканців «сірої зони» щодо порядку дій в домашніх умовах у разі початку активних боїв у прилеглій зоні. У будь-якому разі, на переконання Є. Шибалова, відновлення, або ж і формування наново комунікації із населення Східної України офіційному Києву було вкрай необхідним, оскільки від неї прямо залежало, на скільки довго жителі регіону підпадатимуть під російську пропаганду, а відтак – допускатимуть керівництво проросійських бандформувань у т. зв. «ДНР» та «ЛНР» [14].

Водночас Юрій Бутусов на шпальтах цього ж видання запевняв, що відчутною у ході проведення АТО була проблема наявності справді фахових і досвідчених кадрів та дієздатних інститутів, які би виконували завдання на Сході України системно й послідовно, без чого швидке та переможне завершення антитерористичної операції було би неможливе. Пов'язаною з вищезазначеним, як стверджував аналітик, була й проблема якісного управління, за якого був би ефективнішими швидке отримання інформації про обстановку з різних органів, аналіз і ухвалення рішень, моніторинг ситуації в ЗСУ, державних установах, громадських організаціях, концентрація інформаційних потоків, інтегральний аналіз, негайне опрацювання й ухвалення рішень представниками або керівниками всіх задіяних державних інститутів – тобто створення єдиного центру (своєрідної Ставки верховного

головнокомандувача) з аналізу та структуризації інформації в режимі реального часу, до якого були би залучені як група відповідних аналітиків, так і представники ключових для обороноздатності установ, що дозволило би швидко визначати рівень загроз і можливості щодо реагування для ухвалення оперативних рішень керівництвом країни [15].

У той же час Іван Капсамун на сторінках газети «День» припускав, що якщо одностороннє «перемир'я» українською стороною було проголошене під тиском Німеччини, Франції, які надіялися у такий спосіб якнайшвидше вирішити конфлікт на Донбасі, та РФ, яка намагалася використати час припинення війни для активізації допомоги бойовиками та укріплення їхніх позицій (що і було в результаті зроблено), то рішення про відновлення АТО було озвучене українським президентом під тиском суспільства та представників радикальних політичних середовищ. При цьому, за спостереженням аналітика, одразу після активізації АТО українська армія перейшла у наступ, однак оскільки за час припинення вогню з боку України терористи отримали від РФ суттєву матеріальну та ресурсну допомогу, та їхня чисельність збільшилась, ціна очищення Донбасу від проросійських бойовиків відтепер стала ще вищою.

Разом з цим, військовий експерт Інституту Євро-Атлантичного співробітництва Ігор Козій в інтерв'ю газеті «День» позитивно оцінив рішення П. Порошенка щодо відновлення АТО, обумовивши, що українській стороні варто було би суттєво переоцінити дотеперішній спосіб її проведення, вирішити кадрові питання серед керівного складу для її здійснення, краще відпрацювати координацію різних структурних елементів, залучених до АТО [16].

Натомість журналіст тижневика «2000» С. Бурлаченко, прихильно поставившись до мирних ініціатив П. Порошенка, зокрема і до «перемир'я», був розчарований рішенням відновити АТО з 1 липня 2014 р., оскільки, на думку кореспондента, станом на кінець червня 2014 р. з'явилися усі сприятливі умови для мирного врегулювання ситуації на Донбасі: риторика самого

президента, озвучена ним під час перебування 26–27 червня у Брюсселі, свідчила про його бажання «почути та зрозуміти» український Схід та розуміння, що реінтеграція цих теренів військовим шляхом є неможливою; європейські партнери, та й навіть, мовляв, РФ були зацікавлені, аби всі конфліктні питання в регіоні перейшли в дипломатичне русло, не переростаючи до рівня військових дій, а тому, нібито, вдалося досягнути головної вимоги української сторони – заборони на переміщення озброєнь через російсько-український кордон; зрештою, начебто вдалося налагодити діалог і з представниками Донбасу в рамках роботи тристоронньої контактної групи. Однак все ж АТО було відновлене, і С. Бурлаченко вбачав причину цього як і у впливі на політику П. Порошенка зі сторони США [17].

Тим часом після відновлення АТО, 1 липня 2014 р. силовими структурами України була розпочата повномасштабна військова операція з активного контрнаступу на всій лінії фронту та тотальної ізоляції зони конфлікту від військового забезпечення з боку Російської Федерації [18].

Таким чином, українські оцінки корелювалися від цілковитого несприйняття початку одностороннього припинення Україною вогню 20 червня 2014 р. в правих середовищах, до розуміння того, що якщо одностороннє «перемир'я» українською стороною було проголошене під тиском Німеччини, Франції, які надіялися у такий спосіб якнайшвидше вирішити конфлікт на Донбасі, та РФ, яка намагалася використати час припинення війни для активізації допомоги бойовиками та укріплення їхніх позицій (що і було в результаті зроблено), то рішення про відновлення АТО було озвучене українським президентом під тиском суспільства та представників радикальних політичних середовищ (так думали в ліберальних колах) та із запевненням, що до такого рішення офіційний Київ схилили США (проросійські кола).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лазарович М. Російсько-українська війна (2014–2017 роки): короткий нарис. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2017. – 240 с.
2. Президент Порошенко оголосив на Сході перемир'я // BBC.com. 2014. – 20 червня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/06/140620_poroshenko_donbass_it (дата звернення 15.08.2020).
3. Порошенко продовжив АТО // Українська правда. – 2014. – 1 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/07/1/7030573/> (дата звернення 15.08.2020).
4. Виступ Тягнибока О. Я. Стенограма пленарного засідання Верховної Ради України 1 липня 2014. URL: <https://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5647.html> (дата звернення 07.07.2020).
5. Виступ Литвина В. М. Стенограма пленарного засідання Верховної Ради України 1 липня 2014. URL: <https://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5647.html> (дата звернення 07.07.2020).
6. Виступ Соболева С. В. Стенограма пленарного засідання Верховної Ради України 1 липня 2014. URL: <https://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5647.html> (дата звернення 07.07.2020).
7. Виступ Кінаха А. К. Стенограма пленарного засідання Верховної Ради України 1 липня 2014. URL: <https://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5647.html> (дата звернення 07.07.2020).
8. Виступ Ляшка О. В. Стенограма пленарного засідання Верховної Ради України 1 липня 2014. URL: <https://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5647.html> (дата звернення 07.07.2020).

9. Виступ Симоненка П. М. Стенограма пленарного засідання Верховної Ради України 1 липня 2014. URL: <https://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5647.html> (дата звернення 07.07.2020).
10. Олійник М. Гра в перемир'я та її наслідки // Нація і держава. – 2014. – № 26. – 26 червня. – С. 4.
11. Дмитренко О. Говоріть правильно: «війна, а не АТО» // Нація і держава. – 2014. – № 27. – 3 липня. – С. 1.
12. Хвещук Ю. Від АТО до «АТУ» // Шлях перемоги. – 2014. – № 28. – 9 липня. – С. 2.
13. Шибалов Є. Невдале перемир'я // Дзеркало тижня. – 2014. – № 23. – 27 червня – 4 липня. URL: <https://zn.ua/ukr/internal/nevdale-peremir-ya-.html> (дата звернення 07.08.2020).
14. Шибалов Є. АТО і мир // Дзеркало тижня. – 2014. – № 24. – 4 липня – 11 липня. URL: <https://zn.ua/ukr/internal/ato-i-mir-.html> (дата звернення 07.08.2020).
15. Бутусов Ю. Стратегія АТО: що треба вирішити просто зараз? // Дзеркало тижня. – 2014. – № 24. – 4 липня – 11 липня. URL: <https://zn.ua/ukr/internal/strategiya-ato-scho-treba-virishiti-prosto-zaraz-.html> (дата звернення 07.08.2020).
16. Капсамун І. Успішне АТО: ми здатні! // День. – 2014. – № 118. – 1 липня. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/uspishne-ato-mi-zdatni> (дата звернення 07.08.2020).
17. Бурлаченко С. Обострение в борьбе за сердца // Еженедельник 2000 (Киев). – 2014. – 4–10 июля. – №27 (705). С. 1–2.
18. З початку АТО звільнено 17 населених пунктів – Парубій // Ліга. Новини. – 2014. – 4 липня. URL: https://ua-news.liga.net/politics/news/z_pochatku_ato_zv_lno_17_naselenikh_punkt_v_parubiy (дата звернення 27.07.2020).

УДК 371.398

**РОЗВИТОК ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ
КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ**

Подобна Неля Валентинівна

магістрантка

Гордієнко Тетяна Володимирівна

к. пед. н., доцент

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

м. Ніжин, Україна

Анотація. У статті подано позитивні сторони проблемного навчання та його вплив на розвиток молодшого школяра, а саме на його мислення. Охарактеризовано можливості проблемного навчання впливати на критичне, творче та в особливості логічне мислення.

Ключові слова: молодші школярі, розвиток мислення, логічне мислення, проблемне навчання, творче мислення, критичне мислення.

Наш час характеризується як час активних змін в усіх сферах діяльності. Не минули зміни і шкільного життя, адже діти це наше майбутнє і саме вони несуть за собою подальше оновлення нашої держави та її вихід на новий світовий рівень. Розпочинаючи зі шкільної парти ми маємо формувати особистість, яка відповідатиме вимогам, що ставить перед ними суспільство.

Вже 3 рік (з 2018 року) йде повна реформація шкільної освіти в Україні. Впровадження Нової української школи (НУШ) несе за собою низку змін, які стосуються всіх учасників навчального процесу без винятків. Дане нововведення змушує переглянути застарілі засоби, методи, принципи, форми та прийоми навчання школярів, і підлаштувати їх під новий лад, який відповідатиме сучасним вимогам.

Одним із типів розвиваючого навчання молодших школярів є проблемне навчання.

Проблемне навчання - це метод навчання, в якому проблемні ситуації використовуються як навчальний інструмент. Суттєвою характеристикою даного навчання є дослідницька діяльність учнів, яка з'являється в певній ситуації та потребує формулювання гіпотез, ставлення проблемних питань, а потім їх перевірка під час розумових та практичних дій.

Проблемне навчання ґрунтується на використанні проблемних ситуацій на уроках, під якими розуміють інтелектуальне утруднення, яке виникає при неможливості пояснити певне явище або факт на основі своїх знань та досвіду, або, це процес коли виникає протиріччя між уже відомим та новим знанням. [1, с.7]

Дослідженням проблемного навчання займалися як педагоги (В. Я. Лернер, М. І. Махмутов, так і психологи (Т. В. Кудрявцев, А. М. Матюшкін, З. І. Калмикова та ін.). Ними було доведено, що даний метод навчання має великий потенціал для розвитку мислення, розумових здібностей, творчості, самостійності учнів, зміцнює мотивацію до навчання викликаючи почуття задоволення від пізнання.

Як було вищезгадано, проблемне навчання активно впливає на мислення школярів. Воно є дієвим засобом для розвитку творчого, критичного та логічного мислення.

Мислення - це психічний процес самостійного пошуку та відкриття суттєво нового. [2, с. 45]

Творче мислення проявляється в нестандартності, оригінальності мислення та призводить до несподіваних рішень та нових відкриттів.

Критичне мислення розглядають у педагогічній літературі, як усвідомлений контроль за ходом інтелектуальної діяльності, у процесі чого відбувається оцінювання роботи, думок, вироблення гіпотез і т. п. [3, с. 134]

Хаотичний потік інформації, яку ми отримуємо щодня, позбавляє нас здатності глибокого логічного аналізу та концентрації. Тому проблему розвитку

логічного мислення варто тримати під пильним оком, і переходити до неї вже з дитячого віку.

Логічне мислення вчені охарактеризували як здатність учня початкових класів проводити прості логічні дії (аналіз, синтез, порівняння і т. д.) та складені логічні операції (побудова заперечення, спростування, твердження). В той час як прості логічні дії певною мірою формуються в кожній людині стихійно, то складені логічні операції потребують спеціальної цілеспрямованої методичної роботи, так як мають складніший і комплексний характер. [4]

Проблемні завдання мають будуватися з урахуванням на скільки розвинені мислительські операції у молодших школярів, так як розвиток логічного мислення відбувається поетапно. Завдання на початку мають бути спрямовані на розвиток однієї або двох мислительських операцій, з подальшим ускладненням.

Використання проблемних завдань можливе на кожному етапі уроку, але рекомендовано розпочинати їх введення в навчальний процес з етапу мотивації навчальної діяльності, актуалізації опорних знань, закріпленні та осмисленні нового матеріалу. Коли учні навчаються працювати з даним видом завдань, їх можна буде використовувати і на етапах сприймання та усвідомлення нового матеріалу.

Кожен урок має можливості для використання проблемних задач, вправ, ситуацій, які мають на меті розвиток логічного мислення. Наприклад, на уроках математики, під час розв'язання задач, створення оберненої задачі; на уроках читання, створення різного роду казкових ситуацій, що стосуються прочитаних творів; на уроках “Я досліджую світ”, заповнення різноманітних узагальнюючих таблиць з вивчених тем (систематизація) та інші. Також можливе використання різноманітних ігор, які мають проблемний підтекст, основним завданням яких є не тільки розвиток логічного мислення, а й зацікавлення молодших школярів предметом.

Висновок. Отже, проблемне навчання забезпечує цілеспрямовані дії вчителя на організацію включення механізмів мислення за допомогою

проблемних ситуацій. Висока ефективність даного методу навчання школярів ні в кого не викликає сумнівів, але незважаючи на це, в шкільній практиці його використовують доволі рідко.

ЛІТЕРАТУРА

1. Садкіна І. В. Цікава педагогічна ідея. Як зробити урок.// (Серія «Золота педагогічна колекція).- Х.: Вид. Група «Основа», 2008.- 88 с.

2. Основы психологических знаний: Учеб. пособие/ Авт.-сост. Г. В. Щёкин. - 4-е изд., стереотип. - К.: МАУП, 2001. - 128 с.

3. Авершин А. О. Формування критичного мислення у студентів інженернопедагогічних ВНЗ / А. О. Авершин, Т.В.Яковенко // Збірник наукових праць: Проблеми інженерно-педагогічної освіти – 2009 - №24-25 – С.134- 145.

4. Формування логічного мислення молодших школярів в процесі навчальної діяльності. URL:

<https://vseosvita.ua/library/formuvanna-logicnogo-mislenna-molodsih-skolariv-v-procesi-navcalnoi-dialnosti-107178.html>

УДК 591.522: 591.525

**ЕКОЛОГО-ФАУНІСТИЧНІ ГРУПИ ПТАХІВ ЛАДИЖИНСЬКОГО
ВОДОСХОВИЩА ТА ПРИЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЙ**

Поліщук Тетяна Володимирівна

Хоришко Софія Дмитрівна

Коломієць Ірина Сергіївна

Пурдик Роман Миколайович

магістранти

Матвійчук Олександр Анатолійович

к.б.н., доцент

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

м. Вінниця, Україна

Анотація: у 2018-2019 роках вивчений видовий склад орнітофауни типових біотопів в акваторії Ладизинського водосховища та його узбережжя. Встановлена приналежність виявлених птахів до різних еколого-фауністичних груп за типом фауністичного походження та характером перебування на території упродовж усіх сезонів року.

Ключові слова: орнітофауна, водно-болотні ландшафти, водоплавні птахи, навколоводні птахи, видовий склад, еколого-фауністичні групи, тип фауни, Ладизинське водосховище

Вибір птахами певного типу ландшафту (біотопу) в різні сезонні періоди, переважання в їх раціоні конкретного типу їжі визначають перебування того, або іншого виду птаха на конкретній території. Завдяки структурному багатству фацій акваторії Ладизинського водосховища (Вінницька обл.) та прилеглих територій тут формується специфічний орнітокомплекс, який об'єднує не лише навколоводних і водоплавних птахів, але й представників інших еколого-

фауністичних груп.

Подібно до решти площі Східного Поділля [1, с. 63; 2, с. 42], в межах дослідженої території у кількісному відношенні домінують представники європейського типу фауни – 65 видів, 46,1% (рис. 1). Види, які представляють інші фауністичні групи становлять дещо більше половини складу орнітонаселення.

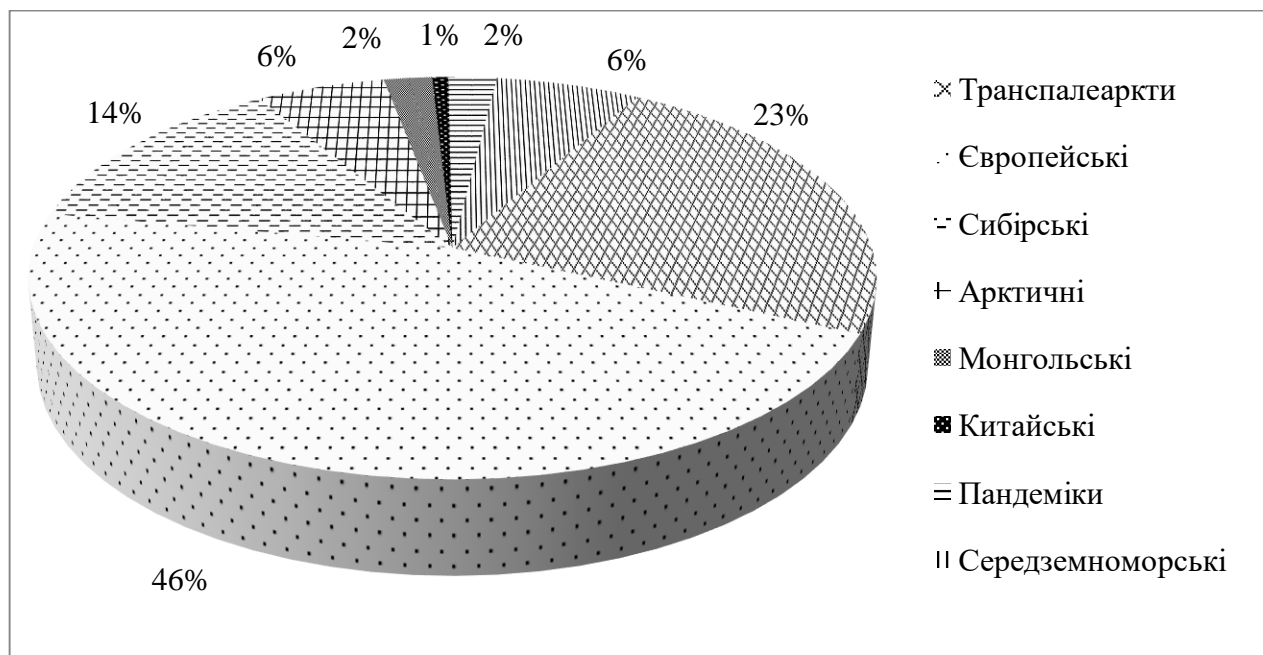

Рис. 1. Авіфауна Ладижинського водосховища та суміжних біотопів за типом фауністичного походження.

Традиційно, в структурі орнітонаселення будь-якої території північної півкулі є транспалеаркти. У фауні птахів району дослідження вони представлені 33 видами, або 23,4% (рис. 1).

Лісові масиви з достатньо високою часткою у їх структурі кварталів хвойних порід дерев зумовлюють наявність у них представників сибірського типу фауни – 19 видів, або 13,5%.

Меншими є частки середземноморських (9 видів, 6,4%) та арктичних (8 видів, 5,7%) видів птахів (рис. 4.1).

Участь представників інших фауністичних типів авіфауни в орнітоценозах водосховища та суміжних територій дуже низька: монгольських видів та пандеміків – по 3 (по 2,1%), китайських видів – 1 (0,7%).

Відповідно до характеру використання території, представники авіфауни

дослідженого об'єкту належать, здебільшого, до групи гніздових і перелітних птахів – 63 види, або 44,7% (рис. 2).

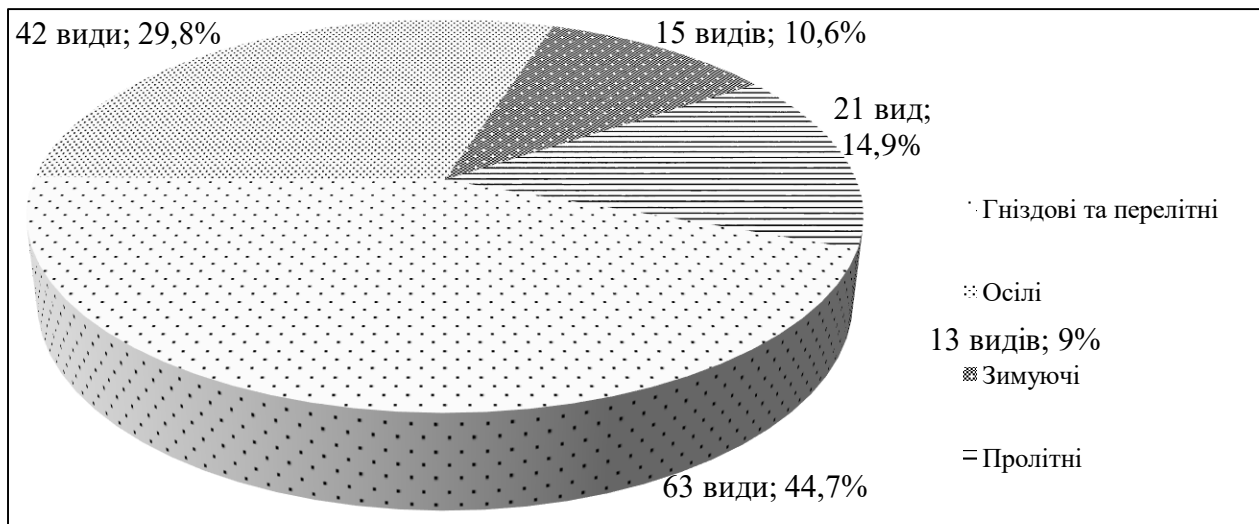

Рис. 2. Категорії птахів Ладизинського водосховища та суміжних біотопів за характером використання території.

В холодну пору року вони здійснюють далекі міграції до місць зимівлі, або ж дальні кочівлі далеко за межі гніздової через відсутні умови існування – переважно дефіцит специфічних типів корму [1, 3]. Здебільшого це стосується комахоїдних видів птахів.

Натомість, виявлено цілу низку видів птахів (15 видів, 10,6%), що перебувають на дослідженій території виключно в зимовий період, прилітаючи сюди в середині або наприкінці осені, а відлітають у раннє-весняну пору – зимуючі види (рис. 2).

Птахи, які є всеїдними, або ж такі, що взимку можуть частково або повністю переходити на споживання кормів рослинного походження належать до осілих. Таких представників авіфауни на дослідженій території було враховано 42 види, або 29,8% (рис. 2).

Ще 21 вид птахів (14,9%) був відмічений на дослідженій території виключно під час здійснення ними сезонних міграцій (рис. 2). Цих птахів не було виявлено ні упродовж репродуктивного періоду, ні в зимовий період у жодному з досліджених біотопів. Варто, однак, зазначити, що для деяких таких птахів відомі випадки гніздування або зимівлі в межах Вінницької області [3, с. 71-185; 4, с. 18-157].

ЛІТЕРАТУРА

1. Матвійчук О.А., Серебряков В.В. Орнітофауна Верхнього і Середнього Побужжя: монографія. К.: Фітосоціоцентр, 2010. 280 с.
2. Матвійчук О.А. Видовий склад та екологічна структура авіфауни Верхнього і Середнього Побужжя *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Біологія.* Тернопіль, 2015р. №2 (63). С. 41-46.
3. Матвійчук О.А., Пірхал А.Б., Ремінний В.Ю. Кадастр наземних тетрапод Вінницької області. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 436 с.
4. Матвійчук О.А., Пірхал А.Б., Відуєцький А.В. Птахи Вінниччини. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 328 с.

УДК 81'27:316.48

**ЛІНГВОКОНФЛІКТОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ
АНГЛОМОВНИХ ЗМІ**

Посна Тетяна Володимирівна

студентка II курсу магістратури

факультет іноземних мов

Державний заклад «Південноукраїнський

національний педагогічний університет

імені К. Д. Ушинського»

Науковий керівник

Зайцева Катерина Іванівна

канд. пед. н., доцент кафедри германської філології

та методики викладання іноземних мов

Державний заклад «Південноукраїнський

національний педагогічний університет

імені К. Д. Ушинського»

Дана робота присвячена Дана робота присвячена лінгвоконфліктологічним особливостям текстів англomовних змі. Було розглянуто проблематику конфліктного дискурсу, як основного виразника відповідного мовленнєво-мисленнєвого типу. Було зазначено, що конфліктність медійної сфери пов'язана з особливостями мовного функціонування власне публіцистичного тексту.

Ключові слова: лінгвоконфліктологічні особливості, тексти англomовних змі, конфліктний дискурс, конфліктність медійної сфери

Протягом багатьох років мова засобів масової інформації (далі - ЗМІ) розглядалася дослідниками як втілення певного стандарту і норми літературної мови. Однак, деякі британські та вітчизняні лінгвісти, що займаються

вивченням мови газетної публіцистики останніх трьох десятиліть, відзначають неухильну трансформацію останнього в напрямку все більшої дохідливості і розмовності. Канони подачі матеріалів у сучасній газетній публіцистиці помітно змінилися і зводяться, на думку В. Ріверс, до «трьох китів» - «простота, ясність і сила (simplicity, clarity and force)», а «розмовна англійська мова ліктями пробилася в засоби масової інформації», щоб найбільш повно їх реалізувати. В якості переважної стильової риси сьогоденних британських газет вважається стиль неофіційного письма (informal writing) [4, с. 19-20].

Іншими словами мова сучасних газетних статей часто емоційно насичена, що наближає її до мови художньої літератури. Ми зустрічаємо в ній образні порівняння, метафори, ідіоми, елементи гумору, сарказму, іронії і крім усього цього, газетна стаття може мати певну політичну спрямованість.

Сучасним англійським газетним статтям властива також позалітературна лексика. Діалектизми, вульгаризми, жаргонізми, арготизми, просторіччя активно використовуються творцями текстів в якості стилістичних засобів.

Досі нерідкі ситуації, в яких ті чи інші видання звинувачуються в утиску прав людини щодо расової та статевої приналежності, віку, здоров'я, соціального статусу і сексуальної орієнтації. Найбільш яскравим прикладом є характеристика в ЗМІ темношкірих людей (*Negro – coloured – Afro-American*). Стали вважатися неприпустимими використання діагнозів, в тому числі психічних розладів людини в якості жаргонізму (*an idiot, anorexic*) [3, с. 12]. Це нерідко призводить до конфліктів.

Проблема конфліктної комунікативної взаємодії активно розробляється з позицій психо-, соціо - та прагмалінгвістики. У працях О. С. Ісерса, Н.А. Білоус, Т. З. Непшекуєвої, О. С. Волкової та ряду інших дослідників висвітлюються такі фундаментальні поняття комунікативної конфліктології, як конфліктний дискурс, стратегії і тактики мовної поведінки конфліктуючих, комунікативний саботаж та ін. Дослідженню вербальних та невербальних компонентів в англомовному побутовому дискурсі присвячені роботи С. Є.

Бєлової, А. А. Бігарі, О. І. Гридасової, О. Г. Зверєвої, Є. В. Зимича, Л. А. Капанідзе, В. В. Козлової, Л. В. Солощук та ін.

Актуальність цієї роботи обумовлена зростаючим інтересом лінгвістів до феномену конфліктної інтеракції та необхідністю подальшого вивчення організації конфронтаційно-спрямованого дискурсу у засобах масової інформації (далі - ЗМІ).

Метою роботи є дослідження лінгвоконфліктологічних особливостей текстів англomовних ЗМІ.

Що стосується проблеми конфліктних публікацій в пресі, яку ми намагаємось розкрити у роботі, то вона виводить нас на проблематику конфліктного дискурсу, як основного виразника відповідного мовленнєво-мисленнєвого типу. Інакше кажучи, перш ніж вести мову про конфлікт в пресі, необхідно виявити основні ознаки конфлікту, в основі якого лежить зіткнення комунікативних цілей, яке веде до зміни емоційних станів і знань конфліктуючих. Серед найважливіших засобів опису конфліктного дискурсу відзначимо наявність етапів його розвитку: зародження, дозрівання, власне мовний конфлікт, пік, розвиток, спад, консеквент (слідство) [1, с. 17]. При цьому конфліктний дискурс виражається в комунікативному акті, що орієнтує нас, в першу чергу, на усну традицію. А це призводить до зміни положення і ролі опонентів (*автор медіатексту (або ЗМІ) є учасником конфлікту; автор медіатексту співчуває одній зі сторін; автор медіатексту негативно оцінює обидві конфліктуючі сторони*, що може привести, наприклад, до висміювання ситуації і героїв). Взагалі кажучи, рольові позиції і рольові очікування часто стають платформою для виникнення конфліктного дискурсу. В результаті можна дати визначення конфліктного дискурсу, яке вже буде звучати так: «парний поведінковий акт, який має амбівалентний характер, специфічна взаємодія опонентів – конфронтація – одностороннє або обопільне непідтвердження рольових очікувань, розбіжність партнерів в розумінні або оцінці ситуації» [1, с. 17]. До цього має сенс додати роль автора матеріалу, яка в

залежності від цілей може приймати різні позиції, що тягне за собою і вплив на учасників конфронтації.

Таким чином, та обставина, що спотворює конфліктний дискурс і може переводити його в інші різновиди дискурсів є медіаприсутність. Вона призводить до того, що конфліктна комунікація здійснюється: *за участю (у присутності) масової аудиторії* (ця обставина може впливати на поведінку опонентів); *за посередництва фігури автора публікації* (від її позиції залежить сприйняття конфлікту масовою аудиторією).

Одним з аспектів опису конфлікту у пресі може бути його тривалість. ЗМІ працюють не тільки із зародженням конфлікту, але з його результатами. В результаті медіашлях, який проходить конфлікт, скорочується. Автор опускає подробиці, з огляду на те що просто не знайомий з ними, або переказує зародження конфлікту в тому аспекті, в якому написана (задумана) основна публікація. У рідкісних випадках початок конфлікту фіксується в текстах ЗМІ, але таке зустрічається рідко. У більшості ж випадків суспільний конфлікт починає висвітлюватися лише тоді, коли входить в активну фазу, тому зародження, як правило, виявляється за межами медіадискурсу. В кінцевому підсумку в публікаціях присутній переказ, але саме зародження як тема матеріалів відсутнє. Крім того, час попадання в медіаполе тих чи інших конфліктних подій і їх протяжність може бути різною. В результаті деякі громадські конфлікти можуть тривати в медіаполе роками, а інші – вичерпатися однією публікацією.

Ще один аспект, який значно впливає на конфліктний дискурс у пресі – це суспільна значущість. За замовчуванням, всі конфлікти, на які звертають увагу суспільно-політичні видання, повинні носити суспільний характер. Це означає, що їх перебіг і розв'язка стосується великої кількості людей, впливає на їхній спосіб життя (наприклад, як типова модель поведінки в типовій конфліктній ситуації). Звичайно, на поведінку індивіда в конфліктній ситуації може впливати і безліч нетипових і асоціальних моделей, свідком яких колись цей індивід був. Однак навряд чи такий досвід можна назвати позитивним. ЗМІ

має на увазі розгляд таких зіткнень, які призводять до зміни життя людей на краще і (або) дає досвід суспільної поведінки, а також такої індивідуальної поведінки в конфліктах, яка схвалюється суспільством.

Треба сказати, що загальний соціальний і мас-медійний контекст, в якому знаходиться публікація, також впливає на конфліктність тексту ЗМІ. Журналістський текст, як і будь-який інший, осмислюється не в рамках однієї публікації або сюжету (як би вони не були важливі для даного ЗМІ), а в обсязі конкретної передачі або газетної рубрики, конкретного газетно-журнального видання, теле- і радіоканалу - єдиного художньо-образного простору спілкування з передбачуваним читачем, глядачем, слухачем.

Крім того, конфліктність медійної сфери пов'язана з особливостями мовного функціонування власне публіцистичного тексту. Відзначимо, що масово-комунікаційна сфера вживання мови має ряд характерних особливостей, що відрізняють її від інших сфер суспільної діяльності. Журналістський текст вбирає в себе різножанровий, власне мас-медійний продукт, вироблений безпосередньо самими журналістами, і «чужі» тексти, створені поза професійно-журналістського цеху (наприклад, метеозведення, реклама в газеті, на радіо, телебаченні або серії кросвордів, сканвордів, гороскопів в газеті). Н. І. Клушина називає цю різножанровість мас-медійного продукту і його зв'язок з іншими текстами інтертекстуальністю [2]. Крім інтертекстуальності провідними рисами сучасної мови публіцистики, на погляд Н. І. Клушина, є мовна гра і іронія [2].

Велику роль в розумінні інтертекстуальних зв'язків публіцистичного твору, мовної гри та іронії грають фонові знання одержувача інформації, що є членом конкретної державно-комунікативної спільності, носієм певної культури. Фонові знання складають ту основу, базуючись на якій, можна вплинути на сприйняття тексту реципієнтом і / або на його поведінку. Саме відсутність фонових знань у аудиторії і, як наслідок, нерозуміння інтертекстуальних зв'язків, служить причиною виникнення конфлікту інтерпретацій у сфері масової комунікації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Белоус Н. А. Конфликтный дискурс в коммуникативном пространстве: семантические и прагматические аспекты: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19. – 2008. – 49 с.
2. Клушина Н. И. Общие особенности публицистического стиля // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования: Учеб. пособие / Под ред. М. Н. Володина. М., 2003. URL: [http:// evartist.narod.ru/text12/01.htm](http://evartist.narod.ru/text12/01.htm)
3. Окунькова, Е. А. Лингвостилистические, синтаксические и семантические признаки британских медиатекстов // Вестник МГОУ: науч. журн. - 2012. - N 1. - С. 114-119.
4. Риверс В. The Mass Media. N.Y., 2005.
5. Сергієнко А. Лінгво-комунікативні особливості дискурсу родинного спілкування. *Перекладацькі інновації : матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції*, Суми, 25–27 листопада 2010 р.; ред. кол.: С. О. Швачко, І. К. Кобякова та ін. Суми, 2010. С. 112–113.
6. Сеницына Я.Г. Прагматические параметры экспрессивности английского газетного текста: автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Московский гос. университет. М., 2003. 24 с.

УДК 378.091.33-027.22:502/504(045)

**НАВЧАЛЬНА ПРАКТИКА З ПРИРОДОЗНАВСТВА
І КРАЄЗНАВСТВА – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ**

Прокопенко Людмила Іванівна

старший викладач кафедри природничих дисциплін
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
м. Харків, Україна

Анотація: Навчальна практика з природознавства і краєзнавства спрямована на підготовку високо кваліфікованих фахівців в галузі освіти для розв'язання сучасних завдань початкової освіти, здатних навчати і виховувати молоде покоління відповідно вимогам суспільства; проводити природоохоронну роботу, самостійні спостереження, практичні дослідження, аналізувати природні явища, узагальнювати і систематизувати результати спостережень.

Ключевые слова: навчальна практика, природознавство, краєзнавство, екологія, світ рослин, світ тварин.

У Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження державного стандарту початкової освіти» (від 21.02.2018р.) вказано, що метою природничої освітньої галузі є формування компетентностей в галузі природничих і екологічних наук та інших ключових компетентностей шляхом опанування знань, умінь на способів діяльності, розвитку здібностей, які забезпечують успішну взаємодію з природою, формування основи наукового світогляду і критичного мислення, встановлення відповідальної, безпечної і природоохоронної поведінки здобувачів освіти у навколишньому світі на основі усвідомлення принципів сталого розвитку.

Навчальні плани Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради передбачають проведення навчальної практики з природознавства та краєзнавства.

Програма практики укладена відповідно до Закону України «Про вищу освіту» [2], «Положення про проведення педагогічної практики студентів Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради» та Типової програми «Навчальна практика з природознавства і краєзнавства» затвердженої кафедрою природничих дисциплін (протокол №1 від 28 серпня 2018 року).

Цей вид практики є важливою складовою ланкою у процесі підготовки майбутніх вчителів. Очікувані результати дослідницької діяльності здобувачів освіти з природознавства і краєзнавства полягають у самостійному виконанні дослідження тієї чи іншої проблеми, яка відповідає науковим принципам, має певну структуру, містить власні дослідження, висновки, рекомендації [9, с. 4].

Навчальна практика з природознавства і краєзнавства спрямована на покращання професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів.

Здобувачі освіти під час практичної діяльності знайомляться з основною методикою польових досліджень, вчать вести щоденники спостережень, фотографувати живі об'єкти, брати участь в конкретних природоохоронних заходах, використовувати найпростіші прийоми орієнтування на місцевості, закріплюють знання з техніки безпеки під час проведення екскурсії в природу, набувають навичок самостійної навчально-дослідної роботи.

Специфіка практики полягає в тому, що під час її проходження у здобувачів освіти є можливість спостерігати природні об'єкти, процеси, явища у динаміці.

Особливістю даного виду практики є те, що вона розрахована на проведення в умовах великого міста і з використанням різноманітних базових об'єктів.

Основні завдання практики з природознавства і краєзнавства дозволяють здобувачам вищої освіти :

- узагальнити і закріпити на практиці набуті теоретичні знання з землезнавства, ботаніки, зоології, екології, краєзнавства;
- ознайомити студентів з основними формами, віковими і сезонними змінами рослин, способами розмноження і розповсюдження залежно від екологічних умов, показати взаємозв'язки у біогеоценозах;
- навчити студентів розпізнавати тварин, вміти визначати їх в природі по слідах життєдіяльності, проводити дослідження по з'ясуванню чисельності, поведінкових реакцій, проведення заходів по охороні і збереженню їх в природі;
- прищеплювати студентам любов до природи та дбайливе ставлення до неї;
- озброїти майбутніх фахівців та вихователів необхідними знаннями і навичками для ефективної роботи у навчальних закладах;
- закріпити навички орієнтування на місцевості,
- навчити майбутніх фахівців проводити систематичні спостереження за погодою, користуватися метеорологічними приладами, оформлювати результати спостережень;
- дотримуватись правил проведення фенологічних спостережень в природі;
- навчити майбутніх фахівців проводити спостереження за рослинами в природних середовищах, фіксувати і узагальнювати результати спостережень;
- навчити студентів візуально розрізняти та описувати найбільш характерні для даного регіону види рослин (дикорослих і культивованих) і тварин;
- засвоїти основи геоботанічного опису ділянки рослинності;
- оволодіти навичками гербаризації і колекціонування рослин;
- оволодіти основами охорони рослинного і тваринного світу.

Основні форми роботи : екскурсії, практичні роботи, обробка зібраного матеріалу, самостійні спостереження, самостійні роботи та фіксування всіх форм роботи з навчальної практики у зошитах з природознавства і краєзнавства.

Завдання для самостійної роботи подаються на короткий термін і для його виконання потрібно опрацювати додаткову та довідкову літературу, систематизувати матеріал, скласти опорно-логічні схеми, виконати малюнки, відзняти фотоматеріали [1].

Після проведення екскурсії студенти роблять записи у щоденниках практики, заповнюють таблиці. Під час екскурсії студенти збирають об'єкти неживої та живої природи, натуральні об'єкти для гербарію, колекції, об'єкти, які занесені до Червоної книги вивчаються і фіксуються на планах екологічних стежок.

Районом навчальної практики з природознавства і краєзнавства є природні комплекси Харківської області, лісопаркова зона парки та сквери міста Харкова, експонати ботанічного саду, музею природи, музею води, зоопарк.

Характеристика району практики розкривається поетапно, відповідно до змісту тем (клімат, рельєф, мінеральні та земельні ресурси, водні ресурси, рослинний і тваринний світ, антропогенний вплив , охорона природи). Велика увага приділяється з'ясовуванню причин виникнення екологічних проблем рідного краю, розробці екологічних стежок , ознайомленню з видами рослин і тварин Харківської області, які потребують охорони.

Значне місце в програмі практики займає розділ «Ознайомлення з сезонними змінами в житті рослин і тварин». В ході занять студенти ознайомлюються з осінніми, зимовими, весняними явищами в природі, проводять самостійні спостереження за ними, виконують завдання , передбачені в посібнику «Щоденником навчальної практики з природознавства і краєзнавства».

Розділ програми практики « Тваринний світ України та Харківської області»

Допомагає поглибити, узагальнити, систематизувати знання про різноманітність тваринного світу України та Харківської області, виховувати бережливе ставлення до природи, гордість за природні ресурси нашої

Батьківщини, розвивати спостережливість, уміння узагальнювати і систематизувати теоретичні знання під час екскурсії в залах музею природи Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна.

Під час характеристика біогеоценозів районів практики студенти знайомляться з різноманіттям рослинного світу та окремими представниками тваринного світу лісу, луків, поля, водоймищ, боліт району практики. Значне місце займає екскурсія до ботанічного саду Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. де студенти знайомляться з рослинним світом населених пунктів та лікарськими рослинами.

Отже, навчальна практика з природознавства і краєзнавства є ефективним засобом підвищення професійної компетентності майбутніх фахівців, сприяє позитивній мотивації до вивчення природи і використанню набутих знань у процесі педагогічної діяльності. Правильно організована робота над програмним матеріалом дає можливість систематизувати й удосконалювати знання, підвищувати професійні навички здійснювати самооцінку знань здобувачами вищої освіти.

Ознайомлення з методиками проведення фенологічних спостережень, досліджень в природі, різноманітними екскурсіями, обробкою матеріалів екскурсій покращують ґрунтовне засвоєння знань студентами програмного матеріалу, позитивно впливають на формування в майбутніх фахівців освіти комунікативних, перцептивних та інших видів умінь, необхідних в педагогічній діяльності, озброює навичками проведення заходів, спрямованих на екологічне та патріотичне виховання підростаючої молоді.

Систематична робота на заняттях та своєчасне самостійне опрацювання програмного матеріалу забезпечать успішне оволодіння матеріалом та поліпшить здійснення індивідуального підходу до кожного студента.

За результатами навчальної практики з природознавства і краєзнавства здобувачі освіти мають сформовані програмні результати навчання: інтегральні, загальні, спеціальні (фахові, предметні) компетентності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Білявська Л. О. Організація самостійної роботи студентів під час проведення фахової практики / Л. О. Білявська // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. : Педагогіка. – Тернопіль, 2011. – № 4. – С. 39–44.
2. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс] : від 01.07.2014 № 1556-VII. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#n153>. – Назва з екрана.
3. Марчишин С.М. Ботаніка : навч.-польова практика / С. М. Марчишин, Р. Є. Нечай, М. І. Шанайда. – Тернопіль : ТДМУ, 2006. – 200 с.
4. Молчанюк О. В. Ціннісне ставлення до природи майбутнього вчителя біології : спецкурс / О. В. Молчанюк. – Харків, 2018. – 38 с.
5. Розв'язання екологічних проблем рідного краю в ході розробки пізнавальних маршрутів у природу при проведенні практики з природознавства і краєзнавства / О. В. Молчанюк, В. А. Тетьоркіна, Л. І. Прокопенко, С. М. Погорелова, С. В. Лапшина // Екологічна та техногенна безпека населених пунктів України. Проблеми утилізації та видалення побутових та промислових відходів (еколого-соціальні, технічні та правові проблеми) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 4-6 жовт. 2016 р.). – Харків, 2016. – С. 150–154.
6. Токарский В. А. Зоология позвоночных : учеб. для биол. и зооветеринар. спец. / В. А. Токарский, М. А. Елисеевская. – Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2005. – 460 с.
7. Червона книга України. Тваринний світ / під заг. ред. М. М. Щербака. – Київ : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1994. – 464 с.
8. Червона книга України. Рослинний світ / під заг. ред. Ю. Р. Шеляг-Сосонко. – Київ : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1996. – 608 с.
9. Харківська А. А. Щоденник навчальної практики з природознавства і краєзнавства. / А. А. Харківська, О. О.Пальчик, Л. І. Прокопенко, В. А. Тетьоркіна. – Харьков : ХГПА, 2020. – 129 с.

УДК 37.013.42

ОСОБЛИВІ ДІТИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ДО ПИТАНЬ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Прокопова Ольга Петрівна

к.пед.н., доцент

Ляска Оксана Петрівна

к.психол.н., доцент

Яцків Дмитро

здобувач вищої освіти

Подільський державний аграрно

-технічний університет

м. Кам'янець-Подільський, Україна

Анотація. У даній статті розкривається питання готовності сучасного суспільства до повного переходу на інклюзивну освіту, визначається сутність поняття інклюзія та особливості реалізації принципів спільного навчання дітей з ОМЗ (обмежені можливості здоров'я) і дітей з нормою на практиці. Звертається особлива увага на те, що інклюзивна освіта сьогодні не знаходить розуміння серед багатьох людей, що є однією з причин відсутності у «особливих» дітей можливості відчувати себе рівноправними учасниками педагогічного процесу.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна освіта, діти з обмеженими можливостями здоров'я, педагогічний процес.

Однією з сучасних тенденцій освіти є надання дітям з обмеженими можливостями права відвідувати освітні організації і навчатися в них нарівні з дітьми, які не мають відхилень у розвитку. Така тенденція отримала назву «інклюзивна освіта» і знайшла досить широке поширення в суспільстві. Так в основу інклюзивної освіти покладена ідея, згідно з якою виключається будь-яка

дискримінація дітей і забезпечується рівне ставлення до людей з різним рівнем здоров'я, але створює особливі умови для дітей, що мають особливі освітні потреби. У зв'язку з цим виникає питання «Чи готові ми перейти на інклюзивну освіту і надати дітям з ОМЗ повне право отримувати знання нарівні з усіма?», «Чи готове сучасне суспільство в повній мірі прийняти даних дітей і забезпечити їм всі умови для отримання знань?» [4]. У зв'язку з недостатньою розробленістю заходів реалізації можливостей інвалідів відвідувати освітні установи нарівні зі здоровими дітьми проблема переходу на інклюзивну освіту досить актуальна.

Ті закони, які приймаються щодо прав інвалідів навіть на міжнародному рівні, на практиці, як правило, не мають дієвої сили і ігноруються в освітньому середовищі. Однак, для вирішення даної проблеми не досить лише прийняти закон про освіту осіб з обмеженими можливостями, набагато важливішим є створення сприятливих умов для реалізації цього закону.

Сьогодні багато освітніх установ гарантують якісне надання своїх послуг дітям з різними можливостями здоров'я. Заклади вищої освіти так само надають місця інвалідам. Але в дійсності якість таких послуг є недостатньою. Діти з обмеженими можливостями, найчастіше, не можуть відчутися себе повноправними учасниками педагогічного процесу й їх очікування від освітньої установи, в більшості випадків, не виправдовуються. У чому ж причина нездатності сучасної освіти надати суспільству рівні можливості навчання та виховання людей з різними потенціями здоров'я? З одного боку, це відсутність достатнього фінансування з боку держави.

Інклюзивна освіта вимагає побудови змісту навчання відповідно до особливих потреб людини з ОМВЗ. Причому, одна справа, якщо це слабозора або сліпа дитина з нормою розумового розвитку, інша - якщо слабочуюча, якій необхідні ще й спеціалізовані умови в плані навчання.

Освітні установи, спрямовані на інклюзивну освіту, повинні бути оснащені особливою матеріально-технічною базою, яка б змогла задовольнити потреби дітей з ОМЗ (наявність пандусів, ліфтів, спеціального навчального,

реабілітаційного, медичного обладнання, спеціально обладнаних навчальних місць і т.д.). З іншого боку, причина небажання освітніх установ в повній мірі переходити на інклюзивну освіту криється в людському факторі, і це, мабуть, набагато проблемніше. Частіше батьки і педагоги виявляють своє небажання аби їх нащадки відвідували освітні установи з дітьми з ОМЗ, ніж самі діти. За даними опитування, яке серед батьків проводили громадські організації, 80% мам і тат не хотіли б спільного навчання своїх здорових дітей з ровесниками з ОМЗ [2].

Основними аргументами людей, які виступають проти інклюзивної освіти можна виділити наступні:

- неоднорідність складу класу уповільнює темп навчання здібних учнів;
- перебуваючи в нерівних умовах конкуренції, діти з ОМЗ не можуть отримати необхідну увагу;
- інтегрована освіта ставить педагога в скрутне становище: кого з дітей з нормою обділити увагою і турботою, щоб приділити більше часу дитині з ОМЗ;
- країна потребує здорових громадян, що володіють інтелектуальним потенціалом.

Не усвідомлення того, що людина з обмеженими можливостями є для інших учнів прикладом мужності, є однією з найбільш значущих причин неготовності більшості освітніх установ надавати якісні послуги інвалідам. Але ж такий вихованець, учень, студент вчить своїх здорових однолітків взаємодопомоги, співчуття, вміння відчувати біль інших і визначати, що є проблемою, а що дрібною неприємністю. Існування невирішених проблем якраз і говорить про неготовність української освіти до таких масштабних змін.

Проблема інклюзивної освіти широко обговорюється і на міжнародному рівні. В даний час в США діє програма " Inclusion". Її основи були закладені "Rehabilitation Act" і законом про навчання дітей з ОМЗ у 1973 році. Конгрес США прийняв Закон про освіту інвалідів.

Даний закон передбачає необхідність фінансування інклюзивної освіти в системі місцевих шкіл і встановлює індивідуальний підхід до оволодіння змістом освітньої програми. Закон віддає перевагу інтеграції навчання дітей з ОМЗ в загальноосвітніх школах. Це стосується і дітей з порушенням інтелекту, наприклад, з синдромом Дауна. Інклюзивні школи пристосовуються до всіх дітей, незалежно від їх психологічних, розумових, соціальних, емоційних, мовних або будь-яких інших особливостей [1].

Освіта, заснована на моделі " Inclusion ", є пріоритетною в США, проте в Америці не відмовляються і від спеціальних шкіл, але помістити туди дитину можна тільки в особливих випадках.

В Україні подібні моделі недостатньо розвинені. Однак, і в нашій країні є експериментальні майданчики, які доводять, що при грамотному підході інклюзивна освіта можлива і може давати результати, що виявляються корисними для суспільства.

Таких освітніх закладів по всій країні недостатньо. В нашому суспільстві багато говорять про те, що діти з обмеженими можливостями мають такі ж права, що і діти з нормою, але при цьому відсутнє забезпечення їх обіцяними правами. Що робити? І як домогтися того, щоб всі ідеї щодо реалізації інклюзивної освіти все- таки знайшли своє відображення на практиці?

Діти з ОМЗ вимагають до себе особливого ставлення з боку не тільки педагогів, але і всіх людей, які перебувають в установі. Так, слабчучі діти потребують допомоги корекційних педагогів.

З таким дітьми важливо правильно говорити, вони часто можуть не розуміти мову інших учасників педагогічного процесу, навіть гучну. Діти з крихкими кістками, для яких небезпечним є кожне падіння, повинні бути повністю захищені від ударів, чого в дитячому колективі домогтися практично неможливо.

У зв'язку з вищесказаним, інклюзивна освіта - це не просто спільне навчання дітей з ОМЗ і дітей з нормою, це складний процес перебудови всієї педагогічної системи. І він не принесе бажаних результатів і не закріпиться в

суспільстві до тих пір, поки ми не навчимося бути поруч з особливими учнями, поки не навчимося допомагати їм, а це куди складніше, ніж обладнати навчальні заклади ліфтами і пандусами.

Нещодавно фонд допомоги дітям, які перебувають у складній життєвій ситуації, провів дослідження про становище дітей з обмеженими можливостями в українському суспільстві. Більшості українцям шкода дітей, вони співчують їхнім батькам, вважають державну допомогу недостатньою і навіть припускають, що ЗМІ мало висвітлює цю проблему. Але на питання «Чи вважаєте ви, що діти з ОМЗ повинні вчитися разом зі звичайними дітьми?» четверо з п'яти відповіли негативно [4].

Можливо, для того, щоб особливі діти стали в звичайних дитячих садах, школах і вузах такими ж учасниками педагогічного процесу, як здорові, підуть ще десятки років і, може бути, в 2050 році інклюзивна освіта не буде викликати таке здивування у багатьох громадян, яке вона викликає зараз, але прагнути до цього освітні організації повинні вже сьогодні. І поступово, крок за кроком, організовувати такі умови в стінах навчальних закладів, щоб особлива дитина змогла відчути себе правомірним учасником педагогічного процесу, необхідно вже зараз.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Ардзинба, В.А. Инклюзивное образование инвалидов в Соединенных Штатах Америки/ В. А. Ардзинб. *«Психологическая наука и образование»*. 2010. №5.с.23-29
2. Моїсеєнко, К. Соціально-психологічний супровід інклюзивної освіти / К. Моїсеєнко. *Соціальний педагог*. 2009. №11. С. 62-64.
3. Терехина, С. Не навреди: *Русская планета*. 2010. URL: <http://rusplt.ru/society/ne-navredi-16487.html>
4. Савельєва, О. Інклюзивне навчання / О. Савельєва, А. Сікач. *Післядипломна освіта в Україні*. 2006. №1. С. 41-43.

5. Шурыгина, В.В., Чуктурова Н.И., Шурыгин А.С. Современные психолого-педагогические подходы к инклюзивному образованию / В.В. Шурыгина.,Н. И. Чуктурова., А.С.Шурыгин. *Вестник УГНТУ. Наука, образование, экономика. Серия: экономика*. 2015. №3. с. 73 – 76.

6. Ярмощук, І. Інклюзивне навчання в системі освіти: [особливості роботи зі студентами з особливими психофізичними проблемами] / І. Ярмощук. *Шлях освіти*. 2009. №2. С. 24-28.

УДК 658.3.014

**РОЗРОБКА МЕТОДИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО
ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ УПРАВЛІННЯ
ПЕРСОНАЛОМ НА ПІДПРИЄМСТВІ**

Процик Анна Іванівна

магістр

Кубіцький Сергій Олегович

к.п.н., професор

Національний університет біоресурсів і
природокористування України, м. Київ, Україна

Анотація. У статті зазначається, що сучасні технології управління персоналом дають можливість сформулювати, застосувати і розвинути приховані можливості підприємства та потенціал працівників. Використання інноваційних технологій управління персоналом є вагомою конкурентною перевагою, забезпечує стійкий ефективний розвиток даної системи і всієї організації. Саме тому, їх запровадження має стати невід'ємною складовою економічної стратегії розвитку.

Ключові слова: сучасні технології управління персоналом, персонал організації, управління, підприємство, інновації.

Сучасні технології управління персоналом підприємства здатні на практиці системним чином активізувати всі складові елементи управління, які спрямовані на вирішення наявних проблемних ситуацій управління персоналом. Технології значною мірою зорієнтовані на управління поведінкою людей у ході трудової діяльності та опираються на застосовування способів мотивації трудової діяльності, соціальної психології і, перш за все, головних способів регулювання міжособових взаємовідносин та ін.

В управлінні персоналом стоматологічної клініки Lucky Dent потрібно знати, які цілі можуть бути досягнуті за допомогою тих або інших засобів дії, як і за допомогою чого ця дія здійснюється.

Методичні рекомендації щодо впровадження сучасних технологій управління персоналом на підприємстві достатньо різноманітні: управління змінами; кадрове планування; оптимізація чисельності та структури персоналу, регулювання трудових переміщень; вироблення основних правил приймання, розстановки і звільнення працівників; структуризація робіт, їх нова компоновка, формування нового змісту праці, посадових обов'язків; управління витратами на персонал як способом дії на розвиток трудового потенціалу кожного працівника;

організація трудової діяльності як спосіб створення обстановки, що сприяє максимальній віддачі виконавця в процесі трудової діяльності; управління трудовим навантаженням, оптимізація структури робочого часу; оцінка та контролювання трудових функцій; політика грошової винагороди за трудову діяльність, за високі наслідки; надання соціальних послуг як спосіб мотивації, стабілізації колективу у стоматологічній клініці; тарифні угоди між адміністрацією і колективом; соціально-психологічні способи (способи усунення у повному обсязі конфліктних ситуацій, забезпечення взаємодіяння на практиці і т.д.); формування корпоративної культури тощо.

Технології управління персоналом у стоматологічній клініці дозволяє на практиці не лише впливати на організаційні, виробничі взаємовідносини та взаємовідносини між іншими підсистемами управління підприємства, а й регулювати їх на законних підставах [9, с. 37].

Проте, персонал лишається на практиці основним елементом системи управління перед яким періодичним чином постає велика кількість складних завдань, що вимагають швидкого вирішення. Необхідно підкреслити, у розвитку суспільства на сьогоднішній день здійснюються глибинні соціальні зміни, які впливають на всі економічні процеси та систему управління.

Стрімким чином зростає сутність соціально-гуманітарних факторів, прискорюється гуманізація суспільного життя, на другий план відсуваються чисто виробничо-технологічні та технічні аспекти.

Цікавим є той факт, що підвищення продуктивності трудової діяльності персоналу підприємства виступає одним з найбільш особливих резервів підвищення дієвості функціонування стоматологічної клініки в цілому.

Детальним чином дослідивши чинні законодавчі акти нашої держави необхідно підкреслити, що діюча система законодавчих актів, які стосуються управління персоналу у стоматологіях в нашій державі містить вкрай багато складових, що застосовувались ще за часів Радянського Союзу. Головна складова зазначеної технології управління персоналом саме технічні та виробничо-технологічні аспекти [2, с. 106].

Дана система в якій здобутки та збільшення планових показників послуг стоматологічної клініки мають своїм підсумком збільшення оплати трудової діяльності, що і є головним способом впливу на функціонування персоналу.

При розробці методичних рекомендацій щодо впровадження сучасних технологій управління персоналом на підприємстві потрібно наголосити, що вказана система у повній мірі ігнорує такі вагомні моменти, як: міжособові взаємовідносини, оптимізація структури робочого часу, надання додаткових соціально-побутових благ (або компенсація їх вартості), корпоративна культура тощо.

Розглянемо, зокрема, систему оплати трудової діяльності: факт чітко закріпленої основної заробітної плати в грошовому виразі встановлення на загальнодержавному рівні мінімальної заробітної плати; повна відсутність такої ж чіткості при виплати додаткової заробітної плати, інших компенсаційних та заохочувальних виплат.

Для прикладу: додаткові заробітні плати включають в себе більше 20 видів надбавок, премій, доплат та виплат. Проте, жодна з них не має чітко конкретних критеріїв для оплати; вартісного вираження; формул для розрахунку тощо.

В нашій державі функціонують Методичні рекомендації щодо організації матеріального стимулювання праці кожного працівника, які містять зіставлення систем матеріального стимулювання різних держав: Великобританії, США, Японії, Росії та детальне дослідження досвіду зарубіжних держав (з наведенням показників, формул розрахунку, відсотків і т.ін.) [3, 4].

Проте, розділ методичних рекомендацій, який торкається українських стоматологій більш на практиці нагадує можливість поєднати всі наявні моделі, винагороди, формули, в єдине ціле, без урахування: ознак української економічної системи (коли 60 % заробітної плати на сьогоднішній день оплачується в «конвертах» і сам факт оплати офіційної заробітної плати та сплати до державного бюджету всіх зборів, інколи є істотним стимулом в трудовій діяльності); того факту, що наша держава протягом останніх років пережила велику кількість політичних та економічних криз; наявність «розколу» в соціально-політичному середовищі, коли одна частина держави знаходиться в стані воєнних дій, а інша - досі жодним чином не виявила ставлення до на зміну геополітичного стану та продовжує функціонувати за основними законами довоєнного стану; умови, що велика кількість співробітників працює на малих та середніх приватних стоматологіях, а використання запропонованих методів стимулювання перш за все орієнтовано на великі виробничі підприємства, засновані на засадах державної та комунальної власності; факту відсутності «єдиної національної ідеї», яка б дала можливість підсилити сутність колективного стимулювання, майже у повній мірі втраченого у нашій державі [1].

Необхідно підкреслити, що при розробці методичних рекомендацій підприємство планує на практиці організувати процес трудової діяльності з головною ціллю реально організувати найбільш сприятливі умови для застосування трудового потенціалу співробітників, воно має бути готовим, що вказані дії призведуть до суттєвого підвищення податкового навантаження. Як правило сума додаткових витрат на податки складає від 15 до 48 % вартості, понесених підприємством для створення вищезазначених сприятливих умов.

Проаналізуємо ще одну із складових технологій управління персоналом на практиці: формування нової сутності трудової діяльності, посадових обов'язків. Посадові обов'язки як правило наявні в розробленому та затвердженому вигляді в стоматологіях.

Але пов'язано це, перш за все, не з бажанням ефективним чином користуватись перспективами, які надають дані важелі управлінню з персоналу, а з іншим: в 90 % випадків посадові інструкції наявні для осіб, робота яких вважається небезпечною. Отже, на практиці інструкції покликані вони не стимулювати продуктивність трудової діяльності та мотивувати персонал для досягнення трудових успіхів, а найперше - убезпечити керівників підприємства та начальника з охорони технікою безпеки від кримінальної відповідальності в разі настання нещасних випадків.

Персонал організації - найскладніший об'єкт управління. На відміну від матеріальних активів, люди здатні самостійно приймати рішення і оцінювати вимоги до них. Крім того, персонал - це колектив, кожен член якого має свої інтереси і вельми чутливий до управлінських впливів, причому реакцію на них нерідко складно передбачити.

Сучасні концепції управління персоналом базуються на визнанні зростаючої значущості особистості співробітника, на вивченні його мотивацій, умінні правильно формувати їх і коригувати відповідно до стратегічних завдань, що стоять перед компанією [5].

Незважаючи на те, що з точки зору керівництва основною метою бізнесу є отримання прибутку, сучасна теорія і практика управління персоналом чималу увагу приділяє необхідності задоволення не тільки матеріальних, а й соціальних потреб співробітників [6, с. 75].

Управління персоналом повинно мати системний характер, тобто необхідний скоординований підхід до всіх напрямків формування і регулювання кадрового складу компанії: набору персоналу, розстановці керівних кадрів, підготовці і підвищенню кваліфікації, відбору та працевлаштування.

Використання інноваційних технологій в системі управління персоналом є вагомою конкурентною перевагою, забезпечує стійкий ефективний розвиток даної системи і всієї організації.

Концепція інновацій та інноваційних технологій трактується як сукупність коштів, призначених для підтримки впровадження і використання певних нововведень.

У вузькому сенсі інновацією можна назвати технологію, що дозволяє мінімізувати витрати і підвищити продуктивність праці. Науковці під нововведеннями в системі управління мають на увазі будь-які організовані рішення, системи, процедури або методи управління, які принциповим чином відрізняються від існуючої практики і вперше використовуються організацією. Слід пам'ятати, що інноваційність співвідноситься з практикою управління в конкретній організації.

У даний час відсутній єдиний підхід до класифікації інноваційних технологій управління співробітниками. Найбільш поширеною є класифікація інноваційних технологій відповідно до процесів управління персоналом.

В області формування персоналу, на думку багатьох авторів, такі технології, як «полювання за головами» і електронний рекрутинг (система підбору персоналу через Інтернет, унікальною особливістю якої є автоматизація всіх етапів роботи з потенційними кандидатами на роботу в організацію), є лідируючими.

Для атестації та поточної оцінки співробітників найбільш затребувана технологія центру оцінки (Ассесмент-центр), яка використовується на стадіях підбору, навчання і розвитку, стимулювання співробітників і в даний час розглядається в розвинених країнах як одна з найефективніших процедур оцінки і відбору кадрів.

Сутність даної технології полягає в тому, що суб'єкт виконує серію вправ за ключовими аспектами того роду діяльності, в якому його професійні компетенції найбільш придатні. Рівень компетентності визначається фахівцями з оцінними шкалами.

На підставі отриманих оцінок встановлюється ступінь відповідності кандидата посади, його потенціал професійного зростання. Кількість учасників центру оцінки знаходиться в межах від 4 до 12 осіб, тривалість - 1-3 дні.

Інноваційними технологіями в області навчання і розвитку персоналу, найбільш поширеними сьогодні, є тренінг, тимбілдінг, коучинг, ділові та рольові ігри, семінари щодо аналітичної моделі, цільові відрядження, онлайн-семінари і багато ін. [8, с. 217].

За думкою науковців, фактором інноваційного розвитку компанії є перш за все фахівці, здатні висувати інноваційні пропозиції. Якщо в компанії не вистачає креативних співробітників, в сучасних умовах обов'язково виникне необхідність залучення висококласних фахівців, здатних до творчої активності та раціоналізаторства, відкритих всьому новому, прогресивному.

Фактори впровадження нових інноваційних технологій в галузі управління персоналом наступні: зниження темпів розвитку виробництва, економічний спад, зниження витрат на персонал, падіння вироблення, збільшення плинності кадрів.

Крім того, передумови для впровадження інноваційних технологій в процес управління персоналом - це тенденції розвитку бізнесу і галузей економіки, необхідність зниження витрат на кадрову систему і підвищення конкурентоспроможності організації.

Необхідно підкреслити, що процеси підбору і розстановки, розвитку і підготовки співробітників в даний час перебувають у компаній в пріоритеті. Одним із способів забезпечення компаній кваліфікованим персоналом є розробка і реалізація політики розвитку співробітників. На практиці отримують можливість для формування креативних і висококваліфікованих працівників зі своїх співробітників, які будуть готові освоювати нові підходи і технології діяльності.

Для реалізації політики розвитку персоналу багато великих компаній створюють корпоративні університети, дослідницькі центри, бізнес школи, впроваджують систему наставництва, дистанційного навчання.

Ще однією сферою забезпечення компанії професійним персоналом є створення ефективного рекрутингу працівників, який являє собою серію дій з пошуку і відбору працівників для організації [7].

Щоб оптимізувати витрати і використовувати кращі практики рекрутингу, компаніям необхідно поступово переходити на дистанційну оцінку, створювати профілі кандидатів на базі інформації з соціальних мереж і віртуальних хмарних інформаційних систем, впроваджувати такі форми відбору, як відео інтерв'ю.

Область організаційних комунікацій також вдосконалюється на основі інноваційних технологій кадрового менеджменту.

Формування позитивної психологічної атмосфери і сучасної організаційної культури для продуктивної інноваційної роботи - це необхідна умова зростання продуктивності праці та конкурентоспроможності стоматологічних клінік. Соціально-психологічний клімат повинен сприяти виробленню інноваційних пропозицій і рішень, активної взаємодії в ході спільної діяльності для досягнення поставлених цілей.

Процесу модернізації організаційної культури повинна передувати її діагностика на основі використання комплексу системи оціночних засобів.

При впровадженні інноваційних технологій в систему управління людськими ресурсами в організації необхідно враховувати бар'єри і ризики, які будуть гальмувати даний процес.

Ці ризики включають в себе: відсутність співробітників в компанії з лідерським потенціалом і готовністю взяти на себе відповідальність за результати впровадження інновацій, керувати і спонукати інших працівників; низький рівень знань, креативності і прагнення до самонавчання і саморозвитку у персоналу; недостатнє фінансування організацією програм навчання і розвитку людських ресурсів, програм мотивування працівників; брак часу у співробітників для розробки інноваційних ідей через значне навантаження при виконанні безпосередніх посадових функцій. Отже, для успішної діяльності на практиці будь-якого підприємства, незалежно від їх форм власності та галузі

діяльності, для того, щоб реалізувати ефективне функціонування звертаються до інноваційних способів, що пов'язані з формуванням потенціалу робочої сили, та підвищення рівня знань та кваліфікації персоналу та встановлення їх потенційних можливостей відносно функцій прийняття незалежних, швидких та результативних рішень. Дана тема вважається актуальною, тому що перехід до управління інноваціями у формуванні потенціалу робочої сили виступає глобальною тенденцією у вдосконаленні управлінських процесів в умовах глибокої інтеграції світового ринку, високотехнологічних галузей, зростання конкуренції.

Зарубіжні підприємства головним чином на практиці орієнтуються на застосування інноваційних підходів, тому що потенціал традиційних підходів вичерпано у повному обсязі. Деякі великі компанії нашої держави, керуючись прикладом успішних корпорацій та розібравши головний секрет успіху, виходять на новий рівень результативності функціонування завдяки успішному управлінню персоналом. Лише розуміння закономірності фінансування розвитку персоналу може вивести на практиці компанію на новий рівень. Енергійні, мотивовані та оснащені новим корисним багажем знань працівники приносять, як правило, фінансову вигоду та розквіт підприємству.

Таким чином, персонал і на рівні новітньої науки менеджменту, і на рівні практики виступає рушійною силою вирішення проблемних ситуацій, що пов'язані з конкурентоздатністю, економічним зростанням та ефективністю функціонування будь-якого підприємства. Управління персоналом перетворюється на найважливішу складову системи управління сучасним підприємством, тому що всі цілі організації досягаються за рахунок підходів, ідей та енергії персоналу [9].

Система кадрового менеджменту українських підприємств вимагає покращення способів роботи з персоналом та застосування досягнень закордонної науки та кращого практичного досвіду. Це потребує кардинальних змін у баченні ролі персоналу в розвитку сучасних підприємств, в розумінні значення їх професійного зростання, що стає стратегічною задачею вже

підприємств, а не лише самих працівників. А це фактичним чином потребує зміни філософії взаємовідносин між роботодавцями та найманими працівниками. Відповідно, стратегічного значення набуває балансування між застосуванням традиційних соціально-психологічних, організаційно-економічних та правових способів управління та пошуком набору нових механізмів та інноваційних методів впливу на персонал.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вальчук Т.Л. Типології персонала: Монографія. Київ: Дельта, 2015. 575 с.
2. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч.-метод. посіб. / О.П. Дяків, В.М. Островерхов, Н.М. Слівінська. Тернопіль : Економічна думка, 2016. 368 с.
3. Журавська Н.С. Теорія і практика підготовки викладачів аграрних дисциплін у вищих навчальних закладах країн Європейського союзу: монографія. Ніжин: Видавець ПП Лисенко, 2011. 320 с.
4. Кубіцький С.О. Деякі аспекти оцінки якості підготовки конкурентоспроможного фахівця в Україні та за її межами. *Науково-методичний збірник «Проблеми освіти»*. Київ: Вид-во НМЦ ВО, Вип. 27, 2002. С. 3-9.
5. Кубіцький С.О. Сучасні технології соціальної роботи: світовий досвід та тенденції розвитку в Україні: монографія. К.: Видавництво «Міленіум», 2015. 332 с.
6. Маслова В.М. Управління персоналом. Підручник і практикум для СПО. М.: Юрайт. 2019. 432 с.
7. Співак В.А. Організаційна поведінка і управління персоналом. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2016. 280 с.
8. Татаревська М.С., Збрицька Т.П., Савченко Г.О. Управління розвитком персоналу: Навчальний посібник. Одеса: Атлант, 2015. 427 с.
9. Щербак В.Г. Управління персоналом підприємства. Харків: Вид. дім «ІНЖЕК», 2017.

УДК 811.111'373.611

**МЕТАМОВА, ЯК ІНСТРУМЕНТ СИНЕРГЕТИЧНОГО
ВПЛИВУ НА ТЕЛЕБАЧЕННІ**

Пуцята Ірина Степанівна

асистент кафедри ЖЗМК

Національного університету

«Львівська політехніка»

Анотація. У статті здійснено аналіз впливу метамови на психіку телеглядачів. Особливу увагу приділено основним композиційним ознакам, типовим учасникам, хронотопу і цінності. Розглянуто основні модуси синергетики та метамови в практиці тележурналістів, спроектовано засади синергетики на телеконтент.

Ключові слова: ток-шоу, медіаіндустрія, ЗМІ, медіаринок, телевізійна журналістика

Нове століття зі стрімким злетом прогресивних технологій і появою сучасних професій трансформувало основи медіаіндустрії, поставило нові питання, представило нові вимоги до мас-медіа, в тому числі до системи законодавства в галузі ЗМІ, професійної етики, психології журналістської творчості. На початку третього тисячоліття спілкування людей, опосередковане технічними системами, набуває масовий характер.

У сучасних умовах, коли від числа реальних глядачів залежать доходи телестудій, виникла конкурентна боротьба за їх увагу. Для залучення аудиторії телеканали намагаються включати в сітку мовлення найбільш популярні, що мають успіх у глядача, програми. А значить, від творців передачі потрібно не просто високий рівень професійної майстерності, але й абсолютно новий підхід до професії телевізійного журналіста, особливо до її творчої складової.

Нині у телезнавстві відчутне прагнення переосмислити та розширити теоретичні надбання тележурналістики та її досвіду, що зумовлено інноваційними процесами зростання потреби дослідити в телевізійній творчості журналістів синергетичну природу тексту як духовного начала. Адже проблема синергетики в проекції на телевізійну творчість ще не стала об'єктом ґрунтовного вивчення. Синергетику позиціонують, здебільшого, у трьох іпостасях: як науку, як методологію, як картину світу (В. І. Аршинова, В. Г. Буданова). Проте існують численні спроби надати синергетиці іншого статусу, зокрема як новий науковий напрям (Ю. А. Данилов, Б. Б. Кадомцев, О. М. Князева, С. П. Курдюмов, Д. С. Чернавський), метанауку (Ю. А. Данилов), і як теорію (Г. Хакен) [4].

Термін «синергетика» (від грец. – сприяння, співробітництво) використовував Г. Хакен. Вона вивчає будь-які самоорганізуючі системи, що складаються з багатьох підсистем [6]. Медійні дослідження і в наші дні продовжують знаходити собі опору в роботах доктора філологічних наук, професора С. П. Прохорова. Він вже досить тривалий час використовував системний підхід, а потім і синергетику у своїй творчості, один з перших став розглядати журналістику як системний об'єкт.

Досить згадати для цього найперші випуски його книги «Введення в теорію журналістики», що мали добрий десяток перевидань [2]. Системно-синергетичний підхід містить у собі цілий ряд вимог. Одна з головних – необхідність виявлення цілісності системного об'єкта.

Ідеї духовно-синергетичної сутності мови значною мірою були закладені працями німецького лінгвіста і лінгвофілософа В. фон Гумбольдта, видатного українського мовознавця і філософа мови О. О. Потебні, відомих німецьких філософів Е. Кассіра, М. Гайдеггера, Е. Гуссерля, російських релігійних філософів (і лінгвофілософів) О. Лосева, П. Флоренського, С. Булгакова та інших учених [1]. Ці концепції не були призабуті й, запліднюючись ідеями сучасної філософії, лінгвофілософії, лінгвістики та інших напрямів науки, продовжують розвиватись і у тележурналістиці.

Як писав Д. Хармс, “сила, закладена в словах, повинна бути звільнена. Є такі поєднання зі слів, при яких стає помітнішою дія сили. Недобре думати, що ця сила змусить рухатися предмети. Я впевнений, що сила слів може зробити і це ” [3, с. 558]. Сучасне телебачення, як система відкритого типу з нелінійними зворотними зв’язками, є могутнім менеджером слова. Тому тележурналісти у своїй практиці часто використовують принцип метамови (грец. meta – перед, після).

Під метомовою розуміють “знакову систему, яка існує для опису природної мови [5, с. 334]. Як і синергетика, метомова виникає як порядок і організація з безладу і хаосу внаслідок самоорганізації та обміну з зовнішнім середовищем. Доречною в цьому випадку буде думка Гегеля. Він вважає, що для будь-якої логічної системи існує таке твердження, яке не можна ні довести, ні спростувати, залишаючись у рамках цієї системи. З цього і випливає ідея метамови: опис мовних процесів відбудеться лише тоді, якщо ми вийдемо за межі мови. Тобто, метомова – це істинні думки співрозмовника приховані у його словах і виразах. Основною ціллю використання цих слів на телеекрані є пом’якшення словесного удару, що допомагає нам маніпулювати співрозмовником, досягаючи власних цілей.

У нашому дослідженні ми можемо окреслити такі прийоми використання метамови:

1. **Логічний наголос.** Уміле його використання надає можливість журналістові маніпулювати своєю глядацькою аудиторією. Найчастіше такий прийом використовують ведучі та кореспонденти інформаційних випусків новин, щоб у такий спосіб сконцентрувати увагу на істинну інформацію, яку несе повідомлення.

2. **Використання спеціальних слів.** Декодуємо “*насправді*”, а також його синоніми “*чесно кажучи*”, “*по правді*”, “*щоправда*”(слово дає зрозуміти, що автор не такий вже і правдивий), “*якщо бути щирим*” як прагнення розповісти істинну правду, перекладаючи провину на інших; “*саме сьогодні*”, “*як ви знаєте*” вказують на те, що автор слів позиціонує себе розумнішим від

тих до кого звертається; “зокрема” (не навмисне, між іншим), що покликане замаскувати важливість повідомлення, яке йтиме за цими словом.

3. **Риторичні питання, питання-ствердження** - скеровують глядача на думку, яка є істинна, але яку заборонено говорити.

4. **Уникнення відповіді на питання.** Слово “здається”, призначене для пом’якшення висловлювання, тобто автор цілком впевнений у висловленій думці, але приховує її; “ну, ви знаєте...” – спроба досягнути розуміння від співрозмовника; метаслово “але” - заперечує все, що було перед ним сказане, або є сигналом брехні співрозмовника.

Синергетичний підхід до проблеми взаємодії журналіста з героєм телепередачі структурує традиційні процеси телевізійної комунікації, виявляє їх закономірності, може стати основою подальшого розвитку методів взаємодії тележурналіста з героями його творів. Дослідження синергетики в журналістиці стало тим рушієм, за допомогою якого виформовується нова концепція розуміння телевізійного слова, що несе у собі приховану інформацію, яку потрібно декодувати. Ефективність залучення принципів синергетики важко переоцінити, бо це надає змогу простежити динамічну позиційність і взаємодію різних внутрішньосистемних і зовнішніх сил. Адже й досі поза увагою дослідників залишається висвітлення телевізійної комунікації з позиції синергетики. Тому у статті зроблено деякі спроби за допомогою метамови провести паралель до подальшого вивчення, переосмислення й розширення теоретичних і практичних надбань у синергетичному дослідженні тележурналістики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бацевич Ф. Духовно-синергетична сутність мови: Огляд деяких сучасних лінгвофілософських концепцій / Ф. Бацевич // Теле- та радіожурналістика. – Вип. 8. – Львів, 2009. – С. 266– 272.

2. Бурмака М. В. Технологія створення контактної телевізійної програми в контексті українського телебачення : автореф. дис. На здобуття

наук. Ступеня канд. філол. Наук : спец. 10.01.08 / М. В. Бурмака. – Київ, 2003. – 17с.

3. Цит. за: Джойс Д. Собр. соч: в 3 т. Т. 3./ Д. Джойс. – М. : Знаменитая книга, 1994. – С. 558.

4. Домброван Т. І. Актуалізація синергетичного підходу в сучасних лінгвістичних дослідженнях / Т. І. Домброван // Записки з романо германської філології. – Одеса, 2011. – Вип. 26. – С. 51–58.

5. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2004. – 824 с.

6. Хакен Г. Синергетика / Г. Хакен. – М.: Мир, 1980. – 406 с.

УДК 330.341

**ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ПРАЦЯ ЯК ОСНОВА ТА УМОВА
ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ТА
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**

Радько Вікторія Миколаївна

Мацюра Світлана Іванівна

Пестова Тетяна Миколаївна

к.е.н., доценти

Державний університет економіки і технологій

м. Кривий Ріг, Україна

Анотація: У статті досліджено характерні ознаки постіндустріального суспільства та економіки, визначено особливості складної інтелектуальної праці за умов становлення та функціонування соціально-економічних відносин постіндустріального типу; досліджено роль інтелектуальної праці в процесі формування й поширення інтелектуального капіталу та інтелектуальної власності.

Ключові слова: постіндустріальне суспільство, людські ресурси, інтелектуальна праця, інтелектуальний потенціал, інтелектуальний капітал, інтелектуальна власність.

Зростання уваги до ролі людини в процесі суспільного виробництва, розподілу та споживання благ бере свій початок із 60-х рр. ХХ ст. Тоді ж в науковий обіг західними економістами було введено такі поняття: «трудовий ресурс», «трудовий потенціал», «персонал» тощо. Згодом у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі почали широко використовуватися поняття «людський капітал», «людські ресурси», «інтелектуальна праця», «інтелектуальний потенціал», «інтелектуальний капітал», «інтелектуальна власність».

Головними причинами появи значної кількості відносно нових понять і категорій, пов'язаних із характеристикою функціонування працівника у сучасній економічній системі, його продуктивною діяльністю, можна вважати саме кардинальні зміни ролі індивіда, людини економічної у забезпеченні економічного зростання та розвитку підприємства, фірми, установи національної економіки в цілому. Адже поняття «робоча сила» по суті своїй є досить локальним, воно не розкриває усього спектра відносин і впливів індивіда на відтворювальний процес, оскільки зав'язане лише на характеристику відносин між найманим працівником та підприємцем з позицій створення продукту та отримання прибутку одномоментно, протягом одного виробничого акту. Водночас, становлення технологічного способу виробництва постіндустріального типу вимагало відповідей, як, на яких засадах можливе використання та постійний розвиток новітніх технологій, створення високотехнологічних продуктів високої якості та забезпечення стійких переваг в інноваційній конкуренції.

Відповіді на ці запитання можна було отримати за умови звернення до аналізу усієї сукупності якостей індивіда, серед яких на перший план виходить його здатність до саморозвитку, не просто до рутинної праці по створенню матеріального продукту чи послуги, але й до праці творчої високоінтелектуальної, у процесі якої знаходить свій розвиток та реалізацію інтелектуальний потенціал працівника, відбувається накопичення знань і здібностей, які, за певних умов, можуть трансформуватися у нову форму та якість – інтелектуальний капітал.

Таке накопичення інтелектуальних знань і здібностей у індивіда об'єктивно породжує двоякий процес: з одного боку породжує можливість отримувати додатковий дохід за рахунок використання специфічних можливостей носія інтелектуального потенціалу, з іншого – щоби такий потенціал міг зростати та використовуватися ефективно слід постійно інвестувати в його розвиток – в освіту, здоров'я, умови життя та праці тощо. Витрати у цьому процесі можуть бути значними, однак і синергетичний ефект

від використання високоякісної інтелектуальної праці зазвичай на порядок перевищує ефект від витрат на традиційні ресурси.

Безперечно, інтелектуальна праця, інтелектуальний потенціал індивіда перетворюються в інтелектуальний капітал за певних умов. Насамперед, аби будь-який ресурс перетворився на капітал, він має бути певним чином підготовлений до виконання своєї функції. У даному разі, по-перше, отримати необхідну інтелектуальну підготовку, досвід інтелектуальної роботи, виробничий, управлінський і соціальний простір для конструктивної роботи в інтелектуальному напрямку; по-друге, бути включеним у певний процес створення продукту, послуги, вартості та доданої вартості; по-третє – мати інституційні права щодо отримання не лише заробітної плати, але й доходу (частки доходу) від результатів своєї інтелектуальної праці. Лише за дотримання таких умов інтелектуальний потенціал максимально повно розкривається у процесі інтелектуальної праці, а результати такої інтелектуальної праці акумулюються і трансформуються в нову інституційну форму – інтелектуальний капітал, який власне і забезпечує інноваційну спрямованість економічного розвитку, соціалізацію власника капіталу, якісні зміни у системі соціально-економічних відносин суспільства.

В основі усіх інституціональних форм функціонування індивіда у системі відносин постіндустріального суспільства лежить інтелект цього індивіда помножений на сукупність соціально-економічних умов та мотиваційних чинників його збереження, функціонування та розвитку. Сутність інтелекту як явища полягає в здатності людини до продуктивного самостійного мислення, використовуючи накопичені у минулому знання. Відмінною і найсуттєвішою рисою інтелекту є інноваційна здатність, що ґрунтується на творчій компоненті людського мислення та можливості людини його реалізовувати. Під інноваційною здатністю традиційно розуміють уміння створювати нову якість в межах заданої технології, підвищуючи таким чином загальну ефективність системи.

Оскільки категорія «інтелектуальний капітал» відносно нова у широкому науковому обороті, до цього часу у науковій літературі відсутня єдність щодо розуміння його сутності, джерел походження, функцій, форма прояву та реалізації. Саме тому ми у своєму дослідженні робимо ще одну спробу систематизувати та узагальнити різні підходи та погляди до розуміння сутності феномену «інтелектуального капіталу» (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «інтелектуальний капітал»

Автор	Трактування терміну «інтелектуальний капітал»
Т. Стюарт	Сукупність знань всіх працівників компанії, що забезпечують її конкурентоспроможність
Д. Клейн, Л. Прусак	Формалізований і зафіксований інтелектуальний матеріал, що використовується для виробництва більш цінного майна
Д. Даффі	Сукупні знання, якими володіє організація в особі своїх співробітників, а також у вигляді методологій, патентів, архітектур і взаємозв'язків
С. Леонтьєв	Сукупність законних прав суб'єкта на результати його творчої діяльності, його природних і набутих інтелектуальних здібностей, навичок, нагромаджених ним знань і корисних відносин з іншими суб'єктами
Б. Брукінг	Термін для позначень нематеріальних активів, без яких компанія не може тепер існувати
Ю. В. Гава	Інтелектуальний капітал відносить до особистого ресурсу як інтелектуальний матеріал, який формалізований, зафіксований і використовується для виробництва більш цінного майна
С. М. Деньга	До інтелектуального капіталу відносить людський, ринковий і структурний капітали
О. Б. Мних	Інтелектуальний капітал разом з інформаційними ресурсами, правами доступу до ресурсів, а також матеріальними чинниками виробництва формує ринкову вартість підприємства.
В. А. Садовський Е. А. Стеценко	Інтелектуальний капітал у вигляді знань, навиків, досвіду є невід'ємним від його носія – живої людської особи. Може нагромаджуватися, хоча як актив він майже цілком неліквідний. Інтелектуальний капітал не є оборотним активом. Лише послуги або окремі знання, які підлягають патентуванню, - можна купити або продати.

Складено на основі джерел: [1]; [2]

Інтелектуальний капітал, як вже зазначалося вище, має багато форм прояву, найпростішою та найпоширенішою серед яких є інтелектуальний капітал організації, який безпосередньо пов'язаний і у значній мірі виростає із та на основі функціонування сукупності індивідуальних інтелектуальних капіталів.

Водночас, і за джерелами формування, і за функціями, інтелектуальний капітал організації відрізняється від інтелектуального капіталу індивіда. Його основу складає вартість інтелектуальних активів, система баз даних не лише економічного, але й соціального, політичного культурологічного та організаційного характеру, накопичена, на основі дотримання певних принципів етичної поведінки у сфері економіки, система організаційних, соціальних, політико-економічних зв'язків з партнерами та іншими суб'єктами економічних відносин [3, с. 16] (табл. 2).

Як вже зазначалося вище, основою формування інтелектуального капіталу у всіх формах його прояву є інтелектуальна праця – індивіда, колективу, суспільства.

Однак, зв'язуючою ланкою інтелектуальної праці та інтелектуального капіталу, безперечно, є інтелектуальний потенціал індивіда, колективу, суспільства. Він або є, або його немає, або ж він знаходиться на такому рівні свого розвитку, що на певний історично обмежений час нездатний забезпечити функціонування, у масових масштабах.

Таблиця 2

Структурування інтелектуального капіталу та визначення його ключових компонентів

Інтелектуальний капітал організації		
Людський капітал	Структурний капітал	
Уміння Знання Навички Творчі здібності Досвід Моральні цінності Здоров'я та менталітет	Організаційно-управлінський	Інформаційний
	Корпоративна культура Лідерство, робота в команді Визначення цілей Планування та контроль Управління знаннями Управління відхиленнями Коригування і координація Комунікаційні взаємозв'язки Управління розвитком Стимулювання і мотивація	Бази даних Інформаційні прикладні системи та результати фундаментальних розробок Технічне і програмне забезпечення Патенти й авторські свідоцтва, торгові марки, логотипи Методичне забезпечення оцінювання, прогнозування масштабів ІК Маркетинговий капітал Організаційні структури управління

Складено на основі джерел: [4]; [5]

Можна з упевненістю говорити про те, що саме на таких реаліях функціонування окремих національних економічних систем вибудовуються певні теорії та економічні концепції. Так, наприклад, Томас Барнет (США) вважає, що «технологічний розвиток створює зональний поділ усіх територій планети на три області: зона ядра (thecore), зона підключеності (thefunctionofconnectedness), та зона відключеності (thefunctionofdisconnectedness)» (Томас Барнет, США). Цитований автор вважає, що до ядра відносяться США та Євросоюз, там зосереджені усі коди нових технологій і центри прийняття рішень. До «зони підключеності» - більшість решти країн, приречених на «юзерське» ставлення до мереж (вони змушені споживати готові технологічні засоби та підлаштовуватися під правила, які виробляються ядром). До «зони

відключеності зараховуються країни та політичні сили, що встали в пряму опозицію до США, Заходу та глобалізації» [2]. Водночас, Т. Барнет виходить із того, що окреслений ним структурний поділ країн, скоріш за все, залишиться незмінним і в віддаленій історичній перспективі. Але ж, реалізація на практиці такого прогнозу фактично позбавляє права окремі народи, країни, цивілізації на формування своїх специфічних стратегічних цілей і моделей суспільного розвитку, які б змогли забезпечити добробут, духовний прогрес без відмови від власних цивілізаційних надбань і традицій.

Наведений вище приклад формування у науковій думці уявлень суспільства стосовно диференціації та фіксації інтелектуального потенціалу різних регіонів і країн на принципах незворотності, статичності немає нічого спільного з реальним економічним та інтелектуальним життям світового суспільства. Адже інтелектуальний потенціал будь-якого суспільства не стоїть весь час на одному місці. Не дарма він трактується у науковій літературі як «можливості, створені інтелектуальними ресурсами різних рівнів, щодо реалізації певної мети». [2, с. 60]. У процесі використання інтелектуальний капітал індивіда, організації суспільства змінюється, зростає, що стає основою масової інтелектуалізації праці, формування та розвитку інтелектуального капіталу незалежно від регіональної приналежності тієї чи іншої країни. До того ж, і інтелектуальний потенціал, і інтелектуальна праця, і інтелектуальний капітал, і, навіть, інтелектуальний продукт у значній мірі нематеріальні за фізичними ознаками, тому не прив'язані жорстко до розвиненої виробничої інфраструктури, якою володіють в основному, розвинені країни. Саме тому інтелектуалізація праці, зростання інтелектуального потенціалу нації, країни стає запорукою якісних змін у конструкції світового економічного простору в якому не може бути вічних монополій і монополістів (табл. 3). Для того, щоб інтелектуальний потенціал перетворився на інтелектуальний капітал, він має бути залучений, як ми вже про це говорили, до створення інтелектуального продукту. Останній, в свою чергу є тим нематеріальним активом, який може бути відокремлений від свого виробника, тобто відчужений, і стати складовою

інтелектуального капіталу фірми. При цьому власник інтелектуального продукту зможе отримувати дохід виражений не тільки матеріальною формою (грошова винагорода), але й нематеріальною, що передбачає зміну соціального статусу, підвищення репутації, суспільне визнання та ін.

Таблиця 3

Трансформація цінності людського потенціалу суб'єктів ринку праці

Критерій еволюції	Напрямок еволюції		
	Доіндустріальна економіка	Індустріальна економіка	Інформаційна економіка
Характер наукової діяльності	Носить випадковий характер	Сфера виробництва, обслуговуюча, розвиток машин	Провідна сфера виробництва
Технології виробництва	Ручні, ремісничі	Машинні	Інтелектуальні
Провідна форма власності	Земельна власність	Власність на засоби виробництва	Інтелектуальна власність
Панівна соціальна група	Землевласники	Власники майнового капіталу	Власники знань

Джерело [6]

При чому нематеріальна рента здатна згодом перетворитися знову на капітал. Проте, інтелектуальний продукт, відчужений від свого виробника і представлений у вигляді патентів, авторських прав, торгових марок, логотипів складає незначну частину інтелектуального капіталу організації. Більша частина не піддається формальному виміру, не відображається на рахунках бухгалтерського обліку в балансі підприємства. При цьому вихідним елементом і джерелом інших видів нематеріального капіталу організації є капітал людський (рис. 1).

Існує декілька дискусійних теоретико-методологічних аспектів стосовно визначення інтелектуального капіталу на індивідуальному рівні. Зокрема, у сучасних наукових публікаціях висловлюється думка про те, що власне, інтелект людини поряд із природною енергією можна вважати фактором процесу виробництва. Тому необхідно зазначити, що у контексті використання інтелекту людини у виробничо-господарських процесах значимість має не

інтелект (не система пізнавальних здібностей індивіда), а економічна корисність його застосування. Зокрема, у сучасній науковій літературі сформувалася думка згідно якої «визнати інтелектуальну обдарованість у «чистому вигляді» капіталом або фактором виробництва, придатним до застосування із імовірністю високої корисності для підприємства або для суспільства в цілому [7].

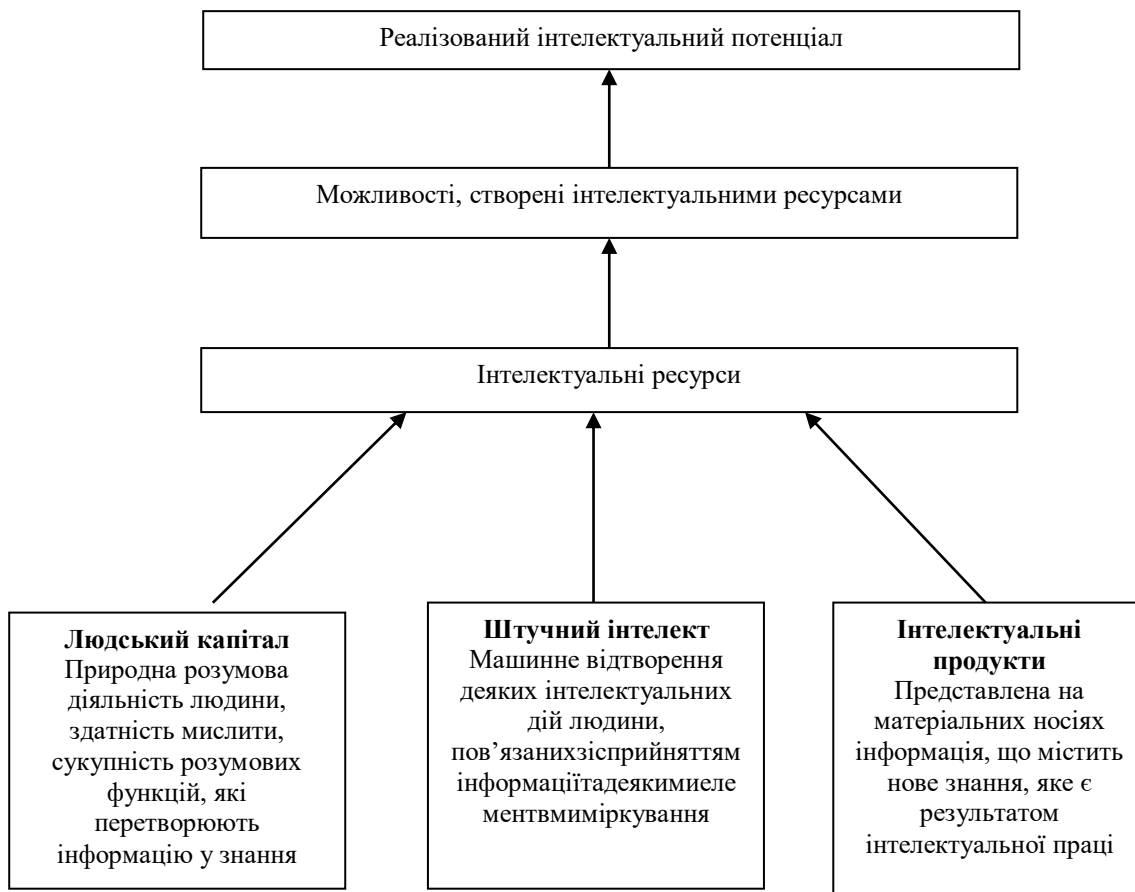

Рис. 1. Інтелектуальний капітал як реалізований інтелектуальний потенціал

Джерело: [7]

Однак продуктивне використання такої «інтелектуальної обдарованості» в умовах ринкової економіки забезпечує незаперечні переваги перед фізичним капіталом в плані створення доданої вартості, носієм якої стає інтелектуальний продукт.

Подібні переваги викликають до життя стрімкі зміни у структурі та співвідношенні активів підприємств на користь інтелектуального (нематеріального) капіталу. Зокрема, матеріальний капітал промисловості США

вже у 1999 році, тобто 20 років назад, становив лише третину від біржового котирування акцій. У Швеції нематеріальний або «інтелектуальний» капітал більшості підприємств представляв в тому ж році в п'ять або шість разів більш високу котирувальну цінність, ніж їх речовий і фінансовий капітал. Отже, фірми вже у той час, як зазначають дослідники проблеми, прагнули відокремити свій нематеріальний капітал від традиційних форм капіталу. [8, с. 20]. Що це, як не суспільне визнання того факту що людина, як носій інтелектуального потенціалу, знань, умінь, культури стає ключовим елементом сучасного виробничого процесу, забезпечує прибуткове функціонування підприємства, підтримує вже існуючі та продукує нові його конкурентні переваги.

Як зазначають учені, використання інтелектуального потенціалу працівника у процесі інтелектуальної праці відбувається на принципах та за законами капіталістичної ринкової економіки, що означає відчуження значної долі інтелектуального продукту на користь власника більш простих за значущістю ресурсів виробництва. В країнах постсоціалістичного табору, де поширення інтелектуальної праці не заохочується на державному рівні, фізична праця є дорожчою від інтелектуальної, отже остання стає об'єктом експлуатації підприємців або держави, а винагороди за використання такої праці іноді недостатньо для її простого відтворення.

Водночас, на наш погляд, слід зазначити що такі прояви та тенденції використання результатів інтелектуальної праці, інтелектуального потенціалу працівників – інтелектуалів все ж не є домінуючими та визначальними у характері відносин суб'єктів економічної діяльності пов'язаних із використанням інтелектуального потенціалу у процесі суспільного виробництва. Зокрема, сьогодні можна говорити й про інші тенденції, пов'язані із результатами функціонування інтелектуальної праці та створенням інтелектуальної продукції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Глобальна економіка XX століття: людський вимір: монографія / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, А. М. Колот [та ін.]; за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка та А. М. Поручника. – К.: КНЕУ, 2008. – 420 с.
2. Барнет Т. Новая карта Пентагона. Война и мир в XXI веке / Т. Барнет. - М., 2004.- 465 с
3. Структурні зміни та економічний розвиток України: монографія / [Гесць В. М., Артьомова Т. І. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук Л. В. Шинкарук; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2011. – 696 с.
4. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования / Д. Белл; [пер. с англ.]. – М.: Academia, 2004. – 788 с.
5. Городянська Л. В. Управління інтелектуальним капіталом і забезпечення підприємств інтелектуальними ресурсами / Л. В. Городянська // Актуальні проблеми економіки. – 2008. - №1. – с. 127-131
6. Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
7. Шихирев П. Н. Природа социального капитала: социально-психологический подход / П. Н. Шихирев // Общественные науки и современность. - 2003. - № 2. – с. 17-32.
8. Горц А. Нематериальное. Знание, стоимость, капитал. / А. Горц. - М.: Изд. дом гос. ун-та Высшей школы экономики. – 2010.- 208с.

УДК 339.13

**СУЧАСНА ДИСТРИБУЦІЙНА ПОЛІТИКА ТЮТЮНОВИХ
КОМПАНІЙ НА ПРИКЛАДІ КОМПАНІЇ РМІ**

Резніченко Анастасія Олександрівна

аспірант

кафедра вищої математики

ДВНЗ «Київський національний економічний

університет імені Вадима Гетьмана»

м. Київ, Україна

Анотація: Представлено спектр маркетингових методів тютюнових компаній для збільшення своїх продажів. Приведено існування обмежень до економетричного аналізу, які ускладнюють кількісну оцінку взаємозв'язку між рекламою та вживанням тютюну. Приведено основні моменти прогресу тютюнової компанії РМІ у трансформації її дистрибуційної політики.

Ключові слова: інтегровані маркетингові стратегії, економетрика, дезагреговані дані, стійкість, глобальні комерційні витрати.

У більшості розвинених країн тютюнові компанії використовують широкий спектр маркетингових методів для збільшення своїх продажів, завоювання частки ринку, залучення нових користувачів та утримання існуючих клієнтів. Ці методи включають дизайн продукту, упаковку, ціни, розподіл, розміщення товару, рекламу та різноманітні рекламні заходи.

Тютюнові компанії були одними з перших компаній, які визначили та впровадили ефективні, інтегровані маркетингові стратегії, а сигарети та інші тютюнові вироби вже давно є одними з найбільш споживаних товарів споживання, наприклад, в Сполучених Штатах. Наприкінці дев'ятнадцятого століття Джеймс Бьюкенен Дюк використав вигідні витрати, отримані внаслідок впровадження механізованої машини для скручування сигарет

Джеймса Бонзака, для агресивного збуту своїх марок сигарет [1]. Маркетингова практика Дюка включала встановлення відносно низьких цін, надання вишуканої упаковки, проведення акцій, таких як включення карток із зображеннями в пачки сигарет, та спонсорство різноманітних публічних заходів, а також оплату дистриб'юторам та роздрібним продавцям за просування його брендів [2]. Ці стратегії сприяли зростанню американської тютюнової компанії Duke, яка стала домінувати на американських тютюнових ринках на початку XX століття до того, як антимонопольні дії розпустили довіру в 1911 році. з невеликою ціною конкуренцією. Незважаючи на це, варіації багатьох маркетингових практик, які використовував Дюк, продовжують залишатися важливими маркетинговими інструментами для сучасних тютюнових компаній.

Тютюнові компанії тривалий час стверджували, що їх маркетингові зусилля не збільшують загального попиту на тютюнові вироби і не впливають на ініціювання вживання тютюну серед молоді; швидше, вони конкурують з іншими компаніями за частку ринку. Разом з тим, вага доказів обширних і дедалі складніших досліджень, проведених протягом останніх кількох десятиліть, показує, що маркетингова діяльність галузі була ключовим фактором, що змушує молодих людей приймати тютюн, утримуючи деяких користувачів від відмови та досягаючи більшого споживання. серед користувачів [3]. Ці зростаючі докази допомогли стимулювати різноманітні політичні втручання, спрямовані на зменшення впливу маркетингу на ініціювання та споживання тютюнових виробів тютюновими компаніями, від заборони 1971 року на трансляцію реклами до обмежень, що містяться в Генеральній угоді про врегулювання 1998 року [4] та Генеральній угоді про врегулювання бездимного тютюну [5].

На сьогодні виробники сигарет і бездимних тютюнових виробів витрачають величезні гроші на продаж своєї продукції в США. Зусилля щодо обмеження маркетингу тютюновими компаніями, такі як заборона на трансляцію реклами сигарет у 1971 році, порівнянна заборона на трансляцію

реклами бездимного тютюну в 1986 році, а також заборони та обмеження, що містяться в Генеральній угоді про поселення 1998 року та Генеральній угоді про врегулювання бездимного тютюну, мали зворотний ефект: загальні витрати на збут як сигарет, так і бездимного тютюну зросли в роки, що слідували за введенням цих обмежень, коли компанії змінювали свою стратегію у відповідь.

Маркетинг сигарет, який включає як рекламу, так і просування, покликаний відігравати ключову роль у процесі набору нових курців. Дослідження в галузі психології та когнітивної нейронауки демонструють, наскільки потужними можуть бути такі образи, особливо для молодих людей, для придушення сприйняття ризику та заохочення поведінки. Статистика відповідей демонструє, успішне просування брендів: Marlboro від Philip Morris, Camel від RJR та Newport від Lorillard's.

Зазначимо, що економетричний аналіз може бути використаний для вивчення взаємозв'язку між незалежною змінною маркетингових витрат та залежною змінною загального споживання сигарет протягом часу, контролюючи можливі незрозумілі або сторонні змінні. Так в економетричному аналізі 1992 року Відділ економіки та експлуатаційних досліджень Департаменту охорони здоров'я Сполученого Королівства видав так званий Звіт Сме (Департамент охорони здоров'я 1992), який проаналізував результати 19 часових досліджень реклами сигарет із США, Великобританії, Нової Зеландії та Австралії. У цьому звіті зроблено висновок, що переважна більшість результатів сукупних статистичних досліджень вказують у тому ж напрямку - до позитивного впливу на споживання тютюну. Таким чином, баланс доказів підтверджує висновок, що реклама дійсно позитивно впливає на споживання.

Однак, існує кілька обмежень до економетричного аналізу, які ускладнюють кількісну оцінку взаємозв'язку між рекламою та вживанням тютюну. Оскільки економетричний аналіз, як правило, покладається на сукупні маркетингові витрати як міру ефекту маркетингу, якісні аспекти реклами, зокрема використання зображень, не фіксуються. Крім того, економетричний

аналіз має обмежену вартість, коли маркетингові витрати надзвичайно великі, в значній мірі, оскільки граничний ефект додаткових доларів важко оцінити. Деякі економісти припускають, що дезагреговані дані матимуть більше розбіжностей і, швидше за все, дозволять оцінити взаємозв'язок між змінами конкретних витрат на маркетинг та змінами споживання сигарет. Для досліджень підліткового куріння конкретною проблемою використання економетричного аналізу є те, що в дослідженнях використовується загальне споживання сигарет (усіх вікових груп) як змінний результат, і підлітки споживають дуже малу частку проданих сигарет. Дійсно, підлітки, швидше за все, викурюють менше 5% сигарет, споживаних у Сполучених Штатах, частково тому, що вони викурюють менше сигарет на етапах до або на початку періоду, коли вони стають залежними (ніж це відбувається пізніше).

Тютюнові компанії вже давно стикаються зі скептицизмом щодо своїх зусиль у сфері стійкості через характер їхньої продукції та шкоду, пов'язану з ними. Стійкість - це зрештою постійне вдосконалення та вжиття заходів для мінімізації негативних зовнішніх факторів, діяльністю та ланцюжком створення вартості, одночасно використовуючи можливості зробити позитивний внесок у суспільство.

Наприклад, для компанії РМІ або, будь-якої іншої тютюнової компанії, з надійністю говорять про стійкість, причому метою може бути не що інше, як заміна сигарет кращими альтернативами для курців, суспільства та навколишнього середовища. Зусилля РМІ направлені на якнайшвидшу заміну сигарет бездимними продуктами. У 2018 році бездимні товари вже становили понад 5% від обсягу відвантаження та майже 14% наших чистих доходів, за винятком акцизів, лише за три роки з моменту комерціалізації. Щоб пришвидшити цей перехід, РМІ все частіше вкладає ресурси на розробку, оцінку та комерціалізацію бездимних продуктів. У 2018 році 60% глобальних комерційних витрат і 92% глобальних витрат на НДДКР були витрачені на бездимну продукцію.

Ці показники ілюструють масштаби трансформації бізнесу РМІ, зосереджуючись на конкретних викликах у ланцюжку поставок, таких як вирощування тютюну та боротьба з незаконною торгівлею тютюновими виробами. Сьогодні РМІ застосовує більш цілісний, комплексний підхід до сталого розвитку, оскільки він закладає основи майбутнього: ми знаємо, що не можна досягти успіху в довгостроковій перспективі, не зробивши бізнес більш стійким, а стійкості неможливо досягти без трансформації.

Пам'ятаючи, що трансформація бізнесу також приносить додаткові обов'язки, РМІ повністю прагне зробити все можливе, щоб якомога швидше замінити сигарети бездимними альтернативами. Як результат, сьогодні приблизно 7,3 мільйона дорослих курців у всьому світі вже кинули палити і перейшли на IQOS - який доступний на 47 ринках у ключових містах або по всій країні. В свою чергу ВООЗ має цілі щодо зменшення куріння; перекладені на компанію РМІ, що встановлює на 19 мільйонів менше курців продуктів РМІ до 2025 року. РМІ хоче пришвидшити цю тенденцію до 2025 року ще щонайменше ще 40 мільйонів курців кинуть палити, перейшовши на IQOS. Ця межа втричі зменшить падіння куріння порівняно з ціллю ВООЗ. РМІ прагне зробити все можливе, щоб розробити ряд продуктів та бізнес-моделей, які роблять науково обґрунтовану бездимну продукцію прийнятною, доступною альтернативою сигаретам для дорослих споживачів на всіх рівнях доходу у всіх країнах, незалежно від статусу розвитку

Однак, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, у 2025 році більше одного мільярда людей все ще будуть палити, незважаючи на кампанії з відмови від куріння. Ось чому все більша кількість експертів вважає, що політика в галузі охорони здоров'я не повинна базуватися виключно на стримуванні ініціації та заохоченні припинення; їм також потрібно використовувати потенціал науково обґрунтованих бездимних продуктів. Тому необхідно розробляти та комерціалізувати цілий ряд кращих альтернатив на які можуть перейти курці. Наприклад, в Японії більше половини продажу РМІ

припадає на бездимну продукцію, менш ніж через п'ять років після запуску в 2014 році.

Приведемо основні моменти прогресу компанії РМІ:

- Сьогодні 35% відсотків керівних посад у РМІ займають жінки, що демонструє прогрес у досягненні мети - досягти 40 відсотків до 2022 року в рамках програми РМІ інклюзії та різноманітності, щоб розкрити весь потенціал жінок на робочому місці.

- У березні 2019 року була досягнута глобальна сертифікація EQUAL-SALARY, що зробило РМІ першою транснаціональною компанією, демонструючи це однаковою платою жінкам і чоловікам за рівну працю.

- РМІ є провідною компанією у скороченні викидів парникових газів не лише на наших заводах, але й у всьому ланцюгу поставок. З цієї причини РМІ вже п'ятий рік поспіль визнається в списку клімату CDP

- РМІ продовжує впроваджувати наші принципи відповідального пошуку, щоб допомогти виявити та керувати проблемами праці у несільськогосподарському ланцюжку поставок.

- РМІ продовжує прогресувати у вирішенні питань дитячої праці та поліпшенні умов життя та праці на фермах у ланцюжку поставок тютюнових виробів, запроваджуючи поступову зміну у кількох країнах для вдосконалення - а саме, викорінюючи небезпечну роботу, яку виконують діти, забезпечуючи належні житлові умови робітників, виплачуючи мінімум мінімальної заробітної плати для робітників та забезпечення захисних засобів, щоб уникнути хвороби на тютюн.

- РМІ підтримує виробників тютюнових виробів у підготовці до майбутнього шляхом диверсифікації випуску тютюну та інших культур у таких місцях, як Малаві, водночас покращуючи місцеву продовольчу безпеку.

Отже, РМІ трансформація зводиться до зменшення екологічних наслідків процесу виробництва бездимних продуктів, сприяння диверсифікації сільськогосподарських культур серед виробників тютюнових виробів та оснащення працівників РМІ.

ЖИТЕПАТҮПА.

1. World Health Organization. Smoke-free Movies: From Evidence to Action. Geneva (Switzerland): World Health Organization; 2009.
2. Tindall J. Cigarette market history and interpretation. 1984. Philip Morris Collection. Bates No. 2001265000/5045.
3. Sutton CD, Robinson RG. The marketing of menthol cigarettes in the United States: populations, messages, and channels. *Nicotine & Tobacco Research*. 2004; 6 (Suppl 1):S83–S91.
4. Wills TA, Gibbons FX, Sargent JD, Gerrard M, Lee HR, Dal Cin S. Good self-control moderates the effect of mass media on adolescent tobacco and alcohol use: tests with studies of children and adolescents. *Health Psychology*. 2010; 29(5):539–49.
5. Wakefield M, Germain D, Durkin SJ. How does increasingly plainer cigarette packaging influence adult smokers' perceptions about brand image: an experimental study. *Tobacco Control*. 2008;17(6):416–21.
6. Sargent JD, Worth KA, Beach M, Gerrard M, Heatherton TF. Population-based assessment of exposure to risk behaviors in motion pictures. *Communications Methods and Measures*. 2008;2(1–2):134–51.
7. PMI: Our findings to date. 2.09.2020 URL: <https://www.pmi.com/our-science/our-findings-to-date>

**ОНТОГЕНЕТИЧНА СТРУКТУРА *Polygonatum*
latifolium Desf. У БІОТОПАХ ПЕРЕДКАРПАТТЯ**

Різничук Надія Іванівна

к.б.н., доцент

Веркалець Анна Володимирівна

магістрант

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника»

м. Івано-Франківськ, Україна

Анотація: особини виду *Polygonatum latifolium* Desf. належать до неявинопіцентричного типу біоморф, які мають декілька центрів розростання (центрів зосередження біомаси, центрів впливу на середовище) і характеризуються значним взаємним перекриттям фітогенних зон. Вони належать до типу простий індивід – фізично безперервне угруповання організмів рівня, у якого морфологічна цілісність переважає над автономністю частин і відсутня чітко виражена морфологічна дезінтеграція, і є особиною і елементом ценопопуляції одночасно.

Повний онтогенез *Polygonatum latifolium* Desf. належить до тривалого типу (30–40 років) і складається з трьох вікових періодів та дев'яти вікових станів: прегенеративний період: р – проростки, j – ювенільні, im – іматурні, v – віргінільні; генеративний період: g₁ – молоді, g₂ – середньовікові, g₃ – старі генеративні; постгенеративний період: ss – субсенильні, s – сенильні. Особини характеризуються значною габітуальною специфічністю та варіабельністю морфометричних параметрів на різних вікових станах. Стадія проростків представлена тонкою короткою ниткою, ювенільна – одним листком. На іматурній стадії особини мають 3 - 7 листків. Віргінільна стадія має вигляд дорослих особин, але без генеративних органів. Особини генеративного періоду

– дорослі сформовані рослини, здатні до цвітіння та плодоношення з кількістю листків 14 - 16 та кількістю квіток 9 – 22.

Ключові слова: онтогенез, *Polygonatum latifolium* Desf., біотоп, Передкарпаття.

Вступ. Онтогенез, або життєвий цикл рослин, – це розвиток особини від зиготи до відмирання самої особини та її вегетативного потомства [1, с. 321]. Повний онтогенез вивчають шляхом спостереження за розвитком особин від насінини до старіння й відмирання, а скорочений – від виникнення нової вегетативної особини на різних етапах повного онтогенезу до відмирання на одному з них [2, с. 205].

Процес індивідуального розвитку здійснюється безперервно, проте, використовуючи низку індикаторних ознак, його можна розділити на достатньо великі періоди, які в свою чергу, поділяються на вікові етапи. Повний онтогенез рослин, при цьому, поділяється на латентний, віргінільний, генеративний і постгенеративний періоди, які, у свою чергу, включають 10 вікових станів: насінина (se), проросток (p), ювенільний (j), іматурний (im), віргінільний (v), генеративний молодий (g_1), генеративний середньовіковий (g_2), генеративний старий (g_3), субсенільний (ss) і сенільний (s). Вікові стани рослин визначають за сукупністю морфологічних і кількісних ознак [3, с. 201].

Біологічна оцінка кожного із вікових станів має високу інформативну цінність. Вона будується з опорою на життєві форми рослин, які школа А.А. Уранова розглядає з оригінальних позицій [4, с. 347]. Переходи особин рослин з одного вікового стану в інший визначається не тільки генетично обумовленою онтогенетичною програмою. Тут дуже важливий розмір особин [5, с. 192].

Матеріали і методи. Всього у межах семи територіальних виділів Передкарпаття досліджено ценопопуляції *Polygonatum latifolium* Desf. на 59 дослідних ділянках, приурочених до 14 типів біотопів.

Е. Пасовища і землі, вкриті різнотрав'ям: Е. 5.21 – узлісні біотопи; Е 2.13 – занедбані пасовищні і сіножатні луки. **Ф. Чагарники:** Ф 3.11 – середньоєвропейські чагарникові зарості. **Г. Лісовкриті землі:** Г 1.8 – ацидофільні дубові ліси; Г 1.4115 – східнокарпатські заболочені вільшаники; Г 1.82 – буково-дубові ліси; Г 1.22 – змішані дубово-в'язово-ясенові ліси; Г 1.61 – середньоєвропейські ацидофільні букові ліси; Г1.А3 – грабові ліси; Г 1.63 – середньоєвропейські нейтрофільні букові ліси; Г 1.А – мезо-евтрофні ліси з дубом, грабом, ясенем і липою; Г 5.81 – зруби. **Ж. Антропогенно змінені біотопи:** Ж.1. – селітебні біотопи; Ж.4.1. – примагістральні біотопи (лінійні лісопосадки вздовж транспортних магістралей).

Polygonatum latifolium Desf. – багаторічна, трав'яниста рослина висотою 30 - 50 см. Листки широкі, оберненояйцевидні, зверху зелені блискучі, знизу сизуваті опушені. Квіти знаходяться у пазухах листків по 1 - 5 шт. Плід – ягода темно-синього кольору [6, с. 433].

Polygonatum latifolium Desf. поширена у помірному і субтропічному поясах Північної півкулі. Ареали поширення виду приурочені, в основному до широколистяних лісів Східної Європи, а також на Дальньому Сході і Кавказі. В Україні, за гербарними даними, купина широколиста поширена в Одеській, Миколаївській, Хмельницькій, Кіровоградській, Київській, Тернопільській, Вінницькій, Івано-Франківській областях. Це найпосухостійкіший з усіх видів роду *Polygonatum* Mill.. Добре росте при затіненні та на щільних ґрунтах [7, с. 480].

Вид занесений до переліку регіонально рідкісних рослин Львівської та Дніпропетровської областей [8, 247].

Використовується як декоративна рослина на переущільнених безструктурних ґрунтах [9, с. 315].

Результати. За сприятливих умов насіння проростає і починається стадія проростків (на наступний рік після дозрівання насіння). Проростки *Polygonatum latifolium* Desf. з'являються на початку літа. Вони представлені коротким

нитковидним пагоном темно-зеленого кольору висотою до одного см. Підземна частина проростків – це маленька бульбочка білуватого кольору.

Наступною стадією у життєвому циклі є ювенільна стадія, яка є початковим етапом у наростанні надземної частини. З'являються перші листки, яких зазвичай є два. Висота рослини – 6,5 - 10,5 см. На листках помітна середня жилка, їх довжина – 4,5 - 7, 2 см, ширина – 1,5 - 2,9 см. Кореневище коротке – до 4,5 см (рис. 1). Опушеність стебла і листків слабо виражена.

Рис. 1. *Polygonatum latifolium* Desf.:

А, Б – ювенільна, В – іматурна стадії.

Ювенільна стадія переходить в іматурну, яка характеризує подальший розвиток вегетативних органів. На іматурній стадії особини заввишки 13 – 14 см з трьома листочками більших розмірів ніж на попередній стадії (довжина – 6,3 - 7,5 см та 2,9 - 3,8 см ширина). Кореневище дуже тоненьке, проте довжина його досягає 7 - 10 см (рис. 2). Помітне дугове жилкування, характерне для дорослих особин.

Рис. 2. Іматурна стадія *Polygonatum latifolium* Desf.

Після іматурної настає остання стадія у прегенеративному періоді – віргінільна. На цій стадії формується вегетативна доросла особина, яка нездатна до цвітіння, плодоношення та розмноження. Особина нагадує дорослий сформований організм, тільки без генеративних органів. Висота надземної частини – 18 - 21 см, довжина підземної – 12 - 14 см. Кількість листків 4 довжиною 11 см та шириною 4,5 - 5,2 см (рис. 3). Стебло та нижня поверхня листків добре опушена, що є характерним саме для цього виду.

Генеративний період починається стадією молодих генеративних особин, які здатні до цвітіння, інтенсивного наростання фітомаси та вегетативного розмноження.

Рис. 3. Листкова пластинка *Polygonatum latifolium* Desf.

Кількість квіток незначна – 1 - 3 (рис. 4.). Висота надземної частини – 37 - 42 см, довжина підземної – 20 - 24 см. Кількість листків 6 - 7 довжиною 11 - 13 см та шириною 5,2 - 6,3 см.

А

Б

Рис. 4. Квітка *Polygonatum latifolium* Desf.:

А – загальний вигляд; Б – поздовжній розріз.

Наступна стадія – середньовікові генеративні особини, які відрізняються найвищою життєвістю, найбільшими розмірами та найвищим відсотком цвітіння. Надземна частина досягає висоти 40 - 46 см з кількістю листків 7 - 9, довжина яких 13,5 - 14,5 см, ширина 6,8 - 7 см. Кількість квіток 6 - 7. Коренева система добре розвинена і досягає 38 см, проте, порівняно з іншими видами купини, кореневище тонке (рис. 5).

А

Б

Рис. 5. Молода (А) та середньовікова (Б) генеративна особина *Polygonatum latifolium* Desf.

Старі генеративні особини – це група особин, які продовжують цвісти у період зниженої вегетації. Коренева система потужна (36 - 38 см) (рис. 6), а надземна частина зменшується в розмірах, кількість квіток 3 - 4.

Рис. 6. Кореневище *Polygonatum latifolium* Desf.

Кількість листків 6 - 7 довжиною 12 - 14 см та шириною 5,2 - 6,8 см. На цій стадії завершується генеративний період і настає постгенеративний, який ділиться на два підперіоди (чи стадії).

На субсенільній стадії залишається сформоване кореневище до 40 см, а надземна частина нагадує собою іматурну особину. Рослини не цвітуть і не плодоносять. Листки у деякій мірі скручені.

Друга стадія постгенеративного періоду – сенільна. На цій стадії відсутнє насіннєве розмноження, а вегетативне можливе за сприятливих умов, проте таке потомство характеризується низькою життєвістю і швидко гине (рис. 7).

Оскільки запилення видів роду *Polygonatum* Mill. здійснюється тільки довгохоботковими джмелями, насіннєве розмноження дещо ускладнюється. У всіх видів роду *Polygonatum* Mill. проростання насіння підземне. Над поверхнею землі перший листок з'являється через рік після початку проростання, а протягом першого вегетаційного періоду йде підземний розвиток проростка. Брунька відновлення розвивається в пазусі одного лусковидного листка біля основи материнського пагона під час його весняного росту.

Рис. 7. Вегетативне потомство *Polygonatum latifolium* Desf.

Висновки. Повний онтогенез *Polygonatum latifolium* Desf. належить до тривалого типу (30–40 років) і складається з трьох вікових періодів та дев'яти вікових станів: прегенеративний період: р – проростки, j – ювенільні, im – іматурні, v – віргінільні; генеративний період: g₁ – молоді, g₂ – середньовікові, g₃ – старі генеративні; постгенеративний період: ss – субсенильні, s – сенильні. Особини характеризуються значною габітуальною специфічністю та варіабельністю морфометричних параметрів на різних вікових станах. Стадія проростків представлена тонкою короткою ниткою, ювенільна – одним листком. На іматурній стадії особини мають 3 - 7 листків. Віргінільна стадія має вигляд дорослих особин, але без генеративних органів. Особини генеративного періоду – дорослі сформовані рослини, здатні до цвітіння та плодоношення з кількістю листків 14 - 16 та кількістю квіток 9 – 22.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Малиновський К.А., Царик Й.В. Проблема вивчення і охорони популяцій рідкісних видів флори Український Карпат. *Укр. бот. журн.* 1991. Т. 48, №3. С. 13 – 21.
2. Смирнова О.В. Структура травянистого покрива широколистяних лісів. Москва: Наука, 1987. 205 с.
3. Шорина Н.И., Смирнова О.В. Возрастные спектры ценопопуляций некоторых эфемероидов в связи с особенностями их онтогенеза Москва: Наука, 1976. С. 166 – 201.
4. Уранов А.А. Возрастной спектр фитоценопопуляции как функция времени и энергетических волновых процессов. Научн. докл. высш. школы. Биологические науки. 1975. №2. С. 7 – 31.
5. Дідух Я.П. Популяційна екологія. 1998. 192 с.
6. Визначник рослин Українських Карпат /АН УРСР, Інст. ботаніки ім. М.Г. Холодного. Київ: Наук. думка, 1977. 433 с.
7. Екофлора України / за ред. Я.П. Дідух. Київ: Фітосоціоцентр, 2004. Т. 2. 480 с.
8. Чопик В.І. Рідкісні рослини України. Київ: Наукова думка, 1970. С. 45 – 47.
9. Мінарченко В.М., Тимченко І.А., Соломаха Т.Д. Лікарські рослини Прикарпаття: ресурсне та медичне значення. *Вісник Чернівецького мед. Інституту.* 2005. Т. 2, №4. С. 8 – 15.

ЗАСТОСУВАННЯ КВЕСТ-ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ

Романенко Лідія Валеріївна

к.ф.н., доцентка

Кокташ Марина Григорівна

магістрантка

Маріупольський державний університет

м. Маріуполь, Україна

Анотація: У статті розкрито можливості застосування квесту як освітньої технології на уроках літератури в загальноосвітній школі. Зауважується на тому, що квест – це інноваційна ігрова технологія, що є актуальною у вивченні літературних творів за новими освітніми стандартами. Описано приклад використання квесту на прикладі історичних творів української літератури.

Ключові слова: квест, інновація, ігрова технологія, освітній процес, література.

Пошук нових технологій і застосування їх у навчальному процесі обумовлений стрімкими змінами в освіті, зокрема впровадженням програми Нової української школи, що з кожним роком набирає обертів, досвіду, формуються різні підходи до викладання дисциплін.

Освітня реформа, яка наразі активно запрацювала у початковій школі, уже засвідчила певний прогрес, оскільки у дітей відзначається інтерес до навчання саме за рахунок застосування інноваційних технологій різних рівнів.

Причин пошуку нових технологій кілька. Найголовніша полягає у тому, що сучасне покоління школярів сприймає навчальну інформацію інакше, ніж попередні покоління, до яких застосовувалися традиційні методики. Сам сучасний світ орієнтується на домінування технічних засобів. Через це у

шкільних освітніх програмах скорочується частка гуманітарних дисциплін (зменшується кількість годин на вивчення предметів гуманітарного циклу, зокрема кардинальні зміни відбуваються в плануванні саме предмету «Література»).

З 2022 року запрацює новий стандарт освіти і для середньої шкільної ланки, який розширить перелік компетентностей, зокрема: вільне володіння державною мовою, уміння спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) мовою, іноземними мовами, також акцентується на інноваційності як важливій компетентності та інформаційно-комунікативній тощо. Крім того, вводяться так звані «наскрізні вміння», тобто навички, якими повинна володіти сучасна людина. А отже, традиційні форми викладання програмового матеріалу втрачають свою актуальність у тих моментах, де вимагаються розуміння, а не просто відтворення інформації («зазубрювання»). Стандартами передбачається формування у дітей навичок формулювати і висловлювати власну думку, критично мислити, логічно обґрунтовувати свою позицію, керувати емоціями, оцінювати і розв'язувати проблеми різних рівнів. Такі навички формуються під час вивчення гуманітарного циклу дисциплін (за новим стандартом маємо на увазі мовно-літературну (МОВ) і громадянську та історичну (ГІО) галузі) [1].

Актуальним явищем на сьогодні є впровадження нових технологій у викладання різних дисциплін, зокрема інтерактивних, комп'ютерних, ігрових, а також їх комбінацій для досягнення визначеної освітньої мети. Популярності набирає така ігрова технологія як квест. Його використовують у роботі освітніх закладів різних рівнів. Найуспішніше його впроваджували у роботу із дошкільнятами саме через ігрову складову технології, яка передбачає колективну роботу із розв'язання послідовних завдань.

Поняття «квесту» відоме давно. Перші згадки про нього як освітню технологію датовані 1995 роком, коли у США професор Університету Сан-Дієго Берні Додж ввів в освітній процес квест, прагнучи надати навчанню ігровий характер. Принцип цієї технології доволі простий, він міститься у самій назві – квест – у перекладі з англійської мови означає «пошук, пошук пригод».

Зокрема освітній квест - «це спеціальним чином організований вид дослідницької діяльності, для виконання якої учні здійснюють пошук інформації за вказаними адресами, що включає пошук цих адрес чи інших об'єктів, людей, завдань тощо. Завдання можуть бути різними за своїм змістом і наповненням: творчі, активні, інтелектуальні. Варто відзначити, що квести можуть проходити як в закритому приміщенні, так і на вулиці, на природі, охоплюючи весь навколишній простір. Наприклад, квести в замкнутому приміщенні: в класі, в музеях, всередині будівель; квести на місцевості: в парках, міське орієнтування; квести на місцевості з пошуком схованок і елементами орієнтування (в т.ч. GPS) і краєзнавства; змішані варіанти, в яких поєднується і переміщення учасників, і пошук, і використання інформаційних технологій, і сюжет, і завдання-легенда» [2, с.6].

Розробкою квестів різних рівнів займаються науковці і педагоги-практики України та зарубіжжя, наприклад, С.Агапшук, Я.Биховський, Г.Шаматонova, П.Щербань та ін. Зокрема І.Сокол у роботі «Квест: метод чи технологія?» визначає у квест-технології дидактичні завдання, що відкидає будь-які сумніви щодо доцільності їх застосування в освітній практиці [3]. Також велике значення приділяється і створенню веб-квестів, які останнім часом набирають найбільшої популярності [4].

Навички дітей з раннього віку користуватися комп'ютером стали у пригоді під час виконання літературних веб-квестів. Оскільки сучасні діти більшу частину інформації отримують саме з інтернету, то і можливість успіху такого квесту досить велика. Діти не тільки засвоюють програмовий матеріал з літератури, а й відшліфовують інші знання і навички. Тож квест як навчальну технологію можна застосовувати на будь-якому етапі вивчення художнього твору або творчості письменника. Можна пропонувати таку роботу як самостійну для перевірки і закріплення засвоєних знань, а також для вивчення нового матеріалу. Наприклад, під час вивчення творів історичної тематики («Повість минулих літ», В.Рутківський «Джури козака Швайки», П.Куліш «Чорна рада» тощо) можна створити квест-подорож, використавши експонати

історичного музею, зокрема й віртуального. Для цього вчитель заздалегідь планує «дорожню карту», за якою будуть слідувати учні, і послідовно розв'язувати поставлені зашифровані питання. Веб-квест можна спланувати, застосувавши матеріали віртуального музею, зокрема музею Запорізька Січ (о. Хортиця), Батуринського історичного музею тощо.

Таким чином, можливостей застосування квест-технології безліч. Його використання, зокрема під час вивчення літературних творів, формує необхідні навички – пошукові, логічні, розвиває аналітичне мислення, креативність і в невимушеній формі сприяє опануванню програмовим матеріалом і читанню художнього тексту, що на сьогодні є великою проблемою для дітей покоління ЗЕТ.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. 5-9 класи вчитимуться за новими стандартами з 2022 року – яких змін чекати. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://osvitanova.com.ua/posts/4375-5-9-klasy-vchytymutsia-za-novymy-standartamy-z-2022-roku-iakykh-zmin-chekaty>

2. Кулішов В.С. Застосування квест-технології у професійно-теоретичній підготовці учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти: навчально-методичний посібник до змістового модулю «Технології навчання професії». – Біла Церква: БІНПО УМО НАПН України, 2018. – 86 с.

3. Сокол І.М. Квест: метод чи технологія? – Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2014. - № 2. – С.28-31.

4. Андреева М.В. Технологии веб-квест в формировании коммуникативной и социокультурной компетенции / М.В. Андреева // Информационно-коммуникационные технологии в обучении иностранным языкам. Тезисы докладов I Международной научно-практической конференции. – М., 2004. – 118 с.

ТЕМПЕРАТУРНАЯ ЗАВИСИМОСТЬ АНТИКОРРОЗИОННЫХ СВОЙСТВ БИЦИКЛОВЫХ ОРГАНИЧЕСКИХ СОЕДИНЕНИЙ

Рахматова Гузал Ботировна

преподаватель кафедры
химии Каршинского инженерно
экономического института, Узбекистан, г. Карши

Аллабердиев Искандар Исокович

студент Каршинский инженерно- экономический
институт, Узбекистан, г. Карши

Коррозия различных промышленных товаров и конструкционных материалов из стали во всем мире из-за коррозии считается одной из самых актуальных проблем сегодня. Это наносит большой экономический и экологический ущерб любой стране. Кроме того, снижение эффективности газо- и нефтепереработки, газо- и нефтеперерабатывающих заводов, которые сегодня являются столпами экономики и стратегическими приоритетами любой страны, подрывает работу завода в целом. [1. 128-129 ст].

В общем случае любое химическое разложение металлов под воздействием внешней среды называется коррозией. В первую очередь коррозия металлов происходит при воздействии газов. На поверхности металла образуются соответствующие соединения: оксиды, соединения серы, основные соли угольной кислоты и другие. Коррозия металла под воздействием жидкостей происходит несколько иначе. Соединение, образовавшееся в результате коррозии, может снова расплавиться и способствовать углублению коррозии. Кроме того, проводником электричества может служить раствор, содержащий воду и водорастворимые вещества. В результате происходят постоянные электрохимические процессы, которые служат одним из основных факторов образования коррозии и ее ускорения. [2. 117-119 ст].

В нашей стране проведен широкий комплекс теоретических и практических работ по защите металлов от коррозии с помощью целенаправленных синтезов и достигнуты большие успехи. На основе целевого синтеза и с целью создания ингибиторов, используемых для защиты металлов от коррозии, мы провели систематическое исследование бициклических полуароматических систем, содержащих серу. [3. 353-380 ст].

При изучении антикоррозионных свойств синтезированных соединений изначально использовался гравиметрический (гравитационный) метод анализа. Этот метод прост по своей природе в определении степени коррозии металлов, метод является одним из методов, который не требует сложного и дорогостоящего оборудования и может предоставить очень большие массивы данных, и поэтому не потерял своей актуальности до настоящего времени. [4. 761–768 ст].

В ходе этого исследования были изучены ингибирующие свойства следующих синтезированных соединений в различных диапазонах температур и концентраций различных агрессивных сред. Для исследования использовали α -пиперидино-5-ацетил-2-метил-1-тиаин (АИТ-1), α -морфолино-5-ацетил-2-метил-1-тиаин (АИТ-2), α -пиперидино-6- были выбраны ацетил-1-тиохроман (АИТ-3) и α -морфолино-6-ацетил-1-тиохроман (АИТ-4). Ингибирующие свойства этих соединений достигнуты гравиметрическим методом на АРМКО-железном электроде из трубчатой стали марки Ст-3 размером 40x20x3 мм, высотой 20 мм, площадью поверхности 0,0314 см². В качестве коррозионно-агрессивных сред использовались растворы 15% HCl, 20% H₂SO₄, 1M HCl и 1M H₂SO₄.

В ходе исследования гравиметрическим измерением определяли снижение массы в интервале температур 60–95,50С в рабочей системе с 15% HCl и 20% H₂SO₄ при концентрации 1000 мг / л в течение 6 часов в образце Ст.3 ингибиторов АИТ-3 и АИТ-4. Измерение уменьшения массы образца перед рабочим раствором и через определенное время в рабочем растворе полезно при оценке таких параметров, как коэффициент защиты (эффект) (γ) и

эффективность ингибирования (Z%). Следующее уравнение было использовано для определения этих параметров, а результаты исследования сведены в таблицу 1.

$$K = \frac{m_1 - m_2}{s \cdot t} \cdot 1000 \text{ г/м}^2 \quad (1)$$

Вот:

m_1 - масса образца до исследования, в граммах,

m_2 - вес образца после исследования, в граммах,

s - площадь образца в квадратных метрах (м^2)

t -продолжительность эксперимента в часах.

Таблицу 1.

Результаты эффективности ингибиторов при различных температурах и средах с 15% HCl и 20% H₂SO₄

Шифр Ингиби-тор.	Среда %	Коли-чест-во инги-бито-ра мг/л	врем-я	60°C			95,5°C		
				$K_{\text{г/м}^2 \cdot \text{с}}$	γ	Z%	$K_{\text{г/м}^2 \cdot \text{с}}$	γ	Z%
АИТ-3	HCl 15%	1000	1	-	-	-	61,74	51,4	88,05
			2	3,16	106,50	99,06			
			4	3,01	122,53	99,18			
			6	3,81	106,91	99,06			
АИТ-4	HCl 15%	1000	1	-	-	-	68,66	46,19	79,84
			2	7,07	51,46	98,06			
			4	6,06	63,14	98,42			
			6	6,74	59,20	98,31			
АИТ-3	H ₂ SO ₄ 20%	1000	1	-	-	-	5,38	543,5	99,82
			2	1,28	338,64	99,70			
			4	1,35	372,07	99,73			
			6	1,20	394,78	99,75			
АИТ-4	H ₂ SO ₄ 20%	1000	1	-	-	-	8,30	351,6	99,72
			2	3,01	144,01	99,31			
			4	3,37	149,05	99,33			
			6	2,90	163,36	99,39			

Повышение температуры до 60 °С приводит к увеличению скорости ингибирования даже в 15% HCl и 20% H₂SO₄ средах всех исследованных ингибиторов. Однако повышение температуры до 95,5 °С и выше указывает на то, что ингибиторы, изучаемые в среде соляной кислоты, сдвигаются в сторону уменьшения ингибирования. Однако было обнаружено, что повышение температуры до 95,5°С дает положительный результат (99,72%) для ингибитора АИТ-4 в среде серной кислоты. Защитные свойства металлов исследуемых соединений стабильны во времени в соляной и сернокислой средах. Полученные данные показывают, что исследованные ингибиторы замедляют скорость коррозии в 12-32 раза в агрессивной среде соляной кислоты в дозе 50 мг / л, а при скорости 1000 мг / л замедляют скорость коррозии в 75-140 раз. Аналогичным образом было обнаружено, что защитные свойства исследуемых ингибиторов в соляной и серной кислотах периодически увеличиваются с повышением температуры.

На рисунках 1 и 2 ниже показаны графики температурной и временной зависимости коэффициента ингибирования коррозии ингибиторов АИТ-3 и АИТ-4, содержащих фрагмент тioxромана, в среде соляной кислоты.

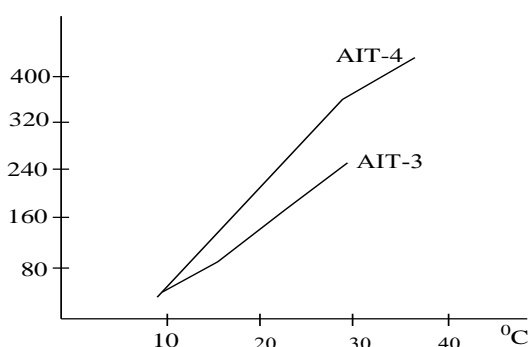

Рисунок-1 Зависимость коэффициент торможения ингибиторов коррозии в H₂SO₄ средах от температуры.

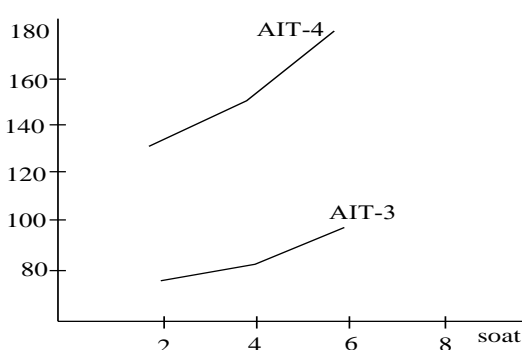
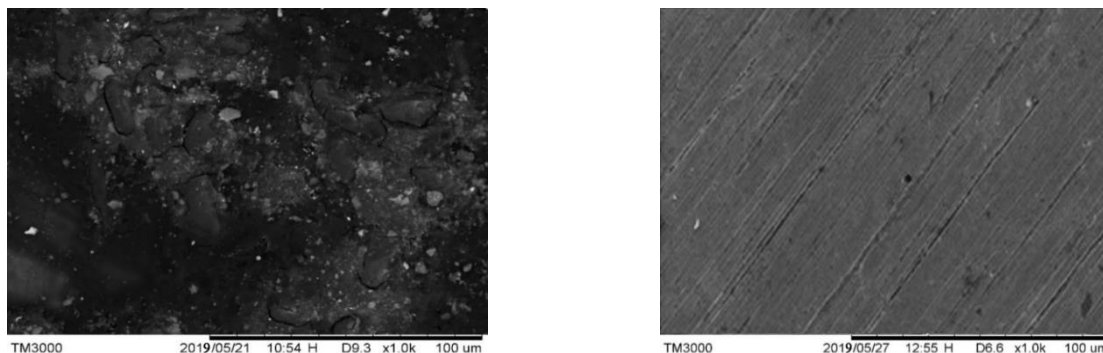

Рисунок-2 Зависимость коэффициент торможения ингибиторов коррозии в H₂SO₄ средах от времени.

Чтобы подтвердить эффективность АИТ-4 в качестве ингибитора коррозии, изображения на рисунке 3 были получены с использованием СЭМ. Как видно из рисунка, изображение образца стали, нанесенного на рабочую систему без добавления ингибитора, отразило множество трещин и потертостей на поверхности стали. Изображение того же образца стали в рабочем растворе в

системе, в которую был добавлен ингибитор, показало, что на изображении выше не было трещин и что эрозия вообще не была заметна.

Без ингибиторов 1 М HCl с ингибитором АИТ в растворе 1М HCl

Рисунок 3. СЭМ-микрофотография образца стали Ст.3

Таким образом, в ходе гравиметрического исследования антикоррозионных свойств исследуемых ингибиторов было установлено, что они являются ингибиторами, которые хорошо влияют на процесс коррозии в кислой среде. Связывание атома серы во всех синтезированных ингибиторах с ароматическим кольцом, с одной стороны, и полуароматическим кольцом, с другой стороны, указывает на то, что молекулы ингибитора, изученные в этих агрессивных агрессивных системах, способны образовывать прочные связи хемосорбционного типа со структурными материалами.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Усманов Р., Нуманов И.У., Насыров И.М. Ацилирование 1-тиаинданов. Доклад АН Тадж. ССР. 1976. №7. с. 35-36.
2. Усманов Р., Раджабов Н., Нуманов И.У. Ацилирование 1-тиохроманов карбоновыми кислотами и их ангидридами. Доклад АН Тадж. ССР. 1979. №2. с. 117-119.
3. Беккер Г., Бергер В., Домешке Г. органикум// Практикум по органической химии. Пер. с нем. Под ред. Попова В.М., Пономарева С.В. –М.: Мир., 1979. Т.2. С.353-380.

4. Okafor P.C., Liu X., Zheng Y.G. Corrosion inhibition of mild steel by ethylamino imidazoline derivative in CO₂-saturated solution, Corros. Sci. 51 (2009) 761–768.
5. Zhang G., Chen C., Lu M., Chai C., Wu Y. Evaluation of inhibition efficiency of an imidazoline derivative in CO₂-containing aqueous solution, Mater. Chem. Phys. 105 (2007) 331–340
6. Джалолов С.С. Бромирование и хлорирование 1-тиаинданов и их сульфонов. Автореф. дисс. , к.х.н. Душанбе, 1972. 24-27 с.

УДК 373.31

**ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ
МУЗИЧНО-ТЕАТРАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Рощенко Ольга Олеговна

викладач вищої категорії

Левченко Вікторія Іванівна

викладач вищої категорії

факультету фізичного виховання та мистецтв

Харківська гуманітарно-педагогічна академія

м. Харків, Україна

Анотація. У статті розглядається проблема виховання молодших школярів засобами музично-театральної діяльності, шляхи залучення їх до театру, що синтезує в собі цикл гуманітарних дисциплін, а також виявлення соціально-педагогічних умов активізації творчої діяльності учнів.

Ключові слова: музично-театральна діяльність, особистість, творча активність, молодші школярів.

У молодшому шкільному віці інтенсивно формуються індивідуальні якості дитини, її ставлення до людей і загалом до світу, саме тому цей вік є одним із найважливіших періодів у вихованні особистості. Особливо важлива роль серед інших засобів виховання в початковій школі належить мистецтву й, зокрема, музично-театральному мистецтву, яке завдяки своїй художньо-синтетичній сутності та ігровій природі здійснює комплексний вплив на емоційну, інтелектуальну й вольову сфери особистості молодшого школяра. Сутність театралізованого дійства виявляється через втілення високої творчої ідеї задуму в яскраву емоційно-вольову форму.

Широкого розуміння ролі й місця театралізованої роботи у вихованні набуло в дискусіях науковців і митців в 70-х роках минулого століття.

Причому Д. Генкін, А. Конлович, І. Туманов та ін. довели, що театралізовані дійства є значимими соціально-виховними феноменами, які в художній формі відтворюють події реальної дійсності. Суттєвий потенціал театрального мистецтва як засобу виховання особистості розкрили І. Зайцева, М. Шевченко, Л. Масол, Н. Миропольська та інші. У науковій літературі також визначено, що характерними ознаками музично-творчої активності є: ініціативність і творча потреба (О. Матюшкін), творчий поштовх до саморозвитку дитини (О. Хижна), особлива здібність особистості, котра проявляється в цілеспрямованій діяльності здатність до творчості (В. Старостін), самореалізація особистості (О. Борисова). Ученими також приділялася належна увага дослідженню психолого-педагогічних основ виховання музично-театральної активності особистості (Л. Виготський, Л. Єрмолаєва-Томіна, Н. Киричук, В. Козленко, Г. Костюк та ін.), методам творчої дії та етапам розвитку творчої особистості (Н. Гурець, М. Каган, О. Кудін, Ю. Львова), дослідженню умов розвитку і формування творчої активності, творчого потенціалу (А. Капська, О. Коротєєва, О. Хижна, К. Щербакова та ін.).

Вивченню проблеми музично-творчого розвитку молодших школярів присвячено праці О. Борисової, В. Барко, Є. Єлагіної, Н. Вітківської, І. Гадалової, Н. Гурець, Д. Джоли, А. Тютюнникова, А. Щербо та інших. Особливого значення самодіяльній дитячій театральній творчості як засобу різнобічного розвитку особистості надавали Я. Коменський, А. Макаренко, В. Сухомлинський. Роль театральної діяльності в гармонійному розвитку школярів, виховання в них гуманності висвітлюють О. Комаровська, Л. Масол, Н. Миропольська, А. Єршов В. Ширяєва, Є. Сазонов. Питання про значення дитячого дидактичного театру в навчально-виховному процесі обговорюються у працях К. Пратта («ігрова школа»), В. Шахрай. Розвитку творчої активності молодших школярів засобами театральної самодіяльності присвячено дослідження Г. Костюшка. Надзвичайно цінним для нашого дослідження є теоретичне обґрунтування театральної педагогіки, що знайшло відображення у працях С. Гіппіуса, К. Станіславського, а також ідеї використання театральної

педагогіки для підвищення ефективності педагогічного впливу в навчально-виховному процесі (В. Абрамян, І. Зязюн).

Водночас слід зазначити, що проблема виховання молодших школярів засобами музично-театральної діяльності до сьогоднішнього часу не була предметом спеціального дослідження. Науковцями гідною мірою не висвітлено можливості дитячого театру як виховної технології залучення учнів до гуманістичних цінностей, недостатньо розкрито взаємодію освітніх закладів і сім'ї у процесі виховання дитини засобами музично-театральної діяльності, не визначено напрями застосування виховного досвіду українського самодіяльного театру в сучасному педагогічному процесі. Зауважимо також, що репертуар дитячих театральних колективів недостатньо сприяє активному залученню молодших школярів до моральних цінностей загальнолюдської та національної культури, він характеризується більше розважальністю, ніж зверненням до глибоких духовно-моральних проблем. Ці міркування і зумовили вибір теми статті.

Мета статті – проаналізувати наукові доробки з проблеми виховання молодших школярів у процесі музично-театральної діяльності, узагальнити власний практичний педагогічний досвід з цієї проблеми.

Аналіз наукової літератури дозволив дійти висновку, що розвиток музично-творчої активності людини як динамічний процес має свої особливості, оскільки готовність особистості до творчої активної діяльності інтегрується в різні види діяльності: у навчання, громадську чи культурологічну діяльність тощо. Розглядаючи психофізіологічні особливості дітей, можна стверджувати, що кожна вікова група має всі передумови для ефективних занять сценічним мистецтвом. У цьому плані особливо перспективним є молодший шкільний вік, який характеризується безпосередністю, емоційним відгуком на красу в будь-яких її проявах, розвитком фантазії, творчої уяви. Зокрема, психологи виділяють такі основні мотиви інтересу молодших школярів до театру: 1) пізнавальний (« У театрі щоразу пізнаєш багато нового»); 2) мотив-«актор» («Я люблю ходити в театр,

там виступають актори»); 3) мотив-«декорації» («Там живі люди і гарні декорації») [1, с.56].

Близькістю до дошкільного віку, в якому провідним типом діяльності є гра, можна пояснити прагнення молодших школярів відображати життя на сцені. Причому у процесі гри, через гру відбувається усвідомлення ними важливих специфічних елементів мови театрального мистецтва. Тому музично-театральна діяльність допомагає учням початкової школи органічно перейти від ігрової діяльності до навчальної, де зберігаються елементи ігрового плану.

Важливо також звернути увагу на двоплановість гри, що присутня і в театральному мистецтві. Перш за все, дитина, що грає, задіяна у реальних подіях, а це вимагає від неї виконання дій, розв'язання конкретних, нестандартних задач, пов'язаних з цим процесом. У той же час ця діяльність носить умовний характер, оскільки стосується виконання рольової поведінки персонажа художнього твору, що дозволяє дитині абстрагуватися від реального життя і позбавляє її відповідальності за вчинки героя в різноманітних обставинах. Це знімає напругу й дає їй можливість проявляти й розвивати уяву, варіативність мислення, що є важливим у виховному процесі. Синтетичність театрального мистецтва дозволяє вирішувати цілу низку виховних завдань, причому вирішувати їх комплексно – і в самодіяльності школярів, і в організації сприйняття ними вистав, і у процесі набуття знань про театр. [3, с.38]. Музично-театральну творчість дітей можна успішно організовувати в різних типах навчально-виховних закладів (загальноосвітня школа, позашкільний навчальний заклад) та різних соціокультурних сферах (сім'я, дозвілля з ровесниками тощо). Самодіяльна театральна творчість активно сприяє розвитку емоційної сфери дітей, створює умовну реальність, в якій молодший школяр вчиться визначати і розвивати свої потреби, інтереси. За допомогою механізмів перевтілення в образи героїв п'єси відбувається невимушене, мимовільне засвоєння моральних норм, розвиток духовних почуттів, творчих здібностей. [4, с.72].

Мистецтво створює своєрідний баланс між вимогами життя та психологічними, фізіологічними й соціальними можливостями людини. Успішне виховання засобами театрального мистецтва сприяє розширенню діапазону життєвих можливостей дітей. Воно передбачає оволодіння більш широким спектром соціальних репертуарів, оскільки мистецтво здатне виступати засобом інтерналізації певних норм, позицій і ролей. Музично-театральне мистецтво може розвивати здібність дитини до ідентифікації, здатність розрізнявати й розпізнавати емоції й почуття іншого, зіставляти їх з еталоном нормативної поведінки. Тому залучення до мистецтва (особливо театального) можна вважати своєрідним практикумом, тренажером перед самостійним виходом людини на «життєву сцену».

Виховання молодших школярів засобами музично-театральної діяльності передбачає формування в них знань і умінь використовувати у проблемних ситуаціях елементи театального мистецтва, щоб комфортно себе почувати, впевнено й адекватно діяти. У процесі гри, через гру відбувається також усвідомлення ними важливих специфічних елементів мови театального мистецтва. Причому для посилення виховної функції театру доцільно поєднувати театральну діяльність з вивченням певних навчальних дисциплін: музики, хореографії, ораторського (мовного) мистецтва, образотворчого мистецтва (сценографії) тощо[2, с.26].

Організація діяльності театру як виховної технології спрямована на розвиток у дитини структурних компонентів її ціннісних орієнтацій (когнітивного, емоційно-сміслового, мотиваційного-діяльнісного) в їх гармонійній єдності. Причому розвиток емоційно-сміслового компонента в музично-театральної діяльності передбачає вироблення у молодших школярів позитивного емоційного сприйняття цінностей та їх осмислення як особистісно значущих. Для розвитку емоційно-сміслового компонента науковці Л. Виготський, Г. Костюшко, Н. Миропольська пропонують використовувати насамперед такі методи: 1) створення виховуючих ситуацій; 2) приклад (вчинки, дії позитивних героїв, особистий приклад педагога); 3) навіювання; 4)

заохочення (підтримка, схвалення дитини; 5) створення та розігрування етюдів, тематика яких пов'язана з проблемами особистого життя та життя рідного народу; 6) усний опис подій чи героїв, малювання; 7) дискусії, обмін думками щодо сприйняття подій, вчинків героїв спектаклів тощо.

Зусилля педагогів мають бути спрямовані на створення позитивної емоційної атмосфери в колективі, поглиблення знань дітей про емоційне багатство сприйняття та враження людиною власного та навколишнього світу, на розвиток їхньої потреби в емоційно-естетичному переживанні. Причому робота з формування емоційно-почуттєвої сфери має будуватися з врахуванням джерел емоційного зараження: емоційності матеріалу театральних занять, емоційності педагога, емоційної атмосфери міжособистісного спілкування дітей. [5].

З метою виховання молодших школярів засобами театральної діяльності кожному педагогу треба пам'ятати, що в організації театральної творчості школярів слід запобігати порушення цілісного естетичного ставлення до вистави як синтезу мистецтв. Така небезпека має об'єктивні підстави: різна природа мистецтв зумовлює різну природу сприймання і як наслідок – різну міру естетичного осягнення їх особистістю. Адже всі діти різні, в них неоднаковий тип художніх здібностей – музичних, літературних, драматичних, пластичних, образотворчих, а також індивідуальний досвід, набутий під час занять конкретним видом художньої творчості.

Зацікавлюючи молодших школярів театром, залучаючи їх до конкретного різновиду сценічної творчості, необхідно враховувати специфічні особливості естетичного ставлення дітей цього віку до музично-театрального мистецтва. А воно, як правило, не збігається в жанрових уподобаннях дітей-глядачів та дітей-творців, що має об'єктивні витоки – у природі сприймання, природі виконавської творчості, фізичних та психологічних виконавських можливостей школярів. Зокрема, молодший школяр-глядач вважає найпривабливішим для себе лялькову та драматичну вистави, далі – мюзикл та оперу.

Підсумовуючи вищевказане, слід зазначити, що театральна діяльність передбачає й вимагає виховання у школярів емпатійної культури, дару пізнання іншої людини, що ґрунтуються на таких загальнолюдських рисах, як здатність до співчуття та співпереживання, терпимість, доброзичливість. Ураховуючи недостатню наукову розробленість порушеної проблеми, подальшого вивчення вимагають питання виховання молодших школярів засобами театального мистецтва, визначення умов і форм інтеграції дитячого театру й окремих навчальних предметів, виявлення виховних можливостей театрів-музеїв у формуванні особистості.

Доцільно також більш ретельно дослідити виховні можливості такого важливого родинно-педагогічного засобу залучення дітей до гуманістичних цінностей, розвитку їх творчого потенціалу, самореалізації членів родини, як домашній театр, в якому може відбуватися театралізація свят народного календаря, Нового року, дня матері тощо. Оптимізації співпраці освітніх закладів та сім'ї сприяє також розширення сфер діяльності дитячого театру – проведення театралізованих дійств у дні народних свят (Різдво, Купала, Великдень), організація народних драматичних ігор, що збагачує й урізноманітнює пасивне малозмістовне дозвілля дітей, пробуджує соціальну активність особистості. Важливо також відзначити, що заняття дітей мистецтвом – це не тільки задоволення, але і праця, яка пов'язана з необхідністю оволодіння ними новими знаннями й уміннями. Причому ця праця має творчий, радісний і завзятий характер, оскільки спрямована на досягнення певного результату й вимагає від особи прояву допитливості, ініціативи, уміння переборювати труднощі, критично ставитися до зробленого. Придбання спеціальних знань і вмінь – не самоціль. Театральні заняття мають виховувати у школярів суспільну активність, прагнення й потребу у творчій віддачі отриманих знань і вмінь.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Рожков М.И., Байбородова Л.В. Организация воспитательного процесса в школе. – М.: ВЛАДОС, 2001. – С.15 – 22.
- 2.Халабузарь П., Попов В. Методика музыкального воспитания: учеб. пособие. – М.: Музыка, 1989. – 175 с.
- 3.Чурилова Э. Методика и организация театрализованной деятельности дошкольников и младших школьников / Э. Чурилова. – М., 2003. – 106с.
- 4.Школяр Л. В. Музыкальное образование в школе. – М.: Академия, 2001. – 232 с.

УДК 575

ИЗУЧЕНИЕ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЗЕРНА ГЕНОТИПОВ МЯГКОЙ ПШЕНИЦЫ

Салаева Самира Джалал

д.ф.б., доцент

Ахундова Эллада Мирали

д.б.н., профессор

Оджаги Джавид Матлаб

д.ф.б., доцент

Омарова Сабина Новруз

д.ф.б., доцент

Бакинский Государственный Университет

Университет Хазар

г.Баку, Азербайджан

Аннотация: В работе представлены результаты исследований, направленных на изучение ряда технологических показателей зерна генотипов мягкой пшеницы. Полученные результаты позволяют определить практическую ценность тех или иных сортов мягкой пшеницы, качество зерна, что имеет также существенное значение и с точки зрения повышения продуктивности сельскохозяйственной культуры.

Ключевые слова: мягкая пшеница, технологические показатели зерна, клейковина, стекловидность зерна, селекционная программа

С целью изучения генетического разнообразия 20 разновидностей мягкой пшеницы (*Graecum* 230, *Milturum* 44, *Erithrospermum* 77, *Ferrugineum* 120, *Lutescens* 170, *Erithroleucon* 249, *Albidum* 189, *Barbarossa* 229, *Ps. Barbarossa* 89, *Hostianum* 210, *Ps. Hostianum* 43, *Alborubrum* 185, *Velutinum* 291, *Pyrothrix* 145, *Meredionale* 68, *Fulfosinerum* 78, *Leucospermum* 44, *Qlaucolutescens* 50,

Fuliginosium 75, *Introitum* 29) на основе технологических показателей зерна [1, с.17, 25, 41] были исследованы физические (стекловидность, масса 1000 зерен, натура) и качественные показатели (количество клейковины, растяжимость клейковины, упругость клейковины (значения ИДК - измерение деформации клейковины), седиментация) и проведены статистические анализы полученных данных на основе использования статистической компьютерной программы SPSS [2]. Известно, что белковый состав зерна может служить показателем его качества, что и определяет актуальность поставленной нами задачи [3, с.3].

С применением метода вариационно-статистического анализа и тестов нормального распределения величин Скиннеса (Skewness) и Куртосиса (Kurtosis) в исследованной популяции мягкой пшеницы [4, с.800] были выявлены статистически достоверные отклонения от нормального распределения величин признаков упругости клейковины (ИДК) и седиментации (с 5% и 1%-ной вероятностью). Частота встречаемости показателей таких признаков, как стекловидность зерна, масса 1000 зерен, натура, количество и растяжимость клейковины соответствовало нормальному распределению.

Высокие показатели коэффициента вариаций признаков растяжимости клейковины (23.69%) и стекловидности зерна (23.18%) указывают на большое генетическое разнообразие перечисленных признаков. При этом коэффициент вариаций признаков упругости клейковины (ИДК) и натурального веса зерна были сравнительно низкими (8.6% и 4.49% соответственно), а коэффициенты вариаций признаков массы 1000 зерен, седиментации и количества клейковины средними (16.34%, 14.64% и 14.57% соответственно).

Среди 20 разновидностей мягкой пшеницы генотипы *Lutescens* 170, *Ps. Barbarossa* 89, *Ps. Hostianum* 43, *Alborubrum* 185, *Velutinum* 291, *Pyrothrix* 145 со средними показателями признаков стекловидности (41,9%-59,9%), растяжимости клейковины (6,8 см - 11,3 см), упругости клейковины (ИДК=83,9-94,1) и высокими показателями признаков массы 1000 зерен (46,8 гр - 55,4 гр), натуры зерна (743,8 гр/л - 801,5 гр/л), количества клейковины (31,1%-

39,3%), седиментации (38,6 мл - 44,7 мл) были отобраны и рекомендованы как ценный исходный материал для применения в различных селекционных программах.

Также генотипы *Lutescens* 170, *Mereditonale* 68, *Alborubrum* 185, *Graecum* 230, *Hostianum* 210, *Milturum* 44, *Ps. Barbarossa* 89 и *Velutinum* 291 выявлены высокобелковыми генотипами пшеницы с клейковиной хорошего качества, которых можно использовать, главным образом, в хлебопечении в чистом виде (седиментация этих образцов варьирует от 40,3 до 44,7 мл). Генотипы *Ferrugineum* 120, *Fuliginosium* 75, *Barbarossa* 229, *Introitum* 29, *Qlaucolutescens* 50, *Erithroleucon* 249, *Albidum* 189, *Fulfosinerum* 78, *Erithrospermum* 77, *Leucospermum* 44, *Pyrothrix* 145 и *Ps. Hostianum* 43 со средним содержанием белка и невысоким качеством клейковины можно применять для различных целей, в том числе как компонент в смеси с сильной пшеницей (седиментация этих образцов варьирует 21,7 мл до 39,1 мл) [5, с.38].

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Методы оценки технологических качеств зерна. Москва, - 1971. - 137с.
2. SPSS. SPSS Base 12.0 for Windows User's Guide, SPSS Inc., Chicago, IL. - 2003.
3. Бебякин В.М., Бекетова Г.А., Сайфуллин Р.Г. Взаимосвязь между показателями продуктивности и качества зерна яровой мягкой пшеницы // Вестник Саратовского Госуниверситета им. Н.И. Вавилова. - 2012. - № 07. - С. 3-5.
4. Johnson R.A., Wichern D.W. Applied multivariate statistical analysis. // Prentice Hall. - 2007. - P.800.
5. Мелешкина Е.Г. Развитие системы оценки качества пшеницы для повышения хлебопекарных свойств муки //Автореф. дисс. д-ра техн. наук 05.18.01. М., - 2006. - 52 с.

МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Сатуновська Ірина Федорівна

Викладач -методист

Коледж Національного фармацевтичного університету

м.Харків, Україна

З досвіду роботи Заняття української літератури у сучасному коледжі засновані на спілкуванні та взаємодії, безпосередній участі кожного учасника занять як шукача шляхів і засобів розв'язання питань.

Процес більш ефективний, коли студенти застосовують свої знання та здібності до реальних життєвих завдань, виконуючи певні соціальні ролі.

1. Метод – переклад поетичних творів; соціальна роль – перекладач; практичне значення методу – допомагає прилучитися до процесу творчості, стати поруч із всесвітньо відомими іменами, думати про те саме, що й відомі люди 50 – 100 – 150 років тому, приклади – твори українських та зарубіжних поетів. Конкурс риторів. Визначаємо переможців студентського конкурсу.

2. Написання віршів-присвят; поет; висловлюючи ставлення до інших, мимохить порівнюєш себе з ними, і звужуються межі недоскопости, реальнішими стають перемога, увага; творчі виступи поетів-початківців. Перемога в I та II етапах Всеукраїнського конкурсу студентської творчості.

3. Творчі дослідницькі роботи «Моє Відкриття»; біограф; зробити відкриття – це стимул шукати далі. Матеріал про життя і творчість письменників досить великий і охопити весь матеріал на занятті важко. Студентам пропонується знайти унікальні факти і викласти в довільній формі; творчі дослідницькі роботи студентів «Моє відкриття» (за біографією та творчістю Т. Г. Шевченка) брали участь у I та II етапах Всеукраїнського мовно-літературного конкурсу студентської творчості ім. Т.Г. Шевченка.

4. Поетичний вернісаж; мистецтвознавець, живописець; під час вивчення поезій студентам пропонується дізнатися історію написання вірша і підготувати виступ, створити малюнок за сюжетом твору, вміти презентувати свою роботу. Розвиваються творчі здібності, навички спілкування в колективі. Роботу над аналізом поезії можна виконувати в парі чи групі; відкрите заняття за поетичною творчістю Лесі Українки «Ні! Я жива, я буду вічно жити!» Висока оцінка вмінь і досягнень студентів. За матеріалами заняття була оформлена фотогазета і стенд «Поетичний вернісаж».

5. Виступ (переказ твору від імені героя твору); знаменитість, відома особистість; переймаючи на себе чужу відомість, популярність, ніби приміряєш успіх, інше життя. Образи твору - це і герої і антигерої. Опинившись на місці негативного персонажа, є можливість відчувати його провину, як свою. Отже у реальному житті уникнути неприємної ситуації, злочину, сварки. Опинившись на місці позитивного героя, відчувати любов інших, увагу, шану. З'являється вибір між успіхом та невдачею; цікавою є робота за таким методом над змістом роману П. Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». Взагалі, будь-який твір програми – матеріал для роботи за таким методом.

6. «Машина часу»; аналітик, критик; Життєва проблема, порушена автором сто і більше років тому, переноситься у площину нашого часу. Студентам пропонується проаналізувати її та знайти вихід, враховуючи сьогодення. Враховується життєвий досвід кожного, тому неправильних відповідей бути не може; для обговорення за повістю І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я»: «Кайдаші та кайдашеві звички в сучасному житті». Набувається також досвід сімейного життя.

7. Художній вимисел та історична правда; історик; робота направлена на проведення паралелей між історичними фактами, які лягли в основу твору, та їх подачею у творі. Під час такої роботи завжди є місце новому відкриттю, отже, самоствердженню; матеріал для роботи будь-який програмовий твір. Практичну значимість для мешканців Харківщини має «Слово о полку Ігоревім». Цікавим

є створення карти шляху військ князя Ігоря, бо студенти усвідомлюють, що вони не раз бували в місцях, описаних ще у дванадцятому столітті.

8. Народне віче. Промовець, адвокат; надається можливість висловити свою точку зору, ставлення, зайняти неординарну позицію, наполягати на думці шляхом голосування, відчувши відповідальність за вирішення чужої долі; «Чим смішний і страшний Пузир?» (за п'єсою І. Карпенка-Карого «Хазяїн»), «Підступне вбивство чи помста?» (за повістю І. Франка «Перехресні стежки»).

9. Літературні композиції;ведучі, читці, актори; Творча співпраця – запорука успіху. Розвивають уяву, впевненість,самовладання, дають віру у власні сили, виховують організованість, дисциплінованість; літературно-мистецьке свято «Наш Шевченко».

Прийоми формування успішної особистості на заняттях української літератури

1. «Від простого до складного». Опитування, бесіду починати з легких, елементарних питань і поступово переходити до більш складних.

2. «Не критикувати». Судження за змістом твору, роздуми над проблемними питаннями сприймаються такими, як їх подає студент.

3. «Емоційна підтримка». Використання викладачем слів-підтримок: молодець, добре, правильно, чудово, у тебе неодмінно вийде, це легко і ти зможеш і т. і. Це дає студентові можливість відчути свої сили.

4. «Оцінювати не порівнюючи». Досягнення, оцінки, бали студента порівнюються лише зйого попередніми результатами. Результати роботи різних студентів не порівнюють: якщо студенти мають неоднакові здібності, таке порівняння принижує і ніколи не стане стимулом для роботи.

5. «Збережи останнє слово для мене». Під час обговорення проблемних питань твору, роботи за змістом, характеристики героїв та іншого останнє слово надається несміливому студенту. Його висловлювання не критикуються, правильність судження не оцінюється.

Пам'ятка для викладача

1. Розробляйте завдання з високою ймовірністю досягнення студентами успіху, з мінімальним ризиком поразки.
2. Не порівнюйте студентів між собою.
3. Дотримуйтеся шкали труднощів: починайте від легких і простих завдань, поступово переходячи до складніших.
4. Визнавайте, що кожен студент особистість і має свій індивідуальний стиль.
5. Показуйте його успіхи.
6. Святкуйте досягнення.
7. Вказуйте на перспективи розвитку: Це зміцнює мотивацію до навчання.

Пам'ятка самовдосконалення

1. Звільніть місце для спогадів про успіхи, навіть незначні.
2. Не пощастило сьогодні - ви досягнете успіхів завтра.
3. Не порівнюйте себе з іншими.
4. Ніколи не говоріть про себе погано.
5. Намагайтеся зосередитися на кожному успішному кроці, який зробили, і не забувайте підбадьорювати і хвалити себе.
6. До конструктивної критики дослухайтесь, але не дозволяйте критикувати себе як особистість.
7. Займайтеся тим , що вам подобається.

ИНТЕГРАЦИЯ РАЗВИТИЯ ВОДОРОДНОЙ ЭНЕРГЕТИКИ

Селихов Юрий Анатольевич

к.т.н, профессор, профессор

Коцаренко Виктор Алексеевич

к.т.н, профессор, профессор

Россихин Василий Вячеславович

д.м.н., профессор, профессор

Национальный технический университет
«Харьковский политехнический институт»

г. Харьков, Украина

Аннотация: Нефтяной кризис 70-х годов прошлого столетия поставил перед энергетически зависимыми государствами жизненно важный вопрос об энергетической независимости от нефтяных и газовых держав. В это же время начинаются разработки и исследования нетрадиционных и возобновляемых источников энергии. К возобновляемым источникам энергии относится и водород в том числе. Подробное изучение физических и химических свойств водорода определило огромный интерес к использованию водорода в качестве универсального энергоносителя для стационарных и мобильных энергоустановок. Благодаря: неограниченным ресурсам; низкой вязкости; высокой теплопроводности; экологической чистоте процессов преобразования энергии; способности водорода вступать при повышенных температурах в каталитические реакции гидрирования, которая используется в химической промышленности (синтез аммиака и метанола); нефтехимической (гидрокрекинг) промышленности; пищевой (гидрирование растительных жиров) промышленности, его следует рассматривать как наиболее перспективный энергоноситель [1, с. 6]. Переход на водородную энергетику предусматривает изменение сложившейся структуры топливно-энергетического

комплекса и связан с постепенной заменой углеродсодержащих энергоносителей (нефть, природный газ, уголь и продукты их переработки) на водород, получаемый из воды с использованием традиционных (гидро- и атомная энергетика) и возобновляемых (солнечные, ветровые, геотермальные, приливные, биогазовые и т.п.) источников энергии [2, с. 24]. Поэтому задачи замены традиционных источников энергии на возобновляемые источники энергии являются актуальными.

Ключевые слова: аэростат заградительный, II Мировая война, блокада Ленинграда, водородная энергетика.

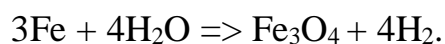
Цель статьи. В данной работе авторами предлагается забытое развитие водородной энергетики во времена II Мировой войны.

В 1941 г. на Ленинград наступала группа армий «Север». Германской армии удалось отрезать город с суши и установить блокаду. Обеспечивать оборону города в условиях тотальной осады немецкими войсками было чрезвычайно сложно. Поздним вечером 23 июня 1941 года впервые в небо над Ленинградом, заправленные водородом, были подняты аэростаты.[3, с. 337].

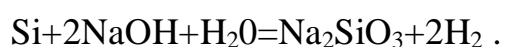
Заполненные водородом и поднятые на высоту от 2000 до 4500 м гигантские резиновые емкости не позволяли асам «Luftwaffe» снижаться для прицельного бомбометания и стрельбы. В случае если самолет все же предпринимал попытку снижения и задевал аэростат, то происходил взрыв фугасной бомбы, который уничтожал вражескую машину. К тому же была велика вероятность разрушения самолета тросами аэростата [4, с. 146, 5, с. 43, 6, с. 69]. Однако отсутствие снабжения ленинградских городских и военно-транспортных структур горюче-смазочными материалами (керосин, бензин и т.п.) едва не вывело противовоздушную аэростатную службу из строя.

Первый известный истории способ получения водорода из воды был зафиксирован в 1783 г. французским химиком Лавуазье, который разложил водяной пар на составляющие с помощью раскаленного железа (железо-паровой метод).

Полки аэростатных заграждений (АЗ) Ленинграда водородом обеспечивал один из небольших химических заводов города, где добывали водород устаревшим, но практически проверенным железо-паровым способом Лавуазье. Водяной пар пропускали через раскаленное железо, происходила реакция [7, с. 274]

Способ был неэкономичным, требовал большого расхода топлива (которое в блокадном Ленинграде было чрезвычайно дефицитным), но другого надежного способа просто не было. Дело осложнялось и тем, что часть рабочих завода еще в начале войны ушла в действующую армию, многие из оставшихся погибли от голода. Поэтому в цехах часто работали солдаты, выделенные из частей АЗ. Доставляли водород от завода к боевым позициям по воздуху, в газгольдерах. Газгольдеры, цилиндрические прорезиненные емкости по 125 м³, заполняли водородом и уравнивали балластом. В сопровождении четырех бойцов газгольдеры двигались на позиции. А голодные сопровождающие шли пешком, днем и ночью, часто в снегопад по обледенелому насту, под дождем, а иногда и под артобстрелом. Водорода с химзавода постам АЗ хватало не всегда. Когда из-за его нехватки падала боеспособность, разворачивались газодобывающие армейские походные установки на шасси грузовиков ЗИС-5, которые имели смесители, очистители, скрубберы, то есть все, что было необходимо для получения водорода по реакции [8, с. 11]

За один час этим способом получалось до 400 м³ водорода, но способ был чрезвычайно неэкономичным. Чтобы получить один кубометр (90 г) водорода, требовалось 2,5 кг химикатов плюс бензин [9, с. 12].

Это сегодня открыто много других методов получения водорода. Среди них есть и высоко технологичные, а в блокадном Ленинграде 1941 года – только два вышеописанных. Зимой же 1941–1942 года бензин (с точностью до 100 граммов) выдавался только на боевые операции, а за его перерасход грозил военный трибунал. Весь не боевой транспорт Ленинграда был остановлен.

Грузы переносили на руках, перевозили на санях и тележках. Раненых и больных вывозили тоже на санях. А за один боевой подъем всех аэростатов полка АЗ в Ленинграде с помощью автомобильных лебедок [10, с. 72-73] расходовалось 2000 литров бензина. Вместе с тем, несмотря на то, что аэростаты были довольно эффективным способом защиты от бомбардировок, но эти воздушные защитники Ленинграда имели один крупный недостаток. Через 25–30 дней работы аэростаты начинали терять высоту, так как резиновая оболочка пропускала водород, а его место занимали другие газы и пары воды. Поэтому аэростаты приходилось периодически опускать, стравливать «отработанный» водород и заправлять чистым газом. Наставление предписывало производить перезаправку аэростатов, когда в них накапливалось 15–20% других газов и паров, чтобы предотвратить потерю подъемной силы газовой смеси и взрывы при образовании «гремучей смеси». В атмосферу выбрасывали миллионы кубометров смеси водород-воздух, ведь только в 1941 г. аэростаты поднимали 40054 раза!

Выход нашел 32-летний военный техник в звании младшего лейтенанта Борис Шелищ [11, с. 1, 12, с. 2]. Его мобилизовали уже на вторые сутки после вторжения войск Германии на территорию СССР. Занимался младший лейтенант Шелищ ремонтом аэростатных лебедок 3-го полка 2-го корпуса противовоздушной обороны. И в тяжелые дни, когда в Ленинграде закончился бензин, Борис Шелищ предложил альтернативу – использовать приспособленные к работе с аэростатами лебедки от лифта, работающие от электричества. Идея была неплохая, однако на пути встала новая преграда: довольно скоро город остался и без электроэнергии. Попытка обратиться к механическому труду также оказалась практически невыполнимой. Дело в том, что для такой работы требовалась сила более десяти мужчин, но в условиях повсеместной мобилизации на фронт персонала на аэростатных постах осталось до 5 человек, и большинство из них были девушки. Но Шелищ не сдавался, пытаясь найти выход из практически отчаянной ситуации. Решение обратиться к водороду вместо бензина требовало взвешенных раздумий,

учитывая печальные эпизоды прошлого, связанные с подобными опытами. Шелищ был хорошо знаком с историей гордости воздухоплавания Германии дирижабля «Гинденбург». Катастрофа, которая была вызвана именно возгоранием водорода, стала причиной гибели десятков человек и активно освещалась в советской прессе. Этот трагический случай инициировал свертывание опытов с опасным газом и положил конец эре дирижаблей. Однако лейтенант Шелищ считал, что нужно рискнуть, потому что иного выхода у защитников блокадного Ленинграда попросту не было. В качестве первого эксперимента механик соединил шлангом аэростат с трубой подачи бензина в двигатель «полуторки» и пустил отработанный водород. Задумка сработала – двигатель заработал сразу. Но дальше произошло непредвиденное – когда Шелищ попытался увеличить обороты, раздался взрыв. Механик отделался контузией, жертв не было. Рискнуть одним грузовиком или даже собственной жизнью в условиях блокадного Ленинграда казалось вполне оправданным. Но останавливаться на полпути талантливый лейтенант не собирался. Сразу после выздоровления он стал думать над решением возникшей проблемы. Им стал гидрозатвор, который служил разделителем между двигателем и огнем. Водород проходил своеобразную водную стену, и взрывы удалось предотвратить.

21 сентября 1941 г. младший лейтенант Шелищ обратился к командованию с рационализаторским предложением: подавать «отработанную воздушно-водородную смесь из приземлившихся аэростатов во всасывающие трубы автомобильных двигателей». Очень скоро, 28 сентября, состоялось заседание полкового бюро по рационализации и изобретательству, постановившего: «Считать предложение ценным и приемлемым. Поручить автору предложения приступить к опытной проверке своего предложения».

Шелищ на свой страх и риск подготовил эксперимент. Отметим, что предложение Шелища напоминало об идее Архимеда, спасшего родные Сиракузы от нашествия вражеской армады с помощью сконцентрированного солнечного света. Начальник тыла корпуса ПВО созвал совещание командиров

и инженеров полков аэростатов заграждения, на котором решили опробовать установки в работе. Так, 27 октября 1941 г. появился приказ № 0348 по 2-му корпусу ПВО о переводе автомашин на отработанный водород. Схема, предложенная изобретателем, была предельно проста. Отработанный водород из матерчатого газгольдера объемом 125 м³ по дюймовому шлангу подводился к всасывающему коллектору двигателя ГАЗ-АА через технологическую пробку. Минуя карбюратор, газ поступал в рабочие цилиндры]. Дозировка водорода и воздуха обеспечивалась дроссельной заслонкой или педалью акселератора. Моторист лебедки (он же водитель грузовика) управлял работой двигателя теми же способами, как и при использовании бензина. 22 октября 1941 г на демонстрацию работы водородного мотора собралось руководство Ленинградской службы ПВО. Борис Шелищ провел процедуру запуска в присутствии руководства. Двигатель завелся мгновенно, вопреки 30-градусному морозу, и работал без перебоев. Все последующие эксперименты также прошли успешно. Впечатленное командование предписало в 10-дневный! срок перевести все аэростатные лебедки на водород.

Однако ресурсов для этого у разработчиков попросту не было. Шелищ вновь взялся найти решения. В своих поисках он оказался на Балтийском заводе, где, зайдя на склад, наткнулся на огромное количество использованных огнетушителей. И они стали идеальным решением. Тем более, что в условиях постоянных бомбардировок «запасы» пустых огнетушителей непрерывно пополнялись. Для того, чтобы уложиться в срок, разработчики работали несколькими бригадами едва ли не круглосуточно. Счет созданных и установленных единиц необходимого оборудования шел на сотни. Но ленинградцы все-таки успели. И аэростаты вновь взмыли в небо, защищая блокадный город от вражеских бомбардировок. Осенью и зимой 1941 г. в ленинградских полках аэростатов заграждения из-за нехватки бензина почти все автомобили стояли. Но легковушка, на заднем сидении которой лежали баллоны с водородом, ездила исправно. В 1942 г. необычный автомобиль с двигателем, работавшим на водороде, демонстрировался на выставке техники,

приспособленной к условиям блокады (об этом 17 января 1942 г. писала газета «Ленинградская правда»). Хотя двигатель несколько часов работал в закрытом помещении, посетители выставки не почувствовали ни дыма, ни гари, ни необычных запахов. Отработанные газы – обыкновенный пар не загрязняли воздух. Позднее, на выставке автомобилей, работающих на заменителях бензина, эту машину демонстрировали командующему Ленинградским фронтом генерал-полковнику Л.А. Говорову, который одобрил идею ее создания. Стендовые испытания двигателя, проработавшего без остановки 200 ч, показали, что его износ оказался ниже норм, установленных при работе на бензине, двигатель не потерял мощности, в смазочном масле не нашли вредных примесей, а в камерах сгорания – и следов нагара. Особому испытанию подвергалась надежность гидрозатвора, от которого зависела безопасность. За эту работу Б.И. Шелища в декабре 1941 г. наградили орденом Красной Звезды, отметили и его помощников. К началу 1942 года слава изобретения младшего лейтенанта Шелища дошла до Ставки. Был выдан приказ о переезде техника в Москву для выполнения задания: обеспечить перевод на водород 300 двигателей в частях аэростатного заграждения столицы. Поставленная задача была выполнена.

Таким образом Б.И. Шелищ обеспечил приоритет страны в развитии водородной энергетики будущего. Сделал это автор, правда, только после прорыва Ленинградской блокады. Документы зафиксировали срок подачи заявки 8247(322526) в Народный комиссариат обороны – 28 июля 1943 г. В описании изобретения старший техник лейтенант Шелищ писал: «В основном задача была решена в ноябре 1941 года, а законченное оформление и массовое практическое применение изобретение получило во всех частях аэростатов заграждения Ленинградского и других фронтов в 1943–1944 годах». И далее: «Вместе с тем практика работы на водороде подтвердила, что водород как топливо вообще имеет огромные перспективы применения в других родах войск, а также в промышленности.».

Но, несмотря на то, что об изобретении Б.И. Шелища на долгие годы забыли, честь талантливого человека сохранили. Так, в августе 1974 года в статье газеты «Правда» под названием «Топливо будущего – водород» академик В. Струминский писал: «Даже если в мире исчезнут уголь и нефть, СССР энергетическая катастрофа не грозит, поскольку советские ученые, опередив американскую науку, нашли альтернативный источник энергии – водород. В Сибирском отделении Академии наук СССР в 1968 году, на год раньше, чем американцы нашли способ использовать водород в качестве автомобильного топлива».

И тут ветераны Ленинградского фронта прислали опровержение, вспомнив историю изобретения младшего лейтенанта Бориса Шелища, которое спасало блокадный город ещё с 1941 года. Так что действительно, в вопросе создания водородного двигателя СССР перегнал Америку, но сделал это на десятилетия раньше. Приоритет Б. И. Шелища также подтвердила Комиссия по водородной энергетике Академии наук СССР.

Выводы. В тяжелейших условиях блокады и войны было найдено практическое решение обеспечения водородом: противовоздушную аэростатную службу обороны Ленинграда; автомобильных двигателей и другого подвижного состава. Как показала практика уже в те далекие годы водород – это экологически чистый энергоноситель будущего – каким он сейчас и показал себя.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Vezjrolu T.N. Межд. науч. ж. «Альтернативная энергетика и экология» (Int.Sci. J. For Alternative Energy and Ecology), 2004, № 12(20), с. 5-11.
2. Козин Л.Ф., Волков С.В. Водородная энергетика и экология. Киев: Наукова думка, 2002, 335 с.
3. Россия и СССР в войнах XX века. – М.: Олмапресс, 2001. – 608 с.
4. Аэростаты. //Военный энциклопедический словарь под редакцией Н.В.Огаркова. М., Военспец. Изд., 1984., 863 с.

5. Эмден Р. Основы пилотажа аэростатов. – М.; Л., 1936. – 135 с.
6. Silberer V. Grundzüge der praktischen Luftschiffahrt (эксплуатация газовых аэростатов) – Berlin, 1909., 188 s. (нем.)
7. Волков В.А., Вонский Е.В., Кузнецова Г.И. Выдающиеся химики мира. – М.: ВШ, 1991. 656 с.
8. Гринвуд Н. Эрншо А. Химия элементов: в 2 томах. – БИНОМ. Лаборатория знаний, 2008. – Т. 1. – 607 с.
9. Бернштейн А.И. Аэростаты над Ленинградом // Химия и жизнь: журнал. – 1983. – Май. – С. 12–13.
10. Гланц Д. Блокада Ленинграда. 1941–1944 – Leningrad: City under Siege: 1941–1944. – М.: Центрполиграф, 2010. – 224 с. – (Хроника войны).
11. Лейтенант, опередивший время // Аргументы и факты. Долгожитель: газета. – 2003. – 5 сентября (№ 17).
12. Описание изобретения к авторскому свидетельству СССР № SU 64209 A1 от 31.01.1945.

УДК 330

ОЦІНКА КОНКУРЕНТНИХ ПОЗИЦІЙ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Сербіненко Наталія Вікторівна

к.е.н., доцент

доцент кафедри туризму та менеджменту

Хортицька національна академія

м. Запоріжжя, Україна

Ткаченко Валерія Олександрівна

Студентка 4 курсу спеціальності «Туризм»

Хортицька національна академія

м. Запоріжжя, Україна

Анотація: в Україні в достатній мірі не використовуються сприятливі передумови для належного розвитку лікувального туризму, до яких відносяться її вигідне геополітичне положення, природно-рекреаційні та культурно-історичні ресурси. проблеми, які знижують конкурентоспроможність туристичного продукту України. Конкурентними перевагами України є охорона здоров'я та гігієна, людські ресурси та ринок праці, цінова конкурентоспроможність туристичної індустрії, культурні ресурси та ділові поїздки. Оцінка конкурентної позиції лікувального туризму України залежить тільки від джерела аналізу і має ті критерії, які його задовольняють.

Ключові слова: конкурентоспроможність, лікувально-оздоровчі послуги, конкурентні позиції, туристичний ринок.

Поряд із сучасною модною тенденцією піклуватися про себе і своє здоров'я, це був відмінний стимул для розвитку лікувально-оздоровчого туризму та розширення його асортименту.

Головною умовою функціонування на ринку є правильно запропонований набір з лікувально-оздоровчих послуг та розважальних або те, що надає комфортне перебування клієнтів. Щоб забезпечити цей набір та визначитись зі структурою послуг, яка буде давати прибуток в певних умовах, необхідно дати оцінку конкурентної позиції, яка буде враховувати особливості, пов'язані не тільки з видом діяльності, місцем розташування закладу. Організація бізнесу в даному регіоні і в туристичній сфері в цілому, а й впровадження наукових та технічних досягнень.

Від оцінки конкурентної позиції залежить асортимент та залучення тих чи інших послуг до «набору послуг закладу». А від вміння управляти цією структурою і тісно пов'язаною з нею ціновою політикою залежить конкурентоспроможність закладу.

Існує невелика кількість робіт вітчизняних вчених, присвячених безпосередньо оцінці стану розвитку туристичних підприємств України (санаторіїв та курортів). Серед них Охріменко А.Г., Федоров І.О.

Серед наукової літератури можна знайти досить пропозицій щодо визначення становища конкурентоспроможності. Корягіна С. В., Корягін М.В. [1, с. 188] описують:

- метод бальної оцінки для товарів та послуг;
- метод оцінювання конкурентоспроможності товару на основі інтегрального показника конкурентоспроможності;
- метод полярних профілів;
- метод побудови багатокутника конкурентоспроможності товару;
- метод побудови бульбашкової діаграми.

Найбільш якісними показниками інформацію відображає «Метод оцінювання конкурентоспроможності товару на основі інтегрального показника конкурентоспроможності», який вдало описаний Клименком С. М. [2, с. 240]. Розрахунки та аналіз, за цим методом надають узагальнені показники, що включають п'ять комплексних оцінок конкурентоспроможності послуги: якість

реалізованих товарів (послуг); раціональність асортименту товарів (послуг); культуру обслуговування; умови обслуговування; доступність послуги

У будь-якому випадку такий аналіз дозволяє визначити конкурентну позицію на туристичному ринку в масштабі, розмір якого буде задоволений аналізом (на рівні регіону або області сукупності регіонів і т.д.). І, що найголовніше, в результаті можна скористатися унікальними даними, характерними для певного типу, будь то лікувальний туризм або будь-який інший. Головний недолік - це понесені витрати (тимчасові і матеріальні), пов'язані з такими дослідженнями.

Іншого способу визначити конкурентне середовище в Україні немає. Адже навіть публікація різної статистичної інформації Державним комітетом статистики України [3] не включає і не надає загальну інформацію про ситуацію в сфері медичного туризму в Україні.

Щодо загального стану туризму в Україні, позицію на світовому ринку можна переглянути на UNWTO (Всесвітня туристична організація – спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй) [4]. Ця організація фіксує зміни в сфері ринку туризму (в тому числі і прийняті закони та поправки) та його розвитку відповідно до оцінки міжнародного ринку і рекомендацій, а також періодично проводить атестацію конкурентоспроможності країн в галузі туризму. Ця інформація допоможе зорієнтуватись на макроекономічному рівні конкуренції, визначити лідерів міжнародного ринку та, можливо, скористатися набутим ними досвідом.

Отже, таким чином оцінка конкурентної позиції лікувального туризму України залежить тільки від джерела аналізу і має ті критерії, які його задовольняють.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

- 1.Корягіна С. В., Маркетинговий аудит: навчальний посібник/ С. В. Корягіна, М. В. Корягін. К. : Центр учбової літератури 2014 р. – 320 с.
- 2.Кліменко С. М., Управління конкурентоспроможністю підприємства: навчальний посібник/ Т. В. Омеляненко., Д. О. Барабась О. С. Дуброва, А. В. Вакуленко. Київ: КНЕУ, 2006 р. – 527 с.
- 3.Державна служба статистики України, офіційний сайт [Електронний ресурс]: розділ статистична інформація. Режим доступу: [http://www. ukrstat. gov. ua/](http://www.ukrstat.gov.ua/)
- 4.UNWTO, офіційний сайт [Електронний ресурс]: Compendium tourism statistics. Режим доступу: [http://statistics. unwto. org/publication/compendium-tourism-statistics-2015- edition](http://statistics.unwto.org/publication/compendium-tourism-statistics-2015-edition)

УДК 332.3:504.054

РОЛЬ ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ У РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Середа Олександр Олександрович

аспірант

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

м. Дніпро, Україна

Анотація: Визначено роль і значення землі у галузях національної економіки. Виділено її особливості як головного засобу виробництва у сільському господарстві. Найвагоміша особливість землі – її родючість, яка може змінюватись під впливом певних факторів як природного, так і антропогенного характеру та бути природною, штучною, економічною. Обґрунтовано, що найважливіший напрямок у вирішенні завдання сталого розвитку сільського господарства – забезпечення простого і розширеного відтворення родючості ґрунтів.

Ключові слова: Відтворення, засоби виробництва, земельні ресурси, особливості землі, родючість ґрунту, розвиток, сільське господарство.

Роль і значення землі у різних галузях національної економіки є неоднаковою. Якщо у промисловості вона виступає як просторовий базис для розміщення підприємств, то у сільському господарстві земля виступає як активний фактор виробництва, будучи одночасно і виробничим базисом, і засобом праці, і предметом праці.

Виділяються такі особливості її як головного засобу виробництва:

- на відміну від всіх інших засобів виробництва, які створені людиною, земля нею не створена. Як природне тіло земля виникла раніше за людину і сама є умовою для існування людини. Отже, земля є продуктом природи, тобто результатом багатовікового ґрунтоутворюючого процесу;

- у зв'язку з тим, що земля створена природою, тобто людина на неї свої зусилля та час не витрачала, земля не має вартості у класичному розумінні останньої (як суспільно-необхідні витрати). Проте, має певну оцінку та ціну. Та земля, яка обробляється сільськогосподарськими товаровиробниками, виконує локаційну функцію (функція розміщення суспільно значущих об'єктів), або просто враховується в процесі вироблення економічних, політичних, соціальних і будь-яких рішень, тобто слугує засобом у людській діяльності, має вартість.

- природне тіло землю не можна замінити жодним іншим засобом. Більшість засобів виробництва у сільському господарстві є замінними, а без землі процес виробництва продукції не відбудеться взагалі;

- земля просторово обмежена, тобто штучно не можна розширити площу землі або створити нову землю чи навіть її ділянку. Людина може лише більш повно використовувати наявні ресурси земельної площі, а також підвищувати ступінь використання земель за рахунок інтенсифікації сільськогосподарського виробництва;

- землі властива постійність місця розташування, тобто земельну ділянку не можна перенести від одного господарства до іншого;

- у процесі виробництва земля не зношується, навпаки, при правильному використанні постійно поліпшується. Таким чином, на відміну від усіх інших засобів виробництва, які зазнають зносу як у фізичного, так і морального, внаслідок чого стають непридатними для подальшого використання, то земля є "вічним засобом виробництва" [1,3,6].

Найвагоміша особливість землі – її родючість. У процесі використання всі засоби виробництва зношуються, зменшуються їх корисні якості і врешті-решт зовсім виключаються із застосування. Але земля, якщо краще використовується, то все більше підвищує свою родючість. Виходячи з того, що родючість є властивістю землі як засобу виробництва і ця властивість може змінюватись під впливом певних факторів як природного, так і антропогенного характеру, в економічній науці виділяють декілька видів родючості: природну,

штучну та економічну.

Природна – це родючість, що створена самою природою в результаті природного процесу ґрунтоутворення. Внаслідок природних ґрунтоутворюючих процесів, а також кліматичних умов, кожний ґрунтовий різновид отримав певну кількість поживних речовин, вологи, механічну структуру, властиву саме цьому різновиду ґрунту. Від цих показників залежить природна родючість ґрунту.

Штучна родючість створена людиною, яка обробляє землю, тобто культивує, боронує її, вносить мінеральні та органічні добрива, застосовує високоврожайні сорти рослин. Отже, цей вид родючості є результатом додаткових вкладень праці й коштів в обробіток землі, проведення ґрунтозахисних та меліоративних заходів.

Симбіоз природної та штучної родючості створює третій її вид – економічну родючість. З наведеного зрозуміло, що у разі екстенсивного господарювання урожайність формується за рахунок природної родючості; при інтенсивному веденні господарства урожайність формується як за рахунок природної родючості, так і за рахунок штучної, тобто за рахунок економічної родючості. С.Ю. Булигін економічну родючість називає “єдиною”, оскільки штучна родючість існує на тій самій території, не паралельно із природною, і не окремо від неї, а зливається з останньою [2].

З точки зору можливостей використання продуктивної сили землі, економічну родючість ряд дослідників поділяють на потенційну і дійсну [4,6]. Мельник Л.Ю. та Вільхова Т.В. зазначають, що потенційна родючість характеризується енергетичним потенціалом ґрунту, який максимально проявляється в оптимальних для фотосинтезу умовах навколишнього середовища. Оцінюється потенційна родючість по інтенсивності накопичення сонячної енергії в системі “ґрунт-рослина” в оптимальних для фотосинтезу умовах навколишнього середовища. Дійсна родючість характеризується ступенем прояву потенційної родючості в конкретних умовах [5].

З точки зору виразу величини економічної родючості, розрізняють абсолютну та відносну родючість [1,4]. Абсолютна родючість – це родючість певного ґрунту при даному способі виробництва. Характеризується вона кількістю продукції, отриманої з одиниці земельної площі, тобто урожайністю, при чому до уваги не беруться витрати, необхідні для одержання цього урожаю. Проте якою б родючою не була ділянка землі, скільки б не мала вона в собі поживних речовин, а для їх використання рослинами треба понести певні витрати (хоча б посіяти та зібрати урожай). Отже, рівень урожайності без урахування витрат виробництва не дає повного уявлення про ступінь родючості ґрунту: однакові за якістю ґрунти залежно від затрат праці та коштів можуть забезпечити різний урожай. Таким чином, для повного уявлення про рівень родючості, окрім абсолютної, необхідно визначити ще й відносну. Остання характеризується кількістю продукції в розрахунку на одиницю витрат. Деякі вчені відносну родючість називають порівняльною [2,3,5]. Визначається вона при з співставленні декількох типів ґрунтів, які розрізняються за абсолютною родючістю.

Природні характеристики ґрунту (діагностичні ознаки) об'єктивно відображають особливості і сутність самого ґрунту та слугують науковою основою бонітування ґрунтів. Бонітуванням ґрунтів встановлюється, наскільки один ґрунт кращий або гірший від іншого. У зв'язку з цим усі землі поділені на кращі й гірші залежно від родючості. Згадані якісні особливості земельних ділянок за своїм значенням неоднакові, внаслідок чого виникає потреба їх порівняння при оцінці місцевих умов виробництва. Ця потреба обумовлена обмеженістю землі. Внаслідок чого для виробництва сільськогосподарської продукції, потреба в якій постійно зростає, використовуватимуться не тільки кращі, але й гірші землі.

Таким чином, хоча земля як специфічний засіб виробництва вартості (трудової) не має, вона потребує певної оцінки, бо людина землю використовує для задоволення своїх потреб, у чому і проявляється споживча вартість землі. Отже, землю необхідно оцінювати за іншими ознаками, ніж інші засоби

виробництва, а саме – за якістю ґрунтів. Це впливає на величину споживчої вартості, тобто на можливість використання земельної ділянки. Від використання землі людина отримує результат – продукцію. Кількість останньої залежить від родючості ґрунту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабміндра Д. Трансформація існуючих і формування нових землекористувань на економних засадах / Д. Бабміндра, В. Слінчук // Землевпорядний вісник. – 2006. – №1. – С. 46-48.
2. Булигін С.Ю. Формування екологічно сталих агроландшафтів / С.Ю. Булигін. – К.: Урожай, 2005. – 300 с.
3. Вініченко І.І., Сорока Ю.О. Ефективність використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств/ І.І. Вініченко, Ю.О. Сорока// Інвестиції: практика та досвід. – № 22. – 2015. – С. 23-26.
4. Добряк Д.С. Екологоекономічні засади реформування землекористування в ринкових умовах / Д.С. Добряк, Д.І. Бабміндра. – К.: Урожай, 2007. – 336 с.
5. Мельник Л.Ю. Продуктивне використання та відновлення родючості земель аграрних підприємств / Л.Ю. Мельник, Т.В. Вільхова // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. – 2013. – № 2 (32). – С. 186–189.
6. Третьак А.М. Управління земельними ресурсами: навч. посіб. / А.М. Третьак, О.М. Дорош / За ред. проф. А.М. Третьака. – Вінниця: Нова Кн., 2006. – 360 с.

УДК 62-593

**РОЗРОБКА ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНИХ
РЕЖИМІВ ЕЛЕКТРОПРИВОДУ КАР'ЄРНОГО САМОСКИДУ БІЛАЗ З
РЕКУПЕРАТИВНИМ ГАЛЬМУВАННЯМ**

Січкарь Андрій Миколайович

Січкарь Анастасія Вікторівна

магістранти

Осадчук Юрій Григорович

доцент

Криворізький Національний Університет

Вступ. Розвиток відкритого способу розробки корисних копалин створило ситуацію, що характеризується різким ростом одиничної потужності й вартості транспортних засобів, збільшенням масштабів і концентрації потоків вантажів, збільшенням вимог до організації, технології, надійності пересувного процесу, технології експлуатації й ремонту нового покоління вітчизняних автосамоскидів вантажопідйомністю 30-250 тонн. Спостерігається подальше збільшення глибини кар'єрів і висоти гірських розробок, що приводить до зміни техніко-експлуатаційних показників використання автотранспорту.

Важлива особливість роботи кар'єрних автосамоскидів БілАЗ – є переміщення автомобіля по кар'єрним відвалам з великим кутом ухилу. При такому переміщенні автосамоскиди витрачають велику кількість пального для підтримання теплового режиму і вентиляції тягового і дизельного двигунів. Гострою є проблема економії пального при спуску автосамоскидів, перетворення механічної енергії гальмування в електричну. Рациональне використання рекуперативної енергії є провідним рішенням даної проблеми.

Мета роботи. Розробка та дослідження режимів електроприводу з рекуперативним гальмуванням на кар'єрних самоскидах БілАЗ

Матеріали і методи. Експериментальне та теоретичне дослідження проводилось з використанням сучасних методів математичного аналізу та розрахунку, використанням прикладних програм.

Робота електроприводу в режимі електричного гальмування.

Електричне гальмування здійснюється переведенням ТЕД (Тягового електродвигуна) у генераторний режим, а енергія, що генерується ТЕД, розсіюється в гальмових резисторах.

Для здійснення генераторного режиму ТЕД напрямок їх ЕРС (Електрорушійна сила) повинне бути змінене на протилежне стосовно напрямку ЕРС ТЕД у режимі двигуна (рис 1.1) . З цією метою реверсують струм в обмотках збудження ТЕД. Якщо здійснюється електричне гальмування при русі самоскида вперед, то включаються контактори КМ6 і КМ7; якщо ж реалізується режим електричного гальмування при русі назад, включаються контактори КМ4 і КМ5 (на рис 1.1 не показані).

У ТЕД передбачені два варіанти електричного гальмування:

режим стандартного електричного гальмування у всьому діапазоні швидкостей руху самоскида;

режим форсованого електричного гальмування при швидкостях руху менш 16-20 км/ч із послідовним збудженням ТЕД і додатковим споживанням енергії від дизель-генераторної установки.

На рисунку 1.1 представлена спрощена схема ТЕД у режимі електричного гальмування, на рисунку 1.2 - граничні залежності (при натиснутій до упору педалі електричного гальмування) струму $I_{я,т}$ якірного кола ТЕД (лінія ОАВВ₁ С) і струму $I_{в,т}$ збудження ТЕД (лінія О¹ А¹ А В¹ С¹) від частоти обертання n ТЕД для режиму стандартного електричного гальмування. Граничні значення струмів $I_{в,т}$ й $I_{я,т}$ обумовлені максимальними припустимими значеннями, відповідно, струму збудження ТЕД і струму гальмового резистора.

У процесі гальмування при зменшенні частоти обертання ТЗД від $n_{\max} = 2485 \text{ хв}^{-1}$ до $n'_T = 1400 \text{ хв}$ (частота обертання n'_T відповідає точці А на

рисунку 1.5.) через відкриті діоди VD1, VD2 протікає струм $I_{VD} = I_{Я,Т} - I_{В,Т}$. Струм I_{VD} змінюється від максимального значення цієї різниці при частоті n_{max} до нуля при частоті n'_T . У цей момент діоди VD1, VD2 закриваються і включається контактор KM3 (на рис 1.1 не показані).

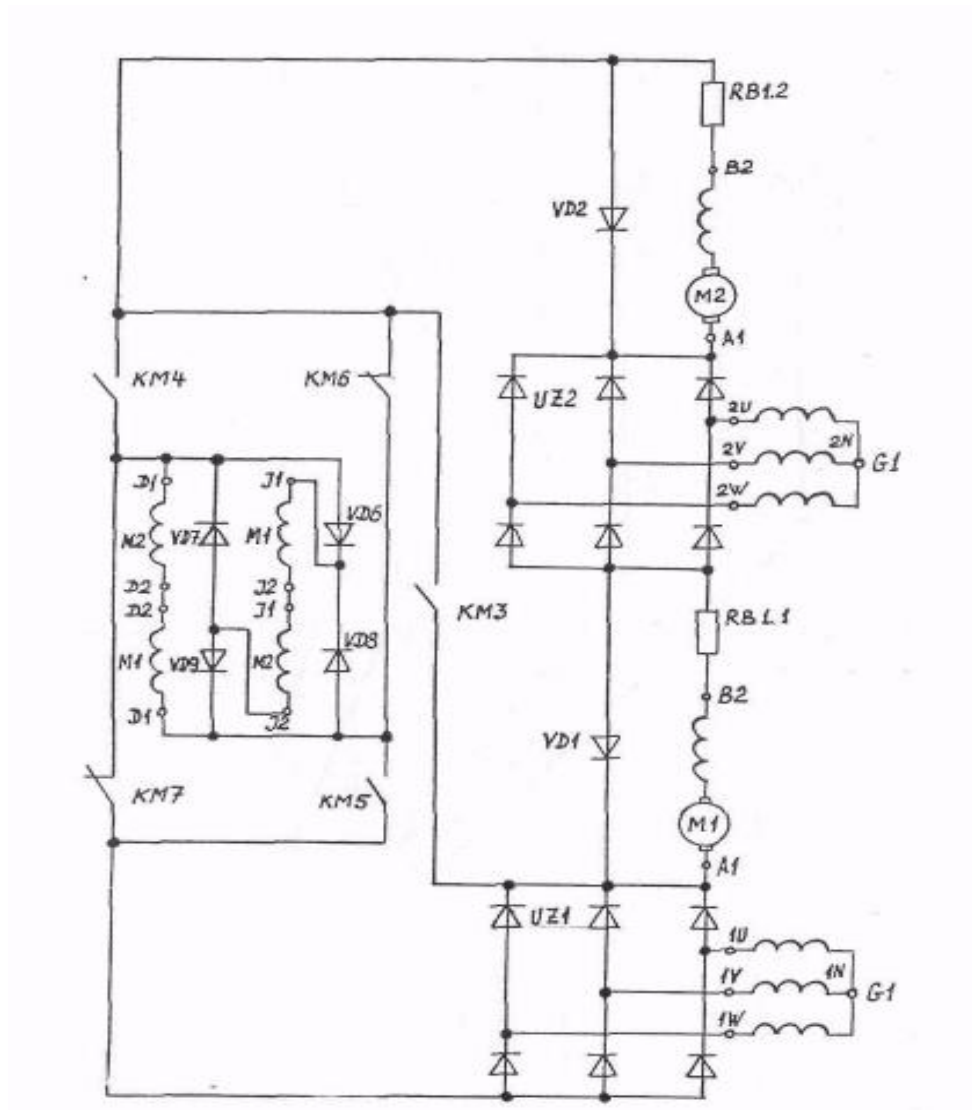

Рисунок 1.1 Схема ТЭД у режимі електричного гальмування

Через головний контакт контактора KM3, що забезпечує контур для незалежного збудження ТЭД, протікає різниця струмів $I_{В,Т}$ й $I_{Я,Т}$, що змінюється від нуля до максимального значення.

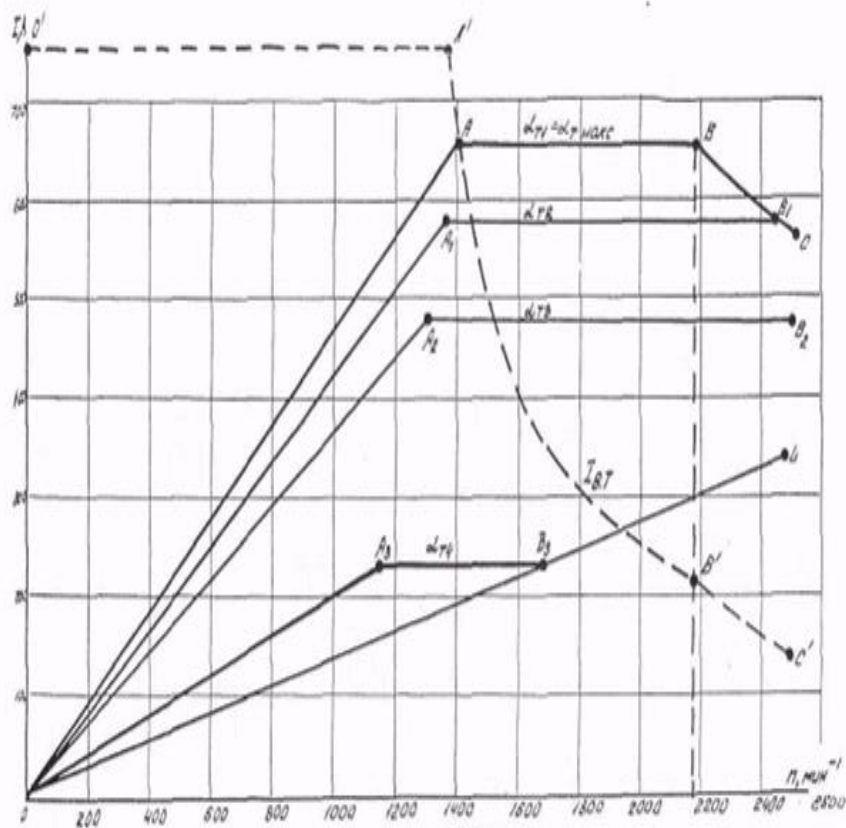

Рисунок 1.2 Гранична залежність струму $I_{ЯТ}$ якірного кола ТЕД і струма $I_{БТ}$ збудження ТЕД від частоти обертання

Інтенсивність електричного гальмування задається зміною кута α_T натискання педалі контролера гальмування S2V за допомогою механічно пов'язаного з нею сельсина ВС, напруга якого надходить у САК, де обробляється й реалізується потім у вигляді граничної або часткової характеристик.

При натисканні педалі ходу в режимі форсованого електричного гальмування в момент замикання на позиції 2 кулачкового елементу контролера ходу S1V напруга подається на вхід блоку ASZ2.1. Його відповідний вихідний сигнал забороняє вмикання контактора КМЗ, внаслідок чого реалізується режим форсованого електричного гальмування.

Вимикання силового кола режиму електричного гальмування відбувається при відпусканні педалі контролера S2V, коли вона встановлюється в нульове положення. Відпускання педалі приводить до

розмикання кулачкового елемента контролера S2V, вимикаються контактори КМ8, КМ9, потім з витримкою часу 1-2 с вимикається контактор КМ3 і контактори КМ6, КМ7, після чого включаються контактори КМ4 і КМ5, крім того, вимикаються сигналізація гальмування й електромагнітний клапан.

Висновки.

Застосування запропонованої в роботі електронної системи керування тяговим електроприводом автосамоскида БілАЗ приводить до зменшення витрат електричної енергії в системі живлення приводних двигунів. При цьому забезпечуються:

- стабільна робота електроприводу при будь якому навантаженні;
- ефективне електричне гальмування;
- обмеження максимального струму двигуна;
- надійність роботи електромеханічної трансмісії.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ :

1. П.А.Морнев, А.А.Кулешов, А.Н.Егоров, И.В.Зырянов. Карьерный автотранспорт. Санкт-Петербург, Наука, 2004.
2. І.С.Єфремов та ін. Теорія і розрахунок тягового приводу електромобілів. Під ред.. проф.. І.С.Єфремова, МВШ, 1984.
3. Чулков Н.Н. Расчет приводов карьерных машин. – М.: Недра, 1987.
4. Князевский Б. А., Липкин Б. Ю. Электроснабжение промышленных предприятий.— М.: Высшая школа, 1986.
5. В.И.Дьяков. Типовые расчеты по электрооборудованию.- М., Высшая школа, 1985.
6. О.М.Закладний та ін.. Енергозбереження засобами промислового електропривода. — Київ, Кондор, 2005.

УДК 378.2:046.4+614.253

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ
ПІДГОТОВКИ ЛІКАРІВ: ВИКЛИКИ ЧАСУ**

Симчич Христина Степанівна

Рудник Вікторія Тарасівна

Симчич Антон Володимирович

Гавриш Тарас Юрійович

к.мед.н., доцент

Івано-Франківський національний медичний університет

м. Івано-Франківськ, Україна

Аннотация: колективом авторів окреслено актуальність впровадження дистанційної форми навчання у процес післядипломного удосконалення лікарів.

Наведено основні переваги та проблеми впровадження дистанційної форми навчання для слухачів циклів після дипломного удосконалення за сучасних умов. Розглянуто технології дистанційного навчання, необхідні зміни організаційних принципів навчання та заходи, спрямовані на вдосконалення навчального процесу.

Ключевые слова: дистанційна освіта, текст, текст, текст, текст

Світова медична практика та соціально-епідеміологічна ситуація на сучасному етапі вказує на зростання потреби в наданні первинної допомоги населенню, організації маршруту пацієнта щодо надання спеціалізованої та високоспеціалізованої допомоги. У більшості країн світу заклади первинної ланки надають до 90 % загального обсягу медичної допомоги і забезпечують її безперервність. Світовий досвід, підсумований ВООЗ, свідчить, що розвиток первинної допомоги на засадах сімейної медицини є найефективнішим засобом

досягнення справедливого розподілу і раціонального використання коштів та підвищення результативності роботи усієї галузі охорони здоров'я [1, с.49].

Сучасна проблема післядипломної підготовки лікарів загальної практики з'явилася одночасно з уведенням карантину, епідеміологічною ситуацією обумовленою поширенням вірусу COVID-19 та зростанням потреби в первинній професійній медичній допомозі. Саме тому одним із важливих напрямків післядипломної підготовки спеціалістів є створення системи безперервної медичної освіти, яка дозволяє лікарям-спеціалістам постійно підтримувати необхідний рівень професійної компетентності. У зв'язку з цим, розробка принципів дистанційного навчання та впровадження їх у практику навчання лікарів первинного контакту є найбільш актуальними.

Першочерговим завданням та стратегічною метою сучасної медичної освіти є формування професійних компетентісних характеристик лікаря. Науково-теоретичні, педагогічні, практичні та клінічні основи підготовки лікарів у Івано-Франківському медичному університеті напрацьовані плеядою науково-педагогічних працівників та професорсько-викладацьким складом впродовж 80 років. Проте сьогодні вносить свої корективи у суспільне життя та в процеси навчання та підготовки лікарів, зокрема. У наш час дистанційне навчання виходить за рамки інноватики, а щораз частіше є найнеобхіднішою формою безперервного професійного розвитку лікарів.

Розвиток дистанційної форми навчання обумовлений швидкою зміною медичних технологій, що вимагає практично безперервного навчання лікарів, та широким впровадженням інформативно-комунікаційних технологій і технологій мобільності, які дозволяють його здійснювати. Дистанційне навчання дає можливість ефективного безперервного навчання протягом усього життя, навчання “без меж” та в інтерактивному режимі. Проте, виникає ряд проблемних питань щодо ефективності дистанційного навчання в медицині, можливості забезпечення клінічних навиків при дистанційній формі навчання без інтегрованого підходу “обличчя до обличчя”. Дистанційна освіта не замінюється синонімом заочна. Вона відрізняється від останньої зручною

системою доставки інформації, пропонує широкий тематичний діапазон курсів удосконалення та дозволяє скоротити час навчання завдяки швидкості комунікації [2, с.3].

Сьогодні дистанційне навчання розглядається як форма організації і реалізації навчально-виховного процесу, як вимога епідеміологічної ситуації, за якою його учасники здійснюють навчальну взаємодію переважно на відстані, коли учасники територіально знаходяться поза межами можливої безпосередньої навчальної взаємодії і коли у процесі навчання їх особиста присутність у певних

навчальних приміщеннях навчального закладу є обмеженою із систематичним відвідування он-лайн занять [2, с.8].

Особливо актуальним є процес впровадження дистанційного навчання торкається післядипломної освіти лікарів. Прагнення лікаря-спеціаліста до постійного удосконалення вимагає від освітніх закладів оптимізації навчального процесу з урахуванням вітчизняних та зарубіжних принципів надання медичної допомоги та епідеміологічних аспектів роботи [2, с.12]. Перевагами дистанційної форми навчання на сьогодні вважають доступність для всіх, гарантовану якість навчання, можливість навчання за місцем проживання, що сприяє розширенню кола слухачів, економію часових та фінансово-кадрових затрат (у тому числі серед лікарів повної зайнятості з обмеженим часом для навчання), використання сучасних інформаційних систем (освітніх платформ, відеоконференція, соціальних мереж, електронних бібліотек, on-line конференцій, майстер-класів, оцінювання отриманих знань у системі on-line), архівування отриманих знань [4, с.6]. Відхід від класичного викладання “з трибуни” і впровадження інтерактивних методів навчання, що активно залучають слухачів до процесу здобуття знань, можуть сприяти формуванню потреби в самостійній роботі за рамками часу, відведеного на очну частину навчання [3, с.6]. Разом із тим, існує ряд труднощів, які необхідно враховувати при впровадженні дистанційної форми навчання. Важливим є кваліфікований підхід до розробки та впровадження навчальних програм, які

гарантуватимуть високу якість освіти, і забезпечення контролю отриманого клінічного досвіду. Варто враховувати і навантаження на викладача, який повинен не тільки підготувати великий обсяг навчальних матеріалів, але й бути постійною контактною особою для визначеної групи слухачів упродовж певного періоду часу [4, с.112]. На сьогодні впроваджені нормативні документи на державному рівні, що регламентують даний вид педагогічної діяльності в режимі on-line, в Івано-Франківському національному медичному університеті налагоджена система експрес-підготовки викладачів стосовно методик дистанційної форми навчання. Проблемними питаннями дистанційної освіти для слухачі циклів післядипломного удосконалення є недостатнє володіння комп'ютерною технікою, небажання працювати самостійно, недовіра до електронних засобів комунікації, страх перед технічними засобами навчання.

Для того щоб дистанційна форма навчання була якісною та успішною, необхідна відповідна нормативно-правова база, інформаційне забезпечення у вигляді баз даних слухачів, викладачів, навчальних матеріалів, освітніх платформ, які дозволяють швидко та ефективно організувати заняття і проводити необхідний різноплановий облік. З цією метою використовують інноваційні технології дистанційного навчання, що передбачають [6, с.221] використання інформаційно-освітніх платформ, подання завдань і навчальних посібників, а також повернення виконаних завдань у вигляді мультимедійної інформації електронною поштою; комп'ютерне навчання з використанням мережі інтернет, включаючи навчальні програми, електронні підручники, комп'ютерні тести, матеріали електронних бібліотек, мережеві бази даних, аудіо- та відеоматеріалів, у рамках даної технології використовується відеотрансляція, відео-конференція, що дозволяє не відриваючись від місця роботи чи проживання та використовуючи переваги “живого” спілкування отримувати необхідні знання і навички, дозволяє спілкуватись у режимі реального часу одночасно багатьом учасникам обмінюватися думками та обговорювати питання в оперативному режимі.

Світовий досвід показує, що ефективність впровадження дистанційної форми навчання в галузі охорони здоров'я залежить від [5, с.248] забезпечення єдиного високого стандарту якості освітніх програм і процесу навчання завдяки залученню до його організації ведучих спеціалістів конкретного напрямку; залучення широкого кола слухачів; забезпечення безперервності процесу навчання, зворотного зв'язку зі слухачами; забезпечення необхідним навчальним матеріалом; організації навчання і практичної діяльності як єдиного процесу; використання проміжних варіантів навчальних курсів; тестування слухачів на будь-якій стадії навчального процесу; врахування різноманітності контекстів навчання, сучасних соціально-економічних та епідеміологічних умов життя, що обмежують часті поїздки для отримання знань у стаціонарні освітні заклади, та характерного для системи охорони здоров'я обмеженого фінансування.

Використання дистанційних технологій у післядипломному вдосконаленні лікарів дозволяє індивідуалізувати процес навчання для конкретного слухача, ефективно здійснювати контроль над процесом навчання та забезпечує постійний зворотний зв'язок із викладачем. Окрім того, дистанційна форма навчання скорочує фінансові навантаження на систему охорони здоров'я, обумовлену необхідністю безперервного навчання лікарів-спеціалістів, і створює передумови для покращення якості освітніх послуг в сучасних умовах [4,с.114, 5, с.248, 6, с.224].

Особливості соціально-епідеміологічної ситуації через пандемію коронавірусу COVID-19 прискорили необхідність форсованої модернізації системи вищої та післядипломної освіти України, таким чином вона стала більш динамічною, конкурентноспроможною та легкоадаптованою до сучасних реалій. Екстерний та вимушений перехід освітнього процесу в умовах пандемії в дистанційний формат має суттєві особливості і формує запит на оцінку готовності закладів вищої освіти, викладацького складу та майбутніх лікарів до реалізації навчання в нових умовах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Семкович Я. В. Дистанційне навчання як інноваційна форма організації післядипломної освіти лікарів / Я. В. Семкович // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2014. – № 7. – С. 49–50.
2. Ляхощка Л. Електронне навчання лікарів / Л. Ляхощка, М. Ляхощка // Теорія та методика управління освітою. – 2012. – № 8. – С. 1–18.
3. Єщенко А. В. Використання дистанційного навчання в системі післядипломної освіти: сучасне і майбутнє / А. В. Єщенко // Проблеми безперервної медичної освіти та науки. – 2013. – № 2 (10). – С. 5–10.
4. Скрипник Л. М. До питання впровадження дистанційної освіти в процес навчання лікарів загальної практики – сімейної медицини / Л. М. Скрипник // Галицький лікарський вісник. – 2013. – Т. 2, № 1. – С. 112–115.
5. Симчич Х. С. Перспективи та проблеми безперервної освіти в сімейній медицині / Х. С. Симчич // Буковинський медичний вісник. – 2016. – Т. 20, № 4 (80). – С. 246–249.
6. Юзбашева Г. С. Дистанційне навчання у післядипломній освіті як науковий суспільний пріоритет / Г. С. Юзбашева // Педагогічний альманах. – 2011. – Вип. 11. – С. 220–226.

УДК 342.725

**ПРОБЛЕМИ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ
ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ**

Солдатенко Олена

доцент кафедри
кримінального процесу
Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

Григор'єва Наталія

курсант 4-го курсу
факультету підготовки
фахівців для органів
досудового розслідування
Дніпропетровський державний
Університет внутрішніх справ

Анотація. У статті викладено та проаналізовані проблемні аспекти обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Для цього досліджено законодавство України та Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод щодо гарантій дотримання права особи на свободу та особисту недоторканність й законних інтересів, щодо якої застосовується запобіжний захід у вигляді тримання під вартою

Ключові слова: запобіжні заходи, тримання під вартою, право на свободу та особисту недоторканність, верховенство права, гарантії дотримання права особи на свободу та особисту недоторканність.

Питання позбавлення свободи і волі осіб, щодо яких передбачено застосування запобіжного заходу – тримання під вартою, на сьогодні є одним із найбільш дискусійних та обговорюваних у кримінальному процесі. Таке обмеження може застосовуватись до осіб, у випадках, коли інший запобіжний захід не в змозі вирішити завдання та уникнути ризиків, відносно кримінального провадження. Право людини на захист своїх прав, свобод, особисту недоторканність, життя, честь, гідність, здоров'я є найголовнішими та не оспорюваними. Проблема порушення прав і свобод громадян, до яких застосовуються запобіжні заходи є одною з актуальних в Україні.

У Розділі 2 Конституції України, який має назву «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», визначається те, що кожна людина вправі відстоювати свої права, стосовно її власної свободи та посилатися на законність свого захисту на Конституцію. Необхідно зазначити, що згідно зі статтею 24 Конституції України визначається, що всі громадяни повинні бути рівними перед законом. За цією статтею розуміється, що будь-яка особа, яка вчинила те чи інше порушення закону, повинна нести за це відповідальність, передбачену законодавством України і немає різниці якої вона раси чи який в неї колір шкіри. Також доцільним до цієї теми додати статтю 29 Конституції України, яка визначає, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність [1].

Розглядаючи проблематику застосування запобіжного заходу – тримання під вартою, багато сучасних науковців здійснюють дослідження правового порядку застосування цього запобіжного заходу та гарантій дотримання права на свободу та особисту недоторканність, у межах міжнародних стандартів.

Більшість з них переконані, що для вирішення питань та розгляду проблем щодо цієї теми, реформування інституту запобіжних заходів повинно здійснюватися із застосуванням загальноприйнятих норм і принципів, викладених в нормативно-правових актах, міжнародних правових актах, а також у рішеннях Європейського суду з прав людини, щодо дотримання принципу верховенства права.

Сучасна наука кримінального процесу, на сьогодні, намагається виявити причини і саме факти існування проблем у правозастосовній практиці та надати аргументовані шляхи їх вирішення. Закон не зобов'язує обирати до кожного підозрюваного, обвинуваченого запобіжні заходи. Фахівець, який займається вирішенням питань кримінального провадження, повинен спочатку усе звісити перед тим як обрати саме цей спосіб обмеження прав особи. Слід пам'ятати, що запобіжні заходи застосовуються до осіб щодо яких діє презумпція невинуватості, відповідно до частини 1 статті 17 Кримінального процесуального кодексу України (далі по тексту - КПК України).

Такі заходи не пов'язані з кримінальною відповідальністю, вони лише забезпечують досягнення дієвості кримінального провадження. У зв'язку з цим законність їх обрання та дотримання прав особи на свободу та особисту недоторканність, вимагає від органів, що виконують процесуальні дії надзвичайної зваженості та обґрунтованості при прийнятті рішень та обранні запобіжних заходів, бо є велика ймовірність притягнення до відповідальності невинну особу.

В статті 5 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод визначено, що кожна особа володіє правом на свободу та особисту недоторканність, жодного не дозволяється позбавити свободи, окрім випадків, які передбачаються даною статтею [3].

Як вже зрозуміло, то гарантії і вимоги цієї конвенції зазначені і в нашій Конституції, а також ще й КПК України, а саме в статті 8, що передбачає принцип верховенства права. На жаль, зараз в нашій країні все частіше виникає проблема щодо недотримання цього принципу у кримінальних провадженнях про застосування запобіжних заходів, які пов'язані з обмеженням свободи осіб, а також строку їх подовження [2].

Отже, підводимо підсумок, що гарантії дотримання права особи на свободу та особисту недоторканність та законних інтересів, щодо якої застосовується запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, стане більш дійовим, якщо діяльність органів, які здійснюють процесуальні дії буде

повністю врегульована діючими правовими нормами. Фахівці, які займаються вирішенням завдань і питань кримінального провадження, повинні діяти законно та обдуманно, а не обирати заради показників.

Завдяки цьому це значною мірою сприятиме на подальшу оцінку та більш продумане визначення мети, підстав та умов застосування запобіжного заходу – тримання під вартою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція від 28 червня 1996 року // ВВР, 1996, № 30, ст. 141 // <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Кримінально-процесуальний кодекс України : чинне законодавство зі змін. та доповн. станом на 1 лютого 2019 р. : (відповідає офіц. текстові). — К. : Паливода; Київ, 2019.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 4 листоп. 1950 р., зі змінами внес. Протоколом № 1. Офіційний вісник України. 2006. № 32. Ст. 2371.

УДК 316.6

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ
МЕРЕЖ НА ОСОБИСТІСТЬ ПІДЛІТКІВ**

Сошина Юлія Миколаївна

Старший викладач, к.психол.н.

Василиненко Ксенія Олегівна

Студентка

Криворізький державний педагогічний університет

м. Кривий Ріг, Україна

Анотація. У статті йдеться про можливі причини популярності соціальної мережі серед сучасних підлітків та їх вплив на особистість підлітка, в тому числі на виникнення тривожності та агресивної поведінки у активних користувачів соціальних інтернет-мереж.

Ключові слова. Соціальна мережа, тривожність, агресивна поведінка, віртуальна комунікація.

В наш час вже мало хто уявляє своє життя без інтернет мережі, що здатна задовольнити більшість наших потреб. В тому числі це стосується й комунікації. З появою соціальних мереж спілкування стало набагато простішим і цікавішим, адже у віртуальному світі кожен може знайти ту компанію, у якій йому буде затишно і приємно проводити час.

Якщо говорити в цілому, то соціальна мережа – це соціальна структура, створена пов'язаними між собою вузловими елементами і яка забезпечує комунікацію великих та малих груп, поєднаних спільними інтересами.

Віртуальна спілкування має ряд переваг, які приваблюють підлітків присвячувати більше свого часу саме такому виду комунікації. Як зазначає В.С. Собкін, відсоток дітей, що надають перевагу присвячувати свій вільний час перебуванню у соціальних мережах, в процесі дорослішання збільшується.

Та й спілкування у віртуальному просторі з віком починає ставати все більш інтенсивним та довгим [1, с. 59].

На думку Григор'євої Н.М., серед таких переваг, що приваблюють підлітка, є те, що там він може бути ким завгодно. В соціальній мережі можна створити ідеальний образ власного Я, якого може бути важко досягти в реальному житті [2, с. 106].

Собкін В.С. має інакшу думку, і вважає, що найбільш важливим та привабливим для підлітків у соціальних мережах є відчуття психологічної безпеки під час спілкування, яка дає можливість бути самим собою та говорити на теми, які некомфортно або не можна обговорювати при живому спілкуванні [1, с. 59].

Бутарева Т.С. зазначає, що для підлітків віртуальна комунікація більш приваблива ще й через те, що в ній вони здатні контролювати вираження своїх емоцій та почуттів, адже в них є час обдумати свою реакцію на будь-яку ситуацію. Також, серед переваг соціальної мережі для підлітків не менш важливим є відсутність бар'єрів у вигляді статі, віку, зовнішності чи комунікативної компетентності. Та мабуть найбільшим плюсом все ж є анонімність, яка дає багато переваг на відміну від безпосередньої ситуації спілкування [3, с. 201].

Проте, поряд з перевагами користування соціальною мережею є й певні недоліки. Бочавер А.А., Докука С.В., Сівак Є.В., Смирнов І.Б. зазначають, що зв'язку з тим, що підлітки ще не вміють досить критично сприймати інформацію та джерела, з яких вона була отримана, а також через недостатню або відсутню рефлексію та розумінню мотивів інших людей вони найбільш вразливі до негативних впливів інтернет мережі взагалі та соціальних мереж як її окремого прояву. На їх думку, якщо соціальна мережа стає способом компенсації дефіциту соціальних навичок у реальності, то відчуття самотності буде лише посилюватися [4, с. 1].

Саме тому Бутарева Т.С. стверджує, що обмеження безпосередньої комунікації є прямим механізмом розвитку тривожного стану і згодом

закріплюється у ситуаціях спілкування в об'єктивній реальності, що в свою чергу ще більш посилюють соціальну тривогу, утворюючи замкнуте коло психічного нездоров'я [3, с. 201].

Досить активні, особливо в ночі, та досить емоційно втягнуті в електронне спілкування користувачі, за дослідженнями Бочавер А.А., Докука С.В., Сівак Є.В., Смирнов І.Б., мають низькі показники якості сну та занижену самооцінку що в свою чергу підвищує рівень їх тривоги та депресії. [4, с. 1]

На думку ж Бутаревої Т.С. найбільшим джерелом підвищеної тривожності у підлітків слугує внутрішній конфлікт – зіткнення прагнення відповідати очікуванням референтних осіб та особистісних особливостей. [3, с. 201]

Козлова Н.С. та Чорна К.Є. відмічають, що між особистісною тривожністю і активним, інтенсивним використанням соціальних мереж є тісний взаємозв'язок. Наприклад, підліток може з допомогою створення ілюзії згуртованості та єдності з іншими людьми знизити свій стан тривоги. Проте специфіка інтернет мережі може стати сприятливим середовищем для появи та розвитку тривоги в особистості, що схильна до цього [5, с. 39].

Якщо ж говорити про прояви агресивної поведінки в соціальних мережах, які також, нажаль, часто зустрічаються серед підліткової аудиторії, то тут стануть в нагоді дослідження Козлової Н.С. та Чорної К. Є., Сасенка М.С. та Лобач Н.В.

Прослідковуючи взаємозв'язок між емоційної сферою підлітків та їх залученістю до соціальних мереж, Козлова Н.С. та Чорна К. Є. зазначає, що деякі види агресії, первісно властиві підлітку, можуть стати бар'єром у безпосередньому спілкуванні. Проблеми у налагодженні контактів у реальному світі спонукають дитину шукати інші способи комунікації. Проте в соціальній мережі схема спілкування дещо спрощена, через що потреба повністю не задовольняється і виникає необхідність проводити все більше часу у віртуальному світі. Така тенденція веде до виникнення залежної поведінки. А

будь яка залежність, на думку дослідниці, породжує емоційну напругу та посилює вже існуючі у підлітка види агресії. Серед можливих причин посилення агресивної поведінки підлітка Козлова Н.С. та Чорна К. Є. також відзначають неповне задоволення потреби у вивільненні від негативних емоцій та відсутність страху перед можливими наслідками своїх дій [5, с. 39].

М.С. Саєнко та Н.В. Лобач теж вивчали проблеми виникнення агресивності у підлітків, користувачів соціальних мереж. Вони зазначають, що вплив інтернет простору не можна назвати однозначно негативним чи позитивним, просто в мережі у підлітка є можливість задовольнити свої приховані потреби (це і робить віртуальний світ таким привабливим). На їх думку, негативними наслідками користування інтернет мережами є: а) ризик розвитку залежності, б) незахищеність персональних даних, в) можливість викладати будь-яку інформацію без перевірки її достовірності, г) доступ до небажаного контенту [6, с. 113].

Таким чином, за результатами аналізу наукової літератури, можна зробити висновок, що соціальна мережа досить популярна серед сучасної молоді, через певні переваги які надає своїм користувачам. Саме тому, вплив, який вона здійснює на розвиток та становлення особистості підлітка досить суттєвий і не завжди має позитивний характер. Отже, експериментальні дослідження впливу інтернет мережі на підлітків будуть залишатися актуальними ще досить довгий час і матимуть суттєве практичне значення у створенні методів мінімізації негативних наслідків віртуального життя.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Собкин В. С. Современный подросток в социальных сетях [Электронный ресурс] / В. С. Собкин // Электронная библиотека / Материалы конференций. Сборники трудов ИГУ. – 2016. С. 59-69. – Режим доступа до ресурсу: http://library.isu.ru/ru/resources/e-library/conf_works_ISU/psy.html.

2. Григорьева Н. М. Влияние социальных интернет-сетей на процесс формирования личности молодого человека [Электронный ресурс] /

Н. М. Григорьева // Научно-издательский центр «Мир науки». – 2006. С. 106-108. – Режим доступа до ресурсу: http://science-peace.ru/files/NiO-in-XXI_2016.PDF#page=106.

3. Бутарева Т. С. Взаимосвязь времяпровождения подростками в сети интернет с формированием у них социальной тревожности [Электронный ресурс] / Т. С. Бутарева // Наука и Просвещение. – 2019. С. 201-203. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41545289>.

4. Бочавер А.А. Использование социальных сетей в интернете и депрессивная симптоматика у подростков [Электронный ресурс] / А.А. Бочавер, С.В. Докука, Е.В. Сивак, И.Б. Смирнов // Клиническая и специальная психология. 2019. Том 8. № 3. С. 1–18. – Режим доступа до ресурсу: https://psyjournals.ru/files/110412/Bochaver_et_al.pdf

5. Козлова Н. С. Взаимосвязь эмоциональных особенностей подростков и специфики вовлеченности в социальные сети [Электронный ресурс] / Н. С. Козлова, Е. Е. Чёрная // Буки-Веди. – 2015. С. 39-42.– Режим доступа до ресурсу: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=23673300>.

6. Саєнко М. С. Проблема виникнення агресивної поведінки у підлітків як один із негативних аспектів їх спілкування у соціальних мережах / М. С. Саєнко, Н. В. Лобач // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні програми і проекти в психології, педагогіці, освіті», 13–14 березня 2020 р. – Одеса, 2020. – С. 133–116.

УДК 65.012.8: 34

**ДО ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ЛОГІСТИЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Сумець Олександр Михайлович

д.е.н., професор

Національний фармацевтичний університет

Співакова Надія Олександрівна

старший викладач

Харківський інститут приватного

акціонерного товариства

«Вищий навчальний заклад

«Міжрегіональна академія управління персоналом»»

Харків, Україна

На даний момент часу на виробничих підприємствах особливої актуальності набуває завдання раціоналізації господарської діяльності. Одним із шляхів розв'язання вказаного завдання є належна організація і здійснення логістичної діяльності (ЛД) і разом із цим своєчасний її розвиток. Необхідність розвитку ЛД на виробничих підприємствах у сучасних умовах господарювання зумовлюється насамперед потребою в мінімізації ризиків і витрат, що пов'язані з виробництвом і збутом продукції, підвищенні рівня якості обслуговування визначеного кола споживачів і, насамкінець, збільшенні обсягу прибутку підприємств.

З огляду на це та враховуючи зв'язок логістичної і господарської діяльності виробничих підприємств, маємо можливість констатувати, що для успішного здійснення і дальшого розвитку ЛД першочерговим завданням є розробка і практична реалізація відповідного концептуального підходу, що базується на засадах теорії логістики і принципах економічної ефективності господарювання підприємств.

Для досягнення позитивного ефекту від здійснення ЛД необхідним є її узгодження з обраною стратегією господарювання підприємства. Цієї вимоги можна дотриматись тільки за умови попереднього встановлення доцільності виконання певних видів логістичної діяльності для підприємства в умовах, що склались.

Для розв'язання цієї проблеми важливо обґрунтувати доцільність здійснення на підприємстві ЛД. Особливу увагу варто звернути на той момент, що ухвалення рішення про здійснення конкретних видів ЛД повинно виконуватися на основі результатів оцінки їх економічної ефективності. І тільки позитивна оцінка є підставою для здійснення і дальшого розвитку обраного виду ЛД чи певного їх переліку на визначеному підприємстві.

Для успішного здійснення і дальшого розвитку ЛД на виробничих підприємствах нами розроблено і запропоновано до практичної реалізації відповідний підхід. Він являє собою ланцюг дій, що спрямовані на перегляд або формулювання логістичної місії і мети; визначення змісту й спрямованості ЛД, виконання систематизації видів ЛД, що реалізується на підприємстві, й визначення пріоритету їх здійснення та дальшого розвитку; встановлення й оцінювання чинників впливу на ЛД; удосконалення або створення нової логістичної системи підприємства з відповідними системами логістичного менеджменту та реєстрації, аналізу й контролю логістичних витрат; вибір методичного інструментарію забезпечення розвитку ЛД у межах підприємства; оцінку ЛД та формування висновку про ефективність її здійснення.

Практичне значення запропонованого концептуального підходу полягає в тому, що він актуалізує удосконалення або створення на підприємствах галузі основних систем – логістичної, логістичного менеджменту та реєстрації, аналізу й контролю логістичних витрат, – які забезпечать належну ефективність здійснення ЛД. Цей підхід надає фахівцям підприємств потрібну інформацію і конкретний план дій, щодо дальшого розвитку ЛД на підприємствах галузі з урахуванням визначених пріоритетів і ситуації, що склалась на ринку.

З огляду на вищевказане методологічну базу для забезпечення належної організації, здійснення і дальшого розвитку ЛД слід формувати з урахуванням її видового складу.

Для цього нами запропоновано класифікацію видів логістичної діяльності, що адаптована під галузеву специфіку господарювання виробничих підприємств, а саме в її основу покладені наявні фази переміщення матеріальних потоків при здійсненні виробничо-господарського процесу та функціональний розподіл логістичних активностей, що виконують в його межах відповідні підрозділи.

Логістична система є платформою, на основі якої організують, здійснюють і розвивають ЛД виробничі підприємства. Ключовим складником логістичної системи будь-якого підприємства є логістичний менеджмент, який за своїм призначенням забезпечує процеси здійснення і дальшого розвитку ЛД в управлінському аспекті. Проте логістичний менеджмент як складник загального менеджменту підприємств має свої труднощі у практичній реалізації.

Системний підхід надав можливість встановити основні детермінанти його ефективного застосування на виробничих підприємствах, визначити його складові підсистеми та встановити зони неодмінного впливу на ефективність здійснення і розвитку ЛД при виконанні виробничо-господарського процесу.

Нами доведено, що ефективність впровадження й реалізації логістичного менеджменту на виробничих підприємствах істотно залежить від наявності нормативно-правової бази управління поточними процесами, організаційної структури управління логістикою та відповідного персоналу з належним рівнем кваліфікації. Крім того, успішне впровадження логістичного менеджменту потребує високого рівня інформаційно-аналітичного управління логістикою, що є необхідною умовою здійснення ефективної логістичної діяльності й подальшого її розвитку.

З огляду на це нами обґрунтовано важливість і необхідність впровадження на виробничих підприємствах логістичної інформаційної

системи з урахуванням специфіки їх функціонування. Для цього розроблено класифікацію інформаційних потоків, що циркулюють у межах логістичних систем виробничих підприємств.

У ході досліджень нами з'ясовано, що ефективність ЛД і потреба в дальшому її розвитку, крім вищезазначеного, також істотно залежить і від величини витрат на виконання логістичних активностей, які в загальній структурі витрат підприємства становлять значну частку. Це потребує пошуку шляхів їхнього скорочення.

Зважаючи на необхідність вирішення цієї проблеми, нами досліджено склад і структуру логістичних витрат, місця і послідовність їхнього формування в процесі господарювання підприємств. На підставі цього запропоновано удосконалену класифікацію логістичних витрат, в основу якої покладена галузева специфіка здійснення ними виробничо-господарського процесу та наявні фази переміщення матеріальних потоків: постачання матеріальних ресурсів, виробництво продукції, її розподіл і збут, повернення реалізованої продукції на підприємство, утилізація і знищення відходів. Класифікація передбачає поділ логістичних витрат на поточні й капітальні, що у повній мірі узгоджується з авторською типологією видів ЛД і нормативними документами та інструкціями з обліку витрат на виробничих підприємствах.

Запропонована класифікація є належним підґрунтям для коректного обчислення і порівняння між собою витрат на виконання кожного виду логістичної діяльності стосовно фаз переміщення матеріальних потоків і функцій, що реалізуються в їхніх межах, а також із загальними логістичними витратами підприємства.

Це необхідно для розробки належних заходів щодо скорочення логістичних витрат у процесі здійснення підприємствами виробничої і комерційної діяльності та вибору напрямів дальшого розвитку ЛД.

У процесі виконання дослідження доведено, що загальні поточні логістичні витрати є важливим оціночним показником ЛД і вони мають істотний вплив на стан загальних показників діяльності підприємства тактичного й стратегічного

рівнів його управління, а саме: собівартість, прибуток, рентабельність, чистий грошовий потік та індекс доходності інвестицій в логістичну систему.

Отримані результати підтвердили твердження щодо зв'язку логістичних витрат з основними оціночними показниками господарювання підприємств.

У висновку відзначимо, що методологія формування логістичної діяльності на виробничих підприємствах має бути практично спрямованою і надавати можливість практикам фахово організовувати її і обирати правильні алгоритми управління нею.

575.162: 616.12-008

**АСОЦІАЦІЯ ПОЛІМОРФІЗМУ ГЕНА AMPD1 ІЗ СЕРЦЕВО-
СУДИННИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ**

Сухань Дарина Сергіївна

ас. каф. патологічної анатомії

Людкевич Галина Петрівна

зав. лаб. ННКД ПЛР

Верстюк Станіслав Богданович

Соловей Олександр Сергійович

Лисицька Єлизавета Вікторівна

Студенти

Національний медичний університет

м. Вінниця, Україна

Анотація: серцево-судинні захворювання (ССЗ) відіграють важливу роль серед факторів, що найчастіше призводять до інвалідизації населення, та займають провідне місце серед причин смерті населення всіх країн світу [1]. Всесвітня організація охорони здоров'я прогнозує зростання кількості хворих та померлих від цієї групи захворювань, що пояснюється старінням населення та зміною способу життя [2]. За підрахунками Американської асоціації серця, на лікування даних захворювань щорічно витрачається 420 млрд доларів [3]. Однак слід зазначити, що при ранній діагностиці та регулярному контролю за прогресуванням хвороби, можна значно покращити якість життя пацієнта та тривалість його життя. Останнім часом, завдяки технічному та науковому прогресу, набули масового характеру дослідження на тему впливу генотипу людини на схильність до розвитку тих чи інших захворювань. Виявлення генів та їх поліморфізмів, що впливають на розвиток серцево-судинних патологій, могло б стати одним із основних методів прогнозування виникнення даної групи захворювань, а також полегшити діагностику. У своїй роботі ми

проаналізуємо результати досліджень, які стосуються гена AMPD1 та його поліморфізму як кандидата на роль фактора ризику розвитку патології серцево-судинної системи.

Ключові слова: серцево-судинні захворювання, ген, AMPD1, поліморфізм, аденозин.

Ген AMPD1 розташований на короткому плечі першої хромосоми [4]. Він кодує одноіменний білок, що відноситься до групи гідролаз і приймає участь в метаболізмі аденозинмонофосфату (АМФ). У нормі даний фермент каталізує перетворення АМФ до інозинмонофосфату [5]. Його активність призводить до посиленого утворення аденозинтрифосфату після короточасного сильного фізичного навантаження [6]. При аналізі поліморфізму гена AMPD1 можна виділити 3 генотипи: СС – гомозиготи за диким алелем, СТ – гетерозиготи і ТТ – гомозиготи за мутантним алелем [7]. Поліморфізм С34Т означає заміну цитозину (С) на тимін (Т) у позиції 34 гена. Внаслідок чого утворюється стоп-кодон, що призводить до зупинки синтезу білку та припинення прояву ферментативної активності [5]. При цьому у гетерозигот СТ спостерігається зниження активності ферменту на половину, а в гомозигот ТТ – повністю [6]. У свою чергу порушення роботи ферменту AMPD1 призводить до накопичення аденозину, у тому числі і в серці, що може мати позитивний ефект при ішемії міокарда [8].

Аденозин являє собою ендogenousний пуриновий нуклеозид, який широко представлений у всіх тканинах тіла, чинить безліч фізіологічних ефектів на серцево-судинну, нервову, дихальну системи, шлунково-кишковий тракт, нирки та інші органи [9]. Він впливає на клітини через 4 типи рецепторів: A1, A2A, A2B, A3. Ефект від дії на всі види рецепторів відбувається за участі G-білків. При цьому стимуляція A1 і A3 викликає інгібування утворення циклічного аденозинмонофосфату, а вплив на рецептори A2A і A2B – навпаки [10]. Доведено, що дія аденозину на A2A рецептори викликає розширення судин і цим самим сприяє кращому кровопостачанню органів [9]. Крім того, при

активації аденозинових рецепторів виникає антиадренергічна дія, що призводить до зменшення сили і частоти серцевих скорочень, здійснюючи корисний вплив на міокард при ішемії [11]. Основою для гіпотези захисної ролі аденозину при гіпоксії стало виявлення його посиленого утворення і накопичення в умовах ішемії міокарда [10]. Таким чином, оскільки якісна та кількісна зміна утворення ферменту AMPD1 і його активності може впливати на кількість аденозину в тканинах, поліморфізм гена AMPD1 може відігравати важливу роль у виживанні пацієнтів з серцево-судинними захворюваннями, особливо з ішемічним ушкодженням міокарда.

У своєму мета-аналізі Ai-Fang Feng та інші встановили, що алель Т поліморфізму гена AMPD1 впливає на збільшення фракції викиду лівого шлуночка і зменшення його кінцевого діастолічного розміру у порівнянні з особами із генотипом СС, особливо у пацієнтів із серцево-судинною недостатністю (ССН). Крім того, систолічний артеріальний тиск в осіб з алелем Т (генотипи ТТ або СТ) був нижчий у порівнянні з представниками генотипу СС. Дані особливості мають вагомe захисне значення у перебізі ССН, однак не було виявлено різниці у показниках виживання пацієнтів з різними генотипами [12]. Проте у дослідженні малайзійської популяції вчені Nemat R. та інші виявили взаємозв'язок між поліморфізмом AMPD1 і есенціальною гіпертензією (ЕГ). Але у цьому випадку відповідальним за підвищений ризик ЕГ був алель Т і відповідно генотипи СТ і ТТ [13].

На противагу попереднім науковцям Loh E. та інші співавтори у своїй роботі виявили асоціацію між наявністю алеля Т у генотипі і підвищеним шансом на виживання у пацієнтів після появи симптомів ССН без трансплантації серця [14]. Схожий результат отримала й інша група дослідників, встановивши кращий прогноз для пацієнтів із наявністю алеля Т в генотипі при ССН без пересадки серця [15]. Також у своєму дослідженні Yuen та інші встановили, що наявність мутації в гені AMPD1 сприяє уповільненню прогресування ССН у пацієнтів [16].

Детальний аналіз реципієнтів трансплантованого серця проведений Smolenski та іншими співавторами виявив неоднозначний результат: серця від донорів із генотипами СТ або ТТ показували кращі післяопераційні показники роботи, але при цьому у реципієнтів із такими трансплантатами показники річного виживання були гіршими, ніж у групі пацієнтів, які отримали цей орган від донорів із генотипом СС [8]. Подібний результат отримали й інші вчені, встановивши, що реципієнти серця від донорів із генотипом СТ і ТТ мали гірший показник виживання протягом року, внаслідок ранньої дисфункції трансплантату [17]. Інше дослідження донорів серця для пересадки показало, що серед здорових трансплантатів переважали органи від людей із алелем Т у генотипі, а також він рідше зустрічався серед донорських сердець, які стали непридатними для пересадки ще до операції [18].

Riksen N. та інші у своїй роботі виявили, що у моделі ішемії генотип СТ має захисні властивості і попереджає пошкодження клітин на противагу генотипу СС [19]. У ряді інших робіт теж було встановлено, що мутація у гені AMPD1 має позитивний вплив на перебіг ССН шляхом збільшення утворення аденозину, котрий проявляє кардіопротекторний та антиішемічний ефекти [20, 21, 22].

Проте слід зазначити, що деякі дослідники не встановили зв'язку між кращим перебігом ССН і поліморфізмом гена AMPD1. Наприклад, аналіз великої вибірки, проведений Collins R. та іншими, не встановив ролі алеля Т як предиктора виживання пацієнтів із серцевою недостатністю, але при цьому дав змогу припустити, що даний алель може мати позитивний вплив у пацієнтів з інфарктом міокарда [23]. У ще одній роботі не підтвердився кращий прогноз для пацієнтів із ССН з генотипами СТ або ТТ [24]. Pascal de Groote та інші співавтори у своєму дослідженні з аналізом 686 пацієнтів також не виявили якого-небудь впливу поліморфізму гена AMPD1 на перебіг ССН чи виживання хворих [25].

Враховуючи вище викладену інформацію, можна говорити про те, що поліморфізм гена AMPD1 у майбутньому зможе стати одним із факторів, які

відіграють роль у перебігу ССН та виживанні пацієнтів із цим захворюванням. Таким чином, генотипування як здорових людей, так і хворих, дозволить виявляти схильність до ССН і передбачати її перебіг, що може значно підвищити тривалість життя пацієнтів. Однак слід зазначити, що деякі дослідження, які підтверджують і спростовують роль поліморфізму гена AMPD1 у протіканні ССН, проводилися на малій вибірці хворих. Тому подальше вивчення у великих групах дозволить точніше встановити роль цього поліморфізму. Крім цього, слід зазначити, що виникнення і перебіг таких захворювань може мати залежність одразу від декількох факторів, що може призводити до помилкових трактувань результатів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Искаков Е. Б. Эпидемиология сердечно-сосудистых заболеваний // Медицина и экология. – 2017. – № 2 – С. 19-28.
2. Ощепкова Е. В., Ефремова Ю. Е. и др. Заболеваемость и смертность от инфаркта миокарда в Российской Федерации в 2000-2011 гг. // Терапевт. арх. – 2013. – № 4 – С. 4-10.
3. Мирхамидова С. М., Ботирова Н. Б. и др. Особенности распространенности сердечно-сосудистых заболеваний // Молодой ученый. – 2016. – №21. – С. 73-76.
4. Laura Mosca, Luca Agnelli, et al. Genome-Wide Analysis of DNA Copy Number in Multiple Myeloma Using High-Density SNP Arrays Reveals Clustering Patterns with Distinct Transcriptional Profiles // Blood. – 2007. – Vol. 110, Is. 11. doi: 10.1182/blood.V110.11.2482.2482
5. Fedotovskaya O. N., Danilova A. A., et al. Effect of AMPD1 gene polymorphism on muscle activity in humans // Bulletin of Experimental Biology and Medicine. – 2013. – Vol. 154, Is. 4. – P. 489-491. doi: 10.1007/s10517-013-1984-9.
6. Махалин А. Д., Березина Т.А. и др. С34Т-полиморфизм гена AMPD1, ассоциированный с соревновательной успешностью в единоборствах // Физическая культура, спорт – наука и практика. – 2018. – №4. – С. 103-108.

7. Козирєв А. В. Роль генів AMPD1, CNB та COL1A1 у схильності до занять академічним веслуванням // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2011. – №4. – С. 77-79.
8. Smolenski R. T., Rybakowska I., et al. AMP deaminase 1 gene polymorphism and heart disease-a genetic association that highlights new treatment // Cardiovascular Drugs and Therapy. – 2014. – Vol. 28, Is. 2. – P. 183-189. doi: 10.1007/s10557-013-6506-5.
9. Чаулин А. М. Аденозин и его роль в физиологии и патологии сердечно-сосудистой системы // Кардиология: новости, мнения, обучение. – 2019. – Vol. 7, Is. 3. – P. 37-45.
10. Козловский В. И., Зинчук В. В. и др. Роль аденозина в регуляции функций сердечно-сосудистой системы // ГрГМУ. – 2007. – №1. – С. 49-53.
11. Binkley P., Auseon A., et al. A Polymorphism of the Gene Encoding AMPD1: Clinical Impact and Proposed Mechanisms in Congestive Heart Failure // Heart Failure. – 2004. – Vol. 10, Is. 6. – P. 274-279. doi: 10.1111/j.1527-5299.2004.02017.x
12. Ai-Fang Feng, Zhong-Hui Liu, et al. Effects of AMPD1 gene C34T polymorphism on cardiac index, blood pressure and prognosis in patients with cardiovascular diseases: a meta-analysis // BMC Cardiovascular Disorders. – 2017. – Vol. 17, Is. 1. – P. 174. doi: 10.1186/s12872-017-0608-0.
13. Nemati R., Lu J., et al. Association between the C34T polymorphism of the AMPD1 gene and essential hypertension in Malaysian patients // Genetics and Molecular research: GMR. – 2016. – Vol. 15, Is. 2. doi: 10.4238/gmr.15026241.
14. Loh E., Rebbeck T. R., et al. Common variant in AMPD1 gene predicts improved clinical outcome in patients with heart failure // Circulation. – 1999. – Vol. 99, Is. 11. – P. 1422-1425. doi: 10.1161/01.cir.99.11.1422.
15. Yoshikazu Yazaki, Joseph Muhlestein, et al. A common variant of the AMPD1 gene predicts improved survival in patients with ischemic left ventricular dysfunction // Journal of Cardiac Failure. – 2004. – Vol. 10, Is. 4. – P. 316-320. doi: 10.1016/j.cardfail.2003.10.008.

16. Yuen A., Yacoub M., et al. Association of improved cardiac function in donors with C34T mutation of the AMP deaminase 1 gene // *Nucleosides Nucleotides Nucleic Acids*. – 2005. – Vol. 24, Is. 4. – P. 275-277. doi: 10.1081/NCN-59709.
17. Taegtmeier A., Breen J., et al. Effect of adenosine monophosphate deaminase-1 C34T allele on the requirement for donor inotropic support and on the incidence of early graft dysfunction after cardiac transplantation // *The American Journal of Cardiology*. – 2009. – Vol. 103, Is. 10. – P. 1457-1462. doi: 10.1016/j.amjcard.2009.01.360.
18. Yacoub M., Yuen A., et al. C34T AMP deaminase 1 gene mutation protects cardiac function in donors // *Transplantation*. – 2004. – Vol. 77, Is. 10. – P. 1621-1623. doi: 10.1097/01.tp.0000122413.46512.05.
19. Riksen N., Franke B., et al. Augmented hyperaemia and reduced tissue injury in response to ischaemia in subjects with the 34C > T variant of the AMPD1 gene // *European heart journal*. – 2007. – Vol. 28, Is. 9. – P. 1085-1091. doi: 10.1093/eurheartj/ehm032.
20. Anderson J., Habashi J., et al. A common variant of the AMPD1 gene predicts improved cardiovascular survival in patients with coronary artery disease // *Journal of the American College of Cardiology*. – 2000. – Vol. 36, Is. 4. – P. 1248-1252. doi: 10.1016/s0735-1097(00)00850-0.
21. Kalsi K., Yuen A., et al. Decreased cardiac activity of AMP deaminase in subjects with the AMPD1 mutation – a potential mechanism of protection in heart failure // *Cardiovascular research*. – 2003. – Vol. 59, Is. 3. – P. 678-684. doi: 10.1016/s0008-6363(03)00497-8.
22. Kalsi K., Yuen H., et al. AMPD1 C34T mutation selectively affects AMP-deaminase activity in the human heart // *Nucleosides Nucleotides Nucleic Acids*. – 2005. – Vol. 24, Is. 4. – P. 287-288. doi: 10.1081/NCN-59721.
23. Collins R., Palmer B., et al. Evaluation of AMPD1 C34T genotype as a predictor of mortality in heart failure and post-myocardial infarction patients // *American Heart Journal*. – 2006. – Vol. 152, Is. 2. – P. 312-320. doi: 10.1016/j.ahj.2005.12.015.

24. Kolek M., Carlquist J., et al. The role of a common adenosine monophosphate deaminase (AMPD)-1 polymorphism in outcomes of ischemic and nonischemic heart failure // *Journal of Cardiac Failure*. – 2005. – Vol. 11, Is. 9. – P. 677-683. doi: 10.1016/j.cardfail.2005.06.437.

25. Pascal de Groote, Nicolas Lamblin, et al. The impact of the AMPD1 gene polymorphism on exercise capacity, other prognostic parameters, and survival in patients with stable congestive heart failure: A study in 686 consecutive patients // *American Heart Journal*. – 2006. – Vol. 152, Is. 4. – P. 736-741. doi: 10.1016/j.ahj.2006.04.003

ІСТОРИЧНА ГЕНЕЗА КІБЕРСПОРТУ У РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

Товт Стефанія Василівна

студентка магістратури

Мукачівський державний університет

м. Мукачево, Україна

Анотація: Дослідження присвячено кіберспорту, що за історичним плином часу перетворився в мекку туризму та індустрії розваг. Приблизно 90 відсотків ігор проводять онлайн через найбільші платформи онлайн трансляцій- Twitch та YouTube. Цей вид спорту примножує кількість туристів, які охоче слідкують за онлайн трансляціями, і при змозі відвідують щорічні турніри в різних країнах світу. Відтак важливим є вивчення історичної генези кіберспорту, як дозвілєвого виду спорту, що передбачає дослідженню кіберспорту від його зародження до розквіту індустрії.

Ключові слова: кіберспорт, туризм, історія, спорт, новини, туристи, турнір, ігри, олімпіада, відеоігри, комп'ютер, чемпіонат, винагорода, спонсори

Початкові основи в кіберспорт започаткували перші комп'ютерні ігри. З появою відеоігор в 70-х роках минулого століття, починається історична генеза зародження кіберспорту. Перші змагання з відеоігор "Intergalactic Spacewar Olympics" провели 19 жовтня 1972 році в стенфорському лабораторії. Головним призом на чемпіонаті по Spacewar була довічна підписка на журнал Rolling Stone, що на той час активно читав молодь [1] .

До 90-х років проводилися численні турніри, після чого сталося прорив в історії кіберспорту. Ігра Quake, яка мала режим гри через інтернет, дав змогу проводити онлайн турніри.

У 2000 роках кіберспорт вийшов на новий рівень. Вперше проводяться Всесвітні комп'ютерні ігри – World Cyber Games, які виступали аналогом

Олімпійських ігор. Змагання передбачали проведення вибіркового ігор в різних країнах з фіналом у великих містах. Це дає підстави на кочування прихильників кіберспорту, що пожвавив туристську сферу.

Відтоді, зріс інтерес до змагань у великих місцях, де можна спостерігати за гравцями. Наприклад у РК (Республіка Корея), із-за великого попиту геймерів, подібні змагання проводяться на стадіонах. Менш масштабні змагання проводилися в комп'ютерних клубах. Проте, з появою у 2011 році відеострімінгової платформи, під назвою «Twitch» турніри можуть транслювати через інтернет [2, с. 64]. Це сприяло популяризації даного виду спорту, та розвитку дозвілєвого та розважального виду туризму.

Компанії – гіганти використовують кіберспорт, як площадку для реклами своєї продукції. Завдяки крупних спонсорських надходжень, цей вид спорту з кожним роком стає все більш масштабнішим і видовищним, що слугує у розвитку ІТ-сфери, індустрії розваг, туризму. Нещодавній масштабний ігровий чемпіонат, що проходив у Китаї, відбувся 2019 року з *Dota 2*, і мав призовий фонд \$34 192 599. Стадія плей-офф проводився на Мерседес-Бенз-Арені (Шанхай), де змогли розмістити до 18 тис. глядачів [3]. Гра транслювалося також через інтернет, що дає змогу вболівальникам зі всього світу слідкувати за подіями.

Вже відомо, що кіберспорт додали в програму спортивних літніх азійських ігор 2022 року, в Китаї [4]. А також втішною є інформація ВВС, що організатори олімпійських ігор 2024 року в Парижі, розглядають можливість включення кіберспорту в програму, першим етапом у якості демонстраційної дисципліни [5].

На сьогодні кіберспорт є надзвичайно прибутковою сферою бізнесу, що кожного року приваблює все більше прихильників зі всього світу. Аудиторія кіберспорту перевищує 450 млн людей у всьому світі [6]. Цей вид спорту примножує кількість туристів, які охоче відвідують грандіозні турніри, та слідкують за онлайн трансляціями.

Отже, незважаючи на нетривалу історію, кіберспорт встиг завоювати прихильність людей зі всього світу, і стає дедалі масштабним і впізнаваним видом спорту. Завдяки кіберспорту, започаткувалося новий вид туризму «ігрово-дозвіллевий туризм», що стало ще більш доступнішим для широкого кола споживачів завдяки таким популярним стрімінговим платформам, як Twitch і YouTube. Ці сервіси залучають все більше людей до кіберпорту, і перетворили його на феномен цифрової епохи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Kotaku. Today is the 40th Anniversary of the World's First Known Video Gaming Tournament – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://kotaku.com/today-is-the-40th-anniversary-of-the-worlds-first-known>
2. Онопко В. О. Інноваційні практики спорту (на прикладі кіберспорту). Львівський державний університет фізичної культури. 2015, 89 с.
3. Вікіпедія. The International 2019 – [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/The_International_2019
4. The Guardian. eSports to be a medal event at 2022 Asian Games – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.theguardian.com/sport/2017/apr/18/esports-to-be-medal-sport-at-2022-asian-games>
5. BBC Sport. Paris 2024 Olympics: Esports 'in talks' to be included as demonstration sport – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.bbc.com/sport/olympics/43893891>
6. Statista. eSports audience size worldwide from 2018 to 2023, by type of viewers – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.statista.com/statistics/490480/global-esports-audience-size-viewer-type/>

ТРИ КОМБІНОВАНІ ХІМІКО-МАТЕМАТИЧНІ ЗАВДАННЯ В БРАЗИЛЬСЬКОМУ СТИЛІ НА ТЕМУ ПОПУЛЯРНИХ ПОРТУГАЛЬСЬКИХ ПІСЕНЬ

Ткач В. В.

Кушнір М. В.

Мінакова Т. Г.

Петрусяк Т. В.

Чернівецький національний університет

ім. Ю. Федьковича, Україна

Чернівецька гімназія №5, Україна

Чернівецька музична школа №1, Україна

Останнім часом, діти поступово втрачають інтерес до вивчення точних та природничих наук.

Це пояснюється рядом об'єктивних та суб'єктивних факторів, одним із яких є недосконалість традиційного педагогічного підходу до учнів.

Одним із засобів зацікавлення учнівської аудиторії до пояснюваного матеріалу є задіяння міжпредметних зв'язків. Хімічний матеріал дозволяє підібрати міжпредметні зв'язки хімії із будь-яким предметом шкільної програми – як природничо-математичного, так і суспільно-гуманітарного та мистецького циклу, включаючи музику, що буде показано у даній роботі.

Тут подані три приклади оригінальних задач. При її підготовці автори орієнтувалися на типи та рівень складності завдань іспитів з хімії, які були задані у різні роки у школах різних штатів Бразилії.

В них формулювання умови задачі здійснюється через переосмислення текстів відомих пісень з точки зору хімічних речовин або процесів, що описуються у них.

Дані задачі засновані на португальських піснях.

1. Розгляньте фрагмент слів португальської народної пісні «Vira da Desfolhada»:

Roubei-te um beijo, Maria!

Desde esse dia,

Morra, se minto!

Por uma coisa tão pouca –

Pica na boca –

Não sei que sinto.

Mal haja, ladrão de estrada,

Te arrenego cruces, figas!

Beijo dado sabe a rosas,

E roubado sabe a urtigas.

Estrilho

Vira, vira, virou,

Vira e torna a virar,

Roda, roda, rodou

Cada qual com seu par

Vira, vira, virou,

Vira e torna a virar,

Roda, roda, rodou

Cada qual com seu par

В тексті пісні згадується, що «дарований поцілунок має смак троянди, а крадений – кропиви». Кропива характеризується жалючим дотиком, оскільки при доторканні до її листків, особливі клітини на поверхні листка виділяють сік, який містить речовини-нейротрансмітери та подразники – органічні кислоти.

Однією із цих кислот є форміатна або мурашина. Це найпростіша карбонова кислота, формула якої HCOOH .

1.1. З допомогою трьох реакцій покажіть властивості мурашинової кислоти як карбонової кислоти і назвіть її за номенклатурою ІЮПАК. Запишіть

структурну формулу кислоти та вкажіть в її складі карбоксильну та альдегідну групу.

1.2. Щодо форміатної кислоти, вкажіть невірне твердження:

а) Форміатна кислота – найпростіша карбонова кислота, що містить Карбон у ступені окиснення +2

б) Форміатна кислота є двохосновною і утворює солі йону CO_2^{2-}

в) При дії металевого натрію на 23 г форміатної кислоти утворюються 5,6 л (н.у.) водню

г) При частковому окисненні форміатної кислоти за альдегідною групою утворюється неорганічна кислота, що утворює солі карбонати

г) Форміатна кислота утворює тільки один тип солей, оскільки один із атомів Гідрогену на пряму сполучений із атомом Карбону і, відтак, не заміщується на атом металу

1.3. При дії на певну масу форміатної кислоти розчину концентрованої сульфатної кислоти утворилася сильнотоксична газоподібна речовина без запаху, здатна утворювати стійкий комплекс із гемоглобіном. Відомо, що вона заповнила посудину в формі призми, в основі якої знаходиться дельтоїд зі сторонами 14 та 16 см і кутом між різними сторонами 60° . Висота призми складає $12\sqrt{3}$ см. Ідентифікуйте утворену газоподібну речовину та знайдіть початкову масу форміатної кислоти.

2. Розгляньте фрагмент слів пісні «Trago Alentejo na Voz» (муз., сл. Ж. Л. Горду)

Trago Alentejo na voz
Do cantar da minha gente.
Ai, rios de todos nós,
Que te perdes na corrente,
Ai, rios de todos nós,
Que te perdes na corrente!
Ai, planícies sonhadas,
Ai, sentir de olivais,

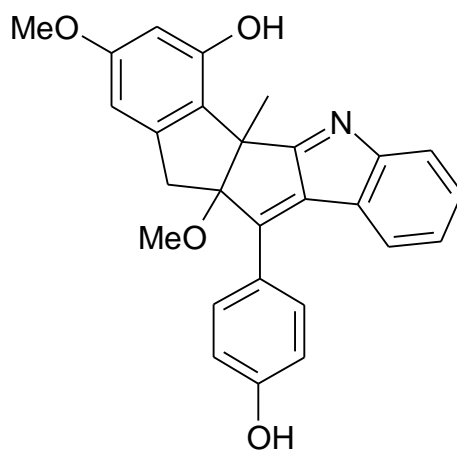
Ai, ventos na madrugada,
Que me transcendem demais,
Ai, ventos na madrugada,
Que me transcendem demais!

Estrilho

Amigos, amigos,
Papoilas de trigo,
Só lá eu as tenho
E de braço dado,
Contigo ao meu lado
É de lá que venho.
E de braço dado,
Cantando ao amor,
Guardamos o gado,
Papoilas em flor,
Que o vento num brado
Refresca o calor
E de braço dado,
Contigo ao meu lado,
Cantamos amor.

Дана пісня написана в народному стилі «канте», родом із степової області Алентежу (дослівно «землі за рікою Тежу») на півдні Португалії і описує типовий краєвид цієї області.

У приспіві пісні двічі згадується квітка маку (видова назва якого *Paraver rhoeas* споріднена із порт. “paroila”), характерна для степової місцевості. Характерний червоний колір макової квітки пояснюється присутністю у ній різних пігментів нудикаулінів, найпростіший із яких показаний на рис. 1:

2.1. Трьома реакціями проілюструйте для нудикауліну властивості фенолів, простих етерів фенолів та ізоіндолу.

2.2. Щодо нудикауліну, вкажіть невірне твердження:

а) Нудикаулін є фенолом, оскільки містить дві гідроксильні групи, безпосередньо сполучені з бензеновим ядром

б) Атом Нітрогену в молекулі нудикауліну не сполучений з атомом Гідрогену. Відтак його електронна пара направлена всередину ізопірольного циклу

в) Нудикаулін вважається амфотерною сполукою із переважно основними властивостями, оскільки містить як «кислий» фенольний гідроксил, так і основний піридиновий атом Нітрогену

г) Нудикаулін містить асиметричний атом Карбону, сполучений із метоксигрупою

г) Нудикаулін є ароматичною системою, яка легко вступає в електрофільне заміщення

2.3. Знайдіть масу нудикауліну, дією металевого натрію на який можна заповнити посудину в формі піраміди. В основі піраміди знаходиться рівносторонній трикутний зі стороною 21 см. Висота піраміди складає $32\sqrt{3}$ см.

3. Розгляньте фрагмент португальської народної пісні «Indo eu, indo eu à cidade de Viseu»

Indo eu, indo eu à cidade de Viseu,

Indo eu, indo eu à cidade de Viseu,

Escoreguei, torci o pé!

Ai, que tanto me doeu!

Escorreguei, torci o pé!

Ai, que tanto me doeu!

Estrilho

Olha dus-dus-dus

Olha trás-trás-trás

Olha dus-dus-dus

Olha trás-trás-trás

Olha, chega, chega, chega,

Olha, chega, chega lá pra trás.

Olha, chega, chega, chega,

Olha, chega, chega lá pra trás.

У даному куплеті пісні описується, як ліричний герой, по дорозі до міста Візеу, спотикається і підгортає ногу. В результаті, йому стає боляче.

Знеболення відбувається через пригнічення запального процесу із наступним його припиненням. Однією із речовин, якою стримують та придушують запальний процес є солі кислоти, відомої як диклофенак (Рис. 2):

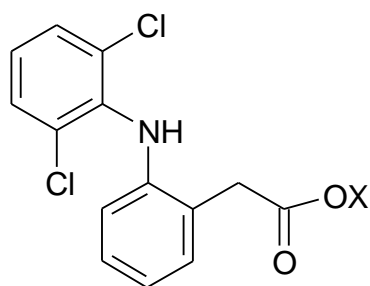

Рис. 2. Солі диклофенаку

Де $X = \text{Na}, \text{K}, \text{NH}_4$.

Солі диклофенаку проявляють лужну реакцію, оскільки є солями сильних основ та слабкої кислоти. Окрім цього, основність вторинної ароматичної аміногрупи також проявляється. В результаті, синтез та дія речовин простагландинів, які є естерами жирних кислот, пригнічується, через лужний гідроліз.

3.1. Назвіть диклофенак за номенклатурою ІЮПАК, враховуючи, що його слід іменувати як похідне етанової кислоти

3.2. Щодо диклофенаку, вкажіть невірне твердження:

а) Диклофенак є ароматичною системою, однак її вступ в електрофільне заміщення утруднений через пасивацію ядер атомами Хлору та карбоксиметиленовою групою

б) Диклофенак є слабшою основою, ніж аліфатичні вторинні аміни

в) На відміну від інших карбонових кислот, диклофенак не утворює естерів

г) Атоми Хлору в молекулі диклофенаку можуть бути легко заміщені на гідроксильні групи

г) При розкладі амоній диклофенаку відщеплюється молекула води з утворенням амідів

3.3. Пігулка масою 5 г містить препарат Натрій диклофенаку та допоміжні речовини. Для отримання Натрій диклофенаку, що міститься у пігулці, на відповідну кислоту подіяли металевим натрієм. Утворений в результаті реакції водень заповнив посудину в формі прямокутного паралелепіпеда розмірами 16x14x1 см. Знайдіть масову частку натрій диклофенаку у пігулці.

ГОРОДА И СЕЛА СРЕДНЕВЕКОВОГО ЧАГАНИАНА

Турсунов Сайпулла Нарзуллаевич

Доктор исторических наук
профессор, заведующий кафедрой
Всемирной истории Термезского
государственного университета
Республика Узбекистан, г. Термез

Аннотация: В данной статье на основе исторических источников представлена информация о городах и селах Чаганиана, одного из древнейших областей Средней Азии.

Ключевые слова: Чаганиан, Будрачтепа, Ахарун, Ал-Каст, Навандак, Сангардак, Нихам, Хавар.

Чаганиан – один из древнейших исторических областей на территории современного Узбекистана, который упоминается в арабо-персидских источниках как Чаганиён, Сагониён, в китайской литературе как Чиги-ян-на. В этот край входил весь бассейн реки Сурхандарья, горные районы Бабатаг и Гиссар. Правители Чаганиана носили титул «чаганхудат». Центром области был город Чаганиан.

Некоторые исследователи локализуют столицу Чаганиан в селе Сарыассия, другие - на месте Денау [1]. Г.А. Пугаченкова локализовала город Чаганиан в месте слияния рек Кызыл-Су и Сурхандарья, то есть в 6 км к юго-востоку от Денау, на место городище Будрачтепы [2]. Её мнение подтверждают археологические исследования в Будрачтепе. Городище привлекает внимание тем, что вместе с рабодом занимает площадь 4 кв. км [3]. Накануне арабского завоевания площадь Чаганиана составляла 20 га.

На севере Чаганиян граничил с областью Уструшан. На северо-западе территория доходила до Баб-уль-Хадид, то есть Железных ворот. Об этом сообщает Абу Рейхан Бируни [4]. Восточной границей Чаганиана был хребет Бабатаг, который отделял его от Кабадиана. На северо-востоке Чаганиан граничал с Шуманом и Ахаруном. Территория нынешних районов Денау, Шурчи, Алтынсай, Кумкурган, Сарыассия и Узун входила в состав Чаганиана с IV века нашей эры до конца XVI века.

В средние века владение Чаганиан славился своими богатыми и густонаселенными городами и селениями. По словам аль-Мукаддаса, в Чаганиане было более 16000 деревень [5]. Согласно археологическим исследованиям, только в бассейне Верхнего Сурхана с площадью 1800 кв. км. выявлено 104 средневековых поселения. Эти данные в определённой степени подтверждают сведения аль-Мукаддаси [6].

Столица Чаганиана находилась на месте современного Бударчтепа, а в X веке, согласно арабско-персидским источникам, была намного больше по площади, чем Термез и другие города северного Тохаристана. Чаганиан (Ас-Саганиан) платил дань в размере 48500 дирхемов [7]. Кудама ибн Джафар описал Чаганиан как большой густонаселенный город. По сведениям Истахри, Саганиан по площади больше Термеза, но у последнего больше населения и доходов. Аль-Мукаддас указывает, что в городе есть красивые крытые базары, посреди которых находится мечеть из жженого кирпича. Еще он говорит, что в Саганиане дешевый хлеб, а мясо продается в больших количествах [8]. Как пишется в «Чокари макола», у эмира Чаганиана Абу Музаффара Чагани было восемнадцать тысяч кобылиц и у каждой за хвостом жеребёнок [9]. По данным Абулфазла Бейхаки, среди подарков, сделанных эмиром Чаганиана султану Масуду Газневи, были породистые лошади [10].

Арабские географы упоминают такие владения, как Ахарун, аль-Каст, Навандак, Сангардак, Нихам, Хавар на территории нынешних районов Сарыассия и Узун. Ниже приведём короткие сведения о них.

Ахарун или **Харун** располагался к востоку от Чаганиана. В раннем средневековье Ахарун вместе с Шуманом составлял отдельное владение. Его правитель жил в Шумане. В первой половине IX века Ахарун был отдельной владением от Чаганана [11]. В 211–212 гг. хиджры (826–827 гг. н. э.) Ахарун платил дань в размере 32000 дирхамов [12]. В последний раз Ахарун упоминался Кудамом ибн Джафаром как отдельная владения в Тохаристане. Хамаваран был центром области Ахарун.

С раннего средневековья горнорудное дело развивалось в бассейне Ширкентдарьи, правом притоке Каратагдарьи. Здесь были выявлены поселения людей, занимавшихся кузнечным делом [13]. Город Хамаваран был центром торговли в IX-X веках. Здесь кузнецы привозили и продавали расплавленное железо. Названия Ахарун и Хамаваран не упоминаются в источниках XI века. Потому что тюрки изменили его на Каратаг.

В. В. Бартольд считал, что Ахарун находился к востоку от Шумана [14]. По мнению М.М. Дьяконова, город Ахарун находился в долине Каратагдарьи. Средневековой Ахарун соответствует руинам Шахринава в Каратагском районе [15]. Такого же мнения придерживается и Г.А.Пугаченкова [16]. В.А. Зеймаль локализовал Ахарун развалинам Узбеконтепа, расположенным в 4 км к юго-западу от Пахтаабада на окраине села Ширкент [17].

По мнению И. Умарова, средневековый Ахарун (Хамаваран) соответствует древнему Хориену (*Арриан, книга 4, гл. 21*) или Аорну (*Диодор, книга 17, LXXXV; Страбон, книга 15, 1, 8*). Его столицей в древности было городище Шахринав, так как жизнь здесь существовала вплоть до средневековья. Однако к началу средневековья город пришёл в упадок. В раннем средневековье центрами владения были Узбеконтепа и Каратаг.

Ал-Каст (в некоторых источниках ал-Кашт) – в IX веке аль-Якуби упоминает город Каст или Каск и относит его к области Саганиан [18]. Ибн Хордадбех сообщает, что аль-Каст платил дань в размере 1000 дирхемов в год [19]. В. В. Бартольд локализовал аль-Каст в бассейне притоков реки Сурхандарья [20]. По мнению Г.А.Пугаченковой и Е.В.Ртвеладзе, ал-Каст

расположен в горной местности между притоками реки Сурхандарья – Сангардак или Тупаланг [21]. В «Бабурнаме» это название встречается в форме Каштут.

Навандак – упоминается арабскими географами Кудама и ибн Хордадбех как Навандак или Наванд, а в «Бабурнаме» - как Навандок. Арабские географы указывали, что город находится в трех фарсах (1 фарс – 6-8 км) от центра Чаганиана (ныне Будрач).

Древний город Навандак соответствует руинам Кофиркала или Навандактепа, в 3 км к северо-востоку от центра нынешнего Узунского района. Общая площадь составила 20 га. Жизнь в городе существовала между V-XVIII веками [22].

Сангардак – упоминается в сочинении аль-Мукаддаси как *Санкарда*. [23]. Географ XI века Абу Саид Гардизи упоминает название Сенгердих [24]. В средние века Сангардакдарья называлась Хаварруд [25]. Эта река вытекает из горы Хавар [26]. По данным ибн Хаукаля, Санкарда состояла из двух владений, принадлежащих области Кеш. Первый – Внутренний Сангардак, второй – Внешний Сангардак. Согласно ибн аль-Асиру, крепости Муканна расположены в Сиаме и Санджард – в Сангардакском владении. Интересно, что в 19 веке гора напротив села Юрчи называлась Синой. На этой горе есть одноименное село.

В.В. Бартольд локализовал село в нижнее течение Сангардакдарьи [27]. По мнению Б.Н.Кастальского город Сангардак располагался в одноименном селе.

Нихам – по сведениям ибн Хордадбега, Нихам был довольно большой владением, платившей дань в размере 20 000 дирхемов в год [28]. Арабский географ ибн Рушд упоминает Нихамруд среди рек, протекающих по территории Саганиана (Чаганиана) [29]. Эта река начинается с гор Синам и Нихам. Река Нихам также упоминается в Худуд аль-Алам [30]. По мнению В. Минорского, Нихам – это старое название реки Кофирнихан [31]. В.В. Бартольд связывает Нихамруд с притоком Сурхандарьи – Туполондарьей [32]. Это мнение сейчас принимается большинством исследователей..

Хавар – ибн Рушд упоминает гору Хавар и вытекающую из нее реку Хаварруд в районе Чаганиян [33]. По мнению В.В. Бартольда, название Хаварруд связано с Сангардакдарьей. Это название может иметь прямое отношение к селению Хуфар.

Кроме того, в источниках упоминается селения Кумганан, Бураб, Банийоб и Хунбан, а также, городок Зинвар.

Селение Кумганан локализован на месте городища Джартак-тепа, в 4 км к северо-востоку от Денау. Бураб - небольшой городок с крепостью, расположенный в 20 км к северу от Денау у городища Чим-Кургантепа. Селение Рикдашт расположен в городище Гураз-тепа [34]. Городок Зинвар расположен в оазисе Оби-Заранг на место одноименной селении. Селение Банийоб локализован в оазисе Миршоди-Карлюк, а Хунбан расположен в городище Хумдонтёпа в Узунском районе [35].

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Беленицкий А.М., Бентович И.Б., Большаков О.Г. Средневековый город Средней Азии. Ленинград: Наука, 1973. –С. 178-180.
2. Пугаченкова Г.А. К исторической топографии Чаганиана // Труды ТашГУ. Вып. 200. Ташкент, 1963. –С. 58-63.
3. Пугаченкова Г.А. Ртвеладзе Э.В. Северная Бактрия-Тохаристан. Очерки истории и культуры // Древность и средневековье. Ташкент: Фан, 1990. –С.168.
4. Бируни. Избранные произведения. Канон Масъуда. Т.5.Ч.I. Ташкент: Фан, 1973. –С. 467.
5. Shamsaddin Abu Abdullah Mohammad ibn Ahmad al-Moqaddasi. Descriptio Imperii moslemici. Ed. M. J. de Goeje. BGA. Pars 3. Lugduni-Batavorum, 1967. –Р. 283.
6. Пугаченкова Г.А. Ртвеладзе Э.В. Северная Бактрия-Тохаристан. –С. 170.
7. Ибн Хордадбех. Книга путей и стран. Баку: Элм, 1986. –С. 67.

8. al-Moqaddasi. –P. 282-283.
9. Низами Арузи Самарканди. Собрание редкостей или четыре беседы. Москва: издательство Восточной литературы, 1963. –С. 68.
10. Абу-л-Фазл Бейхаки. История Мас'уда. Ташкент: Изд-во АН УзССР, 1962. –С. 438.
11. Та'рих-и Систан. История Систана. Перевод, введение и комментарий Л. П Смирновой. Москва: Наука, 1974. –С. 65.
12. Ибн Хордадбех. –С. 67.
13. Соловьев В. С. Раскопки в горном Тохаристане // Археологические открытия 1985 года. Москва, 1987. –С. 62.
14. Бартольд В.В. Сочинения. Том 3. Москва: Наука, 1965. –С. 320.
15. Дьяконов М. М. Работы Кафирниганского отряда. Труды Согдийско-Таджикской археологической экспедиции. Т. 1.— М-Л., 1950. –С. 185.
16. Пугаченкова Г. А. Халчаян. К проблеме художественной культуры Северной Бактрии. Ташкент: Фан, 1966. –С. 26.
17. Зеймаль Е. В. Археологические разведки в Гиссарской долине. Археологические работы в Таджикистане. Вып. 6. Сталинабад, 1961, стр. 135.
18. Ahmad ibn Abu Jakub ibn Wadhih al-Jakubi. Kitab al-buldan. Ed. M. J. de Goeje. BGA. Pars 7. Lugduni-Batavorum, 1967. –P. 292.
19. Ибн Хордадбех. –С. 68.
20. Бартольд В.В. Сочинения. Том 1. Туркестан в эпоху монгольского нашествия. Москва: Изд.Восточной литературы, 1963. –С. 122.
21. Пугаченкова Г.А. Ртвеладзе Э.В. Северная Бактрия-Тохаристан. – С.126.
18. Бобур Захириддин Мухаммад. Бобурнома. Тошкент: Юлдузча, 1989. – Б. 73. На узбекском языке.
22. Ртвеладзе Э.В. Обнаружение средневекового селения Навандак в области Саганиан // ИМКУ. Ташкент, 1978, вып. 14. –С. 114-118.
23. al-Moqaddasi. –P. 284.
24. Абу Са'ид Гардизи. Зайн ал-Ахбар. Ташкент: Фан, 1991. –С. 45.

25. Бартольд В.В. Сочинения, том 1. –С. 122.
26. Abu Ahmad ibn Omar ibn Rosteh. Kitab al-a'lak an-nafisa. Ed. M. J. de Goeje. BGA. Pars 7. Lugduni Batavorum: E. J. Brill, 1967, p. 93.
27. Бартольд В.В. Сочинения. Том 1. –С. 124.
28. Ибн Хордадбех. –С. 68.
29. Ibn Rosteh. –Р. 93.
- 30«Hudud al — alam». «The regions of the world». A Persian Geography. 372 A.N.-982 A.D. Translated and explained by V. Minorsky. London, 1970. –Р. 114, §25.
31. «Hudud al — alam». –Р. 209.
32. Бартольд В.В. Сочинения. Том 1. –С. 122.
33. Ibn Rosteh. –Р. 93.
34. Аршавская З.А., Ртвеладзе Э.В., Хакимов З.А. Средневековые памятники Сурхандарьи. Ташкент, 1982. –С. 42.
35. Ртвеладзе Э.В.Обнаружение средневекового селения Навандак в области Саганиан. –С.129.

МУЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ У КИТАЇ

Ульянова Вікторія Станіславівна

д.п.н., доцент

Піднібенна Яна Віталіївна

Крамаренко Аліна Андріївна

Студентки

Харківська гуманітарно- педагогічна академія

м. Харків, Україна

Анотація. Питання музичної освіти в школі Китаю не розглядалося радянськими науковцями. Дослідники (Ф. Арзаманов, І. Лисевич) лише торкалися загальної музичної культури Китаю, але вони не брали до уваги музичне виховання в початковій та середній школі. У китайській науці питання музичного виховання розглядалося Ван Юйхе, Ван Юй І, Ма Да, Цюй Баокуй тощо, які розглядали роль музичної освіти в контексті розвитку загальноосвітньої школи Китаю. Про розвиток музичної освіти у Стародавньому Китаї писав Сю Хайлінь. Мета статті – проаналізувати в історичному аспекті розвиток музичної освіти в Китаї.

Ключові слова: музичне виховання, уроки музики, Китай, музична культура, освіта.

Проблема музичної освіти в Китаї є актуальною у зв'язку з тим, що дитина має бути всебічно розвиненою. Гармонійному розвитку дитини сприяє як фізичне, так й естетичне виховання. Естетичне виховання в дитини можна розвинути завдяки проведенню уроків музики у школі. Тому уроки музики є обов'язковим предметом.

Музичне виховання в Китаї існує давно. Історія виникнення музичної освіти налічує багато років. Музична освіта увійшла в систему шкільної освіти

й посідає одне з головних місць. Це пов'язано з тим, що освіта в Китаї перестає орієнтуватися в освіті лише на виховання людини для суспільства, а виховує всебічно розвинену людину, яка має бути гармонійною у всьому. Цьому передувало реформування шкільної освіти, зокрема музичної.

Аналіз використаних джерел свідчить про те, що питання музичної освіти в початковій школі Китаю не розглядалося радянськими науковцями. Дослідники (Ф. Арзаманов, І. Лисевич) лише торкалися загальної музичної культури Китаю, але вони не брали до уваги музичне виховання в початковій та середній школі. У китайській науці питання музичного виховання розглядалося Ван Юйхе, Ван Юй І, Ма Да, Цюй Баокуй тощо, які розглядали роль музичної освіти в контексті розвитку загальноосвітньої школи Китаю. Про розвиток музичної освіти у Стародавньому Китаї писав Сю Хайлінь[2, с. 13].

Мета статті – проаналізувати в історичному аспекті розвиток музичної освіти в Китаї. Система музичної освіти в Китаї починає формуватися ще за часів Конфуція. Того часу, як відомо, у Китаї було майже відсутнє поняття про навчання у школі, але воно відбувалося.

Навчатися в так званій «школі» мали змогу собі дозволити лише діти чиновників або діти із заможних родин. Але незважаючи на такі обмеження, освіта продовжувала розвиватися. Із самого початку навчання у школі полягало у вивченні китайської мови, арифметики та співів. Співам приділялося багато уваги, адже китайський народ уміє зберігати традиції попередніх поколінь. Усі народні пісні передаються з покоління в покоління, а головним залишається те, що на формування музичного розвитку не впливали політичні реформування. Після того як Цинська династія (1636-1911) зазнала поразки, у Китаї почали відбуватися зміни не лише в політиці, але й в освіті. У ці роки у Китаї почала зароджуватися освіта, яка була орієнтована на Захід. Усе це було пов'язано з тим, що Китай – країна, яка довгі роки була закритою для навколишнього світу, – почала відкриватися для інших.

У країні стрімко почала набирати розвиток початкова освіта, а разом із нею – музична освіта європейського типу. Починаючи з 1840 року на території

Китаю почали відкриватися різні навчальні заклади, які в майбутньому будуть мати назву «школи». Засновниками цих навчальних закладів були американці та французи. У цих закладах не лише вивчалися китайська мова, арифметика, іноземні мови, а й долучалися діти до європейської культури – занять з музики. З 1842 року на Китай мали значний вплив Японія та Америка.

Американські місіонери розповсюджували свою релігію на території Китаю. Відкривалося багато шкіл, де допомагали не лише подолати неграмотність, а й нав'язували людям іншу віру. Разом із цим американські місіонери поширювали музику Заходу. Спочатку ця музика була лише церковного характеру, але незважаючи на це, вона все одно стрімко розповсюджувалася територією Китаю. Китайці співали в церковних хорах. Ці церковні хори розташовувалися в навчальних закладах.

Діти не лише співали європейських церковних пісень, але й грали на нових музичних інструментах. Таким чином китайське суспільство було наближене до культури європейських країн. Уперше предмет музики у шкільній освіті з'явився в Америці у XIX столітті. Американські діячі одразу розробили матеріальне забезпечення для уроків музики. На уроках музики учні вивчали класичні пісні. Згодом їх опрацьовували для співу в хорі. Отже, музичне виховання полягало в заняттях хору з використанням європейських класичних композицій.

Музичні композиції були європейського, класичного характеру, але тексти були написані та адаптовані під уряд Китаю. Повернувшись на батьківщину, ці люди відіграли значну роль у становленні шкільної музичної освіти у Китаї. Із часом музика почала викладатися не лише в жіночих закладах, а й в усіх загальноосвітніх школах – як початкових, так і середніх. Як обов'язковий предмет, музичне виховання починає викладатися в усіх загальноосвітніх школах Китаю з 1912 року .

Із цього ж року уроки музики перестали бути предметом на вибір і стали обов'язковими не лише в початковій школі, а й у середній. На уроках музичного виховання школярі не лише навчалися навичок співу, а й мусили

вміти грати на музичних інструментах. У ті часи учні навчалися грати на духових інструментах. Духові інструменти користувались попитом тому, що учні брали участь у різних ансамблях та оркестрах. Уроки музики відбувалися в першій половині дня, коли діти вчилися співати та вивчали теорію музики, у другій половині дня діти вчилися грати на різних музичних інструментах. Уряд Китаю, а саме Міністерство освіти, 1922 року узгодив Проект нової модернізованої освіти.

Була розроблена і прийнята нова шкільна система навчання. Нова система навчання отримала назву «Женьсюй», вона пропонувала шестирічну початкову школу та шестирічну середню школу. Батьки зобов'язані були забезпечити дитину освітою. Ті батьки, які не приводили дітей до школи, сплачували штраф. Разом із цим у Китаї з'явилися нові проблеми: нестача вчителів, навчального матеріалу, вчителі не володіли ефективними методиками викладання тощо.

Цього ж року в Китаї почали відходити від японської системи освіти в бік західної моделі навчання. Нова реформа навчання походила на американську модель, зокрема структура школи та програма навчання. У сучасній школі Китаю музичне виховання відбувається таким самим чином, як і за старої системи навчання. Але в сучасній школі діти навчаються грати на піаніно, флейті та баяні. Як уже зазначалося, навчання в китайській школі відбувається у дві зміни. У першій половині дня діти навчаються китайському співу, у другій половині дня навчаються грати на музичних інструментах. Вони не лише співають, а й самі собі акомпанують. На уроках діти вивчають традиційні народні пісні китайського народу. Тому спочатку шкільні уроки музика отримали назву «шкільна пісня».

Метою введення музичного виховання в початкову та середню школу Китаю є гармонійний розвиток морально-етичних та естетичних цінностей, які мають бути розвинені в кожній людині. Про це засвідчується в документах, які було видано Міністерством освіти Китаю 1932 року, – «Програмі музичних дисциплін у початкових школах», «Програмі музичних дисциплін у середніх

школах» та «Стандарті музичних дисциплін у школах старшого ступеня. Цього ж року в Китаї почали розробляти підручники для занять з музики. Було створено спеціальні Комітет з розробки підручників музики для початкової та середньої школи та Комітет музичної освіти.

Ці комітети разом видали підручники з музики для початкових і середніх шкіл. Цими підручниками користувалися дуже довго. Після 1937 року в Китаї відбулося багато змін не лише в політичному руслі, а й навчальному. Ці зміни були зумовлені війною між Китаєм та Японією та «Культурною революцією». Через війни, які тривали з 1937 року до кінця «Культурної революції» 1949 року, освіта Китаю перетерпіла занепад.

На початку 1950 років у навчальному плані для початкової школи почало відновлюватися викладання музики – з першого класу. Так, з першого по четвертий класи було по дві години уроків музики на тиждень; з п'ятого по шостий клас кількість годин було збільшено до трьох годин на тиждень [3, с. 56]. Але збільшення годин з музики у шкільному навчальному плані тривало недовго: з 1957-1958 років уроки з музики були урізані до однієї години на тиждень. Це було пов'язано з тим, що Міністерство освіти не виділяло коштів на фінансування освіти, зокрема музичної. Для підтримки культурної освіти це було великим занепадом.

Така ситуація тривала аж до 1962 року, коли вивчення музики повернулося до навчальних програм. Також за навчальної програмою передбачалося вивчення не лише традиційних китайських пісень, а й західних пісень, пісень для дітей, радянських, європейських пісень, а також вивчення нотного стану. Велика подія в історії Китаю відбулася 1976 року – осудження «банди чотирьох», після чого було зроблено багато змін і в системі освіти. Музичне виховання знову зайняло своє почесне місце в навчальній програмі. Уроки музики продовжували розвивати естетичний смак молодших школярів. У новій навчальній програмі зазначалося, що з першого по третій клас проводиться два уроки музики на тиждень, з четвертого по шостий клас на заняття з музики відводиться лише 1 година на тиждень. Але незважаючи на це,

уроки з музики в початковій школі продовжували музичне виховання. З кожним роком предмет «музика» займав почесне місце не лише в початковій школі, але й у середній. На жаль, така ситуація була не в усіх школах Китаю, деякі не проводили уроків музики взагалі.

Таким чином, уряд Китаю вирішив відновити викладання музичного виховання в усіх початкових і середніх школах, а Міністерство освіти почало розробляти методичні рекомендації та методичні посібники для учнів та учителів. 1979 року уряд Китаю оприлюднив «Устав музичного виховання як частини програми десятирічного шкільного навчання молодшого та середнього ступеня». Але після цього, 1982 року, Міністерство освіти Китаю видало ще два нових законопроекти про «Устав музичного виховання як частини програми п'ятирічного шкільного навчання молодшого ступеня» та «Устав музичного виховання як частини програми молодшосередніх класів загальноосвітньої школи». За цими новими законопроектами, музичному вихованню надавалася провідна роль у шкільній освіті.

Також було наголошено, що музична освіта відіграє головну роль у формуванні моралі нового покоління й самопізнання модернізованого суспільства. Уряд приділяв багато уваги створенню нових методичних посібників, підручників. Головним було те, що уряд брав до уваги особливості кожної провінції, тому дозволив видавати підручники до кожної провінції окремо з урахуванням культурних особливостей. Під культурними особливостями маються на увазі різні діалекти та особливості музичної культури різних провінцій.

Починаючи з 1986 року музичне виховання в початковій школі відбувалося тричі на тиждень. Але знову-таки це не тривало довго, не вистачало ні підручників, ні матеріалу, ні викладачів. Наступним кроком у відновленні музичної освіти у Китаї було створення 1989 року «Плану шкільної художньої освіти країни (1989 – 2000 рр.)» [1, с. 306-309]. Це був перший офіційний документ, який окреслював цілі та завдання музичного виховання в початковій та середній школі. Новий навчальний план давав змогу якісно

проводити уроки музики, а саме надавав методичні рекомендації для проведення уроків, окреслював нові можливості учителів, за новим планом діти мали всі необхідні матеріали (методичні посібники та підручники), забезпечувалися музичними інструментами тощо. У Китаї почали формуватися позашкільні заняття з музики. На цих заняттях учні навчалися різних видів музичної діяльності.

Найголовнішим завданням було навчання в багатоголосному хорі. Почали з'являтися нові на той час музичні жанри, не властиві китайському народу – оркестри, різні ансамблі. Учні брали участь у художній самодіяльності, почали з'являтися симфонічні оркестри. Отже, система реформування освіти в Китаї, зокрема музичної, з часом перетерпіла багато змін. У становленні музичної освіти в Китаї виділяють п'ять етапів розвитку, які були зумовлені історією країни II половини XIX – початку XX століття.

I етап (1840 – 1912) – поширення музичної освіти християнськими місіонерами з Америки. Виникнення церковних хорів;

II етап (1912 – 1949) – поширення музичної освіти в усіх загальноосвітніх навчальних закладах Китаю;

III етап (1949 – 1966) – занепад в освіті, зокрема в музичній;

IV етап (1966 – 1979) – відновлення музичної освіти після втраченого в період «Культурної революції»;

V етап (1976 – початок XX століття) – реформування чинної системи освіти, зокрема музичного виховання, удосконалення музичної освіти в усіх загальноосвітніх навчальних закладах Китаю.

Музичне виховання було відновлене у своїх правах, воно закріпилося як основний шкільний предмет. Предмет «Музика» проводиться у кожній школі починаючи з першого класу.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Ван Сюе Мань. Особенности системы государственного управления физической культурой и спортом в КНР. Слобожанський науково-спортивний вісник, 2008, № 4, С. 217-221.
2. Ван Цзыпу. Содержание и формы организации физического воспитания в вузах Китайской Народной Республики: дис. канд. пед. наук. РГАФК. М., 1999, 183 с.
3. Лан Давей, Шаулинь Чень, Цзиньган Ма, А.Я Булашев. Природные рекреационные ресурсы Китая – важная составляющая для развития спортивно-оздоровительного туризма в стране. Слобожанський науково-спортивний вісник, 2007, № 12, С. 364-368.
4. Чжан Л. Физическое воспитание в школах Китая на пороге 21 века. Физкультурное образование Сибири, 1995, №2, С. 71-73.
5. Чжун Х. КНР: вопросы преемственности дошкольного и начального школьного образования. Дошкольное воспитание, 1998, № 6, С. 115-117.

УДК 811.161.2:81'367:070.41

ВІДОКРЕМЛЕНА ПРИКЛАДКА ЯК СТИЛІСТИЧНИЙ ЗАСІБ У МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЗЕТНОЇ ПЕРІОДИКИ

Федонюк Любов Сергіївна

магістрантка

Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

Анотація: У статті проаналізовано явище відокремлення в українській мові, зокрема схарактеризовано специфіку відокремлення прикладки як різновиду означення й виразного стилістичного засобу в мові сучасної української преси. Зосереджено увагу на стилістичних функціях пояснення й уточнення, зреалізованих відокремленими прикладками в газетному контексті. Вказано на нові тенденції і явища у використанні відокремлених прикладок, умотивовано причини їхньої появи в мас-медійних текстах сьогодення.

Ключові слова: відокремлена прикладка, пояснюване слово, пояснювальна функція, уточнювальна функція, стилістичний засіб, мова сучасної української газетної періодики.

За логічними ознаками — невиділення/виділення, неактивізація/активізація властивої прикладці семантики, функціональна важливість — прикладка буває невідокремленою або відокремленою. *Невідокремлена прикладка* — це найбільш звичайний за лексичним значенням і за морфологічною будовою різновид прикладки, один із виявів членореченнєвої другорядності, особливе означення, яке виражається іменником (іменниковим чи субстантивованим поєднанням слів) [1, с. 124].

Термін «прикладка» («приложение») запровадив М. Греч [2, с. 240]. За Ф. І. Буслаєвим, прикладка належить до означувальних слів, до особливого

різновиду означень у формі іменника [3, с. 323]. Ще О. Х. Востоков слушно вважав, що прикладка не дає предметові (особі, пізнаваному живому й неживому) іншої назви, а слугує означенням того самого предмета. Це означення своєрідне, бо вказує на вік, національність, спеціальність, професію і под. [4, с. 198]. Прикладка – «це те залежне слово, яким у формі іменника позначається властивість-якість або родова ознака панівного слова» [5, с. 279]. Вона є такою ознакою предмета, яка водночас слугує для нього другою назвою.

Відокремлені прикладки – непоширені (однослівні) й поширені (дво- і кількаслівні) – виділяються комами на письмі (зрідка тире) або ж вирізняються в усному мовленні серед інших членів речення своєрідною (видільною, відокремленою) інтонацією.

У мові сучасних українських газет кількісно переважають *поширені* відокремлені прикладки, щоправда, частотність уживання різнотипних невідокремлених і відокремлених прикладок завжди регламентується їхньою стилістичною доцільністю в кожному конкретному акті мовлення.

Як засвідчує обстежений матеріал, відокремлена прикладка найчастіше виражається іменником (одиничним або сполученням слів з іменником у центрі), субстантивованим словом або синтаксично неподільним поєднанням слів. Найактивніше в досліджуваних текстах функціонують відокремлені прикладки, виражені сполученням слів з іменником у центрі. Напр.: *Така культура, як шафран посівний з родини крокусів, для нас нова* (Голос України, 25.02.2020, с. 10); *Саме з бразильцями, законодавцями моди у джіу-джитсу, Блажко мав дві важкі зустрічі на нинішньому чемпіонаті у столиці Португалії* (Голос України, 29.01.2020, с. 19).

Щодо пунктуаційних знаків, то найчастіше такі прикладки виділяють тире з двох (середина речення) чи з одного (кінець речення) боків. Пор.: *Автор проекту пам'ятника – скульптор Володимир Толстоп'ятов – зобразив могутню постать легендарного гетьмана у повний зріст із шаблею і хрестом у руках* (Голос України, 22.02.2020, с. 10); *Міністри закордонних справ п'яти держав – України, Канади, Великої Британії, Афганістану та Швеції –*

оголосили свої вимоги на адресу іранської влади стосовно «чорних скриньок» збитого під Тегераном 8 січня літака «Міжнародних авіаліній України» (Голос України, 18.02.2020, с. 1); Салім Караме – власник приватної клініки з Києва – щоразу на день свого народження приїздить у район бойових дій на схід України (Голос України, 21.02.2020, с. 9); За ці роки ентузіастами народного інструменту – подружжя Раїса та Микола Борці – не тільки сформували стабільний колектив, а й вибороли низку нагород, які свідчать про високий професіоналізм групи (Голос України, 29.02.2020, с. 11); Дмитро Разумков зазначив, що принципова позиція Естонської Республіки на міжнародних майданчиках – в раді Європи, Організації Об'єднаних Націй – є дуже цінною для України (Голос України, 27.02.2020, с. 2); Круглий стіл був скликаний поміж двох дат – Міжнародного дня рідної мови та Дня пам'яті Тараса Шевченка... (Голос України, 05.03.2020, с. 6); Переважна більшість населення українських міст проживає в будинках радянської доби – «хрущовках» та «панельках» (Голос України, 05.03.2020, с. 18); Отож на місці Миколаївського ланцюгового мосту Євген Патон спорудив іншу переправу – міст імені Євгенії Бош (Голос України, 05.03.2020, с. 19); Міжнародні профспілки готові захищати спільну цінність – соціальний діалог... (Голос України, 27.02.2020, с. 3).

Як слушно зауважує І. Я. Завальнюк, «інноваційним явищем у мові української преси початку ХХІ ст. є специфічне вираження означень лексемами (рідше аббревіатурами) мовою оригіналу, що не лише інтригує, а й активізує інформаційно-атрибутивні характеристики об'єкта, явища чи події» [7, с. 92]. Те саме стосується й відокремлених означень-прикладок, поданих мовою оригіналу. У такий спосіб журналіст пожвавлює, осучаснює виклад, напр.: 3 28 січня 2020 року кодування супутникового сигналу, про яке домовилися представники найбільших українських медіа груп, – InterMediaGroup, StarLightMedia, «Україна» та «1+1» – фактично створило ризики національній безпеці України в інформаційній сфері (Голос України, 13.02.2020, с. 3).

Спостережено, що основна умова відокремлення загалом, і прикладок зокрема, у мові сучасної української преси – комунікативно-змістова. Відокремлення підсилює комунікативне спрямування повідомлення, сприяє виділенню в ньому основного й другорядного, збільшує інформативність, робить його стислішим, компактнішим. Пор.: *Першу трансплантацію нирки у Львівській лікарні швидкої допомоги, одній з найбільших у Західній Україні, провів головний лікар цього медзакладу Олег Самчук* (Голос України, 04.03.2020, с. 7); *Звести новий міст на старих опорах доручили головному на той час київському будівничому мостів Євгену Патону, професору КІП* (Голос України, 05.03.2020, с. 19).

Відокремлена прикладка і пояснюване (означуване) нею слово – це завжди два окремі члени речення, які розрізняються синтаксично; пояснюване слово виступає або головним, або другорядним членом речення, тоді як прикладка – це лише другорядний член речення. Прикладка, отже, може розгортати пояснюване слово по-різному, набуваючи при цьому тієї морфологізованої форми, якої вимагає пояснюване слово.

Ще М. Греч звернув увагу на функції прикладки при пояснюваному слові-займеннику. Мета такого відокремлення – виставити напоказ, з більшою силою те, що виражається прикладкою. А це можливе за умови, якщо вимовити прикладку емпативно, тобто з посиленою тональністю, емоційністю і семантичною важливістю [2, с. 380]. Отже, відокремлена прикладка – це синтаксично залежний другорядний член речення, який, набувши в мовленні напівпредикативної функції, уточнює, посилює значення того пояснюваного слова, із яким вона поєднується за змістом і граматично.

Відокремлена прикладка – це переважно іменникове означення. На відміну від відокремленого означення, відокремленою прикладкою з більшою значеннєвою силою та емоційністю характеризується пояснюване слово в будь-якій синтаксичній функції. Це пояснюється предметною семантикою прикладки. Звісно, корективи в це явище нерідко вносить інтонація, особливо логічний наголос.

Відокремлена прикладка може стосуватися означуваного слова в синтаксичній функції підмета, додатка, іменної частини складеного присудка, обставини. Помітно, що порівняно з відокремленими означеннями, відокремлені прикладки семантично й синтаксично більш самостійні в реченні, бо можуть уживатися і без пояснюваного слова. Пор. приклади, дібрані з мови сучасних українських газет: *Доцент кафедри педіатрії Буковинського державного медичного університету, вона може розповісти сотні історій «ранніх пташок»* (Урядовий кур'єр, 17.12.2019, с. 6), пор.: *Доцент кафедри педіатрії Буковинського державного медичного університету може розповісти сотні історій «ранніх пташок» і Вона може розповісти сотні історій «ранніх пташок»;* Або: *Випускник училища й інституту культури, він – один із тих, хто організовує такі свята і сам бере в них участь* (Голос України, 08.02.2020, с. 10), пор.: *Випускник училища й інституту культури – один із тих, хто організовує такі свята і сам бере в них участь і Він один із тих, хто організовує такі свята і сам бере в них участь.*

Як слушно зауважує П.С. Дудик, основне семантико-синтаксичне значення відокремлених прикладок – це значення атрибутивності (означальності), яке нерідко буває близьким до другорядної чи додаткової предикації, через що може наближатися до семантики присудка, що й спричиняється до відокремлення прикладки не меншою мірою, ніж це загалом характеризує означення [1, с. 127]. Відокремлену прикладку здебільшого можна перетворити в підрядне речення чи в дієприкметниковий зворот, утворивши синонімічні синтаксичні конструкції. Пор.: *Окремо скажу про наших земляків – тернопільчан за кордоном* (Голос України, 27.02.2020, с. 17) і *Окремо скажу про наших земляків-тернопільчан, які перебувають (проживають) за кордоном;* *Тож чому тризуб – державний символ нашого народу – є для нас предметом гордості і шанування, а в росіян викликає ненависть і відразу?* (Голос України, 19.02.2020, с. 14) і *Тож чому тризуб, будучи державним символом нашого народу, предметом гордості і шанування, у росіян викликає ненависть і відразу?* У мові сучасних українських газет помітно нову

тенденцію до використання в одному реченні чи абзаці кількох відокремлених членів, як-от: *Люди вибрали іншу столицю – Волоку, всесвітню законодавицю мод на весільні сукні, з багатою та прогнозованою громадою, котра дбає про людей...* (Голос України, 14.02.2020, с. 9), що розширює виклад різнобічної інформацією, поглиблює характеристику об'єкта.

Спостережено, що в газетному контексті прикладки виконують здебільшого дві основні семантико-стилістичні функції – *пояснювальну* й *уточнювальну*. Обидві функції підлягають деякому внутрішньому членуванню. Наприклад, прикладка, яка з пояснюваним словом поєднується сполучником *або*, слугує другою назвою означуваного предмета; отже, обидві назви (пояснюване слово і прикладка) виражають у такому разі одне поняття, розрізняються лише синонімічно: *Мангольд, або листовий буряк, – також вельми бажаний у комбінованих салатах* (Урядовий кур'єр, 14.12.2019, с. 4); *А допоміг у цій справі календарний місяць квітець, або брат Квітець, який саме господарював довкола* (Урядовий кур'єр, 28.12.2019, с. 6).

Помітно, що інші прикладки з *пояснювальною* функцією, які трапляються в мові української преси сьогодення, відтворюють неоднакові ознаки та вияви пояснювальності. Зокрема, прикладкою зі сполучником *тобто* ніби розшифровується пояснюване слово: *Бог створив природу, а люди – культуру, тобто інфраструктуру, навколишнє матеріально-виробниче середовище* (Голос України, 27.02.2020, с. 17); *Побутує ритуал прикрашання весільного деревця, тобто сосни* (Голос України, 13.02.2020, с. 13); *Він у роботі активно використовує енергію мережевого зв'язку, тобто електроенергію* (Урядовий кур'єр, 21.02.2020, с. 6); *Сміливий акцент на акторстві за браку відповідної освіти, тобто специфічного вишколу за Станіславським чи Немировичем-Данченком – це ще нічого* (Урядовий кур'єр, 10.12.2019, с. 7). Послугуючись схемою О. Г. Руднева [6] – автора першої в русистичі книги про відокремлення другорядних членів речення – вдамося до українськомовних відокремлених прикладок із пояснювальною функцією.

Це відбувається за таких умов:

а) коли відокремленою прикладкою виражають ласкаву чи лайливу оцінку когось або чогось: *Охотили її – красуню – увагою, огорнули любов'ю* (Вінниччина, 21.04.2020, с. 5);

б) коли відокремлена прикладка вказує на характер діяльності особи, на її національність, сімейний стан тощо: *На цю подію зібралися колеги митця, справжні поціновувачі прекрасного* (Урядовий кур'єр, 25.02.2020, с. 7); *Салім, ліванець за національністю, розповідає, що за весь час обслужили понад 1700 бійців* (Голос України, 21.02.2020, с. 9);

в) коли відокремлена прикладка містить мотивацію або причиновість дії, яка приписується пояснюваному слову, напр.: *Як кожна матір, Олена прагне, щоб діти були здоровими, мали добру долю і справжні цінності* (Голос України, 05.03.2020, с. 13).

Прикладки з уточнювальною функцією також підлягають певному внутрішньому членуванню. Слово «уточнювати» означає що-небудь конкретизувати, особливо тоді, коли в ролі пояснюваного слова – займенник, тобто лексема з неконкретною семантикою: *Ми ж, шанувальники творчості Лесі Українки, сподіваємося, що розпочата справа буде доведена до логічного завершення* (Голос України, 29.02.2020, с. 9); *На килимах справжній український рай: тут і дивовижне дерево життя, один із сакральних символів нашого народу, і полтавське село, де працюють толокою, і неповторний світ квітів і птаства* (Голос України, 12.02.2020, с. 9).

Безперечно, будь-яка прикладка (як із пояснювальним, так і з уточнювальним значенням) набуває певного емоційно-стилістичного забарвлення, яке об'єктивно закладене в семантиці прикладки з її пояснювальною чи уточнювальною функцією. У мові сучасних українських газет найактивніше функціонують непоширені й поширені прикладки, які стосуються пояснюваного слова, вираженого особовим займенником, на зразок: *Ось такий він, Роман Шніцер – лікар і депутат, батько й дідусь* (Голос України, 27.02.2020, с. 13). Такі прикладки мають «найбільше функціональне

навантаження, вони в стислій формі поглиблюють комунікативно-змістовий аспект повідомлення, тому й типові для інформаційних міні-жанрів – дописів, інформативних повідомлень, хронік» [7, с. 91], а також для художньо-публіцистичних жанрів із їхньою описовістю.

Дещо рідше трапляються прикладки, які відокремлюються, приєднуючись до пояснюваного члена речення такими словами, як: *тобто, або* (у значенні *тобто*), *особливо, а саме, навіть, як, наприклад, зокрема, на ім'я, на прізвище, родом, за походженням, за віком, за професією* та ін.: *І це тільки офіційні дані державних лісових господарств, тобто Державного агентства лісових ресурсів, яке обліковує і маркує такі ялинки* (Урядовий кур'єр, 20.12.2019, с. 3); *По-перше, в самій Україні зростає зарплата робітників, особливо будівельників* (Урядовий кур'єр, 21.12.2019, с. 3).

Спорадично в мові сучасної української преси функціонують відокремлені поширені прикладки з початковим сполучником *як*. Така прикладка зазвичай має значення причини, напр.: *Як справжні феномени культури, ткацтво і вишивка слугують учителями етики, моралі з уроками квітучого життя* (Культура і життя, 31.01.2020, с. 15); *Як добрий фахівець, архітектор одразу завоював повагу в колективі* (Україна молода, 09.05.2019, с. 6). Ще виразнішим відокремлення першого й другого речень стане тоді, коли його перенести в середину речення, оскільки інтонаційно сильніше відокремлюється, пор.: *Ткацтво і вишивка, як справжні феномени культури, слугують учителями етики, моралі з уроками квітучого життя; Архітектор, як добрий фахівець, одразу завоював повагу в колективі.*

Своєрідність прикладки полягає в особливих аппозиційних (прикладкових) відношеннях, які виникають між прикладкою і пояснюваним словом. Прикладка – це форма синтаксично залежного іменника, яким позначається якість-властивість або ж родова ознака синтаксично панівного (пояснюваного) слова [1, с. 133]. Свого часу О. О. Потебня вказував на більшу самостійність прикладки порівняно із власне означенням [7, с. 109]. Відокремлена прикладка завжди семантично й синтаксично самостійніша, має

більше смислове навантаження, ніж відокремлена. Будучи різновидом означення, прикладка завжди виконує означальну, характеристичну, кваліфікативну функцію, тобто загалом стилістичну функцію, або функцію підсилення лексичного чи емоційного значення того члена речення, із яким прикладка пов'язується граматично і за змістом [6, с. 40].

У мові сучасної газетної періодики натрапляємо на реченнєві побудови, які вміщують кілька видів відокремлених членів (серед них – і прикладок), виражених різними способами, напр.: *Її [магістерської програми «Агрокебети» – Л. Ф.] особливістю є супровід кожного студента представником компанії – учасника проекту, а також залучення до читання лекцій керівників успішних аграрних підприємств – як вітчизняних, так і зарубіжних* (Голос України, 29.02.2020, с. 8); *На сайті «Обозреватель» уже з'явилася інформація про причетність до облаштування промислового виробництва контрабандних цигарок різних марок місцевих авторитетів, про яких неодноразово заявляла і Генпрокуратура, на прізвиська Слон та Бабуся, пов'язаних із колишнім впливовим народним депутатом від Буковини* (Голос України, 28.02.2020, с. 7); *Бургас – місто у південно-східній частині Болгарії, одне з найбільших за своєю площею у країні, розташоване на березі Бургаської затоки з прекрасними умовами для відпочинку, а також добре розвинутою туристичною інфраструктурою* (Голос України, 30.01.2020, с. 9). У такий спосіб журналісти конкретизують важливі факти, обставини, об'єкти, події, знайомлять читача з різновекторною, подекуди другорядною, інформацією, створюючи виразно-зорову картину описуваних явищ. Конструкцій, на кшталт поданих, стає дедалі більше. Вони особливо придатні для розлогих оповідей про явища й події навколишнього світу.

З огляду на висловлене можна зробити висновок, що відокремлені означення, зокрема й прикладка як своєрідний різновид означення, – це виразний стилістичний засіб. Відокремлена прикладка як означення у формі іменника, узгодженого з пояснюваним (означуваним) словом у відмінку і здебільшого в числі, посідає проміжне місце між прикметниковим та

іменниковим означенням. Як слушно зауважує П. С. Дудик, «вдаючись до відокремлення в будь-якій його формі, мовці досягають певної економії у висловлюванні, словесно скорочують його» [9, с. 259], збагачуючи в такий спосіб загальну синтаксичну синоніміку мови.

Як яскравий зображувально-оцінний засіб відокремлена прикладка дає змогу стисло висловити думку чи відтворити ієрархію думок. У мові сучасної української преси використовують здебільшого відокремлені поширені прикладки. Їхнє відокремлення спричиняють такі чинники, як зміст, наявність пояснювальних слів, характер означуваного слова, місце в реченні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дудик П. С. Просте ускладнене речення: навч. посіб. – Вінниця : ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2002. – 335 с.
2. Греч Н. И. Практическая грамматика русского языка. – СПб.: В типографии Императорск. СПб. воспит. дома, 1827. – 588 с.
3. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка. Синтаксис. – М.: Учпедгиз, 1959. – 625 с.
4. Востоков А. Х. Русская грамматика, по начертанию его же сокращенной грамматики полнее изложена. – Изд. 12-е. – СПб.: Изд-во Д. Ф. Федорова, 1874. – 246 с.
5. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. – Изд. 2-е. – Л.: Учпедгиз, 1941. – 620 с.
6. Руднев А. Г. Синтаксис осложненного предложения. – М.: Учпедгиз, 1959. – 198 с.
7. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти. – Вінниця: Нова Книга, 2009. – 400 с.
8. Потєбня А. А. Из записок по русской грамматике. – Т. I–II. – М.: Гос. учеб. пед. изд. МП РСФСР, 1958. – 536 с.
9. Дудик П. С. Стилїстика української мови: навч. посіб. для студентів вищих навч. заклад. – К.: Видавн. центр «Академія», 2005. – 368 с.

УДК 616

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРИСТАЛОГРАМ ЕКСТРАКТІВ
СЛИНИ ОСІБ, ХВОРИХ НА РІЗНОМАНІТНІ ЗЛОЯКІСНІ
НОВОУТВОРЕННЯ**

Федорова Олена Анатоліївна

к. м. н., асистент

Холодова Маргарита Ігорівна

студентка

Національний медичний університет

імені О.О. Богомольця,

м. Київ, Україна

Анотація: автором наведено результати порівняльного кристаломорфологічного (тезиграфічного) дослідження екстрактів змішаної слини пацієнтів, хворих на різноманітні злоякісні новоутворення. В результаті проведеної роботи виявилось, що дана методика дослідження екстракту слини онкохворих осіб виявилась ефективною та наочною, й за отриманими результатами аналогічною тій, яку можна використовувати для встановлення ЗН ЛОР-органів. Через це, автор пропонує активізувати подальшу розробку даного методу та впровадження в судово-медичну та патоморфологічну практику.

Ключові слова: діагностичні показники тезиграм, тезиграфія екстрактів слини, кристаломорфологічний аналіз, тезиграфічні онкомаркери.

Актуальність та новизна. В судово-медичній практиці експерти встановлюють не лише факт травмування людини, а й попередні захворювання. В попередніх роботах вже йшлося про те, що кристалографія може використовуватись в діагностичних цілях щодо злоякісних новоутворень, й особливо, така біорідина, як слина вже використовується в патоморфологічній

практиці під час встановлення наявності у пацієнта злоякісних новоутворень (ЗН) [1, с. 43, 44; 2, с.123]. Однак, діагностичні властивості кристалографічного, а саме тезиграфічного методу за класичною методикою ще не були розроблені для потреб судово-медичної експертизи і через це, дане дослідження є новим та актуальним.

Матеріали та методи. В якості об'єкта дослідження використовувався екстракт слини хворих пацієнтів на різноманітні ЗН. Були застосовані такі методи дослідження, як: тезиграфічний, описовий, порівняльний та аналітичний метод.

Результати дослідження. Під час раніше проведеного аналізу тезиграм пацієнтів відділення онкопатології ЛОР-органів виявилось, що фахівці різних галузей медичних та біологічних знань активно використовують різноманітні методи біокристаломіки для дослідження слини, але всі вони використовують, як основний, метод кристалоскопії висохлих фацій біорідин, який має невеликі діагностичні властивості й по суті не є кристалографічним[3, с. 68, 69]. Отже, і в їх роботах не знайшлось підходящих діагностичних ознак для оцінювання тезиграм екстрактів слини. Через це, нами було розроблено діагностичні показники, за якими можливо було б встановлювати патологічні зміни кристалів, що формувались внаслідок ЗН у пацієнта [4, с. 131; 5, с. 1293].

Таким чином, в ініціативному порядку було проведене комплексне клініко-патоморфологічно-тезиграфічне дослідження добровольців: здорових осіб та пацієнтів зі злоякісною патологією ЛОР-органів. Було проаналізовано 57 карт стаціонарного хворого, потім у пацієнтів було вилучено зразки слини для тезиграфічного дослідження. Пацієнти, що страждали на різні клінічні стадії ЗН, були віком від 28 до 80. Середній вік групи складав 53,8 р. Групу порівняння склало 20 добровольців з числа здорових осіб, віком від 17 до 80 років, середній вік групи складав 43,8 р.

При проведенні кристалографічно-морфологічного аналізу виявилось, що тезиграми відрізнялись як за загальним видом утвореної кристалізації, так і за конкретними показниками кристалогенезу, причому, для кожної клінічної стадії

ЗН виявлялись змінені показники, притаманні саме цій стадії. За результатами дослідження також було розроблено відповідну фотошкалу та набір діагностичних таблиць, за якими можливо провести встановлення стадій захворювання.

Однак, оскільки слина не є органоспецифічною рідиною організму, можна припустити, що і в випадках ЗН інших органів повинні утворюватись подібні зміни, як і в випадках онкопатології ЛОР-органів.

Для перевірки цієї гіпотези нами було обрано 10 зразків змішаної слини пацієнтів однієї вікової групи та клінічно визначеної (й патогістологічно підтвердженої) стадії ЗН ЛОР-органів та ЗН різної локалізації й подібних методів лікування. В обох групах переважали пацієнти з 3 та 4 стадією онкопроцесу, що й не дивно, оскільки пацієнти, зазвичай, звертаються по медичну допомогу в тих випадках, коли наявність пухлини для них вже є наочною. В першому випадку було порівняно візуальні тезиграфічні онкомаркери, притаманні 2 стадії ЗН лівої легені та гортаноглотки, в другому – 3 стадії ЗН кішківника та гортаноглотки, в третьому – тимоми, в четвертому – меланоми, в п'ятому – рака щитоподібної залози. В усіх випадках були виявлені збіги основних візуальних онкомаркерів, притаманних конкретній стадії онкопроцесу. В першому випадку були виявлені збіги таких основних тезиграфічних онкомаркерів, притаманних 2 стадії ЗН, як: загальний неоднорідний ріст, поява грубих дендритних кристалів між центрами кристалізації, звивиста деформація кристалів та анізодендроз (таб.1). В другому випадку, окрім попередніх, сформувались такі онкомаркери, характерні для 3 стадії ЗН ЛОР-органів, як: наявність кількох центрів повторної кристалізації на окремих кристалах(в полі зору), ріст кристалів угору та під кутом, поява хрестоподібних меж між центрами, поява недорозвинених центрів (таб.2). В третьому випадку, окрім вище перелічених відбулась поява таких збігів, притаманних 3 стадії ЗН ЛОР-органів, як: поява шву симетрії, поява аморфних мас серед колоній малорозвинених центрів кристалізації та руйнація кристалів (рис.1).

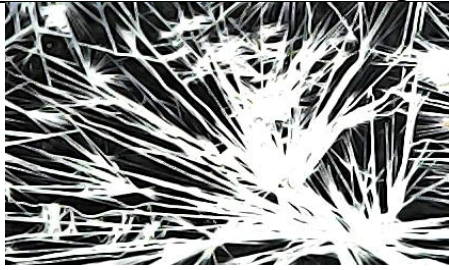

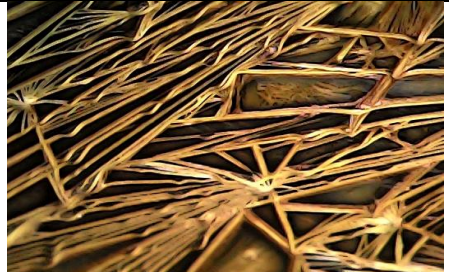
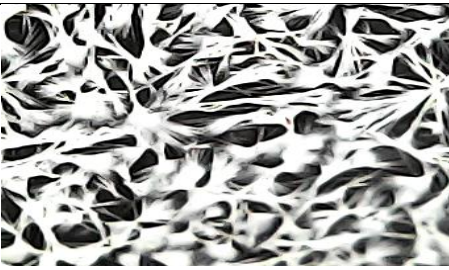

Таблиця 1

Порівняльна фототаблиця тезиграм екстрактів слини хворих на 2 стадію ЗН різноманітної локалізації

Стадія ЗН	Тезиграми ЗН легень Са лівої легені T2N0M0 (стан після пульмонектомії)	Тезиграми ЗН ЛОР-органів Сг ротоглотки справа (піднебінного мигдалика) T2N0M0
2		
	Неоднорідний ріст	
		
	Поява грубих кристалів між центрами	
		
	Звивиста деформація кристалів	
		
Анізодендроз		

Таблиця 2

Порівняльна фототаблиця тезиграм екстрактів слини хворих на 3 стадію ЗН різноманітної локалізації

Стадія	Тезиграми Са кішківника Т3N1M1 (стан після операції)	Тезиграми Са гортаноглотки Т3N1M0 (стан після операції)
3		
	Поява кількох центрів кристалізації на 1 кристалі	
		
	Ріст вертикальний та під кутом	
		
	Поява хрестоподібних меж центрів кристалізації	
		
Поява недорозвинених центрів		

В четвертому випадку, окрім вище перелічених збігів онкомаркерів, притаманних 3 стадії ЗН, утворився збіг за суцільною звивистою деформацією

кристалів та появою кристалів у вигляді «крижаних бурульок», з широкими кінцями (рис.2).

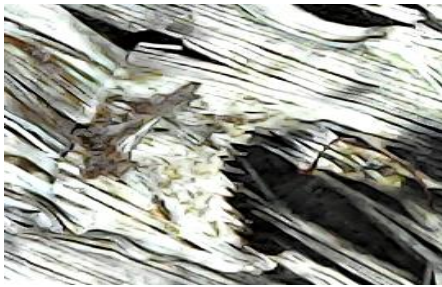

Рис. 1. Збіг за показником руйнації кристалів

Рис. 2. Збіг за формуванням кристалів – «крижаних бурульок» з широкими кінцями

В п'ятому випадку спостерігались такі ж збіги, притаманні 3 стадії ЗГ ЛОР-органів, як і в попередніх випадках.

Звісно, для повного підтвердження гіпотези необхідно провести більш значну кількість порівнянь візуальних онкомаркерів, притаманних ЗН ЛОР-органів та ЗН інших локалізацій, однак, вже зараз є очевидними збіги діагностичних показників порівнянних тезиграф.

Таким чином, проаналізувавши отриманий тезиграфічний матеріал, стало вочевидь, що в тезиграмах екстрактів слини осіб, хворих на певну стадію онкопатології ЛОР-органів та іншої локалізації, формуються подібні візуальні тезиграфічні показники – онкомаркери, притаманні саме тій стадії ЗН, отже, не виключається можливість використання тих же тезиграфічних показників, визначених для діагностики онкопатології ЛОР-органів для стадіювання онкопроцесу.

Висновки. В результаті вперше проведеного для потреб судово-медичної та патоморфологічної практики порівняльного кристаломорфологічного аналізу

тезиграф екстрактів хворих осіб на ЗН різної локалізації, виявилось, що:

1. Тезиграми екстрактів слини осіб, що страждають на злоякісну онкопатологію різноманітної локалізації, мають значну кількість збігів за своїми кристаломорфологічними показниками з візуальними тезиграфічними

онкомаркерами тезиграм, отриманих з екстрактів змішаної слини осіб, хворих на рак ЛОР-органів.

2. Не виключається можливість встановлення стадій злоякісних новоутворень різноманітних органів за допомогою тезиграфічних онкомаркерів, визначених для стадіювання ЗН ЛОР-органів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Федорова О.А. Діагностичне значення сучасних кристалографічних методів дослідження біорідин людини з метою встановлення наявності онкомаркерів / Збірник міжнар. наук. мат-лів XXXV наук.-практ. інтернет-конф. «Світові тенденції сучасних наукових досліджень», Вінниця, 28 жовтня 2019 р. – Ч.7. – С. 38-44.

2. Федорова О.А., Кашапова Н.Р. Обґрунтування вибору екстракту слини об'єктом тезиграфічного встановлення онкомаркерів// Priority directions of science development. Abstracts of the 4th International scientific and practical conference. SPC "Sci-conf.com.ua". Lviv, Ukraine. 2020. Pp. 120-123.

3. Шатохина С.Н. Захарова Н.М. Дедова М.Г. Самбулов В.И. Шабалин В.Н. Морфологический маркер прогрессии новообразований при раке гортани. Вопросы онкологии, 2013. №2. с.66-70

4. Федорова О.А. Тезиграфічні показники III стадії злоякісних новоутворень ЛОР-органів / Збірник мат-лів II Міжнародної науково-практичної конференції «CHALLENGES IN SCIENCE OF NOWADAYS». InterConf. Washington, USA. 16-18.02. 2020. P. 122-132. URL: <https://interconf.top/documents/2020.02.16-18.pdf>

5. Федорова О.А., Кашапова Н.Р., Паламарчук В.В. Тезиграфічні види кристалізації злоякісної онкопатології ЛОР-органів людини. Scientific achievements of modern society. Abstracts of the 6th International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. Liverpool, United Kingdom. 2020. Pp. 1290-1297.

УДК 616-053.5-071.3:617.7

**РІВЕНЬ ТОЧНОСТІ РУХІВ У ДІТЕЙ З ГЛУБОКИМИ
ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД
ПЕРВИННОГО ДЕФЕКТУ**

Федь Ігор Анатолійович

Д-р. філос. н., професор

Валявський Василь

Магістрант

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет

м. Слов'янськ, Україна

Анотація: Стаття присвячена вивченню показників точності рухів у дітей з глибокими порушеннями зору в залежності від первинного дефекту. Встановили, що по показниках точності рухів у дітей з глибокими порушеннями зору в залежності від первинного дефекту значно відстають від практично здорових однолітків. Статистично достовірне відставання від зрячих ми пояснюємо неможливістю в силу первинного дефекту надходження зорової інформації під час виконання рухової дії, а також низьким розвитком таких компенсаторних процесів, як зіставлення в розумовому плані уявлень про заданому русі з виконанням.

Ключеві слова: діти 8-17 років, порушеннями зору, просторові параметри, м'язові зусилля.

Здоров'я людини багато в чому визначається рівнем фізичного розвитку і функціональних можливостей організму, основи яких закладаються в дитячому віці. В даний час соціальні та екологічні умови, труднощі в організації медичного обслуговування призвели до зростання всіх видів захворюваності. Знижуються показники фізичного розвитку, зменшується кількість дітей з

проявами акселерації розвитку, у кожної четвертої дитини відзначається порушення постави. Зростає інвалідність дітей [1, 2, 3, 6].

Порушення фізичного розвитку і рухової підготовленості зумовило зниження рівня точності рухів у дітей з глибокими порушеннями зору. Нами визначалося вміння незрячих дітей контролювати точність рухових дій по просторовому, тимчасовому і силовому параметрам рухів [2 3, 4, 5, 6].

Дослідження проведено у дітей віком 8–17 років, що навчаються у загальноосвітній спеціалізованій школі-інтернаті № 23 для сліпих і слабкозорих дітей і загальноосвітній школі № 17 м. Слов'янська, Донецької області.

Аналіз результатів досліджень показує, що 8-10 літні сліпі хлопчики при сценці просторових характеристик руху допускають значні помилки (34,9%), сліпі дівчатки 35,6%, у слабкозорих дітей результати відповідно 30,1% і 30, 5% .

Величина помилок з віком зменшується і виражається в наступних статистично достовірних показниках. Так, у сліпих хлопчиків 11-13 років помилки складають 25,4%, у дівчаток - 26,7%. У слабкозорих дітей показники відповідно - 21% і 22%. Надалі спостерігається тенденція до збільшення точності руху в просторі і 14-16 літні незрячі школярі досягають достатньої точності в рухах.

В ході дослідження при обстеженні незрячих дітей на відтворення рухів нами було відзначено, що в кожній віковій групі були діти, здатні до тонких диференційованим рухам, і діти, які відчують труднощі при відтворенні заданого руху, діти, хто десятиліттями допускав значні помилки. Результати розташувалися наступним чином; практично не зуміли виконати заданий рух в просторі 53% сліпих школярів, 8% - добре диференціювали руху, у дітей з вадами зору, відповідно, такі показники: 38% дітей не змогли відтворити заданий рух в просторі, 18% - допустили мінімальні помилки. Необхідно відзначити, що такий рівень показників залежав від первинного дефекту (ступеня втрати зору) і від параметра заданого руху (табл. 1).

Здатність школярів з глибокими порушеннями зору до оцінки тимчасового параметра рухів виражалася в наступних статистично достовірних

показниках. Найкращі результати відзначалися у тотально сліпих, вони перевершують в своїх показниках слабозорих і зрячих дітей. Слабозорі діти 8-9 років допустили найзначніші помилки (35,0% і -35,4%). Це не набагато вище, ніж результати зрячих однолітків (30,0 - 31,5%).

Таблиця 1.

Помилки, допущені дітьми з порушеннями зору при відтворенні просторового параметра

Контингент	Стать	Вік			
		8-10	11-13	14-15	16-17
Тотально сліпі	х	$\frac{13,7}{30,3}$	$\frac{7,9}{17,5}$	$\frac{6,7}{14,9}$	$\frac{6,2}{13,8}$
	д	$\frac{14,0}{31,5}$	$\frac{10,5}{23,3}$	$\frac{8,1}{18,0}$	$\frac{6,8}{15,5}$
Слабозорі	х	$\frac{11,7}{26,0}$	$\frac{8,5}{18,9}$	$\frac{6,8}{15,0}$	$\frac{5,9}{13,0}$
	д	$\frac{11,9}{26,0}$	$\frac{8,6}{19,3}$	$\frac{6,9}{15,4}$	$\frac{5,0}{13,2}$
Зрячі	х	$\frac{7,4}{16,3}$	$\frac{5,9}{13,0}$	$\frac{5,4}{11,9}$	$\frac{4,4}{9,7}$
	д	$\frac{7,2}{16,0}$	$\frac{5,8}{12,9}$	$\frac{5,4}{12,0}$	$\frac{4,5}{9,9}$

Примітка: чисельник - величина помилки в градусах

знаменник - вираз помилки в%.

Динаміка змін точності тимчасового параметра дозволяє відзначити, що з віком здатність незрячих школярів до оцінки часу має стійку тенденцію до поліпшення у всіх категоріях, обстежених дітей. Ми вважаємо, що ці дані підтверджують компенсаторну природу навичок самоконтролю і лежать в її основі єдиних закономірностей. Тільки 6% зрячих і 26% слабозорих дітей змогли досить точно відтворити задані відрізки часу. Отже, тотально сліпі діти мають кращі навички оцінці часу, ніж їх слабозорі і зрячі однолітки, що свідчить про те, що сліпота не є гальмуючим фактором у розвитку почуття часу. Час сліпою дитиною використовується як міра руху і простору через отримання інформації від м'язово-суглобових рецепторів (табл. 2).

Таблиця 2.

Помилки, допущені дітьми з глибокими порушеннями зору при відтворення тимчасового параметра рухів

Контингент	Стать	Вік			
		8-10	11-13	14-15	16-17
Тотально сліпі	х	<u>5,6</u>	<u>4,9</u>	<u>3,8</u>	<u>2,9</u>
		27,8	24,3	18,9	14,9
	д	<u>5,5</u>	<u>4,8</u>	<u>4,0</u>	<u>3,2</u>
		27,6	24,6	20,0	15,8
Слабозірі	х	<u>6,4</u>	<u>5,6</u>	<u>4,9</u>	<u>4,2</u>
		32,1	28,2	24,3	21,2
	д	<u>6,5</u>	<u>5,8</u>	<u>5,0</u>	<u>4,4</u>
		32,8	29,0	25,0	22,0
Зрячі	х	<u>5,9</u>	<u>5,3</u>	<u>4,5</u>	<u>3,6</u>
		29,5	26,5	22,5	18,0
	д	<u>6,0</u>	<u>5,4</u>	<u>4,7</u>	<u>3,8</u>
		29,8	26,8	23,3	19,0

Примітка: в чисельнику - абсолютна помилка в секундах

в знаменнику - помилка в%.

Нами також досліджувалося вміння дітей з глибокими порушеннями зору контролювати точність рухових дій по силовому (динамічному) параметру. Аналізуючи отримані дані, ми можемо відзначити, що сліпі діти 8-10 років допускають найзначніші помилки (69-70%) . У дітей з вадами зору результати наступні: хлопчики 8-10 років - 64%, дівчатка тієї ж вікової групи - 63%. З віком спостерігається тенденція до поліпшення здібностей дітей з глибокими порушеннями зору розрізняти ступінь м'язових зусиль. Це виражається статистично достовірними показниками, які розподілилися таким чином; помилки, допущені, сліпими дітьми 11-13 років досягали, 62% у хлопчиків і 61% у дівчаток. У дітей з вадами зору, відповідно, 57 і 55%. Надалі темпи зміни цих показників знижуються у всіх категорій обстежених дітей.

В ході дослідження при зіставленні показників сліпих дітей і зрячих нами відзначено, що сліпі значно поступаються зрячим одноліткам за здібностями до відтворення точно заданих м'язових зусиль протягом усього шкільного віку. Ця різниця особливо простежується у віковій групі від 11 до 13 років (20-23%). Це

пояснюється тим, що, як і зрячі, так і зі слабким зором діти при виконанні завдання використовували інформацію від зорового аналізатора. У той час як тотально сліпі діти здійснювали самоконтроль за рахунок аналізаторів пропріоцептивної чутливості і рухової пам'яті (табл. 3).

Таким чином, слабкі фізичні дані і низький рівень розвитку сили, швидкості, спритності і гнучкості, а також низький рівень точності рухів і здатності до самоконтролю у дітей з глибокими порушеннями зору призводять до того, що ці діти відстають від своїх зрячих однолітків у розвитку життєво важливих умінь і навичок (ходьби, бігу, стрибків і метання).

Нами наблюдались серьезные ошибки у незрячих детей в выполнении отдельных элементов шага, прямолинейности ходьбы, в согласованных движениях рук и ног, сохранении динамического равновесия.

Таблица 3

Помилки, допущені дітьми з порушеннями зору при оцінці ступеня м'язових зусиль

Контингент	Стать	Вік			
		8-10	11-13	14-15	16-17
Тотально сліпі	х	69	62	52	41
	д	70	61	50	40
Слабозорі	х	64	57	47	40
	д	63	55	45	38
Зрячі	х	48	40	32	27
	д	49	41	33	28

Примітка: показники в%.

Діти з глибокими порушеннями зору різного віку значно поступаються своїм зрячим одноліткам і в показниках бігу, стрибків та метання. Так, результати в бігу на 30 м у сліпих хлопчиків нижче результатів зрячих на 19-22%, в стрибках в довжину з місця - на 17-25%, в метанні м'яча на дальність - на 14-16%, в метанні набивного м'яча в мета - на 31-36%. Такі дані дозволяють стверджувати, що рівень самоконтролю при виконанні життєво важливих дій у дітей з глибокими порушеннями зору є низьким. Здатність незрячих школярів аналізувати свої рухи за трьома параметрами (просторовий, часовий, динамічний) в своїх показниках в цілому поступається зрячим школярам.

Ми вважаємо, що вікова динаміка самоконтролю у дітей з глибокими порушеннями зору тісно пов'язана з їх морфо-функціональними особливостями і розвитком здатності аналізувати сприйняття, що йдуть від власного тіла, тобто пов'язана з включенням в компенсацію вищих пізнавальних процесів. Таке статистично достовірне відставання від зрячих ми пояснюємо неможливістю в силу первинного дефекту надходження зорової інформації під час виконання рухової дії, а також низьким розвитком таких компенсаторних процесів, як зіставлення в розумовому плані уявлень про заданому русі з виконанням.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бобирев В.Є. Рухові якості дітей з розумовою відсталістю / В.Є. Бобирев // Загальна патологія та патологічна фізіологія. – 2012. – № 2. – С. 103-106.
2. Демирчоглян Г.Г. Специальная физическая культура для слабовидящих школьников / Г.Г. Демирчоглян, А.Г. Демирчоглян. – М.: Советский спорт, 2000. – С. 155.
3. Дичко В.В. Педагогічні засади корекційного навчання руховим діям школярів з порушенням зору [навчальний посібник / В.В. Дичко. – К., 2007. – С. 6-112.
4. Дичко О.А. Оцінка психомоторних функцій у сліпих та слабкозорих дітей віком 7-10 років / О.А. Дичко, В.В. Дичко, Д.С. Пікінер, В.Є. Бобирев, В.А. Пономарьов // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт». – 2011. – Випуск 86, том 2. – С. 53-58.
5. Лінкевич К. Стан соматичного здоров'я дітей молодшого шкільного віку, хворих на сколіоз, на етапі адаптації до навчання у спеціалізованому закладі / Л. К. Лінкевич, Т. Мамєєва-Протопопова, Я. Ковров // Молода спортивна наука України: зб. наук. праць з галузі фізичної культури та спорту. – Вип. 9: у 4-х т.– Львів: НВФ «Українські технології», 2005.– Т. 2.– С.182–185.
6. Сермеев Б.В. Кабинеты здоровья / Б.В. Сермеев // Наша жизнь. – 1989. – № 2. – С. 33.

УДК

**РОЛЬ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ФОРМИРОВАНИИ
АКМЕОЛОГИЧЕСКОЙ ЖИЗНЕННОЙ ПОЗИЦИИ МОЛОДЕЖИ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАНА**

Халимбетов Юсуп Машарипович

к.ф.н., доцент

Юлдашев Соатбой Жиянбоевич

к.м.н., доцент

Мамиров Васлиддин Амирович

ассистент

Самаркандский медицинский институт

г. Самарканд, Республика Узбекистан

Аннотация: Воспитание историей означает также осмысление истории человеческого познания, в частности прослеживание исторического пути развития этической мысли способствует духовно нравственному совершенствованию. Традиционно говорят о совпадении триединства: истины, добра, красоты. Соблюдение этого триединства представляется важным в формировании растущих духовных потребностей нашего современника. Мудрость гласит: мир смотрит на тебя так, как ты смотришь на него. Уровень познания человеком окружающего мира органически связан с уровнем познания смысла жизни. Человек живет по-настоящему тогда, когда он созидает.

Ключевые слова: интеллектуальная активность, художественно-эмоциональные основы, идеал счастья, духовная сила, идейно-воспитательная, духовно-нравственная, человек общественное существо, физическое совершенство, подрастающее поколение.

Торжественно звучат слова «Гражданин Узбекистана»! Они отражают не только принадлежность молодого человека Независимому Узбекистану, но и его отношение к своему Отечеству, принадлежность народу.

Коренные перемены, происходящие в Узбекистане, направлены на ускорение социально-экономического развития, существенного обновления всех сторон общественной жизни. Уроки правды, которое преподало историческое изменение в годы Независимости, всколыхнули общественное мнение, социальное самосознание, обусловили глубинный процесс переоценки ценностей. Этот процесс укрепляет ценности Независимого Узбекистана, служит демократизации гласности, открытости, возрождения созидательной энергии, сознательного творчества народа, стимулирует идейно-политическую, нравственную, духовную активность. Осуществление, выдвинутой Президентом Ш.М. Мирзиёевым, концепций ускорения социально-экономического развития 2017-2022 гг. закономерно обуславливает возрастные роли молодого человека в системе материального, духовного производства, укрепления делами общества, государства. Благодаря включенности в эту систему, он реализует социально значимые задатки своей индивидуальности, раскрывается его сущностная сила, формируется гражданская позиция его «Я».

Отсюда очевидна необходимость пробуждения интереса – особенно у молодежи – к тем духовным факторам, которые играют существенную роль в нравственном самосознании, самосовершенствовании личности.

Превращение такого интереса в потребность души, вызывая внутреннее обновление молодого человека, также сказывается – через его деятельность, общение – на обновлении существующей системы отношения. Потребность души облагораживает все другие человеческие потребности, наполняя их разумным, общественно поощряемым содержанием, служащим важным показателем нравственной зрелости, моральной цельности человека. Этот фактор является непрямым «внутренним условием» превращения человеческого индивида в неповторимую индивидуальность. А формирование

ярких индивидуальностей на национальной основе – высшая цель нашей независимой идеологии морали.

Исторический путь развития этической мысли измеряется многими столетиями. Все историки этики особо подчеркивают заслугу Сократа: «Людей достойных и честных - мужчин и женщин я зову счастливыми, несправедливых и дурных – несчастливыми.

Назначение человека, говорит Аристотель, «деятельность души, согласованная с суждениями или без участия суждения, причем мы утверждаем, что назначение человека по роду торжественно назначение добропорядочного человека» [3].

Воспитание историей означает также осмысление истории человеческого познания. В частности, прослеживание исторического пути развития этической мысли способствует духовно – нравственному совершенствованию. На всех философских науках этика наиболее близка к жизнедеятельности, духовному миру человека, наиболее тесно связывает между собой теоретико – познавательные начала с воспитательным. Её предмет – мораль – регулирует все сферы жизни, составляет первооснову всей культуры человека. Этика, позволяя познать природу морали, побуждает тем самым к постоянному углублению морального сознания, движимого совестью к воплощению прекрасного, благородного нравственного идеала.

Семейные устои духовной жизни. Она посвящена роли семьи в духовно-нравственном воспитании. Первенствуется значение семьи, как ячейка общества, в воспитании подрастающего поколения – известная истина. Но это постоянно обновляется, отражая новые потребности, цели развития общественной жизни. В целостном многогранном комплексе функции семьи все больше возрастает роль воспитательной функции.

От того, как в семье заложена первооснова воспитания детей, зависит будущее. Выработанные в детские годы чувства, привычки, интересы склонности – составляют фундамент характера личности. Следы первоначального воспитания сопровождают человека долгие, долгие годы. Не

напрасно восточное изречение гласит: «Как человек в семь лет, таков – в семьдесят». В семье с прочными духовными устоями - крепче фундамент первоначального воспитания будущих граждан. Здоровая, нравственная атмосфера в семье пробуждает у детей лучшие природные задатки, способности. Особенно благоприятствует она при органическом сочетании умственного воспитания с эмоциональным, морально-эстетическим.

Наиболее благоприятно влияет на детей нравственно-благородные поступки, духовная красота общения родителей. Пример честности, доброты, трудолюбия, подлинный отцом, матерью, послужит нравственной школой для детей. Родители, воспитатели, сознающие свой долг перед новым поколением, знают силу личного примера. Они используют не только различные воспитательные, познавательные средства. Сами хотят, чтобы дети брали с них пример. Их не покидает чувство ответственности - это передается воспитуемым. Происходит как бы взаимное воспитание – обоюдная духовная связь. На это всегда нацеливала, обращала внимание педагогическая мысль. Вместе с тем народная педагогика проявляла озабоченность о судьбе детей в неблагополученных семьях. Мирза Бедил говорил о пагубном влиянии на детей духовно бедных семей. Выявил совершенную тупость их художественного чувства, отсутствие у них интереса к прекрасному. Такая духовная пустота обернулась для них бедой, побудив к различным рода преступлениям. Значит, жизнь диктует укрепление духовных основ семьи ради морального, нравственного здоровья детей.

Президент Республики Узбекистан Ш.М. Мирзиёев в своем обращении Олий Мажлису сказал: «Внимание общественности привлекает к себе проблемы укрепления семьи. Наши достижения в становлении новой узбекской семьи бесспорны» [1]. В Узбекистане многие коллективы многонациональные. Масштабы интернациональных процессов ныне таковы, что под их интересным воздействием формируется интеллектуальный и моральный облик каждого узбекского человека, его взгляды, убеждения, способности, запросы, многие свойства характера, привычки, традиции, то есть все, что образуют личность

мыслящего, сознательного, деятельного человека. Интернациональные воздействия, кристаллизуясь во внутриличностной системе, находят свое выражение в первую очередь его социальной активности, высокой сознательности. Чем многограннее, глубже проявляются интернациональные качества молодого человека, тем полнее, разностороннее, объективируется, утверждается его личность, тем явственнее обнаруживается интернациональная тенденция его всестороннего развития. Сочетаясь с прогрессными национальными чувствами, интернационализм органически входит в психический вклад молодого человека, выражая интернационально-психологическую общность наций и народностей СНГ.

Концепция ускорения предполагает проведение активной социальной политики, совершенствование общественных отношений, активизация человеческого фактора. Для реализации этой концепции необходимо более повысить эффективность всей воспитательной работы. Главное внимание в Узбекистане обращают среди обширных средств нравственного воспитания на сферу труда, трудовые коллективы.

В трудовых коллективах создаются материальные и духовные ценности, формируются идейно-политические, моральные, нравственные качества людей, их дружба и взаимопомощь, все то, что в конечном итоге определяет динамизм развития нашего общества. Трудовой коллектив – это своего рода узел общественных отношений, важная клеточка общества, которая отражает в себе черты экономической и социальной структуры.

Сегодня, как никогда ранее, важно личное участие руководящих кадров в нравственной работе среди трудящихся. Это национальная традиция.

Воспитательное воздействие руководителя на массы многообразно. Из всего многообразия форм воздействия выделяем наиболее важные. Во-первых, воспитание словом. Это значит, что руководитель должен обладать элементарными навыками агитатора, пропагандиста, то есть быть идеологическим работником. Во-вторых, воспитание делом, то есть руководитель должен хорошо владеть техническими и экономическими

вопросами, быть организатором, уметь поставить производственный процесс. В-третьих, воспитание личным примером, и это особенно важно, поскольку действия руководителя воспринимаются подчиненным как норма поведения.

Соблюдение принципов коллективизма приобретает особое воспитательное значение сегодня. Коллектив поднял общественное мнение на решительную борьбу против уродливых проявлений индивидуализма, эгоизма. Всякое противостояние общественным интересам ради эгоистических пробуждений встречает решительный отпор широкой общественности. Ставшая необходимостью активизация человеческого фактора диктует развертывание коллективистского начала всей системы отношений. Активное осуществление принципов коллективизма не означает нивелировки личности. Наоборот, этот процесс, включает в себя лучших индивидуальных точных нравственных качеств. Всестороннее развитие личности означает раскрытие неповторимости его индивидуальности. Каждый коллектив нуждается в личностях с богатой индивидуальностью; их формирует в труде. В свою очередь неповторимые личности сами обогащают коллектив, где они общаются, трудятся. Их труд, одухотворенный идеалами национальной традиции фундамент национального коллективизма. Творческое отношение к труду доставляет им высшее наслаждение, счастье. В творческом труде заключена нравственная культура, духовная сила. Он объективирует потребность личности делить с людьми радость созидания.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Мирзиёев Ш.М. Обращение Олий Мажлис. «Зарафшон», 7 декабрь 2017 г.
2. Платон. Сочинение. -Т. 1, -М. -1968.- С. 286.
3. Аристотель Сочинение. -Т. 4., -М. -1963.- С. 62-63.
4. Мирзиёев Ш.М. Критический анализ, жесткая дисциплина и персональная ответственность должны стать повседневной нормой в деятельности каждого руководителя.- Т. «Узбекистон». -2017.- С. 60.

**ХУДОЖНІЙ ЧАС І ПРОСТІР У РОМАНІ «ХІБА РЕВУТЬ ВОЛИ,
ЯК ЯСЛА ПОВНІ?»**

Хачатурян Каріне Рубіковна

викладач

Харківського державного
автотранспортного коледжу
м. Харків, Україна

Анотація: У статті прокоментовано історію вивчення категорій художнього часу й простору. Досліджено художні особливості хронотопу в романі Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». Хронотоп роману Панаса Мирного відповідає загальній орієнтації літератури цього періоду на створення типових картин дійсності, типових характерів у типових обставинах.

Ключові слова: хронотоп, художній час, художній простір, романістика, мікрокосм, макрокосм.

Простір і час – найважливіші ідейно-художні (формально-змістові, світоглядні, ідейні та композиційні) характеристики літератури. Їх дослідження має вагоме значення для розкриття особливостей художнього відображення дійсності, специфіки внутрішнього світу твору, фундаментальних проблем змісту і форми, закономірностей їх сприйняття.

В сучасному літературознавстві затвердилось використання терміна «хронотоп» для позначення взаємозв'язку часових і просторових відносин, художньо засвоєних в літературі (М. Бахтін). Хронотоп визначає цілісність літературного твору в сукупності елементів, які знаходяться в різних відносинах один з одним. Як одна з визначальних різновидів поетики художнього тексту хронотоп уміщує не тільки просторове розгортання подій та образів, але й конструє сюжет, розкриває ідейну спрямованість твору,

духовний модус буття народу.

Художній час і простір, маючи потужний знаковий потенціал, знаходять своє основне значення в моделюванні творчої системи письменника, у відображенні його світобачення. Просторово-часове світосприйняття, трансформуючись у різні міфологеми, має здатність набувати оригінальні форми в творчості письменників. Хронотопічний аспект творів опосередковано показує ментальність певного народу, є джерелом міфопоетичних уявлень.

Епохи великих соціальних переворотів «делегують» у літературу не тільки героїв - творців революції, борців свідомих, із значними хитаннями в поглядах і поведінці, які або переборюються, або призводять до катастрофи. У такому плані зображений і Чіпка Варениченко – головний герой роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». Очевидно, без персонажів такого типу передати всю правду відповідної епохи, складно й суперечливо. М. Бахтін зауважив, що часопросторові визначення в мистецтві завжди емоційно-ціннісно забарвлені, хронотоп «як формально-змістова категорія визначає (значною мірою) і образ людини в літературі, цей образ завжди істотно хронотопічний» [2, с. 235].

Соціально-побутовий простір є характерним типом художнього простору в романістиці Панаса Мирного. У романі письменника «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» яскраво відображені основні соціальні верстви суспільства кінця XIX початку XX століть: селянство, духовенство, панство і зароджується шар інтелігенції. Соціальна проблематика вільно або мимоволі зачіпається автором в кожному творі. В рамках цієї проблеми Панаса Мирного хвилюють питання про шляхи розвитку нації, питання моральності. Просторово-часовим тлом подій у творі письменника є замкнутий простір села «буденно-життєвий циклічний побутовий час» (визначення М. Бахтіна) в силу того, що автором досліджується життя звичайних людей XIX-XX століть. Сам простір визначає сюжет і героя: читачеві вже з перших рядків зрозуміло, що мова піде про життєві події, що відбуваються з простими людьми.

Соціально-побутовий простір твору Панаса Мирного можна визначити за допомогою концепції «абстрактно-заповненого» простору (визначення

Лейбніца), що характеризує простір як «субстанцію вічно-заповнену», тобто констатуємо речами, які виступають як знаки того чи іншого типу простору. Простір для героїв письменника це, перш за все, не певне місце, а конституюче це місце предмети, що роблять його несхожим на інший простір, що мають значення для свідомості героя. Спираючись на визначення дослідників В. Г. Гака, Ю. М. Лотмана, В. Ю. Прокоф'євої, виділимо основні локуси, характерні для роману Панаса Мирного: «дім», «село». В одному ряду з інтеркультурним локусом «дім» в авторській моделі світу втілені національні локуси «церква», «волесть». За допомогою зазначених просторових образів формується соціально-побутовий простір в романі автора.

В романі Панаса Мирного побут зображений як основна складова життя героїв, що обумовлює їх характер і моральний уклад, деякою мірою герої проходять випробування побутом, який просторово представлений допомогою локусу «будинок». У характеристиці художнього простору Панаса Мирного ми спираємося на найдавніші універсальні категорії міфопоетики. У міфопоетиці житло має такі якості: обмеженість, замкнутість, підконтрольність, захищеність, відокремленість від зовнішнього світу. У традиційному розумінні образ дому в українській літературі символізує патріархальність, традиційність, національну єдність. У міфологічній картині світу простір розгортається концентричними колами все далі від сакрального центру.

Хоч селянська реформа 1861 року й була кріпосницькою, але вона прискорила розвиток капіталізму в країні. Змальовуючи в романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» життя села Піски у пореформений час, Панас Мирний помітив появу і розвиток в ньому елементів капіталізму. Торгівля Чіпки полотном відбиває ті нові процеси в житті села, які з'явилися внаслідок розвитку капіталізму. Але Чіпка не міг довго йти цим шляхом. В образі Грицька письменник зобразив образ куркуля, його пожадливість заздрість як найвиразніші риси характеру. Ставши хазяїном він «до багачів горнувся, а на голоту дивився згорда». Коли Чіпка закликає Грицька стати на захист кріпаків, але Грицько перебиває його словами: «...Вони в панів позивали тільки красти

та горілку пити, а не берегти хазяйського добра... А тут ще їм землю й волюдають...На цеп їх, а не на волю!» [1, с. 160]. Тільки така людина як Грицько могла стати на шлях збагачення. І Грицько, поступово, але неухильно йде до своєї мети. Грицько (товариш Чіпки) – єдиний чоловічий образ у романі, який однозначно втілює селянський світогляд. У цьому плані він багато в чому подібний до Івана Гудзя: «Зажив Грицько тихим пахарським життям... так як і люди. З жінкою Грицько жив мирно, люб'язно... І стали вони між людьми поважними хазяїнами...» [1, с. 47]. Як і слід було чекати, Чіпка уникає способу життя Грицька: «Грицько з своїми завсідними жалобами не втрати, з своїми розмовами про достатки, про худобу, з своєю жінкою – тихою й доброю молодницею, з усім напрямком свого тихого, пахарського життя, – здався йому тепер нудним, сумним» [1, с. 239].

Тематична структура вимагає, щоб розчарування Чіпки «селянським» світоглядом привело до конфлікту з його дружиною. Саме це й відбувається. Під час їхнього залицання Галя постійно намагається відмовити Чіпку від актів помсти. На її умовляння («Чіпка... голубе мій! кинь! кинь! Не буде щастя, не буде добра...») він відповідає: «...О-ох, Галю! не знаю, що буде. Я – отаман...» [1, с. 192]. В іншому випадку Галине прохання наштовхується на вперту мовчанку: «Так ти покинеш? Покинеш, мій голубе, таке життя?.. Чіпка мовчав» [1, с. 199].

У міру того, як Чіпка поступово відходить од сімейно-селянського світу у войовничу громаду чоловіків, Галя намагається нав'язати свій світогляд його товаришам. Звичайно, їй це не вдається: «Вона захотіла увійти в те товариство тихим янголом-спасителем, навчити запеклі ворожі душі, п'яні голови любові до людей, до їх мирних звичаїв, до раз заведеного тихого життя. Тим запеклим душам треба було волю... їх не наведеш на потерту стежку тихого, незамутного життя! Не з її м'якою, до спокою, до тихого щастя похилою натурою, не з її розумом жіночим, тонким та гнучким, руйнувати було ту башту кріпкої волі... Тієї волі не завоюєш слабою жіночою рукою!» [1, с. 244].

На схрещенні конфлікту, фабули, художнього часу і психічного стану

персонажів у творі народжуються так звані «сюжетні згустки» – такі місця в структурі твору, коли невеликий час із фабульного життя персонажів уміщує значні й тривалі події з їх минулого, яке зображується то скрізь свідомість автора, то крізь особистість самих персонажів. Для справжнього митця сюжетні «згустки» не просто стильовий прийом. Вони тісно пов'язані з характерами героїв, схильних до спогадів і душевного самозаглиблення, стає передумовою появи в творі сюжетних «згустків». З другого боку, – цей структурний елемент сприяє розкриттю характеру персонажів, які вміють зіставляти сучасне, минуле і майбутнє, здатні в потрібний момент напружувати всі свої фізичні й духовні сили для виходу зі складних ситуацій, для вирішення відповідних завдань, для моральної самоперевірки.

Як і будь-якому художньому тексту, роману Панаса Мирного притаманна неповнота відображення. Вона є неодмінною властивістю мистецтва і вимагає від читача самотійного заповнення недовомовленості. Інформація в тексті, відповідно, поділяється на експліцитну та імпліцитну. За елементами образів, контрастів, аналогій, вираженням вербально, читач відновлює те, що автор хотів донести. Запропонована автором модель світу при цьому неминуче видозмінюється відповідно до особистості читача, який синтезує те, що знаходить в тексті, зі своїм особистим досвідом. Типи організації контексту з імпліцитною інформацією об'єднують загальним терміном «імплікація».

Імплікація в широкому розумінні має на увазі наявність в тексті вербально не виражених, але вгадуваних читачем сенсів. Текстова імплікація передає не тільки предметнологічну інформацію, а й інформацію іншого роду, прагматичну, тобто суб'єктивно-оціночну, емоційну та естетичну. Для даного дослідження цільовим налаштуванням служить виявлення імплікаційних сенсів для створення загального образу твору на матеріалі аналізу категорій простору і часу, і як текстотворюючих елементів у структурі тексту роману, як самотійні фігуруючі поняття, що є ключовими у визначенні життєвої позиції головного героя.

Час і простір в романі – фактор, формуючий життєві цілі героїв, які

визначають їхні характери, душевні нахили, світогляд. Просторово-часовий континіум в романістиці Панаса Мирного відіграє важливу роль як форма вираження морального начала людської особистості. В зв'язку з цим, розглядати художнє значення просторово-часових обрахів в романі Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», з одного боку, і проблему взаємодії прекрасного і морального в естетиці Панаса Мирного, з іншого, можна тільки в їх взаємозалежності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Мирний П. Зібрання творів: У 7т. Київ, 1968. Т. 2. 1971. 393 с.
2. Бахтин М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки исторической поэтики. Вопросы литературы и эстетики. Москва: Художественная литература, 1975. 234-407 с.

УДК 591.52:591.53.063

**ОСОБЛИВОСТІ ТРОФІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ПТАХІВ
ЛАДИЖИНСЬКОГО ВОДОСХОВИЩА ТА ПРИЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЙ**

Хоришко Софія Дмитрівна

Поліщук Тетяна Володимирівна

Нагорняк Ірина Романівна

Пурдик Роман Миколайович

магістранти

Матвійчук Олександр Анатолійович

к.б.н., доцент

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

м. Вінниця, Україна

Анотація: вивчена видова структура авіфауни типових біотопів орнітокомплексів акваторії Ладизинського водосховища та його узбережжя. Використовуючи дані, які були зібрані під час польових досліджень у 2018-2019 рр., були з'ясовані особливості трофічних зв'язків птахів аквакомплексів водосховища і його узбережжя.

Ключові слова: орнітофауна, гідроландшафти, водоплавні птахи, навколоводні птахи, трофічні зв'язки, Ладизинське водосховище

Упродовж 2016-2019 рр. досліджували орнітофауну Ладизинського водосховища, яке знаходиться в середній течії р. Півд. Буг (Вінницька область, Україна). Водойма має протяжність близько 45 км при середній площі – 20,8 км² і пересічній глибині 7,2 м. За кліматичними умовами, орографією, типом ґрунтового покриву, а також флорою і фауною об'єкт є типовим для Східного Поділля.

Відомо, що одним з найважливіших чинників, що зумовлює характер

структури орнітонаселення території є трофічна спеціалізація птахів, які її заселяють. Зауважимо, однак, що облігатні монофаги з-поміж птахів трапляються досить рідко. Також досить нечисельними є олігофаги – птахи, які споживають представників ботанічної родини або таксону тварин. У цілому ж птахи демонструють відому пластичність при виборі типу їжі, нерідко достатньо легко адаптуються до раціону з огляду на сезон року, умови довкілля, кількість їжі. Частина птахів (осілі види) в різні сезони року можуть замінювати рослинну їжу на тваринну (тепла пора року) і навпаки (холодні сезони).

Гніздові та перелітні птахи, які живляться переважно їжею тваринного походження у пізнє-осінній та зимовий періоди змушені кочувати на далекі дистанції або взагалі мігрувати на інші території, де їх традиційна доступна.

З огляду на їжу, домінуючу в раціоні птахів акваторії Ладизинського водосховища і прилеглих території, в її авіафауні можна виділити кілька екологічних груп. Це, зокрема, плотоїдні (хижі) птахи хижі птахи: ентомофаги, герпетофаги, орнітофаги, міофаги; рослиноїдні (фітофаги): зелені частини рослин, насіння; всеїдні (поліфаги) птахи. Подібний поділ, звісно, є досить умовним, але використовується при здійсненні подібних досліджень [1, с. 77; 2, с. 44; 3, с. 23].

Кожну з цих категорій можна поділити на 9 підгруп (рис. 1).

Серед хижих птахів, виявлених на дослідженій території 6 видів (5,8%) є міофагами – орієнтуються переважно на гризунів й інших дрібних ссавців або орнітофагами – полюють на інших птахів (рис. 1): *Circus aeruginosus*, *Accipiter gentilis*, *A. nisus*, *Haliaeetus albicilla*, *Asio otus*, *Strix aluco*.

Більшою (7 видів, або 6,8%) є частка птахів, які доповнюють свій раціон також деякими безхребетними тваринами: членистоногими, наземними молюсками, червами тощо: *Ciconia ciconia*, *Pernis apivorus*, *Milvus migrans*, *Buteo buteo*, *Falco subbuteo*, *F. tinnunculus*, *Athene noctua*.

Раціон багатьох (10 видів, 9,7%) водно-болотних птахів включає різних гідробіонтів, у тому числі й водних членистоногих, м'якунів, дорослих риб та земноводних, їхню молодь та ікру тощо (рис. 1): *Podiceps ruficollis*, *P. cristatus*, *Botaurus stellaris*, *Ixobrychus minutus*, *Ardea cinerea*, *Rallus aquaticus*, *Porzana*

porzana, *Larus ridibundus*, *L. cachinnans*, *Alcedo atthis*.

Лише наземних безхребетних (з незначними виключеннями) споживають 32 види птахів (31,1%) (рис. 1). Такими є переважно дрібні Passeriformes, Piciformes та Cuculiformes: *Cuculus canorus*, *Apus apus*, *Merops apiaster*, *Upupa epops*, *Jynx torquilla*, *Picus canus*, *Dendrocopos major*, *D. medius*, *D. minor*, *Riparia riparia*, *Hirundo rustica*, *Delichon urbica*, *Motacilla flava*, *M. alba*, *Lanius collurio*, *Oriolus oriolus*, *Troglodytes troglodytes*, *Locustella luscinioides*, *Acrocephalus schoenobaenus*, *A. palustris*, *A. arundinaceus*, *Phylloscopus sibilatrix*, *Ph. collybita*, *Ficedula hypoleuca*, *F. albicollis*, *Muscicapa striata*, *Saxicola rubetra*, *Phoenicurus phoenicurus*, *Aegithalos caudatus*, *Remiz pendulinus*, *Sitta europaea*, *Certhia familiaris*.

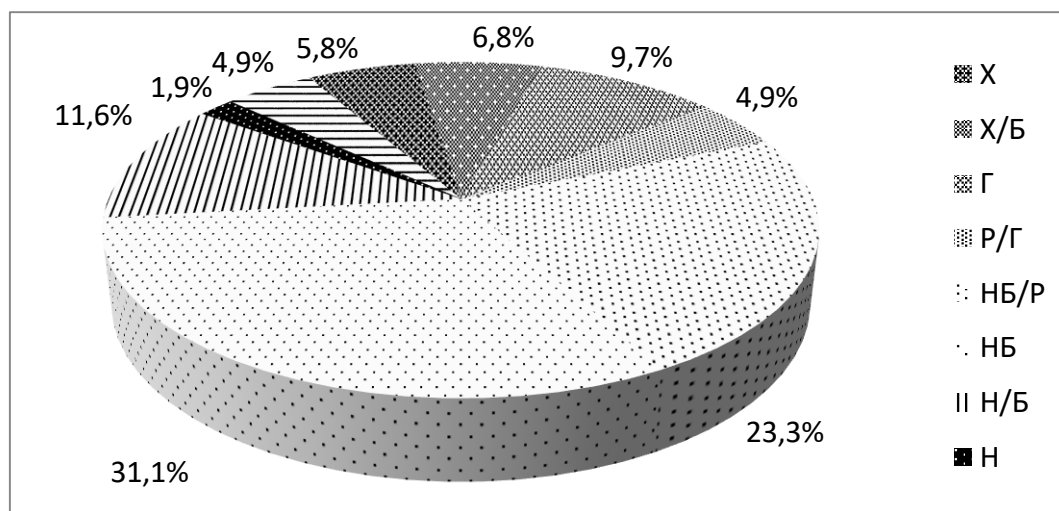

Рис. 1. Орнітоценози водосховища і прилеглих стацій за типом раціону

Умовні скорочення: Х – хребетні тварини, Х/Б – хребетні та безхребетні тварини, Г – гідробіонти, Р/Г – рослинні корми та гідробіонти, НБ/Р – наземні безхребетні та рослинні корми, НБ – наземні безхребетні, Н/Б – насіння та безхребетні тварини, Н – насіння рослин, П – поліфаги.

Ще 24 види птахів, або 23,3% (рис. 1), окрім наземних безхребетних, здатні споживати й корми рослинного походження – переважно насіння і ягоди: *Galerida cristata*, *Lullula arborea*, *Alauda arvensis*, *Crex crex*, *Scolopax rusticola*, *Anthus trivialis*, *Sturnus vulgaris*, *Garrulus glandarius*, *Pica pica*, *Sylvia atricapilla*, *S. borin*, *S. communis*, *S. curruca*, *Phoenicurus ochruros*, *Erithacus rubecula*, *Luscinia luscinia*, *L. svecica*, *Turdus pilaris*, *T. merula*, *T. philomelos*, *Parus palustris*, *P. caeruleus*, *P.*

major, *Emberiza schoeniclus*.

Подібна пластичність в трофічній спеціалізації притаманна для птахів, переважно в холодну пору року, або птахи орієнтуються на рослинні корми в періоди масового досягання ягід.

На противагу цій категорії, 12 видів (11,6%) облігатних фітофагів поряд з традиційною для них їжею споживають самі або вигодовують своїх пташенят наземними безхребетними, їх личинками, яйцями тощо. Такими птахами є *Perdix perdix*, *Coturnix coturnix*, *Columba palumbus*, *Streptopelia decaocto*, *Passer domesticus*, *P. montanus*, *Fringilla coelebs*, *Chloris chloris*, *Carduelis carduelis*, *Acanthis cannabina*, *Emberiza calandra*, *E. citrinella*.

Подібну пластичність демонструють і 5 представників навколоводних та водоплавних птахів (4,9%), поїдаючи разом з традиційними для себе вегетативними частинами й насінням водних рослин також і яйця, личинок й імаго різних членистоногих, м'якунів, подекуди й ікру та молодь земноводних і риб (рис. 1). Це такі види як *Cygnus olor*, *Anas platyrhynchos*, *Aythya ferina*, *Gallinula chloropus*, *Fulica atra*.

Їжа виключно рослинного походження складає основу раціону лише 2 видів (1,9%) птахів акваторії Ладизинського водосховища і суміжних стацій: *Streptopelia turtur*, *Coccothraustes coccothraustes*.

Нарешті, були виявлені ще 5 видів птахів (4,9%), в раціоні яких корми як рослинного і тваринного походження трапляються майже в рівному співвідношенні (рис. 1). Такими всеїдними (поліфагами) птахами є *Columba livia*, *Corvus monedula*, *C. frugilegus*, *C. cornix* та *C. corax*. Також названі види дуже часто споживають харчові відходи на смітниках у населених пунктах, полігонах твердих побутових відходів, у тваринницьких комплексах тощо [4, с. 223-225; 5, с. 35-37].

Отже, осілих та гніздових птахів дослідженої території можна умовно поділити на 3 екологічні групи за домінуючою в їх раціоні їжею: хижих – 55 видів або 53,4%, фітофагів – 43 види або 41,7% та поліфагів – 5 видів або 4,9%.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Матвійчук О.А., Гулеватий О.В. Осіннє-зимова авіфауна водойм м. Вінниці. *Актуальні питання географічних, біологічних та хімічних наук. Основні наукові проблеми та перспективи дослідження: зб. наук. праць ВДПУ.* 2008. Вип. 5(10). С. 73-75.
2. Матвійчук О.А. Видовий склад та екологічна структура авіфауни Верхнього і Середнього Побужжя. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Біологія.* 2015р. №2 (63). С. 41-46.
3. Матвійчук О.А. Паращук К.П., Суханова О.В., Дика Л.П., Донська А.А. Топічні та трофічні зв'язки представників рядів Falconiformes і Strigiformes фауни м. Вінниці. *Trends of Modern Science – 2017: Materials of the XIII International scientific and practical conference, Sheffield, May 30 – June 07 2017.* Sheffield: «Science and Education LTD», 2017. Р. 22-24.
4. Матвійчук О.А., Пірхал А.Б., Відуєцький А.В. Птахи Вінниччини. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 328с.
5. Матвійчук О.А., Пірхал А.Б., Півторак А.М., Пльонсак І.А., Слубська Г.Ф. Трофічні зв'язки орнітонаселення загальнозоологічного заказника «Згарський». *Vědecké pokrok na přelomu tysyachaletých věd – 2017: Materiály XIII Mezinárodní vědecko-praktická konference 22-30 května 2017 z. – Vol. 10.* Praha: Publishing House «Education and Science» s.r.o., 2017. Р. 34-37.

УДК 611.34.018.73-02:616.346.2-002

**ДОСЛІДЖЕННЯ ВМІСТУ ПОЛІСАХАРИДІВ У ЛИСТІ *PLANTAGO*
ALTISSIMA L. У ВЕГЕТАЦІЙНИЙ ПЕРІОД**

Хортецька Тая Володимирівна

к.фарм.н., ст. викладач

Єренко Олена Костянтинівна

к.фарм.н., асистент

Смойловська Галина Павлівна

к.фарм.н., доцент

Малюгіна Олена Олександрівна

к.фарм.н., ст. викладач

Запорізький державний медичний університет

м. Запоріжжя, Україна

Анотація: Види роду подорожник (*Plantago* L.) родини подорожникові (*Plantaginaceae* Juss.) широко відомі у багатьох країнах світу як звичайні рослини або бур'яни. В умовах Європи та СНД трапляються до 70 видів роду, з яких в Україні нині ідентифіковано понад 20 [1, с. 11]. Їх традиційно використовують у медицині багатьох країн, зазвичай у формі настою листя (1:10) у якості протизапальних, кровоспинних, ранозагоюючих і відхаркувальних лікарських засобів [2, с. 405]. Рослини кількох видів роду *Plantago* L. входять до складу багатокомпонентних фітопрепаратів: «Плантаглюцид» (ТОВ «Фармацевтична компанія «Здоров'я», Україна), «Подорожника сік» (БАТ «Лубнифарм», Україна), «Дефенорм» (ПАТ «Київський вітамінний завод», Україна), «Агіолак» («MADAUS GmbH», Німеччина), «Гербіон Сироп Подорожника» («KRKA d.d., Novo mesto», Словенія), «Евкабал сироп» (Pharma Wernigerode GmbH, Німеччина), «Мукофальк апельсин» («Dr. Falk Pharma GmbH», Німеччина), «Ехінасал» (Вроцлавське підприємство «Herbapol» АТ, Польща), «Стоптусин фіто» («Teva

Czech Industries s.r.o.», Чеська Республіка) та ін. У зв'язку з цим, особливий інтерес викликають види, які мають достатню сировинну базу та містять біологічно активні речовини з вираженою терапевтичною дією: *Plantago major* L. (подорожник великий), *P. media* L. (п. середній), *P. altissima* L. (п. найвищий), *P. lanceolata* L. (п. ланцетолистний), *P. steposa* Kaprian. (п. степовий), *P. scabra* Moench. (п. шорсткий) [3, с. 345]. У хімічному складі листя та кореневищ з коренями подорожника ланцетного ідентифіковано полісахариди, вітаміни К і С, флавоноїди, каротиноїди, слиз, дубильні речовини, органічні кислоти, іридоїди. Інші види роду є нині вивчено мало.

За останні роки значно зріс інтерес до рослинних вуглеводів у зв'язку з тим, що ці сполуки, які раніше вважалися інертними, мають широкий спектр фармакологічної активності. Вуглеводи на ряду з білками і пептидами становлять клас природних сполук, які, в значній мірі, входять до складу рослинного організму і становлять його основну масу. Рослинні полісахариди мають широкий спектр біологічної активності [4, с. 110]. Вони позитивно впливають на неспецифічну резистентність здорових тварин, стимулюють фізичну працездатність, рівень обміну речовин, активують процеси імунотранспорту та гемостазу, проявляють виражену протирадіаційну, протизапальну, антиексудативну, антипроліферативну, антианемічну, антиоксидантну дію. Є дані про ранозагоювальну дію полісахаридів рослин [5, с. 189]. Усі полісахариди є адсорбентами, найактивніші з них – пектини. Використання полісахаридів рослин у медицині та ветеринарії обумовлено відсутністю токсичності і побічної дії на організм. Це відкриває широкі можливості для подальшого дослідження рослинних полісахаридів. Тому представляло інтерес вивчити полісахаридний комплекс відомої лікарської рослини – подорожника найвищого.

Ключові слова: *P. altissima* L., полісахариди, галактуронова кислота, пектини, спектрофотометрія.

Plantago altissima L. (подорожник найвищий) – багаторічна трав'яниста рослина висотою 50–90 см. Листя пряме, до 60–70 см, на черешках, зібране в прикореневу розетку, округло-ланцетне, злегка опушене, списовидне, з 5–6 дуговидними жилками, по краю з короткими зубчиками. Квітконосні стріли прямостоячі, безлисті, з поздовжніми борознами, відносно тонкі, довжиною 50–60 см. Вони виростають з середини прикореневої розетки листків. Кореневища одноголові, рідше гіллясті, короткі, вертикальні. Суцвіття – густий короткий (циліндричний або яйцеподібний) колос довжиною 20–50 мм. Квітки непоказні. У них добре видно тичинки, які виглядають з квіток у період цвітіння. Опорні приквітки з плівчастою облямівкою, чашечка неправильна. Пелюсток 4, що зростаються в трубочку. Плоди – маленькі округлі, двогніздові коробочки. Цвіте з кінця травня до середини серпня. Зростає по всій території України на сухих луках, полях, пустирях, узбіччях доріг та стежок. Настій з листя рослини (1:10) у народній медицині вживають при захворюваннях шлунково-кишкового тракту, сечового міхура. Зовнішньо листя застосовують при ушкодженнях шкіри як антисептичний і ранозагоюючий засіб [6, с.132].

Полісахариди накопичується в різних органах рослин: підземних, листях, траві, насінні, суцвіттях. Встановлено, що у найбільш розповсюджених пектинів складовою частиною є залишки α – D – галактуронової кислоти, які з'єднані у довгий ланцюг глікозидними зв'язками. Водонерозчинні пектини та целюлоза, як зазвичай, накопичуються в оболонках клітин, розчинні містяться у соках рослин. Значна кількість відомих моноцукрів може утворювати розгалужені або лінійні ланцюги (інулін, крохмаль, целюлоза, клітковина, слиз, глікоген, пектини, камеді). У процесі окиснення цукрів у рослинах спостерігається утворення альдонових (галактонова, глюконова та ін.), уронових (галактуронова, глюкуронова) або альдарових (цукрова) кислот.

Розчинність та властивості цукрів залежать від характеру етерифікації та полімеризації, вмісту кальцієвих і магнієвих солей. Вони нетоксичні, добре екстрагуються з рослинної сировини, мають високу біологічну доступність при внутрішньому застосуванні фітопрепаратів, відварів, настоїв. Після проведення

кислотного гідролізу, цукри рослин частіше всього утворюють моноцукри: глюкозу, фруктозу, арабінозу, рамному, манозу, галактозу та рибозу.

При дослідженні фармакологічної дії цукрів рослин встановлено: протизапальні, протимікробні та репаративні властивості, а також противиразкову дію. Для лікування виразкової хвороби в процесі лікування використовують слизи, які мають виражену обвалакуючу дію. У сучасній медицині препарати сахаридів широко застосовують в якості відхаркувальних, обвалакуючих, пом'якшувальних, ранозагоюючих, послаблюючих та болезаспокійливих засобів. Встановлено також, що рослинні цукри проявляють протипухлинну, противірусну, антибіотичну, протиліпедемічну та протитоксичну дію. Вони здатні утворювати комплекси з ліпопротеїдами та білками плазми крові та протидіяти атематозу судин.

Метою нашої роботи було вивчення вмісту полісахаридів у листі подорожника найвищого протягом вегетаційного періоду.

Попереднє дослідження на присутність полісахаридів проводили якісними хімічними реакціями після кислотного гідролізу зразків з реактивом Фелінга, спостерігали появу червоного забарвлення та цеглисто-червоного осаду.

Моносахариди в отриманому розчині визначали методом ТШХ на пластинках пластинах «Sorbfil АФ-А» у системі № 1. За розрахунком значень R_f у порівнянні з РСЗ, було встановлено присутність наступних сахаридів у гідролізаті: D-глюкози ($R_f=0,39$), D-фруктози ($R_f=0,51$), D-галактози ($R_f=0,44$), L-рамнози ($R_f=0,59$), D-рамнози ($R_f=0,62$), L-арабінози ($R_f=0,53$), D-арабінози ($R_f=0,54$), D-маннози ($R_f=0,45$), D-ксилози ($R_f=0,44$), целобіози ($R_f=0,29$), D-глюкуронової кислоти ($R_f=0,24$), галактуронової кислоти ($R_f=0,13$).

Кількісний вміст суми полісахаридів у досліджуваній рослинній сировині визначали за відомою методикою ДФУ методом гравіметрії.

Кількісний вміст суми полісахаридів традиційно визначається методом гравіметрії, який використовується при визначенні якості «Плантаглюциду».

Водорозчинні полісахариди (пектини) у перерахунку на D-галактуронову кислоту визначали методом спектрофотометрії, враховуючи, присутність у складі комплексу рамногалактурану та кислих арабиногалактанів.

Рослинну сировину досліджуваного виду роду *Plantago* L. для проведення аналізів було заготовлено в період цвітіння. Отримані результати представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Кількісний вміст суми полісахаридів (1) та похідних галактуронової кислоти (2) у листі *Plantago altissima* L.

Місце заготівлі	Кількісний вміст у листі <i>P. altissima</i> L. ($\bar{x} \pm \Delta \bar{x} \%$), $\mu=6$
м. Василівка, Запорізька обл. Сер. 02.08.10	(1) $11,59 \pm 0,54$ (2) $10,00 \pm 0,48$
м. Оріхів, Запорізька обл. Сер. 01.07.10м.	(1) $10,38 \pm 0,55$ (2) $9,66 \pm 0,47$
м. Нова Одеса, Миколаївська обл. Сер. 03.07.11	(1) $11,15 \pm 0,46$ (2) $10,21 \pm 0,51$
м. Новотроїцьке, Херсонська обл. Сер. 01.07.11	(1) $11,89 \pm 0,55$ (2) $10,13 \pm 0,50$
сmt. Кушугум, Запорізька обл. Сер. 03.08.11	(1) $11,42 \pm 0,58$ (2) $10,90 \pm 0,48$

Результати експериментів свідчать, що у листі *P. altissima* L. під час цвітіння спостерігали накопичення полісахаридів та пектинів у його складі. При цьому слід зазначити, що коливання цих показників у рослинній сировині, в залежності від місця зростання, було невеликим, що дозволяє зробити висновок про здатність рослин до накопичення цих сполук у відносно постійних концентраціях.

Найвищий вміст полісахаридів та пектинів у складі був характерним для листя *Plantago altissima* L., відповідно до $12,18 \pm 0,61\%$ та $10,90 \pm 0,48\%$.

Накопичення біологічно активних полісахаридів у вегетаційний період має велике значення для противиразкової, обволікаючої, протизапальної, антиоксидантної дії виду роду *Plantago* L. та фітопрепаратів на їх основі. Тому ця група сполук має важливе значення для стандартизації досліджуваної рослинної сировини.

Вміст полісахаридів визначали за методиками ДФУ та розробленої спектрофотометричної методики у перерахунку на галактуранову кислоту, враховуючи присутність у складі комплексу рамногалактурану та кислих арабіногалактанів.

Методику використовували для встановлення оптимальних термінів заготівлі листя *Plantago altissima* L. Рослинну сировину для проведення аналізів було заготовлено в період бутонізації, на початку цвітіння, в період масового цвітіння та по його закінченню. Отримані результати представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Кількісний вміст суми полісахаридів (1) та похідних галактуранової кислоти (2) у листі *Plantago altissima* L.

Місце заготівлі	Вміст, ($\bar{x} \pm \Delta \bar{x}\%$), $\mu=6$				
	червень	липень	серпень	вересень	жовтень
1	2	3	4	5	6
м. Таврійськ, Херсонська обл., Сер. 01.09.11	(1) 6,81 $\pm 0,34$	10,88 \pm 0,52	12,12 $\pm 0,60$ 10,03 $\pm 0,54$	8,31 $\pm 0,41$ 7,65 $\pm 0,38$	7,33 $\pm 0,37$ 6,60 $\pm 0,30$
	(2) 6,27 $\pm 0,33$	9,74 \pm 0,48			
м. Оріхів, Запорізька обл., Сер. 03.09.10	(1) 5,55 $\pm 0,26$	9,38 \pm 0,45	10,77 $\pm 0,52$ 9,80 $\pm 0,49$	7,77 $\pm 0,37$ 7,07 $\pm 0,37$	6,58 $\pm 0,31$ 6,12 $\pm 0,32$
	(2) 5,05 $\pm 0,25$	8,72 \pm 0,43			
м. Білозерка, Херсонська обл., Сер. 05.10.10	(1) 6,27 $\pm 0,33$	10,11 \pm 0,49	11,48 $\pm 0,55$ 10,45 $\pm 0,27$	8,28 $\pm 0,41$ 7,53 $\pm 0,37$	6,44 $\pm 0,32$ 5,87 $\pm 0,28$
	(2) 5,70 $\pm 0,28$	9,20 \pm 0,47			
м. Синельникове Дніпропетр. обл., Сер. 04.09.11	(1) 6,35 $\pm 0,31$	9,90 \pm 0,44	10,55 $\pm 0,49$ 9,92 $\pm 0,48$	8,66 $\pm 0,42$ 7,79 $\pm 0,38$	6,67 $\pm 0,33$ 6,07 $\pm 0,30$
	(2) 5,78 $\pm 0,29$	8,81 \pm 0,44			

Результати експериментів свідчать, що у листі *Plantago altissima* L. спостерігається максимальне накопичення суми полісахаридів та пектинів у період масового цвітіння та коливається в залежності від місця зростання, від $5,05 \pm 0,25\%$ до $12,18 \pm 0,61\%$. У досліджуваного виду максимальний вміст суми полісахаридів та галактуранової кислоти був зареєстрований у липні – серпні місяці, що дозволяє оптимізувати процес заготівлі листя *Plantago altissima* L. та збереження рослинних ресурсів.

Висновки:

Накопичення полісахаридів та пектинів у рослинній сировині *Plantago altissima* L. під час цвітіння свідчить про можливість одержання з неї лікарських засобів з вираженою кровоспинною та протизапальною дією.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лікарські рослини: Енциклопедичний довід. / За ред. А.М. Гродзінського. – К.: Українська енциклопедія, 1992. – 543 с.
2. Кьосев П.А. Полный справочник лекарственных растений / П.А. Кьосев. – М.: Эксмо-Пресс, 2000. – 992 с.
3. Цвелев Н.Н. Определитель сосудистых растений Северо-Западной России. / Цвелев Н.Н. – СПб.: Изд-во СПУВА, 2000. – 781 с.
4. Рибак Л. М., Коновалова О. Ю., Ковальчук Т. В. Дослідження кількісного вмісту полісахаридних фракцій трави різних видів роду *Geranium* L. Актуальні питання фармац. і мед. науки та практики. 2011. Вип. XXIV, № 2. С. 110-112.
5. Сущук Н. А., Кисличенко В. С., Кузнєцова В. Ю. Дослідження полісахаридних комплексів та органічних кислот листя та пагонів смородини чорної. Український медичний альманах. 2011. Т. 14, № 6. С. 188- 190.
6. Хортецька Т. В. Амінокислотний склад рослинної сировини *Plantago media* L. та *Plantago altissima* L. флори України / Т. В. Хортецька, О. В. Мазулін, Г. П. Смойловська, Г. В. Мазулін, О. В. Гречана // Запорозж. мед. журн. - 2012. - № 3. - С. 132-134.ф

ПРАВОМІРНА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОВЕДІНКА

Хряпінський Петро Васильович

д. ю. н., професор

професор Національного технічного
університету «Дніпровська політехніка»

м. Дніпро, Україна

Анотація: право, людина, кримінальне право, поведінка, верховенство права, узгодженість, міжнародні конвенції, право Європейського Союзу, дотримання, використання, норма права, заборона, дозвіл, суб'єктивне право, обов'язок, кримінальне право, судова компетенція, законослухняна поведінка.

Ключові слова: суб'єкт права, правомірність, поведінка, дотримання заборон, використання права.

Останнім часом кримінально-правова доктрина та кримінальне законодавство перебуває в стані ренесансу ідей реформування кримінального права України. Керівник Комітету з питань верховенства права Консультативної місії Європейського Союзу в Україні доктор Фабіан Льовенберг з цього приводу наголошує на об'єднанні положень усіх релевантних міжнародних конвенцій, ратифікованих Україною, та включення їх до нового Кримінального кодексу України. Уносячи зміни до Кримінального кодексу, важливо брати за основу міжнародні стандарти, визначені в багатосторонніх конвенціях ООН та Ради Європи (зокрема, з огляду на процес асоціації України з ЄС, важливо, щоб деякі визначення злочинів були узгоджені із мінімальними нормами ЄС щодо складу кримінальних правопорушень та покарань у сфері транскордонної злочинності, особливо за такі тяжкі злочини, як тероризм, торгівля людьми, сексуальна експлуатація жінок та дітей, незаконний обіг наркотиків, незаконний обіг зброї, відмивання грошей,

корупція, підробка платіжних засобів, кіберзлочинність, організована злочинність, деякі екологічні злочини та злочини, пов'язані з расизмом і ксенофобією) [1, с. 18].

В Концепції нового Кримінального кодексу України, розробленої відповідно до Указу Президента України № 584/2019 від 7 серпня 2019 р. «Питання Комісії з питань правової реформи», зокрема, поставлені завдання забезпечити підготовку та узагальнення пропозицій стосовно змін до законодавства про кримінальну відповідальність [2]. Наразі вперше визначається пріоритетність завдань Кримінального кодексу України у вигляді убезпечення прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства, держави і міжнародного співтовариства від злочинів. Вказані завдання Кримінального кодексу України досягається, насамперед, шляхом стимулювання осіб до правомірної кримінально-правової поведінки (ч. 2 ст. 1.1.2 проекту нового КК) [3].

Правомірна кримінально-правова поведінка є головною метою у механізмі кримінально-правового регулювання (охорони). На першому місці в цьому регулюванні знаходяться кримінальна норма, що містить правову вимогу (заборону чи дозвіл) та суб'єкт правового відношення, – її адресат – людина, спроможна усвідомити вимогу кримінального закону та співвіднести з нею свою поведінку. Кримінальна норма зумовлює необхідність відповідної реакції держави на вчинення як протиправної, так і правомірної поведінки. По-перше, тому, що так зобов'язує суспільна необхідність та, по-друге, тому, що цього потребує й публічна природа самого права [4, с. 22]. Кримінальне право, звичайно, втратило б загальну обов'язковість й нормативність, якби не було спроможне спонукати до виконання своїх заборон та дозволів. Саме на цю обставину звертають увагу сучасні вчені, які бачать сутність позитивного аспекту кримінальної відповідальності у тому, що вона виступає об'єктивно обумовленою і встановленою кримінальним законодавством мірою мінімально необхідної соціально-рольової поведінки і, відповідно, вимогою не вчиняти найбільш небезпечні відхилення від конкретної соціальної ролі. Так, В.К.

Гришук позитивну (перспективну) юридичну відповідальність людини визначає як реалізовану нею необхідність свідомого і добровільного використання свого права, виконання обов'язку, дотримання заборони, що містяться у правових нормах [5, с. 196].

Кримінально-правові засоби, що комбінуються у визначений спосіб, беруть безпосередню участь у правовому регулюванні та впливі. Якщо правове регулювання можна визначити як здійснюваний певною системою галузевих юридичних засобів упорядкування суспільних відносин, то правовий вплив – це взятий в розмаїтті та єдності весь процес впливу права на суспільне життя, свідомість й поведінку людей. Правовий вплив є набагато об'ємним та більш різноплановим за правове регулювання. Відмінності цих близьких, але не тотожних правових категорій полягають, по-перше, у тому, що предмет правового регулювання значно вужчий. Правовий вплив включає також соціальні, світоглядні, морально-етичні, виховні та інші відносини, що безпосередньо не регулюються правом, але в той чи інший спосіб відчують його вплив. По-друге, правове регулювання завжди пов'язане із встановленням юридичних прав та обов'язків суб'єктів, невиконання чи порушення яких забезпечується державним реагуванням. На відміну від цього правовий вплив не передбачає чіткого визначення прав та обов'язків, а тим більше примусового нормування суспільних відносин. По-третє, правове регулювання безпосередньо здійснюється шляхом реалізації правовідносин, які у якості передумови виникнення мають норму права та виникають, змінюються й зникають у зв'язку з конкретними юридичними фактами. Правовий же вплив спирається не лише на норму права, а й на більш системні правові феномени, такі як інститут, галузь і право в цілому. Окрім того, щоб змінювати свідомість й поведінку людей правовому впливу не обов'язково реалізовуватися у формі правовідносин й зумовлюватися юридичними фактами, як підставами для їх реалізації. Отже, правове регулювання є частиною механізму дії права, яка характеризується спеціально-юридичним упорядкуванням поведінки та діяльності адресатів, але безпосередньо з ним не пов'язана. В результаті

правового впливу формується правова основа, визначаються орієнтири для організації діяльності учасників відносин, що регулюються, й досягнення фактичних цілей права. Проте сама ця діяльність та ті результати, що досягаються в процесі її здійснення, змістом правового регулювання не охоплюються і пов'язані з іншими ланками механізму дії права [6, с. 24; 7, с. 5]. Зазначені відмінності правового регулювання й правового впливу не повинні розглядатися як «нездоланна стіна», тому що у реальній дійсності правові вплив та регулювання знаходяться у органічній єдності. Правове регулювання виступає своєрідною основою та включає в себе й інші різновиди правового впливу, наприклад, такі як інформаційний, мотиваційний, виховний вплив тощо. А зазначені різновиди правового впливу певною мірою збагачують правове регулювання [8, с. 49-50].

Натомість, правомірна поведінка у вигляді дотримання кримінально-правових заборон, на наш погляд, не є окремою формою реалізації позитивного аспекту кримінальної відповідальності. З моменту набуття чинності законом на всіх громадян здійснюється загальний кримінально-правовий вплив. У рамках цього впливу кожний громадянин у загальних рисах знає, які діяння визнаються державою злочинними, та яке типове покарання може бути призначене за його вчинення. Таким чином, слушно вказує Т.О. Леснієвські-Костарева, законодавець сконструював типову модель злочину, чим окреслив межі законослухняної поведінки [9, с. 41]. Необхідно погодитися з В.Д. Філімоновим, який підкреслює, що сутність суспільного відношення, що охороняється, полягає в тому, що встановлені кримінальним законом заборони вчиняти конкретні суспільно-небезпечні діяння, поєднані з загрозою застосування покарання за його порушення, об'єднують у собі засоби вимоги та санкції, які виражають єдність у цій сфері інтересів особи, суспільства і держави, та їх соціальну справедливість [10, с. 180]. На цей аспект впливу вказував й М.Д. Дурманов, який в свої часи зауважив, що кримінально-правова норма реально діє не з моменту вчинення злочину і, тим більше, не з моменту

застосування санкції, а з моменту видання та вступу у дію закону, у якому вона є [11, с. 136].

Вплив кримінальних заборон на свідомість громадян здійснюється на інформаційно-психологічному рівні та реалізується у повсякденній законослухняній поведінці. Зміст такого впливу не є однорідним. В доктрині виділяють три категорії громадян по їх відношенню до кримінально-правових заборон: а) громадяни, які не вчиняють злочинів, дотримуються кримінально-правових заборон у зв'язку з твердими моральними переконаннями і високими позитивними особистими якостями; б) громадяни, які утримуються від вчинення злочинів, дотримуються кримінально-правових заборон під потенційною загрозою кримінальної відповідальності та покарання; в) громадяни, які ігнорують кримінально-правові заборони, скоюють злочини, усвідомлюючи загрозу кримінального покарання. Разом з тим, для більшості законослухняних громадян, які складають першу з визначених груп, зміст кримінально-правових заборон є додатковим соціальним регулятором поведінки. Кримінальний закон, встановлюючи суспільно-небезпечні діяння і підтримуючи їх загрозою покарання, тільки посилює негативне ставлення громадян до подібних вчинків та сприяє ще більшому ствердженню їх у своїх переконаннях. Якщо ж, додати до цього другу категорію громадян, то можна дійти висновку, що саме з кримінального закону починається процес виховного впливу на свідомість громадян. Кримінальний закон, будучи універсальним, не може діяти настільки вибірково, щоб виявляти і персонально впливати на осіб, схильних до вчинення суспільно небезпечних діянь. Суб'єктами законослухняної поведінки в кримінально-правовому сенсі є всі особи, які у силу виконання визначених соціальних ролей у суспільних відносинах, урегульованих та охоронюваних кримінальним законом, поводяться правомірно, а не тільки ті, кого від вчинення злочину утримує погроза покарання, тобто потенційні суб'єкти злочину.

Відтак, правомірна кримінально-правова поведінка полягає насамперед у тому, що громадяни не вчиняють правопорушення (злочини або проступки),

об'єктивні та суб'єктивні ознаки (склад правопорушення) яких передбачаються чинним кримінальним законодавством. Принагідно ще раз зауважимо, що громадяни у абсолютній більшості не роблять цього у зв'язку із своїми ціннісними установками, моральними принципами, у тому числі, дотримуючись основних заповідей православ'я. Разом із тим, не складно побачити, що вказана правомірна кримінально-правова поведінка є правомірною бездіяльністю. З цієї точки зору правомірна бездіяльність не має занадто складної психоемоційної та фізичної або поведінкової внутрішньої структури.

Більш складною є правомірна поведінка, що полягає у використанні кримінально-правових дозволів. Ми виділяємо в Загальній частині кримінального права наступні різновиди правомірної поведінки, а саме, спрямовану на: 1) протидію злочинам і суспільно-небезпечним посяганням, що характеризується суспільно-корисною поведінкою осіб, врегульованою приписами про обставини, що виключають злочинність діяння (ст.ст. 36, 38, 39, 41, 42, 43 КК); 2) остаточне припинення готування до злочину або замаху на злочин, що вчиняється одноосібно чи у співучасті (ст.ст. 17, 31 КК); 3) щире каяття винних, у тому числі неповнолітніх осіб, усунення суспільно-небезпечних наслідків, відшкодування завданих збитків, надання медичної допомоги потерпілому після вчинення злочину, активне сприяння розкриттю злочину (ст.ст. 45–49, пп. 1, 2, 2-1, 8, 9 ч. 1 ст. 66, ст. 69 (у випадках, коли до кількох обставин, що пом'якшують покарання, входять пп. 1, 2, 2-1, 8, 9 ч. 1 ст. 66, ст. 69-1, 103 КК); 4) досягнення виправлення засуджених, у тому числі неповнолітніх осіб, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами як цілей кримінального покарання (ст.ст. 74, 75, 79, 80, 81, 82, 83, 85–87, 104-107 КК); 5) доведення виправлення особи, яка відбула покарання, та припинення обмежень прав і свобод, у тому числі неповнолітніх осіб, що зумовлені достроковим зняттям судимості (ст. 91, ч. 3 ст. 108 КК).

Норми про необхідну оборону, крайню необхідність, затримання особи, яка вчинила злочин, виконання спеціального завдання з попередження, припинення чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, насамперед, безпосередньо виконують запобіжну (попереджувальну) функцію. Попередження здійснюється з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів потерпілої або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави. Суспільно-корисні дії дозволяють запобігти злочину або суспільно-небезпечному посяганням, відвернути або значно зменшити його суспільно-небезпечні наслідки, поновити порушене право й тим самим забезпечити захист суспільних відносин, що охороняються кримінальним правом. Суспільно-корисним діянням при добровільній відмові є припинення суспільно-небезпечних готування до злочину або замаху на злочин. Як правило, об'єктивною формою припинення є бездіяльність, зовні пасивне відношення до готування або замаху на злочин. На нашу думку, юридичне значення припинення дійсно важливе, але його не варто абсолютизувати. Активна чи пасивна поведінка особи при добровільній відмові залежить від ряду факторів, серед яких: стадія вчинення злочину, форма злочинного діяння та інші. Це стосується, скажімо, добровільної відмови при закінченому замаху на злочин у випадках, коли особа ще має контроль над розвитком причинного зв'язку між вчиненим нею діянням (дією чи бездіяльністю) і очікуваними через певний проміжок часу шкідливими наслідками.

В Особливій частині кримінального права правомірною кримінально-правова поведінка здійснюється в формі певного комплексу позитивної пост кримінальної поведінки, що виступає підставою спеціального звільнення від кримінальної відповідальності у: ч. 5 ст. 110-2; ч. 2 ст. 111; ч. 2 ст. 114; ч. 3 ст. 175; ч. 4 ст. 212; ч. 4 ст. 212-1; ч. 2 ст. 255; ч. 2 ст. 258; ч. 2 ст. 258-3; ч. 2 ст. 258-5; ч. 6 ст. 260; ч. 3 ст. 263; ч. 4 ст. 265; ч. 4 ст. 289; ч. 4 ст. 307; ч. 4 ст. 309; ч. 4 ст. 311; ч. 5 ст. 321 КК. З позицій запобігання злочинам дозвільні приписи поділяються на такі, що спрямовані: 1) на припинення злочину, самовикриття і викриття інших осіб винних у його вчиненні, активне сприяння розкриттю

злочину (ч. 5 ст. 110-2, ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258-3, ч. 4 ст. 258-5, ч. 6 ст. 260, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 309, ч. 5 ст. 321, ч. 5 ст. 354 КК); 2) на виключення з обігу предметів, засобів, речовин, що становлять підвищену суспільну небезпеку (ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 311, ч. 5 ст. 321, ч. 4 ст. 321-1 КК); 3) на повернення майна, здобутого злочинним шляхом, або на відшкодування завданих збитків (ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212-1, ч. 4 ст. 289 КК).

Правомірна посткримінальна поведінка має добру перспективу поширення в Особливій частині КК. Їх чисельність за чинного КК збільшилася у два з половиною рази з 11 до 28 видів. Проте шляхи науковцями пропонуються різні. Так, пропонується поступово норми Загальної частини про звільнення від відповідальності замінювати на більш конкретні приписи Особливої частини КК, оскільки це значно полегшує реалізацію норм закону у точній відповідності до їх суспільного і юридичного призначення, інші ж правники, навпаки, заперечують перспективу спеціальних видів звільнення в Особливій частині КК та виступають за їх закріплення у Загальній частині КК у вигляді звільнення від відповідальності та/або покарання. На наш погляд, обидві точки зору є занадто категоричними, і тому не можуть бути сприйнятими ані законодавцем, ані доктриною та судовою практикою. Немає необхідності спеціально відзначати звільнення від кримінальної відповідальності у разі вчинення злочинів невеликої або середньої тяжкості, що не є корупційними, при дійовому каятті чи примиренні з потерпілим. З іншого боку, встановлюючи спеціальні види звільнення, законодавець переслідує різні, іноді, суто прагматичні цілі, як це має місце при звільненні від кримінальної відповідальності, коли особа, яка вчинила діяння, передбачені частинами першою, другою, або діяння, передбачені частиною третьою (якщо вони призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів в особливо великих розмірах) ст. 212 КК, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності сплатила податки, збори (обов'язкові платежі), а також

відшкодувала шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня) (ч. 4 ст. 212 КК) чи звільняється від кримінальної відповідальності судом особа, яка вперше вчинила дії, передбачені ст. 289 КК (за винятком випадків незаконного заволодіння транспортним засобом із застосуванням насильства до потерпілого чи погрозою застосування такого насильства), але добровільно заявила про це правоохоронним органам, повернула транспортний засіб власнику і повністю відшкодувала завдані збитки (ч. 4 ст. 289 КК). Майже недосяжною, з першого погляду, виглядає мета уніфікувати всі види спеціального звільнення від кримінальної відповідальності. Це призведе до не виправданого і недоцільного збільшення спеціальних норм в КК, їх непомірної деталізації і не буде відповідати національним традиціям законотворення. Відтак, тільки в органічній єдності загальних і спеціальних видів, взаємозв'язку і взаємному доповненні уявляється досліджуваний різновид правомірної кримінально-правової поведінки.

Підсумовуючи проблему правомірної кримінально-правової поведінки як предмету нашого дослідження на сучасному доктринальному етапі й стані чинного кримінального законодавства, слід дійти висновку, основною формою її вираження є дотримання всіма суб'єктами заборон, що знаходяться в Кримінальному кодексі України. Абсолютна більшість громадян не вчиняють правопорушення (злочини або проступки) у зв'язку із своїми ціннісними установками та моральними принципами. Проте ця форма не вичерпує правомірну кримінально-правову поведінку. В Загальній частині КК правомірна поведінка здійснюється у формах: 1) протидії злочинам і суспільно-небезпечним посяганням із завданням санкціонованої шкоди; 2) припинення готування до злочину або замаху на злочин при незакінченому злочині; 3) щирого каяття винних, у тому числі неповнолітніх осіб, усунення суспільно-небезпечних наслідків, відшкодування завданих збитків, надання медичної допомоги потерпілому після вчинення злочину, активного сприяння розкриттю злочину та ін.; 4) досягнення виправлення засуджених, у тому числі неповнолітніх осіб, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і

іншими особами; 5) доведення виправлення особи та припинення обмежень прав і свобод, що зумовлені достроковим зняттям судимості. В Особливій частині КК у формах: 1) припинення злочинної поведінки; 2) добровільного повідомлення про злочин; 2) самовикриття у злочині; 3) викриття інших осіб, винних у злочині; 4) нейтралізації, мінімізації, відшкодуванні суспільно-небезпечних наслідків майнового типу (податки, збори, обов'язкові платежі, фінансові санкції, пені, тощо); 5) вилучення з неконтрольованого обігу предметів зі спеціальним статусом обігу (предмети, що є носіями державної таємниці, наркотичні засоби, психотропні речовини, зброя, бойові припаси або вибухові пристрої) тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 17–19 жовт. 2019 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), А.П. Гетьман, Ю.В. Баулін та ін. Харків : Право, 2019. 500 с.
2. Питання Комісії з питань правової реформи : Указ Президента України № 584/2019 від 7 серпня 2019 р. Електронний ресурс : <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949>
3. Кримінальний кодекс України (проект): контрольний текст (станом на 15 вересня 2020 р.) Електронний ресурс : <file:///C:/Users/Admin/Desktop/1-kontrolnyj-proekt-kk-15-09-2020.pdf>
4. Хряпінський П.В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України : моногр. Харків: Харків юридичний, 2009. 840 с.
5. Гришук В.К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини : моногр. Хмельницький : Хмельн. ун-т управління та права, 2012. 736 с.
6. Косович В. Правовий вплив і правове регулювання: критерії розмежування // Вісн. Львів. ун-ту. Серія юридична. 2008. Вип. 46. С. 21-25.
7. Онищенко Н. М. Правове регулювання та правовий вплив: поняття, взаємозумовленість та відмінність // Держава і право. 2004. Вип. 25. С. 3–5.

8. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи : моногр. / Ю.В. Баулін, М.В. Буроменський, В.В. Голіна та ін. К.: Парламентське видання, 2015. 688 с.;

9. Лесниевски-Костарева Т.А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика : моногр. 2-е изд., перер. и доп.. М.: Изд-во НОРМА, 2000. 400 с.

10. Филимонов В.Д. Охранительная функция уголовного права: моногр. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. 198 с.

11. Дурманов Н.Д. Советский уголовный закон : моногр. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1967. 319 с.

**ПРОБЛЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ ВІЛЬНОГО
ЧАСУ СТАРШИХ ШКОЛЯРІВ**

Цибулько Людмила Григорівна

доктор педагогічних наук, професор
кафедри педагогіки, доцент

Білецький Олексій Анатолійович

кандидат педагогічних наук
доцент кафедри педагогіки, доцент
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»
м. Слов'янськ, Україна

Анотація. Цибулько Л.Г., Білецький О.А. Проблема організації вільного старших школярів.

У статті розкрито особливості використання вільного часу та його значення в організації дозвілля школярів. Обґрунтовано сутність та особливості впливу вільного часу на формування особистості молоді в умовах сьогодення. Розглянуто чинники виникнення проблеми вільного часу та його використання в організації позашкільної роботи. Розкрито ціннісний потенціал вільного часу як фактор формування моральної свідомості школярів.

Ключові слова: дозвілля, вільний час, діяльність, гра, діяльність.

Дозвілля або «вільний час» походить від латинського «*licere*», що означає «бути вільним». Вільний час зазвичай позначають як період часу, коли людина, не маючи обов'язкових справ (робота, домашні справи, навчання, їжа, сон і т.д.), вільна у виборі занять.

Вільний час школярів — це частина їх позаурочного часу, яка залишається після задоволення природніх і фізіологічно необхідних потреб

(сон, приймання їжі, догляд за собою, витрати часу на дорогу). В ідеалі, цей час може використовуватися учнями, для участі в суспільній або суспільно-корисній діяльності, для духовного й фізичного вдосконалювання (споживання духовних цінностей), активного відпочинку (рекреаційні форми) [5, с.10].

Отже, перед сучасними педагогами в системі позашкільної освіти особливо гостро постає таке завдання формування у школярів умінь і навичок плідно та ефективно (так, щоб задовольнялися наявні і створювалися нові духовні потреби, постійно відбувався розвиток і вдосконалювання особистості, підтримувався емоційний комфорт) організовувати свій вільний час.

На сьогоднішній день виникає багато питань до організації позашкільної роботи таким чином, щоб привернути увагу дітей до саморозвитку і самоосвіти, жертвуючи на це час відвідування соціальних мереж, неформальних спільнот і неорганізованого безцільного відпочинку.

Проблема використання вільного часу дітей відрізняється великою складністю й суперечливістю. Великий обсяг неорганізованого часу і невміння розпорядитися їм, нерідко приводить дітей до соціальних проблем.

Діти (особливо підлітки) у силу своїх вікових і психологічних особливостей, готові сприймати все нове, не замислюючись про наслідки. При цьому вони ідеологічно не стійкі і їм легко впровадити як позитивний, так негативний образ. Коли немає позитивної альтернативи, те цей вакуум швидко заповнюється наркотиками, палінням, алкоголем і іншими шкідливими звичками [1, С.135].

У підлітковому і ранньому юнацькому віці починає формуватися проблема самовизначення вибору свого подальшого життя у дорослому світі.

Самовизначення виступає центральною проблемою подальшого розвитку особистості. У дітей в цей час з'являється потреба відчувати себе дорослою людиною, намагання збагнути себе і свого місця і суспільстві, відчути свої можливості.

Тож, головною метою на цьому етапі є організація дозвілля дітей таким чином, щоб сформувалися певні навички керування (свідомого) своїми

потребами і діяльністю. Від дорослих в цей час потрібна допомога дітям щодо формування позитивних життєвих установок і прагнень. Отже, від залучення до дозвільневої діяльності дорослих і буде залежати подальший розвиток навичок правильної (раціональної) організації дозвілля у дітей. Тож головним завданням дорослих виступає сформувати у дітей навички правильної організації вільного часу.

Структура вільного часу різноманітна і має індивідуальний характер, можна визначити найпоширеніші види дозвілля;

- Спортивна діяльність. В цій сфері дозвілля можна легко організувати школярів старших класів, особливо враховуючи наявні можливості й створені для занять спортом сприятливі умови (програма організації спортмайданчиків в Україні). Більшість школярів різного віку із задоволенням бере участь у спортивній діяльності як під час навчання, так і після школи [4, С.32-34].

- Ігрова діяльність. За допомогою ігор відбувається вдосконалювання багатьох якостей старшокласників, таких як кмітливість, спритність, логіка, формується їхній світогляд, життєві позиції. Діти проживають в ігровій формі багато ситуацій життя, накопичуючи досвід правильної поведінки й вирішення проблем у тому або іншому випадку. До сучасної ігрової діяльності можна також віднести й багато он-лайн гри з жанрів «квест», «RPG», «стратегія» [2, С.13].

- Танцювальна діяльність - веселий і енергійний вид дозвілля, любов до якого необхідно прищеплювати з раннього дитинства, надаючи дитині уявлення про етику й культурі танців (конкурс на кращого танцюриста, танцювальні «батли», шкільний танцювальний вечір і багато інш.

- Музика, як особливий вид мистецтва, через який можна передати переживані емоції, виразити почуття. Музика є універсальною мовою спілкування, зрозумілим для кожного, вона поєднує й зближає людей. Способів проведення дозвілля за допомогою музики величезна безліч: музичні концерти

й конкурси, фестиваль патріотичної пісні, огляди художньої самодіяльності й інші [9, С.235].

- Перегляд кінофільмів (в тому числі і мультиплікаційних). Це сьогодні один з популярних способів проведення дозвілля, особливо серед молоді, що включає в себе й старших школярів. Розвиток кінематографа й досягнення науково-технічного прогресу роблять цей вид дозвілля захопливим і цікавим. Окрім того, Інтернет розширює можливості використання цього виду дозвілля, дозволяючи знаходити і завантажувати наукові і документальні фільми, що допомагають у навчанні в школі.

- Найбільш поширеними заняттям як в будні так і в вихідні дні у школярів є спілкування. Воно характеризується невимушеністю і прямою залежністю від схильності та настрою діючих осіб. На дозвіллі функціонально-рольові відстані між людьми зникають, вони набувають симпатії, спільності захоплень та інтересів, комунікабельності [6, С.39].

- Діяльність, пов'язана із вибором професії. Підготовка до вибору професії важлива й тому, що вона є невід'ємною частиною всебічного й гармонічного розвитку особистості [7]. Отже, її слід розглядати в єдності і взаємодії з моральним, трудовим, психологічним, інтелектуальним, духовним, політичним, естетичним і фізичним вдосконалюванням особистості, тобто з усією системою навчально-виховного процесу. У сучасних мінливих соціально-економічних умовах необхідно ефективно реалізовувати виховний потенціал вільного часу школярів (особливо учнів старших класів). Суттєво розширювати повсякденні напрямки й форми, а також технології й методи роботи з дітьми й підлітками позанавчальний час [3, С.112].

Отже, на основі всього вищезначеного, можемо стверджувати, що дозвілля для сучасних підлітків - це одна з першорядних цінностей, тому що дозвілля - це сукупність відпочинку і праці. У цій сфері реалізуються соціокультурні потреби дітей і задовольняються певні бажання й інтереси. Саме в сфері дозвілля підлітки, стверджуються у самотійному виборі, проявляють навички контролю й самоконтролю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Брилін Б. Педагогічні проблеми організації вільного часу школярів. Педагогіка і психологія, №4,1996, С.135-156.
2. Ерасов Б. Соціальна культурологія – М.: Аспект Пресс, 1996
3. Зміст і методика позакласної роботи за інтересами. За ред.. А. Капської – К.:ІЗМК,1993, 258 с.
4. Сущенко Т. Позашкільна педагогіка: навчальний посібник – К.:ІСДО,1996
5. Бех І. Патріотичне виховання дітей та молоді. Позашкілля, 2011. №10 с. 9-16
6. Захаренко С., Коваленко О. Формування громадянина-патріота у педагогічній системі. Рідна школа, 2013. №6 с. 36-40
7. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. №641.
8. Киричук В.А. Патріотичне виховання молодших школярів у позаурочній діяльності. Класний керівник,2011. №9/10.с.47
9. Формування у вихованців позашкільних навчальних закладів базових компетентностей : монографія / В. В. Вербицький, Л. М. Бондар, А. Е. Бойко, А.В. Корнієнко, Т. М. Крекотіна, О. В. Литовченко, О. П. Липецький, О. І. Любич, В. Л. Маринич, В. В. Мачуський, Н. В. Перепелиця, О. В. Просіна, Г. П. Пустовіт, Н. Ю. Сидоренко, Л. В. Тихенко; за ред. В. В. Мачуського. – Харків : «Друкарня Мадрид», 2015 – 330 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО СПРИЙНЯТТЯ АБЕТКИ РІДНОЇ МОВИ У ДОБУ ВИСОКИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Черкесова Інна Григорівна

професор, заслужений діяч мистецтв України

Хортицька національна навчально

реабілітаційна академія

Запоріжжя – Миколаїв, Україна

Анотація: У статті проаналізовано дослідний матеріал та оформлення українських абеткових видань, виявлено алгоритм утворення та структуру авторської абетки-посібника на основі поступового візуального та звукового сприйняття дошкочками за допомоги батьків з виконанням вправ на розвиток мілкої моторики.

Ключевые слова: українська абетка, мілка моторика, когнітивно-креативний потенціал.

У часи високих технологій (high technology, hi-tech, IT), у епоху Штучного інтелекту (ШІ: artificial intelligence, AI) пріоритети у вихованні та навчанні дітей орієнтуються на розвиток когнітивно-креативного потенціалу. З перших днів життя малюк сприймає усну інформацію від рідних – колискові пісні, звертання ніжними словами, назви речей оточення, коротенькі оповіді, пізніше казки, скоромовки тощо. І сприймає інформацію візуальну й аудіальну з екранів гаджетів, моніторів комп'ютерів. Таким чином відбувається сприйняття інформаційних потоків. Але потрібно людині вчитися осмислювати отриману інформацію. Процеси осмислення розпочинаються за допомогою дорослих у процесі читання книжок. Утворюються зв'язки між звуками та буквами на папері, коли малюк гортає сторінки абетки, розглядає картинки і дивовижні знаки, що є літерами. Кожна літера відповідає певному звуку.

Малюк чує звук, повторює його і дивиться на букву. Виникає зв'язок між візуальною формою та звуком, що запам'ятовується.

Абетки для навчання дітей читанню й письму розробляються коли у суспільстві виникає потреба у грамотному населенні. Протягом кількох століть розроблялися й впроваджувалися у навчання граматики, букварі. Автори орієнтувалися на вік дітей початкової школи.

Більшість мовознавців стверджують, що писемність наших предків почала розвиватись із прийняттям Християнської віри, церква поширювала книги, писані так званою «кирилицею», названою на честь святого Кирила його учнем Климентом Охридським. У старослов'янській абетці 49 літер. Дослідники Болгарії вважають, що «глаголицю» створив саме св. Кирил. Однак, питання залишається дискусійним. У сучасній українській абетці 33 літери.

Українські вчені, мовознавці розвивали писемність в наступні епохи. У XVI – XVII ст. Памва Беринда, Лаврентій Зизаній, Мелетій Смотрицький створювали словники, граматики та інші посібники для навчання в церковних та світських навчальних закладах. У XVI ст. при монастирях почали друкувати християнські, а потім світські книги.

Заборона книгодрукування українською мовою царем Петром I загальмувала на довгий час розвиток української писемності. Однак зовсім знищити українську мову, українську книжку не вдалося ніяким царям.

Іван Котляревський, Тарас Шевченко, Михайло Максимович, Пантелеймон Куліш та їх послідовники розвивали українську писемну мову. Усна мова українців зберіглася у первинному стані в українській народній творчості: піснях, казках, прислів'ях, приказках, обрядах.

У XX ст. українську абетку вдосконалювали, надавали їй оригінальності та стверджували правопис української мови вчені-мовознавці Борис Грінченко, Іван Огієнко, Агатангел Кримський та художники-графіки Георгій Нарбут, Василь Кричевський, Марк Кірнарський, Василь Хоменко, Василь Чебаник, які розвивали шрифти абетки, базуючись на історії нашої писемності.

Створюванням української абетки для дітей займалися відомі художники та письменники. Кожен з авторів намагався знайти зв'язок візуальних і вербальних форм, зрозумілих дітям. Автори-митці спиралися на власні відчуття та спостереження. Літератори складали простенькі тексти до кожної букви абетки, художники створювали відповідні ілюстрації. Візуальна складова у процесі пізнання є дуже вагомою.

За Собоєм Л.І. напрацьована добра традиція репрезентації кириличних літер у букварях, що йде від І. Федорова, Т. Шевченка, П. Куліша, Б. Грінченка та ін. і засвідчує якісну репрезентацію літер українського алфавіту для їхнього засвоєння. Дослідник виділяє ефективні методи навчання грамоті: буквоскладальний та похідний від нього складовий синтетичний. Далі йдуть звуковий аналітичний та звуковий аналітико-синтетичний. Останній метод застосовується й сьогодні. Л. Соболю вказує на принципи у навчанні грамоти, котрі беруть до уваги в процесі укладання букварів. Навчання грамоти від звука до букви та одночасно-паралельне опрацювання парних твердого та м'якого приголосних, забезпечення складового читання, частотності вживання літер та принцип поєднання читання та письма літери при її вивченні. Усі ці принципи сприяють ефективному запам'ятовуванню кожної літери й усього алфавіту загалом [1]. Все вище сказане стосується підручників для початкової школи. У наш час видано цікаві абетки (не букварі) для дошкільного віку. На думку редакторки ВОКМАЛ (незалежний культурний проект для дітей, їхніх батьків) Міри Київської до найкращих можна віднести певні видання абеток України, про що розповідається у рецензійній статті на її електронній сторінці [2]. Важливим є те що рецензент озвучує як позитив, так і недоліки текстової й ілюстративної складових цих абеток. Перелічені у рецензійній статті абетки призначені саме для дошкільнят. Будуються вони з графіки літер абетки (обрано шрифт за смаками ілюстраторів та редакторів), самих ілюстрацій до кожної літери, що представляють стилізовані малюночки з мультиків для дітей та різної літературної якості текстів (віршики, скоромовки тощо). Назви цих видань орієнтують батьків на конкретну тематику сприйняття літер: «Абетка

монстрів» (Марія Жученко, Інна Черняк), «Вертка бешкетна абетка» (Катерина Перконос, Альона Ястремська), «Абетка йога» (Сергій Бичков'як, Ольга Горох, Катерина Рейда), «Абетка для малят про звірів та звірят» «Володимир Верховень, Корнелія Коляджин». Найбільшою популярністю вже друге десятиліття користується «Абетка» видавця Івана Малковича, що зазнала кілька модифікацій у ілюструванні та у віршиках (Леонід Куліш-Зіньків, Платон Воронько, Кость Лавро). Усі названі «Абетки» побудовані за однаковим принципом сприйняття інформації. Різняться стилями шрифтів та ілюстрацій і пристосовані до сприйняття дорослих, що занурюються у спогади про своє дитинство. А особливості сприйняття сучасних малят, які формуються когнітивно-креативно під впливом технологій Штучного інтелекту (AI) не враховуються. Малюк сьогодні від народження зазнає постійного інформаційного (візуального і вербального) впливу з екранів різноманітних гаджетів вдома і на вулиці. Він ще не вміє орієнтуватися у інформаційних потоках та аналізувати їх. Велике значення на перших роках життя дитини має якість і значущість первісної для нього природної інформації, що він запам'ятовує. Якість і значущість інформації полягає у користі для підготовки малюка до опанування компетенціями, що відповідають вимогам суспільства AI та IT. Які потрібні книжки сучасним малюкам? Це питання стало наріжним у сфері освіти.

Вагомою складовою у вивченні абетки є виховання малюків у руслі усвідомлення приналежності до українського народу. Потрібно на рівні підсвідомості проявити і закріпити зв'язок сучасного з минулим, неперервність історичних потоків через вивчення абетки української мови.

У 1917-1920 рр. видатний митець і патріот України Георгій Нарбут (1856-1920) у Києві створює чудову абетку, до якої розробляє авторські літери та ілюстрації. Літери художник створив двох стилів – набірні заголовні та заголовні квіткові. Нажаль, художник не закінчив створювання всієї абетки і встиг розробити літери від А до Ч [3]. Вже на початку XXI ст талановитими шрифторобами Геннадієм Заречнюком та Віктором Харіком були дороблені

літери від Ц до Я, створені до цієї абетки рядкові літери і всю абетку було оцифровано та інстальовано до систем під загальним іменем Narbut Abetka у кількох модифікаціях. Ілюстрації до своєї «Української абетки» Г. Нарбут створив у двох варіантах: чорно-білі та підфарбовані. Ці ілюстрації цікаві для дорослих своєю композицією та сюжетом і трохи лякливі для малюків: злий лев, похмурий ведмідь, дивні біс з бісенятами, стара відьма з виряченими очами на помелі тощо [3]. Ситуація в Україні на час створення Нарбутом абетки жахливістю подій впливала на емоційну складову його графіки. Сучасним малюкам не зрозумілі сюжети його ілюстрацій й тому не цікаві, адже у реальності вони не бачать такі форми предметного світу, зображені графіком Г. Нарбутом.

Майже закінчено роботу над проектом посібника «Наша абетка для малюків та їх батьків» Леоніда Дудюка, кандидата філологічних наук та Інни Черкесової, художника-графіка, професора, заслуженого діяча мистецтв України. Структурно ця книжка складається з текстів, що призначені тільки для малюків (слова, імена, прислів'я, скоромовки, загадки) та методичних рекомендацій для батьків щодо вивчення букв малюками. В цьому посібнику подається інформація для поглиблення ерудиції дорослих (про старослов'янську абетку, її будову та символічний зміст), щоб вони самі відчували інформаційний зв'язок у часі і просторі та мотивували своїх дітей з малечку цікавитися історичним минулим свого роду. Також автори пропонують батькам разом з дошколятами робити цікаві вправи з розвитку мілкої моторики, гру з утворення нових слів заміною однієї або кількох літер.

Кожна літера абетки представлена заголовною та рядковою формами. Дуже важливим стало обрати стиль шрифту, що цілком відповідає змістовності – «Наша абетка...» українська. Тому головною шрифтовою гарнітурою було обрано форму з українськими характеристиками – Хоменківську (Homenko), що була розроблена Василем Хоменко у 1965 р. і одразу визнана саме українським шрифтом завдяки пропорціям штрихів та асиметричним карбам (серіфам). До основної хоменківської шрифтової форми додано ще дві форми літер: цифрова

імітація стилю каліграфічного письма з розчерками гострокінцевим пером Bickham Script Two та цифрова імітація стилю уставу Izhitsa – старослов'янського письма тупокінцевим інструментом каламом. Ці форми, на думку авторів, зорозово закріплюються у пам'яті дитини і за різних обставин будуть викликати певні емоційні асоціації та пробуджувати родову пам'ять. Так не перерветься зв'язок між поколіннями й усі інтелектуальні наробки минулих поколінь будуть відомі й затребувані поколіннями нащадків.

Малюнки-ілюстрації до кожної літери створено автором не з позицій дорослої людини, а за асоціаціями та відчуттями себе 10-12-ти-літньою дівчинкою. Це позначено у вихідних даних. Саме у такому стилі малювала Інна Єгорова (дівоче прізвище автора) і передавала свої відчуття та враження від оточуючого її світу аквареллю, кольоровими олівцями, тушшю і пером. Художниця максимально відновила відчуття себе дитиною, пригадала які малюнки у книжках подобалися їй маленькій, які не сприймала емоційно і чому. Форми речей у малюнках наближені до реальності, гротескную мультиплікаційну стилізацію відкинуто як некорисне спрощення сприйняття натури у об'єктивному пізнанні світу.

У цьому посібнику малюнки можуть малювати на відведених для цього сторінках. «Каляки-маляки» – техніка розвитку мілкої моторики у дітей мотивує до написів-рисуноків за зразками. Автор не забула, як сама у віці малюка з задоволенням «карлякала» на білих полях книжок та газет, як у трирічному віці рисувала обличчя джентльмена у профіль цифрами, ретельно повторюючи рухи руки з олівцем за дорослими, як намагалася схоже відобразити у малюночках реальні предметні форми. Таке емоційно-асоціативне занурення у пам'ять дитячих років дозволило створити саме малюнки для дітей очами дітей, але не стилізацію наївних і невмілих зображень на дитячих малюнках.

Таким чином «Наша абетка...» буде сприяти заглибленню дорослими в історію української писемності, що створює творче мислення при знайомстві з

першоосновою української культури. Передача інформації здійснюється при тісному контакті батьків з дітьми.

Уся наша драматична історія розвитку культури доводить, що українці здавна нація писемна, книжна. Нам є чим пишатися, то ж вивчати українську мову слід починати з вивчення її абетки у самому ранньому віці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРЫ

1. Соболь Л. І. Принципи засвоєння літер українського алфавиту: діяхронно-синхронний аналіз. // Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство), 2015. - № 3 – С. 262-267. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvddpufm_2015_3_44. Pdf

2. Міра Київська. Спочатку було не слово: 7 найцікавіших абеток сучасної України. Про читання/рецензія, 2017. – Режим доступу:

<https://bokmal.com.ua/books/7-naitsikavishykh-abetok-suchasnoi-ukrainu/>

3. Українська абетка. Малюнки Георгія Нарбута / передм. М. Ю. Філевич; упоряд. О. О. Савчук; художн. оформ. О. Г. Чекаль. – Харків: Видавець Олександр Савчук, 2020. – 64 с.

УДК 330.322

МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Чернишевич Володимир Леонідович

студент

Поліський національний університет

м.Житомир, Україна

Анотація: розглянуто роль санаторно-курортного комплексу в економіці та в соціальній сфері України, охарактеризовано зміни, що відбулися в його структурі, висвітлено необхідність впровадження сучасних методів державного регулювання галузі, оскільки вони сприяють появі позитивних результатів та вирішенню задач, що стоять перед санаторно-курортною галуззю.

Ключові слова: санаторно-курортний комплекс, державне регулювання, послуги, фінансовий механізм, система управління, показники, сертифікація.

Санаторно-курортна галузь є частиною економіки України і важливим об'єктом державного регулювання. Окрім виконання своєї основної функції, здравниці створюють соціальний стабілізуючий ефект за рахунок створення нових робочих місць в соціально-побутовій та виробничій інфраструктурі, що підвищує зайнятість населення і прискорює соціально-економічний розвиток країни. Особливості роботи санаторно-курортних установ в умовах ринкової економіки, значне скорочення обсягів їх фінансування з бюджету та коштів обов'язкового соціального страхування, ослаблення координації їх діяльності з боку держави за останні десять років призвели до скорочення числа санаторіїв, пансіонатів з лікуванням та санаторіїв-профілакторіїв на 30%, числа ліжок в них - на 20%, а також до погіршення матеріально-технічної бази ряду санаторно-курортних установ. З іншого боку, на попит на санаторно-курортні

послуги негативно впливає диспропорція між високою потребою в цих послугах і низькою платоспроможністю населення [1, с.34].

За цих умов відновлення системи санаторно-курортного лікування та оздоровлення, збереження економічного потенціалу санаторно-курортної сфери, відродження українських курортів за рахунок застосування нових підходів до формування системи сучасних санаторно-курортних комплексів, здатних забезпечити населення доступним і ефективним санаторно-курортним обслуговуванням, є важливим завданням. Актуальною залишається проблема залучення інвестицій в курортний комплекс України шляхом надання податкових пільг, державних гарантій та інших заходів підтримки.

Вітчизняний досвід, досвід зарубіжних країн показують, що розвиток санаторно-курортної справи повинен знаходитися під державним регулюванням і координацією та вимагає постійної підтримки. Тільки за цих умов буде забезпечено більш ефективне використання людських, інформаційних, матеріальних та інших ресурсів для розвитку санаторно-курортного комплексу, орієнтованого на досягнення цілей соціально-економічного розвитку території та формування конкурентоспроможних на внутрішньому і зовнішньому ринках продуктів.

Санаторно-курортний комплекс є складовою рекреаційного комплексу України. Це сукупність курортно-рекреаційних зон і територій, які мають лікувальні компоненти, такі як: лікувальна грязь, лікувальна мінеральна вода, лікувальний клімат, і санаторно-курортні організації різних форм власності, що володіють відповідною інфраструктурою, необхідною для застосування природних лікувальних факторів для оздоровлення населення регіонів [2, с.47].

Проведений аналіз історичної складової розвитку санаторно-курортного комплексу України дозволяє зробити висновок про те, що хоча у нас розвиток курортів почалося дещо пізніше в порівнянні з деякими зарубіжними країнами, вітчизняна курортна медицина лідирує за рахунок використання ексклюзивних технологій і унікальних регіональних особливостей. Активний розвиток вітчизняних курортів припадає на радянський період, коли витрачалися

величезні суми на освоєння природних лікувальних ресурсів і розвиток локальний курортних територій.

Аналіз сучасного стану санаторно-курортного комплексу держави свідчить про те, що після серйозного спаду на початку 90-х років обсяги надання санаторно-курортного лікування поступово збільшуються [3, с.265].

Володіючи високою соціальною значимістю і унікальним статусом лікувально оздоровчих закладів, діяльність яких спрямована не тільки і не стільки на лікування, скільки на збереження здоров'я, об'єкти санаторно-курортного комплексу розподілені між різними міністерствами і відомствами, велика кількість оздоровниць належать різним виробничим і громадським об'єднанням, росте частка приватного сектора. У зв'язку з цим подальший розвиток санаторно-курортних комплексів вимагає побудови системи державного регулювання, створення механізму контролю та координації його функціонування, що об'єднує дві складові - сферу рекреаційного природокористування і соціальну політику - в частині доступності для громадян санаторно-курортного лікування.

Аналіз складу і функцій державних органів у сфері санаторно-курортного комплексу свідчить про те, що ефективна державна структура, яка була б в змозі забезпечити функціонування і розвиток санаторно-курортного комплексу на державному рівні, в даний час відсутня. Функції з регулювання, координації, контролю та фінансування державних замовлень розосереджені між різними міністерствами та відомствами. Часто вони не володіють повним інформаційно-аналітичним матеріалом, у них відсутній єдиний підхід до визначення потреби в необхідних обсягах санаторно-курортного лікування. Окрім того, відсутні критерії оцінки стану справ в санаторно-курортних організаціях, що не дозволяє зробити правильну оцінку і прогноз розвитку курортної справи в державі в цілому. Бачення перспектив розвитку часто відсутнє і у місцевих органів влади [4, с.23].

Однією з найбільш істотних проблем у розвитку санаторно-курортного комплексу є конкуренція на ринку санаторно-курортних послуг, в т.ч. з боку

зарубіжних курортів. На жаль, рівень добробуту населення України знизився, сучасні умови характеризуються істотним подорожчанням санаторно-курортних послуг внаслідок зростання рівня податків, збільшення в структурі собівартості путівки частки технічних витрат (вода, тепло, електроенергія, транспорт), багаторазового підвищення тарифів на послуги пасажироперевезень. Зростання податків і подорожчання інфраструктури, в свою чергу, тягнуть за собою скорочення витрат на харчування, медичне обслуговування, курортні ресурси (мінеральна вода, лікувальна грязь), що знижує ефективність і якість санаторно-курортного лікування.

Серед актуальних проблем розвитку санаторно-курортних комплексів можна виділити відсутність уявлення у державних і місцевих органів влади реального уявлення про кількісний та якісний склад санаторно-курортних організацій в Україні. Для вирішення цієї проблеми варто створити єдину систему інформаційного забезпечення функціонування та розвитку санаторно-курортного комплексу [1, с. 125].

Єдина система інформаційного забезпечення санаторно-курортного комплексу своєю метою має формування єдиного інформаційного простору, забезпечення актуальною інформацією органів державної влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів санаторно-курортного і туристського комплексу, населення про туристично-рекреаційні та санаторно-курортні можливості регіону, стан природних лікувальних і туристських ресурсів, про умови їх використання, а також про суб'єктів санаторно-курортного і туристського комплексу. Складовими частинами єдиної системи є Державний реєстр санаторно-курортних організацій, єдина база даних і електронний паспорт санаторно-курортних організацій. У перспективі можливе розширення цієї системи за рахунок інформації про природні лікувальні ресурси, лікувально-оздоровчі місцевості, суб'єкти туристської індустрії і туристичні ресурси регіону. Такий підхід дозволить визначити організації санаторно-курортного і туристського комплексу, які потребують державної підтримки, а також спрогнозувати необхідні обсяги коштів місцевих бюджетів.

Формування Державного реєстру санаторно-курортних організацій рекомендується проводити поетапно. На першому етапі здійснюються первинні дії по збору та обробці інформації, в т.ч. визначаються засоби і методи збору та обробки інформації, розробляються форми її подання та зберігання, формується електронна база даних. На другому етапі розпочинається експлуатація Державного реєстру, на третьому - розробляється і впроваджується система контролю якості і оцінки рівня послуг, що надаються кожною санаторно-курортною організацією [5, с. 237].

Варто зауважити, що заходи по збільшенню обсягів фінансування охорони здоров'я можуть не привести до поліпшення його стану, тому додатково варто розробити ефективну систему управління якістю санаторно-курортних послуг. Одним з істотних компонентів цієї системи повинна стати класифікація санаторіїв за певними категоріями в залежності від рівня обслуговування і інших параметрів оснащеності і подальша комплексна оцінка рівня і якості діяльності санаторно-курортної організації. Такий підхід може бути використаний як для поліпшення основних показників роботи цієї організації, так і для порівняльного аналізу декількох однотипних санаторно-курортних організацій (санаторіїв, санаторіїв-профілакторіїв та ін.) [4, с.24].

Таким чином, головною метою державного регулювання діяльності санаторно-курортних організацій є створення в українських регіонах сучасного високоефективного санаторно-курортного комплексу, що забезпечує широкі можливості для задоволення потреби громадян у санаторно-курортному лікуванні. Єдина база даних санаторно-курортного фонду дозволить збудувати сучасну систему контролю якості санаторно-курортного лікування та систему моніторингу загального стану санаторно-курортного комплексу в регіонах та в цілому по країні. В результаті цього у органів державної влади з'явиться об'єктивна основа для планування розміщення і розвитку курортів і лікувально-оздоровчих місцевостей, оптимізації процесів санаторно-курортного лікування та оздоровлення різних категорій населення, в т.ч. соціально незахищених, виявлення організацій, які потребують державної підтримки. З іншого боку,

запропонована система дозволить виявляти здравниці, які не відповідають встановленим вимогам і нормативам, припиняти дії ліцензії на медичну діяльність і тим самим сприятиме підвищенню якості санаторно-курортного лікування, а сформовані оціночні параметри рівня і якості на ринку послуг із санаторно-курортного лікування дозволять оцінювати санаторно-курортні організації на відповідність вимогам стандартів і нормативів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Степанов Е.Г. Основы курортологии: учебное пособие. – Х.: ХНАГХ, 2006. – 326 с.
2. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія: навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.
3. Колесник О.О. Оцінка стану санаторно-курортного комплексу та його впливу на розвиток туристичної індустрії України // Вісник ЖДТУ. – 2008. - №3 (45). – С. 264 – 270.
4. Коваленко Н.О. Прогнозування розвитку санаторно-курортної діяльності в Україні // Схід. Серія: Економічні науки. – 2015. - № 8 (140). – С. 21 – 24.
5. Заваріка Г.М. Курортна справа: навчальний посібник. – К: Центр учбової літератури, 2015. – 352 с.

ОБОСНОВАНИЕ КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ПОДХОДА К АНАЛИЗУ ЭКОЛОГИЧЕСКИ-ЗАВИСИМЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ НАСЕЛЕНИЯ

Чорноморец Виктория Юрьевна

аспирант

Уманский национальный университет садоводства

г. Умань, Украина

Введение. В Украине сложилась угрожающая экологическая ситуация, которая очень часто является причиной роста заболеваемости населения. Анализ заболеваемости свидетельствует о том, что возникновение отдельных патологий зависит от места проживания и состояния среды. Выделяются специфические состояния человека, сформировавшиеся под влиянием комплекса неблагоприятных факторов среды, которые называются факторами антропо-экологических напряжений и предшествуют развитию патологий [1].

Считается, что на основе стресса развиваются около 10000 заболеваний и более 100000 болезненных симптомов. Стресс ускоряет процесс старения организма. Например, «отклик организма» на уровень атмосферного и почвенного загрязнения среды в порядке убывания образует ряд: иммунологическая реактивность; острые заболевания органов дыхания аллергического характера; отклонение от нормы функциональных и физиологических показателей – нарушение гармонического физического развития, анемия, снижение вентиляционной функции легких и т.д.; число хронических заболеваний; увеличение частоты врожденных аномалий, новообразований, болезней крови, системы кровообращения [2].

Исследованиями установлено, что наиболее чувствительными к воздействиям факторов среды является сердечно-сосудистая, дыхательная, центральная нервная и мочеполовая системы. В современном обществе с

высокой степенью антропогенной трансформации среды, проблема здоровья людей рассматривается как важный компонент качества жизни [3, 4].

Цель работы. Целью работы является изучение вопросов взаимосвязи здоровья населения с факторами окружающей среды. Данная ситуация требует углубленного изучения причин возникновения и обоснования путей решения поставленной проблемы на основании конструктивно-географических исследований.

Материалы и методы. Исследования проводились в течение 2019 г. на территории Черкасской области Украины. В работе были использованы статистический и сравнительно-географический методы. В основе исследования зависимости заболеваний населения области от экологических характеристик лежит системный подход, а потому использовались подходы по теории систем, в частности анализ взаимосвязи и взаимовлияния в социogeосистемах разного иерархического уровня [5].

Результаты и обсуждение. Современное развитие географической науки характеризуется повышенным вниманием к получению непосредственных практических результатов в условиях изменений общей парадигмы хозяйственной деятельности. Из этого вытекает интерес к активизации исследований в таком направлении, как конструктивно-географический. Одним из приоритетных направлений конструктивно-географических исследований были определены различные методы районирования. При этом районирование рассматривается не только как метод и способ изучения окружающей среды, но и как метод целенаправленного воздействия на эту среду, а также преобразований в нем, что определено нами термином «конструирование».

Конструктивно-географический подход, имея комплексный характер, ориентирует не только на ведение общих направлений исследований, но и работу на конкретных территориях с использованием спектра средств исследований. Сочетание всех этих методов дает положительные результаты. Исследование внутренних региональных особенностей заболеваемости

населения требует четкого понимания фундаментальных концептуальных положений, определяющих пространственные различия заболеваемости.

К таким концептуальным положениям относятся: классификация болезней (по различным признакам), методологические особенности географии заболеваемости (в частности, задачи и предметная область медицинской, общественной, конструктивной географии), практическая направленность географических исследований заболеваемости и тому подобное.

Наиболее распространенная сегодня эколого-географическая концепция сочетает два научных подхода: географический (конструктивно-географический) и антропо-экологический. Вследствие синтеза этих подходов углубленно новое направление конструктивной географии – медико-экологическая география, которая имеет свой предмет исследования (медико-экологический потенциал геосистемы человек – природная среда).

Широкое развитие медицинской картографии, а также применение конструктивногеографических подходов, в частности компьютерного моделирования на основе анализа банков медико-географических данных позволили значительно расширить представление о роли факторов среды в распространении известных, а также ставших массовыми, неинфекционных заболеваний – онкологических, сердечно-сосудистых и некоторых специфических патологий, связанных с дисбалансом микроэлементов в окружающей среде. Учитывая именно эти новые подходы, в процессе исследования сформулировано представление об экологически зависимых болезнях и явлении синергизма, которое их сопровождает. Так, «накладываясь» на традиционные, экологически обусловленные болезни оказывают дополнительный синергетический эффект.

В связи с изложенным выше, используются и другие подходы к районированию заболеваемости населения, отличие которых от традиционных конструктивно-географических подходов обусловлена: охватом территории, на которой проводится районирование, а, следовательно, размером первичных пространственных единиц для такого районирования и, соответственно,

масштабом выходных картографических материалов для его проведения; особенностью распространения экологически зависимых болезней, или тех, которые являются следствием вредного антропогенного воздействия на окружающую среду, и очаги возгораний которых позиционируются в географическом пространстве в соответствии с известными закономерностями «заполнения» этого пространства от центра к периферии.

Выводы. Итак, указанное выше дает основания для определенной модификации понятия медико-географического района и позиционирования проблемы заболеваемости населения в более узком (по охвату территории) и одновременно более широком (по предметной области) контексте.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Барановський В.А. Экологическая география и экологическая картография. Киев: Фитосоцилцентр, 2011. 252 с.
2. Барановский В.А., Бочковская А.И., Шевченко В.А. Карты заболеваемости населения и оценка качества окружающей среды: Картографические исследования природопользования (Теория и практика работ). Киев: Наукова думка, 2011. С. 166–176.
4. Литвинова О.Н., Антомонов М.Ю. Оценка влияния экологических факторов на показатели заболеваемости. *Окружающая среда и здоровье*. 2012. № 3. С. 68–69.
5. Фельдман Е.С., Фельдман Г.Е. Системное картографирование – основа медико-географического районирования территории. Медико-географическое районирование и прогнозирование здоровья популяции. Новосибирск, 2011. С. 34–43.

**ЗАСТОСУВАННЯ ФАСИЛІТАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У
ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ**

Чусова Ольга Миколаївна

кандидат педагогічних наук

старший викладач кафедри

педагогічних технологій початкової освіти

Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

м. Одеса, Україна

Вступ. Актуальність дослідження зумовлена концептуальною модернізацією системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери у вищих навчальних закладах відповідно до євроінтеграційних прагнень України. Явно позначилася практична потреба спрямованого пошуку запровадження нових технологій підготовки, що забезпечують формування конкурентоспроможного та компетентного спеціаліста, здатного діяти в умовах сьогодення. Необхідність реалізації поставлених завдань зумовила актуалізацію позицій гуманістичної парадигми навчання, орієнтованій на полісуб'єктну діалогічну взаємодію в процесі виконання стратегічних завдань сучасної освіти. Незважаючи на широкий спектр інноваційних підходів у вивченні питання підготовки спеціалістів соціальної сфери, не дістала цілісного аналізу проблема впровадження фасилітативних технологій в навчально-виховний процес.

Мета роботи – проаналізувати сутність фасилітативної технології та теоретично обґрунтувати її особливості.

Матеріали і методи. Для досягнення мети зазначеної наукової розвідки було використано методи критичного, теоретичного та порівняльного аналізу наукових досліджень із означеної тематики.

Результати і обговорення. Сьогодні беззаперечним є розуміння факту, що важливе місце в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників набуває спрямованість навчання на актуалізацію потреби студентів в саморозвитку за допомогою педагогічної підтримки, наставництва та діалогізації навчального процесу. У цьому ракурсі недооціненим, на наш погляд, є створення творчого навчального середовища, яке опосередковане специфічною ситуацією розвитку потенціалу особистості студентів та інноваційною діяльністю викладачів, націленою на самореалізацію та самовдосконалення.

В умовах вищезазначеного креативного середовища формується продуктивна ціннісно-смилова взаємодія під час сумісної діяльності викладача та студента на засадах толерантності і довіри, емпатичного розуміння та відкритості, співробітництва та конгруентності, орієнтації на «зону найближчого розвитку вихованця», створення «ситуації успіху» та «оптимістичної перспективи» щодо результату підготовки. Таким чином студент отримує досвід розвитку суб'єктності та усвідомленого альтернативного вибору рішення в процесі навчання, управління внутрішньою активністю в професійному саморозвитку. Відповідно викладач активізує самостійність та подолання інтелектуальної пасивності студента, формування творчої рефлексії та позитивних атитюдів щодо майбутньої професійної діяльності, мотивуючи його на усвідомлену відповідальну поведінку і творчу самоактуалізацію за допомогою впровадження фасилітативних технологій.

Зауважимо, що дослідники характеризують фасилітативну технологію як комплекс алгоритмів та прийомів організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії між учасниками педагогічного процесу, що заснований на використанні їх особистого досвіду та спрямований на створення умов для розвитку суб'єктного досвіду, становлення здатності до творчості, самоактуалізації у

навчальній та інших доступних сферах життєдіяльності [4]. Технологія фасилітативного навчання будується на принципах усвідомлення освітніх потреб суб'єктів навчання, стимулюванні суб'єктного досвіду учня шляхом застосування синергетичних організаційних форм і методів, що підвищують рівень активності пізнавальної діяльності [2].

Фасилітація стає ефективним принципом управління процесом навчання в умовах особистісно орієнтованої парадигми та насиченого інформаційного простору. Фасилітація як технологія орієнтує освітній процес на підвищення ефективності організаційно-групового навчання: сприяє згуртуванню і позитивному психологічному клімату, забезпечує скорочення часу на прийняття рішень, підвищує особистісну відповідальність студентів, сприяє створенню зворотнього зв'язку, спрямована на розуміння та задоволення потреб вихованців, допомагає їм визначити свої досягнення та мінімізувати конфліктні ситуації в навчанні [3].

Обстоюючи правомірність використання в процесі підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери фасилітативної технології, вважаємо, що вона базується на партисипативному підході, який характеризує квазіпрофесійну діяльність «викладач – студент – наставник». Партисипативний підхід передбачає сумісну продуктивну діяльність та співуправління всіх суб'єктів навчально-виховного процесу шляхом ініціації рефлексивної позиції. Отже, в основі фасилітативної технології лежить концепція рівневого підходу до управління діяльністю студентів: на першому курсі у майбутніх соціальних педагогів та працівників формується активна дієва позиція та позитивна мотивація за допомогою інтерактивних вправ та ігор, спеціально створеного фасилітативного середовища університета та соціально-психологічної підтримки викладача – коуча; на другому – третьому курсах актуалізується діалогічна взаємодія та ресурсний потенціал на основі співпраці в просторі альтернативних виборів; на випускних курсах під час проходження практики формується досвід групової фасилітативної взаємодії шляхом самоуправління та дослідницької діяльності, використання різноманітних методів фасилітації

(«Світове кафе», «Відкритий простір», «Самміт позитивних змін», «Стратегічні зміни в реальному середовищі», «Динамічна фасилітація», «Поляризація думок», SWOT – аналіз, модерація). Логіка наших міркувань щодо зазначеного вище полягає у наступному: на початку навчання (адаптаційному етапі) фасилітація відбувається на мотиваційному рівні; на рівні співуправління – виникають фасилітативні новоутворення (здатність студентів впливати на процес навчання та викладача, формуючи ефективну взаємодію); на рівні самоуправління – студент виступає ініціатором своєї діяльності, а вчитель підтримує та надихає його на творчість і професійний розвиток. Підсумовуючи, зауважимо, що викладач – фасилітатор постійно впроваджує технології мотивування та ініціювання осмисленого та продуктивного учіння вихованців на засадах співпраці, поваги до власної позиції та індивідуальності студентів, організації їх саморозкриття та рівності, позитивної установки на діяльність та заохочення оптимізму.

Аналіз науково-теоретичних праць [1; 3] дозволив визначити етапи фасилітативного технологічного процесу: визначення проблематики досліджуваного та його причин, встановлення критеріїв для оцінки рішень, генерування альтернативних рішень, оцінка рішення, вибір ефективного варіанта, створення плану дій щодо реалізації рішення з врахуванням всіх можливих ресурсів, виконання плану та оцінка результатів діяльності. Вважаємо, що ефективному здійсненню наведеного алгоритму сприяє постійна інтеракція та рефлексія між викладачем та студентами, яка забезпечує самоактуалізацію особистості. У цьому ракурсі недооціненим, на наш погляд, є той факт, що студент стає «суб'єктом» у процесі співнавчання, а викладач спонукає його реалізувати свій внутрішній потенціал, враховуючи психотерапевтичний принцип «зрозуміти – простити – прийняти». Вищезазначене дає підстави стверджувати, що у студентів формується відчуття соціальної відповідальності та самостійності, досвід управління, навички співробітництва та медиації, здатність до командоутворення та творчості, і відповідно, позитивна фіксація на інтерактивний процес навчання.

Висновки. Таким чином, результати проведеного дослідження переконують у тому, що фасилітативна технологія являє комплекс алгоритмів і прийомів організації фасилітативного впливу, що забезпечує ініціювання потенційних можливостей майбутніх фахівців соціономічної сфери у самоактуалізації шляхом свободи вибору у відтворенні нових знань, саморозвитку та самосвідомості, реалізації інтерактивних технологій. Перспективи подальшої наукової роботи вбачаємо в обґрунтуванні та експериментальній перевірці реалізації педагогічних умов формування фасилітативних умінь у майбутніх соціальних педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамов В. В. Фасилитация как процедурная технология в профессиональной деятельности учителя. *Человеческий фактор : проблемы психологии и эргономики*. 2006. №2. С.21-22.
2. Везетиу Е. В. Формирование фасилитативной компетентности будущих педагогов как условие гуманистической парадигмы образования. *Проблемы современного педагогического образования*. 2019. № 62-1. С. 80-82.
3. Тарасова Н. В. Фасилитация как инновационная образовательная технология, повышающая качество подготовки специалистов. *Целевая подготовка кадров : направления, технологии и эффективность : материалы международной научно-практической конференции (Набережные Челны, 30 мая 2019 г.)*. Набережные Челны, 2019. С. 209-212.
4. Шевченко К. О. Педагогічна фасилітація у контексті професійної компетентності вчителя. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Психологічні науки*. 2014. Вип. 2.13. С. 258-263.

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ СЛУХО-ВИМОВНИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Чухно Олена Анатоліївна

к.пед.н., доцент

Риженко Марина Володимирівна

здобувач вищої освіти

Харківський національний педагогічний університет

імені Г.С.Сковороди

м. Харків, Україна

Анотація. У статті розглянуто питання навчання майбутніх учителів-філологів англійської мови в умовах переходу закладів вищої освіти на дистанційне навчання. Висвітлено особливості професійно орієнтованого навчання фонетичного аспекту мовлення й визначено етапи формування англійських слухо-вимовних навичок майбутніх учителів у дистанційному форматі.

Ключові слова: вимова, дистанційне навчання, етапи формування слухо-вимовних навичок, заклади вищої освіти, майбутні вчителі.

Погіршення епідеміологічної ситуації в Україні, пов'язаної з поширенням коронавірусної хвороби, призвело до тимчасового запровадження дистанційного навчання в закладах вищої освіти (ЗВО). Якість освітніх послуг за таких умов залежить від пошуку й використання викладачами ЗВО нових форм, методів і прийомів навчання, які б компенсували відсутність аудиторних занять і стали їх ефективною альтернативою. Так, у процесі підготовки майбутніх учителів англійської мови в умовах дистанційного навчання виникає необхідність використання таких вправ і завдань, які уможливають

здійснення здобувачами іншомовного спілкування в усіх видах мовленнєвої діяльності й розвиток їхніх професійних умінь.

Одним із невід’ємних компонентів лінгвометодичної компетентності майбутніх учителів англійської мови є слухо-вимовні навички, рівень розвитку яких впливає на ефективність як міжкультурної іншомовної комунікації, так і на успішність професійної діяльності з навчання англійської мови інших людей.

Питання навчання майбутніх учителів англійської вимови вивчають Ланова О. В. [1], Перлова В. В. [2], Чухно О. А. [3] тощо. Проблему використання дистанційних технологій у професійно орієнтованому навчанні майбутніх учителів англійської мови розглянуто в роботі Гнедкової О. О. [4]. Долина А. В. присвятила своє наукове дослідження питанню використання системи Moodle для вдосконалення фонетичної компетентності майбутніх учителів англійської мови на старшому етапі навчання у самостійній роботі [5]. Однак, особливості процесу формування англомовних слухо-вимовних навичок майбутніх учителів-філологів на першому етапі навчання у ЗВО не отримали достатнього висвітлення у науково-методичній літературі. Одним із перших кроків до вирішення цієї проблеми вважаємо визначення етапів формування слухо-вимовних навичок майбутніх учителів англійської мови в умовах дистанційного навчання, що і є метою нашого дослідження.

Для досягнення поставленої мети розглянемо особливості процесу формування слухо-вимовних навичок майбутніх учителів англійської мови.

По-перше, учитель іноземної мови використовує слухо-вимовні навички більшою мірою під час навчання англійської мови школярів, тому майбутні вчителі повинні набути здатності до формування фонетичної компетентності учнів. Отже, процес формування слухо-вимовних навичок у педагогічному ЗВО має бути професійно орієнтованим. На першому етапі вивчення здобувачами вищої освіти англійської мови професійна орієнтація процесу навчання вимови може бути забезпечена шляхом використання завдань, метою яких є аналіз і

корекція фонетичного оформлення власного й чужого іншомовного висловлювання.

По-друге, ефективність формування слухо-вимовних навичок майбутніх учителів залежить від унаочнення цього процесу. Під час аудиторних занять прикладом для наслідування, як правило, є викладач, який демонструє правильну вимову фонетичної одиниці й розташування органів мовлення. Під час дистанційного навчання прикладом наочних засобів можуть бути відеофрагменти, що демонструють мовлення носіїв мови. У такий спосіб у свідомості здобувачів формується образ-еталон артикуляційно-акустичних особливостей певної фонетичної одиниці, що сприяє її коректному відтворенню.

По-третє, формування в майбутніх учителів слухо-вимовних навичок не є самоціллю. Ці навички є компонентом іншомовної комунікативної компетентності й повинні функціонувати під час здійснення різних видів мовленнєвої діяльності. Тому введення нових звуків та їх тренування рекомендується здійснювати у контексті [6, с. 201].

Отже, враховуючи необхідність унаочнення, використання мовленнєвого контексту й професійної орієнтації процесу навчання майбутніх учителів англійської мови, а також спираючись на виділені науковцями етапи навчання вимови [6, с. 201], ми вирізняємо такі етапи формування англомовних слухо-вимовних навичок майбутніх учителів в умовах дистанційного навчання:

I. Рецептивний (перегляд здобувачами відеофрагменту з новим звуком у мовленнєвому контексті);

II. Рецептивно-аналітичний (перегляд здобувачами відеофрагменту з демонстрацією вимови ізольованого звука, що супроводжується аналізом його артикуляційно-акустичних особливостей);

III. Рецептивно-репродуктивний (сприйняття на слух і відтворення здобувачами мовленнєвих одиниць із новим звуком, що супроводжується відеозаписом власного мовлення);

IV. Рефлексивно-аналітичний (перегляд здобувачами відеозаписів, ідентифікація вимовних помилок у власному мовленні й мовленні інших, надання рекомендацій щодо удосконалення вимови);

V. Етап удосконалення вимови (повторний відеозапис здобувачами власного мовлення з урахуванням результатів самоаналізу й рекомендацій, наданих іншими здобувачами; порівняння вимови з попереднім варіантом).

На нашу думку, під час дистанційного навчання формування слуховимовних навичок із дотриманням визначених етапів сприятиме більш ефективному оволодінню здобувачами вищої освіти англійською вимовою й професійними вміннями навчати вимови інших людей.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямку вважаємо укладання комплексу вправ для формування слуховимовних навичок майбутніх учителів-філологів під час дистанційного навчання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ланова О. В. Підготовка майбутніх учителів англійської мови до навчання учнів просодичних засобів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (германські мови)» / О. В. Ланова. – Одеса: ПУНПУ імені К. Д. Ушинського, 2008. – 20 с.

2. Перлова В. В. Методика формування у майбутніх учителів англійської мови професійно орієнтованих слуховимовних навичок: дис. ...канд. пед. наук: спец. 13.00.02 / Перлова Вікторія Володимирівна. – Х., 2007. – 301 с.

3. Чухно О. А. Підсистема вправ для формування професійної фонетичної компетентності в англійській мові після німецької / О. А. Чухно // Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка: науковий журнал. Педагогічні науки. – 2017. – Вип. 4 (90). – С. 145–154.

4. Долина А. В. Використання системи Moodle для вдосконалення фонетичної компетентності майбутніх учителів англійської мови / А. В. Долина // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2019. – Том 70. – № 2. – С. 205–215.

5. Gnedkova O. Distance learning technologies in formation of professional training of future English teachers / O. Gnedkova // Інформаційні технології в освіті. – 2016. – Вип. 4. – С. 100–115.

6. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Є. та ін./ за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2013. – 590 с.

ПРОРОСТАННЯ НАСІННЯ ГОРОХУ ОЗИМОГО ЗА ВИКОРИСТАННЯ РЕГУЛЯТОРА РОСТА ТА БІОІНОКУЛЯНТА

Шевчук Вікторія Вікторівна

асистент

Вінницький національний

аграрний університет

м. Вінниця, Україна

Анотація: Проведено передпосівну обробку насіння робочими розчинами препаратів Ендофіт-L1 (0,01 л/т) та Біоінокулянт (2 л/т), а контроль – водою. Досліджено, що найвища інтенсивність повного набубнявіння насіння гороху озимого спостерігалась за використання стимулювального препарату Ендофіт-L1. У період гетеротрофного живлення на процеси проростання гороху озимого найбільший вплив мав препарат Ендофіт-L1. Під час переходу рослин до автотрофного живлення зменшувалася сира маса сім'ядолі за використання стимулювального препарату Ендофіту-L1, що у свою чергу, супроводжується активізацією ростових процесів в коренях і проростках і збільшенням їх маси та лінійних розмірів. Це засвідчує наявність рістстимулювального ефекту у препарату Ендофіт-L1.

Передпосівна обробка насіння гороху озимого стимулювальним та мікробним препаратами призводила до збільшення енергії проростання на 3,9-5,6 % у порівнянні з контролем. Застосовані препарати підвищували лабораторну схожість насіння на 1,6-2,3 %.

Ключові слова: стимулювальні та мікробні препарати, схожість та енергія проростання, проросток, корінь, горох озимий.

В Україні значно зменшуються посівні площі гороху ярого, проте відбувається впровадження сортів гороху озимого, технологія вирощування

яких практично не вивченна. Тому дослідження спрямовані на вивчення сорту гороху озимого НС Мороз з метою розробки агротехнологічних прийомів інтенсифікації біологічної фіксації азоту, що відіграє важливе значення для підвищення урожайності культури.

В сучасному рослинництві перед сівбою масово застосовують активні штами азотфіксаторів з метою підвищення симбіотичної та асоціативної азотфіксації [1]. У літературних джерелах вказується позитивна дія бульбочкових бактерій на бобові культури не лише, як азотфіксаторів, але й як продуцентів різних фізіологічно активних речовин, що сприяють процесам онтогенезу рослин [2]. Препарати рістрегулювальної дії є екологічно безпечними [3–5] і широко використовуються для активації процесів росту, що у кінцевому результаті призводить до підвищення урожайності сільськогосподарської продукції [6–8], зменшують шкодочину дію різних фітопатогенів [9–11]. Досліджена ефективність використання передпосівної обробки насіння препаратами рістрегулювальної дії на різних бобових рослинах: бобах кормових [12–18], квасолі [19–23], сої [24], сочевиці [25]. Існують поодинокі роботи щодо впливу даних препаратів та горосі ярому [26], проте відсутні дослідження щодо гороху озимого. Тому нами розпочато серію дослідів відносно даної культури на основі яких вийшли певні публікації [27–30].

Для покращення якості товарної продукції і фітосанітарного стану посівів ватро застосовувати комплексне внесення рістрегулювальних препаратів та інокулянтів, оскільки перші здійснюють вплив на формування та функціонування симбіотичних систем бобових культур і призводять до підвищення їх продуктивності.

У літературних джерелах відсутні дані щодо комплексного застосування інокулянтів і рістрегулювальних препаратів на проростання гороху озимого і їх впливу на початковий ріст проростків та коренів, що є досить актуальним для отримання дружних сходів у непередбачуваних гідротермічних умовах Лісостепу Правобережного.

Мета досліджень полягала у виявленні впливу мікробного (Біоінокулянта) та стимулювального препаратів (Ендофіт-L1) на процеси проростання насіння гороху озимого сорту Нс Мороз і його початкові етапи росту.

Лабораторний дослід проводили в лабораторії землеробства, ґрунтознавства та агрохімії Вінницького національного аграрного університету протягом 2019-2020 рр. на насінні гороху озимого сорту НС Мороз. Насіння обробляли робочими розчинами препаратів за схемою: 1 – контроль без обробки, 2 – інокуляція Біоінокулянтом (2 л/т), 3 – інкрустація Ендофіт-L1 (0,01 л/т) із розрахунку 20 л робочого розчину на 1 т насіння. Повторність дослідів шестикратна. Пророщування насіння здійснювали в контейнерах з піском в термостаті при температурі $20\pm 2^{\circ}\text{C}$ до стадії розвитку ВВСН 08 без світла, далі – при освітленні. На ранніх стадіях розвитку гороху озимого ВВСН (00, 03, 05, 08, 12, 13, 14, 15) ваговим методом визначали маси органів і проводили вимірювання морфометричних показників надземної та підземної частин рослини.

Дослідження початкових стадій проростання насіння та онтогенезу проростків є основним етапом для визначення якості і можливостей формувати повноцінні та рівномірні сходи в польових умовах. Високу продуктивність можуть забезпечувати посіви з дружніми сходами та високим виживанням рослин. Висока схожість насіння при цьому відіграє вирішальну роль для забезпечення даних показників.

Фаза набубнявіння розпочинається при досягненні насінням вологості вище критичної. За рахунок надходження вологи активізується життєдіяльність клітин, ферментативна система переходить в активний стан, посилюються гідролітичні процеси, перебудовуються колоїди, сильно збільшується коефіцієнт дихання. Тому інтенсивність набубнявіння насіння може вказувати на швидкість проходження подальших етапів органогенезу, зокрема, росту і розвитку коренів і паростків. За обробки насіння рістрегулювальним препаратом Ендофіт-L1 та Біоінокулянтом виявлено підвищення інтенсивності повного набубнявіння насіння (ВВСН 03). За використання препарату Ендофіт-

L1 сира маса сім'янки збільшувалася на 5,8 %, обробка Біоінокулянтom призводила до підвищення даного показника на 3,8 %. Показник сирої маси сім'янки гороху озимого зменшувався на стадії проростання зародкового корінця (ВВСН 05), що пов'язано з інтенсифікацією метаболізму. Так, за обробки препаратом Ендофіт-L1 показник зменшувався на 0,8 %, за використання Біоінокулянта – на 1,1 %. Активізація процесу проростання у більшій мірі відбувалася за використання препарату Ендофіт-L1, що проявляються у збільшенні показника сирої маси корінця на 26,6 %.

Мікробний препарат та регулятор росту не суттєво підвищували показник довжини головного кореня. Так, за використання Біоінокулянта головний корінь подовжувався на 6,7 %, а за дії Ендофіту-L1 – на 1,8 %.

Відомо, що під час процесу проростання на ріст проростків та коренів затрачається суха речовина сім'янки. Встановлено, що на стадії росту гіпокотилля (ВВСН 08) за передпосівної обробки насіння стимулювальним препаратом Ендофіт-L1 зменшувалася сира маса сім'янки на 6,8 %, тоді як за здійснення інокуляції насіння Біоінокулянтom виявлені протилежні зміни – збільшення на 2,9 %. На нашу думку, це пов'язано з руйнуванням насіннєвої оболонки гороху озимого бактеріями і підвищенням поглинання води.

Виявлено, що на стадії розвитку ВВСН 08 застосування обох препаратів викликало стимулюючий ефект росту коренів гороху озимого. Відмічено підвищення сирої маси коренів на 57,7 % за обробки насіння Біоінокулянтom, на 46,9 % – за дії Ендофіту-L1. На даній стадії розвитку ріст кореня у довжину збільшувався у всіх дослідних варіантах, проте найвищий показник виявлено за використання Ендофіту-L1: головний корінь подовжувався на 56,2 %, тоді як за використання Біоінокулянта – лише на 22 %.

За інокуляції насіння гороху озимого Біоінокулянтom значно уповільнювався ріст проростка у довжину (16,6 %). Тому слід відмітити, що на процеси проростання гороху озимого сорту НС Мороз, у період гетеротрофного живлення, значний вплив мав препарат Ендофіт-L1.

На стадії ВВСН 12 відбувається перехід до автотрофного живлення. У обох дослідних варіантах на цій стадії спостерігається зменшення сирोї маси сім'ядолі. Так, за обробки Біоінокулянтom даний показник зменшується на 3,4 %, за впливу стимулювального препарату Ендофіту-L1 – на 3,6 %.

У всіх дослідних варіантах відмічено приріст сирої маси кореня гороху озимого, проте найістотніше впливав мікробний препарат. За використання мікробного препарату сира маса кореня збільшувалася на 17,3 %, у порівнянні з контролем. При цьому істотний вплив на довжину головного кореня виявлений за використання регулятора росту. Відмічено достовірне збільшення довжини головного кореня за дії препарату Ендофіту-L1 на 56 % порівняно з контролем. На стадії другого справжнього листка з прилистками не виявлено впливу досліджуваних препаратів на ріст проростків.

На стадії розвитку ВВСН 13 відмічено зменшення сирої маси насінини на 8,2 % лише за використання мікробного препарату Біоінокулянта. У всіх досліджуваних варіантах спостерігався активація ростових процесів у коренях гороху озимого. У порівнянні з необробленим насінням найбільший приріст сирої маси коренів виявлений за використання Ендофіту-L1 (68,8 %). За обробки мікробним препаратом даний показник збільшувався на 46,6 %. Також у обох варіантах досліді відмічено збільшення довжини головного кореня, проте найкращий ефект спостерігався за обробки регулятором росту (на 20,8 %).

На стадії ВВСН 14 (стадія чотирьох справжніх листків з прилистками) спостерігається значна витрата поживних речовин сім'ядолей гороху зимого у варіантах за використання стимулювального препарату та його суміші з Біоінокулянтom, що підтверджується активізацією ростових процесів в коренях і паростках. Варто звернути увагу на те, що вплив застосованих препаратів на зміну сирої маси коренів виявлено лише за використання Біоінокулянта, причому процеси формування коренів у даному дослідному варіанті істотно уповільнювались. Істотний вплив на ріст головного кореня в

довжину відмічено при застосуванні стимулювального препарату Ендофіт-L1 (збільшувалася на 22,8 %) порівняно з контролем

При застосуванні стимулювального препарату Ендофіт-L1 виявлено найбільш інтенсивний лінійний ріст проростків та накопичення їх сирої маси. Так, довжина проростка збільшувалася на 16,6 %, а сира маса – на 30 %, у порівнянні з контролем. Суттєвих змін у рості проростків за у варіанті з інокульованим насінням лише активним штамом ризобій не виявлено.

У всіх досліджуваних варіантах на стадії ВВСН 15 (стадія розвитку п'яти справжніх листків) спостерігається сповільнення кореневого росту, що пов'язано з підготовкою до формування бульбочок, тобто зі зміною перебігу мікробіологічних процесів у ризосфері коренів рослин. Отже, істотно збільшувалася сира маса коренів гороху озимого у досліджуваних варіантах, які містили стимулювальний препарат Ендофіт-L1. Однак, у паростках інтенсивність перебігу метаболічних процесів посилювалася, тому суттєво збільшувалася їх маса сирої речовини. Найістотніший вплив на приріст сирої маси проростка був виявлений за використання регулятора росту Ендофіт-L1 (збільшувалася на 3,5 %).

Таким чином, сира маса сім'ядолі істотно зменшується за використання стимулювального препарату Ендофіту-L1, що у свою чергу, супроводжується активізацією ростових процесів в коренях і проростках і збільшенням їх маси та лінійних розмірів. Це засвідчує наявність рістстимулювального ефекту у препараті Ендофіт-L1.

Виявлено, що за період дослідження істотний вплив на показники довжини та маси кореня проявляли стимулювальний препарат Ендофіт-L1. Дія мікробного препарату на ростові процеси кореня не суттєва. Найбільший вплив на ріст проростка у довжину та його масу проявляв стимулювальний препарат. Дія препарату Біоінокулянт на ріст проростка не суттєва.

Встановлено, що передпосівна обробка насіння гороху озимого стимулювальним та мікробним препаратом до збільшення енергії проростання

на 3,9-5,6 % у порівнянні з контрольним варіантом. Досліджувані препарати підвищували лабораторну схожість насіння на 1,6-2,3 %.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Коць С. Я., Моргун В. В., Патыка В. Ф. и др. Биологическая фиксация азота: бобово-ризобийный симбиоз. Т. 1. К.: Логос, 2010. 508 с.
2. Дідур І. М., Шевчук В. В. Підвищення родючості ґрунту в результаті накопичення біологічного азоту бобовими культурами. *Сільське господарство та лісівництво*. 2020. Вип. 16. С. 48-60.
3. Шевчук О. А., Голунова Л. А., Ткачук О. О., Шевчук В. В., Криклива С. Д. Перспективи застосування синтетичних регуляторів росту інгібіторного типу у рослинництві та їх екологічна безпека. *Корми і кормовиробництво*. 2018. Вип. 84. С. 86-90.
4. Первачук М. В., Шевчук О. А., Шевчук В. В. Еколого-токсикологічні особливості та використання у сільському господарстві синтетичних регуляторів росту. *Materials of the XIII International scientific and practical conference «Cutting-edge science – 2018»*. 2018. Vol. 20. P. 81-83.
5. Шевчук О. А., Кришталь О. О., Шевчук В. В. Екологічна безпека та перспективи застосування синтетичних регуляторів росту у рослинництві. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2014. №1(112). С. 34-39.
6. Шевчук В. В., Дідур І. М. Дія регуляторів росту рослин на морфогенез проростків і лабораторну схожість насіння гороху озимого сорту НС Мороз. *Вісник Уманського національного університету садівництва*. 2019. № 2. С. 54-59.
7. Шевчук О. А., Кравчук Г. І., Вергеліс В. І., Врадій О. І. Вплив стимулюючих препаратів на морфометричні показники проростків та посівні якості насіння квасолі. *Сільське господарство та лісівництво*. Збірник наукових праць. 2019. № 12. С. 225-233.
8. Шевчук В. В., Солоданюк Ю. В., Суржик В. В., Рейвах А. С., Стах В. В., Шевчук О. А. Показники фотосинтетичного апарату рослин цукрового

буряка за регуляції ретардантами. *Современный научный вестник*. 2017. Т. 2. №1. С. 27–29.

9. Шевчук В. В., Шевчук О. А. Збудники хвороб гороху озимого. «*Strategiczne pytania światowej nauki – 2020*»: *Materiały XVI Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji*. 2020. Vol. 8. P. 67–70.

10. Шевчук В. В., Солоданюк Ю. В. та ін. Бактеріальні хвороби рослин цукрового буряка. *Современный научный вестник*. 2017. Т. 1. Вип. 7. С. 44–46.

11. Шевчук В. В., Стах В. В., Суржик Ю. В. та ін. Вірусні шкідники рослин цукрового буряка. *Nauka i studia*. 2017. Т. 1. Вип. 4. С. 51–53.

12. Шевчук О. А., Ходаніцька О. О., Ткачук О. О., Вергеліс В. І. Морфогенез проростків і посівні характеристики насіння бобів кормових за використання ретардантів. *Вісник Уманського національного університету садівництва*. 2019. № 2. С. 43-47.

13. Липовий В. Г., Князюк О. В., Шевчук О. А. Продуктивність сумісних посівів кукурудзи з бобовими культурами на силос залежно від елементів технології вирощування та регуляторів росту. *Збірник наукових праць. Сільське господарство та лісівництво*. 2018. №10. С. 74-83.

14. Шевчук О. А., Кравчук Г. І., Вергеліс В. І. Якісні характеристики насіння бобів кормових залежно від передпосівної обробки регуляторами росту рослин. *Сільське господарство та лісівництво*. 2018. №10. С. 66-73.

15. Шевчук В. В. Порівняльний аналіз впливу препаратів стимулюючої дії на посівні характеристики насіння гороху озимого та бобів кормових. *Dynamics of the development of world science. Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference*. Vancouver. Canada 18-20 March. 2020. P. 954–963.

16. Личманюк Ю. В., Кравчук І. М., Олійник Т. В. та ін. Лабораторна схожість насіння бобів кормових за використання стимуляторів росту. «*Veda a technologie:krok do budoucnosti – 2019*» *Materialy XIV Mezinarodni Vedecko-Prakticka Konference*. 2019. Vol. 8. С. 8-10.

17. Марчук Ю. М., Ільченко І. В., Матвієнко В. О., Білецька І. В та ін. Вплив різних регуляторів росту рослин на насінневу продуктивність рослин

бобів кормових. *Materialy XII Meznarodni vedecko-practicka konference «Dny veda – 2016»*. 2016. Dil 16. С. 49-51.

18. Shevchuk O. A., Kravets O. O., Shevchuk V. V., Khodanitska O. O. , Tkachuk O. O., Golunova L. A., Polyvanyi S. V., Knyazyuk O. V., Zavalnyuk O. L. Features of leaf mesostructure organization under plant growth regulators treatment on broad bean plants. *Modern Phytomorphology*. 2020. 14. PP. 104 – 106.

19. Шевчук О. А., Первачук М. В., Вергеліс В. І. Вплив препаратів антигіберелінової дії на проростання насіння квасолі. *Вісник Уманського національного університету садівництва*. 2018. №1. С. 66-71.

20. Шевчук О. А., Ткачук О. О., Ходаніцька О. О., Вергеліс В. І. Морфобіологічні особливості культури *Phaseolus vulgaris* L. за дії регуляторів росту рослин. *Вісник Уманського національного університету садівництва*. 2019. №1. С. 3-8.

21. Шевчук В. В., Бочарова В. Б., Шевчук О. А., Шишкова В. В., Колібабчук А. В., Кришталь О. О. Особливості проростання насіння квасолі за дії хлормекватхлориду, тебуконазолу та етефону. *Materialy X Meznarodni vedecko-practicka konference «Zpravu vedecke ideje – 2014»*. 214. Dil 9. P. 60-62.

22. Шевчук В. В., Золоташко Л. О., Шишкова В. В., Колібабчук А. В., Шевчук О. А. Посівні якості квасолі залежно від передпосівної обробки ретардантами. *«Perspektywiczne opracowaniasa nauka I technikami – 2014»*: *Materialy X Miedzynarodowej naukowii-practycznej konferencji*. 2014. 15. С. 54–56.

23. Шевчук О. А., Кравчук Г. І., Вергеліс В. І., Врадій О. І. Вплив стимулюючих препаратів на морфометричні показники проростків та посівні якості насіння квасолі. *Сільське господарство та лісівництво*. Збірник наукових праць. 2019. №12. С. 225-233.

24. Пантелейчук А. І., Цимбал Т. В., Дика Л. П., Журавська Я. О. Вплив регуляторів росту рослин інгібіторного типу на насінневу продуктивність рослин сої. *Materialy XII Meznarodni vedecko-practicka konference «Dny veda – 2016»*. 2016. Dil 16. P. 51-53.

25. Ходаніцька О. О., Ткачук О. О., Шевчук О. А. Вплив агростимуліну на процеси проростання насіння сочевиці. *Актуальні питання географічних і біологічних наук: основні наукові проблеми та перспективи досліджень*. Зб. наук. праць ВДПУ. 2019. Вип. 17 (22). С. 63-65.
26. Кошланська Т. В., Поліщук Л. Л., Семикрас Л. Л., Шевчук О. А. та ін. Вплив біостимуляторів росту на насіннєву продуктивність гороху. «*Dny vedy – 2017*»: *Materialy XII Meznarodni vedeckopracticka konference*. 2019. 9. С. 65-67.
27. Шевчук В. В., Дідур І. М. Перспективи використання гороху озимого у умовах Лісостепу Правобережного. *Органічне агровиробництво: освіта і наука*. Зб. тез II Всеукраїнської науково-практичної кон-ції. Київ. С. 105–107.
28. Шевчук В. Вплив кліматичних та агротехнічних чинників на вирощування гороху озимого. *Інтеграційна система освіти, науки і виробництва в сучасному інформаційному просторі: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф.* 24 жовтн. 2019 р. Тернопіль: Крок. 2019. С. 105–106.
29. Шевчук В. В. Вплив стимулюючих препаратів на якісні характеристики насіння гороху озимого сорту НС Мороз. *Perspectives of world science and education Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference*. Osaka, Japan 26-28 February. 2020. P. 913–922.
30. Шевчук В. В. Симбіотична діяльність гороху посівного за дії мікробного препарату та регулятора росту рослин. *The 4th International scientific and practical conference “Actual trends of modern scientific research”* (October 11-13, 2020) MDPC Publishing, Munich, Germany. 2020. С. 18-23.

**БІОМЕТРИЧНІ ПОКАЗНИКИ РОЗСАДИ ОГІРКА ПОСІВНОГО
ПЕРЕД ВИСАДЖУВАННЯМ У ГРУНТ ЗА ДІЇ РІЗНОНАПРАВЛЕНИХ
РЕГУЛЯТОРІВ РОСТУ РОСЛИН**

Шевчук Оксана Анатоліївна

к.б.н., доцент

Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

Анотація: Передпосівне замочування насіння огірків гібриду Гейм регуляторами росту етефоном (0,25 %) та епіном (1 мл/л) призводило до посилення ростових процесів надземної та підземної частин рослин, а також до підвищення якості розсади. Виявлено, що за дії стимулюючого препарату епіну приріст стебла у висоту збільшувався на 35 % у порівнянні з контролем, а застосування препарату інгібіторного типу етефону викликало зменшення даного показника на 3 %, але це не призвело до зниження якості розсади. За дії препаратів підвищувалась середня маса надземної частини та посилювалося наростання листової поверхні рослин.

Ключові слова: регулятори росту рослин, морфогенез, якість розсади, огірок посівний (*Cucumis sativus* L.).

Інтенсифікація виробництва сільськогосподарської продукції пов'язана з вивченням екологічної стійкості видів і агроecosистем, адаптивних процесів до несприятливих факторів навколишнього середовища. За оцінками багатьох вчених, втрати врожаю сільськогосподарських культур зумовлених несприятливими факторами навколишнього середовища досягають 50-80% їх генетично обумовленої продуктивності. Реалізація максимальної продуктивності культури при підвищенні стійкості рослин до кліматичних,

водних, сольових, осмотичних, температурних та інших стресах може бути здійснена під час використання регуляторів росту рослин [1–4].

Значення овочів у харчування людини важко переоцінити. Овочі корисні для здоров'я та профілактики захворювання, містять цінні компоненти, які використовуються для відновлення організму. Для отримання високих врожаїв овочевих культур необхідна інтенсифікація рослинництва, яка дасть значний ріст потенційній продуктивності овочів. До важливої овочевої культури відноситься огірок.

Огірок звичайний, або посівний (*Cucumis sativus* L.) – однорічна трав'яниста рослина родини Гарбузові (*Cucurbitaceae*). Рослина є однією із провідних культур в овочівництві, так як використана площа під огірки закритого та відкритого ґрунтів складає 55 тис. га та 1 тис. га відповідно. В Україні має важливе значення, так як забезпечує найбільший валовий збір овочевої продукції у між вегетаційний період [5].

Відомо, що у плодах огірків міститься 95-97% води, а до решти 3-5 % входять каротин, вітаміни РР, С та В, а також макро- та мікроелементи (особливо багаті огірки на калій). Досить малою є кількість в огірках білків, жирів та вуглеводів.

На сьогоднішній день виробництво огірків в нашій країні зросло на 89 %. Однак, для забезпечення потреб населення, а саме забезпечення рекомендованої норми вживання даного овочу цього недостатньо [6]. Без збільшення посівних площ огірків, підвищення їх виробництва можливе при застосуванні сучасних регуляторів росту рослин.

У зв'язку з широким вивченням дії регуляторів росту та розвитку на різних сільськогосподарських рослинах: пшениці [7, 8], цукровому буряку [9–11], картоплі [12], розторопші [13], льону [14, 15], гороху [16–18], перцю [19], томатів [20], кукурудзи [21], квасолі [22–25], бобів кормових [26–29], конюшини [30] було б доцільно вивчити та порівняти вплив регуляторів росту на ріст, розвиток та продуктивність культури огірка.

Мета роботи базувалася на науковому обґрунтуванні використання регуляторів росту різнонаправленої дії, як елемента технології вирощування огірка, виявлення їх дії на ріст та розвиток.

Дослідження проводилися на рослинах огірків гібриду Гейм. Передпосівне замочування насіння здійснювали водними розчинами етефоном (0,25%) та епіном (1 мг/л). Насіння контрольного зразку обробляли водопровідною водою. Проводили вимірювання біометричних показників безпосередньо перед висаджуванням розсади у ґрунт (на 25-ти денній розсаді).

Гібрид Гейм середньоспілий, середньорослий гібрид відкритого ґрунту, що відноситься до ніжинського сортотипу. Рослина середньоплетениста. Період вегетації (від сходів до початку плодоношення) становить 48-52 дні. Тривалість плодоношення становить 30-35 днів. Пагони середньої довжини. Поверхня зеленця рідко опушена, на з кількома чорними шипами на кожному. Плоди темно-зелені, бугоркувата, видовжено-овальні, смачні, соковиті, циліндричної форми, довжиною 10-11 см. Їх маса складає 70-80 г.

Гібрид вимогливий до тепла, вологості і родючості ґрунту. Проростання насіння відбувається при температурі +12-13° С, а при температурі +10° С ріст рослин припиняється. Приморозки -1° С призводять до повної загибелі. Посуха, особливо повітряна, різко знижує урожай огірків. Оптимальна температура для росту +25° С [30].

Врожайний гібрид огірків в Україні. Урожайність – до 4 кг/кущ. Використовується для соління, маринування та в свіжому вигляді. Окрім того, рослини гібриду Гейм стійкі до несправжньої мучнистої роси та хвороб (пероноспорозів та бактеріюриз).

Відсутність даних про вплив таких препаратів на ростові процеси і продуктивність культури огірка сприяє розвитку і впровадження нових технологій із застосування даних препаратів при вирощуванні сучасних сортів культури.

На рослинах огірків гібриду Гейм нами виявлено, що передпосівне замочування насіння регуляторами росту етефоном та епіном позитивно

впливало на ріст і розвиток розсади (табл. 1). Дані біометричних спостережень, які були проведені перед висаджуванням розсади у ґрунт, свідчать про те, що при застосуванні обох препаратів були виявлені високі біометричні показники.

Таблиця 1

Біометричні характеристики розсади огірка гібриду Гейм перед висаджуванням у ґрунт

Показники	Висота рослин, см	Площа листової поверхні, см ²	Середня маса надземної частини, г	Довжина кореня, см	Сира маса кореня, г
Контроль	10,0±0,01	76,9±0,01	5,0±0,01	16,3±0,01	1,8±0,01
Етефон (0,25%)	*9,7±0,01	*89,5±0,02	*5,8±0,02	*17,2±0,03	*2,0±0,01
Епін (1 мл/л)	*13,5±0,02	*96,6±0,01	*6,5±0,03	*17,0±0,01	*2,1±0,01

Примітка: 1. Здійснене передпосівне замочування насіння;

2. Показники на 25-ти денній розсаді;

3. * – різниця між контролем і дослідом достовірна для $P \leq 0,05$

Встановлено, що передпосівна обробка насіння огірка гібриду Гейм сприяла посиленню ростових процесів надземної та підземної частин рослин, якість розсади була значно вищою за контроль. У варіанті з використанням епіну приріст стебла у висоту збільшувався на 35 % у порівнянні з контролем, а застосування препарату інгібіторного типу етефону (0,25 %) призводило до зменшення даного показника на 3%, але це не призвело до зниження якості розсади (табл. 1).

Наростання листової поверхні за обробки препаратами носило позитивний характер. Так, за дії епіну площа листової поверхні збільшувалася на 26 %, а за обробки етефоном – на 16 %.

За дії препаратів підвищувалась середня маса надземної частини: на 16 % – при використанні етефону та на 30 % – за обробки епіном.

Відомо, що коренева система у розсадний період росте відносно інтенсивніше, чим наземна. Довжина кореня у розсадний період по варіантам дослідів перевищувала висоту надземної частини розсади: етефон на 7,5 см, епін на 3,5 см (табл. 1).

Нами виявлено, що використання регуляторів росту рослин – епіну та етефону призводило до збільшення довжини кореня та підвищувало його сиру масу. Так, за дії етефону (0,25 %) дані показники збільшувались на 5 % та 11 % відповідно, а під час застосування епіну (1 мл/л) – на 4 % та 17 % відповідно у порівнянні з контролем.

Таким чином, передпосівне замочування насіння огірків гібриду Гейм регуляторами росту етефоном (0,25 %) та епіном (1 мл/л) позитивно впливало на ріст і розвиток розсади. При застосуванні обох препаратів відмічене посилення ростових процесів надземної та підземної частин рослин, якість розсади була значно вищою за контроль.

Виявлено, що за дії епіну приріст стебла у висоту збільшувався на 35% у порівнянні з контролем, а застосування препарату інгібіторного типу етефону (0,25%) призводило до зменшення даного показника на 3 %, але це не призвело до зниження якості розсади.

За дії препаратів підвищувалась середня маса надземної частини та посилювалося наростання листкової поверхні рослин.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Первачук М. В., Шевчук О. А., Шевчук В. В. Еколого-токсикологічні особливості та використання у сільському господарстві синтетичних регуляторів росту. *Materials of the XIII International scientific and practical conference «Cutting-edge science – 2018»*. 2018. Vol. 20. С. 81-83.

2. Дідур І. М., Шевчук В. В. Підвищення родючості ґрунту в результаті накопичення біологічного азоту бобовими культурами. *Сільське господарство та лісівництво*. 2020. № 16. С. 48-60.

3. Шевчук О. А., Ткачук О. О., Бахмат Ю. О. Застосування регуляторів росту рослин в рослинництві. *Materialy XIII Mezinarodni vedecko-prakticka conference «Nastoleni moderni vedy»*. 2017. Vol. 5. С. 38-43.
4. Шевчук О. А. Перспективи підвищення ефективності та екологічної безпеки застосування синтетичних регуляторів росту інгібіторного типу у рослинництві. *IV-ий Всеукраїнський з'їзд екологів з міжнародною участю (Екологія / Elogy – 2013)*; 25-27 вересня 2013 р. Зб. наук. статей. Вінниця. Видавництво-друкарня ДІЛО. 2013. С. 431-433.
5. Ткаленко Г., Бальвас-Гремлякова К. Екологічні аспекти захисту огірків у закритому ґрунті. *IV Міжнародна науково-практична конференція «Інтеграційна системсва освіти, науки і виробництва у сучасному інформаційному просторі»*. 2015. С. 19-20.
6. Корнієнко С. І., Рудь В. П., Кіях О. О., Терьохіна Л. А. Концептуальні основи розвитку овочівництва та забезпечення продовольчої безпеки. *Овочівництво і багтанництво*. Вип. 58. 2012. С. 7-17.
7. Вергеліс В. І. Вплив тебуконазолу на морфогенез рослин пшениці. *Міжнародний електронний науково-практичний журнал «Way Science»*. 2019. Т. 1 (8). С. 307–309.
8. Шевчук О. А., Вергеліс В. І., Ткачук О. О., Ходаніцька О. О. Дія ретарданта на ростові процеси та анатомічні характеристики культури пшениці. *Сільське господарство та лісівництво*. Збірник наукових праць. – 2019. – №14. – С. 118–126.
9. Шевчук В. В., Солоданюк Ю. В., Суржик В. В., Рейвах А. С., Стах В. В., Шевчук О. А. Показники фотосинтетичного апарату рослин цукрового буряка за регуляції ретардантами. *Современный научный вестник*. 2017. Т. 2. №1. С. 27-29.
10. Шевчук О. А. Дія регуляторів росту рослин на карпогенез та показники насінневої продуктивності цукрового буряка. *Сільське господарство та лісівництво*. Збірник наукових праць. 2017. №7 (Том 2). С. 62-69.

11. Кур'ята В. Г., Шевчук О. А. Дія ретардантів на карпогенез і якість насіння цукрового буряка. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка*. Серія: Біологія. 2003. Т. 21 (2). – С. 28-31.
12. Ткачук О. О., Шевчук О. А. Утворення крохмалю у рослинах картоплі за дії ретардантів. Стратегії інноваційного розвитку природничих дисциплін: досвід, проблеми та перспективи: *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Кропивницький, 22 березня 2018 р.). Кропивницький, 2018. С. 97-99.
13. Князюк О. В., Шевчук О. А., Липовий В. Г., Ватаманюк О. В. Ріст, розвиток та насіннєва продуктивність розторопші плямистої залежно від застосування ретардантів, строків та способу посіву. *Вісник Уманського національного університету садівництва*. 2019. №2. С. 60-64.
14. Ходаніцька О. О., Шевчук О. А., Ткачук О. О., Шевчук В. В. Особливості анатомічної будови вегетативних органів та врожайність льону олійного (*Linum usitatissimum* L.) при застосуванні стимулятора росту. *Scientific Journal «ScienceRise: Biological Science»*. 2019. №4(19). С. 35–40.
15. Khodanitska O. O., Kuryata V. G., Shevchuk O. A., Tkachuk O. O., Poprotska I. V. Effect of treptolem on morphogenesis and productivity of linseed plants. *Ukrainian Journal of Ecology*. 2019. 9 (2). P. 119-126.
16. Шевчук В. В., Дідур І. М. Дія регуляторів росту рослин на морфогенез проростків і лабораторну схожість насіння гороху озимого сорту НС Мороз. *Вісник Уманського національного університету садівництва*. 2019. 2. С. 54–59.
17. Шевчук В. В. Вплив стимулюючих препаратів на якісні характеристики насіння гороху озимого сорту НС Мороз. *Perspectives of world science and education Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference*. Osaka, Japan 26-28 February. 2020. P. 913–922.
18. Шевчук В. В., Дідур І. М. Перспективи використання гороху озимого в умовах Лісостепу правобережного. *Збірник тез II Всеукраїнської науково-23*

практичної конференції «Органічне агровиробництво: освіта і наука». 31 жовтня 2019 року, Науково-методичний центр ВФПО. Київ. 2019. С. 105-107.

19. Ткачук О. О., Марчук Ю. М., Шевчук О.А. Особливості розвитку перцю солодкого сорту Антей за дії регуляторів росту. *Materialy XIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Europejska nauka XXI wieka – 2017»*. 2017. Т. 10. С. 52-54.

20. Григоришин В. В., Лукінова Г. О., Жалюк В. П., Шевчук О. А. Дія препаратів «Корневін» та «Циркон» на схожість насіння томатів. *Современый научный вестник*. 2017. Т. 3. № 9. С. 62–64.

21. Скавронська В. О., Нечаєв О. С., Поліщук Т. В., Донська А. А., Ткачук О. О., Шевчук О. А., Князюк О. В. Вплив тебуконазолу на ріст і розвиток у рослин кукурудзи. *Materials of the XIII International scientific and plactuical conference «Cutting-edge science – 2018»*. 2018. Vol. 20. С. 84-86.

22. Шевчук О. А., Первачук М. В., Вергеліс В. І. Вплив препаратів антигіберелінової дії на проростання насіння квасолі. *Вісник Уманського національного університету садівництва*. Науково-виробничий журнал. 2018. №1. С. 66-71.

23. Шевчук В. В., Гуцалюк Я. В., Гуцалюк М. Ю., Микитин М. Я., Шевчук О. А. Вплив ретардантів на проростання насіння квасолі. *Materials of XI international research and practice conference «FUNDAMENTAL AND APPLIED SCIENCE– 2014»*. October 30 – November 7. 2014. Т. 10. С. 55-58.

24. Шевчук В. В., Бочарова В. Б., Шевчук О. А., Шишкова В. В. та ін. Особливості проростання насіння квасолі за дії хлормекватхлориду, тебуконазолу та етефону. *Materialy X Mezynarodni vedecko-practicka konferencie «ZPRAVY VEDECKE IDEJE – 2014»* (27.10.14 – 05.11.2014). 2014. Т. 9. С. 60-62.

25. Шевчук О. А., Ткачук О. О., Ходаніцька О. О., Вергеліс В. І., Сакалова Г. В. Морфо-біологічні особливості культури *Phaseolus vulgaris* L. за дії регуляторів росту рослин. *Вісник Уманського національного університету садівництва*. 2019. №1. С. 3–8.

26. Шевчук В. В. Порівняльний аналіз впливу препаратів стимулюючої дії на посівні характеристики насіння гороху озимого та бобів кормових. *Dynamics of the development of world science. Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference*. Canada 18-20 March. 2020. P. 954–963.

27. Шевчук О. А., Кравчук Г. І., Вергеліс В. І. Якісні характеристики насіння бобів кормових залежно від передпосівної обробки регуляторами росту рослин. *Сільське господарство та лісівництво*. Збірник наукових праць. 2018. №10. С. 66-73.

28. Шевчук О. А., Ходаніцька О. О., Ткачук О. О., Вергеліс В. І. Морфогенез проростків і посівні характеристики насіння бобів кормових за використання ретардантів. *Вісник Уманського національного університету садівництва*. 2019. №2.С. 49–53.

29. Shevchuk O. A., Kravets O. O., Shevchuk V. V., Khodanitska O. O. , Tkachuk O. O., Golunova L. A., Polyvanyi S. V., Knyazyuk O. V., Zavalnyuk O. L. Features of leaf mesostructure organization under plant growth regulators treatment on broad bean plants. *Modern Phytomorphology*. 2020. 14. PP. 104 – 106.

29. Вергеліс В. І. Особливості анатомічної будови кореня конюшини за використання реастиму. *Інтеграційна система освіти, науки і виробництва в сучасному інформаційному просторі: матеріали V міжнар. наук.- практ. конф. 24 жовтн. 2019 р.* Тернопіль. Крок. 2019. С. 94–96.

30. Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.riva.net.ua/oghirok-gieim/p075>

**МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ АРИФМЕТИЧНИХ ДІЙ В
КОНЦЕНТРИ «ДЕСЯТОК» НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ У
ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ**

Шевчук Ірина Василівна

канд. пед. наук

доцент кафедри фахових методик

та інноваційних технологій у початковій школі

Уманський державний педагогічний

університет імені Павла Тичини

Шехман Наталія Петрівна

вчитель вищої категорії, вчитель початкових класів

Чорнокам'янської ЗОШ І-ІІІ ступенів

Маньківського району, Черкаської області

Україна

Анотація : У статті йде мова про методичні підходи у вивченні арифметичних дій в концентрі «Десяток» на уроках математики в початковій школі. Основна увага матеріалу статті зосереджена на поетапному засвоєнні арифметичних дій в межах десяти, запропонований ряд практичних завдань із опанування даної теми змістової лінії « Числа. Дії з числами»

Ключові слова: Активізація розумової діяльності, підготовчий етап вивчення, утворення числа, склад числа, додавання чисел, віднімання чисел, об'єднання, вилучення, менше, більше, евристична бесіда, попереднє число, наступне число, переставний закон додавання, математичний диктант самостійної роботи учнів.

Вступ. Аналіз науково-методичної літератури дає можливість стверджувати, що вивчення змістової лінії « Числа. Дії з числами», а саме

вивчення арифметичних дій із застосуванням різноманітних сучасних методів та прийомів відіграє важливу роль в опануванні початкового курсу математики.

Оволодіння школярами системою арифметичних дій є гарантом уміння, яке необхідно дітям для подальшого вивчення математики у середніх та старших класах. З вивченням кожного концентра ускладнюється робота над арифметичними діями, які необхідно довести до автоматизму під час виконання обчислень.

Мета роботи. Розкрити методичні прийоми вивчення арифметичних дій у концентрі «Десяток» на уроках математики у початковій школі

Зупинимося на ознайомленні учнів з арифметичними діями.

Мета вивчення арифметичних дій в концентрі «Десяток» – забезпечення засвоєння дітьми раціональних обчислювальних прийомів додавання і віднімання в межах першого десятка.

I етап. Підготовчий. Мета підготовчого етапу – розкрити зміст арифметичних дій додавання і віднімання. Досягається це в результаті виконання практичних вправ з предметними множинами (об'єднання і вилучення). Учні спостерігають, що в процесі об'єднання утворюється більше предметів.

Наприклад: до 3 кружечків додати 2 трикутники.

Учитель звертає увагу на те, що при об'єднанні предметів їх кількість збільшується, тобто встановлюється зв'язок між арифметичною дією додавання і відношенням більше.

Наприклад, фрагмент евристичної бесіди:

Учитель: покладіть перед собою 3 кружечки. Додайте до них 2 трикутники. Як змінилась кількість предметів?

Учні. Збільшилась.

Учитель. Коли предметів стало більше?

Учні. Коли ми додали .

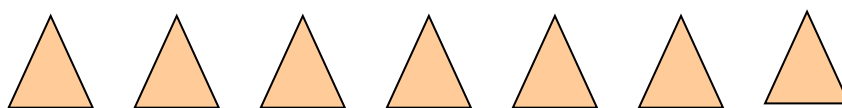
Учитель. Отже, щоб предметів стало більше, що ми повинні зробити?

Учні. Ми повинні прилічувати, додавати.

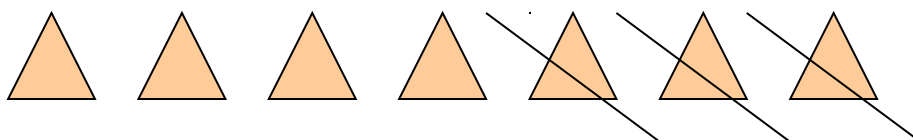
Аналогічно проводиться робота з розкриттям дії віднімання. Учні повинні зрозуміти, що предметів залишається менше, коли ми вилучаємо, забираємо, віддаємо, віднімаємо.

Наприклад, фрагмент евристичної бесіди.

Учитель: Покладіть перед собою 7 трикутників:

Вилучіть три трикутники:

Як змінилась кількість предметів?

Учні. Зменшилась.

Учитель. Коли предметів стало менше?

Учні. Коли ми вилучили, відняли.

Учитель. Щоб предметів залишилося менше, яку дію треба виконати?

Учні. Ми повинні відняти.

II етап. Додавання і віднімання 1.

Грунтується цей вид додавання і віднімання на знаннях нумерації чисел, а саме на знаннях утворення числа. Щоб, наприклад, отримати наступне число, потрібно додати одиницю. ($7 + 1 = 8$).

Щоб отримати попереднє число, ми повинні відняти одиницю ($7 - 1 = 6$).

III етап . Додавання і віднімання чисел 2, 3, 4.

Наприклад:

$7 + 2 =$	$7 + 3 =$	$6 + 4 =$
$7 + 1 + 1$	$7 + 1 + 2$	$6 + 1 + 3$ або $6 + 2 + 2$

Аналогічно віднімання:

$$7 - 2 = \quad 7 - 3 = \quad 6 - 4$$

$$7 - 1 - 1 \quad 7 - 1 - 2 \quad 6 - 1 - 3 \quad \text{або} \quad 6 - 2 - 2$$

Вивчення випадків додавання і віднімання завершується складанням таблиць додавання і віднімання чисел 1, 2, 3, 4.

IV етап . Додавання чисел 5, 6, 7, 8, 9.

Цей випадок додавання ґрунтується на знаннях переставного закону додавання.

Наприклад: $3 + 7 = 10$

$$7 + 3 = 10$$

Надзвичайно важливо, щоб учні зрозуміли, що додавши два числа, дістанемо нове число і що кожне число можна записати як суму двох чисел:

$$4 + 3 = 7; \quad 7 = 4 + 3$$

V етап . Віднімання чисел 5, 6, 7, 8, 9.

Вивчення прийому віднімання чисел 5, 6, 7, 8, 9 ґрунтується на знаннях складу числа і зв'язку дії додавання з дією відніманням.

На даному етапі діти повинні добре знати знаходження невідомого доданка за даною сумою і другим доданком.

Наприклад: $9 - 6 = 3$ бо $6 + 3 = 9$

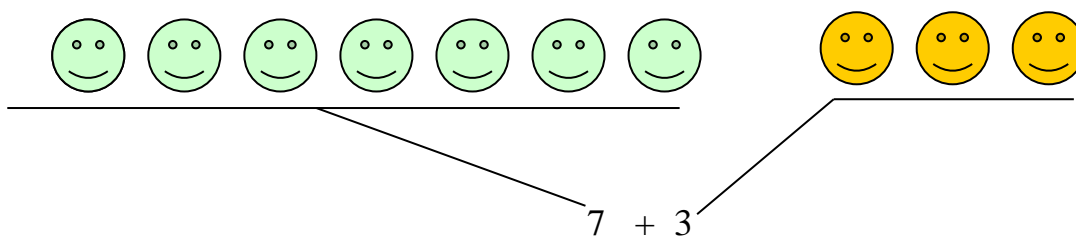
$$9 - \text{це сума чисел } 6 \text{ і } 3,$$

Якщо відняти один із доданків (6), залишиться другий доданок (3).

Зразок міркування дітей:

$$10 - 7 = \boxed{}$$

Міркування учнів повинно бути таким: « Щоб від 10 відняти 7, треба знайти таке число, яке б ми додали до 7 і дістали 10. Таким числом буде число 3, тому, що склад числа 10 це 7 і 3.» Для кращого розуміння обчислювальної операції доцільно дане число подати в у вигляді такої схеми :

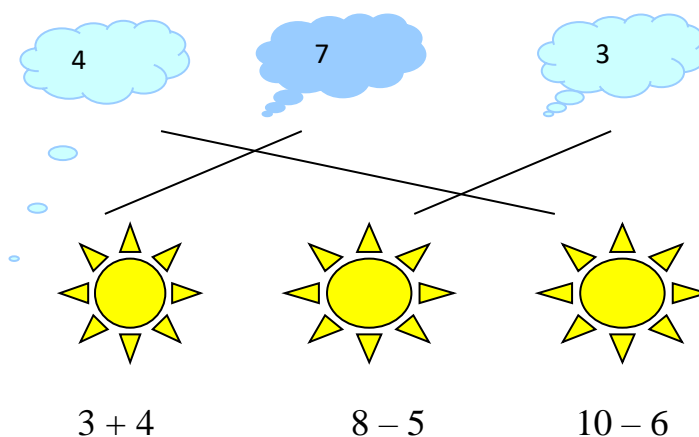

Даний прийом віднімання є складним для учнів першого класу, а інколи навіть зовсім непосильним для тих дітей, які недостатньо засвоїли склад числа під час вивчення нумерації в межах десяти.

Розглянуті прийоми обчислень не повинні обмежувати можливості учнів. Інколи вони користуються власними прийомами обчислень, наприклад: $5 + 4 = 5 + 5 = 10 - 1 = 9$.

Обмеження мислення учнів під час виконання арифметичних дій перешкоджає розвитку їх математичного мислення. Наступні уроки з даної теми, потрібно насичувати різноманітними тренувальними вправами з метою засвоєння учнями прийомів додавання і віднімання в межах 10, включати ігрові моменти в урок математики:

Розглянемо на прикладі дидактичної гри «Дощик»:

Хід гри такий: учням пропонується знайти хмаринки, з яких піде дощик на квіточки. Число (відповідь) на хмаринці повинно співпадати з відповідним виразом на квіточці. Дощик з хмаринки 4 піде на квіточку $10 - 6$, дощик з хмаринки 7 на квіточку з прикладом $3 + 4$ тощо.

Дидактична гра «Перевір відповіді зайчика» чи правильно він міркує ?

$$8 + 2 = 10$$

$$10 - 3 = 7$$

$$6 + 4 = 10$$

$$9 - 5 = 3$$

$$1 + 9 = 10$$

$$4 + 2 = 7$$

Для того щоб перевірити зайчика необхідно виконати обчислення даних виразів

У грі «Збери грибочки» необхідно учням зібрати в корзинку ті грибочки, на шляпках яких сума дорівнює 4, а для цього виконати обчислення запропонованих прикладів:

$$3 + 1$$

$$2 + 4$$

$$2 + 2$$

$$1 + 3$$

$$7 + 2$$

Завершується вивчення додавання і віднімання в межах десяти випадками додавання і віднімання нуля. Цей вид арифметичних дій розглядається за допомогою наочності. Дітям пропонується розглянути малюнки і скласти вирази.

Під час вивчення концентру «Десяток» важливе значення має активізація розумової діяльності учнів. Це досягається шляхом використання дидактичних ігор, цікавих вправ, математичних диктантів тощо.

Під час виконання практичної роботи діти переконливо усвідомлюють необхідність опанування даної теми, з'ясовують її значення у житті і діяльності людини.

Систематична перевірка умінь і навиків учнів за допомогою математичних диктантів допомагає вчителю щоденно слідкувати за успішним просуванням дітей у навчанні, відслідковувати рівень засвоєння арифметичних

дій, допомагає виявляти і ліквідовувати прогалини в знаннях учнів, попереджати неуспішність.

Наводимо зразок завдань математичних диктантів, який доцільно проводити при вивченні концентру «Десяток».

1. Записати числа, які наступні за числами 7, 9, 6, 5, 3, 0.
2. Записати числа, які передують числам 5, 6, 7, 9, 1.
3. Записати «сусідів» числа 5, чисел 9, 1, 7, 3.
4. Записати числа, які стоять між числами 7 і 10, 3 і 6, 8 і 10.
5. Записати всі числа, які передують числу 6.
6. Записати всі наступні числа в межах 10 від числа 4, від числа 8.
7. Наступне число 9, попереднє 7. Яке число стоїть між ними.?
8. Записати виразом, як утворилось число 9 від попереднього, число 7 від попереднього, число 3 від наступного, число 8 від наступного.
9. Записати числа, які пропущені в ряді чисел: 3, 4, 6, 7, 9, 10.
10. Записати числа, які відповідають кількості предметів: 6 кружечків, 8 лічильних паличок, 9 зайчиків, пальці на двох руках.
11. Число 8 менше від наступного на 1. Яке наступне число? Число 10 більше від попереднього на 1. Яке попереднє число?1
12. До чисел 3, 2, 9, 7, 8 прилічити 1. Які числа отримали?
13. Знайди суму чисел 2 і 8.
14. На скільки 8 менше 10?
15. Сума довжин відрізків дорівнює 9см. Довжина першого відрізка 3см. Знайди довжину третього відрізка.
16. Доповнити до 10 числа 3, 4, 7, 9.
17. Число збільшили на 4, отримали 7. Яке було число?
18. Число зменшили на 1, отримали число 9. Яке число зменшили?
19. Подати числа у вигляді суми двох доданків: 7, 9, 6, 8, 10.
20. Скласти приклади на додавання, в яких другий доданок дорівнює 8. Обчислити суму.
21. Числа 7, 6, 3, 0, 2, 1 збільшити на 3 і записати відповіді.

22. Назвати число, яке більше 7 на 3.

23. Записати число, яке менше від 9 на 4.

24. Яке число збільшили на 3 і одержали 6.

25. Записати ряд чисел, в якому кожне наступне більше від попереднього на 3.

26. Записати ряд чисел, у якому кожне наступне більше від попереднього на 3.

27. Числа 8, 9, 5, 10 зменшити на 3 [2].

Таким чином, вибір необхідних методів та прийомів для вивчення арифметичних дій у межах десяти - це запорука формування міцних обчислювальних навичок у дітей молодшого шкільного віку та успішне опанування предмету «Математика» у подальшому навчанні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Богданович М.В. Методика викладання математики в початкових класах: навч. посіб. / М.В. Богданович, Козак М.В., Король Я.А. – [3-є вид., перероб. і доп.] : – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006. – 336 с.

2. Шевчук І.В. Методика вивчення змістової лінії «Числа. Дії з числами початкового курсу математики / І.В.Шевчук – Умань: РВЦ «Візаві», 2018. – 107 с.

ПОЕТИЧНИЙ СТИЛЬ ПОЕЗІЇ ДЖОНА ДОННА

Шманатова Альона Сергіївна

старший викладач

Дніпропетровський державний

університет внутрішніх справ

м.Дніпро, Україна

Annotation (Анотація): The results of research in the paper are summarized in theses. The author of this essay analyzed poetry of John Donne. As a result it is established, that his poetry belongs to metaphysical style and has figurative expressive means of this tendency and motives.

The results of my researches can be used in studying a course of English Literature History of 17th century by students.

Ключеві слова: поезія, метафора, філософія любові, дисгармонія, вірші єлизаветинців

Джон Донн (John Donne) – видатний англійський поет, чия творчість стала зв'язуючою ланкою між поезією епохи Відродження і XVIII століття.

Поетична манера Донна була настільки оригінальна, що читачу що звертається до його віршів після читання старших єлизаветинців, може показатися, що він потрапив в інший світ. Плавному, що мелодійно ллється, віршу єлизаветинців Донн протиставив нервово - драматичний початок своєї лірики.

Драматичний початок визначив і нові взаємостосунки автора і читача, який як би ненавмисно стає свідком того, що відбувається.

Поет ніколи прямо не звертався до читача, майстерно створюючи враження, що його нема взагалі, як, наприклад, немає глядачів для розмовляючих один з одним театральних персонажів. І це сприяло особливому

ліричному напруженню його вірша, подібного якому не було в поезії елізаветинців.

Лірика Донна мала свою особливу адресу, що виразно позначилося вже в перших віршах поетаю. Вони були написані для тодішньої культурної еліти, переважно для молодих людей з університетською освітою.

Поетична мова сатир і елегій Донна і відтворює характерну інтонацію освіченої молодшої людини його круга, особистості скептичної і витонченої.

В багатьох творах Донна вільний, розкутий рух вірша деколи вступає в суперечність з розміром, за що Бен Джонсон різко критикував його.

Уміння зіштовхувати протилежності і знайти точку їх зіткнення, зрозуміти складну, що складається з різнорідних елементів, природу явища і одночасно побачити скріплючу ці елементи єдність – найважливіша риса творчості Донна. Вона багато в чому пояснює впадаючі в очі суперечності його поезії. Деякі з них вже були названі: обігравання взаємовиключних поглядів на природу любові або створення приблизно в у свій час гедонізму елегії у дусі Овідія і епістолярного диптиху “Шторм” і “Штиль” з його зображенням крихкості людини перед лицем стихій. В більш пізній період творчості Донн створює гіркоцинічну “Алчашню любові” і релігійну лірику.

Розглянемо образність та метафору поезії “Лекція про тінь”. Як уже зазначалося в розділах вище, від лірики поетів старшого покоління вірші Донна відрізняло також його пристрась до особливого роду метафори, яку в Англії того часу називали концепт (conceit). Така метафора має особливість, коли один предмет уподібнюється іншому, але предмети ці звичайно дуже далекі один від одного і на перший погляд не мають між собою нічого спільного.

Вірш “Лекція про тінь” побудований на метафорі метафізичного стилю – порівняння віддалених, несумісних понять. Це два несумісні поняття: тінь і кохання. Сам поет вказує на філософічність такого зіставлення:

STAND still, and I will read to thee
A lecture, Love, in Love's philosophy.
These three hours that we have spent,

Walking here, two shadows went
Along with us, which we ourselves produced.
But, now the sun is just above our head,
We do those shadows tread,
And to brave clearness all things are reduced.

Як відомо, тінь здавна була символом чогось недоброго. Тінь, темнота пов'язані з негативним. Тінь сама по собі породження мороку. На противагу їй кохання – це завжди світле вираження почуттів. Джон Донн зумів поєднати несумісні поняття.

Двоє закоханих ходили садом, а за ним “ходили” їх тіні. І чоловікові здалося, що саме казання за ними так ходить і має всі риси тінь. Кохання росте так само, як і тінь. Джон Донн переносить здатність тіні зростати і зменшуватися на кохання. Однак воно набуває цих ознак лише за певних умов. Тінь зменшується до опівдня, коли перемагає світло. Саме так і кохання, якщо воно лише зародилося, воно повне страхів та сумнів. Чим далі воно росте, закріплюється, тим стає чистіше, світліше. Однак, коли воно доходить до заходу, знову покривається мороком.

Тінь має одну особливість. Схожість з “джерелом” тіні двояка. Тінь може химерно спотворювати своє джерело, а може, навпаки, вийти жива істота від предмету, що нічого спільного з нею не має, наприклад, поєднань пальців.

Такі особливості тіні поет переносить на кохання. Воно, як і тінь, може зростати, досягати свого апогею і йти на захід. Однак, чим більше кохання, тем менше за ним іде тіні, тим менше мороку і тьми в собі воно має. Отже, уи даній поезії тінь усоблює негативні риси кохання.

Використання концепту поетом у вірші “Лекція про тінь” на перший погляд ніби позначається моментальністю: таке кохання властиве саме парі ліричного героя та його коханої. Однак таке порівняння кохання і тіні одночасно є вічним, оскільки воно властиве самому почуттю кохання як такого.

Використання метафоричного зіставлення несумісних понять кохання і тіні, несе своє смислове навантаження сприйняття світу у дусі “метафізиків”.

На думку Донна, світ, всесвіт, хоча і включає в себе безліч елементів, однак є настільки цілісним, що навіть віддалені, протилежні поняття мають свій зв'язок, можуть існувати лише в системі.

Таким чином, поезія “A Lecture Upon The Shadow” побудована на метафорі метафізичного стилю концепт, яка полягає в поєднанні протилежних, несумісних понять. На думку Донна, кохання як таке має багато схожого з тінню, що йде за ним. Воно, як і тінь, може зростати, досягати свого апогею і йти на захід. Однак, чим більше кохання, тем менше за ним іде тіні, тим менше мороку і тьми в собі воно має. Отже, у даній поезії тінь уособлює негативні риси кохання. Отже, стиль написання поезії – метафізичний.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Английская лирика первой половины XVII века. М., 1989.
2. Березкина В.М. Язык концептов: “Экстаз” Джона Донна.// Языковая норма и вариативность. Сборник научных трудов.-Днепропетровск, 1984. С. 32-38.
3. Горбунов А.Н. Джон Донн и английская поэзия XVI-XVII веков /А.Н. Горбунов.- М. : МГУ, 1993.-186с.
4. Донн Д. Стихотворения. М., 1973.
5. Дроздовський Д.І. Ліричний герой в поезіях Джона Донна //Весна : українська бібліотека.- Київ, 2005.

ПЕДАГОГІКА ПАРТНЕРСТВА В КОМПЕТЕНТНІСНОМУ ПІДХОДІ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Шилєнкова Любов Василівна

студентка II курсу

Дніпровська академія неперервної освіти

кафедра загальної, спеціальної педагогіки

реабілітації та інклюзивної освіти

г. Дніпро, Україна

Анотація: у статті проаналізовані погляди науковців щодо сутності педагогіки партнерства в інклюзивному середовищі. Діти з особливостями у розвитку часто мають багато специфічних потреб (когнітивні, моторні, соціальні та комунікативні), над задоволенням яких працює група фахівців загальної та спеціальної освіти. Дослідження свідчать, що інклюзивна школа не може обійтися без такого суттєвого чинника у структурі професійного співробітництва як педагогіка партнерства.

Ключові слова: педагогіка партнерства, інклюзія, діти з особливими освітніми потребами, гуманна педагогіка, толерантність.

Кожна дитина по своїй природі є неповторна, наділена унікальними здібностями, талантами, можливостями та особливостями. Ще не так давно в Україні діти з особливими потребами були практично ізольованими від світу. Проте з підписанням Закону України про інклюзивну освіту у липні 2017 року діти з особливими потребами отримали можливість навчатися у звичайних школах та розвиватися у звичайному соціумі [1]. Трансформаційний період для інклюзивної освіти в Україні продовжується, але спостерігається парадоксальна ситуація, яка характеризується наявністю вагомої законодавчої бази і в той же час дуже малого досвіду практичних механізмів її реалізації. Звісно, нетривала історія розвитку

інклюзивної освіти на українських теренах ще дала значний досвід теорії і практики, тому так актуальним залишається сьогодні осмислення проблеми впровадження цього різновиду освіти у працях науковців та формування сприятливого інклюзивного середовища в загальноосвітніх закладах. Особливу увагу потребує такий необхідний і важливий компонент успішної адаптації та інтеграції в соціальне середовище дітей з особливими освітніми потребами як взаємодія навчального закладу та родини, де вона виховується та навчається. Наріжним каменем такої співпраці є рівноправ'я, взаємодія, спілкування, партнерство віковичної педагогічної тріади – педагогів, здобувачів освіти і їх батьків. Система навчання, що прийшла до нас з радянських часів ґрунтується на ієрархічній структурі, де керує вчитель, а здобувач освіти – підлеглий. З часом стало зрозуміло, що такі рамки навчання ускладнюють та суттєво обмежують всебічний розвиток дитини. Потрібні нові педагогічні відносини між вчителями та здобувачами освіти на засади повноправних учасників – партнерів освітнього процесу. Під терміном «партнерство» переважно розуміють організаційну форму спільної діяльності, що передбачає об'єднання осіб на відповідних правах і умовах розподілу праці, активної участі в її реалізації, а також систему та спосіб взаємовідносин і взаємодії, які відбуваються у процесі певної спільної діяльності та організованих на принципах рівності, добровільності, взаємовигоди, рівноправності та доповнюваності всіх її учасників [2].

Партнерська взаємодія того, хто навчає і того, хто вчиться на принципах гуманізму простежується ще в філософських ідеях Сократа, Платона, Д. Дідро, Ж.-Ж. Руссо, Я. Коменського, Г. Песталоцці, в працях найвидатніших педагогів – гуманістів епохи Відродження В. Да Фельтре, Ф. Рабле, Е. Роттердамський, М. Монтень, Т. Мор, Т. Кампанелла. На перше місце ставили культ людини і боролися проти релігійного світогляду, який закріпачував особистість, вітчизняні науковці К. Ушинський, С. Соловейчик, В. Сухомлинський та інші. На осмислення сутності взаємодії вчителя і здобувача освіти в руслі гуманної педагогіки великий вплив мають роботи Ш. Амонашвілі, І. Зязюної, В. Кан-Каліка, І. Волкова, І. Іванова, А. Макаренка, Н. Ничкала, О. Савченка, В. Караковського, С. Лисенкової,

В. Шаталова та інших. Поняття партнерства в освітньому середовищі як педагогіка співпраці та психологія толерантності розкривається у працях В. Моргуна, як психологія партнерської взаємодії в освіті – О. Коханової, як філософський, психологічний, соціологічний і педагогічний аспекти сутності категорії «професійна взаємодія» – Н. Шигонської, як психологічні проблеми модернізації освіти в Україні – С. Максименка та як методологічні підходи до визначення поняття «партнерство» – Г. Татаринцевої [3; 4]. В напрямку зміцнення психічного здоров'я у спільноті вихованців партнерство набуває нові акценти з фахівцями-соціономістами такими, як Л. Баккаро, В. Борисов, О. Грішнова, В. Жуков, С. Лібнер, Г. Задорожний, А. Казановський, А. Колот, В. Комарницький, О. Мірошніченко, О. Новікова, Р. Одонолл, Г. Осовий, М. Сімоні, В. Смолівик, С. Українець, Г. Фолкнер та інші [5, с. 41]. На думку видатного педагога і психолога, засновника Міжнародного Центру Гуманної Педагогіки Ш. Амонашвілі впровадження педагогіки співробітництва в освітній процес вирішує першочергове завдання «зробити дитину нашим (дорослих – учителів, вихователів, батьків) добровільним соратником, співробітником, одnodумцем у своєму ж вихованні, освіті, навчанні, становленні, зробити її рівноправним учасником педагогічного процесу, дбайливим і відповідальним за цей процес, за його результати» [6, с. 317].

Про важливість соціального виховання глибоко відсталої дитини досліджували засновник олігофренопедагогіки Е. Сеген в середині XIX століття, бельгійський педагог Ж. Декролі на початку XX століття. В перших допоміжних «спостережувальних» класах і школах для дітей, які відчувають труднощі в навчанні, вони вивчали розвиток розумово відсталих дітей саме через співробітництво, тобто через соціальну допомогу. На першочергову необхідність тривалих спостережень за дітьми з дефектами розвитку звертають увагу такі відомі вітчизняні вчені, як В. Кащенко, Г. Трошин, І. Сікорський та інші. Гуманістична спрямованість цих досліджень в контексті інклюзивного навчання висвітлена в наукових розвідках як вітчизняних (Ю. Богінська, Л. Будяк, Н. Ворон, І. Зверева, А. Капська, А. Колупасєва, А. Мудрик, Ю. Найда, Н. Софій, Н. Шматко), так і зарубіжних (Т. Бут, Х. Вулі, Д. Депелер, Т. Лорман, Д. Бішоп, Д. Роза, М.

Емітейдж) психологів [7, с. 17]. Перші шкільні учителя «нового типу» відстоювали права дитини бути такою, якою вона є, а не такою, якою хоче її бачити вчитель. В процесі своїх наукових досліджень вони довели, що і діти нормотипові, і діти з особливими освітніми потребами розвиваються за одними й тими самими законами з різницею лише в способах розвитку. Яркими прихильниками цієї теорії є представники асоціативної психології Е. Клапаред та М. Монтесорі. Зокрема, М. Монтесорі, стверджувала, що дитині із розумовою відсталістю необхідно приділяла велику увагу навчанню й розвитку, створити для неї умови для самонавчання та самовиховання. За результатами досліджень радянського психолога Л. Виготського, що свідчать про наявність однакової соціальної зумовленості психічного розвитку нормальної дитини й дитини з особливостями в розвитку, педагогічний вплив і є основою для розвитку вищих психічних функцій як у нормі, так і в патології. На першочерговість створення спеціальних педагогічних умов виховання для надання дітям з особливими освітніми потребами своєчасної психокорекційної допомоги вказує також психолог С. Максименко: «процес соціалізації дитини базується на взаємодії двох сторін діяльності, що пов'язані з освоєнням предметного світу і світу відносин між людьми» [7, с. 18].

Одночасно увагу багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців привертає проблема роботи з батьками, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. Вона знаходилася в центрі уваги В. Андрущенка, М. Ярмаченка, Е. Андрєєвої, В. Бондаря, Т. Ілляшенко, А. Колупаєвої, Н. Сабат, Є. Ярської-Смирнової, О. Акімової та зумовлює необхідність її практичного спрямування. Наприклад, І. Іванова, Л. Борщевська та Л. Зіброва вказують на те, що «сім'я є основним середовищем формування людини, але вона не повинна бути єдиним агентом впливу, оскільки особлива дитина потребує спілкування з іншими членами суспільства і не повинна замикатися в домашньому оточенні» [8, с. 140]. Питанням соціальної адаптації батьківського контингенту, в основному, займаються педагоги – практики, які зустрічаються з батьками щодня. Цікавими та дієвими є пропозиції Н. Засркової, А. Трейтяк, А. Колупаєвої, О. Таранченко, І. Білозерської, які звертають увагу на те, що саме сім'ї, в яких

виховуються діти з відхиленнями в розвитку, належать до особливої категорії, потребують постійної уваги з боку соціально-психологічної служби та педагогів.

Упровадження інклюзивної освіти в практику загальноосвітніх закладів є складником гуманітарної політики України, що свідчить, наскільки держава захищає невід'ємні права дитини з особливими освітніми потребами, забезпечує ліпшу якість освіти для всіх дітей. Саме тому в процесі розвитку інклюзивної освіти особливе місце займає тісна взаємодія між школою та родиною, котрі як партнери мають спільну мету – допомогти дитині соціалізуватися в освітньому середовищі [9, с. 10]. На базі навчальних закладів організовуються інформаційні заходи щодо підтримки родини, консультації осіб, які піклуються про дитину, проводиться робота з батьками/опікунами, вчителями, асистентами вчителів тощо [10, с. 5]. Згідно з ЮНЕСКО інклюзивна освіта саме й базується на основних принципах гуманної педагогіки таких, як покращення навчального середовища, в якому вчитель та учні відкриті до різноманіття; забезпечення потреб учнів; повага до їхніх здібностей і можливостей для самовдосконалення; підтримка дитини в її прагненні бути успішним. Партнерство в педагогіці ґрунтується також на засадах толерантності. Згідно визначенню, даному в «Декларації принципів толерантності» (підписана 16 листопада 1995 року в Парижі 185 державами членами ЮНЕСКО разом з Україною), «Толерантність – це доброчесність, яка робить можливим досягнення світу і сприяє заміні культури війни культурою миру» [11, с. 14]. Толерантне ставлення вчителів до учнів з особливими освітніми потребами означає розуміння і позитивне ставлення до них. Створення толерантного освітнього середовища є соціальною цінністю, що забезпечує права дітей інклюзивного класу, їх свободу і безпеку, визнання їхніх переконань та інтересів. На важливості принципу толерантності наголошували філософи, педагоги та мислителі різних часів. Певні аспекти толерантності відображено у працях психологів Б. Ананьєва, О. Асмолова, І. Беха, О. Кононко, А. Маслоу, У. Солдатової, Л. Шайгерової, розглядалося у працях класиків педагогічної думки Я. Коменського, Я. Корчака, А. Макаренка, В.

Сухомлинського, Л. Толстого, К. Ушинського та інших. Толерантність як основа професійної компетентності педагога представлена В. Андрущенко, В. Дрозденко, М. Карандаш, І. Козич, І. Кривошапка, М. Окса. Методи виховання толерантності описані в працях Є. Зеленова, А. Скока, Т. Гончарука, толерантність в межах педагогічного колективу – С. Новікової [12, с. 47].

В напрямку реалізації інклюзивної освіти українська освіта знаходиться зараз у процесі фундаментальних змін, робляться акценти на створенні інноваційного освітнього середовища, формування компетентностей школярів, забезпечення активної взаємодії здобувачів освіти, учителів та батьків. Так серед основних принципів Нової української школи науковці активно виділяють партнерство, співпрацю між усіма учасниками освітнього процесу, особливо між школою та родинами вихованців, між учителями та батьками, та вважають *педагогіку партнерства* — наріжним каменем, який допоможе зреалізувати головну мету ключової реформи Міністерства освіти і науки [13]. Місія педагогіки партнерства в інклюзивному середовищі є допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини з особливими освітніми потребами на основі партнерства. Педагогіка партнерства ґрунтується на ідеях навчання без примусу, вільний вибір, ідея опори тощо [14, с. 8].

Завдання педагога сьогодні виявляється не простим, він має не лише навчати, а бути здатним виховати гідного громадянина, реалізуючи низку компетентностей у професійній діяльності: глибокі професійні знання, навички та вміння, високий професіоналізм у галузі психології та педагогіки, досконале володіння методиками здійснення навчально-виховних заходів, міжособистісними й кооперативними вміннями та здатностями тощо. Як зазначає педагог І. Хозраткулова, це «і вміти організовувати спільну діяльність дітей різних категорій, і адекватно оцінювати рівень засвоєного навчального матеріалу дітьми з різними типами порушень розвитку, і вміти обирати відповідні прийоми виховного впливу на дітей у класі» [15]. Але в сучасній українській освіті присутні проблеми неналежної реалізації освітньої підготовки вчителів до роботи в умовах інклюзивного середовища, що суперечить світовій тенденції визнання професійної підготовки вчителів одним із

пріоритетних напрямів. Вітчизняна дослідниця М. Є. Захарчук вважає причиною цього недоліку в недостатній ступені вивчення зарубіжного досвіду реалізації різних видів і форм професійного вдосконалення педагогів, що працюють з дітьми з особливими потребами та адаптацією його в освітньому просторі України [16].

Дійсно, сучасні динамічні, складні та нелінійні зміни в освіті внаслідок технологічного росту та все більшої інтеграції, взаємозв'язку з освітніми системами та культурами інших націй вимагають від педагога володіння компетентністю як доказом їхньої здатності здійснювати якісну навчальну діяльність. Компетентність, за Рекомендацією Європейського Парламенту і Ради 2008, - «це беззаперечна здатність використовувати знання, навички та індивідуальні, соціальні і/або методологічні вміння в роботі або навчанні, а також у професійному та особистісному розвитку» [17, с. 187]. Забезпечення й покращення якості освіти та відповідність за навчання й викладання є місією Болонського процесу та головною метою структурних реформ. Так, у програмі «Загальні європейські принципи компетентностей і кваліфікацій учителів» (Common European Principles for Teacher Competences and Qualifications) Європейської комісії освіти та культури в 2010 році визначено принципи підготовки майбутніх педагогів, де серед навчання протягом життя, мобільність, висококваліфікована професія є і педагогіка партнерства (a profession based on partnerships) [18]. У «Професійних стандартах для вчителів» (Professional Standards for Teachers), розроблених «Агенцією професійної підготовки та розвитку шкіл» (Training and Development Agency for Schools) (Велика Британія), визначено професійні ознаки (professional attributes), професійні знання та розуміння (professional knowledge and understanding) та професійні навички (professional skills), сформульовані залежно від рівнів кваліфікації вчителів [19]. У розділі «Досягнення й різноманітність» (Achievement and Diversity) подано вимоги до вчителів, а саме знання особливостей розвитку дітей і молоді та усвідомлення впливу індивідуальних, вікових, соціальних, релігійних, етнічних, культурних, мовних особливостей на досягнення і благополуччя здобувачів освіти; уміння надавати персоналізовані освітні послуги учням зі спеціальними освітніми потребами та обмеженими можливостями, а також забезпечення рівності й інклюзії

в освітньому середовищі; знання й розуміння ролі колег, які на дають спеціальні освітні послуги.

Ухвалення концепції Нової української школи перенесло поняття ключового компоненту «педагогіка партнерства» зі світоглядних обширів у нормативну площину, але не задовольнило потреби педагогів України в повній мірі. Основними аспектами педагогічної взаємодії, комунікативної компетентності, забезпечення інклюзивності та толерантності під час навчання допомагають оволодіти сучасні педагогічні спільноти, інформаційні ресурси, онлайн-медіа про освіту та виховання дітей, інтерактивні платформи про нові можливості, платформи неформальної освіти професійного зростання шкільних педагогів, портали громадських експертів, студії сучасного викладача, академії ігрових технологій (Асоціація інноваційної та цифрової освіти, «Освіторія», Ed-Eга, «Освітня політика», «Вище», «EdCamp Ukraine», Teaching Update, «K. Fund Media») тощо. Це чудова допомога в удосконаленні фахових компетентностей та сучасних навичок на базі доступу до найкращих світових практик у галузі педагогіки.

Отже, «педагогіка партнерства — це напрям педагогіки, що включає систему методів і прийомів виховання і навчання на засадах гуманізму та творчого підходу до розвитку особистості» [20, с. 85]. Це чітко визначена система взаємовідносин всіх учасників освітнього процесу. І тим ефективніше буде педагогічна співробітництво, чим глибшим розуміння психологічної основи взаємодії та співпраці між педагогами, здобувачами освіти і їх батьками.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про освіту" щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2053-19#Text> (дата звернення 02.11.2020).
2. Запорожцева Ю.С. Взаємодія вчителів та батьків на шляху формування в учнів готовності до самореалізації. 2019. URL: <https://conf.zippo.net.ua/?p=77> (дата звернення 02.11.2020).

3. Моргун В.Ф. Психологія багатовимірної толерантності особистості та її межі. Психологія і особистість. 2015. № 1. с. 143–161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psios_2015_1_14 (дата звернення: 15.10.2020).
4. Закон «Про освіту». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 10.10.2020).
5. Соціальне партнерство в інклюзивній освіті: європейський вектор, українські реалії : збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції. Ізмаїл. 2018. с. 72.
6. Яланська С. П. Психологічні аспекти педагогіки партнерства нової української школи: монографія. 2017. с. 317-319. URL: http://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/7029/1/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB_%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82_2017.pdf (дата звернення 12.10.2020).
7. Бужинська С. М., Супрун Д. С. Психолого-педагогічний аналіз педагогіки партнерства та особливості її впровадження в інклюзивному просторі: стаття. Теорія і практика сучасної психології. 2019. с. 16-20. URL: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.4-2.3> (дата звернення 02.10.2020).
8. Засенка В.В. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: зб. наук. праць. К. ТОВ «Наша друкарня». 2019. Вип. 15. с. 364.
9. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник / За заг. ред. М.А. Порошенко та ін. Київ. 2018. с. 252.
10. Колупаєва А.А. Інклюзивне навчання: вибір батьків / А.А.Колупаєва, Л.М.Наконечна. Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 56с. (Інклюзивне навчання за нозологіями).
11. Kapustian I., Svitlana Y., Tetiana N. Tolerance, Volunteerism and Leadership: textbook / authors. Poltava. Publishing House «Simon». 2016. p. 50.
12. Савранська Н. Толерантність як основа етичної компетентності педагога. Вісник Інституту розвитку дитини. 2015. Вип. 37. с. 47-54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2015_37_10 (дата звернення 15.10.2020).

13. Концепція «Нова українська школа» URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 13.10.2020).
14. Нова українська школа в умовах викликів сучасності: зб. тез доповідей І Всеукраїнської науково-практичної конференції, 11 квітня 2019 року / за заг. ред. Л.В. Задорожної-Княгницької. Маріуполь: МДУ, 2019. 248 с.
15. Гордійчук О.Є., Гафткович В.А. Професійна компетентність педагога інклюзивного класу як показник ефективності навчання дітей з особливими потребами. 2015. URL: <https://www.sworld.com.ua/konfer38/192.pdf> (дата звернення 24.09.2020).
16. Захарчук М.Є. Проблеми формування професійної компетентності викладача в умовах впровадження інклюзивної освіти в Україні. URL: gnpu.edu.ua/files/naukovi%20chitanny/pedagogika/ZaharchukKluchkovska (дата звернення 02.11.2020).
17. Толочко С.В. Компетентність педагогів: порівняльна характеристика сучасного світового й вітчизняного досвіду: стаття. Педагогічні науки. Випуск LXXXII. Том 1. 2018. с. 186-194.
18. Common European Principles for Teacher Competences and Qualifications. European commission Education and Culture. URL: <http://www.pef.uni-lj.si/bologna/dokumenti/eu-common-principles.pdf> (дата звернення 24.10.2020).
19. PARIS COMMUNIQUÉ. Paris, May 25th. 2018. URL: <https://pdfslide.net/documents/paris-communique-2018-05-25-paris-communique-paris-communique-paris.html> (дата звернення 02.10.2020).
20. Кравчинська Т. С. Педагогіка партнерства: основні ідеї, принципи та сутність. Зб. ст. Всеукраїнської наук.-практ. Інтернет-конф. Харків. 2017. с. 85–88. URL: http://conf-hano.at.ua/load/zbirniki/elektronnij_zbirnik_materialiv/4-1-0-680 (дата звернення 13.10.2020).

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ВИКОНАННЯ ПОЛІФОНІЧНИХ ТВОРІВ І.С. БАХА

Юсіфова Віра Степанівна

старший викладач

завідувач фортепіанним відділом

Дитячої музичної школи №1

м. Херсон, Україна

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність теми. Позначено динамічність поліфонізму. Зроблено екскурс до історії вивчення проблематики: перші педагогічні читання (м. Київ). Проаналізовано пошук шляхів поліфонічного розвитку учнів. Розглянуто підготовчий період до виконання творів І.С. Баха; формування слухового контролю; знайомство з різними видами поліфонії: підголосочною, контрастною, імітаційною. Вивчено специфіку сприймання творів І.С. Баха. Досліджено розвиток практичних навичок виконання поліфонічних творів. Зосереджено увагу на осмисленості та співучості як основі бахівського стилю, на якості звуку, на арсеналі піаністичних навичок виконання як запоруці виконання творів І.С. Баха, на розвитку "відчуття фрази", темпового відчуття тощо. Також розглянуто формування поліфонічної свідомості в умовах сучасності, поліфонізм інтелекту як ознаку ХХІ ст. Підкреслено сприятливий вплив розвитку музично-поліфонічного мислення на формування сучасної особистості.

Ключові слова: види поліфонії (підголосочна, контрастна, імітаційна), бахівський стиль, піаністичні навички, відчуття фрази, темпове відчуття, музично-поліфонічне мислення, поліфонізм інтелекту, поліфонічна свідомість.

Запропонована тема дуже актуальна. Кожен з нас знаходиться у постійному пошуку нових шляхів здійснення поліфонічного розвитку наших

учнів. Ця тема хвилює педагогів багато десятиліть. Перші педагогічні читання, які відбулися в м. Києві у 1961 р., відкривалися доповіддю професора Київської консерваторії Б. Міліча про поліфонічний розвиток учнів дитячих музичних шкіл [1, с. 6].

Перед тим як доторкнутися до творів І.С. Баха, учень повинен отримати початковий поліфонічний розвиток, виховання, що починаються з перших наших зустрічей з учнем, з першого знайомства з інструментом.

З яким видом поліфонії ми будемо працювати на початковому етапі? Це буде підголосочна поліфонія, це будуть наші пісні, де з'являються елементи, епізоди поліфонії. Працювати треба починати з маленького матеріалу.

Чи повинен учень бути підготовленим до роботи над поліфонічними творами?

Так, повинен бути підготовленим:

- а) учень повинен вміти себе слухати;
- б) володіти самостійністю рук.

Коли ж учень навчиться себе слухати? Починаємо працювати над цією навичкою з перших уроків: це перше видобування звуку, це підбирання мелодії пісень одним пальцем. У цей час бажано виховувати не лише слуховий контроль, а й аналізувати почуте.

Аналіз – найпростіший, лаконічний, а саме:

- 1) чи правильно звучить мелодія;
- 2) співають нотки або стукають.

Методи виховання слухового контролю бувають різні, але головною умовою є те, що перед учнем завжди повинне стояти визначене завдання:

- 1) зіграй музику далеко або близьку;
- 2) а як зіграла я – далеко або близько;
- 3) зіграй важко або легко;
- 4) а як зіграла я – важко або легко;
- 5) дуже корисний негативний показ вчителя;
- 6) гра в ансамблі з учнем;

7) послухай, чи поставлена наприкінці крапка.

Усі ці моменти змушують учня слухати. Цей процес слухання дуже важкий, через те що потребує від учня великої зібраності, зосередженості. Діти швидко втомлюються. Тому треба роботу чергувати. Засвоївши на початковому етапі вміння слухати і самостійність рук, розпочинаємо працювати над творами І.С. Баха, з якими ми знайомимосся у середніх та старших класах (я маю на увазі двух- та трьохголосні інвенції і добре темперований клавір).

Починаючи з перших уроків, накопичуємо ігрові навички, розвиваємо поліфонічне мислення, продовжуючи розвиток слухового самоконтролю.

Навіть із молодшими учнями не треба лякатися розмовляти, що це поліфонія, що означає це слово у перекладі з грецької.

Як вже зазначено, підголосочна поліфонія найчастіше зустрічається у народних піснях.

У репертуарі наших учнів значне місце посідають невеликі музичні твори-мініатюри композиторів XVII-XVIII ст., в основі яких лежить контрастна поліфонія. Це, головним чином, п'єси танцювального жанру: менуети, полонези, гавоти, марші [2, с.167]. Саме ці п'єси є цінними для розвитку в учня поліфонічного мислення, поліфонічного слуху, удосконалення ігрових навичок, розвитку самостійності рук і є підготовкою для виконання найбільш складного поліфонічного матеріалу. Крім того, ці п'єси виховують відчуття стилю.

Чого слід прагнути у роботі над творами І.С. Баха? ОСМИСЛЕНІСТЬ І СПІВУЧІСТЬ – ось що є ключем до стильного виконання творів І.С. Баха [3, с. 8]. До цього слід прагнути з найперших уроків.

Максимальна увага учня до якості фортепіанного звуку, навіть якщо він грає вправу, етюд або гаму, ніколи не повинно випадати з поля зору педагога.

Дуже часто пальці учня біжать попереду його свідомості, не підкорюючись йому. Однією з причини цього є невміння працювати у повільному темпі, який невід'ємною умовою при вивченні поліфонічного твору. Дуже важливо подолати формальне ставлення учня до динаміки –

динамічних відтінків. Будь-яку зміну сили звуку учень повинен відчувати як природню необхідність, що слідує з розвитку музичної фрази [3, с. 9].

Активне та зацікавлене ставлення учня до поліфонічної музики залежить від методу роботи викладача, від його уміння підвести учня до чіткого образного сприймання основних елементів поліфонічної музики і низки притаманних їй відсторонених понять. Як приклад імітації – «Фортепіанна абетка» О. Гнесіної.

Тут слід сказати, що кожному учню потрібно знайти його спосіб роботи:

- а) робота по голосах;
- б) робота кожною рукою окремо;
- в) гра з викладачем;
- г) гра в різних регістрах.

З перших кроків оволодіння поліфонією необхідно привчити учня як до ясності почергового вступу голосів, так і чіткості їх проведення та закінчення. Бажано вчити напам'ять по голосах і лише потім з'єднувати їх.

Таким чином, коли накопичені певні піаністичні навички, розширений кругогляд музичних образів, отриманий певний досвід слухового контролю, – ми можемо приступати до знайомства із творчістю І.С. Баха (я маю на увазі вже «Маленькі прелюдії» 1-й і 2-й зошити), які відобразили всю потужність бахівського генію. У цьому мініатюрному збірнику втілений світ типових образів композитора [3, с. 37]. Саме тут прелюдія у І.С. Баха стає самостійним твором і у деяких з них з'являється імітація, мелодія ллється великими терасами, зустрічаються ритмічні складності і виконання мелізмів. Будь-яка бахівська тема, – все одно, висловлює вона радість або сум, – звучить піднесено. Чим краще граєш Баха, тим повільніше можна грати його, чим гірше граєш, тим більш швидкі темпи треба брати. Добре грати – означає фразувати і акцентувати в усіх голосах, відзначаючи деталі. При цьому треба пам'ятати, що у поліфонії немає слова «Я», а є лише «МИ».

Процес сприймання бахівської поліфонічної п'єси достатньо складний, тому темп повинен давати можливість почути усі подробиці.

За думкою спеціалістів-теоретиків, яка займалися і продовжують вивчати поліфонію, поліфонічне мислення, контрапункт, поліфонічні форми (а це А. Должанський – музикознавець, спеціаліст з поліфонії, Ю. Євдокімова, В. Протопопов – автори праці «Історія поліфонії», В. Задерацький – Московська консерваторія, автор книги «Поліфонічне мислення Стравінського», Е. Курт – австрійський теоретик, музичний психолог, А. Мілка – музикознавець, Санкт-Петербурзька консерваторія, один з найвідомих дослідників творчості І.С. Баха), XX ст. постає як час розквіту поліфонічного мистецтва поряд з епохами бароко, Ренесансу, пізнього Середньовіччя. Для культури XX ст. характерно різноманітності стилів, поєднання культурних традицій. Однією з важливих історичних особливостей XX ст. стала культурна багатомовність, що досягла загальнопланетарного масштабу завдяки досягненням цивілізації [4, с. 3].

Ключову роль у цьому процесі відіграють засоби масової комунікації. Кожна людина опиняється включеною до складного культурно-інформаційного простору (радіо, телебачення, інтернет-мережі, аудіо- та відео-продукція).

Таким чином, людина XXI ст. поєднує у своїй свідомості багато культур, концепцій світобачення, координує реальний світ з віртуальними світами, представленими багатоканальним потоком інформації. Подібна ситуація відобразилася на уявленнях сучасної людини, стилі мислення, різних видах інтелектуальної діяльності, актуалізувала поліфонізацію свідомості.

Таким чином, знайомство дитини з поліфонією, формування музично-поліфонічного мислення учня здійснює сприятливий вплив на формування особистості, здатної орієнтуватися в умовах сучасного світу.

На фоні вищесказаного приголошує геній І.С. Баха, здатного пронизати своєю творчістю різні віки та різні епохи:

«Над обломками епох

С улыбкой на устах

Ведут беседу Бах и Бог
Седые Бог и Бах».

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бородавкіна О.С. Первіе педагогічні читання У.С.С.Р. Інформація о поїздці в Київ на педагогічні читання в червні 1961 року // Дітська музикальна школа №1. 50-60-е роки. По сторінках методических робіт преподавателів фортепіанного відділу / Під ред. Юсифової В.С., Юсифової А.А. - Херсон: Дітська музикальна школа №1, 2014. - С. 6-8.
2. Алексеев А.Д. Методика навчання грі на фортепіано. - М.: Музика, 1978. - 286 с.
3. Калініна Н. Клавирная музика Баха в фортепіанному класі. - СПб.: Композитор, 2019. -160 с.
4. Франтова Т.В. Поліфонія А. Шнітке і нові тенденції в музиці другої половини ХХ століття: автореф. дис. ... д-ра мистецтвознавства: 17.00.02. - М., 2005. - 45 с.
5. Дедова К.П. Поліфонія // Дітська музикальна школа №1. 50-60-е роки. По сторінках методических робіт преподавателів фортепіанного відділу / Під ред. Юсифової В.С., Юсифової А.А. - Херсон: Дітська музикальна школа №1, 2014. - С. 22-25.
6. Мазель Л.А. Створення музикальних творів: навч. посібник. - М.: Музика, 1979. - 536 с.
7. Рабинович І.С. О роботі над поліфонією з учасними початкових і середніх класів ДМШ // Очерки по методіці навчання грі на фортепіано. Вип. 2. / Під ред. А.А. Ніколаєва. - М.: Музика, 1965. - С. 6 - 60.
8. Швейцер А. Йоганн Себастьян Бах. - М.: Класика-ХХІ, 2011. - 816 с.

ВПЛИВ ТЕМПЕРАМЕНТУ НА МУЗИЧНІ ПЕРЕВАГИ АБО ПРО ГІППОКРАТА, ПРО МУЗИКУ І ПРО МАЙЖЕ НУЛЬОВУ ГІПОТЕЗУ

Юсіфова Анна Азізівна

магістр психології, практичний психолог
Комунального закладу "Херсонський фаховий коледж
музичного мистецтва" Херсонської обласної ради,
викладач вищої категорії з класу "фортепіано"
Дитячої музичної школи №1
м. Херсон, Україна.

Анотація. Існує традиційна думка, що кожна людина схильна обирати музику, яка відповідає її типу темпераменту. Це переконання має вже багатовікову історію. Тобто сангвініки обирають радісну музику, холерики - стрімку і гнівну, меланхоліки надають перевагу сумним і повільним мелодіям, а флегматики - спокійним і споглядальним. У статті розглядаються відмінності різних типів темпераменту, наводиться теорія моделювання емоційних станів засобом музики, проводиться паралель зі шкалою темпераменту Г. Айзенка та наводяться результати досліджень, які спростовують багатовікові переконання щодо впливу темпераменту на музичні переваги.

Ключові слова: сангвінічний, холеричний, флегматичний, меланхолічний типи темпераменту, тип нервової системи, екстраверсія-інтроверсія, нейротизму (емоційна стабільність- нестабільність), темп, лад (мажорне або мінорне забарвлення).

Про Гіппократа. Загальновідомим є той факт, що люди відрізняються один від одного за характером і темпом діяльності, за вразливістю, швидкістю реагування та за багатьма іншими ознаками. Отже, іще з давніх давен існує класифікація Гіппократа, яку у наш час називають гуморальною, як розподіл

людей на сангвініків, холериків, флегматиків та меланхоліків за переважанням певної рідини в організмі. Отже, Гіппократ свого часу вважав, що людина, в якій переважає кров, або *sanguis* латиною, є сангвініком, переважання слизу, або *phlegma* грецькою, зумовлює флегматичний тип темпераменту, наявність червоно-жовтої жовчі, *chole* грецькою, визначає холеричні прояви, а чорна жовч (*meals chole* грецькою) - меланхолічний темперамент. Причому сам Гіппократ визнавав відносність цих понять: "Передусім я стверджую, що назви їх розділені відповідно до прийнятої умовності..." [1, с. 564].

Історії відомі класифікації Е. Канта, Е. Кречмера, У. Шелдона. Останні побудовані за конституційною типологією, що за думкою згаданих вчених зумовлює тип темпераменту.

Дійсно наукове підґрунтя вченню про психодинамічні особливості організму дав І. Павлов, пов'язавши відмінності темпераменту з типом нервової системи. Отже, визначальними чинниками, на його думку, стали сила, врівноваженість та рухливість нервових процесів. Таким чином, сангвінічний темперамент - це сполучення сильної, врівноваженої та рухливої нервової системи, флегматичний - відрізняється сильною, врівноваженою та інертною нервовою системою, холерик - сильний, неуврівноважений тип з переважанням збудження, а меланхолічний тип темпераменту характеризується слабкою нервовою системою.

Згодом вчення про темперамент набуло своєї систематизації та розробки у працях Б.М. Теплова, В.Д. Небиліцина, В.С. Мерліна, В.М. Русалова та ін.

Саме на урахуванні особливостей нервової системи побудовані сучасні методики визначення типів темпераменту (опитувальники В.М. Русалова, Я. Стреляу, Г. Айзенка). Однією з розповсюджених стала методика Г. Айзенка, який визначає психодинамічний типів за поєднанням таких показників як екстраверсія - інтроверсія та емоційна стабільність - нестабільність, використовуючи для графічного їх зображення систему координат [2, с. 139]. Див. Рис. 1.

До речі кажучи, іще С.Л. Рубінштейн відзначав взаємозв'язок емоційних явищ проявом темпераменту індивідууму: "Темперамент проявляється в емоційній збудливості - силі емоційного збудження, швидкості, з якою воно охоплює особистість, - і стійкості, з якою воно зберігається" [3, с. 719].

Г. Шингаров зазначає, що іноді емоційний тон та інтенсивність емоцій вважають основними ознаками темпераменту. Але у будь-якому випадку сила нервових процесів безпосередньо пов'язана з емоціями як з формою відображення дійсності [4, с. 190-191].

Про музику... Подібно до того, як наполегливо вчені намагалися класифікувати людство за типами темпераменту, не менш цілеспрямовано дослідники намагалися з'ясувати закономірності складної взаємодії між музикою та психікою людини.

Зацікавлення цим питанням відоме іще з часів Стародавньої Греції. Наприклад, вже згаданий Гіппократ не був оригінальним для свого часу: він також як і Піфагор, Сократ, Демокріт, Платон, Арістотель та ін. робив музично-терапевтичні призначення своїм пацієнтам.

У XVII-XVIII ст. музикотерапія трансформується у медично-філософський напрям "ятромусику" (iatromusica, або iatromusica за іншими джерелами). Вона розвинулася на відомому з Давньої Греції уявленні про гармонію космосу, яка по-новому проявляється у живому тілі та на християнсько-релігійному вченні про трансцендентальні сили, "які можуть іззовні здійснювати психосоматичне діяння на людину" [5, с. 60]. Крім того, дуже великої уваги приділялося фізіологічним і фізіологічним процесам в організмі людини.

У межах цього напрямку вийшла праця німецького вченого А. Кірхера "Phonurgia Nova" (1684). Він запропонував механістичну гіпотезу про вплив темпераменту пацієнта на переваги до певних музичних творів: "...меланхоліки полюбляють серйозну, сумну гармонію, що не переривається. Сангвініки завдяки легкій рухливості кров'яних парів, завжди прагнуть до танцювального стилю. До таких же інтенсивних рухів прагнуть і холерики, у яких танці

приводять до сильного закипання жовчі. Флегматиків зворушують тонкі жіночі співи" [6, с. 276].

Традиційно з музикою пов'язують вираження певних емоцій та почуттів. Та не лише емоції опиняються задіяними у процес сприймання музики. Але все ж таки їм належить провідна роль у музичному переживанні. Та певною мірою, на наш погляд, емоція виступає також і зв'язуючою ланкою між психічними явищами, суб'єктивними та об'єктивними компонентами сприймання музики.

Немало музикантів-професіоналів, теоретиків, музикотерапевтів висловлювалися щодо закономірностей діяння певних музичних виразних засобів на психіку людини.

Музичний психотерапевт В. Петрушин запропонував теорію моделювання емоцій засобом музики. На його думку, основними носіями характеру музики є її активність, що виражається через темпові показники та знак переживання (позитивний, що втілюється через мажорну тональність, та негативний, що передається через мінор). Поєднання цих ознак дає чотири базових емоційних стани: повільний темп + мінорне забарвлення = стан смутку; повільний темп + мажорне забарвлення = стан спокою, споглядання; швидкий темп у поєднанні з мінором передає стан гніву; а швидкий темп з мажором втілюють стан радості. Ця теорія набула свого підтвердження за допомогою експертних оцінок музикантів-професіоналів [7, с. 257].

Наочно В.І. Петрушин зображує перелічені стани у вигляді матриці з використанням традиційної системи координат (Рис. 2).

**Рис. 1. Шкала темпераменту
за Г. Айзенком.**

**Рис. 2. Матриця кодування
емоційних станів**

засобом музики.

В.І. Петрушин зауважує, що "будь-який музичний твір можна розташувати у тій або іншій системі запропонованих координат, хоча ми розуміємо, що у деяких випадках це зробити складно, через те, що у багатьох музичних творах емоції, що виражаються, дуже мінливі" [7, с. 258].

Порівняння матриці кодування емоційних станів засобом музики зі шкалою темпераменту Г. Айзенка доводить, що стан смутку відповідає меланхолічному типу темпераменту, стан спокою - флегматичному, стан гніву властивий холерічним проявам, а радість характеризує сангвінічні настрої.

Про майже нульову гіпотезу... Для з'ясування складних взаємовідносин між особливостями темпераменту та обиранням тих, або інших музичних тем було проведено дослідження з участю 134 осіб різної статі, різного віку, різної професійної належності.

Об'єкт дослідження - психодинамічні якості особистості та музично-естетичні переваги. *Предмет* - вплив особливостей темпераменту на надання музичних переваг. *Гіпотеза*: індивід певного типу темпераменту обиратиме музичні теми, що відповідають саме його психодинамічним якостям, згідно наведеної раніше класифікації.

Мета дослідження: визначити особливості темпераменту слухачів та виявити закономірності обирання ними музичних тем.

Завдання: по-перше, визначити тип темпераменту досліджуваних; по-друге, виявити їх музичні переваги; по-третє, кількісно та якісно обробити отримані дані.

Методи дослідження: констатуючий експеримент, тестування, методи математичної статистики.

Проведення дослідження. Тип темпераменту досліджуваних виявлявся за допомогою Тесту-опитувальника Г. Айзенка ЕРІ, адаптованого А.Г. Шмельовим [2, с. 133-141]. Музичні переваги визначалися за допомогою обирання музичних творів із запропонованих 12 фрагментів, кожен з яких належав до чотирьох перерахованих базових емоційних станів.

Цікаво відзначити, що проведений кореляційний аналіз ніякого зв'язку між показниками екстраверсії-інтроверсії та нейротизму не виявив.

Серед досліджуваних було виявлено: 23 меланхоліки, 13 флегматиків, 60 холериків, 19 сангвініків, а також 1 представник змішаного меланхолічно-флегматичного типу темпераменту, 13 - змішаного меланхолічно-холеричного типу та 5 змішаного холерично-сангвінічного. Аналіз отриманих результатів щодо типу темпераменту у процентах можна навести у вигляді таблиці (Таблиця 1).

Таблиця 1

Характеристика типів темпераменту досліджуваних

"Чисті"	"Чисті"	"Чисті"	"Чисті"	Змішані	Змішані	Змішані
Мелан-холічний	Флегматичний	Холеричний	Сангвінічний	Мелан-хол. - Флегм.	Мелан-хол. - Холер.	Холеричн. - Сангв.
17,2%	9,7%	44,8%	14,2%	0,75%	9,7%	3,7%

Серед визначених типів темпераменту виявилися такі музичні переваги: по-перше, лише двоє меланхоліків повністю надали свої переваги, як і очікувалося, сумним темам, інші ж виявили свою схильність до лірично-

спокійних (29%) та сумних (27,5%) мелодій, меншою є тенденція до обирання радісних, тріумфуючих тем (24,6%) та помітно відстають переваги щодо гнівних, стрімких мелодій (18,8%); по-друге, лише один флегматик повністю зупинив свій вибір на характерних для цього типу спокійних музичних фрагментах, хоча переважна більшість обраних тем (33,3%) відповідає висунутій гіпотезі, інші ж емоційні стани мають менші, але приблизно рівні процентні відношення (смуток - 23,1%, радість - 23,1%, гнів - 20,5%); по-третє, холерики тяжіють більшою мірою до сумних і радісних музичних творів (по 27,8%), трохи менше - до спокійних фрагментів (26,7%), залишаючи поза увагою саме властивий цьому типові темпераменту стан гніву (17,2%), цікаво, що лише один холерик обрав усі три фрагменти, що відповідають типовому стану, двоє з досліджуваних цієї групи обрали усі теми, що відповідають стану спокою, а двоє - стану радості, але повністю сумним темам надали свої переваги чотири (!) холерики; по-четверте, сангвініки найбільшою мірою підтверджують висунуту гіпотезу: троє з них обрали всі теми, що відповідають притаманному цьому типу темпераменту стану радості, серед досліджуваних сангвініків було обрано 47,4% цих музичних фрагментів, інші ж обирали набагато менше; по-п'яте, представникам змішаного меланхолічно-холеричного темпераменту притаманна різноманітна гамма емоційних станів: радість (28,2%), смуток і спокій (по 25,6%), гнів (21,5%); по-шосте, індивідууми змішаного холерично-сангвінічного темпераменту більше схильні до спокійних музичних тем (40%), менше до стану радості (26,7%), тобто до мажорних мелодій, помітно відстають мінорні (по 13,3%); по-сьоме, єдиний володар змішаного флегматично-меланхолічного темпераменту обрав дві теми, що передають стан гніву та один спокійний фрагмент. Отже, виявляється, що висунуту гіпотезу переконливо підтверджують лише сангвінічні прояви темпераменту та деякою мірою флегматичні і властивості, властиві змішаним типам темпераменту. Інші ж показники не підтверджують ідею, що панувала у думках науковців і суспільства іще з XVII ст.

І знов про Гіппократа... Вже згаданий В.І. Петрушин щодо подібних результатів дослідження зауважував, що музичні теми, які повністю відповідають типу темпераменту, обирають зазвичай особи з невеликим естетичним досвідом, акцентуючи увагу на необхідності виховання емоційної культури слухача [7, с. 144].

А можливо, індивідуум обирає лише один бік емоційних переживань через те, що вони стають для нього занадто значущими? А може, перевага, надана певним хвилюванням, свідчить про наявність нерозв'язаного конфлікту? Гіппократові належать слова: "Тіло людини містить у собі кров, флегму, жовч жовту та чорну: вони складають природу тіла, через них [людина] відчуває біль або здоров'я. Вона абсолютно здорова, коли вони співрозмірні між собою у відношенні суміші, сили та кількості і повністю між собою перемішані. Біль же [людина] відчуває, коли одне з них опиняється у більшій або меншій кількості або ж відокремлюється у тілі і не буде змішане з усіма" [1, с. 564]... А можливо, обирання музичних тем дійсно зумовлюється розвинутою емоційною культурою слухача? А може на музичні уподобання впливають інші, не визначені даним дослідженням чинники, яких може опинитися дуже багато? Отже, зазначені питання залишаються поки що без відповіді. І, можливо, це є справою подальших досліджень...

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гиппократ. Из трактата "О природе человека" // Фрагменты ранних греческих философов. Ч. 1 / Под ред. И.Д. Рожанского. - М.: Изд-во "Наука", 1989. - С. 562-564.
2. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: учеб. пособие / Ред.-сост. Д.Я. Райгородский. - Самара: Изд. дом "БАХРАХ-М", 2000. - 672 с.
3. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. - СПб.: Питер, 2002. - 781 с.
4. Шингаров Г.Х. Эмоции и чувства как формы отражения действительности. - М.: Наука, 1971. - 224 с.

5. Геник С. Музична терапія // Людина. Сім'я. Україна. - І.-Франківськ: 2000. - С. 56-66.
6. Матейова З., Машура С. Музыкотерапия при заикании / Пер. с чешск. С.Е. Доломана. - К.: Головное изд-во издательского объединения "Вища школа", 1984. - 303 с.
7. Петрушин В.И. Музыкальная психология: учеб. пособие для студентов и преподавателей. - М.: Гуманит. изд. центр "ВЛАДОС", 1997. - 384 с.

УДК 37.015.311

**РОЗДУМИ ПРО САМОРЕАЛІЗАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ У
ФІЛОСОФСЬКІЙ СПАДЩИНІ Г.С.СКОВОРОДИ**

Юхименко Наталія Федорівна

к. філос. н., доцент

доцент кафедри філософії соціоісторичного факультету

Університет Григорія Сковороди у Переяславі

м. Переяслав, Україна

Анотація. У філософії Г.С.Сковороди ми виділили такі чинники самореалізації особистості, як самопізнання, здатність до самоаналізу. «Сродність праці» у Г.С.Сковороди розкрито крізь здатність до очищення душі.

Ключові слова: особистість, людина, душа, самореалізація, «сродна праця», серце, Бог, щастя.

У процесі життєдіяльності індивід прагне адекватного, повного розкриття надбаних сутнісних сил, самореалізації власної індивідуальності. Буття людини здійснюється у таких сферах, як споглядання, діяльність та спілкування. Діяльність є провідним пояснювальним принципом у пізнанні людини, важливим фактором щодо розвитку культури, особливо такої її сфери, як мистецтво.

Сутність людини не співпадає з її наявним буттям, вона завжди є розвитком, подоланням теперішнього і побудовою майбутнього у відповідності з метою, планами, проектами, активною діяльністю її свідомості. Свідомість є важливою, сутнісною силою людини, яка не тільки відображає, але й творить світ.

Духовна діяльність – це процес цілеспрямованого, систематизованого відображення дійсності, а її результатом є перетворення сфери свідомості. У сучасних умовах, зазвичай, це професійна діяльність. У якості її

найзагальніших видів – наукове пізнання, ціннісна свідомість, цілепокладання, прогнозування й програмування.

Жага відкриття у людини є вершиною її розвитку. Процес діяльності передбачає вироблення та засвоєння правил і норм, за допомогою яких здійснюється її регуляція й контроль.

Процес самореалізації можна визначити у тому числі й як соціальний процес, що здійснюється в рамках як духовної, так і практичної діяльності, визначається активністю людини, мірою усвідомлення нею інтересів, ідеалів, цінностей, що в ході самореалізації особистості будуть реально проявлятися. Практична діяльність у такому аспекті є реалізацією суб'єктивних відношень у перетворенні зовнішності предметів, у якості яких виступатимуть не лише засоби праці, предмети матеріальної культури та побуту, але й сфера суспільних відношень, інститутів, типів соціальних зв'язків між людьми і сама людина. Самореалізація завжди передбачає актуалізацію власної «самості», власного Я, яке завжди унікальне й неповторне.

Зазначимо, що досліджувана проблема є актуальною й потребує подальшого вивчення, оскільки в науковій літературі ще багато невирішених проблем, зокрема ціннісний аналіз гуманістичних параметрів самореалізації особистості, що й окреслить коло наших подальших наукових пошуків. Це спонукає до подальших досліджень та звернення до першоджерел як світових, так і українських.

Проблемі особистості філософи приділяли увагу іще у давні часи. Актуальною дана проблема залишається і для сучасних філософії, психології, педагогіки та інших наук про людину. Саме поняття «особистість» буквально англійською «personality» чи французькою «personnalite» у сучасному розумінні визначає категорію самостійності, індивідуальності, практично соціальної унікальності. Адже, у той період, нагально постала потреба протиставлення середньовічному поняттю «людина» нового, наповненого більш глибоким і виразним потрактуванням.

Епохою Відродження розпочинається великий дискурс у розумінні природи та сутнісного наповнення особистості, що не звершується й сьогодні. Основними труднощами такого соціально-філософського дискурсу стало змішування, а почасти й ототожнення таких понять, як «особистість», «людина», «індивід», «індивідуальність». Нерідко філософами експлуатуються психологічні чи соціологічні теорії особистості, що іноді ґрунтуються на суперечливих принципах саме філософського означення феномену «особистість».

Суспільство складається з особистостей, що відносяться до нього не просто як часткове (елемент) до цілого. «Людина є основним суб'єктом діяльності соціуму, тим, від кого залежить його підтримка. Буття будь-якої системи ієрархічно співвіднесено з буттям елементів. Елементи відтворюються на своєму рівні, система – на своєму. У той же час саме завдяки включеності елемента до цілого змінюється сам характер його самовідтворення – цілісність суттєво обмежує ступені свободи елемента. Це стосується і соціального буття, в якому системні характеристики виступають як ролі, обов'язки, соціально значущі цілі та цінності» [1; с. 20-21].

Власне, для розкриття ієрархічного взаємовідношення особистості та соціуму, особистості та національного можна використати такі поняття, як персоналізація, самоідентифікація та об'єктивація.

Кажучи про особистість у соціокультурному просторі, ми її визначимо як таку, що найповніше втілює в собі найістотніші риси невгамовних, бісоціальних активних людей, трансцендентне прагнення до свободи, особисту незалежність як творчу діяльність у різних сферах суспільного буття, значущість персонального внеску в перетворення навколишнього світу, самоусвідомлення моральної і правової відповідальності [6].

Як же розкриває категорію людини, її особистості Григорій Сковорода?

У моєму розумінні, ключовою у данному контексті є його концепція спорідненої праці. Щоб з'ясувати поняття «сродності» у філософії Г.Сковороди, потрібно насамперед зрозуміти, що таке філософія у сприйнятті

мислителя. Її він тлумачить як любов до мудрості. Людина повинна розкопати істину (стіну), прийти до неї. Для кожного ця своя істина визначається невидимою натурою, яка є рушійною силою існування та розвитку усього суцього, зумовлює духовну сутність особистості та виступає джерелом її життя.

Одним із центральних мотивів його філософствування є позиція, що найбільш важливим і глибоким у людини є серце (емоційно-вольове начало). А це й зумовлює вимогу: «поглянь у себе», «пізнай себе».

Г.Сковорода визначив позицію, згідно з якою людина не може виробити об'єктивного погляду на світ, якщо вона не з'ясує своє місце в природі та суспільстві. Самопізнання він вважав ключем до пізнання природи і суспільного розвитку. А людина у його філософії – це особливий маленький світик – мікрокосм (мікросвіт) – дуже складний, найскладніший серед усіх явищ природи, який складається із тих же двох натур (зовнішньої та внутрішньої) що й макрокосм. В процесі перетворення із зовнішньої у внутрішню (у чому й полягає основне завдання), людина проходить складний шлях через моральне вдосконалення. Цінність же людини визначається її якостями, такими як розум, знання, працьовитість, віра, милосердя, справедливість, і проявляється у вчинках та справах.

Але діяльність у суспільстві кожної людини обов'язково детермінована її природним покликанням, природними нахилами, бажанням займатися саме цією діяльністю, а праця насамперед повинна бути спрямована на благо суспільства. Тобто, кожна людина повинна розвивати у собі те, що уже в ній закладено, досягати гармонії відповідно до своєї «сродності», очистити душу, а не переробляти себе і природу відповідно до надуманих ідей.

Хоча Г.Сковорода й обрав для себе шлях мандрівного філософа, відмовившись від усіх чеснот, визнань і нагород, але необхідним середовищем існування й діяльності людини він все таки окреслював те культурне середовище, вплив якого на людину з моменту її народження, та й загалом на людство має універсальний характер. Адже у такому світі людина – істота, що саморозвивається, самореалізується як суб'єкт, як результат власної діяльності.

Сама діяльність розвивається як джерело, як причина формування, розкриття «сродності», розвитку та становлення людини, а розвиваючись вона дає змогу зрозуміти зв'язок культури з людською діяльністю. І саме в такій діяльності об'єктивуються усі творчі сили людини, всебічність та багатогранність її діяльності щодо освоєння світу, уся сукупність прагнення та устремлінь особистості.

«Філософія-життя» і «життя-філософія» Г.Сковороди відома і його сучасникам, і його нащадкам. Ідея «сродної» праці пронизує усю його філософію, а сенс життя людини – у його баченні – це досягнення щастя, яке багато в чому залежить від «сродної» праці.

Г.Сковорода, на відміну від своїх попередників, висуваючи ідею серця як центру внутрішнього світу людини, визначає її індивідуальність, а не просто розмірковує над проблемою духовності.

Г.Сковорода пише, що «Если строиш дом, строй для обеих существа твоего частей – души и тѣла. Если украшаешь и одѣваешь тѣло, не забывай и сердца. Два хлѣба, два дома и двѣ одежды, два рода всего есть, всего есть по двое, затѣм что есть два челоѣка в челоѣкѣ одном и два отца – небесный и земный, и два миры – первородный и временный, и двѣ натуры – божественная и тѣлесная, во всеѣм-на-всеѣм...» [2; с. 353].

Г.Сковорода вважав, що людина народжується двічі. Перше – фізичне народження тілесне «тварі» світу «обітельного». Друге ж народження людини – духовне – таке, що показане у Біблії. Найвищі духовні досягнення людина переживає при своєму другому народженні. Через пізнання та усвідомлення своєї духовної природи, свого призначення вона народжується вдруге. Мисленник намагався: «узгодити Біблію з досягненнями сучасної йому науки, відкидаючи у ній усе, що суперечило цій науці, за виразом Сковороди, - як «взор историальный»» [9; с. 11]. Тому, у символічному світі Біблії філософ намагався осягнути приховані вищі моральні істини.

Як же особистості добути щастя? Насамперед, людина повинна зосередитися на власному покликанні і зробити його справою свого життя.

Важливими для духовного зростання, на думку філософа, є знайомства з ученими людьми. Сам мисленник мав багато таких знайомств як на Батьківщині, так і за кордоном, чому сприяло знання іноземних мов. Та особливо важливо, за Сковородою, в процесі духовного становлення людини вивчати античну спадщину.

Які ж засоби філософ радить застосовувати задля досягнення духовних вершин? Як доводить Я.Стратій, ними можуть бути насамперед знання грецької і римської літератур. Адже, за словами Г.Сковороди, антична спадщина дихає високими думками, промовляє серцем і грудьми, сприяє духовному зростанню індивіда, допомагає йому в прагненні до осягнення вершин самопізнання, власної потаємної глибинної сутності [8; с. 352].

Людина не може досягти багатства і внутрішньої гармонії, якщо буде заклопотана пошуками поза собою якихось благ. А тому, стверджує філософ, що основна мета виховання – навчити учня самоаналізу, що допоможе йому стати на правильний життєвий шлях і розвивати здібності відповідно до обраного фаху. Лише тоді іскра Божя потрапить в темну безодню серця, людина преображується в нову, «внутрішню», котра вміє жити за покликом Святого Духу, виконувати його настанови, знайти таку справу, задля якої вона народилася і призначена Богом. У Г.Сковороди – це мить, коли людина відшукала свій справжній життєвий шлях, здобула душевну рівновагу і щастя.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Грабовська І., Ємець Т., Мостяєв О. Філософія українського буття. Київ: Українська видавнича спілка, 2006. 295 с.
2. Григорій Сковорода. Повне зібрання творів: у 2-х т. Київ, 1973. Т.1. 531 с.
3. Калюжний Антуан Ежен. Філософія серця Григорія Сковороди. Філософ без певної системи. *Сковорода Григорій: Дослідження, розвідки, матеріали*. Київ: Наукова думка, 1992. С. 288-312.

4. Кравченко О. Пізнавальні аспекти філософії Г.Сковороди і професорів Києво-Могилянської академії. *Григорій Сковорода – джерело духовної величі і сучасність*. Тернопіль, 2007. С. 100-107.
5. Кримський С. Феномен мудрості в творчості Г.Сковороди *Сковорода Григорій: Ідейна спадщина і сучасність*. Київ, 2003. 716 с.
6. Ларцев Владимир Сергеевич. Формирование личности: детерминанты, проблемы, перспективы (социально- философский анализ): Дис... д-ра филос. наук: 09.00.03 / Институт философии им. Г.С.Сковороды НАН Украины. Киев, 2003. 432л.
7. Подмазін Сергій Іванович. Особистісно орієнтована освіта (соціально-філософський аналіз): Дис... д- ра філос. наук: 09.00.03 / Дніпропетровський національний ун-т. Дніпропетровськ, 2006. 418 арк.
8. Стратій Я. Сковородинівське розуміння освіти в світлі концепції «внутрішньої людини». *Сковорода Григорій: ідейна спадщина і сучасність*. Київ, 2003. С.348 – 360.
9. Шинкарук В. Проблеми філософії культури в творчості Г.Сковороди. *Сковорода Григорій: Образ мислителя*. Київ, 1997. С. 6-11.

ФЕНОМЕН ДИТЯЧОЇ ГЕНДЕРНО-НЕЙТРАЛЬНОЇ МОДИ

Якимчук Олена Володимирівна

к.т.н., доцент кафедри дизайну ХНТУ

Смелік Анастасія Сергіївна

магістрант кафедри дизайну ХНТУ

Херсонський національний технічний університет

м. Херсон, Україна

Анотація: В даній роботі розглядається гендерно-нейтральна дитяча мода, як феномен у світі fashion-індустрії. Наголошено на формуванні певного розуміння характеристик цього потоку, його складових та перевагах. Мода постає як рушійна сила, що формує свідомість людей.

Ключові слова: гендерно-нейтральна дитяча мода, розвиток особистості, одяг для дівчаток та хлопчиків.

У повсякденному житті мода стає одним з явищ, що контролює масову свідомість та формує сприйняття соціального порядку. Вона вважається багатогранною, так як поєднує у собі дослідження, що базуються на великій кількості різних культурних, історичних, психологічних, соціальних та політико-економічних аспектах.

Характерним аспектом для моди постає прагнення до експансії, тобто захоплення нових шарів, груп та територій. Чим більше людей піддається цьому впливу тим швидше починаються її зміни. На сьогодні мода постає, як глобальне явище, що поширюється через актуалізацію модних стандартів, реалізованих в модних об'єктах.

Формування гендерно-нейтральної моди постає перед людьми як феномен, що дозволяє відкрити додаткові шляхи для експериментів з образами.

Важливими критеріями виступають конструювання силуетів, підбір матеріалів, що лаконічно поєднуються з різними фактурами та декоративним оздобленням.

Опираючись на історичні джерела, можна сказати, що дитяча гендерно-нейтральна мода базувалася на культурологічних особливостях минулих століть, що для нинішніх людей перевертає уявлення про стать дитини, яка в наш час яскраво підкреслюється одягом.

Гендерно-нейтральна мода кидає виклик стереотипним тенденціям та правилам гендерної приналежності. Формування розуміння дітей їх гендерної сутності та їх роль у суспільстві приходить близько трьох років, та до цього віку навколишнє середовище долучається до формування їх осмислення цього вибору. Починаючи від народження діти отримують інформацію у вигляді образів, форми спілкування та одягу, який чітко розрізняється за статтю.

Під час дорослішання дитину заганняють в «рамки», які визначаються чоловічими та жіночими маркерами, і що не варто переходити цю межу. Але все ж не можна обмежити всіх, адже є ті хто знаходяться посередині цього поділу. В результаті діти мають менший набір інструментів для самовираження та повного розуміння, ким вони є. Суспільство поставило прямі орієнтири як «бути дівчинкою» і як «бути хлопчиком». Висловлюючи себе як особистість зі своїми принципами і критеріями, дитина самостійно формує своє власне бачення світу.

Поступово мода стирає бар'єри гендерної визначеності та переходить на новий етап гендерно-нейтральних речей, використання яких дає можливість дітям бути самим собою.

Доволі часто в дитячому одязі можна побачити стереотипні гендерні форми, які відображаються, починаючи від піжамних костюмів до повсякденного одягу. На підсвідомому рівні зображення, що друкуються на одязі для дітей, несуть у собі певний сенс, який відображає нав'язування дівчаткам пасивного стану, що згодом проявляється у повсякденному житті, а для хлопчиків, інколи навіть надмірну маскулинність, що може виявляти свої негативні сторони при постійному впливі.

Традиційний дитячий одяг проектується, спираючись на чіткі розмежування кольору та силуету, який відповідає певній статі. Стандартний підхід до виготовлення одягу для дівчаток базується на сукнях та спідницях рожевих відтінків з рюшами чи бантами, а в хлопчачому одязі превалюють темні кольори що урізноманітнюються малюнками тварин, мультиплікаційних героїв чи машинок.

Гендерно-нейтральна мода для дітей, перш за все, повинна розширювати кордони у виборі одягу для вираження особистості. Використання різноманітних кольорів та їх поєднання у колекціях з нейтральним відтінком буде влучно передавати свободу вираження. На такому одязі можливі гендерно-нейтральні принти, що роблять речі оригінальними. Видаливши з дитячого одягу чоловічі та жіночі маркери, речі здобувають гендерну свободу, що дозволяє дітям бути вільними у своїх вподобаннях.

Так як сама гендерно-нейтральна мода для дітей сформувалась під прямим впливом дорослої моди 60-70-х років XX ст., дитячий костюм частково отримав у спадок конструкції моделей дорослого одягу. В цей період відбувалися соціальні зміни, що спричинили переворот у модній індустрії, через що у світі почала існувати думка рівності одягу. Стиль унісекс того часу проявився у одязі всіх вікових груп, починаючи від немовлят та закінчуючи дорослими.

Дизайнерський підхід до використання гендерно-нейтральних моделей в одязі для дітей надає одягу більш практичного характеру з екологічним аспектом, що проявляється в довготривалій експлуатації даних виробів.

Естетичний фактор є не менш важливим у стиранні бар'єрів між двома статями. До уваги беруться композиційний устрій костюма, його колористичний та декоративно-фактурний аспект.

Останнім часом гендерно-нейтральний одяг для дітей набирає популярності. Вікова категорія поступово розширюється – від новонароджених до підлітків. Чим старше стає дитина тим більше змінюється її тіло, тому з

часом дорослішання змінюється підхід до створення конструкцій гендерно-нейтрального одягу.

Мода сьогодні впливає на розвиток не тільки одягу а й інших елементів костюма, через що опосередковано має міждисциплінарний зв'язок із областю ідентичності людини. Дизайнери при проектуванні одягу для дітей виражають свою турботу щодо своєї цільової аудиторії у втіленні концепцій духовних ідеалів в матеріальних речах. Це підкреслює свободу вподобань підростаючого покоління та розширює його коридор можливостей через свободу вираження особливостей свого Я. Гендерна нейтральність в дитячому одязі не руйнує гендерні стереотипи, а загалом уникає їх, підкреслюючи унікальність кожної особистості.

**ЧИСЕЛЬНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПОВЕРХНЕВОГО ЗМІЦНЕННЯ
СТАЛЕВОГО ДИСКА ПРИ ІМПУЛЬСНОМУ
ТЕРМІЧНОМУ НАВАНТАЖЕННІ**

Яковенко Ніна Дмитрівна

к. ф.-м. н., доцент

Державний університет телекомунікацій

м. Київ, Україна

Анотація. Розглядається динамічна задача про імпульсне термічне навантаження диска. Для опису нелінійної поведінки матеріалу використовується модель течії, узагальнена на випадок врахування залежності параметрів моделі, що відповідають за границю текучості та тимчасовий опір, від фазового складу матеріалу. Задача розв'язується чисельно методом покрокового неявного інтегрування по часу, ітераційного методу та методу скінченних елементів. Надається кількісний та якісний аналіз трансформаційного механізму зміцнення матеріалу та залишкового напруженого стану.

Ключові слова: імпульсне термічне навантаження, чисельне моделювання, модель течії, трансформаційний механізм зміцнення, залишковий напружений стан

Вступ. Лазерна термічна обробка елементів конструкцій потужними імпульсами широко використовується для поверхневого зміцнення матеріалу та вимагає розвинення нелінійних математичних моделей, постановок крайових задач і методик їх чисельної реалізації [1]. Після імпульсного навантаження наступне за нагрівом остигання може супроводжуватись мікроструктурними перетвореннями (МСП) [2, 3]. При МСП відбувається зміна об'єму матеріалу, що викликає великі внутрішні напруження та деформування матеріалу. В

роботі [4] розглядається залишковий напружено-деформований стан диска із врахуванням лише об'ємних змін при мікроструктурних перетвореннях. При цьому припускалось, що непружні характеристики матеріалу однакові для окремих фаз.

Мета роботи. Метою даної роботи є чисельне дослідження термомеханічних процесів в сталевому диску, що знаходиться під дією імпульсного термічного навантаження. Враховується залежність непружних характеристик, зокрема границі текучості та тимчасового опору матеріалу, від фазового складу. Досягнення мети передбачає аналіз залишкового напружено стану диска, а також трансформаційного механізму зміцнення.

Постановка задачі. Досліджується осесиметрична задача для диска. В циліндричній системі координат $O_{rz\varphi}$ геометричні розміри задаються наступним чином: $|r| \leq R$, $0 \leq z \leq h$. Кругова область $0 \leq r \leq R$ в центрі поверхні $z = 0$ опромінюється одноразовим тепловим імпульсом. Даний процес моделюється тепловим потоком q_s через границю диску $z = 0$. Вся інша поверхня вважається теплоізолюваною та вільною від навантажень.

Математична постановка динамічної осесиметричної задачі включає співвідношення Коші (1), рівняння руху (2), рівняння теплопровідності (3)

$$\varepsilon_{zz} = \frac{\partial u_z}{\partial z}, \quad \varepsilon_{rr} = \frac{\partial u_r}{\partial r}, \quad \varepsilon_{\varphi\varphi} = \frac{u_r}{r}, \quad \varepsilon_{rz} = \frac{1}{2} \left(\frac{\partial u_z}{\partial r} + \frac{\partial u_r}{\partial z} \right), \quad (1)$$

$$\begin{aligned} \frac{\partial \sigma_{rr}}{\partial r} + \frac{1}{r} (\sigma_{rr} - \sigma_{\varphi\varphi}) + \frac{\partial \sigma_{rz}}{\partial z} &= \rho \frac{\partial^2 u_r}{\partial t^2}, \\ \frac{\partial \sigma_{rz}}{\partial r} + \frac{1}{r} \sigma_{rz} + \frac{\partial \sigma_{zz}}{\partial z} &= \rho \frac{\partial^2 u_z}{\partial t^2}. \end{aligned} \quad (2)$$

$$c_v \frac{\partial \theta}{\partial t} + T \frac{\partial}{\partial t} \left(\sigma_{kk} \frac{\partial \varepsilon^{\theta ph}}{\partial \theta} \right) - \frac{1}{r} \frac{\partial}{\partial r} (kr \frac{\partial \theta}{\partial r}) - \frac{\partial}{\partial z} (k \frac{\partial \theta}{\partial z}) - D' = r_s. \quad (3)$$

Тут u_r , u_z – компоненти вектора переміщень; ε_{rr} , ε_{zz} , ε_{rz} , $\varepsilon_{\varphi\varphi}$ – компоненти тензора деформації; σ_{rr} , σ_{zz} , σ_{rz} , $\sigma_{\varphi\varphi}$ – компоненти тензора напружень; ρ – густина матеріалу, θ – абсолютна температура; c_v та k –

коефіцієнти теплоємності при постійному об'ємі та теплопровідності; K_V – модуль об'ємного стиску; $\dot{\varepsilon}_{kk} = \dot{\varepsilon}_{rr} + \dot{\varepsilon}_{zz} + \dot{\varepsilon}_{\varphi\varphi}$; D' – швидкість дисипації; $\varepsilon_{ij}^{\theta ph}$ – об'ємна термотрансформаційна деформація, яка враховує зміну об'єму матеріалу при МСП та визначається через питомі об'єми та концентрації фаз, $\varepsilon_{ij}^{\theta ph} = \varepsilon^{\theta ph} \delta_{ij}$.

Постановка задачі включає також початкові (4) та теплові граничні умови (5)

$$u_r = \dot{u}_r = 0, \quad u_z = \dot{u}_z = 0, \quad \theta = \theta_0, \quad t = 0; \quad (4)$$

$$q_s = \begin{cases} q_0 \cos(\pi r / 2r_q) \sin(\pi t / t_q), & r \leq r_q, t \leq t_q \\ 0, & r > r_q, t > t_q \end{cases} \quad (5)$$

$$\frac{\partial \theta}{\partial r} n_r + \frac{\partial \theta}{\partial z} n_z = 0, \quad z = L, 0 < r < R, \quad r = R, 0 < z < L,$$

де q_s – тепловий потік, q_0 – параметр теплового потоку; n_r, n_z – компоненти вектора одиничної нормалі до відповідної граничної поверхні; t_q – час дії імпульсу, r_q – радіус плями теплового опромінення.

Нелінійна поведінка матеріалу описується за допомогою термомеханічної моделі Боднера-Партома, що узагальнена на випадок залежності її параметрів, що відповідають за границю текучості та тимчасовий опір, від фазового складу матеріалу [5]. Модель включає наступні співвідношення

– рівняння адитивності деформації

$$\varepsilon_{ij} = \varepsilon_{ij}^e + \varepsilon_{ij}^{in} + \varepsilon_{ij}^{\theta ph}, \quad i, j = r, z, \varphi; \quad (6)$$

– закон Гука, записаний для девіаторної та шарової складових тензорів,

$$s_{ij} = 2G(e_{ij} - \varepsilon_{ij}^{in}), \quad \sigma_{kk} = 3K_V(\varepsilon_{kk} - \varepsilon_{kk}^{\theta ph}); \quad (7)$$

– закон течії Прандтля-Рейса з умовою непружної нестисливості

$$\dot{\varepsilon}_{ij}^{in} = D_0 \exp \left\{ -\frac{1}{2} \left[\frac{(\bar{K}_0 + K)^2}{3J_2} \right]^n \right\} \frac{s_{ij}}{\sqrt{J_2}}, \dot{\varepsilon}_{kk}^{in} = 0, \dot{\varepsilon}_{ij}^{in}(0) = 0; \quad (8)$$

– рівняння еволюції параметра ізотропного зміцнення

$$\dot{K} = m_1 (\bar{K}_1 - K) \dot{W}^{in}, \quad K(0) = 0; \quad (9)$$

де G - модуль зсуву; s_{ij} , e_{ij} - девіатори тензорів напружень і деформації, $s_{ij} = \sigma_{ij} - \delta_{ij} \sigma_{kk} / 3$, $e_{ij} = \varepsilon_{ij} - \varepsilon_{kk} \delta_{ij} / 3$; δ_{ij} - символ Кронекера; J_2 - другий інваріант тензора напружень, $J_2 = s_{ij} s_{ij} / 2$; \dot{W}^{in} - потужність непружної деформації, $\dot{W}^{in} = \sigma_{ij} \dot{\varepsilon}_{ij}^{in}$; ε_{ij}^{in} , ε_{ij}^e - непружна і пружна складові деформації; D_0 - граничне значення швидкості непружної деформації при зсуві, $D_0 = 10^8 \text{ c}^{-1}$; $\varepsilon_{ij}^{\theta ph}$ - термотрансформаційна деформація, яка враховує зміну об'єму матеріалу при фазових перетвореннях і визначається через питомі об'єми та концентрації фаз, $\varepsilon_{ij}^{\theta ph} = \varepsilon^{\theta ph} \delta_{ij}$; n , m_1 , \bar{K}_0 , \bar{K}_1 - параметри моделі; по повторюваних індексах проводиться додавання.

Параметри моделі \bar{K}_0 , \bar{K}_1 визначаються за допомогою лінійного правила сумішей

$$K_0 \rightarrow \bar{K}_0 = K_0^{(\xi)} C^\xi, \quad K_1 \rightarrow \bar{K}_1 = K_1^{(\xi)} C^\xi, \quad (10)$$

де C^ξ - об'ємні концентрації мікроструктурних фаз, $\xi = f, p, b, m$, відповідно, фериту, перліту, бейніту і мартенситу; $K_1^{(\xi)}$, $K_0^{(\xi)}$ - параметри моделі для відповідних фаз.

Методика і метод розв'язування задачі. Дана задача розв'язується чисельно з використанням неявних схем з автоматичним вибором кроку, ітераційного методу на кожному кроці інтегрування. Внутрішній ітераційний процес, де враховується залежність параметрів моделі від температури, пов'язаний з інтегруванням системи нелінійних рівнянь узагальненої моделі течії з використанням неявної часової схеми Ейлера. При реалізації

зовнішнього ітераційного процесу на кожній ітерації отриманих лінеаризованих задач руху та теплопровідності застосовується скінченно-елементна методика, розвинута в роботах [6]. Для більш точного описання криволінійних границь тіла використовуються чотирикутні восьмивузлові ізопараметричні скінченні елементи з квадратичною апроксимацією переміщень і температури. У зонах опромінення, де градієнти температур досить великі, для реалізації більш точного моделювання розподілів польових величин застосовується дуже щільна сітка елементів.

Для розрахунку накопичення фаз вздовж довільної траєкторії охолодження використовується інкрементальна модель на основі рівняння Коїстінена-Марбургера [7]. Для конкретизації параметрів моделі застосовуються серії експериментальних діаграм одновісного розтягу матеріалу для базового фазового складу при різних температурах в інтервалі 20°C – 800°C та при різних швидкостях деформування [3].

Результати розрахунків. Розрахунки проводяться для наступних параметрів диска: радіус $R = 3 \cdot 10^{-3} \text{ м}$, товщина $h = 2 \cdot 10^{-3} \text{ м}$. Параметри температурного імпульсу вибираються наступним чином: радіус зони опромінення $r = 1,5 \cdot 10^{-3} \text{ м}$; тривалість дії теплового імпульсу $t_q = 10^{-8} \text{ с}$; параметр теплового потоку приймає значення $q_0 = 2 \cdot 10^8 \text{ кВт/м}^2$. За час формування залишкового стану приймається $t = 0,2 \cdot 10^{-6} \text{ с}$. Початкова температура диска: $\theta = 20^{\circ}\text{C}$. Початкова структура матеріалу: $C^a = 0$, $C^b = 0,79$, $C^{f,p} = 0,11$, $C^m = 0,10$. В якості матеріалу вибирається сталь 35ХМА.

На рис. 1 ілюструється просторовий залишковий розподіл фази мартенситу. Видно, що внаслідок дуже швидкого охолодження нижче температури закінчення аустеніт-мартенситного перетворення $\theta = \theta_n = 390^{\circ}\text{C}$ утворюється зона, що містить майже 100% концентрації мартенситу, тобто аустеніт переходить в мартенсит, який має більший об'єм.

На рис. 2 зображується просторовий розподіл радіальних напружень. Бачимо, що в залишковому розподілі маємо стискальні напруження $\sigma_{rr} = -1200 \text{ МПа}$, що є якісним ефектом, оскільки дозволяє зміцнити поверхню матеріалу. Поява залишкових стискальних напружень пояснюється збільшенням об'єму матеріалу в мартенситній фазі та врахуванням залежності параметрів моделі, що відповідають за границю текучості та тимчасовий опір матеріалу, від мікроструктурних перетворень.

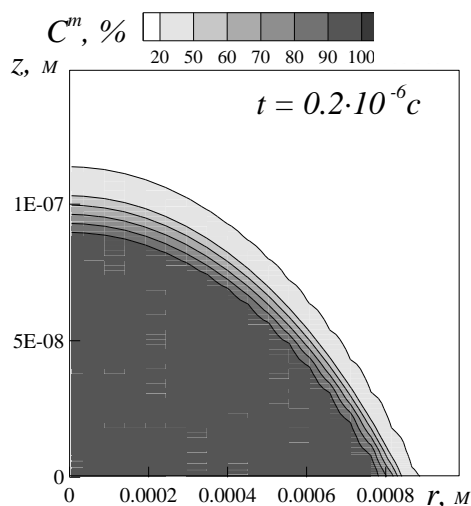

Рис. 1. Просторовий розподіл концентрації фази мартенситу C^m

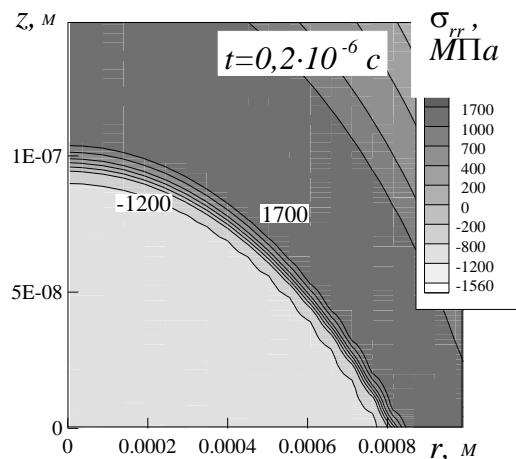

Рис. 1. Просторовий розподіл радіальних напружень σ_{rr}

Перехід матеріалу в фазу мартенситу супроводжується зміцненням за структурним (трансформаційним) механізмом. В інших випадках зміцнення відбувається за традиційним механізмом непружного деформування.

На рис. 3 зображується параметр ізотропного зміцнення K по товщині диска в момент часу $t = 0,2 \cdot 10^{-6} \text{ с}$, де суцільна лінія відповідає трансформаційному механізму зміцнення, штрихова лінія - деформаційному механізму зміцнення, штрих-пунктирна лінія - початковому значенню сумарного параметра зміцнення K_0 для базового фазового складу матеріалу. Параметр зміцнення в залишковому розподілі приймає значення $K = 8400 \text{ МПа}$. Приріст непружного деформування відносно базового складу складає $\Delta K = 800 \text{ МПа}$. Розбіжність штрих-пунктирної лінії від суцільної та

пунктирної ліній відображає ефект трансформаційного зміцнення, що зумовлюється більш високим рівнем границі текучості матеріалу для фази мартенситу в порівнянні з вихідною фазою [5].

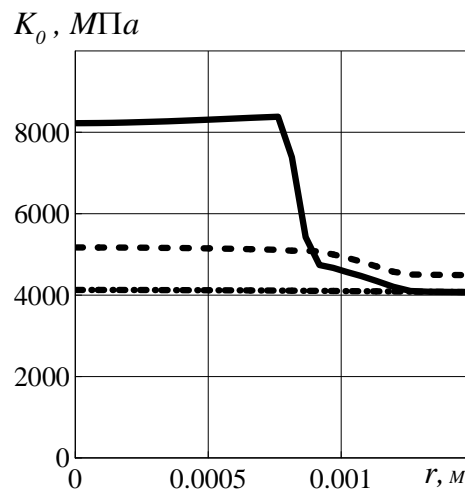

Рис. 3. Залишковий розподіл параметра зміцнення K

Висновки. Таким чином, трансформаційний механізм зміцнення матеріалу, зумовлений врахуванням залежності непружних характеристик від МСП, є одним із визначальних. Врахування залежності параметрів моделі від фазового складу матеріалу, є якісним з точки зору механіки: в залишковому розподілі отримуємо стискальні напруження, що у свою чергу дозволяє збільшити міцність і втомну довговічність деталей елементів конструкцій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Yilbas B.S. Laser-shock processing of steel // Journal of Materials Processing Technology. – 2003. – Vol. 135. – P. 6–17.
2. Borjesson L., Lindgren L.-E. Simulation of multipass welding with simultaneous computation of material properties // ASME J. Eng. Mater. Technol. – 2001. – Vol. 123 – P. 106-111.
3. Шоршоров М. Х., Белов В. В. Фазовые превращения и изменения свойств стали при сварке. Атлас. – Москва: Наука, 1972. – 220 с.
4. Жук Я. О., Сенченков І. К., Л. Я. Васильєва. Вплив мікроструктурних

перетворень на напружено–деформований стан локально опроміненого сталевго диска // Математичні методи та фізико–механічні поля. – 2011. –54, №1. – С. 101–115.

5. Senchenkov I. K., Oksenchuk N. D. Modeling of a nonisothermal flow with regard for the dependence of plastic properties on the microstructure of a material // J. Math. Sci. – 2013. – V. 190, N 6. – P. 796-803.

6. Koistinen D. P, Marburger R. E. A general equation prescribing the extent of the austenite-martensite transformation in pure iron-carbon alloys and carbon steels // Acta Metall. – 1959. – Vol. 7. – P. 59–60.

7. Жук Я. О., Сенченков И. К., Козлов В. И., Табиева Г. А. Осесимметричная динамическая связанная задача термовязкопластичности // Прикладная механика. – 2001. – Т. 37, № 10. – С. 83–89.

МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ ГАСТРОНОМІЧНИХ ФЕСТИВАЛІВ

Яковлева Дар'я Михайлівна

Магістрант

Коваленко Олександр Вікторович

Кандидат педагогічних наук, доцент

Сумський державний педагогічний університет

імені А.С. Макаренка

У даній статті досліджено питання щодо гастрономічних фестивалів як напрямку фестивальної діяльності. Визначені особливості організації гастрономічного фестивалю та його моделі, систематизовані методи та прийоми з організації заходів даного типу. Обґрунтована специфіка гастрономічних фестивалів, представлений авторський підхід до оцінки моделей їх організації. Ключові слова: фестивальна діяльність, гастрономічний фестиваль, фактори розвитку, моделі організації гастрономічних фестивалів, технологічна схема.

На даний час гастрономічні фестивалі можна розглядати як одні з найперспективніших напрямків фестивальної діяльності, що знаходяться в стані активного розвитку. Позиціювання фестивалів має за основу ресурсний потенціал регіону, підтримку якому надають заходи гастрономічної спрямованості.

Проблеми гастрономічного туризму та фестивальної діяльності досліджували автори Агеєнко О. Г., Антоненко В. Г., Басюк Д. І., Бейдик О. О.[1], Кукліна Т. С., Расулова А. М., Саламатіна С. Є., Стельмах О. А., Коваленко К. Ю., Матвєєв В. В., Тищенко П. В.[2], Шикіна О. В.[3], в роботах яких показані загальні тенденції формування заходів гастрономічної направленості у світі та регіонах України, проведена класифікація, виявлено їх взаємозв'язок з історико-культурними та географічними компонентами фестивальної діяльності. Однак, в роботах недостатня увага приділена

організаційним й технологічним аспектам соціокультурної й туристичної діяльності при розробці гастрономічних програм й організації фестивалів гастрономічної направленості.

Отже, аналіз спеціальної літератури, джерельної бази, практики організації фестивальних заходів засвідчив, що ця проблема, хоча і є предметом спеціального розгляду, потребує ґрунтовнішого дослідження.

Метою написання даної статті є необхідність аналізу міжнародного та вітчизняного досвіду в організаційних аспектах гастрономічного фестивалю.

У контексті розвитку фестивальної діяльності велику роль відіграють проведені заходи, сфокусовані в просторі та часі об'єкти гастрономічного направлення, що об'єднують матеріальні (страви, продукти і т.д.) й інформаційні компоненти, розважальні та інтерактивні методи взаємодії з цільовою аудиторією.

Масштабні кулінарні події впливають на зростання числа зовнішніх та внутрішніх туристичних потоків у регіон, кількість днів перебування в певному місці та тривалість проведення заходів, поліпшення іміджу країни та певної місцевості, залучення коштів на місця, підвищення рівня зайнятості населення та цінності місцевих продуктів.

Ми вважаємо що, гастрономічний фестиваль, як масова подія, включає комплекс заходів кулінарної спрямованості (демонстрацію, огляд, продаж і дегустацію кулінарних страв і напоїв) та виступає як професійний майданчик для комунікації споживачів, виробників та фахівців громадського харчування з використанням конкурсних, презентаційних й розважальних заходів [4].

При проведенні класифікації гастрономічних фестивалів на підставі науково-практичних підходів використовуються різні критерії, згідно з якими фестивалі поділяються на такі види:

- 1) за масштабом дії: міжнародний, національний, регіональний;
- 2) за міжнародним статусом: внутрішні й міжнародні (в'їзні, виїзні);
- 3) за кількістю учасників: групові, індивідуальні, сімейні;

4) за віком учасників: дитячі, підліткові, молодіжні, для дорослих, для літніх вікових груп; змішані та інші;

5) за характером організації: регламентований – характеризується високим рівнем обслуговування та певною послідовністю відвідування фестивальних об'єктів; нерегламентований – може бути організованим або неорганізованим;

6) за тривалістю подорожі: тривалий – понад 3 дні, короткочасний – менше 3-х днів [5, 6].

На наш погляд, класифікації що використовуються в гастрономічних фестивалях в багатьох аспектах повторюють класичну систематизацію інших видів фестивалів, що зумовлено їх взаємозв'язком, коли відвідування даного типу подій стає основною частиною розважальних, пізнавальних, рекреаційних потреб відвідувачів[7].

На підставі комплексного дослідження широкого розмаїття форм гастрономічних фестивалів[6,8], вивчення світового і вітчизняного досвіду можна виділити чотири базові моделі організації кулінарних фестивалів:

- історична модель, заснована на збереженні історії, дотриманні традицій і звичаїв, як правило, має глибокі історичні або релігійні коріння (наприклад: Великдень в Україні, фестиваль Thorrablot Feast в Ісландії, День Подяки в Америці, ісламське свято Курбан-байрам);

- етнографічна модель, пов'язана з національними кухнями (італійська, іспанська, корейська і т.д.) та етнічними кухнями (мордвинська, ескімоська, айнської і т.д.). У даній моделі фестивалі, як правило, мають роль професійного майданчика для самореалізації представників ресторанного бізнесу, де вони отримують можливість обміну досвідом та демонстрації своїх здібностей. У програму зазвичай включені конкурси, майстер-класи та дегустація щойно приготованих національних страв (наприклад: Національний день вина Молдови, Фестиваль піци в Італії);

- географічна модель, пов'язана з просуванням регіональних сільськогосподарських культур, відрізняється тим, що продукт вирощений і

зібраний на території регіону, де проводиться фестиваль. Зазвичай супроводжується різними заходами – ярмарком, показом-оглядом вирощених продуктів, конкурсом, дегустацією (наприклад: Фестиваль помідорів La Tomatina в Іспанії, Фестиваль манго в Індії, Свято полуниці в Німеччині);

- продовольча/продуктова модель, при якій учасники фестивалю представляють певні продукти та напої незалежно від місця виробництва (наприклад: найвідоміший світовий фестиваль «Октоберфест» у Німеччині).

Слід зазначити, що практично всі фестивалі мають не тільки гастрономічну спрямованість, але й тим чи іншим чином пов'язані з культурними, екологічними, спортивними й розважальними заходами, що викликає додатковий інтерес до події (Рис. 1).

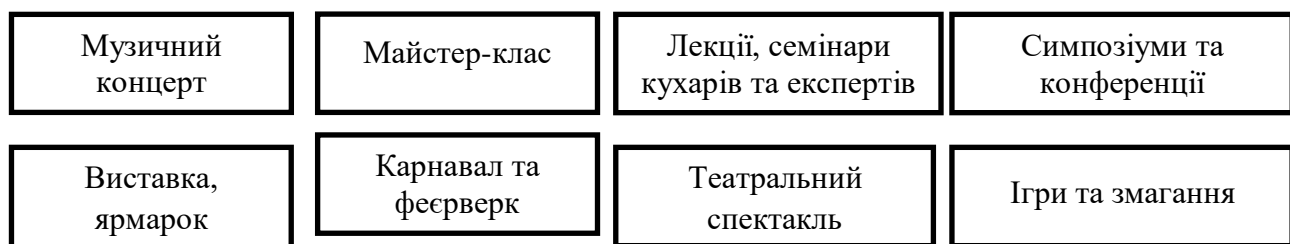

Рис. 1. Спектр заходів гастрономічного фестивалю

Згідно зі схемою кулінарний фестиваль може включати містити: музичні та танцювальні концерти й шоу, театральні та циркові вистави, майстер-класи, лекції та семінари кухарів і кулінарних експертів, гастрономічні симпозіуми та конференції, гастрономічні змагання, спортивні ігри, виставки, ярмарки, покази мод, конкурси краси, карнавали, феєрверки, міні-тури та екскурсії.

Фестиваль як престижне явище соціально-культурного життя є важливим в процесі формування іміджу регіону та розвитку економіки, що вимагає використання системного підходу до його організації. З урахуванням специфіки заходів гастрономічної спрямованості нами запропонована схема організації кулінарного фестивалю (Рис. 2), яка, перш за все встановлює систему утворювальні принципи управління заходом на основі проектного управління.

Проектне управління кулінарним фестивалем передбачає різні форми соціального партнерства, заснованого на співробітництві та взаємному

врахуванні інтересів учасників проекту. Як правило, організація фестивалю заснована на принципах державно-приватного партнерства з використанням правової форми інвестиційного товариства. При цьому укладається договір, предметом якого є об'єднання інвесторів для фінансування проекту без утворення юридичної особи. В результаті договірних відносин соціальне партнерство дає можливість підвищити ефективність використання ресурсів, створити баланс інтересів учасників з позиції соціалізації ринкової економіки. Соціальне партнерство також вимагає розв'язання питань узгодження з органами регіонального і місцевого управління, в тому числі – забезпечення безпеки учасників фестивалю і своєчасних дій з боку швидкої допомоги, МНС, поліції.

Рис. 2. Схема організації кулінарного фестивалю

На етапі розробки концепції виділяється тематика заходу, цілі та завдання. Цей етап стає стартовим вектором, який визначає напрямки роботи команди організаторів. Варто зазначити, що ефективність фестивалю залежить, в першу чергу, від його унікальності та часу проведення. Дослідження показують, що ряд кулінарних фестивалів мають схожі тематики та часто проводяться одночасно, що знижує їх ефективність і привабливість.

Процес планування кулінарного фестивалю включає дослідження ринку, аналіз споживачів, характеристику продукції та послуг, план просування й складання чіткого регламенту з детальною програмою. Досвід організації фестивалів свідчить про пред'явлення високих вимог до маркетингу, в тому числі – створення тематичного сайту, ведення облікових записів в соціальних мережах і т.п. При цьому, приклад організації фестивалю багатьох фестивалів показує, що попри якісний маркетинг, непродумана програма і некоректна оцінка ризиків можуть призвести до закриття фестивалю і негативного відношення учасників до організаторів.

Наступний етап підготовки фестивалю – складання списку учасників – визначається відповідно до обраної тематики. Наприклад, недоцільно запрошувати на м'ясний фестиваль представників ресторанного бізнесу, орієнтованих на вегетаріанство, сирोїдіння і веганство.

Етап складання плану дегустації може розглядатися як можливість інвестування в імідж підприємства виробника і його продукції. При цьому необхідний ретельний розрахунок обсягу необхідної сировини та готового продукту для дегустації. Так, неправильно розраховану кількість гостей і непродуманий план дегустації привели до провалу Фестивалю «Нью-Йоркської піци» (New York City Pizza Festival) в Брукліні у вересні 2017 року, вже на початку фестивалю дегустація закінчилася через відсутність продукту, а додаткових розважальних заходів передбачено не було.

Наступний етап – забезпечення матеріально-технічною базою (технічне оснащення, світло, меблі, павільйони, стенди, реквізит), холодильним обладнанням, устаткуванням для зберігання і проведення майстер-класів,

посудом і допоміжною технікою. Даний етап є одним з найбільш важливих й вимагає попередньої підготовки.

Визначення бюджету містить себе складання кошторису із зазначенням всіх витрат, пошук джерел фінансування, в якості яких, як правило, виступають організатори, реєстраційні внески учасників, спонсорська допомога. Даний етап є кінцевим в системі проектного управління фестивалю і тісно пов'язаний з вибором організаційно-правової форми, що визначає систему взаємин організаторів фестивалю.

Таким чином, системний підхід до організації гастрономічного фестивалю передбачає широкий спектр дій, і недостатній рівень підготовки хоча б одного етапу може призвести до негативних наслідків, зниження ефективності та навіть провалу фестивалю.

Отже, в результаті дослідження на основі комплексного аналізу світового та вітчизняного досвіду розвитку фестивальної діяльності виявлено, що гастрономічний фестиваль являє собою багатопрофільне явище, здатне вплинути на розвиток регіону та формування його позитивного іміджу.

У процесі дослідження виділені основні моделі гастрономічних фестивалів: історична, етнографічна, географічна та продовольча і продуктова. У історико-етнографічному аспекті фестивалі мають глибоке коріння, засноване на традиціях з використанням інноваційних методів подання подієвих заходів і просування фестивалів. На основі запропонованих моделей можуть бути сформовані різні форми гастрономічних фестивалів у поєднанні з концертами, спектаклями, майстер-класами, семінарами, конференціями, змаганнями, виставками, ярмарками, феєрверками, екскурсіями та ін.

В організаційному аспекті фестиваль виступає як комплексний продукт, що вимагає виконання технології поетапного планування, починаючи з вибору тематичної концепції, визначення цільової аудиторії, узгоджених дій зі співорганізаторами та координаторами, підбору і підготовки персоналу, підготовки спеціального оснащення, дегустації страв. Проектне управління

фестивалю передбачає створення соціального і державно-приватного партнерства.

У підсумку, при комплексному підході до організації, гастрономічний фестиваль може виступати як професійний ресурс, що дозволяє підвищити привабливість регіону шляхом просування місцевих продуктів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бейдик, О.О. (2001). Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування [Монографія]. Київ: ВПЦ «Київський Університет».
2. Тищенко, П.В. (2011). Теоретичні аспекти та розвиток подієвого туризму регіону. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка, 33, 4, 124-128.
3. Любіцева, О.О., Панкова, Є.В., Стафійчук, В.І. (2013). Туристичні ресурси України. Київ: Альтерпрес.
4. Ден В. Г., Гомилевская Г. А. Кулинарный фестиваль как профессиональный и туристский ресурс (на примере Sea Food Festival, Владивосток) // Междунар.науч-практ.конф. студентов, аспирантов и молодых исследователей (28-29 апреля): в 5 т. Т. 3 / под ред. О. Ю. Ворожбит; Владивосток.: ВГУЭС, 2016. 480 с.
5. Вороніна А.Б. Фестивальний туризм, як значима складова подієвого туризму // Вчені записки Кримського федерального університету імені В.И Вернадського. 2011.Т. 24 (63). № 1. С. 161- 172.
6. Офіційний сайт міжнародної асоціації кулінарного туризму [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.worldfoodtravel.org/>
7. Кланч Д. Майбутнє фестивальної формули // Екологія культури. 2002. № 3/28. С. 74–84. 16.
8. Сайт про фестивалі та карнавали світу [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.carnifest.com>

9. Левицька, І.В., Корж, Н.В., Кізюн, А.Г., Онищук, Н.В. (2013). Стратегія регіонального розвитку туризму [Монографія]. Вінниця.
10. Олійник, В.В., Шикіна, О.В. (2016). Сучасний стан та перспективи розвитку подієвого туризму на території України. Глобальні та національні проблеми економіки, 12, 460-463. Взято з <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5567/1B8.pdf>. Про туризм. № 324/95-ВР. (2018).

УДК 330.131.7

УПРАВЛЕНИЕ РИСКОМ: СУЩНОСТЬ И ФОРМИРОВАНИЕ СТРАТЕГИИ

Яцишин Светлана Романовна

к.э.н., доцент, докторант

Западноукраинский экономический университет

г.Тернополь, Украина

Аннотация: В статье исследуется сущность и наведены трактовки дефиниции «управление риском», её отличие от понятия «риск-менеджмент». Автором предпринята попытка формирования системы управления рисками. Рассмотрен механизм (из пяти блоков) управления риском субъекта хозяйственной деятельности при формировании финансовой стратегии его развития.

Ключевые слова: управление риском, риск-менеджмент, методы управления, субъект хозяйственной деятельности

Современный субъект хозяйственной деятельности функционирует в меняющихся условиях внешней и внутренней среды. Поэтому будущее развитие ситуаций и конечные результаты его финансово-хозяйственных операций спрогнозировать очень сложно. Поскольку принятие решений в экономике на всех уровнях управления происходит в условиях неоднозначности, невозможности точного прогнозирования событий, неполной или недостоверной информации. Это объясняется существованием определенного уровня неопределенности внешней среды, которая, в свою очередь, приводит к возникновению в деятельности этого субъекта рискованных ситуаций. Снижение негативного воздействия этих ситуаций на эффективность функционирования и стратегическое развитие такого предприятия возможно при условии формирования системы управления рисками.

Управление риском стало неотъемлемой составляющей системы управления предприятием в целом. Поскольку основательный анализ, проведение идентификации, оценки и дальнейшей корректировки степени риска необходимые для:

- принятия стратегических, инновационных, инвестиционных решений,
- прогнозирования рынка,
- маркетинговых исследований,
- проведения кредитной политики,
- формирования и оптимизации диагностики портфеля ценных бумаг.

Поскольку риск является неотъемлемой экономической категорией, на его степень можно влиять через формирование и реализацию стратегии, использование определенных средств, принципов, то есть через создание своеобразного механизма управления рисками, а именно – риск-менеджмента.

Трактовки понятия управления рисками разные. Выделим такие из них:

- 1) специальная сфера деятельности предприятия;
- 2) многоступенчатый процесс, включающий разработку общей философии управления рисками на предприятии, их выявление, анализ, оценку и имеет целью уменьшения и нейтрализацию негативных последствий;
- 3) разработка и реализация различных методов, рекомендаций, мероприятий, которые дают возможность спрогнозировать появление риска и уменьшить его степень;
- 4) процесс воздействия на субъект хозяйственной деятельности, который обеспечивает: максимально широкий диапазон охвата возможных рисков, их обоснованное принятие, возведение степени влияния рисков на субъект к минимуму, разработку стратегии поведения этого субъекта в случае реализации конкретных видов рисков;
- 5) совокупность трех составляющих:
 - I – целеполагание (выбор целей),

II – риск-маркетинг (выбор инструментов управления рисками),

III – риск-менеджмент (поддержание баланса в треугольнике «люди-цели-ресурсы» в процессе достижения поставленных целей с использованием выбранных инструментов).

Из приведенных определений, можно сделать вывод, что понятие «управление рисками» является более широким, чем понятие «риск-менеджмент», поскольку последняя дефиниция является составной частью управления рисками. Однако в большинстве случаев ученые отождествляют эти два понятия, поскольку содержательное наполнение их сущности и составляющих дает основание утверждать, что управление рисками и риск-менеджмент тождественны между собой. Поэтому в рамках данного исследования, управление рисками (или риск-менеджмент) будет рассматриваться как совокупность действий экономического, организационного, технического характера, направленных на установление видов, факторов, источников риска, оценку величины, разработку и реализацию мероприятий по уменьшению его уровня и предотвращения возможных негативных последствий.

Управление рисками в процессе стратегического развития субъекта хозяйственной деятельности охватывает комплекс мероприятий, направленных на обеспечение высокого уровня эффективности функционирования предприятия и минимизацию (или почти полное устранение) возможных потерь (убытков) в процессе осуществления тех или иных стратегических изменений.

Одним из актуальных вопросов теории управления риском остается вопрос разработки стратегии управления риском. Механизм управления риском предприятия при формировании финансовой стратегии развития предприятия включает пять блоков.

Блок 1. Сбор информации и идентификация рисков.

Основная проблема при управлении рисками на уровне всего субъекта хозяйственной деятельности – агрегация первичной информации (и внешней, и внутренней). Внутренние данные включают все рискованные состояния субъекта

хозяйственной деятельности, которые характерны для видов его бизнеса. Внешние данные также достаточно объемные: от цели к макроэкономическим показателям. Методы, применяемые при выборе информации, включают:

- интервью, формализованные и неформализованные вопросы;
- обзоры и исследования отрасли;
- численные методы оценки и так далее.

Собранная информация является базой для оценки и прогнозирования рисков.

Проведение идентификации рисков позволяет выявить риски субъекта хозяйственной деятельности по видам, определить сумму финансовых ресурсов, которые находятся под влиянием особого риска, оценить совокупное влияние различных рисков на какой-либо актив или пассив этого хозяйствующего субъекта. Такая процедура упрощает процесс ранжирования рисков и оценку влияния каждого его вида на финансовое состояние предприятия.

Комплекс нормативно-методических документов по управлению рисками в деятельности субъекта хозяйствования должен включать материалы, раскрывающие следующие направления:

- а) обозначение теоретических понятий, их определение, классификация рисков;
- б) состав, организация и порядок процедур идентификации, анализ рисков и формирования действий, которыми управляют;
- в) методика регистрации, хранения и использования результатов анализа и управления финансовыми рисками.

Использование подобного нормативно-методического обеспечения процесса управления рисками позволяет создать систему регулярных процедур выявления и идентификации видов финансовых рисков в условиях конкретного субъекта хозяйственной деятельности, сузить поле политических рисков, которые не предусматриваются и не учитываются.

Блок 2. Анализ и оценка рисков.

В настоящее время существует много методов количественной оценки рисков, которыми можно воспользоваться на практике, а именно: статистический, дерево решений, имитационное моделирование и другие.

Блок 3. Выбор методов управления рисками.

Важным этапом в разработке финансовой стратегии является выбор методов управления рисками, целью которых является их оптимизация. Методы управления делятся на профилактические и компенсационные.

Цель профилактических – минимизация вероятности наступления рискового события или снижение ущерба в случае его наступления.

Цель компенсационных – минимизация последствий рисков, которые несут опасность для предприятия в конкретный момент времени.

Итогом выбора метода управления рисками должно стать формирование программы мероприятий по управлению рисками, при разработке которой должно быть учтено следующее:

- а) размер возможного ущерба и его вероятность;
- б) существующие механизмы снижения рисков, предлагаемые государством и их производственно-экономическая эффективность;
- в) производственно-экономическая эффективность предлагаемых службой мероприятий по снижению рисков;
- г) практическая возможность реализации мероприятий в рамках выделенного лимита средств;
- д) соответствие мероприятий программы существующим нормативным актам, целям долгосрочного и краткосрочного планирования развития предприятия и основным направлениям его финансовой политики;
- е) субъективное отношение к риску разработчиков программы и руководства субъекта хозяйственной деятельности.

Для смягчения степени риска необходимо комплексное использование следующих методов: самострахование, страхование, диверсификация, лимитирование, предупреждение.

I группа. Приемлемые по уровню опасности, то есть их можно принять. При этом их следует переоценивать на уровень рисков, по достижении приемлемого уровня. А при отсутствии какого-либо ощутимого воздействия на деятельность предприятия, ими можно пренебречь.

II группа. Оправданы по уровню опасности, степень их воздействия на предприятие умеренная, с вторичной обработкой. Каждый риск должен иметь алгоритм обработки (то есть включать систему антирисковых мероприятий) и обрабатываться до тех пор, пока его уровень не снизится до приемлемого. Обработка рисков имеет перманентный характер и с помощью итерации обрабатывается до приемлемого уровня. При этом риск должен находиться под постоянным контролем и его уровень периодически переоценивается.

III группа. Недопустимый уровень риска характеризуется по степени действия как высокий уровень риска. Данный раздел следует определять, как риск, первичный для обработки, каждый фактор риска имеет алгоритм обработки, и непрерывно обрабатываться до тех пор, пока его уровень не снизится до приемлемого. Риски данного раздела должны находиться под постоянным контролем и их уровень должен постоянно переоцениваться. Принятие решения осуществляется с помощью ранжирования рисков.

Для повышения оперативности процесса выбора и применения различных методов снижения рисков предлагается использовать карты риск-менеджмента по каждому виду риска. Карта содержит описание каждого вида риска, его влияния на финансово-хозяйственную деятельность такого субъекта и методы оперативного управления данным видом риска.

Блок 4. Мониторинг эффективности управления рисками.

Принимаемые решения могут меняться в зависимости от развития ситуации, жизненного цикла субъекта хозяйственной деятельности. Поэтому особое внимание уделяется мониторингу рисков, включая контроль системы управления рисками, и оценку эффективности риск-менеджмента.

Система мониторинга должна включать различные компьютерные системы нормативно-справочной информации, которые актуализируются,

проведение прогнозно-аналитических исследований с привлечением консалтинговых, транспортно-экспедиторских, информационно-логистических и экспертных фирм. Данные этих исследований позволят выявить новые тенденции во взаимоотношениях хозяйствующих субъектов, предусмотреть необходимые меры для компенсации потерь в случае изменения условий ведения хозяйственной деятельности, подготовиться к нормативным новостям.

Таким образом, предложенные на основе принципов построения системы управления рисками методические основы формирования и функционирования механизма управления рисками имеют отличительные особенности, заключающиеся в возможности выбора стратегии управления ими при разработке финансовой стратегии субъекта хозяйствования. Это позволит повысить эффективность бизнеса субъекта хозяйственной деятельности и обеспечит устойчивый рост его рыночной стоимости.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Яцишин С. Р. Прийняття рішень в умовах невизначеності та економічного ризику: принципи і підходи [Текст] / С. Р. Яцишин // Облік, оподаткування і контроль : теорія та методологія : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. [м. Тернопіль, 12 черв. 2020 р.] / редкол. : Bartosiewicz Slawomir, Henning Drager Korzeb Zbigniew [та ін.]. - Тернопіль : ТНЕУ, 2020. - С. 65-68. URL . : <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/38540>

2. Яцишин С.Р. Ризикоорієнтовані операції в системі обліку: поняття, типологія, методи визначення / С.Р. Яцишин // Сучасні детермінанти фіскальної політики : локальний та міжнародний вимір : III Міжнар. наук.-практ. конф. [м. Тернопіль, 10 вересня 2019 р.] – Тернопіль: ТНЕУ, 2019. – С.304-307. URL . : <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/37812>

3. Балабанов И. Т. Риск-менеджмент. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 458 с.

4. Балдин К. В. Управление рисками : учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальностям экономики и управления / К. В. Балдин, С. Н. Воробьев. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 511 с.